

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

TREDIE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

Dr. phil., Sognepræst.

SJETTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDL. G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1887—89.

Indhold.

	Side
Standsningen i A. S. Ørstedes Forfattervirksomhed i Aaret 1826.	
Af Provst <i>L. Koch</i>	1.
Breve til og fra Holger Rosenkrands. (Fortsættelse og Slutning).	
Ved <i>Udgiveren</i>	24. 292. 516. 609.
En dansk Mands Beretning om Menighedslivet i Herrnhut 1743.	
Ved <i>samme</i>	78.
Restaurationen af Sct. Knuds Kirke i Odense i Aarene 1868—75.	
Ved Stiftsprovst <i>A. K. Damgaard</i>	105.
Meddelelse fra Aalborg Bispearkiv. Ved Overlærer <i>D. H. Wulff</i> .	144. 743.
Om Behandlingen af den almindelige Kirkehistorie i vor Literatur fra Reformationen indtil Udgangen af forrige Aarhundrede. Af <i>Udgiveren</i>	193.
En Bandsættelse. Ved Sognepræst <i>Vilh. Bang</i>	253.
Nogle Efterretninger om Ærkebiskop Jens Brostrup i Lund, samlede af <i>B. C. Sandvig</i>	339.
Provst Vitus Berings Bidrag til Sunds Herreds Præstehistorie, samt Oplysninger om den beringske Slægt.....	355.
Efterretninger fra Laaland. Ved <i>Udgiveren</i>	401.
I. Privilegier for den laalandske Gejstlighed.....	409
II. Statuter for Guds Legems Lag eller Sønderherreds Kalent.....	418.
III. Vor Frue Kalent og Vingodset i Sønderherred.....	423.
IV. Notitser om andre Kalenter paa Laaland.....	439.
V. Kommissionsakt angaaende Tiendernes og Gejstlighedens Indkomsters Forandring 1687.....	445.
VI. Om Oprindelsen til Kappel Sogn.....	460.
VII. Kirkernes Tilstand i Fuglse og Musse Herreder 1586..	479.
VIII. Udtog af Provst J. Christiernsens Visitatsbog 1559—93.	485.
IX. Halsted Sognevilkaar.....	496.
X. Forhandlinger og Vedtægter fra de laalandske Provsters Konvent 1579—80.....	499.
Efterretninger om Hr. Gert Slewert. Ved <i>Udgiveren</i>	654.

	Side
Præsten Nicolaj Brorsons Levned. Et Livsbillede fra Pietismens Tid. Ved <i>Udgiveren</i>	665.
Mag. Peder Thøgersen i Randers og hans Søn M. Thøger Pedersen. Ved <i>samme</i>	713.
E. Pontoppidan som Universitetets Prokansler. Ved Provst <i>L. Koch</i> .	721.
Udvalg af Jens Worms efterladte Samlinger. Ved Sognepræst <i>Vilh. Bang</i>	766.
Smaastykker:	
I. Om en Katholik kunde øve Kaldsret til en luthersk Kirke. Ved <i>Udgiveren</i>	161.
II. Smaating vedrørende Skoler i Ribe Stift. Ved <i>samme</i> .	167.
III. Indskrift paa en Brudekrone. Ved <i>samme</i>	184.
IV. Noget om Præstedragten i ældre Tid. Ved <i>samme</i> ...	186.
V. Et Par Notitser om Præstekaldet i Grenaa. Ved <i>samme</i> .	189.
VI. Præster i Grenaa i det første Hundredaar efter Reformationen. Ved Sognepræst <i>J. Richter</i>	371.
VII. En Hexesag fra det 16de Aarhundrede. Ved <i>samme</i> ...	377.
VIII. Præsters Forpligt til at læse flittig i Bibelen. Ved Overlærer <i>D. H. Wulff</i>	381.
IX. Bidrag til Degneembedets Historie. Ved <i>Udgiveren</i>	390.
X. Mindre Notitser. Meddelte af Past. em. <i>C. H. Brasch</i> , Provst <i>E. Heyer Møller</i> og <i>Udgiveren</i>	398.
XI. "Sandhedsvidner efter Luther". Ved <i>Udgiveren</i>	559.
XII. To Breve fra Biskop S. Lintrup i Viborg til Biskop F. Thestrup i Aalborg. Ved Overlærer <i>D. H. Wulff</i> ...	571.
XIII. En Trolddomshistorie fra Aaret 1756. Ved Provst <i>L. Koch</i> .	576.
XIV. Forordninger fra 1593 mod Drukkenskab.....	579.
XV. Overtro i Kirkerne i det 18de Aarhundrede. Ved Sognepræst <i>A. Jantzen</i>	582.
XVI. Om Slægten Bordum eller Bording. Ved <i>Udgiveren</i>	584.
XVII. Helsingørs Hospital. Ved <i>C. N.</i>	601.
XVIII. Præster i Grenaa i Reformationstiden.....	608.
XIX. Et Bidrag til Søren Lintrups Ungdomshistorie. Ved Cand. theol. <i>Hans Olrik</i>	786.
XX. Et Haandskrifts Historie. Ved <i>Udgiveren</i>	790.
XXI. Nogle præstelige Bogsamlinger. Ved <i>Fr. Barfod</i>	792.
XXII. Uddrag af Vesteregede gamle Kirkebog. Ved <i>samme</i> ...	797.
XXIII. Til den indbyrdes Undervisnings Historie.....	802.
XXIV. Tillæg til Efterretningerne om Kornerup og Svogerslev. Ved <i>Udgiveren</i>	805.
XXV. Et Par Gravskrifter over Præster.....	807.
Rettelser og Tillæg.....	811.
Navne- og Sagregister.....	813.
Efterskrift.....	832.

Standingsningen i A. S. Ørsteds forfatter- virksomhed i året 1826.

Af **L. Koch.**

I Kirkehist. saml. 3die række IV, s. 395—400 har jeg meddelt et uddrag af biskop Münters dagbøger, hvori han fortæller, hvad han har bragt i erfaring om de fortrædeligheder, Ørsted pådrog sig ved den afhandling, han foranlediget ved striden mellem Grundtvig og Clausen skrev om det spørgsmål, hvor vidt den danske kirkeforfatning behøver en omgribende forandring. Efter den tid har hr. geheimearkivar A. D. Jørgensen gjort mig opmærksom på, at der imellem Stemanns papirer findes en del aktstykker denne sag vedkommende; disse ere vel ikke fuldstændige, idet de foruden Ørsteds forsvarskrivelse til kongen væsentlig kun omfatte en privat korrespondence mellem ham og Kaas og udkast til dennes erklæringer samt den kongelige resolution, der endte sagen; derimod indeholde de kun få oplysninger om de andre ministres forhold til denne. Men det bliver dog ved dem muligt, at få et fuldere indblik i den hele sag, der ikke blot har literær betydning ved for en lang årrække at have standset Ørsteds forfattervirksomhed, men også kirkehistorisk, fordi det her var første gang, regeringen overfor de kirkelige bevægelser slog ind på den konservative retning, den i en

række år fulgte, og som stod i så skarp en modsætning til den overbærenhed, der i over en menneskealder var vist overfor de rationalistiske præsters afvigelser fra ritual og alterbog. Læserne bedes undskylde, om det ikke vil kunne undgås at gentage en del af, hvad der er sagt på oven anførte sted.

Det angreb, Grundtvig ved »Kirkens genmæle« havde rettet mod H. N. Clausen og dennes skrift om katolicismens og protestantismens kirkeforfatning, lære og ritus, vakte vel især så stor opmærksomhed på grund af den voldsomme måde, hvorpå han kastede sig over sin modstander, og hvoraf følgen med god grund måtte blive en injuriersag. Men det var tillige øjensynligt, at her var rejst et kirkeretligt spørgsmål af stor betydning, og overfor hvilket regeringen vanskelig kunde forholde sig ligegyldig. Begge de to modstandere vare enige om, at den kirkelige lovgivning og den kirkelige praxis vare komne så langt fra hinanden, at de på mange punkter stod i en ligefrem modsætning; men de vare uenige om de midler, der skulde anvendes for at råde bod på skaden. Clausen anså den bestående tilstand for i det væsentlige berettiget, og han vilde, at lovgivningen skulde rettes efter denne, så at de af dens bestemmelser, der ikke kunde overholdes, skulde forandres, og ved at indføre konsistorier efter reformert mynster skulde der skaffes større bevægelighed i kirkestyrelsen, så at sådanne modsigelser mellem liv og lære, mellem kirkeskik og kirkelov, som da fandtes, ikke i fremtiden kunde indtræde. Grundtvig derimod så i kirkens gamle lovgivning et tro billede af den sande lutherske lærdom; afvigelserne vare i hans øjne kun forvildelser, og der var ingen anden redning, end at livet atter måtte rette sig efter loven. Det hedder i »kirkens genmæle«: »Da prof. Clausen imidlertid vover et ligefremt angreb på alle ærlige danske præster og på den

kirkelige lovgivning, vi underkaste os, skylder jeg mine kirkelige medtjenere i ordet, fordem og nu, så vel som Danmarks kristne øvrighed, at tage alvorligt til genmæle, hvad jeg ikke vilde gjort, når professoren ej havde drevet sagen til det yderste, erklæret præsteeden for ugyldig og vor ærlighed for latterlig¹⁾. I sådanne ytringer kaldtes der så tydeligt på regeringen, at den umulig kunde overhøre kaldet. Og i virkeligheden kunde der også være grund til at tage sig af sagen. Clausens skrift indeholdt en kritik både af kirkens lære og af dens lovgivning, og denne fik forøget betydning derved, at det var vitterligt nok, at præsterne rundt om i landet behandlede begge dele med stor frihed. Det er derfor højst sandsynligt, at som den kirkelige strid dengang beskæftigede alle, således har den også vakt opmærksomhed hos regeringen, og at der i overensstemmelse med hele den reaktionære retning, der gjorde sig gældende i denne tid, har ytret sig tilbøjelighed til at fremdrage og anvende de lovbestemmelser, som næsten hele den daværende slægt betragtede som forældede og faktisk bortfaldne.

Da var det, Ørsted i det af ham redigerede juridiske tidsskrift XII skrev et indlæg i sagen under titlen: »Behøver den danske kirkeforfatning en omgribende forandring.« Skulde man med ét ord karakterisere Ørsted som statsmand, vilde det næppe kunde gøres nøjagtigere end ved at sige, at hele hans optræden al tid var præget af den største humanitet. Det er vist nok utænkeligt, at nogen kan have været mere bange for i stort eller småt at gøre noget menneske uret, end han var. Når han har udtalt sig om påtænkte regeringsforanstaltninger, har han med den største omhu undersøgt, ikke blot hvorledes

¹⁾ Kirkens genmæle, 4 udg. 1877 s. 33. Det er formentlig ikke unødvendigt at gøre opmærksom på, at her kun omhandles en enkelt side af dette skrift, med hensyn til hvilket jeg iøvrigt må henvise til min »Den danske kirkes historie 1817-1854« s. 53-60.

de forholdt sig til den tidligere lovgivning, men også, hvad betydning de vilde få for dem, hvis vé og vel de angik. Så god jurist han var, havde han dog altid for øje, at der af lovene let kan drages sådanne konsekvenser, at retten bliver til uret. Men hvor et menneske har sin styrke, har han også sin svaghed, og Ørsteds humanitet og hensynsfuldhed gjorde ham al tid uvillig imod stærk indgriben i det bestående og pludselige forandringer. Denne blødhed i karakteren bevirkede, at han i senere år ikke kunde holde stand overfor Stemanns hensynsløshed; når denne i ethvert tilfælde holdt på, at der skulde gås frem efter loven, kom det let til at tage sig ud, som om han stod på et helt standpunkt, medens Ørsted vaklede mellem forskellige, og det hjalp kun lidt, at det ofte viste sig, at Stemanns konsekvente politik indviklede regeringen i forlegenheder, som man dog til sidst måtte rede sig ud af ved at slå ind på den vej, Ørsted havde vist¹⁾. Det vil sikkert også vise sig, at det er denne uvillie mod forandringer, og overbevisningen om, at en human brug af de bestående institutioner vilde kunne afhjælpe alle berettigede klager, der drev Ørsted ind i den stilling, han indtog i de sidste år af sit liv.

De betragtninger, Ørsted anstillede i den omtalte afhandling om kirkeforfatningen, vare fremkaldte ved en afhandling af prof. P. D. K. Paulsen: »Betragtninger over den danske kirkes symbolske bøger fra den kirkeretlige synspunkt«, hvori det af biskopperne med kongelig approbation i året 1817 udstedte hyrdebrev fremhævedes som en autentisk fortolkning af kirkelovene, hvorved gejstligheden skulde være bleven befriet fra den tidligere forpligtelse til symbolerne. Dette forudså Ørsted vilde give anledning til, at det ortodoxe parti vilde angribe hyrdebrevet og dermed indirekte kongen selv, der havde sank-

¹⁾ Se Den danske kirkes historie 1817—54 s. 103 f., 111 f., 219 f., 224, Kirkehist. saml. 3die række V, 450 f.

tioneret det, medens de, der helst vilde være frie for symbolerne, vilde gribe Paulsens påstand med begge hænder. Dette vilde han søge at forebygge ved uden at indlade sig paa hyrdebrevets indhold og lovforbindende kraft at gå ud fra præsteeden og vise, at denne ret fortolket ikke stod i modstrid med dette. Herved vilde både hyrdebrevet indirekte være retfærdiggjort, og tillige mente han således at kunne hævde de symbolske bøger al den myndighed og kraft, de kunde beholde uden at komme i åbenbar strid med samvittigheden og tidsalderens oplysning. Ørsted anser det for ufornuddent at foretage sådanne forandringer i lovgivningen, som Clausen ønskede; men på den anden side kan han ikke være enig med Grundtvig, når denne synes at mene, at man ikke kan være i overensstemmelse med lovene uden at vende tilbage til hele den tankegang, der var herskende, da de bleve givne. Dels er den ældre lovgivning mildnet ved, at mange af dens bestemmelser ikke længere gøres gældende, dels ved senere anordninger f. eks. presseloven af 1799. Men selv hvor de gamle love uforandret skulle bringes i anvendelse på nye tiders forhold, må de give andre resultater end den gang, de blev til. »Som forhold og begreber forandre sig med tiderne, vil og det system af forestillinger, hvorfra man ved slige loves anvendelse må gå ud, forandre sig, uagtet loven selv bliver uforandret. Loven, der har indskrænket sig til den almindelige regel, men ikke givet sig af med at opstille systemet af hine mellembegreber, overlader dette til den dømmendes egen indsigt... man vilde ellers tillægge de forestillinger hos lovgiveren, som denne ikke har tænkt på at ophøje til love, lovs kraft.« Når man derimod vilde indvende, at en sådan fortolkning ikke giver et bestemt resultat, og at man i det enkelte tilfælde vilde være i tvivl om, hvorvidt en religionslærer har forset sig imod sin forpligtelse, da svares der, at selv i det mest materielle retsgebet kan loven ikke med matematisk nøjagtighed afpæle ret og uret

fra hinanden; men den grad, i hvilken retfærdighed nås, vil al tid bero paa dommerens indsigt, dømmekraft og gode villie; langt mere vil dette være tilfældet, hvor det gælder åndelige sager. Mod disse almindelige betragtninger kunde der intet være at indvende; de betegne i virkeligheden træffende den måde, hvorpå den kirkelige lovgivning efter denne tid i det hele er bragt i anvendelse. Men mere betænkelig var den måde, hvorpå Ørsted vilde løse den opgave, han havde sat sig, på en gang at hævde præsteeden på de symbolske bøger og hyrdebrevet af 1817. Ti dette sidste er vel vaklende mellem to standpunkter; men i det hele betragter det rationalismens lære og praxis som ret og lovlig, f. eks. når det hedder: »Ti hvor alt afhænger af fornuftens rette brug og den hellige skrifs rette fortolkning, uden at denne er bunden til anden regel end den, fornuften selv giver, der er det åbenbart, at der ikke kan rejses dæmninger for den enkeltes granskning, den enkeltes flid, eller fastsættes grænser, som det vilde være ulovligt og unyttigt at overskride«¹⁾. Det synes jo unægteligt, at det netop er sådanne grænser og dæmninger, hele den ældre kirkelovgivning har bestræbt sig for at bygge. Ørsted har åbenbart på grund af den kongelige sanktion betragtet hyrdebrevet som en regeringsudtalelse, som man ikke kunde slippe bort fra, men som ved fortolkning måtte bringes i overensstemmelse med den tidligere lovgivning, og han lægger da vægten på, at præsteeden ikke går ud på, at præsten skal lære alt, hvad der står i de symbolske bøger; men kun »den himmelske lære, der er indbefattet i de apostoliske og profetiske skrifter.« Den umiddelbare genstand for eden er altså ikke hans tro, men hans lære, om det end må forudsættes, at hans overbevisning også stemmer med den lære, han forpligter sig til at forkynde. Eden er ikke blot negativ, så den kun skulde pålægge den, der aflægger den, intet at forkynde mod kirkens lærebegreb;

¹⁾ Helveg, Kirkehist. eft. reform., 2. udg. II 399.

men på den anden side strækker den sig ikke til de symbolske bøgers hele indhold, i det den kun nævner »den himmelske lære«, det er den væsentlige bestanddel af den kristelige tro. Denne himmelske lære må især søges i det apostoliske symbol og den første del af den augsburgske trosbekendelse. Præsten kan således ikke være pligtig til at prædike treenighedslæren, som den er udviklet i det athanasianske symbol, eller at børn, som dø uden dåb, ere fortabte, eller om evige helvedesstraffe. Da præstens ed ikke indeholder nogen trosbekendelse, men blot et løfte om den lære, han vil føre, så kan eden ikke være hinderlig i, at nogen jo med god samvittighed kan påtage sig læreembedet i kirken, om han end ikke antager, at de dogmatiske forestillingsmåder, der ligge udenfor kredsen af det, han har at foredrage sin menighed, ubetinget indeholde kristelig sandhed ¹⁾).

Det var disse betragtninger over de symbolske bøger, præsteeden og treenigheden, der vakte en storm mod Ørsted, som skaffede ham seks urolige uger og endte med en stor ydmygelse for ham. Hvem det er, der har gjort kongen opmærksom på Ørsteds afhandling, vides ikke; biskop Münster antager, at det har været dronningen; men Ørsted selv er ikke af den mening; i et brev til Kaas omtaler han, at det ikke er første gang, at »en fjendtlig genius, der helst arbejder i mørket, har sværtet hans hensigter der, hvor han helst vilde finde bifald«, og dette, siger han, er først sket efter hans indtrædelse i kancelliet, så han formener øjensynlig, at hensigten er at fortrænge ham af dette. I begyndelsen af Avgust måned må kongen have forlangt hans erklæring; ti under 9 Avgust tilstillede han denne en lang forsvarsskrivelse, hvori han fastholder og nærmere begrunder de i afhandlingen opstillede anskuelser. Om præsteeden hedder det således: »Det

¹⁾ I juridisk tidsskrift XII, 1ste h. s. 286 har Ørsted selv i nogle korte sætninger fremstillet resultaterne af afhandlingen.

er efter mit begreb klart, at udtrykkene just med flid ere valgte således, for at eden ikke skulde besvære den retsindige mands samvittighed, der i en eller anden henseende måtte have en skruppel imod de symbolske bøgers forestillingsmåde. Det har vist ikke manglet de mænd, som den danske kirke har at takke for denne edens affattelse, på den indsigt, som behøvedes for at udfinde udtryk, hvorved præsterne på en langt mere skarp og bestemt måde vare blevne bundne til ethvert dogma, ethvert ord i de symbolske bøger Det vilde efter min inderligste overbevisning være en af de sørgeligste ulykker, der kunde møde Ds. kgl. maj.'s undersåtter, om hin ed nu skulde forklares således, at den omfattede enhver i de symbolske bøger fremsat eller antydet forestillingsmåde i al bogstavelig strengthed. Dersom djævelens indvirkning i verden og evige helvedesstraffe og alle de metafysiske spidsfindigheder, hvormed det såkaldte athanasianske symbol har omgivet skriftens simple lære om Gud som fader, søn og helligånd, skulle være lige saa væsentlige bestanddele af det evangelisk kristelige lærebegreb som troen på Kristi guddommelige højhed, så vil kirken kun tælle få rettroende lærere, og, hvad der er det skrækkeligste, den store mængde, der afveg fra dette strenge begreb om rettroenhed, bleve, hvis de ej forlode lærerembedet, menedere og bedragere. Dog dette kan umuligt være Ds. maj.'s villie at stramme det bånd, der binder lærerne til de symbolske bøger. Ds. maj. har ikke lånt øre til denunciationer, hvorved snart kirkens lærere i almindelighed, snart enkelte i særdeleshed af blinde ivrere ere blevne betegnede som vranglærere, og den oplyste del af Ds. maj.'s undersåtter have velsignet dem derfor.« I en skrivelse til statsminister Kaas et par dage efter udtaler han sig endnu skarpere om denne sag. Det hedder her, at hvis de ovenfor nævnte lærdomme skulle »være lige så hellige som den evige kærligheds åbenbaring i Kristo, Guds søn og verdens frelser, så gives der ikke 10 ret-

troende præster i landet, og det var under en sådan fortolkning af eden ikke vanskeligt at bevise om kirkens første lærere, at de vare åbenbare kættere og menedere; der blev da intet at bebrejde Grundtvig og Thisted¹⁾ (to mænd, jeg ellers kun ugerne nævner sammen) uden deres lunkenhed og lemfældighed.» Med hensyn til treenighedslæren forklarer han i skrivelsen til kongen, at når han ikke har villet henregne denne til »den himmelske lærdom, som er indbefattet i de profetiske og apostoliske skrifter samt den danske kirkes symbolske bøger«, da har han dermed ingeniende tænkt på den simple lære om Guds åbenbarelse som fader, søn og helligånd, hvad der allerede måtte indlyse af den betydning, han havde tillagt det apostoliske symbol; men han havde kun havt den metafysiske udvikling i det athanasianske symbol for øje. Dog erkender han, at han her kunde have udtrykt sig tydeligere, så det er muligt, at hans egne ord have givet anledning til misforståelsen. Men han har ikke villet modsige den athanasianske treenighedslære, men kun vise, at dette subtile dogma ikke er nogen væsentlig bestanddel af den kristne tro. Hvis kongen vil vise ham den nåde, at indhente lærde og pålidelige teologers betænkning over hans ytringer, er han vis på, at enhver mistanke vil forsvinde. Endelig udtaler han det visse håb, at det vil findes, at han hverken som kristen eller som statsborger eller som embedsmand er i nogen brøde, der kunde gøre ham uværdig til kongens nåde. Ørsted taler i denne skrivelse ikke et ord om Paulsen og dennes benyttelse af hyrdebrevet, uagtet han var sig vel bevidst, at han derved kunde have vist ansvaret bort fra sig selv; men, siger han, »under den stemning, som den gang syntes at vise

¹⁾ J. O. Thisted, 1820—1822 kapellan ved Trinitatis kirke, 1825 sognepræst for Gyrstinge og Flinterup, havde en tid vakt opsigt som prædikant i København og bl. a. beskyldt prof. Hornemann for falsk lærdom. Se Erslews forfatterlexikon.

sig, frygtede jeg for, at andre derved kunde blive indviklede i de ubehageligheder, som koncentrerede sig over mig, og det var ganske imod min følelse dertil at give anledning.»

Ørsted havde fra begyndelsen af rådført sig med Kaas. Ellers omtalte han ikke sagen til andre end sin broder. Kaas lagde overfor Ørsted ikke dølgsmål på, at han misbilligede indholdet af hans artikel, og han udtalte det ligeledes i sin betænkning over denne til kongen; der kendes kun et udkast til den, som var færdigt d. 9 August; men der er ingen grund til at antage, at det ikke indeholder i det væsentlige det samme som den endelige erklæring. Det hedder her: »Men når sådanne sætninger (om de symbolske bøger og eden) udbredes og gøres gældende, hvad betyder da gejstlighedens ed? Hvad sikkerhed giver den staten? Hvor søger kongen og undersåtterne den positive religion, som statens love vil have håndhævet, og uden hvilken ingen stat kan bestå?« Efter hans mening kan kongen ikke betragte dette skrift med ligegyldighed; men han vil dog ikke tilråde, at der gås frem mod forfatteren med den offentlighed, som sagens behandling efter lovens forskrifter vilde medføre. Han tilråder derfor, at biskoppen og to gejstlige mænd, Mynster og P. E. Müller, skulle afgive en betænkning over, hvor vidt det i skriftet udtalte strider mod grundsætningerne og forskrifterne for den religionslære, som indeholdes i den augsburgske konfession og i de symbolske bøger, på hvilke landets love støtte sig. Denne erklærings indhold måtte da afgøre, hvor vidt, der var anledning til at foretage yderligere skridt.

I anledning af denne betænkning rådførte Kaas sig med politidirektør, justitiarius i politiretten A. C. Kierulff. Denne foretog nogle ubetydelige forandringer, men udtalte iøvrigt, at ethvert skridt i denne sag vilde skade mere end selve skriftet. Også geheimestatsminister Malling skrev d. 28. August til Kaas, at Ørsted ikke vilde kunne blive kendt

skyldig af nogen domstol, og at jo mindre eclat sagen fik, desto bedre var det; ti »det mystiske parti« vilde kun rejse hovedet, hvis nogen eclatant straf ramte Ørsted. Også denne selv skrev d. 17. Avgust til Kaas, at han formodede, at den omtalte prøvelse af teologer var besluttet, og om han end anser den for en dyb krænkelse for en mand i hans embedsstilling, ser han dog med roligthed udfaldet imøde, hvad han også sikkert havde god grund til.

Der var således i slutningen af Avgust al god grund til at antage, at den hele sag vilde forløbe uden videre alvorlige følger. I statsrådet var det efter Münters udsagn egentlig kun Møsting, der alvorlig vilde Ørsted til livs, medens Schimmelmann og Malling stode på hans side, og Kaas, som vi have set, indtog en mellemstilling, der dog ikke forhindrede, at Ørsted bestandig særligt henvendte sig til ham. Men i begyndelsen af September måned indtrådte der er omslag, som betydelig forværrede Ørsteds stilling. Vi fejle næppe, når vi antage, at grunden hertil var, at Grundtvig i disse dage udgav, »Vigtige spørgsmål til Danmarks lovkyndige«, og Lindberg »Hvad er kristendom i Danmark«. Disse to skrifter averteredes første gang til salg i adresseavisen d. 2. og 5. September. Begge disse forfattere betragtede Ørsteds afhandling som et indlæg for Clausen; dette var vel ikke rigtigt, for så vidt derved tænktes på den verserende injuriersag; derimod er der intet spørgsmål om, at det efter de af Ørsted opstillede grundsætninger måtte anses for afgjort, at Clausen ikke kunde siges at have ført falsk lære. Men det har sikkert skadet Ørsted, at både Grundtvig og Lindberg fandt, at hans udtalelser stod i strid med kongeloven. Mellem Grundtvigs spørgsmål vare disse: Om præsternes forpligtelse til at bestride falsk lærdom kunde bortfalde, uden at den vældige beskærmelse og håndhævelse, kongeloven forsikrer statens religion, bortfalder? og, om juristerne kende nogen lærdomsregel, Danmark kunde

være tjent med i stedet for den augsburgske konfession, eller om de mene, nogen stat kan være tjent med, at gejstligheden i statskirken er i henseende til lærdommen sin egen lovgiver? Også Lindberg fremhæver stærkt, at bevarelsen af den rene lutherske lærdom er påbudt i og uadskillelig forbundet med både kongeloven og danske lov¹⁾. Det er om disse ytringer, biskop Münter siger, at sværmerne have vist sig som dygtige politici ved at knytte deres sag til den suveræne magt, og det er let forståeligt, at det kunde gøre et uheldigt indtryk på kongen, at en afhandling af generalprokurøren kunde opfattes, som om den stred mod kongeloven, og som om han tog parti i en verserende retssag. Grundtvigs og Lindbergs udtalelser måtte blive et farligt våben i deres hånd, der vilde Ørsted ilde. Det er også kendeligt, at Kaas i en ny erklæring fra den tid²⁾ udtaler sig langt skarpere end tidligere. Han mener, at man, når man har læst Ørsteds afhandling, må fristes til det spørgsmål: Hvorpå støtter man en positiv, hvorpå endog den naturlige religion, når alt lige til den sætning, at der er en Gud³⁾, opløser sig i tvivl? og at man heraf kan lære, »at det bliver så meget mere vigtigt for staternes styrere, ja endog en hellig pligt at våge over overholdelsen af vor kirkeforfatning og over de love og symboler, hvorpå den er rejst, og hvorpå den har hvilet i århundreder, indtil nærværende tidspunkt, da man rejser imod den de forvirrede begreber og de mystiske sætninger, som filosofi og metafysik give så rigelig i hænderne på nutidens reformatorer.« Om han ved disse ord tænker på Clausen, får stå hen; men det er øjensynligt ikke velvillie imod den herskende teologi, når han med ængstelse forestiller sig, hvad virk-

¹⁾ Hvad er kristendom i Danmark s. 19. Smlgn. Den danske kirkes historie 1817—54 s. 72.

²⁾ Udateret koncept.

³⁾ Jurid. tidsskr. XII, 1 h. s. 285.

ning det vil have, hvis de af Ørsted udtalte anskuelser blev bekendte for lægmand; ti de ville kun på de færreste steder finde modsigelse af de gejstlige lærere, »med hvis synsmåder hentede fra universitetet og det pædagogiske seminarium¹⁾ det jo let kunde passe sig.« Kaas vil ikke, at det skal pålægges Ørsted at udstede en tilbagekaldelse; en sådan vilde kun blive betragtet som aftvunget og desuden være unyttig, da skriftet har gjort sin virkning. På grund af den delikatesse, hvormed religiøse stridigheder bør behandles, skal kongen heller ikke indlade sig på skriftets indhold, men kun tage hensyn til forfatterens person, for så vidt den kan have indflydelse på den virkning, skriftet gør, så det tilkendegives Ørsted, at den mand, der skal vejlede kongen og kollegierne i tvivlsomme tilfælde, ikke bør offentlig ved trykken udbrede sine meninger om lovgivningen i det hele eller dens enkelte dele og derved på en måde influencere domstolene og kongens embedsmænd, ja endog i visse henseender svække kongens autoritet som lovgiver. I det hele lægges der nu langt mindre vægt på afhandlingens indhold end på, at den er forfattet af generalprokurøren. Der begyndte at blive tale om, at enten skulde der gives Ørsted valget mellem at opgive sin forfattervirksomhed og at miste sit embede, eller han skulde gå over i en anden stilling. Hvis dette sidste skulde finde sted, udtalte han selv til Kaas, at han kunde ønske at blive justitiarius i hof- og stadsretten²⁾, et embede, som netop var ledigt. Hvad alternativet mellem at opgive forfattervirksomheden eller embedsstillingen angår, var det ham højlig imod, hvis dette blev stillet. Han kunde da fristes til at opgive den sidste, for at det ikke skulde hedde, at han på denne måde konserverede et embede, som han ellers stod i fare

¹⁾ Er her ikke ment pastoralseminariet?

²⁾ Ifølge Münter skulde der også have været tale om amtmandsposten i Vejle.

for at miste. Under disse omstændigheder bestemte han sig til at søge en audiens hos kongen. Denne har vist nok været meget tvivlrådig; når han havde fattet den mening, at den suveræne magts bevarelse gjorde det nødvendigt at ofre Ørsted, vilde han sikkert have gjort det; men der er heller intet spørgsmål om, at det vilde have været ham en tung pligt. Kaas skrev også til Ørsted, at han af kongens betænkeligheder ved at fatte en beslutning kunde slutte sig til den agtelse og bevågenhed, han bar for ham. Ved audiensen stillede kongen ikke det ligefremme valg, som Ørsted frygtede for, men denne gjorde et tilbud, som han d. 8. September sendte kongen skriftligt. Han vilde opgive al literær virksomhed, når han måtte fortsætte juridisk tidsskrift til d. 30. hefte og deri fuldende den omhandlede artikel, ligeledes fuldende den nye redaktion af det ældre arkiv i 6 bind og håndbogen over den dansk-norske lovkyndighed, samt skrive de afhandlinger, hans stilling som medlem af lærde selskaber gjorde nødvendige, og endelig besørge nye forbedrede udgaver af sine ældre skrifter¹⁾. Ved afskeden sagde kongen til ham, at han selv turde indestå for, at han vilde blive sit løfte tro, og Ørsted håbede nu på en måde, der tilsyneladende var frivillig, at have bragt så stort et offer, at kongen skulde være tilfreds dermed og lade sagen bortfalde. Men dette skulde ikke blive tilfældet. Kaas var ingenlunde tilfreds med det afgivne løfte; ti når Ørsted måtte udgive sine tidligere skrifter med rettelser og forbedringer, da blev dette det samme som at udgive et nyt værk. En sådan uindskrænket skrivefrihed anså han for uforenelig med en høj embedsstilling. Det havde været ham meget imod, at Ørsted tidligere havde været indviklet i literære stridigheder med Howitz

¹⁾ Selve skrivelsen kendes ikke; men indholdet refereres i den resolution, der afsluttede sagen.

og v. Gönner¹⁾); men siger han, »når De nu tog fat på en materie, der af alle er den ømfindtligste at berøre, helst i disse tider, så nægter jeg ikke, at min ængstelse steg til forbavelse.« Det har vel næppe været Kaas alene, der mente, at Ørsteds tilbud ikke var tilfredsstillende. Men da der d. 16. September skulde holdes statsråd, frygtede Ørsted for, at Kaas skulde fremstille mundtlige ytringer af ham, som om han ønskede embedet som justitiarius i hof- og stadsretten. Han skrev da en billet til Malling og bad ham berigtige dette; han attråede ingenlunde sin nuværende stilling forandret, hvis han ikke havde mistet kongens tillid, og han vilde tålmodigt underkaste sig hans villie med hensyn til sin fremtidige literære virksomhed, når der måtte blive ham indrømmet, hvad der var nødvendigt for, at han ikke skulde kompromittere sig eller være nødt til at svige sine forlæggere. Han bad derfor Malling bevirke, at der ikke blev taget nogen beslutning, før hans mening var hørt. Da Malling imidlertid ikke kom i statsrådet, sendte han Ørsteds brev til Kaas, der uden at vide, hvad det var, åbnede det i kongens nærværelse, hvorefter det også blev læst af denne. Dette havde ikke været Ørsteds hensigt; han havde her første gang henvendt sig til andre af statsrådets medlemmer end Kaas, og grunden var den, at han begyndte at anse denne for en upålidelig ven. I et langt brev af 17. September forklarede han Kaas, hvorfor han havde skrevet til Malling, men han udtalte tillige ligefrem, at adskillige omstændigheder havde bragt ham til at tro, at Kaas ikke var ham saa trofast en velynder, som han hidtil havde ment, men at han helst ønskede ham ud af kancelliet. Kaas forsikrede ham imidlertid den næste dag, at der hverken for ham eller kongen havde været noget påfaldende i henvendelsen til Malling. Hvad angår Ørsteds tvivl om oprigtigheden af hans venskab,

¹⁾ Se Erslews forfatterlexikon, art. A. S. Ørsted.

skriver han: »Jeg er mig ikke bevidst at have, enten i nærværende tilfælde eller ved nogen anden lejlighed, handlet imod Dem anderledes, end jeg vil være det bekendt for Dem, for min egen samvittighed og for enhver retskaffen mand, der måtte optræde som dommer imellem os. Hvem der kender mig nøje vil formodentlig indrømme, at der ligger måske for verdensmanden alt for megen åbenhed i min karakter og handlemåde; jeg har aldrig kunnet forstille mig anderledes, end jeg er.« Heri havde Kaas vist nok ret, ligesom han med grund kunde beråbe sig på, at han åbent nok havde sagt Ørsted, at han misbilligede hans skribentvirksomhed. Ingen, siger han, vilde tabe mere end han ved Ørsteds udtrædelse af kancelliet; men han anså stillingen som deputeret og generalprokurør for uforenelig endog med den skrivefrihed, Ørsted i sin skrivelse til kongen havde forbeholdt sig. Denne skrivelse, der også gør et særdeles tiltalende indtryk, synes at have overbevist Ørsted om, at han i ethvert tilfælde i Kaas havde en ærlig modstander. Forsoningen har fundet sted ved en mundtlig samtale den 19. September. Den følgende dag sendte Ørsted Kaas to breve, det ene fra »Tysklands første kriminalist« Feuerbach, det andet fra en anden ham personlig ubekendt mand i en anselig stilling. I dem begge udtaltes stor ros over hans afhandling om et udkast til en bayersk straffelovbog, der havde bragt ham i strid med dennes forfatter, statsråd v. Günner. Det er øjensynligt, at det er ham meget imod at fremvise disse skrivelser. »Deres excellence,« siger han, »må erindre, at det blot er for at vise, at jeg just ikke har kompromitteret mig ved hin lejlighed, at jeg sendte Dem disse breve, og at det på ingen måde er for at gøre mig til af deres indhold, hvilket i højeste grad strider mod min tænke måde, noget der også indlyser deraf, at de ere et par år gamle, uden at jeg har udbredt noget derom.«

Samme dag som den sidstnævnte skrivelse er affattet, d. 20. September, blev sagen afgjort. Der synes ikke at

være afholdt noget statsrådsmøde; men kongen havde selv taget den beslutning, at give Ørsted en irettesættelse og derefter billige, at han i henseende til sin literære virksomhed forholdt sig, som han selv i sin skrivelse af 8. September havde tilbudt. Herom meddelte han Kaas underretning i en håndskrivelse, som denne straks sendte Ørsted, der fandt, at dette udfald af sagen var »netop det mest ubehagelige og krænkende«, han havde tænkt sig. Han havde håbet, at den indskrækning, der blev ham pålagt, og som var ham i højeste grad ømfindelig, ikke skulde yderligere forbitres ved en udtrykkelig skriftlig befaling, og endnu mere uventet var det ham, at dertil skulde føjes en udtrykkelig irettesættelse. Han føler, at det vil være unyttigt at forlange yderligere undersøgelse, eller at bede om, at sagen i stedet for den nu stedfundne afgørelse må få den, kongen tidligere var stemt for, og han ender med de ord: »Der er altså intet tilbage for mig, uden at se at samle kræfter til at bære den skæbne, der er vederfare mig.« Den kongelige resolution udstedtes d. 21. September. Irettesættelsen lyder således: »Din afhandling i juridisk tidsskrift over det spørgsmål, om den danske kirkeforfatning behøver en omgribende forandring, har været Os mishagelig, fordi Vi deri finde en offentlig fremstilling af dine individuelle meninger og anskuelser, som Vi med hensyn til genstandenes beskaffenhed og flere omstændigheder ikke anse velpassende med din embedsstilling.« Derefter bifaldes, at han med de af ham angivne undtagelser ophører med sin forfattervirksomhed, og endelig, hvilket ikke synes at være nævnt i den tidligere skrivelse til Kaas, pålægges det ham i betragtning af hans mange og betydelige embedsforretninger at søge sin afsked fra pastoralseminariet. Derefter slutter den med de ord: »Således vil det være Os behageligt at vide dine kundskaber udelukkende forbeholdte Vor tjenestes umiddelbare tarv.« Dagen efter skrev Ørsted til Kaas:

»Jeg har modtaget det kongelige reskript, hvoraf Ds. excel. vist også har fået genpart. Det var af mindre krænkende indhold, end jeg befrygtede, og jeg erkender med taknemlighed det nådefulde sindelag imod mig, der har mildnet det uheldige indtryk, min afhandling har gjort. Jeg skal bestræbe mig ved fortsat nidkær embedsførelse at befæste dette nådige sindelag, ligesom jeg også stoler på at bevare Deres excellences personlige godhed for mig, og at jeg derfor, efter at have udstået denne fortrædelige sags ubehageligheder, kan vedblive at arbejde i min stilling med samme glæde og tilfredsstillelse ved mit arbejde som hidtil. For den tid, min tilbagetræden fra den literære bane levner mig, kan jeg finde en behagelig og værdig anvendelse i betydeligere arbejde for lovgivningen.« Særdeles ubehageligt var det ham at skulle forlade pastoralseminariet. Han forsikrer, vistnok med god grund, at der ikke skal findes nogen, »der vil foredrage kirkeretten med større alvor, større kærlighed for religionen, med større agtelse for de kirkelige institutioner«, og han gentager, hvad han ofte har fremhævet, at han på ingen måde er en modstander af den ortodokse teologi, men at han kan påvise trykte ytringer fra dennes ivrigste tilhængere, selv fra Grundtvig, der tilskriver ham større fortjenester i denne henseende, end han selv kan tilegne sig. Dog beder han ikke om større begunstiging, end at han må vente nogen tid med at indgive sin afskedsbegæring, idet han en vinter ingen forelæsninger holder, eller, hvad der vilde være ham kærere, holder endnu et kursus. Men ikke en gang dette er bleven ham tilstået; allerede d. 4. November 1826 gav kongen ham efter ansøgning sin afsked fra pastoralseminariet.

Den, som vil betragte Ørsteds forhold under denne sag med vor tids øjne, vil let kunne få den forestilling, at det er mangel på selvbevidsthed og mandighed, når en mand af hans betydning og med den anseelse, han nød, finder sig i en så krænkende behandling og lader sig sin

hele videnskabelige virksomhed berøve for at beholde sit embede. Det vilde dog være ubilligt, at bedømme Ørsted således. Han følte dybt nok, hvad det vilde koste ham at opgive skribentvirksomheden; det var for ham, siger han, omtrent som at miste den ene arm. Og når han havde fulgt sin lyst, havde han langt heller givet afkald på en embedsvirksomhed, der i det øjeblik havde tabt sin behagelighed for ham. Hovedgrunden, til at han ikke gjorde det, var, at han frygtede for derved at tabe kongens nåde. Det er ikke vanskeligt at se både fejlene ved Frederik VI's personlighed og ved hans regering. Men det er hans ære, at de mænd, der stod ham nærmest og kendte ham bedst, dog så op til ham med en hengivenhed og beundring, der ikke rokkedes, selv når han behandlede dem vilkårligt. Ørsted delte tilfulde denne sin samtids kærlighed til og ærbødighed for Frederik VI, hvis personlige velvillie mod ham også under denne sag havde vist sig på en måde, der gjorde et dybt indtryk på hans hjærte. Der er intet spørgsmål om, at da Ørsted foretrak embedet for forfattervirksomheden, har han bragt et offer for at bevare denne kongens velvillie. Men han havde også en anden grund; hvis han havde søgt sin afsked, siger han, »vilde dette skridt have givet mig en art af popularitet, der var mig højlig imod.« Disse ord må ikke opfattes som en trussel om at slutte sig til en opposition mod regeringen; ti en sådan existerede ikke i året 1826; den kan i det tidligste regne sin tilværelse fra 1830. Heller ikke kunde der egentlig være tale om folkegunst i den forstand, hvori vi opfatte ordet; ti den store mængde vilde næppe have lagt synderlig mærke til, at en højere embedsmand var bleven forflyttet eller afskediget. Men Ørsted vilde ganske vist have vundet popularitet hos hele den store mængde af de dannede i København og hele landet, der misbilligede Grundtvigs angreb på Clausen og frygtede for indgreb i den faktiske religionsfrihed i statskirken, som regeringen så længe havde fundet sig i. Selv

nu, da Ørsted beholdt sit embede, dedicerede Mynster ham sin afhandling »Om begrebet af den kristelige dogmatik«, for at vise, »at teologerne her i landet ikke havde miskendt Ørsteds værd«¹⁾. Men selv når den kom fra de bedste i landet, var dog enhver anerkendelse, der blev ham ydet for at have været i konflikt med kongen, Ørsted højlig imod, og han kunde villig bringe et stort offer for at undgå den.

Da Stemann var bleven Kaas's eftermand som præsidet for kancelliet, gjorde Ørsted et forsøg på at få ophævet forbudet mod hans skribentvirksomhed. Det hørte mellem de vilkår, han havde indgået, at han måtte udgive det 3die bind af sin håndbog over den dansk-norske lovkyndighed. Da han overleverede kongen dette, udbad han sig tilladelse til at fortsætte værket, og kongen havde intet herimod; han havde gerne bedt kongen om i det hele atter at give ham frie hænder, men, siger han, »jeg kunde ikke bringe det over mine læber at gå videre og derved gå tilbage til hin fortrædelige sag, som Hans majestæt lige så vel som jeg undgik at berøre.« Men d. 18. Maj 1829 skrev han til Stemann og bad ham bevirke, at forbudet mod hans skribentvirksomhed ophævedes. Det hedder bl. a. i denne skrivelse: »Den indskrænkning, jeg er bleven underkastet, turde ikke være uskadelig for det offentlige. Det har måske ikke gjort liden skade, at den nyere tids retsvidenskab (hos Romerne var det ganske anderledes) så godt som udelukkende har været i blotte teoretikers hænder, hvis bekendtskab med de forhold, som videnskaben har at behandle, ikke let får den behørlige nøjagtighed og klarhed. Men i særdeleshed turde det i en tidsalder som den nærværende, hvori et system udbreder sig (til dels her; men endnu mere i fremmede lande), der lader individet og dets tarv gælde alt, ikke være uden nytte, at også en forfatter, der har mere sym-

¹⁾ Meddelelser af mit levned, s. 230.

pati med de offentlige interesser, tør opløfte sin stemme for et system, der vil, at individet skal betragte sig som et led af det hele, og medens dette sørger for ham, også er pligtig til at føje sig i den orden, som det heles vedligeholdelse fordrer, og finde sig i de ofre, som dertil behøves.« Men Ørsted opnåede kun lidt af, hvad han ønskede. Stemann tilskrev ham efter at have talt med kongen, at denne intet havde imod, at han fortsatte den overfor nævnte håndbog, og at juridisk tidsskrift måtte udkomme med endnu et bind, for at en påbegyndt afhandling kunde blive endt. Men iøvrigt kunde kongen ikke tilstede, at højere embedsmænd optrådte som forfattere, både fordi han antog, at deres tid måtte være optagen af deres embedsvirksomhed, og fordi de derved udvikledes i ubehagelige konflikter, og endelig, fordi mange tillagde de af dem udtalte meninger en slags lovgivende autoritet, hvilket stundom kan have en ikke gavnlig virkning. Det har vel kun i ringe grad forsødet pillen, at den var indsvøbt i en mængde i de stærkeste udtryk affattede komplimenter.

Det er sandsynligt, at det er kongen selv, der trods al den velvillie, han følte for Ørsted, har fastholdt sin mening om, at en mand i hans stilling ikke burde være forfatter; ti havde han en gang dannet sig en fast anskuelse af en sag, var det ikke let at bringe ham fra den. Men det er også rimeligt nok, at Stemann ikke har været nogen synderlig ivrig talsmand for Ørsted. Vi kende ganske vist ikke hans mening om, hvor vidt det lod sig forene med statens tarv, at en højere embedsmand optrådte som forfatter; men hvad indholdet af Ørsteds afhandling om kirkeretten angår, da har han aldeles afgjort været af samme mening som Kaas, at en lovfortolkning som Ørsteds, der til en vis grad vilde lempe lovenes anvendelse efter de bestående forhold, var utilstedelig og vilde rokke statens myndighed over kirken. Kirkestyrelsen i de følgende år viste noksom, at det var Stemanns an-

skuelse, at livet ubetinget burde rette sig efter lovene, og man kan gerne sige, at kancelliets kirkelige administration lige til 1848 var en uafbrudt strid mellem hans og Ørsteds opfattelse, en strid, hvori den sidste næsten altid trak det korteste strå. Det var i god overensstemmelse med den afgørelse, der var truffet i Ørsteds sag, når kancelliet d. 12. Avgust 1829, tre måneder efter at kongen havde afslået Ørsteds sidste begæring, pålagde præsterne »nøje at følge de allernådigst foreskrevne formularer (i alterbogen) uden nogen udeladelse og uden noget tillæg«, og når det ved resolution af 22. April 1834 misbilligedes, at stiftsprovst Clausen ikke havde rettet sig efter dette pålæg. Det samme viste sig overfor de gudelige forsamlinger og baptisterne ¹⁾. Det kan med rette siges, at kongens kendelse i Ørsteds sag var det første skridt ind på en vej, der blev fulgt så konsekvent, at ingen har bidraget mere end det danske kancelli til at fremkalde den almindelige bevidsthed om nødvendigheden af, at der indførtes religionsfrihed; men det må ikke overses, at da målet var nåt 1848, havde så godt som alle de mænd, der havde deltaget i dramaet fra begyndelsen af, skiftet standpunkt, Ørsted og Mynster ikke mindre end Grundtvig, og kun professor Clausen og den retning, der sluttede sig til ham, kunde rose sig af i det hele at have bevaret deres tidligere anskuelser.

Hvad Ørsteds forfattervirksomhed angår, da vil en gennemlæsning af den om ham handlende artikel i Erslews forfatterlexikon vise, hvor fuldstændigt han har holdt det løfte, han har aflagt; med de ovenfor nævnte undtagelser har han foruden sin officielle deltagelse i kollegialtidenden og stændertidenden aldeles intet skrevet i tidsrummet 1826—1848. Enhver forfatter vil kunne tænke sig, hvad det har været for en selvfornægtelse for den,

¹⁾ Den danske kirkes historie 1817—1854 s. 98, 112, 212, 220, 224, 236 o. fl. st., Kirkehist. saml. 3die række V, 450 f.

der havde så meget at sige, som han, og der er vel ingen tvivl om, at hans tavshed har været et stort tab for den juridiske videnskab. Men det kan dog sikkert ikke nægtes, at hans modstandere til dels havde ret; det var uheldigt, når han som medlem af kancelliet og generalprokurør forud sagde sin mening om sager, han på embedsvegne kunde komme til at erklære sig over. Det havde i året 1826 ikke været umuligt, at der var bleven forlangt en betænkning af ham, om hvor vidt der burde anlægges sag mod professor Clausen for falsk lære, og det vilde da have været misligt, at denne i forvejen havde været bekendtgjort som en tidsskriftsartikel. Der kunde formentlig være god grund for kongen til at forlange, at generalprokurøren ikke blandede sig i dagens stridigheder. Det var kun skade, at man ikke troede at kunne forhindre dette uden helt at tage pennen ud af hånden på en af de betydeligste videnskabsmænd, vort land har frembragt.

Breve til og fra Holger Rosenkrands.

(Fortsættelse).

Som en Vejledning til Forstaaelsen af Holger Rosenkrands's Breve have vi ment det passende, inden vi skride videre i Meddelelsen af disse, at bidsætte den Skildring af hans Liv og Død, som findes i den Ligprædiken, Mester Oluf Vind holdt ved hans Jordefærd. Den har til Titel:

De Helliges Leffnet oc Død aff Asaphs Psalme, som er blevet K. Davids den 73. offuer Erlig, Velbyrdig oc Vjthberømte Salig Mands Holger Rosenkrantzis til Rosenholm, fordem Danmarckis Rigis Raads, hans Liig, der det bleff hæderligen nedsat i vor Frue Kircke i Kiøbenhafn, udi mange Velbyrdiges, samt Geistliges oc Verdsliges nærværelse, 19. Novemb. 1642. Nogenlunde udviist ved Oluff Jenszøn Wind, Sognepræst til vor Frue Kircke, oc Proffuist sammesteds. Prentet i Kiøbenhaffn aff Peter Haake, Aar M. DC. XLIII. Forhandlis aff Jørgen Holst, Bogh. (144 Sider i 4to, foruden Fortale og Ærevers).

I »Fortalen« til H. R.'s Enke, Fru Sofie Brahe, (dat. Kbhvn., S. Michelsdag 1643) berører Forfatteren det Taknæmmelighedsforhold, hvori han i 22 Aar og længere havde staaet til Familien og beklager, at langvarig Sygelighed havde hindret ham i at fuldende Arbejdet tidligere.

Efter en »Indgang« skrider han derpaa, som Skik og Brug den Gang var, til først at meddele den afdødes Personalia :

Er denne sl. Mand født paa Kallø Slot 1574, 14. Decbr., da Klokken var et Kvarter for ni Formiddag, af ærlige og velbyrdige Forældre. Hans Fader var ærl. og velb. Mand Jørgen Rosenkrands til Rosenholm, Danmarks Riges Raad, og udi vor allern. Herres og Konges unge Aar Regjeringen tilbetroet, Befalingsmand paa Kallø Slot. Hans Moder var Fru Dorethe Lange til Skabygaard ¹⁾.

Strax efter den sl. Mand var født til Verden, vare hans kjære Forældre ikke med den Glæde og Fødsel fornøjede, at Gud i Himlem dennem saaledes havde velsignet, men strax vare omhyggelige at forskaffe samme deres unge Søn en himmelsk Fader, at han ved den h. Daab og en ny Fødsel kunde blive et ret Guds Barn. Derefter forblev han udi hans kjære Forældres Hus under deres og hans tilforordnede Skolemesters Inspection og Optugtelse til Anno 1586. Siden blev han til Aarhus Skole, der videre sig at forfremme, forskikket, hvor han de 4 Aars Tid, han der sig ungefær opholdt, sin store Lærvillighed og af Gud og Naturen begavede Færdighed saaledes demonstrerede og beviste, at han sin Alders Forhaabning og end de, som ældre vare, deres Profect fast overgik.

Derefter forrejste han ud af Landet Anno 1590 efter sine kjære Forældres Anordning, først til Rostok og siden til Vittenberg, sine Studia at continuere, og der udi publicis og privatis Disputationibus og Exercitiis, in Philosophicis, Juridicis og Theologicis sin Flittighed og høje Gaver [saaledes] gav tilkjende, at man i de Dage af hans Stand og Alder faa, som hans lige kunde være, vidste af at sige. Hvorover hans Navn endnu denne Dag paa de Steder med største Berømmelse uforglempt ihukommes.

¹⁾ Derefter opregnes videre den afdødes Aner, som dog her forbigaaes.

Efter at han nu paa 5 Aars Tid havde været paa bemeldte Academiis i Tydskland, blev han befalet, eftersom hans kjære Faders Alder og Skrøbelighed begyndte at tiltage, sig i sit Fæderneland hjem at begive. Og kom saa hjem. Sagde saa Anno 1596 Tjeneste i hans Kgl. Maj.s Kancelli, hvor han paa et Aars Tid forblev, og var desmidlertid med Statholder sl. Hr. Brede Rantzov og Christen Holck udi hans Kgl. Maj.s Ærinde til Øsel forskikket. Fik saa efter Guds faderlige Raad og Forsyn i Sinde at bede om æ. og v. Mand, Axel Brahe til Elved, Danmarks Riges Raad og Befalingsmand paa Helsingborg Slot, hans Datter, Jomfru Sofie Brahe, som hannem og blev tilsagt i Kjøbenhavn den 1 August 1597. Og gjorde han derefter deres Bryllup i Malmø, Anno 1598, den Søndag efter S. Lauritsdag, som indfaldt d. 13 August.

Udi samme deres christelige og kjærlige Ægteskab har Gud allermægtigste dennem velsignet med sex Sønner og syv Døtre, hvoraf Vorherre i deres Ungdom har bortkaldet velb. Jørgen R., v. Otte R., v. Jomfru Ide R., tvende Jomfruer, som hed Ide og Margrete R., og v. Otte R., som udi sit 28de Aar saligen døde til Rensborg. Og lever endnu igjen velb. Gunde R. til Boserup, Landsdommer udi Skaane og Kgl. Maj.s Befalingsmand over Helgene Kirke og Froste Herred, v. Jørgen R. til Kjeldgaard, v. Erik R. til Rosenholm, Befalingsmand paa Halsted Kloster, v. Fru Mette R., Hr. Christian Thomesens til Stuffgaard, v. Fru Beate R., Henrik Thots til Boltinggaard, v. Jomfru Dorethe R. og v. Jomfru Sofie R. Og haver Gud allermægtigste gjort hannem den Naade og Velsignelse, at han haver levet og set 36 Børn og Børnebørn.

Strax efter han var kommen udi Ægteskab og til sit eget Hjem, begyndte han sine Studia for Alvor igjen at excolere og foretage. Og endog han udi alle Facultatibus havde sønderlig Forfarenhed og Kundskab, som alle fornemme Mænd, han var med bekendt, baade skriftlig og

mundtlig noksom haver givet ham Vidnesbyrd om: saa var dog hans fornemste Iver og Attraa, Scripturas, quæ de Christo Jesu testantur, scrutari, og af Guds hellige og saliggjørende Ord at udlede og udgrunde det rette og bedste Livs visseste Kundskab og Egenskab. Var og med Guds sønderlige Hjælp og Forarbejdelse der udi saa vidt oplyst og benaadet, at han inden og uden Lands med største Forundring blandt de lærdeste derfor var bekjendt og berømmet, saa han og derover af mange fornemme Mænd udi vigtige og dybe Sager tidt er bleven brugt og konsuleret. Som mange endnu levende kan bære Vidne om, hvorledes han baade udi Kolding, der M. Oluf Kock did var citeret, og ellers i andre Occasioner, om sine fornuftige og christelige Betænkende haver været ikke uden Frugt besøgt og anmodet; hvilket mange imellem ham og lærde Mænd forvexlede Breve vel udviser. Udi det hebraiske, græske og latinske Sprog havde han den Erfarenhed, at endog de fornemste og lærdeste i samme Sprog maatte bekjende, meget af hannem at være agtet og observeret, som faa eller ingen før hannem havde haft Naade og Forstand til at betænke. Og eftersom den sl. Mands Hjærtens Mening var, at den retskafne og salige Guds Kjendelse og Kundskab ikke udi en blot og bar Videnskab bestaar, men at den skal leves af Troen, og det udaf Hjærtet vides, udi christelig Liv og Levnedes Fremdragelser at skulle kjendes og udvises, saa er Gud i Himmelen bedst bekjendt, og siden alle i dette hele Kongerige uforborget, hvorledes den sl. Mands meste Idræt og Husholdning haver været anstillet: hvorledes Aften og Morgen med gudelig og andægtig Øvelse, Bønner og Salmer sjelden er bleven forsømt, hvorledes han og tit og ofte, ikke aleneste som en Fader sine egne Børn selv haver lært og undervist; men endogsaa en Husfader for alle sine Tjenere og ganske Familie haver haft saadan Om-sorg, at han endogsaa selv haver talt for dem og lært paa dem, hvorledes Gud Faders himmelske Husholdning

endogsaa udi denne hans jordiske Husholdning, og udi enhver tro Christens Hjærte, kunde forrettes og fortsættes. Hvorfor han og af mange og fornemme Adelspersoner her i Riget haver været anmodet, at deres Børn under hans Inspection og udi hans Familie maatte optugtes og informereres, hvortil den sl. Mand, som ingen enten Umag eller Bekostning sparede, naar han Gud og sin Næste kunde tjene, velvillig sig bekvemmede; saa der ungefær 25 Adelspersoner haver været i hans Hus opdraget, hvoraf endnu en stor Del ere i Live og saadan Velgjerning berømmelig endnu paa denne Dag ihukommer.

Der hans kjære Svoger, ærl. og velb., nu sl. Henrik Gøe, var ved Døden afgangen, tog han hans fire Sønner til sig i sit Hus, og dennem der lod opdrage, indtil de naaede den Alder, at de udenlands bleve forskikkede.

Der deres kjære Moder, Fru Birgitte Brahe, var ved Døden afgangen, tog han hendes sex Døtre og til sig, og dennem der beholdt, indtil tvende af dennem, Jomfru Elline og Jomfru Ide Gøe, kom udi Ægteskab, som da deres andre Sødskende til sig begjærede, uden Jomfru Mette Gøe, som altid til og fra haver været i hans Hus; hvilke alle saadan Velgjerning aldrig forglemme. Foruden mange andre fornemme Ingenia, baade Danske og Tydske, som iligemaade i hans Hus haver haft baade Lærdom og Underholdning: Doctor Niels Paaske, Biskop udi Bergen, Dr. Hans Wandel, Biskop udi Viborg, Dr. Jakob Matthiesen, nu kongelig Hofprædikant, M. Wichmand Hasebart, Biskop udi Viborg, Dr. Henrik Ernst, Professor udi Sorø, M. Christen Longberg, Professor udi Kjøbenhavn, M. Knud Beske, og fordem Professor udi Kjøbenhavn, Frederik Andersen, Professor udi Kjøbenhavn, M. Svend Pedersen, Professor udi Gymnasio i Odense, M. Jakob Hasebart, Sognepræst udi Kjøbenhavn, M. Jens Lauridsen, Sognepræst udi Odense, Hr. Laurids Jakobsen, Provst paa Langeland, Hans Mule og mange andre flere, som ufornøden gjøres at opregne, og udi Tal, med Tydske og

Danske, ikke langt fra et Halvthundrede sig skal beløbe, hvilke alle udaf den sl. Mands gudfrygtige Undervisning og christelige Omgjængelse sig altid forbedret og forfremmet have befunden; og aldrig nogen haver været, som i ringeste Maade nogen forargelig Lærdom udi hans Hus haver hørt eller fornummet, men langt mere enhver maa bekjende, at have der befunden saadan Undervisning, som paa faa andre Steder var at hente, og de deres ganske Livs Tid haver sig over at glæde.

Thi den sl. Mand haver altid til al kjætterske Vildfarelse haft største Vederstyggelighed, hvad heller det haver været papistiske, calviniske, armenianske, photinianske, eller med hvad Navn, det nævnes kan, og sig aldrig til anden, end den uforfalskede Augsburgske Confession bekjendt, i hvad og en Part Lærde for nogen kort Tid siden hannem for Meninger, som han aldrig var gestændig, haver uforskyldt og vrangelig villet tilskrive og tillægge; hvilket og af den sl. Mands efterladte og fuldfærdige Scriptis noksom kan demonstreres og bevises.

Derforuden haver den sl. Mand altid søgt Lejlighed til, med alle fornemme lærde Mænd at tale og conferere. Og som han vel haver forskyldt at være i deres Tal, som andre gjerne underviser, saa er og ikke at tvivle, at han jo og findes iblandt de Guds Børn, som Daniel omtaler, der skal skinne som Stjerner evindeligt.

Imod Skolerne og den studerende Ungdom haver han og sin christen Kjærlighed rundelig betæet. Til Studenter udenlands af Renten at holdes haver han foræret 2500 Rigsdaler Capital, til Gymnasium i Odense 1000 Rdl.; til Skolebørn udi Aarhus 1000 Rdl., til en Skolemester, som hans Tjeneres Ungdom skulde undervise og lære, haver han stiftet en sine Bøndergaarde, med al sin Herlighed, at skulle forblive; til Hjælp til en liden Kirke paa Kullen at opbygge 250 Rdlr. Hans Sognepræster haver han rundelig betænkt, i det han til hvert Kald ved hans tvende Hovedgaarde haver lagt en

Bondegaard med al sin Herlighed, i Stedet for den Tiende, de af hans Sædegaards Avl havde at forvente.

Og eftersom den sl. Mand for sin høje Forstand, store Gudfrygtighed og Lærdom over dette hele Kongerige vel var bekjendt, saa haver hans kgl. Majestæt, vor allern. Herre, bevist hannem den store Naade og Anno 1617, den 1ste Februar, naadigst forordnet hannem at være Danmarks Riges Raad. Og hannem først med Dalum Kloster, og siden med S. Hans Kloster i Odense naadigst forlenet. Og imidlertid den sl. Mand saaledes haver været i hans kgl. Maj.s og Rigens Tjeneste, haver han udi adskillige Legationer været brugt: I Sverrig til den stormægtigtige og højbaarne Herre, højlovlig Ihukommelse, Kong Gustavs Bilager; saa vel som siden¹⁾ paa Grændserne Anno 1619, der begge Rigens Raad og Commissarier da vare forsamlede; i Landte Holstein tvende Gange i vigtige og besværlige Sager, dette Kongerige og Hertugdømmet anlangende; til Bremen, med hollandske Gesandter at tractere; foruden mange andre besværlige Commissioner her i Riget. Og udi alt dette haver den sl. Mand med saadan stor Fornuftighed sig saaledes anstillet og forholdet, at baade hans kgl. Maj. sig det udi al Naade haver ladet befalde, og vores kjære Fæderneland deraf haver haft Ære, Gavn og Tjeneste.

Men eftersom den sl. Mands største Inclination og Behagelighed altid havde været, at maatte fra al verdslig Omhyggelighed og Uro være forskaanet, og alene tage vare paa hvis Guds sande Kundskab og den bedste Saligheds Forstand angaar, saa haver han hos hans kgl. Maj., vores allern. Herre, paa det underdanigste ladet anholde, at han fra Rigens Raads Bestilling maatte med kongelig Naade entlediges og dimitteres; hvilket hannem og af kgl. Maj. Anno 1627 naadigst er bleven samtykt og bevilget.

¹⁾ Kong Gustav Adolfs Bryllup var 1625, altsaa efter Grændsemødet.

Hvorledes han sig ellers imod alle og enhver som en ærlig, oprigtig, trofast, vennehuld Mand haver forholdet, ynksom, mild og meget beleven, og den, man vel maa sige, der hverken var Svig eller Falskt udi, det kan den store Ynde, han hos hver og en havde, og det berømmelige Eftersavn, han derfor haver efterladt sig, bedst bære Vidne om. Hvorledes hans christelige og kjærlige Omgjængelse med hans kjære og nu billig bedrøvede Hustru haver været, kan ikke nok udsiges, saa intet om kjærlig Omsorg og tvende Hjærtets bestandige Forbindelse mere kunde ønskes eller beskrives, end her var at finde, paa det 45de Aar. Hans Folk og Tjenere havde han altid baade Lyst og Lykke til at forfremme, som endnu en Part deraf, igjen lever, saadant daglig finder og erkjender.

De fattige havde han altid største Begjærlighed til baade at hjælpe til Rette, og derforuden sin christelige Kjærlighed at bevise, hvorfor han til husarme ved Vallo Renten af 1500 Daler, at skulle aarligen uddeles, haver forordnet; ved hans Gaard Rosenholm stiftet et Hospital, hvor Renten af 1000 Rdl. til fattiges Underholdning skulde anvendes; saa og givet 1000 Rdl. til Hospitalet i Svenborg; og 300 Rdl. til fattige husarme. Derforuden alle, som hannem om Hjælp have besøgt, enten Tydske eller Danske, rundeligen og vel hjulpet og betænkt.

Den sl. Mands Sygdom og salige Endeligt anlangendes, da blev han først ilde tilpas den 20 Oktober, paa Rejsen imellem Kjøge og Kjøbenhavn, der han efter hans fyrstelige Naade Prindsens Befaling var tilsinds at begive sig til Nykjøbing, og hans fyrstelige Naade der til den Bryllups Højtid opvarte, som der var berammet, hvor han da med en heftig Opkastning og Colica blev besværet, og sig der af saa svag befandt, at han blev foraarsaget sig strax om anden Dagen, dog ikke uden stor Smerte, med sin kjære Hustru og Datter, Jomfru Sofie Rosenkrands, til Kjøbenhavn igjen at begive, hvor den hæderlige og høj lærde Mand, Doctor Fabricius, kgl. Maj.s Hofmedicus, til

hannem strax blev kaldet. Og eftersom facultas vitalis om Livet, og Pulsen ellers altid god og fast utvivlagtig Forhaabning daglig udviste, brugte han med største Flid alt, hvis imod den Mattighed og hvis anden Tilfald, som hos hannem fandtes, kunde tjene, og lod paa sin Flid og Omsorg intet mangle.

Siden laa den sl. Mand saa hen til den niende Dag, med fast ringe Forandring enten til Liv eller Døden, og desimidlertid stedse Nat og Dag hjærtelig paakaldte Gud i Himmelen, og bad, han vilde hjælpe hannem og forbarme sig over hannem for Christi Jesu Skyld.

Den 27 Oktober kom hans kjære Sønner, velb. Gunde Rosenkrands og velb. Otte Thot, saa vel som hans kjære Døttre v. Fru Mette R., v. Fru Pernille R. og v. Jomfru Dortha R. til hannem, og imod al deres Forhaabning befandt deres gode Fader fast svagere, end de vel havde formodet, dog endda ingen dødelig Tegn sig havde ladet formærke.

Den 28 Oktober imod Aften begyndte han noget mere at svages, gik dog med sin kjære Hustru ved Haanden Gulvet op og ned, og strax han var kommen i Sengen, takkede han Gud, at han havde ikke levet forgjæves i Verden.

Der Klokken var imellem 7 og 8 om Aftenen, begjærede han, at Dr. Fabricius maatte til hannem indkaldes, efterdi han uden Tvivl større Svaghed hos sig befandt, end han vel for sin bedrøvede Hustrus og Børns Skyld vilde være gestændig. Strax Medicus var kommen, begjærede han om sin Svagheds Tilstand hans Betænkende at vide. Og endog han end da ingen visse Dødstegn befandt, begjærte dog den sl. Mand, Præsten maatte skikkes Bud efter, at han med Jesu Christi Legem og Blod, som det rette saliggjørendes Pant, maatte forsikres; og tilspurgt, hvem han begjærede, navngav han M. Oluf Wind. Der jeg kom til hannem, bad han mig sidde ved Sengen, og som han udi hans ganske Sygdom aldrig gjorde sig den ringeste Tanke

om noget verdsligt, saa var og hans Mund fuld af intet andet, end det hans Hjærte tilforn mest var tilgivet, som var Guds hellige Ord idelig at tale. Saa begyndte han da strax at sige, at han vel mærkede, at hans Forløsnings-tid var forhaanden. Sagde saa blandt andet, med S. Povel, at vores Liv var skjult med Christo i Gud, og dog allerede aabenbaret, og skal end ydermere aabenbares; thi uanset det var svagt Værk med os, saa var dog Guds Kraft mægtigst i vor Svaghed.

Hvorfor han sagde, sig og nu at ville bruge den bedste Lægedom imod saadan Svaghed, som var Christi Legem og Blod. Der jeg da sagde, at det var nu Tid at holde hart ved, som Jacob gjorde, der han stred med Gud; ja, svarede han, jeg haver stridt en god Strid, beholdt Troen og en god Samvittigbed; nu finder jeg, at han holder hart, jeg slipper ham ikke, for han holder altid Tro og Love, om vi endskjønt ikke altid holde Tro og Love. Der jeg og, iblandt andre trøstelige Sprog af Guds Ord, sagde af Ezekiel, at Gud vil ingen Synders Død, svarede den sl. Mand: ja ikke end deres, som dø.

Siden begyndte han at gjøre sin gudelige og meget andægtige Bekjendelse med stor Hjærtens Graad og fuld af en trofast og stærk Tillid til Jesu Christi dyrebare Død og Fortjenester. Der jeg da, paa mit Embeds Vegne, havde ham tilsagt, i Jesu Navn, hans Synders Forladelse, sagde han til sin kjære Hustru, som da med største Hjærtens Banghed havde kastet sig paa Sengen hos ham: Vil du nu gjøre vel og gjøre mig Selskab til det himmelske Gjæstebud? Hvilket hun og gjerne samtykkede, endog Gud ved, med hvad Hjærtens Bedrøvelse hun saadant anhørte. Og der hun hannem da faldt om Halsen, begyndte at ville hannem forbede, om hun nogen Tid havde kunnet forse sig imod hannem, svarede han: O min allerkjæreste, du gjorde mig aldrig imod; med mange flere Ord. Der de nu begge saadant gudeligt Værk med største

Andagt havde forrettet, begyndte han at takke Gud i Himmelen for den kraftige Glæde, han fandt i sit Hjærte, at Christus Jesus han levede nu i hannem og holdt visselig altid Tro og Love med alle sine Børn; med meget mere, som fast ingen for Hjærtens Bekymring kunde saa vel agte, som ellers havde været værd at beskrive.

Siden laa han saa lidet stiltiendes hen. Begyndte saa at kalde paa sin Søn, Hr. Christian Thomesen, og mig, sigendes: Det vil jeg skal være aabenbare og siges, at jeg ikke ved, jeg haver nogen Uven i Verden, uden en Mand, den jeg dog længe siden af mit Hjærte, ja af mit Hjærte, haver tilgivet og bedet Gud i Himmelen for hannem, at han vilde hannem forlade og give hannem et bedre Sind.

Siden kaldte han sin kjære og højtbedrøvede Hustru frem, og gav hende atter igjen det Vidne, at hun aldrig havde gjort hannem imod, tog hende udi sine Arme, ønskede Guds høje Velsignelse over hende, og bød hende det kjærligste, dog ynkeligste god Nat, nogen kunde høre.

Derefter kaldte han hver af sine Børn og Svogre frem, og talte til sin Søn, Hr. Christian Thomesen, og ønskede, at det var saa aabenbare for Menneskene, som det er for Vorherre, hvordan en Søn han havde været hannem, og sagde, han skulde nu være Fader. Og sagde saa til dem alle, saavel som til alle Hr. Christian Thomesens Børn, de mindste med de største, og Jomfru Mette Gøe, som samme Aften var kommen, og over enhver ønskede særdeles Guds faderlige og kraftige Velsignelse, med mange flere Ord, som fast ingen for Hjærtens Bekymring kunde beholde. Takkede og Gud for gode og lydige Børn, som han hannem havde medvelsignet, og bad Guds Velsignelse over dem, for Børn de havde været hannem. Han havde ellers stor Attraa til at ville være af Sengen. Og som han blev ombedet at ville blive ved Sengen, efterdi han fast ingen Lemmer kunde røre, svarede han, det var jo lige saa godt at dø paa en Stol, som i Sengen.

Derefter som Døden da jo mere og mere begyndte at bruge sin Magt, sagde han med lydelig Røst: Skulde det end vare fra Morgenstund og indtil Aftens Ende, etc. Laa saa lidet hen igjen, og bad saa alle, som hos vare, de vilde bede til Gud i Himlen, han vilde formilde hans Smerte og ikke tøve forlænge. Hvilket der det og af alle hosværende var sket, sagde han lydelig: Veni Jesu, kom o Jesu, og kom i Naade og Barmhjærtighed. Strax det var sket, kunde man ikke mere fornemme hannem drage sin Aande. Hvorfore hans kjære Hustru og Børn med stor Vemodighed ginge fra Sengen, saa raabte jeg endda i hans Øre: Herre Jesu, annam min Aand, og kunde jeg endda høre hannem svare: Ja.

Al den Stund han saa laa og sagtmodelig forventede det sidste Aandedræt, og selv ikke sine Lemmer kunde røre, begjærede han af de hos vare, at de begge hans Hænder og Arme vilde opløfte; og naar de lode dennem synke, bad han paa ny, de vilde dog holde hans Arme op, og saaledes med udrakte Arme til Himmelen, sagtmodig uden nogen Smerte eller Bevægelse, altid talende og suk-kende til Gud almægtigste, opgav han sødelig sin Aand, der Klokken var ungefær ved 2 slæt imellem Fredag og Løverdag om Natten den 28 Oktober, efter at han havde levet her i Verden i 67 Aar, 10 Maaneder og 14 Dage, udi hans kjære Hustrus og kjære Børns, Hr. Christian Thomesens, Gunde Rosenkrands's, Otte Thots, Fru Mette Rosenkrands's, Fru Pernille Rosenkrands's, Jomfru Dorethe Rosenkrands's, Jomfru Sofie Rosenkrands's, Jomfru Mette Gøes, Jomfru Maren Belovs, Jomfru Anne Margrete Moltkes og alle Hr. Christian Thomesens Børns, Doctoris Fabricii og min Nærværelse.

Efter denne Skildring af H. R.s Liv og Død følger den udførlige Ligprædiken. Værket afsluttes med latinske Digte til den afdødes Ære af følgende Personer (de theologiske Professorer glimre ved deres Fraværelse): 1. Axelius

Urne Georgii f., defuncti quondam discipulus; 2. Willichius Westhovius, Comes Pal. et E.; 3. Petrus Winstrupius, D. Scaniæ Episcop.; 4. Claudius Plumius, Jctus ac Reg. Acad. Hafn. P. P.; 5. Henricus Ernstius, D. et Prof. Regius; 6. Jacobus Fabricius, D.; 7. Olaus Worm, D. Medicinæ Prof. P.; 8. Joannes Laurenbergius, Mathem. in Regia Sorana Prof.; 9. Georg Krugk, Phil. et Med. D. et. P. Prof.; 10. Thomas Jo. Bangius, S. Lingv. Prof. P. et Ph. p. t. Decan.; 11. Christianus Severini F. Longomontanus; 12. Johannes Christophorus, Græcar. Liter. Prof. Publ.; 13. Stephanus Johannis Stephanius, Prof. & Historiographus Regius; 14. Ericus Olai Tormius; 15. Petrus Spormand; 16. Joh. Rauen, Eloq. et Log. Prof. Publ.; 17. Albertus Meierus, Græc. L. Prof.; 18. Georgius Frommius, Prof. Publ.; 19. Ericus Ericius Pontoppidanus P. L.; 20. Vitus Bering; 21. Jacobus Raue Berlinensis; 22. Georgius Witzlebius, Herois inclyti Munificentiae alumnus, ejusque, quæ est secundum Pietatem, salutaris doctrinæ Studiosus.

Angaaende de i det foregaaende berørte offentlige Hverv, som betroedes H. R., hidsættes endnu følgende Kongebreve helt eller i Uddrag (efter Langebeks Afskrifter af Originalerne i Rosenholms Arkiv).

a.

Christian IV (etc.). V. s. G. t. Vi bede Eder og ville, at naar I hermed besøges, I da strax Eder paa Rejsen hidover til os begiver, hvor I siden videre vores naadigste Vilje skal erfare. Dermed etc. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 3. Octobris Anno 1617. Under vort Signet.

Christian.

Os elskelige ærlige og velbyrdige Holger Rosenkrands, vor Mand, Raad og Befalingsmand udi Dalum Kloster.

Dette er det første os bekendte Brev, hvori H. R. indkaldes til Møde som Rigsraad. Mange senere Indkaldelser findes i L. Dipl.

b.

1617, 5. Oktober. (Kbhvn. Slot). Kong Christian IV tilskriver H. R.: „Vider, at eftersom I for nogen Tid siden haver bekommet vores naadigste Befaling at skulle dømme paa en Trætte mellem vores elsk. Fru Moder paa den ene og os elsk. Fru Lisebeth Rosenspar, afg. Axel Brahes Efterleverske, paa den anden Side, eftersom Befalingen videre udi sig selver udviser: da bede vi Eder og ville, at I samme vores Befaling først efterkommer, og siden Eder uden Forøvelse til os begiver.“

c.

Christian IV (etc.). V. s. G. t. Vider, at eftersom udi vort Fyrstendom Slesvig til „Rømmis“ er berammet et Møde, „den suabske, gottorpske og husume Trætte“ anrørendes, til den 13. Aprilis at skulle stande: da bede vi Eder og ville, at I rette Eders Lejlighed efter paa vore og Kronens Vegne at være der sammesteds til forskrevne Tid tilstede, gjørendes Eders Flid til, at samme Uenighed da kunde nederlægges, og at os og Kronen intet udi nogen Maade sker for kort. Dermed (etc.). Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 17 Januarii Anno 1618. Under vort Signet.

Christian.

Os elsk. ærlig og velbyrdig Holger Rosenkrands, vor Mand, Raad og Befalingsmand udi Dalum Kloster.

d.

1618, 27. Maj. (Kbhvn.). Kgl. Befaling til H. R. om at være tilstede i Kbhvn. førstkommende 1ste Juli for at afgaa til Bornholm og Gulland, hvor nogle tvistige Sager skulle paadømmes.

e.

Christian den Fierde (osv.). Wor synderlig Gunst tilforn. Wider, at eftersom Oss Elskel. Jacob Ulfeld til Vrup,

wor Mand, Raad, Rigens Cantzeler och Embidtzmand paa wort Slott Nyborgh, oss vnderdanigst haffuer ladet giffue tilkende, att hand agter noget hans Godtz at forfølge til Laas, och hand icke sielffuer det kand wed Rigens Ret vdføre, epterdi hannem selffuer Rigens Cantzlers bestilling er betroet, derfor vnderdanigst begierendes, wii naadigst wille tilforordne en anden, som hans bestilling kunde forvalte, emedlertid och saa lenge samme process warer. Thi bede wi eder og wille, attj Rigens Segell til eder annammer och Rigens Cantzlers Bestilling forwalter, naar och emidlertid samme Sag med sin louglig process foretagis. Thermed skeer wor Wilge. Befalendes eder Gud. Skreffuet paa wort Slott Kiøbenhaffn thend 17. Septembris Anno 1618. Wnder wort Signet.

Christian.

Oss Elskel. erlig och welbiurdig Mand Holgierd Rosenkrantz til Rosenholm, wor Mand, Raad och Embitzmand paa wor Gaard vdi Ottense.

To Gange senere, nemlig under 19. Apr. 1620 og 15. Febr. 1621, fik Holger Rosenkrands kgl. Befaling om at tage Rigens Kanslers Bestilling med Rigens Segl til sig, i Anledning af at Jacob Ulfeld i Statshverv skulde rejse ud af Riget.

f.

1618, 2. December. (Kbhvn.). Kgl. Befaling til H. R. om førstkommende 20. Januar at være tilstede i Halmstad for med den kgl. Rentemester at modtage en Sum Penge (250,000 Rdl.), som Sverig skulde betale i Henhold til Fredstraktaten af 1613.

g.

1619. 9. Juni. Kongen meddeler Hr. Albert Skeel, Eske Brock, Jakob Ulfeld og Holger Rosenkrands Instruction med Hensyn til det Kommissionsmøde i den svavstedske Sag, der var ansat til 7 Juli s. A.

Protokol over Møderne i den svavstedske Sag, dat. Husum 15. Aug. 1619, underskreven af ovenstaaende 4 Rigsraadsmedlemmer.

h.

1619, 10. Oktober. (Walsbüll). Christian IV paalægger H. R. ufortøvet at begive sig til ham.

Derefter fortsætte vi den i forrige Bind afbrudte Række af Breve til og fra Holger Rosenkrands fra hans Manddomsaar. Skjønt næsten alle Brevene have Aarstal, mangle en stor Del af de forefundne Afskrifter dog Dagsangivelse; hvorfor det ikke er usandsynligt, at nogle af dem burde have en anden Plads i Rækken, end de have faaet.

61.

1618, 9. November. [Prof. Jesper Brochmand] til H. R.

Analysin doctrinæ Jacobææ de salutari justificationis negotio, tenui vestitam commentario, censendam mitto. Ductum Generosissimi Oligeri sequi mens fuit; an assecutus sim, tua, quam prima quaque commoditate exspecto, me edocebit censura. Plusculas animo concepi de eodem hoc argumento dubitationes, quibus solvendis cum ipse vix par sim, in charta consignatas mittam, ubi plusculum nactus fuero otii. Nec dubito, quin Generosissimus Dn. Oligerus benignius pro suo in Christum amore sit interpretaturus, quod meis curis negotia ponderosissima et majoris forte rei occupationes audacule inturbem. Audaciam certe istam partim naturæ tuæ mihi cognitissima bonitas, partim impatiens sciendi desiderium mihi ministrat. Id modo addere necesse habeo, nihil aut bonis accidere posse gratius aut Ecclesiæ Jesu Christi salutaris, quam divinissimas tuas de mysteriis sacrosanctis meditationes ad calorem verbi Divini abunde excoctas jam cum meliore orbe communicari. Excitet te tandem, Generosissime Oligere, commune, in quo promiscue omnes versamur, periculum: cui, cum possis, nisi subveneris, certum te volo, Deum multorum sanguinem e tua manu rigide exacturum. Nec enim lux illa mysteriorum Divinorum tibi

indulta est, ut sub modio reponatur, recondatur, sed ut universam Dei in hisce terris domum clarore suo collustret. Matura eapropter, vir divinissime, opus Domini et Dei tui: otium certe jugibus suspiriis a Deo vel extorquebimus præpingue. Vale Generosissime Oligere, et vulneribus corporis Jesu Christi, qua potes mature, medere. Salutem lectissimæ uxori adeoque universæ familiæ dico et denuncio in Jesu perennem. E Regia Anderschovia quam festinantissime 9 Nov. 1618.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4. (p. 32).

62.

1619. [Prof. Caspar Bartholin] til H. R.

De valetudine tua, vir Generosiss^o, inaudire jamdiu gestio. Et si domi fuisses, animus constans fuit Fioniam adire teque in illa. Necdum mutavit; sed donec revertaris, procrastinat. Litteris enim jussus regiis systemata meditor Rhetoricum, Logicum, Ethicum, Physicum, Metaphysicum pro scholis et futuris Gymnasiis. Utinam auspicato! At nisi divite et inexhausto eruditi pectoris tui Oceano irrigata, ad perfectionem pervenire non poterunt. Rhetoricam pænè confectam habeo, inque ea ex tua sententia Troporum doctrinam, minimè autoris suppresso nomine, Thaletis mei. In reliquis plura te no[bi]s posteritæque communicurum dubitamus nulli. Tuum enim fuerit ad hæc ædificia gemmas, aurum, argentum aliaque pretiosiora conferre, meæ vires non nisi lapides viliores, calcem argillamque et id genus alia coagmentationi inserventia ferunt. Itaque primâ quaque occasione ad te confugiam, pristino tuo in me, immo rem litterariam juxta et christianam amore confusus. Quæ de studio meo Theologico proximè egimus, quid svadeas, cum Cancellario communicare ne graveris. (Sluttelig beder Brevskriveren

H. R. ved sin Anbefaling hos Kongen at hjælpe ham til et Kanonikat i Roskilde). Hafniæ 1619.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

63.

1619, 8. Marts, (Hafniæ). D. Oluf Worm sender H. R. sin »Oratio, lacrymis Jesuiticis opposita«, som W. havde tilegnet R. til Tak for hans »eruditissimæ de rebus Divinis dissertationes«, som han ved en og anden Lejlighed havde sendt ham.

O. Wormii Epistolæ, p. 51—2.

64.

1619, 27. Marts. (Roskilde). Olaus Windius beder H. R. at underrette ham om det rette Forhold mellem Theologien og Filosofien. Han udtaler sit Ønske om snart at komme til at rejse udenlands.

Dän. Bibl. II, 184—9.

65.

1619. Prof. Balth. Meisner til H. R.

Generose Dñe, Patrone Magnæ!

Quanquam gravissimæ G. V. occupationes mihi non ignotæ sunt, transeunte tamen magnæ indolis Filio vestro, non prorsus negligendam duxi hanc occasionem commodam, ideoque exemplar mitto tum homiliarum Evangelicarum, tum opusculi Anti-Photiniani, quorum Te non tam lectorem, quàm censorem desidero, et sicubi erratum fuerit, moneri me humiliter peto. Ea enim vobis et iudicii dexteritas et rerum Divinarum scientia, ut a nemine rectius ista æstimari posse mihi persvasissimum sit. Cæterum, quem Gen. T. commendavit, eum iuvabo pro virili, quamvis a tempore oblatarum literarum me nondum accesserit. Debitorem enim vestrum me lubens fateor, nec major

creari potest voluptas, quam si occasio datur bene merendi et juniorum studia promovendi. Vale in Domino etc. Witteb. 1619.

B. Meisnerus.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

66.

1619, 24. Juni. (Roschildiæ). En unævnt (Prof. Caspar Bartholin) skriver til H. R.: »Ægerrime a te divulsus sum, Gen. Dñe, Patrone maxime, et Deum testor, quasi me ipsum relliqui, vobis cum valedicerem. A nemine enim mortalium tanta in me profecta sunt merita, quanta non modio, sed vel integro horreo mihi contu-listi.« Han sender H. R. nogle Lægemedler og advarer ham mod Forkjølelse.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling og i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 174).

67.

1619. Prof. Christianus Matthias til H. R.

Qvanta me lætitia, vir generose et nobilissime, literæ tuæ per N. N. ad me missæ, qvanta, inqvam, lætitia me affecerint, verbis narrare haud possum. Videbam enim eas non dico adumbrare, sed potius ad vivum repræsentare raram humanitatem et caram animi tui erga me benevoli propensionem, ego, quod res est, dicam, non poteram satis mirari, qvî fieret, qvod vir tantus, tam inobilis, tam generosus, cujus fama, et eruditio, et virtus, et pietas totam jam dudum complerit Europam, tanto me amore complecteretur, qvem antea nec viderit nec unqvam loqvntem audiverit. Statim autem in eam devolvebar cogitationem, fato qvodam singulari singulares hasce flammas favoris et amoris accensas in pectore tuo, sicut et meo. Juro enim amicitiaæ Genium, vehementem affectum meum esse, qvem amoris tui fomitem alo et cogitationibus

accendi. Flamma mera sum et in aerem sparsus, proficiscentem te sequor, quiescenti circumfundor, te recenti semper et nunquam moritura memoria mecum circumfero.

Me nec Chimææ spiritus igneæ,
nec, si resurgat, centimanus Gigas
divellet unquam.

Quod autem Generos. T. Nobil. in literis optat suis, ut vel mihi adsit aliquando in locis nostris, vel ego vobis cohabitarem in oris vestris, certe idem quoque ego votum subinde repeto, nilque magis in votis habeo, quam ut regi meo serenissimo inservire aliquando possim. Octennium enim jam agitur, quo in publico apud externos officio vivo. Si Deus πάνσοφος pro admirabili sua providentia ita res meas disposuit, ut jam in patriam avocare me velit, vocantem seqvi non reluctabor. Non enim ego externum rerum mundanarum splendorem et fastum affecto, sed potius cum regio profeta David oro: Averte oculos meos, ne videant vanitatem. Vana enim et profana sunt mundana omnia, vel ut graphico verbo loquitur doctor ille gentium Act. 25. πολλή φανταζία. Vita humana ea est, ut homines sint diversissimi sensus, quemadmodum diversissimi sunt vultus. Reperiuntur plurimi, qui tamen salutari volunt, viri Ecclesiastici, qui sicut ipsi sunt mundani, mundana unice affectant, quærun, somniant. Ego autem in hac unum meas per plurimos annos defixas habeo cogitationes, huc cura, huc labor meus directus fuit omnis, ut Republicanam literariam militantemque Christi Ecclesiam, quantum in me esset, juvare et studiosæ juventuti compendiosorem, veram et orthodoxam Religionem addiscendi viam monstare possem. In quem finem Systema Theologicum ante sexennium et plus eo perfecti. Quam ab rem unice in votis habeo, ut G. tuæ cohabitare, cumque eadem de hisce studiis sacris (quæ non unum sed plures homines requirunt eosque maxime industrios) subinde collationem instituere possem. Verum eventum Deo et G. tuæ com-

mendo. Oculis enim assidue meis subjicio hoc Emblema:

Quod mihi cunqve bonum Rex cuncti destinat orbis,
Inverti nulla calliditate potest.

Ad litteras autem vestras 23. Junii anni elapsi ad me datas, quas a D^{no} N. N. 3. Decemb. accepi, citius respondissem, sed concatenati mei, quos hactenus sustinui, labores in Rectoratu meo Academico animum meum sæpe in diversas traxere partes, ut manum calamo admovere raro licuerit. Hanc igitur moram ne G. tua Nobilissima iniquo animo ferat, etiam atqve etiam rogo. Novi quod tibi, Vir Generose et Nobiliss., mittam, nihil jam habeo præter præsens Antiphotinianum collegium primum, quod ut æqui bonique consulas, obnixè rogo. Dn. Christianus Clementius, quem mihi de meliore nota commendasti, mihi cohabitatur; ille studiis suis diligenter invigilat, et ita sese gerit, ut tua commendatione indignum plane nihil faciat. Ego quantum potero ipsius studia juvabo et operam dabo, ut G. tua intelligat, commendationem suam maximum apud me pondus habuisse. Valeat G. T. cum Coniuge honoratissima et liberis dilectissimis, meqve sibi commendatum habeat. Dabam in Academia Altorff. A^o 1619.

Christianus Matthias D.
p. t. Acad. Rector.

Afskr. i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsaml. og i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 93—4). Brevskriveren blev siden Professor i Sorø. Chr. Clemensen blev Forstander paa Herlufsholm.

68.

1619, 13. December. Prof. Jesper Brochmand
til H. R.

Honoratissimus Aulæ-Magister Christianus Thomæus Generositatis Vestræ litteras ea parte legendas exhibuit, qua spem faciunt institutionis Catecheticæ brevi nobiscum

communicandæ¹⁾. Unde quam ego conceperim animo sanctam lætitiā, si condigne mihi edicendum foret, oratio in nimis multas non periodos, sed paginas excresceret. Id interim subticere nec volo nec debeo, quicquid operosioris studii Catechesi isti concinnandæ insumptum est, id non privato pauculorum, sed publico omnium bono insumptum ac impensum esse. Nisi enim obiter inspectæ sanctioris istius operis vel primæ lineæ me fefellerunt (ut haud fefellerunt) non tam sperare, quam confidere habeo, doctrinæ ad pietatem tantopere comparatæ semina, fruticanti²⁾ Christiano animo qua par est pia cura commissa, messe læta dulcissimam Patriam tandem exhilaratura, imo beatura. Tu modo, Vir divinissime, quod præ manibus est opus, maturare perge: De fructu ac optato successu ut certus ac securus sis, ipse Deus jubet. At vero dum in hanc sententiam paulo liberius stilum laxare cogito, fores valide pulsant coloni bini, qui intromissi, majales³⁾ sex mihi et aliis quibusdam a tua G. advehere se denunciant. Litterarum aliquid an unà adferant, ubi quæro, rusticorum alter caput scalpere ac suam infelicitatem non tam lacrymis, quam ejulatu testari occipit. Litteras namque intra tunicæ interioris et exterioris complexum curæ tutioris ergo reconditas in via amisisse se, dum cum stupendæ molis majalibus, e vinculis magna vi sese expedire adlaborantibus, laboriose luctaretur. Ergo vero, Vir illustris ac magnifice, magnificentiæ tuæ nec non lectissimæ Dominæ, meo et cæterorum nomine, gratias de dono adeo largo ac vere liberali ago longe maximas, devotis precibus munificentiam istam vestram compensaturus, cum aliam reddendi rationem nec res admittant meæ, nec vestræ

¹⁾ I Thottske Saml. 216, 4to findes en nyere Afskrit af Holger Rosenkrands's Skrift »Forklaring over Catechismum« (paa Dansk). Det er vel det samme Skrift, som i Karen Brahes Mnskr.-Saml. (S 30, Nr. 61) findes under Titel: »Den rette egentlige Catechisme, Tractat af H. R.«

²⁾ grødefuld. ³⁾ Galte.

desiderent. Quantopere interim doleam minus fideliter redditas esse G^{ti}s tuæ litteras, fusius memorarem, nisi mitigandum potius quam exasperandum Generosissimi Oligeri animum in adfectum colonum judicarem. Cui ut Generosus Oligerus incuriam benigne condonet, quam possum humillime contendo. Missos vere bene magnos, bene pingues majales tantisper domi alam, donec certior redditus fuero, quibus eos G^{tas} T. destinavit. Ego quod hactenus feci, facere dum vixero non desinam: id est Deum meum in nomine Jesu supplex sollicitare, ut Ecclesiæ et Reipublicæ bono quam diutissime, quam prosperrime vivas. Vale Vir divinissime et opus non tuum, sed Dei ac Domini tui maturare perge, memor donorum tuorum. Skanderburgi manu festinante 13 Decemb. 1619.

Qui, ut Ecclesiæ bono quam bellissime
valeas, Deum indies supplicat.

C. E. B(rochmannus).

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4 (p. 56). Samme-steds (p. 61) findes et andet Brev, af samme Dag, fra Brochmand til Rosenkrands, skrevet efter at det tabte Brev var fundet. B. udtaler sin Glæde over, at R. ved sit Brev havde bestyrket ham i Haabet »de institutione Catechetica publico Patriæ bono tandem nobiscum communicanda«.

69.

1619. [Prof. Caspar Bartholin] til H. R.

Quod litteris me tuis Helsingburgi datis exhilarasti, unaque doctissima institutione ejus jam diu sitientem beasti, gratias meritò ago ingentes. — — — Etenim, quid aliud possum, quàm amplexari, exoculari tam solidè solerterque ex sacris fundis effossa. — — Atque ut animadvertas, quanti apud me pretii hæc tua meditatio: Ecce ad te mitto ejus compendium, quod propriis tuis verbis pro meo usu, pro mea memoria contraxi. Nisi modestiâ

retraheret, plura ex tam divite tuo penu poscerem — —
Hafniæ 1619.

Afskrift (her forkortet) uden Navns Underskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

70.

1620. Prof. Caspar Bartholin til H. R.

Salutem ab eo, qui Salus.

Slangendorfiun ad te sine meis, Mæcenat Generosiss^e, non sum passus: quamquam calamo quod jam committam, sit nihil; innumera verò privato reservanda colloquio. Statui autem, si non grave tibi aut molestum, statim a Paschate cum G. T. conversari aliquantisper, publici boni causâ, atque ex incomparabili ingenii tui divini penu me instructiorem reddere. Nuper hoc epigramma extemporaneum fudi in fratres Cruciatos, quod juxta mitto. Vale et vive Christiani orbis Phoenix diuque desiderate informator. Roschildiæ 1620.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling, hvor ogsaa det omtalte »In Fratres roseæ Crucis Epigramma C. B.« findes.

71.

1620. C. Bartholin, der kjender og skatter H. R.s velvillige Sind imod ham, beder denne hjælp til, at han kunde faa et ledigt Kannikedømme i Roskilde. Den højeste har afvigte 6te August forøget hans Familie med det femte Barn (en Søn, den senere bekjendte Albert Bartholin). »Vale et valetudini nuptialibus feriis consule«.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 173) i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsaml. Sammesteds og i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 76) findes Afskrift af et Brev til H. R. omtrent af samme Indhold, dat. Roskilde 1620. Det er uden Underskrift, men maa ogsaa være fra Caspar Bartholin. Som Grunde, der kunde bevæge Kongen til at tilstaa C. B. Kanonikatet, fremhæves hans »labores et studia, amanuensium defectus, stipendii tenuitas, familiæ et prolis multiplicatio, annonæ Hafniæ quotannis surgens caritas.«

72.

1620. [Prof. Jesper Brochmand] til H. R.

Quin Deus tibi ac lectissimæ familiæ singulariter sit benedicturus ac sua in Te ac Tuos *χαρίσματα* in dies ubertim adaucturus, qui dubitat, is aut tua in ecclesiam Dei merita, aut divinas promissiones juxta cum ignarissimis ignorat. Ego et quotquot Deum animitus amare gestiunt, meditationibus istis tuis, quas tabellis Catecheticis præmittendas judicasti, tantum tribuimus, ut dignum judicemus monumentum, quod ad seram vere-christianorum posteritatem summo studio transmittatur. Qua in cura nisi me curiosum præstitero, merito dixeris, me Deo meo perfidum dixisse sacramentum. Jesus Christus, cujus solius est incrementum elargiri, instituto (quod nullus dubito) gratiose adspiret. Tuum vero est, Vir divine, cum Servatore Jesu Christo in spiritu exultim lætari, juxta ac Deo tuo gratias singulares nobiscum agere, quod te dignum judicarit, cui hæc suæ voluntatis mysteria ac cordis sui profunda, in densa hac cœlestis sapientiæ nocte, cum aliis communicanda concrederet ac gratiose revelaret. Operæ pretium expectabis longe maximum in glorioso illo die apparitionis Domini nostri Jesu Christi, qui ut te suæ Ecclesiæ quam diutissime servet salvum, qui non ex animo precatur, cum Core, Dathan et Abiron morte horrendum inusitata pereat. De me certe affirmare possum, fieri non posse, ut tres aut quatuor meditationum tuarum lineas legam, quin præ gaudio in lacrymas et gratias divinas solvar. Vale vir divinissime, et Deo de sua in te benedictione nobiscum gratias agere *ἀδιαλείπτως* perge. Qui ut te cum lectissima Domina ac dilectissimis liberis, adeoque universa familia, conservet florentem in annos longe plurimos, meum et meæ votum est. E Regia Schanderburgica quam festinantissime Ao. 1620.

Humilis Cliens.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1191. 4. (p. 27).

73.

1620, 1. Maj. (Rostochii). Theodor Bussius¹⁾ havde gjort Bekjendtskab med H. R., da denne forrige Aar havde været i en offentlig Sendelse i Holsten, ved hvilken Lejlighed H. R. havde opfordret ham til at træde i skriftlig Forbindelse med sig. Bussius udtaler sin Glæde over et Arbejde af H. R. vedrørende den evangeliske Harmoniskik og beder ham indstændig ikke at holde det tilbage, fordi ny Synspunkter deri gjordes gjældende, som maaske kunde vække Modsigelse. Han udtaler sig meget sympathetisk om den gamle, fromme Joh. Arndt og beklager højlig, at denne var Gjenstand for saa mange utilbørlige Beskyldninger for allehaande Kjættereri.

Dän. Bibl. II, 189—92.

74.

(1620). D. Jesper Brochmand skriver til H. R. og ytrer sin Deltagelse, i Anledning af at dennes Datter, Christen Thomesens Hustru, var bleven alvorlig syg, og han udtaler det som sin Formening, at Herren ved denne Prøvelse vilde opvække H. R. til, »ut memor difficillimorum et afflictissimorum temporum, in quæ incidimus, opus Domini, quod feliciter inchoavit, adjutus Divina benignitate, pari felicitate absolut. Ego equidem de me testari possum, nihil mihi magis in optatis esse posse, quàm ut tandem illucescat illa dies, quo meliori orbi lux illa veritatis cœlestis clarè affulgeat«. For selv at fri sig for Beskyldningen for at have nedgravet sit Pund, vilde han om faa Dage sende H. R. 2den Del af sine »Controversiæ Anti-Pontificiæ«²⁾.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

¹⁾ Raad hos Hertug Ulrik, Fyrstbiskop af Schwerin.

²⁾ Da den bevarede Afskrift af Brevet er udateret, er det nærmest denne Bemærkning, hvoraf Tiden maa udledes, da herved sikkert

75.

1620, 26. August. Dr. Jesper Brochmand til H. R.

Benevolo G^{tis} tuæ promisso suffultus, quam de Sacramentorum intima indole juxta ac fine atque salutari fructu concinnavi dissertationem, eam ad Ill. Tuam Dignitatem audacule mitto censendam ¹⁾. In qua castiganda quo G^{tas} T. fuerit severior, eo uberiorem mihi et gratiæ Dei præstiterit operam. Malo vel vitæ, nedum fortunarum mearum dispendium facere, quam veritati scienter fraudi esse: quæ, me-Christe, non tam princeps, quam unica causa est, cur qualemcunque hanc de Sacramentis *διόλεξι* tuæ submissam velim judiciosissimæ censuræ, antequam typis exscripta publici fiat juris atque usus. Odium, invidiam ac iniqua hominum judicia sperno: veritatem divinitus patefactam tueri, et quantum in me fuerit, ad seram posteritatem studiose transmittere, unica meta esto. Subvereor, ne videar importunior, si apud G. Tuam paulo diligentius institero de thesibus mature remittendis. Cum enim mense Septembri mihi ex officio sit disputandum, G. Tua vel me tacente de facili animadvertit maturato opus esse. Qua de re plura adderem, nisi tuus adfectus in veritatis cœlestis propagationem longe propensissimus mihi longo usu esset quam cognitissimus. Deus te sibi et suæ Ecclesiæ quam diutissime servet sospitem: quod in nomine Jesu calide precari nunquam desistam. Concluderem, nisi animus Hasebardo ²⁾ nostro, juveni raræ pietatis, deditissi-

maa forstaas Brochmands Disputatio 2da de Sacramentis, der nærmere omtales i næste Brev.

- ¹⁾ De sacramentis Disput. II. Pontificiis, Photinianis, Calvinianis, Anabaptistis, Swencfeldianis, et id genus aliis, Sacramenta divinitus instituta nequiter adulterantibus opposita: Qvam Divina Jesu Christi fretus ope defendet ad diem 27. Septemb. Casparus Eras. Brochmannus. Resp. Christierno Johanne Hafniensi. Hafn. 1620. 4to.
- ²⁾ Jakob Hasebard havde rejst udenlands med H. Rosenkrands's Søn Gunde; han blev 1621 Professor ved Universitetet og døde 1625 som Sognepræst ved Frue Kirke i Kjøbenhavn.

mus paucula attexere non tam svaderet, quam imperaret. Vacat etiam nunc professio Academica, ad quam Hasebardum nostro-vestrum tua opera promoveri, immane quam cuperem ego et alii, qui in Academia, non tam privato Hasebardi, quam publico juventutis Academicæ bono, aurem tantum vellico G^{us} T., utinam optato eventu. Difunderem me, sed non audeo, idque ne de tuo in Hasebardum, aut potius in Academiam nostram, adfectu ulla-tenus dubitare videar. Abrumpo eapropter filum et G^{us} T. cum lectissima conjuge et mellitissimis liberis Deo ex animo commendo. Hafniæ 26. Augusti 1620.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4.

76.

1620, 25. November. Holger Rosenkrands's Lykønskningstale, da han var i Stokholm som dansk Ambassadør i Anledning af Kong Gustav Adolfs Bryllups-højtid.

Udkast i Geh.-Ark., Danske Kong. Hist. Fase. 84 b. Sammesteds findes ogsaa H. R.s Dagbog paa Rejsen, der varede fra 1 Novbr. til 9 Decbr. 1620. Den sidste er trykt i Svensk hist. Magasin 1849 (udg. af Hyltén Cavallius) 1ste (eneste) Hefte, S. 5—14.

77.

1621, 27. December. (Hafniæ). D. Jesper Brochmand besværges H. R. i de stærkeste Udtryk om til Kirkens Bedste at fuldende et paabegyndt Værk. »Quid si pauci præter te sint, imo forte vix unus præter te sit, qui letali vulneri Ecclesiæ medicam manum admovere possit cum successu«.

Dän. Bibl., II, 172—4.

78.

1622, 16. Januar. Dr. Jesper Brochmand til H. R.

Judiciariam sententiam in causa Erasmi Petri benigne latam optima fide mihi tradidit noster Bartholinus, quam

115.

1624, 4. Maj. (Tybingen). Janus Gruterus¹⁾ skriver til H. R.: »Jam biennium abiit, quod nominis tui illico vestibulum Polyanthæ²⁾ vestræ insigniverim, ea sine; ut ibidem indicaram. Sed enim ut illa præfatio primum prodit in lucem anno sequenti, cessabat et abitus mei causa, et impetratio diplomatis Regii, ad itineris securitatem. Quod ipsum etiam peculiari epistolio tibi, mi Domine, significaram, interveniente Henrico Frobenio Hamburgensi³⁾, per quem præterea accepisti, spero, exemplar Florilegii illius«. — Gruterus omtaler forøvrigt sine vanskelige Forhold under Trediveaarskrigen og sine forehavende litterære Arbejder, bl. a. siger han: »jam versor . . . in disponendis per Locos Communes omnium linguarum adagiis, etiam Danicis«.

· Dän. Bibl. III, 231—4.

116.

1624, 12. Maj. (Hafniæ). [Brochmand] skriver til H. R.: »E variis documentis non obscure animadvertis, Deum tuum in eo totum esse, ut te imagini filii Dei quàm maxime conformem reddat. Nam veluti variis et plane stupendis animi ac Divinæ scientiæ donis relucet in te non obscura Servatoris tui Jesu Christi imago: ita, ne quid desit, quod ad imaginis hujus consummationem in hac vita requiri posset, varias adjunxit Deus ille tuus

¹⁾ En meget bekjendt Litterat, Bibliothekar i Heidelberg, † 1627. Jvfr. Hist. Tidsskr, 5. R. IV, 657—8.

²⁾ Florilegii magni seu Polyanthæ Tomus secundus Jani Gruteri, Argentor. 1624, Fol. er tilegnet Holger Rosenkrands ved en Dedication, der er dat. Tübingæ 10 Martii 1623. (Denne Tom. II er en meget stor Foliant paa c. 2000 tæt og smaat trykte Sider — altsammen Uddrag af kirkelige og verdslige Forfatteres Værker fra Oldtiden). Hvorledes Gruter kan sige, at to Aar ere henrundne, siden han tilegnede H. Rosenkrands Værket, se vi ikke.

³⁾ En bekjendt Boghandler.

79.

1622, 28. Februar. Dr. Caspar Bartholin til H. R.

Salutem et servitia!

Mitto phaleucos, Mecænas et Patrone constantissime, quos ut potui, non ut volui fudi. Afflato poetico, cum funderem, destituebar, quem alias rare admodum sentio, naturâ non propensus in metrum. Tuum, pro solito tuo in me amore, versus non ex se, sed meo affectu animoque æstimare fuerit. Vale sapientiæ utriusque Phœnix et pie doctorum præsidium. Ex Museo ult. Febr. 1622.

Qui te colit atque admiratur cliens.

Derefter følger en versificeret Gravskrift over M. Knud Bieske, undertegnet med Caspar Bartholins Navn. Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsaml.

80.

1622, 8. Marts. (Lugdini Batav.). Gunde Rosenkrands tilskriver sin Fader, H. R., et Brev, fuldt af Ytringer om sønlig Ærbødighed og Kjærlighed. Om sig selv ytrer han, at han er rask og gjør god Fremgang »in virtutis, scientiæ et literarum studio».

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291 4to (p. 153—4).

81.

1622. Prof. Johan Lauremberg til H. R.

Salutem plurimam perennemque felicitatem!

Generose Nobilissimeque Vir, Musarum Patrone incomparabilis! Quo minus expectatæ, eo gratiores mihi fuerunt G. T. literæ, e quibus non tantum singularis et in tam sublimi fortunæ et dignitatis gradu insolita eruditio et humanitas, sed et eximia atque in exteris etiam longinquis regionibus deprædicata liberalitas elucescit. Quid aliud hostimenti retribuent Musæ tantæ magnificentiæ, quàm quod possunt, æternum virtutis tuæ præconium?

utpote quæ jamnax eimes, et secundum Patriæ suæ excidium metuentes, patrocínio tuo munificentissimo refocillantur, meliusque sperare incipiunt. Ego verò, qui de Græcarnm literarum salute jam animum penè desponderam, nunc demum me vivere gratulor, quem beata illa virtutum altrix Daniæ tanti fautoris et Mecænatis compotivit. Jam anni sunt quàm plures, ex quo ingenti desiderio cognoscendi res Divinas humanasque captus, animum meum qualicunque eruditionis fruge instruere satégi, eumque ad res gestas penitius noscendas Geographiam apprime necessariam esse perspicerem, in eæ plenius evolvenda, nullam reperi partem minus accurate ab autoribus traditam, quàm quæ luculentissime et diligentissime debuisset explicari, Græciam dico, eruditionis omnis fontem, et Heroum tam literis quàm armis immortalium matrem et nutricem. In hac igitur illustranda vires omnes ingenii et industriæ intendi: nec tantum assiduæ utriusque lingvæ auctorum lectione, sed et longa satis cum viris doctrinâ celebribus conversatione, et conquisitis per Galliam, Italiam, Græciam, aliisque Europæ provinciis antiquitatum monumentis, id operam dedi sedulus, ut rediviva prodiret antiqua Græcia, cujus effigiem, quantum quidem in ejusmodi tenuitatem cadit, perfectam et genuinam, 30 tabulis chorographicis ac 12 topographicis ita delineavi, ut non dubium sit, quin hic labor meus multis sit emolumento futurus. Quod autem huc usque Musæ hæ latuerint in tenebris, duæ fuerunt causæ: altera, quod descriptio ejus et prolixior enarratio Græco sermone (cujus mihi cognitionem vernaculi instar comparaveram) a me conscripta esset, ac proinde a paucis intelligeretur: altera, quod opus hoc Mecænatem requireret, Musarum amicum et munificum, cujusmodi hæc ætas heu nimium raros producit. Utriusque cum Divina gratia remedium mihi subministraverit, nil jam restat, quo minus lucem diu desideratam aspiciant: nam et labor meus effecit, ut tum Græco pallio indutæ, tum Germanâ togâ vestitæ sint hæ Divæ, et summi Nu-

minis benignitas T. Gen. favore me beavit, cujus admiranda eruditio censuram de meis lucubrationibus ferre, et summa auctoritas meæ obscuritati lucis permultum communicare, et insignis munificentia labores meos ad frugem aliquam promovere potest. Prodeat igitur, fausto omine, in lucem Antiqua Græcia sub illustri nomine Rosencrantzii, cui soli salutem et vitam exsules Musæ debebunt, præcones et testes futuræ virtutum tanti viri, meæque observantiæ ac gratitudinis. Cæterum, Vir Nobilissime, cum de literis bene merendi animus et facultas in T. G. nunquam clausi fuerint, plurimum se tibi porro debere fatebuntur Historiarum et Geographiæ cultores, si tua ope et consilio induci posset Sereniss. ac Potentiss. Rex vester, ut regnum suum plane delineari ac describi curaret. Magno id non tantum reipubl. Geographicæ commodo foret, sed et toti regno perquam honorificum. Salve Vir Magnifice, Musarum præsidium singulare, ab eo, qui est, æternum.

Rostochii 1622.

T. G. devinctus

Joan. Laurembergius.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

82.

1622. (Hafniæ). Caspar Bartholinus skriver til H. R., at han, hvis han fik den ansøgte Tilladelse, i Paaskeferien agtede at rejse til Leipzig og derfra til Carlsbad. Hvis H. R. ønskede noget udrettet paa disse Steder, tilbyder han at besørge det.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

83.

1622. (Lugd. Bat.). Daniel Heinsius anbefaler til H. R. den leidenske Bogtrykker Isaacus Elzevirius, der i private Anliggender agtede sig til Danmark.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291 4to. (p. 87).

84.

1622. (Otthoniæ). Johannes Conradus Alsenius, der havde studeret en Tid lang udenlands, skriver til H. R. og beder ham interessere sig for, at han kunde faa en Lærerplads ved det ny Gymnasium, der skulde oprettes i Odense.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291 4to. (p. 13—4).

85.

1622. (Hafniæ). En unævnt (formodentlig D. Jesper Brochmand) skriver til H. R.: »De nepote nato et renato tibi ex animo, Gen. Dñe et Patrone constantissime, gratulor, Deum obtestatus, pronepotes etiam videre felix ut queas. — Vale Mæcenas maxime, et Christiani orbis desideria explere tandem aggredere.«

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

86.

1622. (Rostoch). Theod. Bussius meddeler H. R., at Thomas Seghetns, som i over 20 Aar havde færdedes paa Rejser i fremmede Lande, nu agtede at drage til sit Fædreland for at tilbyde sin Konge Frugten af sine Studier. Han vilde imidlertid lægge Rejsen om ad Danmark og ved samme Lejlighed hilse paa H. R., til hvem han anbefales.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291 4to.

87.

1622. Prof. Johan Lauremberg til H. R.

Sal. pl.

Nullus abit dies, Generose Nobilissimeque vir, Fautor et Patrone unice, quo ego non memorem mecum, quanta humanitate et comitate a G. V. exceptus fuerim, quantosque favoris et benevoli erga me affectus testes atque indices mecum huc reportarim. Non possum sane mihi

ipsi non gratulari de hac mea fortuna, quæ me tanti Mecænatis compotivit, cujus præclara et in tam excelso dignitatis gradu generisque splendore insolita eruditio longe aliter quàm vulgus de literis sentit, et summa auctoritas insignisque munificentia de studiis honestis quàm optime quotidie meretur. Et quamvis inimica bonæ menti Fortuna ubere illo prioris vestræ liberalitatis fructu me spoliavit, cogor tamen hunc invidæ sortis assaultum et conceptam inde animi ægritudinem patientiâ vincere ac superare, spe certâ fretus, benignitatem vestram nunquam in me clausam fore. Græciæ meæ multis in locis a me correctæ et locupletatæ editionem aggressus sum, adhibitis artificibus, et manum sculpturæ ipse admovens, ut, qui in hoc opusculo conficiendo nec labori nec impensæ peperci, aliquid emolumenti exinde perciperem; sed non procul ab ipso limine subsistere me cogent (!) quotidianæ impensæ, quæ non exiguæ ad ejusmodi opus requiruntur, nec nisi a munifica magni Patroni manu expectandæ. Revocarem G. V. in mentem susceptæ in se promotionis meæ et subsidii ferundi promissionem ac curam, nisi ipsam memorem et propositi tenacem esse penitus cognoscerem, et in Nobilissimo Genero vestro similem erga me affectum et favorem fuissem expertus. Cumque menti meæ adhuc infixi hæreant sermones a G. T. de schola Sorana mecum habiti, nec quicquam mihi accidere possit magis volupe, quàm ut G. V. auxilio pars istius ludi aliquando fiam, idcirco fratrem meum ad G. V. ablegavi, ut quid mihi de illa conditione sperandum sit, plene ac certo cognoscerem. Veniam audaciæ meæ ab insigni vestra humanitate mihi polliceor, quantoque possum opere contendo, G. V. de me certe sibi persvadeat, neminem vivere, qui magis habeat in votis gratiam et favorem G. V. omni studio et observantiæ cultu promereri. Bene feliciterque vale, Patrone incomparabilis, et in Reipublicæ literariæ incrementum regni que Danici emolumentum sospes vive quàm diu-

tissime, ac Græciam meam e tenebris vindicare perge.
Rostoch. 1622.

Joannes Laurembergius.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

88.

1622. (Dr. Jesper Brochmand) til H. R.

Mitto disputationem meam de Circumcisione¹⁾, in qua si quid desideres, rogo pro tuo in veritatem divinam amore, moneas. Non pauca sunt, de quibus mihi cum G^{ci} T. in præsentia conferendum foret, nisi commoditatem prolixioris scriptionis mihi præriperet festinatus et plane præproperans M. N. abitus. Captabo interim primam quamque fusius scribendi commoditatem. Hoc unum moneo, me teneri desiderio prope impotente videndi tandem litteras, quas Generosus Dn. ad D. Cramerum mittendas concepit. In singulas etiam dies expecto meas de Regno Dei rudes meditationes, sed ad cotem sapientiæ tuæ non parum politas. Vale 1622.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml, 1291 4. (p. 62).

89.

1622. Cal. Novembr. (Hamburgi). M. Jacobus Werenberg sender H. R. et apologetisk Skrift, som han havde udgivet og tilegnet ham: »in Bibliothecæ tuæ saltem extremo aliquo angulo ut locum hisce meis meditationibus relinqvas, majorem in modum rogo.« (Jvfr. nedenfor, Nr. 99).

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling og i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 169).

¹⁾ Det er den 4de af Brochmands Disputatser de Sacramentis, der blev forsvaret d. 30. Oktober 1622, resp. Stephano Nicolao Hege-
lundino.

90.

1622, 16. November. Dr. Jesper Brochmand
til H. R.

De tuo in me propensissimo adfectu gratias ago, verbis parcè, animo et serio cordis adfectu prolixè. In gratam compensationem hoc unum agere non desinam, ut nimirum Deus tibi et tuæ familiæ uberrime benedicat. Non possum vero non solitâ oberrare chordâ, et meo more instanter urgere, cogites tandem de medica manu laboranti Ecclesiæ mature admovenda. Periclitamur, nî promissum tuum ope Divina tempori adimpleas. Si enim ulla in re mora unquam fuit periculosa: in hac certe Dei causa quàm periculosissima est. Quod quum multo rectius quàm ego intelligas, Vir illustris, non libet ligna in sylvam afferre. Gloria Dei si tibi curæ fuerit, et si quæ in te sint dona, quæ Ecclesiæ Jesu Christi, corde tuo iudice, utiliter impendere possis: rumpe moram, et quod e vocatione Divina tibi agendum est, hoc tandem agere animose aggredere. Operi adspirabit, et lætum ac Ecclesiæ suæ salutarem largietur exitum ille, qui sua talenta, numero bene multa, tibi concredit usurpanda. Negotium precibus juvabo sedulo. Nec enim quidquam aliud de me polliceri possum. Litteras, quas G^{tas} tua ad Cramerum adornat¹⁾, mecum ut communicet, simul ac extremam senserint manum, valde serio contendo. Danicum meum scriptum prima quaque commoditate expecto. Hasebardus noster crastina luce, quæ est 17. Novbr., concionem habebit inauguralem²⁾, cui ut Deus gratiose benedicat, ipsum donis tanto munere dignis instruat, ex animo precor. Vale. Hafniæ 16 Novembr. 1622.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291 4to. (p. 57).

¹⁾ Se nedenfor Nr. 96.

²⁾ Hans Tiltrædelsesprædiken som Sognepræst ved vor Frue Kirke i Kjøbenhavn.

91.

[1622]. H. R. til Prof. Johan Lauremberg.

Joanni Laurembergio.

Equidem verò, mi Laurembergi, ex quo ab insignibus ingenii, quibus antehac publice inclaruisti, foetibus primum mihi innotueras, nihil in votis mage habui, quàm ut masculos adeo tuos ausus et laude omni dignas operas, ignibus animi tui satis in se calentes, meà etiam qualicumque virili parte incitare daretur et inflammare. Neque spero etiam eum meum in te animum tibi re ullà seu dubium factum, seu fieri posse unquam. Græciam verò tuam, quâ me tibi primum demereri placuit, desertam aliàs antehac et incultam nimis, tu qui in ejus salutem primos inter invocandus fueris, excolere porro, locupletare et illustrare ne desistas, ab iis profecto, quæ tibi exterius accedere possunt, subsidiis non est, quod te unquam destitutum iri vel suspiceris tantum¹⁾. Et ego, quos de Sorensen Gymnasio pro nobilitate ex instituto tecum sermones habui, non frustra fuisse, proprio meo, quem post octiduum geminatum hinc ablegare decreveram, ministro edocere constitutum habebam jam tum, cum frater tuus postremas hasce tuas mihi exhiberet. Post iteratos namque sæpius de te in aula sermones, in eam sententiam itum est, te præ aliis solicitandum esse, cujus operam circa juventutem nobilem nostram in lingvis Græca et Latina etc. informandam et exercendam imprimis requiramus. Stipendium, præter habitationem liberam, infra trecentos unciales haud destinabitur. Cui etiam ab hono-

¹⁾ I Kgl. Bibl., Thottske Saml. 538 Fol. findes Laurembergs Topografi over det gamle Grækenland, forsynet med mange tegnede Kort, et Pragtværk, skrevet paa smukt hvidt Pergament med forgyldt Rand — helt og holdent affattet paa Græsk og tilegnet Holger Rosenkrands. Naar jeg i Hist. Tidsskr. 5. R. V, 644, har ytret nogen Tvivl om, at dette Værk skulde være affattet, medens Lauremberg var i Rostok, maa jeg nu tilbagekalde denne Tvivl.

rariis didacticis haud exigua speranda venit annuatim accessio. Tuam modò est, quis tibi in nostra hæc vota animus siet, proximis explicare. Vale. Otthon.

Olig. Rosæcrantzius.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

92.

1622, 27. December. (Rosenholm). Holger Rosenkrands stifter et Legat paa 2500 Rdl., hvoraf Renten skal tilfalde en duelig theologisk Student til Udenlandsrejser.

God Afskrift i Ny kgl. Saml. 1225. 4. Trykt i Hofmans Fundat. I, 380—4 (jvfr. ibid. S. 126—7 og Badens Univ. Journ. III, 97 flg.).

93.

1623, 6. Januar. (Odense). Holger Rosenkrands takker Biskop Dr. Hans Povlsen Resen for Meddelelse om nogle tomme, irreligiøse Stridigheder i Tydskland, vakte af nogle, der gav sig Mine af at være i Besiddelse af en højere, himmelsendt Sandhed. Han beder Resen at vogte den danske Kirke »ab extraneis omnibus *νεροφωνίας*«. Tilsidst takker han for nogle ham tilsendte, af Resen forfattede »Meditationes religiosæ«¹⁾.

Dän. Bibl. II, 143—6.

94.

1623, 9. Februar. (Sorø). Betænkning afgiven af Holger Rosenkrands og 15 andre Adelsmænd om Indretningen af et adeligt Akademi i Sorø.

Afskrift i Geh.-Ark. Den 3. Jan. s. A. havde H. R. faaet kgl. Befaling om tillige med en Del andre Adelsmænd at indfinde sig i Sorø d. 5. Febr. for at raadslaa om det paatænkte Akademis Indretning (E. G. Tauber, Sorø Acad. u. Chr. IV og Fred. III., Aktst. S. IV).

¹⁾ Sikkert Resens *Conciones litaneuticæ* i Anledning af de forestaaende offentlige Bededage.

95.

1623. (Hafniæ) [Casper Bartholin] takker H. R. for et Brev, denne havde tilstillet ham og Brochmand i Forening. »Utinam verò ego exspectationi tuæ in his et aliis possem respondere! qui nihil aliud valeo, quàm te tuaque amare et admirari, in meum succum et sanguinem convertere, atque de tuis donis, divinitus tibi concessis, patriæ nostræ, imò orbi universo Christiano congratulari. Calumniatorum seges, cujus meministi, virtutis surgentis et augescentis est indicium. Omnes enim, qui pie volunt vivere in Christo Jhesu, persecutionem patientur, calumniam, invidiam et sæpe longè majora; miserimi enim sunt homines, nemo quibus invidet.«

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

96.

[1623]. Holger Rosenkrands skriver til sin foruds Lærer, D. Daniel Cramer i Stetin: »Literas tuas circa medium mensis Julij Anno proximè elapso scriptas, mi Cramere, ab affini tuo oblatas sibi gener meus, Vir generosus Christianus Thomæus, à legatione Megapolitana redux mihi exhibuit; literas, inquam, quales equidem à te sperare nunquam poteram mihi, nec unquam expectare. Amo te autem, mi Cramere, et sincero te animo amo et amavi usque huc, quando præter sinceram animi rectitudinem in te nihil deprehendere habui, adeò ut ne nunc quidem persuadere mihi possim, te nisi amoris pristini in me tui vehementiore quodam impetu abreptum et concitatum, præcoce adeò judicio, et studia atque operas meas et animum denique ipsum meum eâ ipsâ ex parte, quâ Deo et Christo Jesu meo maximè probatum me sistere unicè usque huc contendo, in dubium vocare potuisse.« Anledningen til Misforstaaelsen var, at Cramer havde faaet Breve fra Vittenberg, hvori H. Rosenkrands beskyldtes for at gjøre fælles Sag med Weigilianerne og de saakaldte

Rosencreutzere, hvilket da Cramer i temmelig skarpe Udtryk havde foreholdt ham. Den i Vittenberg opstaaede Mistanke mod H. R. havde sin Oprindelse derfra, at Melchior Breller ¹⁾, en tydsk Læge, der var en ivrig Ven og Discipel af Johan Arndt, havde taget denne i Forsvar i et Skrift, der indeholdt heftige Anfald mod de orthodoxe Theologer, hvilket Skrift han havde tilegnet Holger Rosenkrands ²⁾. Denne forklarer nu Cramer, at hans Kjendskab til Melchior Breller just ikke var meget stort, men han havde truffet sammen med ham for et Par Aar siden i Holsten, og han var anbefalet til ham af en brav og troværdig Mand, D. Theodor Bussius, Raad hos (Christian IV's Broder) Hertug Ulrik, Biskop af Schwerin ³⁾. Sin Samtale med Breller huskede H. R. vel ikke aldeles nøje; men det kunde han sige for sikkert, at den ikke kunde have givet Br. Anledning til hans heftige Udfald imod Theologerne. Hvad Johan Arndt angik, kunde han heller ikke ganske vedkjende sig de Udtryk, som Breller (i sin Dedication til ham) havde anført af Samtalen; men forøvrigt nærrede han dyb Ærbødighed for Arndts Minde. For 6 Aar siden havde han paa en Rejse i Tydskland besøgt denne fromme Mand, og de havde længe talt sammen om christelige Emner, og det paa en saadan Maade, at Arndt derved i høj Grad havde vundet Rosenkrands's Hjærte.

¹⁾ Navnet skrives ellers sædvanlig: Breler.

²⁾ *Mysterium iniquitatis Pseudo-Evangelicæ, h. e. Dissertatio Apologetica pro doctrina b. Johannis Arndt, Ducatus Lüneburgensis Superintendententis generalis, adversus Centauros quosdam Pseudo-Evangelicos, et sophisticam illorum Theologiam; ad Nobilissimum Virum Oligerum a Rosencrantz, Regiæ Majestatis in Dania Consiliarium. Goslarie 1621. 8vo. Nærmere Efterretninger om Melchior Breller († 1627) findes i Cimbria literata, II, 124—5. Jvfr. Pont. Ann. IV, 332.*

³⁾ Den 1. April 1624 fik Dr. jur. Theodor Bussius Bestalling af Kong Christian IV og Hertug Frederik af Holsten-Gottorp som Kansler i Slesvig og Holsten. (Reg. Dipl. Dan. II, Nr. 6312).

»Non autem eo usque me coram Brellero aperui, ut quid in piissimi istius alias et optimi viri (Arndtii) operis jam diu desiderarim, quid ad os et verba ipsius Dei propius confirmatum jam pridem mecum sæpius optarim, ex me dignoscere habuerit. Sed neque in hunc usque diem constat etiamnum mihi, an eo tempore quisquam adhuc in optimi istius Viri meditationibus et scriptis quicquam seu publicè seu privatim improbârit. Adeò profectò optimè mihi conscius sum, ne verbulum quidem permutatum inter non esse, unde acerbioris illius ab ipso pro b. Joanne Arndt suscipiendæ aliquando Apologiæ animo ipsi interea temporis suboriri potuerit.« — —

»Sed ad primam hanc accusationem, dicam an calumniam, ne verbulum quidem ampliùs addam; id tantum monere non nequeo, in ipsa jam Witeberga celebrem illum Theologum Meisnerum, amicum, quomodo tu Witebergensem illum tuum describis, et mihi, nisi fallor, et tibi et Ecclesiæ benè cupientem, non modò aliter longè de me statuere et judicare, sed et quam mihi fataliter ea calumnia cum bonis perquam multis communis sit, palam pronunciare. Ipse namque, cum circa diem 16 mensis Julij Anni proximè elapsi a viro clarissimo, Academiae nostræ Professore Medico et Philosopho Casparo Bartholino, compellatus, inter alia de me sciscitatus esset, numquid ego, quod fama ferebat, Phanaticis Germaniæ nuperis Methovigelianis et Rosecruciaris nomen etiam meum dedissem, a Bartholino autem nostro, quàm impudentissimè mendax illa fama siet, plenius edoctus esset, tandem querulus ipse valde in hanc sententiam subjunxit, pie-doctos omnes fatum istud jam passim per Germaniam manere.«

»Alterum vero, cujus imprimis acerbè admodum accusor ego, hoc est, quod consilium mihi sit usitatam doctrinam corrigendi ¹⁾, quæ accusatio tot densis et spissis

¹⁾ Kjernen i denne ubeføjede Beskyldning var vistnok den af H. R. i hans Breve oftere udtalte Anskuelse, at man burde undgaa de

calumniis antè et retro obvolvitur juxta et exaggeratur, ut, nisi iisdem prius subrutis et submotis, de re ipsa respondisse ne videri quidem possim«. (Paa denne Beskyldning svarer H. R. nu med stor Vidtløftighed, saa at det hele Brev trykt vilde udgjøre mindst 6 Ark).

Afskrift i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 131 Fol.

97.

[1623]. Holger Rosenkrands sender Biskop D. Hans Povlsen Resen en Afskrift af sit apologetiske Brev til Cramer. Han beder Resen ved Læsningen deraf at sætte alle Fordomme imod ham tilside, om saadanne havde vundet Indgang hos ham, og at gjenneegaa Skriftet, vejledet af Guds Munds og Aands Lys, som han alt længst var fortrolig med. Han havde saa meget desto større Haab om, at dette vilde ske, som Resen var en af de meget faa, hvis Skrifter kun aandede Guds frygt, og som holdt sig fjern fra det skolastiske Væsen: »Tu namque, quod ingenuè in Dei conspectu profiteor, in valde paucis unus es, qui religiosissimis variis tuis, nil nisi ipsissimam *εὐσέβειαν* spirantibus, a scholasticis verò ramentis ¹⁾ longè alienissimis, tum publicè tum privatim proditis observationibus et meditationibus, mihi probè satis annotatis et observatis *ἀφορμῶν* ²⁾ præbere, imò necessitatem imponere visus es mihi, Oris Dei sacrarium penitius et propius conveniendi et exquirendi, ex quo solo pietatem solam veram, spiritum ipsum ipsius Dei, spirare nobis agnovi et deprehendi«.

Afskrift i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 131 Fol.

dogmatiske Kunstord, som ikke havde Hjemmel i den hellige Skrift, og som ikke blot smagte mere af verdslig Filosofi end af Guds Aands Oplysning, men ogsaa gav megen Anledning til forargelig Strid mellem Christne indbyrdes.

¹⁾ Spaaner — altsaa vel hvad vi kalde: Pindehuggeri.

²⁾ Lejlighed, Anledning.

98.

[1623, 6. Marts. D. Jesper Brochmand] til H. R.

Ingemui non parum, intellecta e Generositatis vestræ litteris uxoris vestræ, fœminæ lectissimæ, valetudine afflictiore. Solatio esse poterit et Gen. Domino et nobis, quod Deo nostro proprium ac quasi perpetuum sit, quos amat, paterne castigare. Extra quem castigationis Divinæ jactum qui constituti esse cupiunt, indigni sunt, qui genuinis Dei liberis adnumerentur, τοῖς νόθοις accensendi. Nam si horum παιδείαν æquo animo ferimus, qui tamen non nisi τῆς σαρκὸς πατέρες sunt: quidni libenter et læte feremus, quod Spirituum Pater in nos subinde animadvertat. Quod si quidquam apud Deum nostrum prosunt aut probitas aut seriæ honorum preces: sat scio fœminarum illud exemplar diutissime, et quidem constante valetudine, perennaturum. Cum enim paucissimæ sint exulceratissimo hoc seculo, quæ sunt veræ σοφίας studiosæ: mihi sane quam persvasissimum est, quod Deus, Vir Generosissime, tuam Sophiam et tibi et nobis in multos annos velit salvam, superstitem et florentem. Quod meum votum ut sit quam ratissimum in nomine Jesu Christi, Salvatoris nostri, nunquam non calide precabor. Cæterum de Jacobo M(atthiade), stipendio G^{ti}s vestræ benigne aucto, gratias ago ex animo longe maximas¹⁾. Certissimus sum, quidquid sumptus probissimo huic juveni insumitur, belle locari. Alienus semper fuit, mecum dum vixit, ab omnibus illis vitiis, quæ alias juventuti pestem accelerare consveverunt. Ab ingenio etiam diviniore paratus est: ut spem foveam opimam, quod bono Ecclesiæ in vestram familiam sit impulsu divino cooptatus. Det Deus, Vir illustris, ut Patriæ bono diu superstes augeas Patriam juvenibus e tua domo et disciplina in messem Domini velut extrusis, qui opus

¹⁾ Jakob Matthiesen kom i Januar 1623 i Huset hos Holger Rosenkrands.

Domini fortiter et strenue urgere possint. Progredi non audeo: nam sat scio Generosum Dominum tot involutum iri occupationibus gravioribus instanti hac Senatus congregatione, ut nefas sit, curas curis cumulare. Tu vero, o Deus, Rosecrantzium nostrum tandem anima, ut aditum compendiosum ad regnum tuum meliori orbi reseret. In qua voce finio, et ut Dominam vestram brevi salvam intelligam et pristinæ valetudini restitutam, Jesum Christum supplice prece sollicitare non intermittam. Hafniæ 3^a solennitate publicarum deprecationum.

Qui, ut G^{tas} T. bono Ecclesiæ Dei diutissime
floreat, ex animo precatur.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4 (p. 42).

99.

1623, 23. Marts. (Odensegaard). Holger Rosenkrands skriver til Jacob Werenberg (Præst og Professor i Hamborg): Lige siden han havde begyndt at forstaa med Hjærtet, hvad det er, Guds Ord taler til os, havde han altid med Mishag bemærket, at mange fordybede sig i en vidtløftig Ordstrid om det, som hvert Øjeblik, vi leve, skal staa for os som en Livsopgave, vi skulle søge at løse. Thi under al den Ordstrid kom kun de rent menneskelige Følelser og Lidenskaber til Orde, medens den rette Erkjendelse af den guddommelige Sandhed flyede bort fra Menneskenes Sind og Hjærter. Omrent paa denne Maade havde han ogsaa udtalt sig, da han for noget over tre Aar siden, paa Hjemrejsen fra en offentlig Sendefærd, i Holsten var truffen sammen med Melchior Breller¹⁾, der var blevet anbefalet ham som en lærd Mand med en brændende Iver for Guds frygt. Deraf havde denne nu taget Anledning til, da han havde forfattet et Forsvar for Johan Arndt, at forlange, at Rosen-

¹⁾ Se foran S. 63.

krands skulde ledsage Skriftet med en Anbefaling. Hertil var denne dog ikke tilbøjelig, ikke blot fordi han fandt Stoffet mindre heldig affattet, men ogsaa fordi han, saa høj en Pris han end satte paa Arndts inderlige Fromhed, og saa meget han end misbilligede, at mange nedrev hans Skrifter, dog ikke kunde billige adskillige Udtryksmaader hos ham, der efter hans Mening ikke stemmede tilstrækkelig overens med den hellige Skrifts Talebrug. Hvad Brellers Skrift angik, da ankede H. R. særlig over den Bitterhed, hvormed Forf. havde omtalt alle, der ikke gik med Arndt. I Modsætning hertil fremhæves et Skrift af Werenberg, igjennem hvilket der gik en mere besindig og upartisk Aand ¹⁾. At han deri havde forsvaret Rosenkrands mod nogle ubillige Beskyldninger, og navnlig godtgjort, at han intet havde med de saakaldte Rosenkreutzere at gjøre, var denne saare kjært, hvorfor han ogsaa sendte Werenberg en Gave af 40 Rdl. Dog anbefalede han ham — hvad han selv i over 20 Aar havde lagt en Hovedvægt paa — ikke at bruge Udtryksmaader, der vare fremmede for den hellige Skrift. Herom havde han nylig udførlig udtalt sig i et Sendebrev til Cramer, af hvilket han ved Lejlighed skulde sende Werenberg en Afskrift.

Dän. Bibl. II, 146—9.

100.

1623, 9. April. [D. Jesper Brochmand] til H. R.

Litteras per Dn. Sperlingium mihi missas eo potissimum nomine lætus legi, quod spem facerent nobis minime dubiam brevi videndi epistolam ad Dn. D. Cramerum

¹⁾ Vindiciæ Ecclesiæ Lutheranæ. Hamb. 1622. Skriftet, hvis fulde Titel anføres i Cimbria literata I, 718, var rettet mod Melchior Brellers tidligere omtalte Skrift: *Mysterium iniquitatis etc.* — Af Cimbr. lit. I, 717 fremgaar for øvrigt, at Werenberg (rettere Weremberg) allerede var død den 29de Jan. 1623, hvilket H. Rosenkrands altsaa ikke har vidst, da han skrev.

adornatam. et quidem plene absolutam. Noli, Vir Generosissime, nimis longam in mittendo trahere moram. Salivam mihi movisti, imo famem, quam nisi mature expleveris, damnum non exiguum animæ meæ dederis. Certus enim sum, epistolam istam, utpote variorum mysteriorum solida explicatione refertissimam, non paucis morbis et malis, cum quibus cor meum colluctatur, medicam manum solerter admoturam. Rumpe eapropter moras, Vir illustris, nec gaudia nostra differ. Præmium laborum expectabis longe augustissimum: serias scilicet preces ad Deum pro salute tua et universæ familiæ tuæ prosperitate. Nec aliam institutionis tuæ compensationem aut tu expetis, aut nos reddere possumus. In opere vero Domini urgendo alacer ut pergat ac progrediatur Generosissimus Dn. Rosæcrantzius, non est quod ego acrius instem. Sat enim scio, Spiritum Dei mei intra cordis tui thalamum vegetum atque efficaciter operosum istis partibus ita apud Generositatem T. defungi, ut mea monitione haudquaquam sit opus. Ego certe non cessabo ardentem instare apud Deum meum, velit propter filii nobis dati vulnera benigne indulgere tibi ocium tantis rebus condigne accurandis necessarium. In qua voce, quam mihi publicum Christianismi bonum extorsit, finio, et ut cum Domina longe lectissima, liberis pientissimis, adeoque universa familia, sub umbra alarum Domini florentem vitam ac longe prosperam diutissime degas, voti mei summa est. Scripsi ad lucernam manu præ somno labente 9 April. 1623.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291 4. (p. 28).

101.

1623. [D. Caspar Bartholin] til H. R.

Salutem ab Eo, qui nostra Salus!

Quas junctim nos compellantes misisti litteras, Generosissime Domine et Mecœnas unice, recte acceperimus et juncti perlegimus, gratiam de tam benevolo et prolixo in

nos affectu merito habentes. Utinam vero ego, quem Brochmanno adjungis, expectationi tuæ in his et aliis possem respondere! qui nihil aliud valeo, quam te tuaque amare et admirari, in meum succum et sangvinem convertere, atque de tuis donis divinitus tibi concessis Patriæ nostræ, imo orbi universo Christiano congratulari. Calumniatorum seges, cujus meministi, virtutis surgentis et augescentis est indicium: omnes enim, qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur, calumniam, invidiam et sæpe longe majora. Miserrimi enim sunt homines, nemo quibus invidet. Vale Christiani orbis Sol et Phœnix, cum tua tuisque omnibus, et salve a N. qui æternum tuus, quemque meritis tuum fecisti. Hafniæ 623¹).

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4 (p. 73).

102.

1623, 28. August. (Tybingen). Janus Gruterus tilskriver H. R., hvem han havde tilegnet et Skrift²). •Dedicatiunculam illam æqui bonique facies, tanquam vel sic futurum exiguum magnæ observantiæ, magni cultus anathema, debitum profecto a me animi tui tot dotibus publicis privatisque: quas cum aliorum seria prædicatione jam dudum orbis literati perambulent theatrum, satis erit, si eas ipse officioso silentio colam venererque“.

Dän. Bibl. III, 235—6.

103.

1623. 6. Cal. Octob. (Ex Musæolo). Christianus Janus (Rektor ved Odense Skole) havde faaet Tilbud af Biskoppen om at blive Professor ved det nye Gymnasium, som oprettedes i Odense; men han turde ikke modtage

¹) Paa hin Tid udelod man jævnlig Aarets første Tal.

²) Se nedenfor Brev af 4. Maj 1624.

dette Tilbud, med mindre H. R. og dennes Svigersøn, Chr. Thomesen, hvem han skyldte den største Taknemmelighed ¹⁾, bifaldt det. Skjønt han vidste, at de begge vare optagne af vigtige Forretninger, vovede han dog at skrive dette Brev for at udbede sig deres Afgjørelse af Sagen, som han ganske henstillede til dem.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

104.

1623, 1. Oktober. H. R. til D. Daniel Sennert.

Salve Clarissime Sennerte ²⁾.

Ut deliberatò jam constitutum est a Nobilitate Fioniæ nostræ, Virum, quà Doctrinam, quà Experientiam in vicem vacantis apud nos Iatrices maturè vocare, Tu, mi Sennerte, doni utriusque nomine nobis jam pridem apprimè commendatus præ aliis, qui vocationem honorificam meruisse visi sunt, affulsisti. Itaque si Tu is es, quem Divina Providentia in salutem hujus Provinciæ mittere dignatur. en conditiones, ut speramus, non contemnendas. Provinciæ in hâc Daniâ nostrâ Fioniæ Præclara Nobilitas communi consensu Medicum stipendium fundavit 300 uncialium solido argento, quolibet unciali, quomodocunque tandem moneta transmutetur, in ternas marchas Lubecenses computato. Id præter, quod annuatim ipsis idibus Januariis Medico in manus adnumerabitur, liberâ praxi per universam hanc Fioniam, quò heic parcior medentium est

¹⁾ Chr. Thomesen havde paa en overordentlig gavmild Maade understøttet M. Christen Jensen under hans Studeringer og gjort det muligt for ham, der var født af fattige Forældre, men besad en udmærket Begavelse, at naa til et meget højt Trin blandt sin Tids lærde Mænd. (Jfr. Bloch, Den fynske Gejstlighed Hist. I, 363 f.). Han døde i en ung Alder som kgl. Hofprædikant. Hans Breve vise, at han behandlede Latinen med en, selv i hin Tid, ualmindelig Færdighed.

²⁾ Daniel Sennert, Dr. med. og Professor i Vittenberg, døde 1637 som churfyrstelig sachsisk Livlæge.

numerus, eo largior bonorum proventus augeri potest. Provincia namque hæc ipsa Fionia 10 milliarium longitudine, latitudine septem comprehensa, confertâ nobilium frequentia ita est nobilis, ut in regno Daniæ universo par ipsi nulla. Sedem autem fortunarum in ipso terræ hujus meditullio et principe civitate Ottonia collocabis, qva, puta, ex Germania in Daniam, Sveciam aliasqve septentrionales Regiones indeqve vicissim in Germaniam etc. nullâ non die datur commeatus, commoditate utiqve, qva gaudent, qvi conversatione exoticorum et rerum in mundo gestarum notitiâ delectantur, Medico vero neutiqvam injucundâ. Et Ego quidem, quantum in me est, tuis commoditatibus nullus deero, quandiu hanc in agro Ottoniano Præsidialem Provinciam administro: nec accurare intermittam, ut temporis processu Regiâ liberalitate annuos redditus Beneficium aliquod Ecclesiasticum augeat et exornet. Reliqua bona, qvæ loci salubritas, bonorum conversatio et medica specialis praxis promittunt, pennâ perstringere supersedeo, nihil quicqvam addubitans, si optata nostra favor Divinitatis adjuverit, qvin omnia se feliciter sint datura. Quocirca amicè jam rogaris, mi Sennerte, ut animi tui sensa circa hanc tibi definitam provinciam Medicam qvàm maturrime mihi, ut communis hujus consilii et consensus Interpreti, plenè adaperias, tecum prudenter reputans, præsentem necessitatem medicâ manu diutiusculè carere non posse. Ita Tibi tuæqve familiæ ex voto nostro destinata succedere jubeat Dominus Jesus. Vale. Dabam Ottoniæ Fionum è Regio Johannæo, ipsis Calend. Octobr. Anno 1623.

Oligerus G. Rosenkrantz
mea manus.

Udskrift: Clarissimo Doctissimoqve Viro Danieli Sennerte, Medicinæ doctori et Professori in Academiâ Wittebergensi, amico meo singulari.

Orig. (dog kun Underskriften egenhändig) i Kgl. Bibl.

· 105.

1623, 5. Oktober. D. Johan Gerhard til H. R.

Salve Illustris et Generossime Dñe Rosæcrantzi, salve fulgidissima Coronæ Danicæ gemma, Europæ decus, temporis nostri miraculum. Liceat enim Generos. V. hisce verbis compellare, quæ in sermone quotidiano cum viris pie eruditis instituto de eadem sæpius usurpavi. Quod meum encomium longe rectius Generos. V. congruit, quam honorifica illa præconia, quibus V. Generos. meam tenuitatem in literis plusquam benevolis exornare non fuit dedignata. Quo namque merito meo ad illud felicitatis pervenerim fastigium, ut Generos. V. tam honorifice de me sentiret, fateor me invenire hactenus non potuisse. Displiceo totus mihi ipsi, tum in vita mea, quæ ad regulam a Salvatore præscriptam vix minima ex parte congruit, tum in scriptis meis, quæ nihil quidquam reconditæ eruditionis in sese continent. Eo vero maiores V. Generos. agnosco deberi gratias, quod ex affectus quadam exuberantia, quæ minima sunt, magni æstimare, literarum alloquio humanissimo me dignari, et stationem honestissimam ac salario amplissimo in Regia Academia mihi deferre non dubitaverit. Et sane nihil mihi prius aut antiquius foret, quam postulatis V. Generos. satisfacere et Regi potentissimo a pietate et heroicis virtutibus laudatissimo qualemcunque meam opellam humiliter consecrare, nisi eiusmodi hoc loco constrictus tenerer vinculis, quibus sine conscientiæ vulnere me non posse hoc præsertim tempore liberari arbitror. Illustrissimæ Domui Saxonicæ, inque ea cumprimis Celsissimo Principi ac Domino, Dn. Johanni-Casimiri Duci Saxo-Coburgiaco, tam arcte obligatus sum, ut hoc nomine aliquot honestissimas functiones præter omnem expectationem mihi oblatas recusare fuerim coactus. Serenissimus Saxonie Elector ad Siona Evangelicam, orthodoxarum ecclesiarum matrem et nutricidam, Witebergam dico, iterata vice me vocavit, sed honestam

ex hac statione mea dimissionem impetrare minime potui. Accedit valetudinis meæ conditio afflictior, quæ vitæ diuturnioris spem me vetat inchoare longam, cui etiam ab aëre maritimo Naturæ meæ minus commodo noxa immingere videretur præsentissima. Ægre insuper ex complexu et gremio suo me Jena dimitteret, in qua studiosam inventutem non sine omni, ut arbitror, fructu per octennium iam informo, cui quicquid adhuc vitæ superest, lubens meritoque consecrabo, in hac umbra potius literaria, quam alibi in luce, vivere expetens. Præsto sunt causæ complures aliæ, non privatæ solum sed et publicæ, quæ me vel invitum detinere hoc loco possent atque constringere. Summis igitur precibus et observantia qua possum maxima a Generos. V. contendo, ut humilem meam excusationem benevole admittat, nec propter eam quidquam de eximia, qua me complectitur, gratia diminui patiatur. Ego per omnem vitam beneficii huius a Generos. Vestra mihi præstiti memor ero, ac pro Gen. V. salute et incolumitate calidissima ad Deum suspiria ablegare nunquam desinam. Salve denuo et vale Illustris et Generosissime Domine Rosæcrantzi, salve fulgidissima Coronæ Daniæ gemma, Europæ decus, temporis nostri miraculum. Salve inquam ab eo, qui

Illust. Generos. V. humiliter colit,
 Joh. Gerharo D. &
 Acad. h. t. Rectore mp.

Perscript. Jenæ 5 Octobr.

Ann. 623.

Postscriptum.

Generose et illustris Domine, cogitanti mihi de persona ad functionem hanc honestissimam idonea commodum in mentem venit Dn. Gerhardus Gravius Osnabrugensis Westphalus, SS. Theol. Candidatus dignissimus, a pietate et eruditione ita instructus, ut magno cum fructu et non

minori cum laude Ecclesiastico et Academico muneri præfici possit¹⁾. Is in Academia Gissensi et hac nostra integrum consumsit octennium Dn. D. Mentzeri et meo familiari consortio ac mensa usus. Donis docendi ornatus est præclaris, in studio theologico eos fecit progressus, ut pro consequendis in eo honoribus summis quocunque collubitum fuerit tempore publice disputare non reformidet. Et quod in Theologo vel maxime commendandum, eruditionem vitæ et morum honestate condecorat. Annos natus duodetriginta in cælibatu adhuc vivens et, ut verbo dicam, nihil in eo desiderari posse videtur, quod in Professore eiusmodi requiratur. Dño D. Christiano Matthiæ²⁾ probe notus est, ex quo plura de ipso pernosci poterunt. Meo suasu et hortatu ad videndum et audiendum sese lubentissime sistet, si Generos. V. id placere per me intellexerit. Datum ut in literis.

Udskrift: Illustri et Generosissimo Domino, Domino Oligero Rosæcrantzio in Rosenholm et inclyti regni Daniæ Senatori amplissimo et Domino suo perbenigno.

Orig. i Geh.-Ark. Aflev. fra Justitsminist. Sk. 9. P. 125.

106.

1623, 29. Oktober. (Sacrarium Johannæum, o: S. Hans Kloster i Odense). Holger Rosenkrands tilskriver Mag. Hans Knudsen (den tidligere Biskop i Odense) et langt Brev af theologisk Indhold angaaende Guds naadige Vilje til alle Menneskers Frelse, som Rosenkrands hævder imod kalvinistiske Ytringer af M. Hans Knudsen i en

¹⁾ I Geh.-Ark. findes en Skrivelse (dat. 9. Sept. 1624), hvorved Hertug Johan Ernst af Sachsen-Weimar anbefaler Gerhard Gravius til Christian IV. Holger Rosenkrands havde opfordret Joh. Gerhard i Jena til at overtage et Professorat i Sorø; denne foreslog nu dertil Gerhard Gravius. — Vedlagt findes Joh. Gerhards Brev til Hertugen om denne Sag. (ogsaa dat. 9. Sept. 1624).

²⁾ Da Provst i Meldorf (se foran, S. 42—4).

Samtale mellem dem samme Dag. Brevet er forøvrigt holdt i en venskabelig Tone, overbevisende, men ikke skarpt polemisk.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium i Geh.-Ark.

107.

1623, 15. Nvbr. D. Jesper Brochmand til H. R.

...¹⁾ Non potes certe aut tutiore aut compendiosiore via ad immortalitatem grassari, quam si res ac rationes tuas ita attemperaveris, ut posteritas tua merito dicere possit, se tua manuuctione in via pietatis non parum profecisse. Eloca, Vir Generosissime, fœnori Divinitus tibi concredita talenta, nec patere quidquam in te desiderari, quo minus Deo tuo suus honos semper conservetur illabatus. A Deo tuo, benignissimo illo benefactore, vicissim certe tibi polliceberis, quicquid tibi, uxori tuæ, liberis tuis ex usu esse poterit. Non enim ignorare potes, quæ sit Dei nostri in omnes eos munificentia, qui fidam ipsi condicunt operam. Prodi tandem, Vir illustris, et fac lætentur demum pie in ore Domini pro te locuturo²⁾. Quam optarem, singulos Christianæ religionis articulos ea et perspicuitate et sedulitate pertractatos exhiberes, qua nupere de efficacia verbi Divini in salutari animarum ad Deum conversione disseruisti scripto illo, quod ad nostrum Hasebardum transmisisti³⁾. Exhibe nobis universam doctrinam Christianam, hac forma elucubratam, et Deus te, vade et sponsore ipso Dei Spiritu, ex omni angustia potenter liberatum gloriâ et honore coronabit. Id quod optat et certo sperat

C. E. B.

Hafniæ quam festinantissime

15 Novembr. 1623.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4.

¹⁾ Begyndelsen af Brevet mangler.

²⁾ Her bør vel læses locuturi.

³⁾ Dette Skrift (Haandskrift) har jeg ikke fundet.

108.

1623. (Lugd.). Gunde Rosenkrands skriver fra Leiden til sin Fader, H. R., og bevidner ham i stærke Udtryk sin sønlige Hengivenhed og Lydighed, men beder tillige, at han maatte komme til et andet Universitet, da han med Sorg maatte tilstaa, at Omgangen med nogle Kammerater her ikke lidet havde skadet og sinket hans Studier. Intet ønskede han mere, end at han snart maatte faa Lejlighed til at oprette det forsømte.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

109.

1623. [Wilhelm Alardus, Præst i Krempe] skriver til H. R., idet han efter dennes Opfordring sender sin Søn over til ham. H. R. havde nemlig lovet at faa Sønnen anbragt i Huset hos Rektoren i Odense og at skaffe ham Kosten i Kommunitetet sammesteds, et Tilbud, som Faderen med Taknemmelighed modtager.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291 4to. (p. 10).

110.

1623, 27. November. (Marnæ Dithmarsorum). En unævnt Præst skriver til H. R., at han af Wilhelm Alardus i Krempe, med hvem han var besvogret, havde hørt, »quanta fuerit Generositatis Vestræ in nupero colloquio eloquentia, quam recondita et admirabilis eruditio, quantus veræ pietatis fervor, quam singularis in inferiores humanitas.« Da nu dertil kom H. R.'s Velgjerninger mod Alardus's Sønner, saa kunde han ikke længere holde sig tilbage, men maatte selv vove at nærme sig den store Theolog og udmærkede Lærde, hvorfor han beder ham modtage »Commentationes in Psalmos aliquot poenitentiales«, som han havde forfattet. (Brevet er udførligt og meget vel skrevet).

Afskrift (uden Underskrift) i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 11—12).

En dansk Mands Beretning om Menigheds- livet i Herrnhut 1743.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Forfatteren af efterfølgende Beretning, Kaptejn Carl von Holstein, var ifølge Thiset, Stamtavler over danske Adelsslægter, S. 78, født 1710, blev 18 Aar gl. Fændrik, 1729 Second- og 1731 Premier-Lieutenant; gik 1734 af med Kaptejns Karakter og døde 1777. Som det følgende vil vise, gik han 1743 til Herrnhut og lod sig optage i Menigheden der. Beretningen er tilskrevet hans Ven, Provst Dan. Friedenreich, der døde »æret og elsket« 1758 som Præst i Kjettrup i Aalborg Stift. Holstein havde, som det synes, en Tid lang haft Bolig i Friedenreichs Annexogn, Gjøttrup, og stod — efter de mange Hilsener at dømme, hvormed Brevet slutter — i venlig Forbindelse med en stor Kreds af Præster og andre Personer der i Egnen. Hvorvidt disse have været berørte af Herrnhutismen, bliver vel tvivlsomt (kun en enkelt nævnes udtrykkelig som »Broder«); men rimeligt er det dog, at de fleste af dem have hørt til de opvakte. Beretningen vil, trods Stilens Mangler, uden Tvivl læses med Interesse, og den viser os, hvilken dragende Magt Menighedslivet i Herrnhut paa den Tid havde.

Capitain C. von Holsteins Brev til Mag. Daniel Friederich, Sognepræst til Kjettrup og Gjettrup Menigheder, samt Provst i Vester-Han Herred udi Aalborg Stift, angaaende den herrnhutiske Menigheds Anstalter og Indretning, samt om hans egen Optagelse i Menigheden.

(Mnsr. i Univ.-Bibl., Addit. 283. 4to).

Velærværdige Hr. Provst, højtærede Ven!

Jeg haver, for at følge saa vel min Tilsagn som egen Drift, ikke villet efterlade herved at erkyndige mig om Deres Tilstand, saa vel som min egen, og berette, hvorledes Tilstanden er her ved Menigheden, for at give ham i nogen Maade Ide derom, at man ikke, som sædvanligt, skulde tro Spottere. Thi at forfatte alting ordentlig i et Brev vilde falde for vidtløftigt.

For det første takker jeg meget for al Kjærlighed og Godhed, som jeg haver nydt i Deres Hus; jeg kan intet andet ønske Dem, end dette, at den trofaste Frelser vilde vederlægge det imod Deres Sjæle, og gjøre Dem til sin Ejendom og dyre forhvervede Løn for sit Kors. Denne Lyksalighed var vel udsigelig stor, om man erfarede Jesu Blod og dets Kraft paa sit Hjærte, og Hans Kjærlighed blev deri saa udgydt, at det blev ret brændende; man skulde da vel ikke andet ville vide end Jesum den korsfæstede, og Ham anprise for alle Mennesker, og derfor ikke have Ro Dag eller Nat, som de fire levende Væsener i Aabenbaringen, ja alene ønske at blive ganske fortæret udi hans Tjeneste, uden Henseende til at faa noget i Verden, som kunde forhindre en derudi. Da skulde man vel først ikke mere forundre sig og anse det som noget utilladeligt, at ogsaa ulærde, som i den første Kirke, anpriste Jesum; allerhelst de intet bemængede sig med eller indtrængte sig i Kirkens Skik eller Ministerialia. Besynderlig naar man betænkte, at enhver Christen, især naar man gaar til Herrens Nadvere, haver forbundet og

forbinder sig til at forkynde Herrens Død, og Frelseren udtrykkelig selv siger: Hvo som ikke er med mig, han er imod mig, hvo som ikke samler med mig, han adspreder. Og Peder siger, man skal forkynde Hans Dyder, som kaldte os fra Mørket til sit underlige Lys. Vilde dog Menneskene et lidet Øjeblik sætte deres forudfattede Meninger tilside, og i Guds Ord ved den Helligaands Lys nøje undersøge saadanne Ting, som kom dem betænkelige for, turde det findes langt anderledes, end som de forestille sig.

Men at komme til mig selv igjen: Frelseren haver (Hannem være evig velsignet!) opfyldt mit Ønske og Begjæring, vel opholdt mig, og uden at have ringeste Hindring bragt mig her til Herrnhut. Jeg ankom her den 29 Septemb. om Michaelis Dag. Jeg havde vel kunnet komme her før, men jeg opholdt mig nogle Steder undervejs, besynderlig hos mine Søstre i Rendsborg og Wismar. Min Søster i Rendsborg vilde nok have rejst med, men kunde ikke blive saa snart færdig, siden Vinteren var forhaanden, men tænkte at komme strax efter. Som jeg kom i Berlin, saa hørte jeg, at der i Puro udi Schlesien, som nu kaldes Gnadeneck og tilhører Grev Promnitz, som er en Broder i Menigheden, var oprettet en Menighed, og at der blev holdet Conferents, og at Grev Zinzendorf med hans Gemalinde og Børn, samt mange Arbejdere fra alle Menigheder, vare der forsamlede. Siden, da det ikke var langt derfra, rejste jeg derhen, talte og med Greven, og blev der paa fjerde Dag. Grev Promnitz var rejst bort; ellers fandt jeg iblandt andre der den unge Grev Zinzendorf, Comtesserne, Baron Bibroe, den fordum kgl. polske Gehejmekrigsraad Baron von Gersdorf, der med sin Gemalinde er dragen til Menigheden og ganske haver opofret sig til Frelseren, en klog og habil Mand; den i de Budingske Samlinger anførte og bekjendte Kjøbmand Weis af Nürnberg, Lieutenant Behr, som har været Lieutenant ved Generalmajor Storms Regiment, samt

adskillige Herrefolk, som have deres Godser ikke langt herfra, og ere Brødre i Menigheden og tildels have oprettet Menigheder paa deres Godser; med mange andre Menighedernes Arbejdere, som og Biskop Møller, der tilforn haver været Professor i Leipzig og Director Gymnasii i Zittau; Baron Wattevil, Biskop ved den oprettede Menighed i Schlesien, som tager særdeles stærkt til.

Som jeg kom i Herrnhut, logerede jeg i 9 Dage paa Gjæstehuset. Menighedens Arbejdere havde den Kjærlighed for mig, og drog Omhu for, at jeg bekom et Kammer hos en Oberst-Lieutenant ved Navn Zaconscheg. Denne Oberst-Lieutenant har sit Gods 5 Mil herfra, men bor alligevel altid i Herrnhut; thi han er ikke fornøjet, naar han er herfra; en ærlig gammel Fader, Broder og Dommer i Menigheden. Jeg spiser nu hos ham, og skal give ham aarligen 50 Rdl., som er ungefær 45 Rdl. hos os, thi en Dukat gjælder her 2 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ 8 β . Han holder et godt Bord, men jeg skaffer mig selv Seng, Lys, Ildebrand, The og deslige, saa at Frelseren sørger for mig i alt, og jeg haver den Fortrolighed til ham, at Han fremdeles skal sørge for mig. I den Fortrolighed til Ham rejste jeg af Jylland, og som I veed, have alle Forhindringen derfor maattet vige; og i den Fortrolighed til Frelserens Naade og Bistand haver jeg brudt igjennem alt.

Jeg er nu frisk og sund og besøger dagligen mest alle Anstalter og Lejligheder, som er en fremmed, der endnu ikke er optaget i Samfundet, tilladt. Jeg haver ikke anholdt for at blive optagen, siden jeg ikke vilde overile mig, men først se Sagen grundig an, ja og følge Frelserens Raad, Luc. XIV: Hvo som bygger et Taarn etc. Men jeg vil dog ved Frelserens Bistand vove det og paa den første Bededag gjøre Ansøgning. Hans Vilje ske i og med mig, saa veed jeg, jeg bliver vel og salig. Det er ellers ikke saa let en Sag at blive optaget i Menigheden, som man haver forestillet sig. Thi endskjønt

Arbejderne vel overlægge Sagen i Conferentsen, ja og have intet derimod, saa gjøre de dog saadant ikke af sig selv, men drage det for Frelseren og søge ved Lodkastning at kjende Hans Vilje herudi, som den, der prøver Hjærter og Nyrer; og de overlade Frelseren Menighedens ganske Direction og Førelse, som deres Hoved og General-ældste. Deraf kommer det, at mange, ogsaa rige og fornemme Folk, komme ej i Samfundet, omendskjønt de tit derom kan ansøge. De holde dem derfor vel for Guds Børn; men kan og have sine Aarsager, hvorfor det ikke sker. At rejse herfra igjen staar enhver frit for, endog dem, som blive optagne, og kan enhver heri gjøre efter sin Overbevisning. Men overgiver han sig derimod Frelseren og Menigheden til Pleje, og forbinder sig til at være Ham lydige, saa kan de ikke anse det med Lige-gyldigheds Øjne, naar han forlader Menigheden uden deres Vilje, siden de mene, at de paa Frelserens Vegne have en Rettighed til ham og maa staa til Ansvar for hans Sjæl; og da bliver al lemfældig Middel brugt til at vinde ham igjen; men med Gevalt bliver ingen tvungen til noget.

Den første Aften, jeg kom her, gik de ledige Brødre omkring her i Herrnhut med Musik, og sang imidlertid aandelige Sange; men kun een Gang om Aften siden Michaelis Dag for Vinter-Vejrligets Skyld; om Sommeren derimod sker det oftere. Jeg gik da med og prisede Lammet i min Enfoldighed; denne Musik er og besynderlig indtagende og igjennemtrængede. Der er ungefær 200 ledige Brødre. Hvor angenemt nu saadant maa være for alle dem, som elske Jesum, er let at slutte.

I Gnadeneck, her i Herrnhut paa Vaisenhusskolen og paa de ledige Brødres Hussal, i den herværende Berthelsdorfer Kirke er overalt Orgelværk efter Proportion, og om Søndag Aften, alle Fester og ellers saa er der Musik ved Sangen af alle Slags Instrumenter paa Vaisenhussalen, hvor Forsamlingen bliver holdt, og paa de ledige Brødres Hussal, saa at al Ting er lystig og glæder sig i

Herren. Og jeg formærkede intet affekteret, tvunget eller selvgjort Væsen, saa at enhver vel kan se og være overbevist om, at Guds Børn bo her og ere her forsamlede.

In Summa, i alt er der noget besynderligt og henrivendes. Og mærkværdigt er det, at der er saa mange arme, at de neppe have Brød og Vand, siden de ingen Lejlighed have til at fortjene noget, og dog gaa de altid renlig klædte og ere altid fornøjede. Jeg haver ikke heller hørt nogen klage, at ham fejlede noget, og saa vidt jeg kan mærke, om dem pludselig paa engang bleve alle Ting fratagne, skulde de alligevel være glade og holde det for en Naade af Frelseren og love Ham derfor.

Deres Tal overalt i Menighederne af de optagne Brødre og forbundne Sødskende, som jeg har hørt det paa en Bededag, skal bestaa af 20,000; 1400 Arbejdere og 480 Stæder, hvor Brødre findes; og er nu ungefær 16 Aar, siden Begyndelsen er bleven gjort til Menigheden, og 20 eller 21 Aar siden det første Hus blev bygt.

Her er ellers et plaiserligt Sted. Om Synd og Laster hører man slet intet her; hvad som sker, det sker af dem, som ere uden for Menigheden, eller rejse herigjennem. Jeg haver endnu ikke hørt en Ed, uden engang af en Rytter, som rejste her igjennem. Den ene kommer den anden tilforn med Kjærlighed; man ser lutter Omarmen og Kyssen, og de fleste Taler ere om Jesu Blod og Vunder, og om deres Lyksalighed, som ere komne til en sand Kjendelse og Forsikring om Naade i Jesu Blod. De fornemste her ere som de ringeste, og foragte ikke deres nedrige Brødre, der omgaas med dem som med deres Lige. Om ingen anden Aarsag var, saa maatte det for den Sags Skyld være en Behagelighed at være her. Man holde nu kuns andre Steder derimod, saa skal man finde kjendelig Forskjel. Men jeg vil ikke føre ham vidtløftig om; det er aabenbart, at Verden kan ikke anderledes gjøre det, saalænge de ikke ere frigjorte af Frelseren, og Jesu Blod haver trængt igjennem deres Hjærter,

og Hans Kjærlighed er ikke udøst i dem. De ere Slaver af Synden, de maa følge den Drift, de have.

Her rejse snart daglig Sødskende herfra, og andre fremmede komme her igjen, at det altsaa er immer her levendes. Nu nylig ankom fra Liefland en Baronesse Thiesenhausen, en Enke med Børn og Betjentere, og tænker at blive her. Her er høje og nedrige; Major Lützow, som haver været i dansk Tjeneste, og hans Frue er ogsaa her, og mange Studenter og Lærde.

Den 12. Oktober var Bededag, og blev fra Klokken halv et til halv fire snart intet andet end Breve og Efterretninger oplæst fra Sødskende og andre, som fra alle Verdens Lande vare skrevne til Menighederne, og imellem ethvert blev et Vers sunget, som derpaa kunde accordere. Derefter blev gjort Bøn paa Knæ og Taksigelse af den ganske Menighed. At anføre lidet deraf, saa blev iblandt andet en Underretning oplæst fra et stort Antal Sødskende, som i adskillige Selskaber vare rejste til Holland at overfare til Pensylvanien, hvad der havde begegnet ethvert Selskab dagligen paa Vejen, hvorledes da de kom til Holland, laa et Skib færdigt, som skulde indtage dem, og tilhører Menigheden, og hedder: En liden Kraft. Det skal være et stort Skib, besynderlig bygget og kjendeligt blandt alle dem, som ligge der, og haver 3 Dæk. Kaptejnen og Matroserne ere alle Brødre; paa det ene Flag er et hvidt Lam udstukket. Det fører intet Gevær eller sligt, men overlader sig blot til Frelserens Førelse. De ginge fra Holland først til England at tage andre Sødskende ind, og derfra ere de afsejlede til Pensylvanien. De ere over 120 Brødre og Søstre paa Skibet.

Min kjære Hr. Provst! har man ikke Aarsag til med Frelserens Formaning, Luc. XII, 56, at prøve denne Tid, som er stor og underbar og vel fortjener Agtsomhed. Ja kjendeligt er det nok, at Frelseren haver noget for.

Mit Navn kom paa samme Bededag uformodentlig for, da det var blevet skrevet fra Jylland til Menigheden.

Jeg sad ej vidt fra Læserne, som sagde derpaa til Menigheden: han er allerede ankommen; ønskede mig derpaa Lykke og Velsignelse, og sagde: Vi ville synge ham et Vers. Verset var af deres Sangbog og lyder saaledes:

Lass ihn alzeit verschlossen sein
 In deinem heiligen Seiten-Schrein,
 Dass er dir nicht genommen wird,
 Dass er alzeit dein' Gnade spürt.

Jeg blev ret i mit Hjærte beskæmmet, at saa mange Hundrede for min Skyld indfaldt til Frelseren; thi der vare særdeles mange Mennesker tilstede, og en stor Trang paa Salen.

Den 9 November var her Bededag, og blev ligesaa holden som forhen; iblandt andet var Efterretning, at Skibet med god Vind var afgaaet fra England. Derpaa blev oplæst et Diarium fra Brødrene i Grønland, hvilket virkelig var saare mærkværdigt, i det den ganske Egn, hvor Brødrene ere, er fast i Bevægelse, og hvorledes de ellers enfoldige, omvendte Grønlændere forkynde Frelseren iblandt hverandre og holde Bøn og Stunder.

Det er bekjendt, at Frelseren er Menighedens General-Ældste og dens Hoved. Ham til Ære bliver d. 19. Novbr. helligholdt, da de komme tilsammen paa Vajsenhuset; og bliver den ganske Dag tilbragt med Sang og Musik, og en Tale af Lærerne holdt; dog skilles de ad undertiden en halv Times Tid, og derimellem holdes og en Børne-Stund.

Menigheden gaar hver Maaned til Nadveren. Dagen eller nogle Dage tilforn blive alle Lemmerne tilspurgte om deres Hjærters Beskaffenhed, og hvorledes de staa med Frelseren. Befinder det sig hos en eller anden ikke rigtigt, eller de formærke, at de ere afkomne fra Naaden, saa blive de formanede for denne Gang at holde sig tilbage; og det holde de ikke for en Straf, men for en Naade. Om Morgenen kommer Menigheden, som skal gaa

til Nadveren, tilsammen paa Vajsenhus-Salen, og hvad der passerer, veed jeg ikke, men jeg holder for, at der endnu bliver holdt en Formanings- og Opmuntringstale. Derpaa gaa de ud til Berthelsdorfer Kirke, (der kan være saa vidt fra Herrnhut, som Gjøttrup fra Ørbrø; og naar nogle Vers ere sungne, saa træde Mandspersonerne ud i Gangen, og Fruentimmerne staa i deres Stole, og Præsten staar for Alteret. En Broder i den ganske Menigheds Navn beder, bekjender, at de ere arme Syndere, og beder om Absolution, som bliver dem og forkyndt af Præsten. Derpaa gaa de strax, Arbejderne foran, og annamme Herrens Legeme; og naar de det have bekommet, gaa de igjen i Stolene. Der efter træde Fruentimmerne ud og nyder det ogsaa, hvilke gaa atter igjen i deres Stole. Derpaa træde Mandspersonerne ud og annamme Jesu Blod, og forholde sig som forhen; ligesaa Kvindekjønnen. Imidlertid synges og spilles paa Orgelværket. Naar de komme tilbage hjem, holde de sig den Dag stille; men komme derefter tilsammen og takke Lammet derfor.

Jeg maa dog, som ovenfor, anføre deres Anstalter og Lejligheder, hvorledes dermed daglig om Vinteren tilgaar. Hver Morgen Kl. 5 bliver holdt Stund paa Vajsenhusets Sal, hvor der bliver gjort Bøn af Lærerne, nogle Vers sungne, og et eller to Kapitler af Bibelen kortelig igjennemgaaet og forklaret, hvorpaa alle, som kan, begive sig til deres Arbejde. Kl. 8 om Formiddagen er Børne-Stunden, hvor Børnene med deres Informatores komme sammen paa Vajsenhussalen, der bliver da en Bøn gjort, en Opmuntringstale holdt, og nogle Vers sungne. Voxne kan og komme derind, hvem som vil.

Dagen over have Arbejderne i Menigheden, puto, de ældste, Forstandere, Medhjælpere, de syges Opvartere, Tjenere og andre, paa visse Dage og Stunder deres Conferentser og Sammenkomster, hvor de overlægge, hvad til Frelserens Ære og Menighedens Velfærd og enhver Sjæls bedste synderlig kan geraade.

Om Aftenen i Mørkningen bliver der blæst i Trompeter, og komme alle Sødskende paa et Kvarters Tid tilsammen, de som pleje at gaa til Nadveren. Hvorledes det gaar til, veed jeg ikke, og har endnu ikke været derhos. Der bliver hver Dag talt over et Sprog, som er Menighedens Læsning.

Kl. 7 bliver der ringet til Selskabet, og den ganske Menighed er inddelt i smaa Selskaber fra 8 til 12 Personer i hver. En iblandt dem, som er velgrundet, holder det. De ledige Brødre have deres Selskaber iblandt sig, de gifte Mandspersoner iblandt sig, de gifte Kvindepersoner iblandt sig, de ugifte Søstre iblandt sig, saadant, at der er ingen Blanding. Ethvert Selskab kommer to Gange om Ugen paa deres bestemte Sted tilsammen, der bliver først et Vers sunget, og korteligen bedet, at Frelseren vil være iblandt dem og velsigne dem, hvorpaa de tale med hverandre, og enhver aabenhjærtig siger, hvorledes det staar til med hans Hjærte, hvad for Vederstyggelighed og Ondskab han deri formærker, om han befinder sig i en brændende Kjærlighed til Frelseren, eller om han er kold, død og uempfindlig imod ham og hans blodige Forsoning; om hans voxer i Naade eller aftager. Denne holder jeg for, at være en af de fornemste og Hovedanstalter i Menigheden, og den holdes og bevares af dem med største Troskab og Ivrighed, for den store Nyttes Skyld, som deraf flyder. Thi Sjælene kan da ej lettelig blive sikre, sove hen og frafalde; deres Hjærters Vederstyggelighed bliver dem aabenbaret, og opdaget hvad Fjendskab, der naturligvis strider i Hjærtet imod Frelseren, hans Fortjeneste og Menighed, paa det de blot maa lære at holde sig til Jesu Blod og bekomme af ham al Kraft og Visdom, Hellighed, Retfærdighed og Salighed. I samme Selskaber bliver det Sjælene sagt og vist, enhver efter sin Omstændighed, hvorledes de skal forholde sig, at de kan komme til en sand Nydelse og Kraft af Naaden. Enhver Sjæls Omstændighed bliver derved Arbejderne i Menigheden be-

kjendt, for at overlægge, hvorledes enhver, som det ej vil fort med, staar til at hjælpe, og forebygge, at her og der ej skal opvoxte en ond Rod, og mange derved skulle besmittes, og at de kan oprette de hængende Hænder, Ebr. XII. Med et Ord den Nytte er ubeskrivelig stor. Jeg haver aleneste kortelig villet vise noget deraf; man veed, hvad Fjenden har i Sinde, derfor er det fornødent at bruge al Forsigtighed. Jeg takker min Frelser for den store Naade, at han haver bragt mig arme uværdige Meneske til en Menighed, hvor han haver indrettet saa herlige Anstalter. Hvad har Du dog set paa mig, min Frelser! eller hvad har bevæget Dig dertil. Ikke andet end min Fordærvelse og øm forbarmende Kjærlighed. Hav fremdeles den Naade for mig og lad mig bekomme Nytten deraf!

Det er altsaa af mig venteligt, at jeg ingen Forlængsel haver efter at komme herfra, med mindre Menigheden fandt det for godt. Men mit Hjertes Forlængsel er aleneste efter et i Kjærlighed bestandig brændende Hjærte til Frelsen, og at jeg maatte bekomme Kraft af hans Blod og Vunder, og deraf tage Naade for Naade. Ak min Jesu! lad mig hensynke i dybeste Erkjendelse af min Elendighed og Uværdighed for Dig, og leve alene af din Naade.

8³/₄ er Synge-Stunden, hvor der bliver talet over et Vers af Bibelen, og sunget adskillige Vers, som derpaa accordere, og bedet. Derpaa, naar de andre gaa bort, bliver Stunde-Bederne et Kvarters Tid tilsammen. Hvad der bliver handlet, veed jeg ikke.. Af disse Stunde-Bedere (som de saa blive kaldte) har enhver, saavel Mands- som Kvindes-Person, sin visse Time, enhver for sig selv paa sit Sted at forblive for Frelseren i Bøn og Paakaldelse, saa at Frelseren uophørlig Dag og Nat bliver paakaldet i Menigheden. Til sidst bliver der nogle Vers sungne paa Brødrehus-Salen, og ventelig ligesaa hos andre i deres Chor, og holden en Tale af de Ældste, Forstandere eller Ar-

bejdere iblandt de ledige Brødre, som de finde, kan være dem tjenlig, som varer ungefær et Kvarters Tid.

Om Søndag og Søndagften bliver der ingen Selskab holdt. Tredie Lørdag i hver Maaned er først almindelig Bededag, dernæst Abendmahls-Dag og siden Børnenes Bededag.

Jeg kunde anføre meget om denne Børnenes Bededag, men det er for vidtløftigt; i Synderlighed hvorledes alle Børnene ligge paa deres Knæ en lang Tid for Frelseren, og enhver tilbeder Frelseren for sig uden Forskrift, af sit Hjærte. Diende Børn blive bragte hertil paa Armene og blive Frelseren opofrede. Børnenes Opdragelse er uden Lige, og bliver der af høje og nedrige fra mange Steder hidsendt Børn for at opdrages. Man ser ej her Børn at løbe og spille paa Gaden, man lader dem ej saaledes opvoxte i Letsindighed, Forfængelighed; men der bliver flittig agtpaagivet, at de kun opholdes i deres Daabs Naade. De have alligevel deres Tid at bevæge sig og spadsere under Tilsyn af deres Informatoribus; men aldrig bliver den tilbragt med Lyst.

Om Onsdagen Kl. 8 til 8^{1/4} er en Bibel-Stund for de ledige Brødre paa Vajsenhus-Salen, og bliver da et Kapitel forelæst af det N. T., og derhos tilspurgt, om noget deri var uforstaaeligt for nogen, han da vilde spørge, at Sagen kunde blive ham tydeliggjort.

Om Søndag Morgen Kl. 6 er den ordinære Morgen-Stund. 8^{1/2} ringes til Kirke, da man gaar ud til Prædiken til Berthelsdorfs Kirke. Imidlertid er der dog en Stund paa Salen for Børnene, og begynder Kl. 10. Fra Kl. 1 til 4 er Klassernes Viertel-Stund; thi Menigheden er inddeelt i mange Klasser. Jeg vil ikkun tale om de ledige Brødre, som ere otte Klasser. Naar enhver Klasse skal samles, bliver der ringet, og er enhver Klasse lidet over et Kvarter tilsammen. Her bliver af de Ældste eller de ledige Brødres Forstandere mestendels enhver tilspurgt, hvorledes det er beskaffen med hans Sjæls Tilstand, og

hvad de ellers kan have at tale med en og anden om. Naar Klasserne ere til Ende, saa forsamler sig det ganske Ledige-Brødrechor, og bliver da et Vers sunget og en Tale holdt af de Ældste, eftersom Choret er beskaffen, som varer noget mere end et Kvarter. Kl. 5 er atter en Stund for Børnene og hvem der vil gaa derind. Kl. 7 er die Gemeine-Stund, som bliver holden for den vigtigste om Ugen, da der bliver talt om Dagens Losung. Derpaa følger, som paa andre Dage, Stunde-Bedernes Viertelstund. Og dernæst Viertelstund paa de ledige Brødres Sal.

Om Begravelser vil jeg ikke skrive meget. Her bliver set derpaa, hvorledes Sjælen kan bringes til Jesum, og ved en sand Tro forenes med Ham; saa vide de, at om de endskjønt dø, saa gaa de til Frelseren. Og derfor ser man ikke, at de græmme sig over deres afdøde, men blive ofte med Musik gelejdede til deres Hvilested. Der bliver og ofte holdt en liden Tale og Taksigelse til Frelseren af en eller anden Broder ved Graven.

Nu kan vel ingen nægte, at Jesus Christus, det slagtede Lam, haver kjøbt alle Mennesker med sit Blod, og at de med al Ret skulle være en Løn for hans Smerte. Naar nu nogen nægter og indeholder en Arbejder sin Løn, saa bliver jo det holdt for en himmelraabende Synd, hvorover ogsaa Herren haver været nidkjær i det Gl. Test. Maa man da ej tilstaa, at deres Fordømmelse er ret, der ej alene selv afholder sig fra Frelseren, men endog vil med al Magt hindre, at Lammet maa ikke faa de Sjæle til Løn, som Han saa dyre haver forhvervet, men at alting maa blive i Sikkerheds Søvn? eller og de vise Sjælene paa det og det, paa Pligter, at vorde from, at bedre paa sig, da de dog ingen Kraft have dertil, og vise dem ikke directe til Lammet som deres Herre, der vil og kan hjælpe dem alle, at de ganske maa blive hans Ejendom med Liv og Sjæl, paa det de ganske maatte være til hans Tjeneste, til hans og hans Faders Ære i Verden. Viser mine Børn til mig, siger Herren, og atter: uden mig kunne

de intet gjøre. Træet maa først være godt, førend det kan bære gode Frugter. Hjærtet maa først være forandret, der maa være noget gaaet for sig deri; men det bliver forandret ved Jesu Blod. Ak! at dog alle Sjæle gik til Jesum, de maatte være, hvordanne de vilde, og ej aflode med Bøn og Begjæring, indtil han velsignede dem, og de fandt Hans Blod og Forsoning og Aand i deres Hjærter.

Alle Anstalter og Lejligheder i Menigheden ere derfor saaledes indrettede, at ej alene Sjælene i Menigheden, og de, som komme til Menigheden, maatte blive en Løn for Hans Smerte, men endog at de derved og ved den dermed virkende Naade kunde blive tilberedte dertil, eftersom enhver har Naade og ham bliver et Pund betroet, at han kunde forkynde Hans Død og indbyde alle til at give sig under Frelserens Cur og blive hans Ejendom. Herover finde de den største Glæde og agte det for en stor Salighed, at de maa blive værdige til at aflægge deres Vidnesbyrd. Og ere Menighedens Lemmer derfor adspredte i Europa, Asien, Africa og America, og ere iblandt Hedninger, Mohrer og Christne, ja iblandt det allervildeste Folk. Hvor Frelseren ikkun aabner dem en Dør, der forsummer Menigheden sig ikke, men skikker Lemmerne, som have dertil Drift, fort blot paa Frelserens Førelse og Forsorg; og de bære deres Salighed i Hjærtets Grund med sig, som gjør dem glade og fornøjede i al Kummer og Viderværdighed. Og at Frelseren og hans Aand er deres Sjæle inderlig nær, kan man vel slutte af alle Omstændigheder, hvilket de og endrægtelig tilstaa og sige: Saa længe Jesu Blod finder ikke sin Kraft i Sjælen, er Sjælen ikke heller tilforladelig. Holder man saadant imod Guds Ord, saa kommer det ganske nøje overens dermed. Forjættelserne staa ganske tydelige og klare. Jeg maa dog anføre nogle for at betage Deres Umage at opslaa dem: Luc. XII, 31. XVII, 21. Rom. XIV, 17. Joh. XIV, 21. Legemlig Aabenbaring venter man ej, indtil Herren kommer selv, og alle Mennesker skal se Ham; saa maa der da

noget gaa for sig i Hjærtet. Paulus siger, 1 Cor. II: Vi have annammet den Aand, som er af Gud, og kunne vide de Ting, som ere skjænkede af Gud. Saa maa det være kjendeligt og føleligt. Item Eph. I, 13 siger han: Med hvilken I og, der I troede, bleve beseglede. Og Rom. V, 5: Guds Kjærlighed er udøst i vore Hjærter etc. 1 Joh. II, 13: Derpaa kjende vi, at vi blive i Ham, og Han i os. 1 Joh III, 20: Derpaa kjende vi, at Han bliver i os, af den Aand, som Han gav os. Er nu Gud i sine troende, er den H. Aand dem meddelt, paa det de skulle vide, hvad dem er givet af Gud, saa maa det vel, som før er meldt, være kjendeligt og tydeligt.

Men paa det at ikke nogen skal tænke, at derved bliver forstaaet den vunderbare og extraordinære Helligaands-Udgydelse i den første Kirke, saa siger Apostelen, Rom. VIII, 9: I ere ikke i Kjødet, men i Aanden, saafremt Guds Aand bor i eder. Men hvo som ikke haver Christi Aand, den er ikke Hans. Og saamange, som drives af Guds Aand, de ere Guds Børn. Saa maa vel alle Guds Børn forstaaes derunder, siden alle Guds Børn maa have den Helligaand, og de, som ej have Ham, ere ikke heller Hans Børn. Men Apostelen siger, 2 Cor. VI, 16: I ere den levende Guds Tempel etc. 2 Cor. XIII, 5: Kjende I eder selv, om Christus er I eder. Col. I, 27: Hvilken er Hans Hemmeligheds herlige Rigdom, nemlig Christus, som er i eder, etc. Apoc. II, 17 hedder det, at han vil give dem et nyt Navn, som ingen kjender, uden den som annammer det; og Peder siger, 2 Ep. I, 4, at de blive delagtige i den guddommelige Natur; og mange andre Steder flere. Guds Forjættelser ere Ja og Amen, og kan man fast bygge derpaa. Altsaa maa der vel gaa noget besynderligt for sig i sande Guds Børns Hjærter, som de alene vide, og Verden ikke kan indse, siden den ikke haver erfaret noget deraf. At de nu staa i saadan stor Salighed, er Frelseren den eneste Aarsag til, og hans blodige Fortjeneste. Derfor bliver her i Menigheden snart

ej talet om andet, end om Jesu, Hans Fyldestgjørelse, Hans Blod og Vunder, og paa Ham bliver alting vist, og paa denne Klippe ere de bygte. De synge derfor her:

Wir haben an dem Lamme satt,
Wer noch anders weiss und hat,
Gehöret nicht zu unser Schaar;
Das Lamm, das ist uns alles gar.

Og atter:

Ich will kein ander Heil,
Begehrt auch keinen Theil
An andern Seligkeiten
In Zeit und Ewigkeiten,
Als den, Du mir erworben,
Da Du für mich gestorben.

Item:

Ach, mach mich allenstunden so,
Mein Gott! in Deinen Wunden froh.
Die blutige Gerechtigkeit,
Die bleibe meine Kraft und Kleid.

Jeg haver anført dette vidtløftigt, for at vise Menighedens Grund, og om den ikke med Rette maa ansees for en Guds Menighed og Lammets Vidne; og om ikke i Steden for at tale ilde paa den, og opdigte mange Løgne om den, eller eftersige dem, forfølge dens Lemmer, gjøre dem mistænkte og holde dem for det liderligste Pak, ja ganske bespøtte dem, og udraabe deres Sager for djævelske, da det kan være den Helligaands Virkning og Drift, som jeg holder det for — hvis det nu var saa, at man fejlede i sine Tanker, hvem bespøttede man da, Gud eller Menneskene? — burde man ej i den Sted meget mere elske dem og takke Frelseren, at han i denne sidste Tid har aabenbaret og bevist sig paa saa mange tusende Menneskers Hjærter til Hans Navns Helliggjørelse. Jeg ønsker af mit Hjærte, at alle

de, som til denne Stund (kan vel være, at de have været indtagne af falske og opdigtede Paakastelser) have haft noget at sige imod Menigheden, at de, paa det de ikke skal stampe imod Braadden, vilde lidet tilsidesætte deres forudfattede Meninger og Bitterhed, og tænke kun: Mulig du kan være blind og ikke begribe Sagen; og lade det være sig en ret oprigtig Alvorlighed at se Sandhedens Grund ret ind; anraabe den Herre Jesum om sin Helligaands Oplysning, saa de maatte i den Helligaands Lys undersøge Sagen nøje efter Guds Ord, saa skulde det finde sig anderledes. Thi man maa spørge hvilket Menneske, man vil, om han er et naturligt Menneske eller igjænfødt i Sandhed; faa skulle tilstaa, at de ere endnu naturlige, og de fleste ere det dog, og de mange, som nu indbilde sig, at de ere igjænfødte og Guds Børn, kan jo, saa længe de ere i den Tilstand, ikke se Sagen ind. Det naturlige Menneske fatter ikke de Ting, som hører Guds Aand til etc., og ingen vil dog tilstaa, at han endnu er i sin naturlige Tilstand; alligevel dømmer han immerfort som den blinde om Farverne. Frelseren er bleven gjort os af Gud til Visdom; faa vi den ikke fra Ham, saa faa vi den i Evighed aldrig, vi maa være saa lærde og kloge, vi være vil. Frelseren er sin Kirkes Hovedhjørnesten; men stødte ikke de fleste i Hans Kjøds Dage an paa Ham? Var Han ikke en Forargelses Klippe? Det gaar Legemet som Hovedet, Tjeneren som Herren; have de stødt an paa Ham, de maa og paa Hans Menighed; have de forfulgt Frelseren og bespottet Ham, saa gjøre de ligesaa ved Hans Børn. Og maa man vel mærke, at Guds Børn blive ikke forfulgte uden i den Hensigt, at de mente at gjøre Gud en Tjeneste dermed. Den Intention er god, men fortjener alligevel en slet Løn. De mene, at de i Hjærtet ere overbeviste om, at Gud sker en Tjeneste dermed, alligevel de ere blinde, endnu naturlige. Saa' de, saa skete det ikke; kunde de aleneste overtale sig til at tro, at de vare blinde, saa kunde de snart hjælpes. Frel-

seren er kommen for at oplade de blindes Øjne, maatte aleneste en Draabe af Jesu Blod falde paa deres Hjærter, for at opvarme og optænde dem i Kjærlighed, saa skulde de snart faa en anden Indsigt, de skulde ikke kunne andet end elske; thi Guds Børn forfølge aldrig noget Menneske; hvad som sker, det sker i en kjærlig Hensigt.

Jeg maa endnu anføre noget. Den herrnhutiske Menighed bliver ubillig holdt for sekterisk, ligesom den skille sig fra alle. Men den gjør tvertimod; thi omendskjønt de ikke forholde Sandheden, men stille den enhver for Øjne, og vise, hvad Ret og ikke Ret er, og hvad til Sjælens Opbyggelse og Føring kan være tjenligt, ja umisteligt og nødvendigt, saa skille de sig dog derved ikke af, men de blive i den evangelisk-lutherske Religion, de holde sig til den, de formane alle at blive ved den, de opholde mange derved, som ellers staa paa Springet at gaa over til Separatisterne eller andre Sekter; de drage mange Separatister tilbage til Kirken. Men de have aleneste deres Kirketugt og Anordning iblandt sig efter den første Christen-Kirke. Og derfor kan de vel ikke blive ansete, som de udgjorde en egen Sekt. Den lutherske Religion er jo fast i alle Kongeriger, Fyrstendømmer og Provindser adskilt i Ceremonier, og har mestendels hver sin Ritual for sig selv. Hvem vilde derfor sige, at der var saa mange Sekter, som Kirkeceremonier. Menighedens Sag er allerede nogle Gange ved Commissioner nøje bleven undersøgt; men de have ikke kunnet bevidne andet om dem, end godt.

Hvad Samfund er anlangende, saa bliver det af Menigheden anset som noget nødvendigt og opbyggeligt. Man har nu ikke Behov alene at tro de helliges Samfund; men man kan se det for Øjnene adskillige Steder. Frelseren er og derfor død, at han kunde tilsammenbringe de Guds Børn, som vare adskilte, Joh. X. I den første Kirke havde de Christne eet Hjærte og een Sjæl. I Verden hedder det saa: Enhver for sig og Gud for os alle. Men

saa maa det ikke være, Gud sørger vel for os alle, men i det øvrige skal det gaa til efter Pauli Formaning, Phil. II: Enhver anse ikke sine egne Ting alene etc. Derved bliver ikke forstaaet, at alle Ting skal være tilfælles, enhver beholder her i Menigheden, hvad han har; men man holder for, er man skyldig at lade sit Liv for Broderen, saa maa heller ikke ens Gods være ham voxet fast til Hjærtet. Men hvad der kan udrettes i saadan en Menighed, som staar i Samfund, til Frelserens Ære og Sjælenes Opbyggelse og Føring, har Erfarenhed vist, og viser det endnu dagligen til alle Menneskers Forundring. Og hvorledes er det saa underligt, at hvad som er ligesindet, holder sig tilsammen? Man ser jo, at det gaar just saa i Verden; det er noget gammelt og sædvanligt.

Men man maa ikke tænke, at man derfor her holder for, at man ikke kunde blive salig, uden i denne Menighed. O nej! man holder for, at mange tusende Mennesker udenfor denne Menighed kan blive salige, dersom de kun erfare i deres Hjærter Jesu Blod og dets Kraft, og blive frigjorte af Guds Søn fra Satans Baand. Men dog, at være i Menigheden holder jeg for en besynderlig Naade af Frelseren, som jeg tilforn har meldt om mig, for den Nyttes Skyld, som enhver Sjæl har deraf, hvilken viser sig ogsaa kjendelig. Enhver, der lidet eftertænker Sagen, maa selv tilstaa det.

Man maa og ikke tænke, at de fornemme ere ganske bundne til de mange Anstalter, Stunder og Selskaber. Nej enhver har Frihed til at gaa i dem og at blive derfra, efter deres Overbevisning; naar kuns Arbejderne og Brødrene vide, at man staar i Naaden og ikke bliver lunken og kold, saa er det godt. Alt saadant bliver og saaledes forandret, at det ikke skal blive nogen som en Lov, men aleneste saaledes, at det kan være til Opbyggelse og Sjælenes Førelse, og kan findes bekvemmest til den eller den Tid. Thi alt Lovvæsen og tvungen Værk er ganske mod Menighedens Sind.

Arme Syndere, der finde og føle deres Elendighed, de blive her for bestandig. Men de fromme, der mene endnu at have noget godt, og vil ikke lade sig overbevise at blive til arme, elendige, fordømte og forlorne Mennesker, dem lykkes det ikke her. Der bliver altsaa her lært, at de alle ere fordømte Syndere, førend de bekomme Naade, og naar de have bekommet Naade, blive de dog arme Syndere, og dersom de ikke altid holde sig til Jesum ved hans Blod og Vunder, og blive holdte ved hans Naade og Kraft, saa kunne de hver Time falde i alle Synder og Laster.

Jeg har endnu kunnet skrevet meget mere om Møigheden, saasom om deres Kjærligheds-Maaltid, som var endog brugeligt i den første Christen-Kirke, og om andet mere, men jeg holder for, at Brevet er blevet langt nok; maaske der kan en anden Gang blive skrevet noget mere endnu.

Jeg beder at have den Kjærlighed for mig, at bære Omsorg for, at den Andel, jeg endnu har i det Hus udi Gjøttrup, maatte jo før jo hellere blive solgt, saafremt det endnu ikke er sket, og Pengene leverede paa det Sted, som jeg har bedet.

Næst deres Velærværdighed beder jeg hjærtelig at hilse Deres Kjæreste og takke hende meget for al Godhed imod mig, iligemaade Hr. Johannes Friedenreich ¹⁾ og Kjæreste, Hr. Bloch ²⁾ og hans Hustru, Sr Mads Gregersen Spentzer, hans Hustru og Søn, Hr. Jørgen Clementin ³⁾ etc., Hr. Rantzov, Monsr Holm, Hr. Herredsfoged Bruun,

¹⁾ Vistnok Provst Daniel F.'s Søn, der var Præst i Næsborg, Salling og Ovtrup.

²⁾ Formodentlig Præsten Jens Bloch i Haverslev og Bejstrup.

³⁾ Var Kapellan hos Provst Friedenreich i Kjettrup og Gjøttrup, og blev senere hans Eftermand.

Hr. Niels i Kollerup ¹⁾, Hr. Herredskriver, Hr. Jørgen ²⁾ i Hjortals etc., Hr. Kancelliraad Lælius etc., Hr. Lieutenant Bruun og etc., Monsr Petersen og etc., Hr. Mag. Langgaard ³⁾ etc., Hr. Otto Krogstrup ⁴⁾, Hr. Henrik Jespersen ⁵⁾ og etc., Hr. Ole Abel etc. I Aalborg: Hr. Biskop Brorson, Hr. Peder Clementin og etc., Hr. Johan Juul og etc., Hr. Apoteker og hans Hustru, Hr. Kateket Ilum, og ellers alle bekjendte Venner, ogsaa den Broder af Menigheden, Handrup og hans Hustru, hvor De kan finde Lejlighed dertil.

Hvad jeg har skrevet, beder jeg at optage i Kjærlighed; jeg elsker Dem alle hjærteligen, og har ikke andet end Aarsag dertil, eftersom jeg tror, at der er ikke et eneste Menneske, som vil mig ilde eller ønsker mig ondt. Jeg kan oprigtig forsikre Dem, at jeg fast alle Dage tænker paa Dem samtligen i Bønner for Frelseren. Han bønhøre det af Naade, at vi omsider maa findes sammen for Lammets Trone igjen og Ham enstemmig love og prise. Thi Lammets, som er slagtet, har kjøbt os med sit Blod, Ham tilhører derfor al Ære i Tiden og i al Evighed. Ak, kjæreste Venner! lader os søge at stadfæste vores Udvælgelse, som vi alene finde ved Naaden i Jesu Vunder.

Og eftersom jeg veed, at De alle elske mig, og vil gjerne have Underretning om mig og Menigheden, hvorom jeg ogsaa er bleven anmodet, saa beder jeg nu, at De oprigtig viser enhver dette Brev, eftersom jeg kan bekjende det for alle Mennesker, hvad jeg har skrevet.

Gjør mig den Ære, og skriv mig med det første igjen til, hvorledes det gaar Dem, thi jeg har endnu ikke forglemmt den Egn, og det kunde vel føje sig, at jeg endnu

¹⁾ Hr. Niels Kuur var ugift, derfor staar ved ham intet "etc.", der ellers betegner Hustru og Børn.

²⁾ Hr. Jørgen Lund († 1746).

³⁾ Præst i Thorup, Klim og Vust.

⁴⁾ Kapellan sammesteds.

⁵⁾ Præst i Aggersborg.

engang kom derhen. Fra Kolding og hertil har jeg rejst 96 Mil, og hvor langt der er fra Kolding til Gjøttrup, veed De bedst selv. Jeg udbeder mig Deres Kjærlighed og Erindring, og er alletider

Velærværdige Hr. Provst

Deres hengivne Tjener

C. von Holstein.

Herrnhut den 20 Decbr. 1743.

P. S.

Da dette Brev imod Forhaabning blev liggendes og ikke kom bort, og min Optagelse i Menigheden imidlertid skete, saa skulde jeg, efterdi der endnu var Rum, derom melde noget.

Om Julenat fra Kl. 10^{1/2} til om Morgenen 3^{1/2} var hele Menigheden paa Vajsenhusets Sal forsamlet, lovede prisede og takkede Frelseren med Sang. Der blev og holdt Tale og bedet for den udsigelige Kjærlighed, Jesus har bevist Menneskene, at Han var bleven et Menneske for at forløse os, at Han kunde lide og gjøre Fyldest for os alle.

Nyaars Nat var Menigheden igjen tilsammen og takkede Ham for hans første Blods Udgydelse. Paa samme Tid blev og et Diarium om Herrnhut oplæst for Menigheden, og hvad der det ganske Aar i Menigheden var passeret, og takket Frelseren for sin Naade, Beskjærmelse og Førelse, og ombedet om sin Velsignelse for det tilkommende Aar.

Deres Velærværdighed kan saa ungefær se, at de alletider omgaas med den højlovede Frelser og ligesom Børn lege for Ham, fornøje og fryde sig i Ham, som deres saa inderlig elskede Hoved og Herre, der har kjøbt dem, og som de have at takke for al deres Salighed, som de har nydt og i Evighed skal nyde.

Den 4 Januar var igjen Bededag, hvor alle Breve og Efterretninger, som før er meldt, blev oplæst for Menigheden; og Optagelsen i Menigheden sker ogsaa alle Tider paa samme Dag. Jeg anholdt ogsaa ved mit Brev hos Menigheden om at blive optagen, hvilket skete, efter at de, som sædvanligt, ved Lodkastning havde erfaret Frelserens Vilje, at det maatte ske; hvilket dog er sjeldent, at det sker saa strax. Da mit Brev var oplæst, blev for mig sunget:

Verbirg seine Seel' aus Gnaden in deine Herrlichkeit,
Schreib seinen Namen auch ins Buch des Lebens ein,
Und bind' sein' Seel' fein fest ins schöne Bündelein!

Jeg blev altsaa med 16 andre Personer optagen i deres Samfund, hvor derved blev sunget:

Nimm sie mit Liebes Erbarmen
Beim Herz und bei den Armen,
Und setz' ein Siegel drauf!
Lass sie verschlossen werden
Vor dem Geräusch der Erden;
Dich aber mache Selber auf.

Videre blev sunget:

Lass sie durch deine Nägelmahl
Erblicken ihre Gnaden-Wahl,
Durch deine aufgespaltne Seit'
Ihr' arme Seele stetz geleit'!

Og derpaa:

O Jesu Christ erhöre mich,
Nimm und verbirg sie gantz in Dich,
Schlies' sie in deine Wunden ein,
Dass sie für den Feind können sicher sein!

Herpaa blev holdt en kort Tale om Optagelsens Vigtighed, og derefter blev strax af Lærerne af Hjærtet sunget,

men Menigheden sang dog med, hvilket en af Brødrene antegnede:

Herr, der Du den gespaltnen Schrein
 In deiner Seite trägst,
 Und ohne Zweifel da hinein
 Noch manche Seele legst,
 Es bittet deine Kreutz-Gemein'
 Nimm jetz zu dieser Stunde
 Die siebzehn in den Seiten-Schrein
 In deine heilige Wunde;
 Wo wir arme Sünder sehen
 Unser Gnaden-Wahl,
 Da wollen wir sie hineinfliehen
 Ins heilige Seiten-Mahl.

Imidlertid stod den ganske Menighed op, og Arbejderne i Menigheden traadte til dem, som bleve optagne og kyssede enhver af dem staaende for sig. Arbejderne blandt Brødrene kyssede Mandspersonerne, og Arbejderinderne iblandt Søstrene kyssede Fruentimmeret. Ved Kysset blev sunget:

Nimmt hin den Segen von dem Kreutzes-König
 Und von dem Volck, das er gesegnet hat,
 Das sei euch zum Geschencke nicht zu wenig,
 Denn daran hat Geist, Leib und Seele satt.
 Gehet werdet kleiner,
 Im Bluthe reiner,
 In Wandel feiner
 Bis in den Todt.

Derefter blev sunget:

Schlies sie in deine Wunden ein,
 In die offne Höhle,
 Bind' ins Lebens Bündelein
 Eine jede Seele.

Saa faldt den ganske Menighed paa Knæ, og Lærerne ved Menigheden bade hjærteligen for os, som bleve optagne. Tilsidst blev der sunget endnu et Vers¹⁾.

At nu herved er gaaet for [sig] en stor Bevægelse i mit og andres Hjærter, kan man lettelig forestille sig, da jeg nu har naaet det Maal ved min Frelasers store Naade, hvilket jeg saa længe har ønsket, og hvorefter jeg har rejst saa langt. Jeg veed ikke, hvorledes jeg tilfulde skal takke det allerkjæreste Lam; jeg har og ganske opofret mig Ham med Liv og Sjæl, og finder derudi min største Fornøjelse og Salighed, at jeg aldeles maa og tør være Hans Ejendom; og jeg veed, Han vil bringe mig videre og endnu skjænke og vise mig mere Naade og Salighed.

Ak! jeg kunde skrive endnu mere derom; thi min Pen løber af Fornøjelse; men Rummet tillader det ikke. Saa meget vil jeg endnu sige: om en kunde skjænke mig et Kongerige med den Condition, at jeg igjen skulde begive mig af dette Samfund, takkede jeg derfor; hvilket jeg kan bevidne for Gud; thi jeg udvælger hellere, om det skulde være, at lide ondt med Guds Folk, end at have den timelige Fornøjelse. Min Hr. Provst kan desto snarere tro mig her udi, eftersom det er ham vel bekjendt, hvad jeg for den Skyld har sat tilside for at være hos denne kjære Menighed, da jeg dog alene i Forhaabning, og saa at sige paa noget uvist, rejste fra Jylland, om jeg ikke ganske havde betroet mig til Frelseren, da der sammesteds jo ikke fattedes mig noget i de timelige Ting. Skulde der endnu være nogen, som endnu havde nogen Mistanke om Menigheden, saa beder jeg dem, at de ikke lader saadant faa nogen Rod i Hjærtet. Vil de bevise mig den Kjærlighed og skrive mig saadant til, skal jeg søge og gjøre mig en Fornøjelse deraf at betage dem samme, og det i al Enfoldighed. Thi lærd er jeg ikke,

¹⁾ Ogsaa dette findes anført i Beretningen; men da Afskriften er saa uheldig, at det ikke er godt at faa Mening i, udelades det her.

som enhver veed vel; jeg vil gjøre det efter den Indsigt og Naade, som Frelseren vil give mig dertil.

Jeg venter med det første igjen nogle Linier fra Dem. Opskriften paa Brevet er ordinær, tilsidst staar derpaa: per Bautzen à Herrnhut in der Lausitz, og bliver frankeret til Hamborg.

Nu Frelseren være Dem nær og velsigne Dem!

Den 9. Januar 1744.

Foruden foranstaaende Stykke og et Par vedrørende Holger Rosenkrands, hvilke ville blive meddelte eller omtalte i Fortsættelsen af Brevene til og fra denne Mand, indeholder det her benyttede Hdskr. (Addit. 283, 4to.) en Del andre Bidrag af kirkehistorisk Art, som det mulig kunde være af Interesse at have en Fortegnelse over. En saadan skal derfor her til Slutning meddeles:

Prof. Dr. Hans Bartholins *Observationes anti-pietisticae*.

Mag. Holger Nyholms Brev til Mag. Morten Reenberg angaaende et Skrift, trykt paa Dansk i Vajsenhuset i Kjøbenhavn, kaldet: *Det aandelige Spejl*¹⁾.

Et kort Underretning om det seltsomme pietistiske Spørgelse (se Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 86—7).

En Aftensangsprædiken holden i Trinitatis Kirke i Kbhvn. af Hr. Peter Nicolai Holst, hvilken gav Anledning til hans Suspension²⁾.

P. K. Paludans³⁾ Brev til hans Biskop angaaende Skriftestolen (udat.).

¹⁾ Jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. III, 828.

²⁾ I den foreliggende Afskrift siges denne Prædiken at være holdt d. 31. Maj 1733; men af Theodorus's Skrift: Peter Nicolai Holst, det attende Aarhundredes Søren Kierkegaard, S. 15, ses, at den maa være holdt d. 6. Sept. s. A.

³⁾ Peder Kjeldsen Paludan var 1733—58 Præst i Hellevad, Helligum og Ørum i Aalb. St.

Brev fra Mag. Peder Hersleb, Biskop i Aggershus Stift, til Hr. Ejler Hagerup, Biskop i Trondhjems Stift, angaaende Skriftestolen, skrevet 1734.

Eusebii Philadelphi Hyrdebrev, indeholdende en hjertelig velment Erindring til de Lemmer af den danske Kirke, som nu i Hobetal forfalde til Separatismum (udat.).

Mag. Laurids Sahls Tiltale til Hr. Friderich Christian Friis, Sognepræst til Hjarup og Vamdrup Sogne i Ribe St., hvori gjøres nogle Anmærkninger over en Del Sætninger, som han har behæget at fremføre i Pristractaten om en guddommelig Forlørsers Fornødenhed¹⁾.

Hr. Friderich Christian Friis's Gjensvar til M. Laur. Sahls Tiltale og Anmærkninger.

Mag. Laur. Sahls Replik paa Hr. Friis's Gjensvar.

Derefter følger Afskrifter af en Række ældre Aktstykker, vedrørende kirkelige Forhold, af hvilke en Del ere trykte paa forskjellige Steder, samt desuden nogle biografiske Optegnelser om Dr. theol. Ejler Hagerup (Præst i Arendal), Dr. theol. Otto Holmboe (Slotspræst paa Aggershus), Dr. med. Ancher Anchersen (Læge i Ribe), Mag. Hans Dinesen Mossin (Præst i Randers) og Prof. Caspar Fred. Munthe.

¹⁾ Det nævnte Prisskrift er trykt i Sorø 1763. Om F. Chr. Friis se Kirkehist. Saml. 3. R. V, 713.

²⁾ Dette og de to foranferte Stykker ere meget vidtløftige.

Restaurationen af Sct. Knuds Kirke i Odense i Aarene 1868—75.

Af Stiftsprovst **A. K. Damgaard.**

Den i Aaret 1875 fuldførte Restauration af Sct. Knuds Kirke i Odense har strakt sig ud over en længere Aarrække; den havde ikke alene Kirkens Forskjønnelse, men ogsaa dens Soliditet til Øjemed. Restaurationens Opgave var fra Begyndelsen vel nærmest at føre Kirkens Bygning i dennes enkelte Dele tilbage til dens oprindelige Skikkelse, men ved Siden deraf gik Bestræbelsen ud paa at sikre Kirken imod Tidens Ødelæggelse, og at afhjælpe de Brøstfældigheder, som den maatte vise sig at lide af. I begge Henseender var der meget at tage fat paa, og den særlige Synskommission, under hvis Anvisning og Ledelse Arbejdet udførtes, havde ikke nogen let Opgave.

Strax efter Udgivelsen af Loven af 9de Febr. 1861 »om Kirkesyn«, blev i Henhold til Lovens § 33 Sct. Knuds Kirke henlagt under en særlig Synskommission. Under 19de April 1862 beskikkedes Professor Høyen, Professor H. Hansen og Etatsraad Herholdt til Medlemmer af en saadan Kommission, der den 28de Juni 1862 første Gang afholdt Syn over Kirken. Det viste sig da, at Højkirkens Mur ovenover Korets Hvælvinger viste kjendelig Tilbøjelighed til at vige til Siden; det blev derfor nødvendigt at

træffe Foranstaltninger herimod. Indenfor den østre Gavl indlagdes en Hovedbjælke, der saavel til Gavlmuren som til begge Sidemure forsynedes med forsvarlige Jernankere. Paa Grund af deres store Udstrækning havde Bjælke-Væxlerne over det sidste og længste Hvælvingsfag i Koret ikke kunnet modstaa Spærenes Udspænding; de havde derfor krummet sig udad. Det blev saaledes nødvendigt at forbinde disse Væxler med hinanden for at modarbejde en yderligere Krumning og deraf følgende Sidetryk paa Ydermuren. Af de Hovedbjælker, der ovenover Højkirkens Hvælvinger forbinde Ydermurene, og som ere førte hen over Gjordbuerne, var der enkelte, som laa og trykkede paa disse; det blev nødvendigt at løsne Forbindelsen her og at frigjøre Buerne ved at anbringe Hængeværk til at bære Bjælkerne. Disse Bjælkers Opgave er at modvirke det Tryk, som Kirkens Hvælvinger øve paa Højkirkens Sidemure. I dette Øjemed bleve alle Bjælkehoveder forsynede med Jærnankere, der førtes igjennem Muren.

Den Tilstand, hvori Pladsen omkring Kirken (den gamle Kirkegaard) henlaa, foranledigede Synet i 1863 til at forlange, »at Kirkegaards-Pladsen maatte gives en passende Begrænsning«. Af den tidligere Indhegning omkring Kirkegaarden var intet andet tilbage end den gamle Latinskoles Bygning vest for Kirken, der her afgav Hegn og Grændse for Kirkens Ejendom. Over Kirkegaarden førte en Vej for Kjørende og Gaaende forbi Vaabenhusets Dør fra Torvet til Klingenberg. Denne Vej maatte aflægges. Da det for Kirken mere gjaldt om at faa en bestemt Grændse for Pladsen og at beholde denne indhegnet og i Fred, end at holde paa Pladsens uformindskede Størrelse, saa vedtoges det i Forening med den særlige Synskommission, at drage en Linje og sætte et Jern-Stakit fra det nordvestlige Hjørne af Læseforeningens Gaard til Hjørnet af den gamle Latinskeole. Jern-Stakittet blev leveret fra Jernstøberiet i Frederiksgade her i Byen og kostede 1050 Rd. Tegningen var leveret af Etatsraad Herholdt. Ved den

senere Regulering af Kirkepladsen blev det samme Stakit benyttet og omflyttet. Da nemlig den gamle Latinskoles Bygning siden blev nedrevet, og da det nye Raadhus var bygget et Stykke ud i Gaden over imod Kirkegaarden, saa maatte Pladsen omkring Kirken taale en yderligere Indskrækning, og med Billigelse af Synskommissionen ved Kirkesyndet den 30te Juli 1883 blev den nuværende Grændselinje mellem Byen og Kirken dragen saaledes, at Linjen gaar fra Fabrikant Hempels Gaard parallel med Kirkens vestre Endemur i en Afstand af 20 Alen fra Kirken, og i sin Forlængelse støder sammen med en Linje, der er dragen fra det yderste Hjørne af Læseforeningens Gaard og i en Afstand af 10 Alen fra Kirken fører forbi Kirkens Nordvest-Hjørne. Der afgaves paa den Maade til Udvidelse af Byens Torveplads et Areal af 4200 □ Alen af Kirkens Ejendom.

Byen forpligtede sig til ingensinde at tilstede Opførelse af Bygninger paa det afgivne Areal, der bestandig skal forblive henliggende som Torveplads. Denne Overdragelse til Byen af det nævnte Areal billigedes af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet ved Resolution af 7. Octbr. 1883. Under 16. Juni 1884 udmeldte Retten Kjøbmændene E. Brandt og P. Preisler til at taxere Arealet. Den 25. Juli 1884 afholdtes Taxationsforretning, ved hvilken, under Hensyn til den Jorden paahvilende Servitut, at den aldrig maatte benyttes til Bebyggelse, bemeldte Grundstykke vurderedes til 2 Kroner for hver □ Alen.

Afgrænsningen af Pladsen omkring Kirken medførte, at man maatte ønske, at Kirkebygningen ogsaa kunde blive tilgængelig for Beskueren fra den østlige Side. Dette var hidtil forhindret derved, at den saakaldte Kirkehave, der var overladt Fyens Stifts Læseforening til Afbenyttelse, stødte lige til Kirkens østre Gavl, og et højt Træstakit fra Kirkens Nordost-Hjørne til Læseforeningens Gaard begrænsede Kirkegaarden paa dette Sted. Denne Have havde hørt til en Gaard, der laa tæt op til Kirken,

Øst for Valkendorfs Kapel, og som Kammerherre Jens Benzon i Aaret 1834 havde købt til Nedbrydelse, for at sikre Kirken mod Ildsvaade, ved hvilken Lejlighed han skjænkede Haven til Kirken¹⁾. Inspectionen indtog nu til Kirkens Brug et Stykke af denne Have ved Kirkens østlige Ende med følgende Begrænsning. Til Gymnasiet (nu Stiftsbibliotheket) hørte en lille Have af Husets Længde; fra denne Haves nordlige Grændse blev dragen en Linje imod Øst, indtil den stødte til en Linje fra det sydvestlige Hjørne af Bagbygningen i Læseforeningens Gaard. Den derved indvundne Firkant blev nu lagt til Pladsen om Kirken, der derved blev tilgængelig baade fra Øst og fra Syd.

I alle de Aar, i hvilke Kirkehaven havde været overladt Læseforeningen til Brug, havde Kirken ingen Leje oppebaaret af Haven i Henhold til Stiftsøvrighedens Resolution af 21. Novbr. 1849. Kirkens forandrede Pengevilkaar, som Følge af den store ved Restaurationen paa-dragne Gjæld, gjorde det nødvendigt for Kirken at afkræve Foreningen en aarlig Lejeafgift. Da samtidigt Læseforeningen bestemte sig til at udvide sine Lokaler og at opføre den nye Bygning imod Haven, saa blev det ønskeligt for Foreningen at have Raadighed over Haven som Ejendom, og den fremkom derfor med Begjæring om at købe Haven for en Sum af 4000 Kr. Det fremlagte Kort udviste, at den Del af Kirkehaven, som var Gjenstand for Salget, udgjorde 4072 □ Alen. Ved Resolution af 27. Marts 1883 gav Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet sit Samtykke til at Tilbudet modtoges, saaledes at der af

¹⁾ Gaardens gamle Brønd findes endnu, men tildækket, i Kirkegaarden, Øst for Kingos Støtte, omtrent lige ud for Kirkens Nordost-Hjørne.

Over Kirkegaarden fører en Vandledning til Læseforeningens Have. Den gaar i skraa Retning fra Hjørnet af Raadhuset forbi det nordøstlige Hjørne af Kirken i en Afstand af 5 Alen. Herom er ingen Deklaration læst.

denne Sum dannedes et Grundfond til Opførelse af et nyt Spir paa Sct. Knuds Kirke. Salget var saaledes sluttet med Læseforeningen, og Inspektionen for Kirken udstedte derefter Skjøde paa Haven af Dato den 15. Maj 1883¹⁾. Det bemærkedes i Skjødet, at Haven tilhørte Kirken efter Auktionsskjøde af 4. Januar 1839, thinglæst den 21. Januar 1839, og iøvrigt indeholdt Skjødet følgende Clausuler: at Kirken var uden Ansvar med Hensyn til, hvad Hartkorn der ved Byens Matrikulering vilde blive lagt paa Haven; at det samme gjaldt om Hegnspligten med de tilgrændsende Lodsejere; at det solgte Areal ingensinde maatte bebygges, men stedse skulde forblive til en Lysthave; at det Stykke af Hegnet mellem den solgte Parcel og Kirkens egen Del af Haven, som gaar i Retning fra Nord til Syd, vedligeholder Læseforeningen, men det Stykke af samme Hegn, som gaar fra Vest til Øst, vedligeholder Kirken; at den Laage, som findes i Stakittet ud for Kirkens østre Ende, maa Læseforeningen ikke afspærre eller forrykke.

Mod Øst grændser Kirkegaarden lige til Læseforeningens Bygninger. Den Gangsti, som fører forbi disse ned til Foreningens Have, gaar paa Kirkens Grund, og er kun midlertidig indrømmet Foreningen, der havde anholdt om, at der her maatte indrømmes Foreningens Medlemmer en direkte Adgang til Haven fra Torvet. Denne Tilladelse gav Inspektionen paa nærmere angivne Betingelser, som forlangtes optagne i en Deklaration, der maatte udstedes af Læseforeningens Bestyrelse med Anerkjendelse af Kirkens vedvarende Ejendomsret til Gangstiens Areal. En saadan Deklaration udstedte Bestyrelsen af Dato 28. Maj 1884, thinglæst den 10. Nvbr. 1884²⁾.

¹⁾ Skjødet er indført i Kirkens Forhandlingsprotokol, S. 71 ff.

²⁾ Deklarationen er indført i Kirkens Forhandlingsprotokol, S. 84 og 86.

Førend der kunde begyndes paa en Reparation af Kirkens udvendige Mur, var det nødvendigt, at den Jordforhøjning fjernedes, der i Aarenes lange Række havde samlet sig omkring Kirkens vestlige Del. Der skete her en Afgravning af Jorden i omtrent en Alens Dybde, hvorved Kirkens Højdeforhold kom til at træde frem i deres rette Lys.

Sct. Knuds Kirke er helt igjennem en Teglstenskirke. Der findes ikke nogen Granit-Sokkel under dens Mure. Den foretagne Udgravning omkring Kirken viste, at Teglstensmuren staar umiddelbart paa de naturlige Grundsten af Kamp. Ved Jordsmonnets Afgravning viste Muren megen Brøstfældighed i Jordskorpen, og de her Tid efter anden opstillede Fliser havde ikke kunnet forhindre Regnvandet fra at trænge ind og opløse Teglstenen. Herpaa blev der nu raadet Bod ved at indsætte en Rad hugne Sten under Muren i dennes hele Udstrækning; men disse Granit-Sten gaves ikke Form af en fremspringende Sokkel, de skulde kun udfylde de borttagne Murstens Plads. Thi heller ikke Teglstenene fremviste Spor af nogen Sokkel under Muren. Dette angik imidlertid ikke selve Restaurationen af Kirken som monumental Bygning. Denne begyndte først i Aaret 1868 med det yderste Vindue mod Vest paa Kirkens Nordside. Derom kunde Synet den 16. Juli 1869 udtale: »Restaurationen af det nordre Sideskib paa dets vestre og nordvestre Hjørne er fuldført, og dette Parti vækker allerede Forestillingen om den gode Virkning, som Kirkens fortsatte og fuldførte Restauration vil frembringe».

Som Grundlag for Forhandlingerne om en gennemgaaende Restauration af Kirken, hvorved saavel dens Indre som dens Ydre kunde saavidt muligt bringes tilbage til den oprindelige Skikkelse, var det nødvendigt at have nøjagtige Tegninger over Bygningen, der gjengave dennes enkelte Dele i den Form, som det tilsigtedes at give dem ved Restaurationen. Saadanne Tegninger vare allerede

paa et tidligere Tidspunkt udarbejdede af Arkitekt, Etatsraad Herholdt og forelagte Ministeriet til Approbation¹⁾. Det var paa Løsningen af den ved disse Tegninger stillede Opgave, at der begyndtes i Sommeren 1868.

Det havde fra Begyndelsen været Kirkeinspektionens Plan at lade Restaurationen skride langsomt frem, og Aar for Aar kun at tage saa stort et Stykke af Kirken for, som dennes egen Formue kunde strække til. Paa den Maade fortsattes i 1869 med de andre Vinduer paa Nordsiden af Sideskibet, og i 1870 med Reparationen af den øverste Del af Taarnets Mur. Her bleve alle Lydhullerne ommurede med indsatte murede Stave, i Lighed med Kirkens Vinduer. Inde i Taarnet løsnedes Klokkestolen fra dens Forbindelse med Ydermuren, for at skaane denne fra Bevægelse ved Ringningen. Dette var saa meget mere nødvendigt, som allerede længere tilbage i Tiden Muren her havde vist sin Brøstfældighed. I Aaret 1694 maatte der i Taarnet indlægges 3 Bjælker, som forsynedes med Jernankere for at holde Taarnet sammen, da det var revnet. Sporene af den Brøstfældighed vare udvendig udslettede ved den Reparation i Aaret 1834, hvorved den øverste Del af samme imod Sonden blev udhuggen og nye Sten indsatte²⁾; men indvendig lod Revnen sig endnu tilsyne.

Den ene af de 5 i Taarnet ophængte Klokker, den som hos Mumme³⁾ kaldes To-Klokke, havde i lang Tid haft en Revne og var derfor ubrugelig; nu blev den nedtaget og omstøbt i Allerups Fabrik, og Omstøbningen med Tillæg af nyt Metal kostede 1198 Kroner. Den gamle Indskrift bibeholdtes med Tilføjelse af, at Klokken var omstøbt af Allerup 1873.

Spirets Ombygning, der dog er nødvendig paa Grund af baade Træværkets og Kobberbeklædningens Brøstfældig-

¹⁾ Disse Tegninger gjemmes nu i Kirkens Arkiv-Skab i Konsistoriet.

²⁾ Mumme, St. Knuds Kirke, S. 55.

³⁾ l. c. S. 54.

hed, maatte udsættes af Mangel paa de fornødne Penge- midler. Kun Fløjstangen blev fornyet.

Paa Kirkens Vestside stod saaledes kun Restaurationen af den nederste Del af Taarnet med Indgangsdøren tilbage ved Synet i August 1871. Overslaget her udgjorde 1388 Rd. Denne Sum vilde Kirken endnu kunne udrede af sine egne Indtægter i det kommende Aar; men videre vilde Kirkens Evne ikke række i de første Aar. Det viste sig saaledes, at hvis der skulde vedblive at arbejdes efter den hidtil fulgte Plan, vilde Restaurationen strække sig ud over et langt Tidsrum, hvilket baade vilde fordyre Arbejdet ved indtrædende Standsninger, og derhos medføre, at Kirken kunde komme til i flere Aar at være ude af Menighedens Brug til dens Gudstjeneste. Hvis derfor Restaurationen skulde fuldføres indenfor en rimelig Tidsgrændse, vilde det være nødvendigt at optage et Laan til Arbejdets Fuldførelse. Det var derfor i fuld Overensstemmelse med Kirkeinspektionen, at Synskommissionen ved Synet den 14de August 1871 lod tilføre Synsprotokollen: »Synet maa anse det for det ene rigtige og billigste, at baade den ydre og indre Restauration af den hele Kirke sker samtidig under Et.« — Denne Anskuelse deltes af Inspektionen, dog under Forudsætning, at det fornødne Laan paa 10,000 Rd. kunde faaes af offentlige Midler.

I dette Aar havde Kammerherre Worsaae indtaget Professor Høyens Plads som Formand i den særlige Synskommission, hvilket ikke blev uden Indflydelse paa følgende Forhandlinger om Restaurationens Enkeltheder, saasom om Bevarelsen af Valkendorfs Kapel.

Et senere fra Etatsraad Herholdt modtaget Overslag over den hele Restauration udviste en Sum af 66,000 Rd. og angav saaledes Størrelsen af det Laan, som Kirken maatte søge at erholde. Et saadant Laan kunde Kirken ikke anholde om, uden i Forvejen at have sikret sig Byraadets Garanti for rigtig Erlæggelse af Rente og Afdrag, og herom skete saa Henvendelse til Byraadet. Den Bered-

villighed, hvormed Byraadet imødekom Kirkeinspektionen, fortjener fuld Paaskjønnelse. Den 19. April 1872 erklærede Byraadet, »at det gjentog sit tidligere Tilsagn om at garantere for Laanet til Kirkens Restauration uden Hensyn til, at Udgifterne til samme, som nu oplyst, vilde blive større end tidligere paaregnet.« Saaledes kunde nu Inspektionen gjøre Indstilling til Ministeriet om at erholde det fornødne Laan paa 66,000 Rd., idet der androges paa, at Laanet maatte erholdes til 4 Procent med et aarligt Afdrag af 1 Procent. Med Hensyn til at Ministeriet under 23. Decbr. 1871 havde forlangt sig forelagt detailleret Overslag og endelige Tegninger og Forslag til Restaurationen i dennes Enkeltheder, lod Inspektionen medfølge en Erklæring fra Etatsraad Herholdt, ifølge hvilken det ansaas for definitivt opgivet at forhøje Taget over Midtskibet, og Inspektionen tilføjede, at samme af Hensyn til de derom førte Forhandlinger ikke vilde have noget imod, at Valkendorfs Kapel bibeholdtes og restaureredes.

Paa et tidligere Tidspunkt havde Inspektionens Formand taget et Forbehold med Hensyn til Enkelthederne ved den Restauration, som forestod i Kirkens Indre: at det ved den paatænkte Forandring af forskellige Dele i det Indre af Kirken maatte fastholdes, at Hensynet til Menighedens Tarv og Kirkens gudstjenstlige Brug ikke turde tilsidesættes ved nogen Forandring i Kirkens indre Indretning og Anordning, men at ved enhver saadan tilsigtet Forandring maatte de kunsthistoriske Hensyn vige for de gudstjenstlige. Denne Betragtning var bleven givet Medhold af Ministeriet, og den blev ikke uden Anvendelse under Arbejdets videre Gang.

Angaaende Laanet afgav Ministeriet den Resolution, at Kirkeinspektionen bemyndigedes til paa Kirkens Vegne at optage et Laan paa 66,000 Rd., der vilde være at forrente med 4 Procent og at afdrage i de første 10 Aar med 1 Procent og i de derpaa følgende Aar med 2 Procent.

Herom gav Stiftøvrigheden Meddelelse i Skrivelse af 17. Juni 1872. Saaledes kunde Arbejdet ved Kirken fortsættes uden Afbrydelse, hvilket ogsaa skete. Restaurationen af det indre og ydre kom saaledes til at gaa jevn-sides, og Beskrivelsen vil derfor kunne beskjæftige sig med de enkelte Partier af Kirken, som Restaurationen strakte sig over, uden Hensyn til dennes Tidsfølge.

Kirkens Vinduer have i Tidernes Løb undergaaet adskillige Forandringer. 1694 bleve alle Kirkens Vinduer fornyede, og en Del af Posterne eller Stavene i dem om-murede. Ved et Tilfælde var en af disse gamle Staves Formsten bevaret og fandtes nu i Muren, og kunde saaledes afgive Modellen til de nye Poster i Vinduerne. Ved Kirkens store Reparation i Aarene 1754—56 bleve disse gamle Poster, der alle vare i en meget brøstfædig Tilstand, borttagne, og i deres Sted indsat svære Jernstænger, til hvilke Vinduerne befæstedes. Jernstængerne gaves Form efter de gamle Poster. Disse Vinduer fra 1754 vare nu efter et Aarhundredes Forløb aldeles kassable saavel med Hensyn til Jærnet som Blyet og Glasset. Efter Etatsraad Herholdts Tegning kom der saa igjen murede Stave i Vinduerne. Formstenene dertil bleve leverede fra St. Jørgens Teglværk ved Odense.

Det store Vindue i Kirkens vestre Gavl havde Magistraten i Aaret 1685 ladet tilmure, da det var aldeles brøstfædigt, og det vilde koste for meget at fornye det; men Tilmuringen kostede Magistraten 3000 Mursten, der betaltes med 14 Mark for Tusindet. Den samme Skjæbne ramte for en Del det store Vindue i Kirkens østre Ende. 1693 bleve »10 Vindue-Huller« i det store Vindue bag Alteret ganske tilmurede, fordi Straalerne eller Pillerne vare ganske brustne midtover¹⁾. Denne Tilmuring havde holdt sig i 1754; den blev nu borttaget og Vinduet gjen-givet sin oprindelige Højde. Det samme skete med Vin-

¹⁾ Efter Regnskaber i Kirkens Arkiv.

duet i Kirkens vestre Gavl, hvor ogsaa den gamle Til-
muring var forbleven uberørt ved Kirkens Reparation i
1754.

Da Kirken i Længden har 10 Hvælvingsfag, saa vilde
den have haft 10 Vinduer paa hver Side saavel i Høj-
kirken som i Sideskibene, dersom ikke nogle af disse Fag
havde været blændede ved tilstødende Bygninger. Paa
den nordre Side udgaar et Vindue for Døren og erstattes
ved det runde Vindue over Døren, som tidligere var skjult
af Taget over Vaabenhuset. I det ottende Fag, regnet fra
Vest, optager Valkendorfs Kapel Pladsen til et Vindue.
Der er saaledes 8 Vinduer i det nordre Sideskib.

I Højkirken mod Nord er der 9 Vinduer. Der mangler
et i det 7de Fag fra Vest, og Muren her viser, at der
aldrig har været et Vindue paa dette Sted.

Paa Sydsiden har Kirken 2 Indgangsdøre, men disse
afbryde ikke Rækken af Vinduerne; dette sker derimod
med Konsistoriet, der støder til Kirken ved det 7de og
8de Fag, og saaledes optager Pladsen for 2 Vinduer; det
6te Vindue her har kun halv Dybde, en Følge af, at Om-
gangen ved det østre Hus i Klostergaarden her stødte til
Kirken, og Taget over Omgangen saaledes afskar Lyset
fra den nederste Del af Vinduet. Saalænge det var Taget
over Omgangen, der forkortede Vinduet, var dette 5 Mur-
stifter dybere; den yderligere Forkortelse hidrører fra den
Tid, da Omgangen indtoges i Huset og dens Tag løftedes
op i Flugt med Konsistoriets. — Mod Syd har Højkirken
sine 10 Vinduer.

Vinduernes Lysvidde er i Lavkirken $7\frac{3}{4}$ Alen i Højden
og $2\frac{1}{4}$ Alen i Breden. I Højkirken er Lysvidden den
samme i Breden, men Højden er her 5 Alen. — Ved 2
murede Stave ere Vinduerne, saavel de øverste som de
nederste, delte i 3 Felter, der igjen ved Jærn-Tverstænger
ere delte i Kvadrater, som udfyldes af Glasset i Bly-Ind-
fatning. En Undtagelse danner Vinduet i det østligste
Hvælvingsfag, da dette Fag er større end de andre, saa

ere Vinduerne i Sideskibene her bredere og have 3 lodrette Stave.

Det store Vindue over Hoved-Indgangsdøren i Vest har en Højde af $15\frac{3}{4}$ Alen og en Vidde af 4 Alen; ved 5 Stave er her Lysfladen delt i 6 Felter, og disse paa samme Maade ved Jærnstænger delte i Kvadrater og udfyldte med Ruder stillede paa skraa. Paa samme Maade er Vinduet i Korets Gavl, der har en Højde af $18\frac{1}{4}$ Alen og Brede af $4\frac{1}{2}$ Alen, delt ved 5 Poster i 6 Felter, og disse i Kvadrater, af hvilke Vinduet har 20 i Højden i hvert Felt.

Foruden disse Vinduer har Kirkens Krypt 2 Vinduer med en meget fattigere Profilering i Karmen. Før Kryptens Gjenopførelse bragte disse Vinduer Lys ind til en Tøndehvælving under Koret, der var brugt til Begravelse, og i hvilken der henstod en Del Ligkister fra sidste Halvdel af forrige Aarhundrede. For at bringe Lys ind i Forhallen, blev det nødvendigt at indsætte et Vindue over Indgangsdøren i Kirkens Vest-Ende. Da Døraabningen her har en Højde af c. 6 Alen, frembød Anbringelsen af et saadant Vindue ingen Vanskelighed. Et tilsvarende Vindue indsattes over Døren fra Forhallen ind til Kirken.

Da det store Laan var bevilget, kunde der med Alvor tages fat paa Restaurationen af Kirkens Murværk, som var det mest omfattende Arbejde ved Kirken, og Begyndelsen skete med den vestre Ende, hvor Hoved-Indgangen til Kirken havde været og igjen maatte blive. Da Vaabenhuset i Aaret 1619 var opført udfor den nordre Indgangsdør, efterat Kirken var tagen i stadig Brug til Menighedens Gudstjeneste, saa var den vestlige Indgang overflødig, og det varede heller ikke længe, førend den blev tilmuret. 1624 den 4. Juni blev Knud Tømmermand betalt, fordi han afbrød den gamle Kirkedør, der siden omtales som den forlorne Dør paa Kirkens vestre Gavl, der er bleven repareret; men da Reparationen bestod i at spække og kalke, saa er det tydeligt, at Døraabningen har været til-

muret. Foran den tilmurede Dør var der 1754 opført en Portal i Tidens Smag, som aldeles skjulte den gamle Døraabning, og hvis Opførelse havde medført en delvis Afhugning af Dørkarmens Profilerung. I denne Portal havde man saa i Slutningen af forrige Aarhundrede opstillet en Ligsten over Kjøbmand Peder Eilschou og Hustru Ane Marie Becker¹⁾. Denne Portal blev nu nedbrudt. Peder Eilschous Ligsten gaves Plads i Kirkens nordre Sideskib; den gamle Dør kom igjen frem for Dagens Lys, og dens Karm blev gjengivet sin oprindelige rige Indfatning, af hvilken saa meget var bevaret, at den kunde tilbageføres i sin første Skikkelse, og nu udgjøre Kirkens bedste Prydelse. Ved Kirkesynet den 30te Juli 1872 kunde det anføres i Synsprotokollen: »Restaurationen af Kirken er i fuld Gang. Paa Vestsiden er det store Vindue og Hoveddøren færdige. Paa Nordsiden ere alle Vinduer fuldendte.«

Paa Kirkens Nordside møder os strax Gisicos gamle Indskrift. Den strækker sig over de 5 vestlige Fag og fortsættes over de samme Fag paa Kirkens Sydside. Øjet opdager strax, at Kirkens vestre Gavl med sine afbrudte Murflader og det store Vindue, der gaar lige ned til Kirkedøren, ingensinde har baaret nogen Del af Indskriften. Om dens Istandsættelse, Udfyldning og Læsning henvises til min Afhandling herom i Ny kirkehistoriske Samlinger²⁾; her skal kun anføres Undersøgelens Resultat, hvorefter Indskriften læses saaledes:

1. Hoc opus erexit Phynensis Gisico preses,
Spiritus allexit quem, non suggestio deses.
Utut sum, me tutus in coelo beatus tuetur,
Qvi hic in requiem dignam martyr et venerit ordo
5. Cnutus coronatus. Vanus erit hic opus atque prophanus,
Labar enim cura cessante pia ruitura.

¹⁾ Ligstenens Indskrift læses hos Mumme, S. 58.

²⁾ 6 B. S. 795 flg.

Usque da, et pura bona victima non peritura
 Penas peccati decet hac abolere patrati,
 Tristibus a baratri que liberat hostibus atri.

10. Annus millenus decies tricenis et unus
 Est domini lapsus, dum procuravit in usus
 Hanc molem fieri. Relinquit nomen haberi.

Fyens Biskop Giscico opførte dette store Værk. — Nu efterlader han sit Navn at bevares i Eftertidens Erindring.

Ved det andet Fag paa Nordsiden af Kirken stod Vaabenhuset ¹⁾. Lige over for Restaurationens Opgave, at føre Kirken tilbage til sin oprindelige Skikkelse, kunde en Tilbygning som Vaabenhuset, der ikke i sig selv frembød nogen arkitektonisk Interesse, og ikke engang havde bevaret sit oprindelige Udseende, ikke ventes bevaret; Huset var blevet moderniseret med en lignende Portal, som den der var opsat ved den vestre Ende af Kirken, og som bar Frederik den Femtes Navnetræk udhugget i Sten og Aars-tallet 1754. Dette Huses Nedbrydelse voldte derfor ingen Vanskelighed og fremkaldte ingen Meningsforskjel mellem Synskommissionen og Kirkeinspektionen, da det var givet, at der indenfor den nu aabnede Dør mod Vest vilde blive indrettet en Forhal til Beskyttelse for Kirkegjængere. Under Vaabenhuset var en overhvelvet Begravelse ²⁾. Den blev nu fyldt med Jord og Hvælvingen tilmuret og over-dækket med Jord. Ved Vaabenhusets Nedbrydelse kom det runde Vindue, der havde været skjult af dettes Tag, igjen tilsyne. Den saaledes blottede Indgangsdør til Kirken blev afklædt sin paaklæbede Kalkpuds, og den lemlæstede Dørkarm blev gjengivet sin oprindelige rige profilerede Indfatning efter de Spor, som opdagedes af det Gamle.

¹⁾ Om Vaabenhusets Beskaffenhed henvises til min Afhandling om Kapellerne ved St. Knuds Kirke, i Samlinger til Fiens Historie 5. B. S. 159 fig.

²⁾ Mummé anfører S. 214, hvem Begravelsen tilhørte.

Ikke heller voldte det nogen Betænkelighed at lade den lave Dør bortfalde, der førte ind i Kirken i Faget Vest for Valkendorfs Kapel. Muraabningen var uden den karakteristiske Dørkarm, som omgiver Dørene paa Sydsiden af Kirken; her kunde altsaa være Tale om en senere Tids Gjennembrydning af Muren. Vinduet ovenover Døren var forkortet, hvilket kunde tyde paa en tidlig Tilstedeværelse af Døren paa dette Sted, men ogsaa kunde være en Følge af Dørens senere Anbringelse. Hvælvingsfaget, hvori Døren var, er det blinde Fag, som Kirken her har paa dette Sted, hvor Vinduet mangler i Højkirken, og hvor indvendig Triforiet i Højkirkens Mur er ombyttet med en større Blænding. Ved Udgravning udenfor Kirken paa dette Sted fandtes 1866 en Murlevning af brændte Sten; som gik i Flugt med Kirken i en Afstand af over 10 Alen; det erfarede saaledes, at her havde engang staaet en Udbygning ved Kirken, altsaa det ene af Kirkens 2 gamle Kapeller.

Historien veed kun at nævne 2 Kapeller ved St. Knuds Kirke; det ene, som kaldes Benedicts Kapel, og det andet St. Knuds eller, efter dets Stifter, Mogens Krafses Kapel. Kirken selv fremviser heller ikke Spor af flere end 2 Kapeller, det ene paa Sydsiden og det andet paa Nordsiden. Da det Kapel, som Mogens Krafse opførte, stammer fra Aaret 1464 eller 1466, og Kapellet paa Sydsiden antyder sig selv at have været der, da Indskriften sattes i Aaret 1301, saa er det givet, at Kapellet mod Syd ikke kan være Mogens Krafses, og vi nødes saaledes til at fastholde, at det Kapel, vi her staa ved paa Kirkens Nordside, er det af Biskop M. Krafse i Aaret 1464 opførte Kapel¹⁾. Beliggenheden var forsaavidt vel valgt ogsaa af

¹⁾ Om flere Enkeltheder i Fremstillingen her, henviser jeg til min Afhdl. om Kirkens Kapeller i Samlinger til Fyns Historie, 5. B., S. 115 flg., hvor Mogens Krafses Kapel fejlagtigt er henlagt til Kirkens Sydside, hvilken Fejltagelse her rettes.

den Grund, at Kapellet laa lige overfor den Gaard paa Nordsiden af Kirkegaarden, som Mogens Krafse kjøbte og bestemte til Residents for den Præst, der læste Messen for Hellig Trefoldigheds Alter i hans Kapel. Ogsaa kan Hensynet til den Deformitet, som fra gammel Tid var tilstede her i Kirkens Mur have bestemt Valget af Pladsen. Kapellet blev nedbrudt i Aaret 1582 efter Foranstaltning af Kantsler Niels Kaas, der havde Sct. Knuds Kloster, hvilket Kirkens Vedligeholdelse paahvilede, i Forlening. Kapellet var en rummelig Bygning, og er rimeligvis efter Reformationen bliven benyttet af Stiftets og Byens Gejstlighed til Landemode og Tamperdage, og det er fra den Side, at der er rejst en Modstand mod Kapellets Borttagelse, som gjorde det nødvendigt at erhverve en kongelig Tilladelse af 15. Juni 1582 til Kapellets Nedbrydelse¹⁾. Det var vel ogsaa dette, som bestemte Niels Kaas til samtidigt med Kapellets Borttagelse at indrømme Gejstligheden et andet Lokale til Landemode i et af Klosterets Huse Syd for Kirken. Men Kapellets Navn fulgte med Gejstligheden til Konsistoriets nye Lokale, saaledes fulgte Albani Kirkes Navn med Menigheden over til Graabrødre Kirke i alle de Aar, hvori denne Kirke var til Brug for Albani Sogns Menighed.

Paa de af Ministeriet godkendte Tegninger af Etatsraad Herholdt, der laa til Grund for Kirkens Restauration, var Valkendorfs Kapel paa Kirkens Nordside bortfaldet. Der var imidlertid 2 Omstændigheder, som mægtigen maatte bidrage til at holde paa Kapellet. Baade havde Henning Valkendorf til Glorup, den 30. Januar 1632, modtaget lovlig Skjøde paa Jorden, som Kapellet staa paa, af Borgemester og Raadmænd i Odense paa Sct. Knuds

¹⁾ Ved. Simonsen, Od. Hist. 3. B., S. 17. Engeltoft, Odense Bys Hist. 1. Udg., S. 32. Anm. anfører Kongebrevets Ord: «at maatte nedbryde det gamle Kapel norden op til St. Knuds Kirke.» Det ses, at her er Tale om Kapellet paa Kirkens Nordside.

Kirkes Vegne, og siden, da Henning Valkendorf gav Kirken en Bondegaard i Ørsted Sogn i dette Øjemed, havde Odense Magistrat og Kirkeværgerne til St. Knuds Kirke den 21. Febr. 1655 udstedt deres skriftlige Revers og Tilstaaelse for, at St. Knuds Kirke skulde være pligtig til »at holde Kapellet ved Magt og forsvarlig Bygning, som den nu findes.» Gaarden i Ørsted blev i Matrikulen af 1690 sat til 7 Td. 2 Alb. Hartkorn; dens gamle Skyld-sætning var lidt over 16 Td. Kapellet var forblevet uberørt af den store Reparation 1754; det var opført 1633 i Tidens Renaissancestil og udgjorde saaledes et Led i Kirkens Historie. Det var derfor med fuld Føje, at Ministeriet resolverede, at Kapellet skulde bibeholdes og restaureres paa Kirkens Bekostning. Dette skete saa. Granitmuren i Kjælderen afrettedes og udfugedes. I den østre Side indsattes et nyt Vindue, og paa samme Side opførtes en ny Gavl i Lighed med Gavlene mod Nord og Vest. Alt Spærværket fornyedes, og Taget belagdes med Kobber i Stedet for de gamle Tagsten. Den Nædgang, som var til Kjælderen under Kapellet, hvor den valkendorfske Slægt hviler, i Kirkens nordre Sidegang, blev tilmuret, og en Indgang til Kjælderen aabnet fra Krypten.

Ligesom den lange Indskrift danner et Baand hen over de 5 vestlige Vinduer, saaledes danner det gennembrudte Firkløver en Frise hen over de 3 Vinduer i Koret baade mod Nord og Syd. Det er i de 2 mellemliggende Fag — det 5te og 6te i Kirken — at Afvigelserne i Bygningens Plan og Anlæg komme frem. Dette Parti af Kirken forblev urørt.

Paa Etatsraad Herholdts Tegninger var Kirkens østlige Gavl bestemt til at gjengives sin oprindelige Højde, hvilken den havde mistet ved en større Reparation paa Højkirken Tagværk i Aarene 1791 og 1792¹⁾. De nye Spær forkortedes da fra 16 Alen til 13 Alen. Dersom Teg-

¹⁾ Mumme, S. 30.

ningen her skulde have været gennemført, vilde den have krævet et helt nyt Tag over Hovedskibet; men dertil var Tagstolen endnu for god, og Blytaget var heller ikke i kassabel Stand. Gavlen beholdt saa sin Reisning uforandret. Alle Kirkens Gavle baade mod Øst og Vest vare dækkede og belagte med svære grovt tildannede Granitsten. Disse blev nu borttagne, og Kirken overalt forsynet med takkede Gavle, som dækkedes med Tegl.

Under Vinduet i den østre Gavl findes en tilmuret Aabning af 3 Alens Højde; den har i sin Tid ført ind til en Trappe, der igjennem Muren udmunder bag Alteret, hvor Indgangens Bueslag er synlig i Muren.

Paa Kirkens Sydside kom flere af Fortidens Spor tilsyne og bleve paaagtede. Vi begynde fra den vestre Ende. Trappetaarnet havde her ind imod Døren i en Højde af 5 Alen en Murtykkelse, der ikke havde noget tilsvarende paa Kirkens Nordside. Det kunde antages at være en Rest af den gamle Omgang, der her havde forbundet Klosteret med Kirken, og at have staaet i Forbindelse med »den gamle Pille Vester paa Kirken og den gamle Grundvold, som blev afbrudt« 1619¹⁾). Trappetaarnet blev nu her gjengivet sin oprindelige Form.

Indgangsdøren, som er her i det vestligste Fag, var forsynet med det saakaldte »lille Vaabenhus«, der var tilvejebragt ved at overdække Rummet imellem Trappetaarnet og den næste Murstiver. Denne Overdækning fjernedes, og Døren kom til at vise sig med sin profilerede Karm. Da Kong Hans's Sten inde i Kirken fjernedes fra det næste Vindue, hvis Nederdel Stenen havde dækket, kunde Vinduet her gjengives sin gamle Dybde. I det følgende — det tredje Fag — viser Kirkens indvendige Mur, at her har været Indgang til en Bygning udenfor Kirken. At der har været et Kapel paa Kirkens Sydside bevidnes ved et Dokument, der udstedtes i 1481 angaaende et Forlig om

¹ Regnskab i Kirkens Arkiv.

Ejendomsretten til 2 Gaarde i Slepstrup, og hvori det hedder, at Mødet holdtes i »det søndre Kapel ved S. Knuds Kirke«¹⁾. Dette søndre Kapel er Benedikts Kapel, der kommer til Omtale i Kirkens Historie 1357. I dette Aar gave 3 af Rigets Biskopper fuld Aflad til alle dem, som testamenterede Gaver ad Sacellum Benedicti in Basilica Canutia Othoniæ²⁾. Udeladelsen af Sancti foran Benedicti leder med Nødvendighed Tanken hen til Kongebroderen Benedict; dette Prædikat vilde ikke være blevet udeladt, hvis Talen var om Munkefaderen, en af den katholske Kirkes største Helgener. Det delte Bueslag med Midtpillen, som førte ind til Kapellet, kunde ved sine Formers Simpelhed, der staa i Modsætning til den Rigdom, som udmærker Piller og Karme i Gisicos Bygning, give den Tanke Rum, at Kapellet hidrørte fra den Bygning, som gik forud for den nuværende, og saaledes lod det sig ogsaa forstaa, at Kapellet saa tidligt efter Gisicos Bygnings Opførelse kunde være saa trængende til Hjælp, som Afladsbrevet forudsætter. Kapellet var en lille Bygning. Ved Eftergravning fandtes en muret Grund i en Afstand af 6 Alen fra Kirken. Kapellet var ikke højere, end at Indskriften paa Kirkens Mur kunde føres hen oven over dets Tag. Rimeligvis er det nedbrudt 1582 samtidigt med det paa Kirkens Nordside; men endnu i 1619 henlaa ikke ubetydelige Rester af Kapellet ved Kirken, thi i dette Aar bleve 6300 Mursten afbrudte af »en gammel nedfalden Kapel paa Kirkens søndre Side.«

I det femte Fag fra Vest, altsaa endnu i Gisicos Bygning, kom en Dør frem ved Kalkens Afbankning. Dørkarmens rige Ledføjning, der ganske svarer til de andre Døre i Kirkens vestre Del, gjør det klart, at vi ikke her have en Dør fra Kirken ind til et Kapel udenfor, men en Indgangsdør fra Fratergaarden til Kirken. Øst for denne

¹⁾ Samlinger til Fyns Hist., 4. B., S. 258,

²⁾ S. R. D. 1 Tom. p. 309.

Dør manglede en Murstiver; naar den var afhugget, og det viste den sig at være, kunde nu ikke vides. Den blev opført igjen i Lighed med Kirkens øvrige Murstivere.

I de 2 næste Fag dækkes Muren næsten i sin hele Udstrækning af det tilstødende Konsistorium. Konsistoriet har sin Historie ved Siden af Kirken. 1586 gav Niels Kaas Fyns Gejstlighed et Hus hos Sct. Knuds Kirke til et almindeligt Konsistorium. Allerede Ordet »Hus« leder bort fra at antage, at her er Tale om et Kapel ved Kirken. Over Brugen af Kirkens Kapeller kunde Klosterets Lensmand ikke have Raadighed. Det var derimod Gejstligheden, der blev berøvet Brugen af Kapellerne ved disses Nedbrydelse, og hvem Niels Kaas derfor til Erstatning gav et Hus, der laa »bequemmeligt hos Kirken.« Til Kirken paa dette Sted kunde intet andet Hus støde end det østre Hus i Klostergaarden, det samme Hus, af hvilket ikke længe efter den øvrige Del blev anvendt til Brug for det af Christian den Fjerde stiftede Gymnasium, i Aaret 1621. Ved denne Lejlighed lod Kirken opføre en Mur mellem Huset og Klosteret, men Muren gjorde ikke Fyldest som Gavl. Baade Mur og Gavl her vilde ogsaa have været overflødige, hvis her var Tale om et Kapel, der dog maatte have haft en Endemur og Gavl. Den i Aaret 1622 her opførte Mur gik ikke højere end til Bjælkelaget. Konsistorium og Gymnasium vedbleve at have sammenhængende Tag ¹⁾ lige til Aaret 1859, da Synet forlangte, »at der her gennem Taget skulde opføres en Brandmur mellem den Del, som tilhørte Kirken, og den Del, som ejes af Stiftsbibliotheket.« Huset, som Kantsleren gav Gejstligheden, stod ikke i nogen indvendig Forbindelse med Kirken, hvilket et Kapel nødvendigvis maatte have gjort. I Aaret

¹⁾ Derfor kunde der ved Reparationen 1719 og 1722 opstaa Strid mellem Kirken og Gymnasiet om, hvem der skulde betale Reparationen af Tagværket over Konsistoriet (Latinskol. Progr. 1846, S. 44).

1639 lod Kirkeværgen til Brug for Gejstligheden den nuværende Dør fra Kirken ind til Konsistoriet gjennembyrde i Kirkens Mur; der havde før den Tid ingen Indgang været her til Konsistoriet. Kirkens Stolerække gik fortløbende, og en af Kirkens Stole maatte afbrydes for at skaffe Plads til Døren¹).

Konsistoriets Vidde er indvendig $13\frac{1}{4}$ Alen; en saadan Vidde har intet Hus i Klosteret haft og endnu mindre et Kapel. Den nuværende Vidde er fremkommen ved, at Omgangen ind mod Klostergaarden er tagen ind i Huset og Omgangens Ydermur er bleven til Husets Sidemur. Udvendig har Konsistoriet en Brede af $15\frac{1}{2}$ Alen og dækker saaledes for halvandet af Kirkens Fag. Det er de samme Fag, der paa Nordsiden af Kirken viste Spor af en Forandring i første Byggeplan. Paa Sydsiden have disse 2 Fag manglet Lys i Lavkirken, og det Fag nærmest Koret savner Triforium. Dette sidste kunde tyde paa, at Huset her var til før Kirken.

Den Reparation, som Konsistoriet modtog, bestod i, at der lagdes et nyt Gulv og anbragtes dobbelte Vinduer og dobbelte Døre ved Indgangene fra Vest og Øst. Da Krypten ikke syntes at have haft anden Nedgang end gennem Døren Øst for Konsistoriet, saa forklarer det, at Klosteret havde haft en Udgang her til Øst; der skulde næppe for Gejstligheden været nogen Grund til her at anbringe en Dør, hvis den ikke havde været her i Forvejen. Til Brug for Arkitekten, der under Kirkens Restauration arbejdede i Konsistoriet, opførtes en Skorsten, som blev staaende til Brug ved Konsistoriets Opvarmning ved Gudstjenesten. Kakkelovnen, som staar her, tilhører Stiftsbibliotheket og er kun midlertidig overladt til Kirken.

Øst for Konsistoriet i Kirkens næstsidste Fag fremkom ved Murens Reparation en Dør, som førte ind til Kirken. Siden ved Kryptens Udgravning viste det sig, at

¹ Efter Kirkens Regnskaber.

her førte en Trappe ned i Krypten. Dørens Indfatning i Muren viser nu dens Plads, medens Døraabningen er blændet. Om Restauration af Kirkens ydre Murværk er endnu kun at bemærke, at alle Murstræbere, der vare tildeels forvitrede, bleve delvis ommurede eller opbyggede, og alle belagte med Kobberafdækning.

Hvad Kirkens Tage angaar, da efterat det var afgjort, at den østre Gavl skulde beholde sin gamle Rejsning, blev ogsaa Taget over Hovedskibet uforandret. Taget er lagt med Bly; dette blev nu efterset og repareret med nye Plader, overalt hvor de gamle vare forvitrede. Anderledes forholdt det sig med Taget over Sideskibene. Her var Spærværket overalt forraadnet og maatte paa den søndre Side aldeles fornyes, og for den allerstørste Del ogsaa paa den nordre. Tagets Brøstfældighed var Tid efter anden bleven afhjulpen ved oplagte Zinkplader, og maatte helt igjennem fornyes. Der blev nu oplagt Kobbertag over begge Kirkens Sideskibe, og det blev forsynet med Tagrender og Nedløbsrør ogsaa af Kobber. Paa Spiret og paa Højkirken anbragtes Lynafledere.

Samtidigt med disse Arbejder paa Kirken udvendig, var Restaurationen gaaet fremad i Kirkens Indre. Arbejdet var begyndt med Orgelets Nedtagelse. Orgelet var nyt, bygget i Aarene 1861 og 1862 af Marcussen og Søn i Aabenraa for en Betaling af 12000 Kroner, dog med Bibeholdelse af Orgelets Façade med Frederik den Femtes og Juliane Maries Navnetræk. Det næste var Nedtagelsen af Kirkens Pulpiturer og Fjernelsen af Kirkestolene. Ved Synet den 30te Juli 1872 bestemtes, at alle Pulpiturer snarest skulde nedtages. Disse udfyldte i 2 Etager alle Buerne paa Nordsiden af Højkirken og paa Sydsiden de 2 Bueslag nærmest Koret, det samme var Tilfældet i Kirkens Vestende under Orgelet. Pulpituret ligeoverfor Prædikestolen var indrettet til Kongestol, og der gjordes fra Ministeriet Fordring paa, at hvis dette Pulpitur bestemtes til at dele Skæbne med Kirkens øvrige, maatte der i den

restaurerede Kirke igjen opføres en Kongestol. Fordringen var forsaavidt historisk berettiget, som der fra Begyndelsen synes at have været en Stol i Kirken indrettet til Brug for Kongefamilien. En Kongestol kommer oftere frem i Kirkens Regnskaber, saaledes fik Kirkens Værge den 16. Decbr. 1683 fra Stiftamtmand Winterfeldt »paa Kong. Majestæts Vegne« Brev om at lade gjøre nye Laase og Nøgler til Kongens og Dronningens Stol i St. Knuds Kirke. Prædikestolen stod ved den øverste Pille paa søndre Side, og under den var den øverste Stol indrettet til Kongens Stol, og den tilsvarende paa Fruentimmersiden var Dronningens.

Samtidigt med Pulpiturernes Nedtagelse bleve ogsaa Kirkens Stole afbrudte. Disse vare lukkede med aflaaesede Døre. Dog var det forlængst ude af Brug at leje Pladsene i Stolene ud; nu stode de alle aabne til fælles Afbenyttelse. Det var kun Pulpiturerne, som vare udlejede for aarlig Betaling. Alt det saaledes nedtagne Træværk blev bortsolgt ved offentlig Auktion og udbragtes til 3237 Kr. 74 Øre. Saaledes var hele Skibet tomt paa Prædikestolen nær, der blev staaende urørt, og Murerne kunde nu opføre deres Stillads i Kirkens hele Højde.

I Koret nedtoges den store Altertavle. De 2 øverste Afdelinger henlagdes paa Loftet over Konsistoriet, hvor de efter Restaurationen forbleve liggende; om den nederste Afdeling bliver siden Tale. Korstolene, der 1754 havde mistet deres høje Rygstød og Himmel, udtoges for at repareres og gjengives saavidt muligt deres gamle Form. De paa Kirkens Piller anbragte Monumenter over Grev Dohna og Jomfru Skofgaard forbleve urørte. Overhovedet kan det bemærkes, at de paa Muren og Pillerne anbragte Monumenter forbleve paa deres Pladser, med Undtagelse af et Par, der fjernedes fra Skibets Piller, hvorom siden.

Paa dette Punkt af Arbejdet, i Efteraaret 1872, da de to lave Mure nedbrødes, som skilte Korets Hovedskib fra Sideskibene, kom Sporene tilsyne af de Bueslag og Piller,

som havde dannet Nordsiden af Kirkens gamle Krypt, og en yderligere Eftergravning viste snart, at vi her havde Rester af en Underkirke, hvor nu Koret var. Denne Opdagelse meddeltes strax til alle de i Sagen interesserede, og gav Anledning til en længere Forhandling med den særlige Synskommission og med Ministeriet.

Krypten var bleven nedbrudt i Aaret 1582. Saaledes maa nu Stedet forstaaes hos Pontanus¹⁾, hvor han fortæller, at det var ved Istandsættelsen af Koret i Kirken, at Kong Knuds Skrin blev fundet: »Othinæ cum anno 1582 die 22. Januarii Chorus, ut vocant, ecclesiæ D. Canuti instauraretur, reperta est tumba cuprea — in qua reconditum fuit Canuti regis et Martyris sceleton«. Hvori denne instauratio af Kirkens Kor bestod, behøvede ingen Forklaring for de Læsere, der ligesom Forfatteren havde oplevet den store Forandring med Koret i St. Knuds Kirke. Det samme fremgaar af den Beretning om Helgenskrinets Findested, som haves hos Ole Worm, der var samtidig med Pontanus. Hans Fasti Danici, som udkom 1626, har herom²⁾: »Arcula, in qua ejus corpus repositum erat, inventa est Otthoniæ Anno 1582, 22. Januarii, cum, pro reparanda Æde ipsi dicata, sacellum, in quo positus erat, immutaretur.« Det ses, at her ikke er tænkt paa Nedbrydelse af en Kapelbygning ved Siden af Kirken, men kun en Forandring, Omdannelse af det hellige Rum, sacellum, hvor Skrinet gjemtes, og Ordene vise saaledes hen til Korets Omdannelse ved Kryptens Nedbrydning, hvad enten vi saa ved sacellum ville forstaa selve Krypten, hvortil Ordene hos Pontanus kunde give Anledning, eller et ved Reformationen aflukket Rum i Krypten, hvori Skrinet var hensat³⁾. Naar Bircherod 100 Aar derefter

¹⁾ Pontanus, Histor. rer. Danic. p. 199

²⁾ Fasti Danic. Lib. 1 c. 9 p. 29.

³⁾ Arnesens Latinske Ordbog. 2D. Sp. 2741: sacellum est locus parvus Deo sacratus cum ara — sine tecto.

fortæller, at Kong Knuds Skrin blev fundet i et Kapel paa Sydsiden af Kirken, saa viser dette, hvor langt vore Dages Uvidenhed om Tilstedeværelsen af en Krypt i Kirken rækker op i Tiden. Koret havde paa Bircherods Tid intet synligt Spor af den forsvundne Krypt; derimod viste Kirken tydelige Spor af en Udbygning paa Sydsiden, hvor der manglede et Vindue lige til 1754. Det kunde derfor være med et Øjensvidnes Sikkerhed, at Bircherod kunde berette, at det var i et Kapel ad latus Templi australe, at Helgen-skrinet fandtes 1582. I dette Aar maa Krypten være nedlagt, thi den første Grav her indrettedes allerede 1584.

Da Krypten nedbrødes og opfyldtes, blev der i den bageste eller østlige Side opført en Tøndehvælving over Korets hele Brede. Den fik sit Lys fra de 2 Vinduer, som her vare i Kirkens østre Mur. Her henstode omtrent en Snes Kister med Lig fra forrige Aarhundrede. Efter Brevvexling med Stiftsøvrigheden bleve disse Kister i April 1873 nedsatte i en lang Grav, der gaar parallel med Læseforeningens Hus, Øst for Jens Benzons Monument. 3 Kister, som indeholdt Ligene af 3 Frøkener Mylius, bleve førte til Rønninge Søgaard og indsatte i Familiens Begravelse. Indenfor eller Vest for denne Hvælving var Grev Dohnas Begravelse opført 1584 af store hugne Kampesten. De Kister, som stode her, og af hvilke ingen stod i Forbindelse med Grev Dohna, vare alle i en yderst forfalden Tilstand. Dette gjaldt i næsten endnu højere Grad om Indholdet af de andre Begravelser i den med Jord opfyldte Kryptkirke. Den store Jordmasse udførtes nu af Kirken og opfyldte den Lavning i Jordsmonnet, som var Øst for Kirken. Alle de Ben, der endnu vare i Behold af de i Krypten begravede Lig, af hvilke den allerstørste Del havde været nedlagt i Jorden uden nogen muret Grav, samledes og og lagdes ind i den store Gravhvælving, som er lige under Trappen, der fører op til det nuværende Kor. De Rester af den gamle Krypt, der nu kom tilsyne,

vare: Fodstykkerne af 3 murede, runde Piller i Kryptens Midte, de tilsvarende Bærepiller ved Siderne, Brønden, der rensedes og strax for en Del fyldtes med Vand, og det gamle Gulv af røde brændte Sten. Buerne og Pillerne mellem Midtskibet og Sideskibene stode omtrent ubeskadigede med deres rige Ledføjning, der svarer til den i Koret ovenover. Det var saaledes hovedsagelig Hvælvingerne, hvis Opførelse det her gjaldt om. Det var tydeligt, at Midtskibet i Krypten havde været dækket af to Rader Hvælvinger, der bares af de runde Piller; men derimod lod der sig ikke opdage noget Spor af, at Kryptens Sideskibe havde haft noget Overdække enten af Hvælving eller af fladt Loft. Saaledes forblev det ogsaa efter Restaurationen; i Sideskibene er Rummet ubedækket lige op til Hvælvingen over Kirkens egne Sideskibe. Derved kan Lyset fra Kirkens Vinduer falde ind i Krypten, der iøvrigt faar sit Lys fra Kryptens egne 2 Vinduer i den østre Ende af Kirken. De Ligsten, som laa over Gravene i Koret saavel i Hovedgangen som i Sidegangene, bleve optagne for siden at nedlægges paa de tilsvarende Pladser i Kryptens Gulv.

Ved Synet den 11. Juli 1873 kom Sagen om Kryptens Gjenopførelse til Forhandling. Synskommissionen lod tilføre Protokollen: »Spørgsmaalet er fremme om en eventuel Restauration af den under Højkoret opdagede gamle Underkirke eller Krypt — Sct. Knud Konges formentlige Kapel. Derom vil Synet ifølge Ministeriets Ordre gjøre nærmere Indstilling i Forbindelse med en tidligere Indberetning om samme. — Forsaavidt der fra Ministeriets Side gives Tilsagn om et Tilskud af 10,000 Kroner, erklærede Kirkeinspektionen sig villig til at bekoste Kryptens Istandsættelse.« Det kunde af monumentale og kunsthistoriske Hensyn ikke forsvares at lade Krypten igjen forsvinde; medens det paa den anden Side ikke forekom Inspektionen, at det kunde paaligge Menigheden at bekoste Opbygningen af en Underkirke under Koret, der

aldeles ingen Betydning havde for Gudstjenesten i Kirken. Men paa begge Sider var man enig om, at der burde gjøres Skridt til Kryptens Bevaring. Herom blev der af Inspektionen indledet Forhandling med Ministeriet, og dermed hengik Aaret 1873.

Imidlertid fortsattes og fremmedes Arbejdet i Kirkens Hovedskib. Her var det især Pillerne, der trængte til at restaureres og gives tilbage til deres oprindelige Form, der fra Gulvet indtil Pulpiturene var gjort aldeles ukjendelig. Al Profilering var afhugget og Pillerne given en firkantet Form med afbrudte Hjørner og en stærkt fremspringende Gesims. Paa samme Maade vare Soklerne afhuggede, paa en Pille nær, den vestligste i nordre Række, som viser, at Sokkelen paa Pillerne har svaret til det dobbelte Baand, der i Gisicos Kirke træder i Stedet for Kapitæl paa Pillerne. Nu blev den paalagte Puds aftagen, og Pillerne bragte tilbage til deres oprindelige Form, der var bevaret i Buernes Spids ovenover Pulpiturene. Derimod blev den gamle Sokkel ikke ført tilbage, men Sokkelen under alle Piller blev dannet af almindelige Mursten i Lighed med den Sokkel, som var tilstede i Koret og i Krypten. I det Fag nærmest Koret paa Nordsiden, hvor der mangler baade Triforium og Vindue i Højkirken, var Buen oprindelig meget lavere end i Kirkens andre Arkader. Allerede 1754 havde her maattet foretages en Udhugning baade i Højden og i Vidden til Pulpituret. Ved Kalkens Afskrabning kom her en Dør frem ovenover Buen. Døren førte ind til den Trappe, som var synlig ovenover den lige udenfor liggende Hvælving over Sideskibet. Nu blev Buen atter udhugget for at bringes i Højde med Kirkens øvrige Arkader; derved blev den blandede Dør overskaaren. Synet bestemte, at Rummet her skulde indrettes til en Kongestol med fremspringende Façade. Af den Grund opførtes en Pille, der deler Buen i to mindre, men da denne Pille er svær og tung uden nogen Harmoni med Kirkens øvrige Piller, saa staar den meget uheldig

og optager den bedste Plads midt i Kongestolen. Kongestolens Anordning og Udsmykning er kun foreløbig, indtil Kirken ser sig istand til at bekoste en værdigere Stol, hvortil de fornødne Tegninger ere udarbejdede. Ligeoverfor i den søndre Gang findes bag Epitaphiet, der hænger over Indgangen til Konsistoriet, en Dør, som er synlig paa Loftet over Konsistoriet. Denne Dør, der har ført ind i Kirken fra Klosterets anden Etage, har kunnet have Forbindelse med Døren i Nord ved et Lectorium foran Koret. Noget tilsvarende træffe vi i den vestre Ende af Kirken.

Da det yderste Hvælvingsfag mod Vest var frigjort for Pulpiturerne under Orgelet, og Daabens Skranke var fjernet, saa blev her indrettet en Forhal til Kirken. Til den Ende tilmuredes Buerne mod Syd og Nord, i hvilke mindre Døre anbragtes; og ligeledes Buen ind mod Hovedskibet, i hvilken en Indgangsdør, hvis Karm gaves Form efter Kirkens andre Bueslag, indmuredes. Forhallen faar sit Lys fra to runde Vinduer, der vende ud til Sidegangene og fra Vinduer over saavel den ydre som den indre Indgangsdør. I Kirkens Endemur sporedes Døre med bagved liggende Trapper, som førte ud over Sideskibenes Hvælvinger, og naar disse Døre tænktes forbundne med et Galleri langs med Muren over Hovedskibet, saa kunde en Procession gaa forbi alle Kirkens Triforier uden at herøre Kirkegulvet. Triforier findes under alle Vinduer i Højkirken, med Undtagelse af de to vestlige Fag af Koret. Disse vare alle tilmurede. Nu bleve de aabnede igjen, Karmenes Profil restitueret, og Vinduer indsatte.

Paa de to Piller næst ved Prædikestolen var ud mod Hovedgangen opsat 2 Epitaphier over 2 af Byens Borge-mestre, nemlig: Hans Nielsen og Thomas Risbrich. Disse Epitaphier bleve nedtagne fra Pillerne og opsatte igjen paa hver sin Side af Indgangsdøren. De to Trætavler, som Mumme omtaler S. 108, den ene med det danske, den anden med det meklenborgske Vaaben, bleve ned-

tagne fra Koret og ophængte i Forhallen ved Siden af Indgangsdøren. Her bleve ogsaa de Skjolde ophængte, som før hang i Koret med paamalede Navuechiffre af de danske Konger efter Christian den Fjerde.

Da nu ogsaa Kirkens Hvelvinger baade indvendig og udvendig vare undersøgte og de opdagede Brøstfældigheder afhjulpne, saa var Restaurationen af alt Kirkens indvendige Murværk, paa Krypten nær, nu færdig. Murmester A. F. Andersen af Odense havde ved Tilbud af 27. Marts 1872 paataget sig Arbejdets Udførelse for en Betaling af 10,000 Rdl.

Det næste var Spørgsmaalet om Kirkens Dekoration, der maatte løses, medens Murerne Stillads endnu stod oprejst i Kirken og kunde benyttes. Det var paatænkt, at lade Kirkens Indre beholde Stenenes egen røde Farve uden nogen Overstrygning, og i den Hensigt blev al Kalken afskrabet og afvadsket af den indvendige Mur i hele Kirken; men det Syn, som Kirken frembød med sin store røde Murflade, efter at dens Sten vare blottede, var stødende for Øjet. Derom bleve alle snart enige. Kirken blev saa igjen overkalket og alle Hvelvings-Kapperne aftrukne med Kalkpuds, for saaledes at modtage den tilsigtede Dekoration, i Overensstemmelse med de tidligere fundne Spor paa Hvelvingerne, hvorom Synet allerede 1873 havde gjort Bemærkning. Dekorationsmaler Hilker kom hertil fra Kjøbenhavn, og efter hans Anvisning blev saa Kirkens Maling udført af Maler Berends i Odense. Ved Synet den 24. Juni 1874 var Dekorationen af Højkirken fuldført. Al Overlæsning og alle stærke Farver er undgaaet. Dekoration er anvendt paa Hvelvingernes Ribber og paa Pillernes og Vindueskarmenes Ledføjninger. I hele Kirken blev der draget et bredt Baand under Triforierne for at bryde Murfladens Eensformighed.

Den Forhandling, der i Henhold til Synet den 11. Juli 1873 var indledet med Ministeriet om Bidrag til Kryptens Restauration, førte ikke til det forønskede Resultat. Derimod var Ministeriet enigt med Synskommission og

Kirkeinspektion om, at Krypten burde bevares og opbygges i sin oprindelige Skikkelse, og forlangte med Hensyn hertil Tegninger og Overslag indsendte. Et endeligt Overslag udarbejdedes af Etatsraad Herholdt og udviste en Sum af 8500 Rdl., med hvilke saaledes det tidligere Laan vilde være at forstørre. De af Herholdt udarbejdede Tegninger bleve forelagte Ministeriet og approberede. Da denne Approbation var modtagen gennem Stiftsøvrigheden under 2. Juni 1874, kunde Arbejdet ved Krypten begyndes og fortsættes uden videre Afbrydelse. Herom gaves Synsprotokollen den 24. Juni 1874 saadan Tilførsel: »Restaurationen af Underkirken er approberet af Ministeriet.« Det Arbejde, som her var at udføre, bestod væsentlig i følgende.

Da det Ahlefeldtske Kapel i den østre Ende af Kirkens søndre Sideskib forblev uberørt af Restaurationen, saa blev ogsaa det derunder værende Rum i Krypten urørt, og blev ved Mur i de to tilstødende Bueslag afsondret fra den øvrige Krypt, der paa den Maade fik 4 Arkader ud mod det nordre Skib, men kun 2 mod Syd. Disse Arkader bleve da reparerede, men det var kun en ringe Udbedring, her behøvedes; saa godt havde Buerne holdt sig i Jorden i disse 300 Aar. Efter Kryptens Længde fandtes i Midten Fodstykkerne af 3 runde Piller, der svarede til de modstaaende Halvsøjler paa Arkadens Piller. Her blev saaledes 8 Hvælvinger at opføre. Højden i disse Hvælvinger, der opførtes i Spidsbuestil med Krydshvælvinger, er omtrent 6 Alen. Den Brønd, som kom frem i Kryptens Gulv, blev rensat og istandsat. Der fandtes ved Jordmassens Udflytning ikke Spor af nogen Trappe, som havde ført fra Kirken ned i Krypten, derimod var der Rester af en Trappe fra Yderdøren i den søndre Mur ned i Krypten, og denne Trappe var den eneste synlige Indgang i Krypten, som lod sig opdage. Nu anlagdes en Trappe ned i Krypten fra hver af Kirkens Sidegange. Kryptens Gulv belagdes atter med røde brændte Sten, og i Gulvet ned-

lagdes alle de Ligsten, som havde ligget i Korets Gulv, nøjagtigen paa samme Sted i Kryptens Gulv.

Der skete indvendig en bred Tilmuring paa den ydre Mur i Højde med Gulvet i Kirken; dette var blevet nødvendigt paa Grund af, at man for at vinde Rum til Gravene havde borthugget saa store Stykker af Kirkens Grundsten, at Jordmassen, som trykkede paa Muren udvendig, maatte have en Modvægt paa den indre Side. Derved blev der med det samme en Tilgang til det Ahlefeldtske Kapel og til Valkendorfs, langs med Kirkens Mur.

Foruden de fra Koret her nedlagte Ligsten findes nu følgende Begravelser i Krypten med Kongelig:

Der var i Sct. Knuds Kirke indrettet en Familiebegravelse for Kong Hans, den Gang Graabrødre Kirke blev forladt. Begravelsen var i en lille Gravhvælving under det Vindue Øst for den søndre Indgangsdør. Her var Ligene af Kong Hans, Dronning Christine, Kong Christian den Anden og Prinds Frants nedlagte hver i sin Kiste. Graven var omgivet med et Jernstakit, og en Marmorplade med Indskrift paalagt. Op imod Vinduet, hvis nederste Tredjedel den dækkede, var den store Ligsten oprejst, der ogsaa var ført hertil fra Graabrødre Kirke. Krypten blev nu anvist som det rette fremtidige Gjemmested for disse Kongelig. Ved Skrivelse af 25. Sept. 1874 blev det af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet overdraget til Professor Engelhardt, Professor Paludan-Müller, Professor Schmidt, Justitsraad Strunk og Kunstmaler Magnus Petersen at optage disse Kongelig af Graven, og at foranstalte deres Nedlæggelse i Kirkens Krypt efter foretagen Undersøgelse. Denne Undersøgelse blev foretagen i Tiden mellem den 30. September og 5. Oktober, og Resultatet af denne Undersøgelse meddelt i en Indberetning til Ministeriet af 27. Novbr. 1874. I et afsluttende Møde den 6. Oktbr. 1874 Kl. 12¹/₂ blev Skeletterne insvøbte ethvert for sig, og nedlagte i 4 interimistiske Kister, hvis Laage blev mærkede med de paagjældendes Navne og anden

Betegnelse. Derefter forsegledes alle Kisterne, indtil Gravene vare færdige i Krypten og den endelige Nedlægning der kunde ske.

Ved allerhøjeste Resolution af 11. Februar 1875 blev det overdraget til Kammerherre Worsaae i Forening med Stiftsøvrigheden og Kirkens Inspektion og Værge at foranstalte det fornødne med Hensyn til Nedlægningen af de kongelige Levninger fra Kong Hans's Begravelse i nye Grave. I Gulvet i den østre Ende af Kirkens (Kryptens) nordre Sideskib var der anlagt murede Grave: for Dronning Christine nærmest op til Kirkens Væg, ved Siden deraf for Prinds Frants, ved Siden af denne igjen for Kong Hans og endelig længst mod Syd for Kong Christian den Anden. Lige over Gravene var indmuret i Sideskibets østre Væg det fra det søndre Sideskib henflyttede store Stenmonument over Kong Hans, Dronning Christine og Prinds Frants; og tæt op til dette paa Sideskibets nordre Væg var ophængt Prinds Frants's Epitaphium af Træ, og derunder blev indsat i Muren den Marmortavle med Indskrift, som før laa over Graven i Kirkens søndre Sideskib, og som ommeldte Kongeligenes tidligere Flytning fra Graabrødre Kirke til Sct. Knuds Kirke.

Løverdagen den 17. Juli 1875 foretoges den endelige Indretning af Kongegravene i den da, fuldstændigt restaurerede Krypt. Nærværende vare da Kammerherre Worsaae, Stiftsøvrigheden og Kirkeinspektionen. Efterat man havde forvissat sig om, at Seglene alle vare ubrudte paa de i Konsistoriet henstaaende fire Kasser, i hvilke samtlige kongelige Skeletdele den 6. Okt. 1874 vare blevne nedlagte, aabnedes Kasserne og hvert Skelet for sig udtoges og nedlagdes i sin Blykiste i den for samme indrettede Grav i Krypten. Skeletterne bleve henlagte i deres fulde naturlige Længde med Hovederne mod Vest. Ved Hovedenden af hvert Lig nedlagdes desuden i Kisterne til yderligere Betegnelse for kommende Tider de kronede Metal-Navnechiffre, der hidrørte fra de i Aaret 1817 forfærdigede, men nu

aldeles fortærede Trækister. Gravene bleve staaende utildækkede og Kisterne utilloddede, indtil Gravene den følgende Dag bleve tagne i Øjesyn af Hans Majestæt Kongen og den kongelige Familje, efter Overværelse af Gudstjenesten i Kirken, der den Dag blev gjenaaabnet til Afbenyttelse for den daglige Gudstjeneste. Strax derefter bleve Laagene paa Blykisterne i de fire kongelige Grave tilloddede, og Begravelsernes Lukning paabegyndtes ved Henlæggelsen paa de respektive Grave af fire nye Ligsten med korte Indskrifter, som paa Foranstaltning af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, efter en til Kongegravens og Helgenskrinenes Restauration af Rigsdagen given Bevilling, vare anskaffede. Den endelige Dækning og Tilmuring af Gravene fuldendtes den følgende Dag (den 19. Juli). Over hvad der saaledes skete i Dagene den 17., 18. og 19. Juli 1875 optoges en Protokol, der underskrevs af Stiftsøvrigheden, Kirkeinspektionen og Kammerherre Worsaae.

Da Dronning Elisabeths Lig 1883 førtes hertil fra Gent, efter Foranstaltning af Etatsraad Tietgen, blev Christian den Andens Grav flyttet længere mod Syd for at give Plads til lignende i Kryptens Gulv murede Grave for Dronning Elisabeth og Prinds Hans. Saaledes hvile nu Kong Christian den Anden, hans Dronning Elisabeth og deres Søn Prinds Hans under den østre Hvælving i Kryptens Midtskib. Denne Omflytning og Nedlægning af disse kongelige Levninger skete den 10. Oktober 1883 i Overværelse af Stiftsøvrigheden, Kirkeinspektionen, Kammerherre Worsaae, Etatsraad Tietgen og flere af Byraadets Medlemmer, og over Nedlægningen optoges og underskrevs følgende Protokol.

«I Henhold til Skrivelse fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet af 18. f. M. angaaende den definitive Bisættelse i Sct. Knuds Kirkes Krypt i Odense af Kong Kristian den Andens Dronning Elisabeths og Prinds Hans's jordiske Levninger, mødte idag, den 10. Oktober

1883, Morgen Kl. 9, i Sct. Knuds Kirke Direktøren for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring, Kammerherre Worsaae, Lektor Chiewitz, Stiftsovrigheden for Fyens Stift, Inspektionen for Sct. Knuds Kirke tilligemed Byraadet i Odense samt Hr. Arkitekt V. Petersen.

Først aabnedes Kong Christian den Andens Grav foran Kong Hans's Monument. Blykisten i samme fandtes urørt og helt tilloddet, hvorefter den henflyttedes i den nye, for samme murede Grav midt under den søndre Hvælving i Krypten. Den tidligere Ligsten, som var ubeskadiget, lagdes atter over Kisten.

Derefter aabnedes den Trækiste med den deri værende Zinkkiste, hvori Dronning Elisabeths og Prinds Hans's Ben oprindeligt vare førte fra Gent til Kjøbenhavn, og derfra igjen til Odense. De Segl og omviklede Baand, hvormed Direktionen for de antikvariske Mindesmærker havde forsynet dem ved deres Overførelse fra Kjøbenhavn, befandtes urørte.

Efter at den tilloddede Kiste var oplukket, udtoges Dronning Elisabeths Ben, som af Hr. Lektor Chiewitz omhyggelig ordnedes og lagdes tilrette i den nye for hende bestemte Blykiste, som derefter nedsattes og tilloddedes i en muret Grav under den nordre Hvælving i Krypten. Over Graven lagdes en ny Ligsten med Indskrift. Paa lignende Maade udtoges og ordnedes Prinds Hans's Ben i en ny Blykiste, som nedsattes i en muret Grav i Krypten midt imellem Kong Christian den Andens og Dronning Elisabeths Grave. Ogsaa over denne Grav lagdes en ny Ligsten med Indskrift.

Under Forretningen kom tilstede Hr. Etatsraad Tietgen, hvem det i en saa væsentlig Grad skyldes, at den nye og smukke Ordning af Kongegravene ved Hidførelse af Dronning Elisabeths og Prins Hans's sidste Rester har kunnet lade sig udføre. Mødet hævedes Kl. 12. Odense d. u. s.«

(Underskrifterne).

Foruden disse Kongegrave gemmer Krypten Kong Knuds og hans Broder Benedicts Kister; at de begge ere Helgenskrin og altsaa maa indeholde Levninger af 2 Helgene, nemlig Knud og Albanus, følger ikke med Nødvendighed deraf, at de begge have faaet Plads i samme Kirke. Beskueren af Benedicts Skrin eller Kiste, der er 2 Alen 9 Tommer lang, vil ikke gjøre sig fortrolig med den Tanke, at det er den Æske (capsula), der stod paa Alteret i Albani Kirke den Dag, da Kong Knud dræbtes, og endnu mindre, at det Skelet af en fuldvoxen Mand, der hviler i Kisten i Krypten, skulde have kunnet rummes i et Relikviægjemme, der betegnes med Navnet capsula. Og naar Historien beretter, at Kong Erik lod gjøre en Kiste til Benedict aldeles svarende i Form og Udsmykning til den, som han havde ladet gjøre til Helgenen Knud, og vi saa nu i Sct. Knuds Kirke se en Kiste, der i Udseende, Størrelse og tidligere Udstyring ikke er at skille fra den anden Kiste, hvori Kong Knud hviler, saa skal der stærkere Argumenter til at frakjende Benedict den Kiste, end det Bevis, som hentes fra den Seddel, som Mads Pedersen Rostok »i Hast« skrev og nedlagde i Helgenskrinet 1696.

Til begge Skrinene er der opført murede Fundamenter under de midterste Hvælvinger i Kryptens Hovedskib, og Kisterne ere indesluttede af 2 Glaskasser, der ere hermetisk tillukkede.

En Indskrift over de Mænd, som lede Døden med Kong Knud, er anbragt i Krypten paa Væggen i den søndre Side, hvor Trappen fra Krypten fører op til Kirkens Sideskib, og lyder saaledes:

»Med Kong Knud dræbtes hans Broder Benedikt og 17 af Kongens Mænd, nemlig Asmund, Blakke, Sven, Agge, Thurgot, Bernard, Gudmar, Eskil, Tokke, Palne, Akke, Rosten, Mile, Radulf, Thurgot, Vilgrip.

Som det timedes dem at lide Døden med deres Konge og Herre, saa bør deres Minde ogsaa ihukommes med hans.«

Ovenover Krypten løfter det nuværende Kor sig i en Højde af 3 Alen, og en Trappe af Sten med Jernrækværk fører op til Koret fra Skibets Midtgang. En mindre Trappe af Træ fører op til Koret fra den søndre Gang. En Hovedforandring, som blev foretaget i Koret, var, at Alteret, der før stod ind mod den østre Mur, flyttedes omtrent 6 Alen frem i Koret. Dette skete vel nærmest af Hensyn til Menigheden, for hvem det høje Kor ellers vilde have skjult Alteret for meget, men ogsaa fordi Alteret paa den Maade kom til at staa lige over den Pille i Krypten, som forener de bageste Hvælvingers Gjordbue, medens den ved Kirkens Bagmur vilde med al sin Vægt have tynget paa Hvælvingernes Kapper. Altertavlen, der var 18 Al. høj, er beskrevet af Mumme¹⁾. Den havde i Aaret 1649 afløst en ældre, og svarede nu ikke til Kirkens tilbageførte Stil, ligesom den heller ikke passede til det højere Kor. Derfor blev kun den nederste Afdeling opstillet paa ny til midlertidig Brug, indtil det kunde lykkes Kirken at erholde en Altertavle, der kunde fyldestgøre de Fordringer, som her maatte stilles af Kirke og Menighed. Dette Haab gik i Opfyldelse ikke mange Aar efter, da Dronning Christines Altertavle overførtes hertil fra Vor Frue Kirke i Odense, hvorom Kirkens Protokol indeholder følgende Beretning:

»Aar 1886 i August Maaned blev Claus Bergs Altertavle opsat over Alterbordet i Sct. Knuds Kirke, efterat den i Sommeren 1885 var overflyttet fra Vor Frue Kirke i Odense og henstillet i den vestre Ende af Kirkens nordre Sideskib, for der at undergaa en fuldstændig og omfattende Restauration. Altertavlens Overførelse fra Vor Frue Kirke til Sct. Knuds Kirke skyldes tvende Mænd her i Sognet, der i dette Øjemed have bragt et ikke ringe Penge-Offer. Hr. Brygger, Cand. pharm. Schjötz bestod den nye Altertavle, der nu staa i Vor Frue Kirke; den gamle Altertavles Restauration og Opstilling i Sct. Knuds

¹⁾ Sct. Knuds Kirke, S. 105 flg.

Kirke bekostedes af Borgemester, Appellationsretsraad Johan George Christoffer Frederik Koch og hans Hustru Fro Louise Mathilde Friis.

I Skrivelse af 10. Juni 1884 havde Kirke-Ministeriet meddelt Samtykke til, at Altertavlen flyttedes fra Vor Frue Kirke til Sct. Knuds, og i samme Skrivelse underrettet om, at Ministeriet havde overdraget til Kammerherre Worsaae, Etatsraad, Arkitekturmaler H. Hansen og Professor, Arkitekt Storch at træde sammen i Comite for at forestaa Altertavlens Restauration. Den nye Altertavle til Vor Frue Kirke var færdig til Opstilling i Juli Maaned 1885, og Mandagen den 20. Juli paabegyndtes Flytningen af Claus Bergs Altertavle. Herom gaves herfra Meddelelse til Kammerherre Worsaae, der i Skrivelse af 27. Juli 1885 paa Comiteens Vegne underrettede om, at Restaurationen af Altertavlen var af Comiteen overdraget til Professor Magnus Petersen.

Da Kammerherre Worsaae afgik ved Døden den 15. August 1885, beskikkede Ministeriet ifl. Skrivelse af 25. Aug. s. A. Dr. phil. Henry Petersen til at tiltræde Comiteen i hans Sted.

Professor Magnus Petersen begyndte saaledes paa Arbejdet ved Hjælp af Billedskærer Ernlund af Odense og Kunstmaler Feederholtz af Kjøbenhavn. Professor Storch udtraadte senere af Comiteen og i hans Sted indtraadte Arkitekt Vilhelm Petersen af Odense. Restaurationen fremmedes i den paafølgende Vinter og Sommer saaledes, at Opstillingen af Altertavlen paa sin Plads i Koret kunde paabegyndes midt i August, og Søndagen den 5. September 1886 kunde Gudstjenesten i Sct. Knuds Kirke første Gang holdes foran det nye Alter.«

Kannikestolene i Koret fra den katholske Tid vare vel blevne skaanede i Aaret 1754, men for at modernisere dem efter Tidens Smag var det høje Rygstød og Himmel taget bort. Nu bleve Stolene førte tilbage til deres gamle Skikkelse ved Anbringelse af lukkede Rygstød og frem-

springende Dække; men Korets Forkortelse ved Alterets Fremrykning medførte, at Sædernes Antal indskrænkedes fra 9 til 7.

Gulvet, der i den øvrige Kirke lagdes af brændte Sten, blev i Koret belagt med Marmorfliser fra det tidligere Gulv, og disse indfattedes i Kvadrater af røde Mursten.

Ved Gulvets Lægning i Kirkens Skib bleve ogsaa Rørene til Varme-Apparatet nedlagte. I Inspektionens Møde den 8. Sept. 1874 fremkom et Tilbud fra d'Hrr. Allerups Støberi i Odense om at levere og indlægge Varme-Apparatet for en Betaling af 6700 Rd. Jernstøberiet Phoenix i Odense gjorde et lavere Bud af 12,641 Kr., og fra denne Fabrik blev saa Apparatet indlagt i den følgende Vinter. Opvarmningen sker ved Damp, der faas fra Dampkjedlen i et Kjedelhus i en Afstand af omtrent 40 Alen Syd for Kirken. Apparatet har vist sig at være tilstrækkeligt og kan i Frosttage bringe Temperaturen i Kirken op til 10 og 11 Grader.

Før Restaurationen havde Kirken 4 Rader Stole i Skibet. Disse vare lukkede med Døre, der vare til at aflaaase, fordi de lejedes ud for aarlig Betaling. Dette var forlængst gaaet af Brug, og den Rettighed; som f. Ex. Latinskolen, Magistraten o. fl. havde til forbeholdte Stolestader, var opgiven. Landsognet gjorde vel nu Fordring paa at blive anvist særlige Stolestader til udelukkende Brug, ligesom forhen; men da deres gamle Stole havde været i Sidegangen blandt de korte Stole, og Bænkene der nu ikke kunde have meget tillokkende, saa frafaldtes den rejste Indsigelse. De nye Stolestader byggedes uden Døre med udskaarne Opstandere, efter en fra Etatsraad Herholdt oversendt Model, som var forarbejdet af Snedker Oxelberg i Kjøbenhavn. Efter den bleve Stolene forfærdigede af Snedkere i Odense. Der blev nu kun 2 Rækker Stole langs med Hovedgangen; i Sidegangene blev der sat løse Bænke langs med Muren.

Fra Kirkens Skib er Indgang til Konsistoriet og til Valkendorfs Kapel. I dette, hvis øverste Del er overgaaet til den Vittinghofske Familje, der stiftede Baroniet Schelenborg, var det store Epitaphium af sort og hvidt Marmor aldeles brøstfældigt, og de der staaende Kister i en meget forfalden Tilstand. Kisterne bleve betrukne med nyt Klæde af Besidderen af Schelenborg, og Epitaphiet restaureret af Kirken, hvortil Baron Juul Brockdorff til Meilgaard bidrog med 300 Rd.

Gasledningen udgaar fra Kjælderens i Valkendorfs Kapel, hvor Gasmaaleren er opstillet. Derfra føres Ledningen i 3 Arme op over Kirkens Hvælvinger i Højkirken og i Sideskibene, saaledes at Kronerne, af hvilke der er 4 i Midtgangen og 2 i hver af Sidegangene, i hvert af Kirkens Skibe ere uafhængige af hinanden, og kunne tændes og slukkes hver for sig. Paa Kirkens Piller er anbragt Lampetter og ved Orgelet 2 Kandelabrer. Indlægningen af Gasledningen udførtes af Smed Andersen i Odense, og Indlægningen i Forening med Omdannelsen af Lysekronerne og Anskaffelsen af Lampetter kostede Kirken 5000 Kr. Kirken havde 7 Lysekroner, 4 i Midtgangen og 2 i søndre og 1 i nordre Gang. Nu blev en ny anskaffet til nordre Gang og støbt af Gjørtler Vilh. Hansen for en Betaling af 800 Kr.

Da nu ogsaa Orgelet var kommet tilbage til sin gamle Plads i den vestre Ende af Kirken, med Bibehold af den gamle Facade, men opmalet og forgyldt paa ny, saa var Restaurationen af Kirken fuldendt, og den 18. Juli 1875 blev Kirken paa højtidelig Maade gjenaaabnet til gudstjenstlig Brug i Overværelse af Kong Christian den Niende og de fleste Medlemmer af Kongehuset. Menigheden havde i 3 Aar været henvist til Vor Frue Kirke.

Den saaledes fuldendte Restauration var bestridt ved de 2 Laan, det første fra 1873 paa 132,200 Kr. og det andet fra 1875 paa 24,000 Kr. I alt paaførtes altsaa Kirken en Gjæld af 156,200 Kr.

Meddelelser fra Aalborg Bispearkiv.

Det er nu en Række Aar siden, at Biskop Kierkegaard i Ny kirkehist. Saml. II, 328 ff. meddelte nogle »Smaating fra Vendelbo Stiftskiste«. I den seneste Tid har Adjunkt D. H. Wulff i Aalborg gjennemgaaet samme Arkiv og derfra tilstillet os Afskrifter af en Del Breve, som kunne antages at være af kirkehistorisk Interesse. Af disse meddele vi denne Gang følgende.

1.

1540, 26. Avgust. Kongeligt Memoriale, givet Hr. Peder Thomesen, første evangeliske Superintendent i Vendelbo Stift, om adskilligt den gejstlige Orden angaaende.

Hues som hogborne Første och stormegtigste Herre, Her Christian mett Guds Naade Danmarcks, Norgis etc. Konning, vor nadigste Her, nu mett hans ko. Mat^s. Rodh, som her nu tilstede er, haffuer berodslagit och giffuit for svar paa the Erende, som Her Peder Thomssen vdj Wendelbo Stygt hans ko. Matt. nu schriffiligen offuerantworit haffuer.

Først som Superintendent er begerendes, att Presterne ther vdj Wendelbo Stygt mwe giffue Gesterie lige wedh then Mode, som the giffue vdj Wiborg Stygt, thet well ko. Matt. lade bestelle enthen schriffiligen eller mundeiligen mett hans Naades Befallingsmandt Axell Jwll, saa thet skall gaa tilbørlig tiill.

Fick samme Superintendent Schriffuelse mett seg tiill Niels Lange, Forstander vdj Duholm Closter, att hand schall vpbygge oc ferdig giøre thet Huss i Hospitalett i Nykiøping och holle Hospitalett vedt Magt, epther som handt mett Henrich Randzow och Superintendent tiilforne ther om forligt er.

Tesligeste kom mett hannem Scriffuelse tiill Borge-mester och Raadt vdj Nykiøping i Morss, att the schulle legge thet Giillegots tiill Hospitallett, epther som the mett for^{ne} Henrick Rantzow och Superintendent och tiilforne ere bleffne forligte om.

Fick Eyller Lycke och Scriffuelse, att hand schall paa syn Swogers Vegne tiltencke, ingen Capellaner att holle tiill the trinde Sogne, vden the ere tiilforne aff Superintendenten examinerett och offuerhørt, saa frempt att ko. Matt. ther egemen icke schall fororsages tiill att sette de Capellane, som bequemme ere oc viide att predicke Guds Ordth rent och klartt.

Fick samme Superintendent Schriffuelse mett sig tiill Axell Jull indeholdendes, att hand haffuer berett for Ko. Mat., huorledes att ther wdi Wendelbo Stygt schall løbe mange forlobene Muncke eller och andre falske Predicker, som predicke och hiemeligen forføre och forwende then fattige simpell Almwge. Thij haffuer ko. Matt. aluorligen befallit Axell Jull att haffue flitig och grandgiffuelig Till-siwn mett, att saadane falske och vgudelige Mend [icke] stedes att haffue theris Werelse eller Omgengelse ther vdj Stigtet, men att hand forwiser och iager thennem ther heden.

Schall och Axell Juell paa ko. Matt.^s Vegne enthen vpbygge eller ferdig giøre Superintendenten then Gord i Høringe, eller och ellers paa ett andett Sted wduise hannem en Gord, som hand eller hanns Eptherkommer Superintendenter alle Tid kunde boc och haffue theris Werelse vdj.

Axell Jwell schall och bliffue till ens mett Superintendenten ther vdj Stygttett och foruise hannom syn Rentte och Vpbørssell, saa hand for then bethimeligen och till gode Redhe.

Met the Sogne, som endnu ere under Closter eller forlente tiill Riddersmends mendt, vill ko. Matt. lade vpstaa mett, tiill hans Naade kommer sielff ind vdj Nør Jutland och thaa kand forfare, huilke Personer ther ere forlente ther mett, och besee theris Breffue och ther ephther Leighheden wider handle och beslutte om samme Sag.

Om Skolemestere och Hører theris Vnderholling. Axell Jwll schall mett Superintendenten drage tiill alle Kiøpsteder ther vdj Stygttet och forfare, huor ther findes saa møgett Giillegots, Altergots eller anden Rentte ther wdj Byen, som ingen Arffuinge er tiill, som ere saa formoendes, att the ther aff kunde fundere och styffte Skolerne och Skolemester och Hørernes Vphold. Thaa skulle the tage Borge-mester och Raad i huer Kiøpstedt til thennom och vordere samme Gots oc siden selge thett Borgerne arfflig, dog att thet settes thennem paa en aarlig Rentte och Jordskyld aarligen tiill euig Tiid ther aff ath giffue, huilcken [o: oc aff] samme Rentte forordinere och skicke Skolemesterne och Hø- rerne i huer Kiøbsted en tilbørlig Vnderholling, som the och theres Eptherkomer Skolemester och Hører kunde haffue theres Vpholdinge vdaß til ewig Tiidth, och thet bebreffue och forsegle thennem emellem. Och hues Rentte ther siden offuer er, thet schall forwendes och leggis tiil Ho- spitalerne tiill the fattige theres Vpholdinge. Giffuit paa Kiøpenhaffn Slott Torsdagen nest ephther sancti Bartolomei Dag Aar mdxl. Wnder ko. Matt.^s Signett.

2.

1546, 12. Februer. Præstegaarden i Nykjøbing paa Mors tillægges Kantor i Viborg M. Niels Friis.

Christian met Guds Naade Danmarks, Norges, Wendes oc Gottes Koning etc. Vor Gunst thiiilforne. Viider,

att wij nu haffuer forlent oss elsk^e Mester Niels Friis Cantor vdj Weborig then Gaardt, ligendes ther vdj ethers Bye westen op thii then Heligandskiercke oc kallis Prestgaarden, som Presten Henrick koffte. Thii bede wij ether oc aluerligen wille, attj nu strax for wden alle Forhinderyg antuorder for^{ne} Mester Niels Friis for^{ne} Gaardt. Her wider altings^e att rette ether ephther oc lader thett ingenlunde. Befalendes ether Gudt. Schreffuit wdj wor Kiøbstedt Weborig Fredagen nest ephther Sanctæ Scholasticæ virginis Dag Aar mdxlvj.

Wnder wort Signett.

Udskrift: Oss elsk^e Borrig(er)mester, Raadmendt oc mieninge Borriger wdj wor Kiøbstedt Nybiøbing.

3.

1550. Bestemmelse om, at Græsset paa Kirkegaardene tilkom Præsterne.

Oluff Chrysostomus, Superintendent offuer Windelbo stickt, gjør witteligt for alle medt thette mytt obne breff, adt aff then befaling, iegh haffuer aff Gudt och aff wor naadige Herr kon: Ma:, haffuer ieg tilsagt oc obenbarlig kundgiordt wdj alle Kiercker, som iegh haffuer besøckt paa mytt embeds vegne, adt alle Kierckegaardtz Affgrødhe hør Presten till aff retthe, som thennem giiffuedt er effther theriss Presentatz oc Collatz Breffues Lydelse, aff hwilcke Kiercker oc Prestegaardhe the aarligen giffue kon: Ma. Gestery wdaff. Saa bestaar iegh ederlig mod Her Pedher wdy Owby adt maa nyde oc bruge gress oc augrøde paa Owby oc Bierstedt Kierckegaardhe, oc will wære hans Fulhiemell for hwermantz tilltall, till saa lengy kon: Ma: bliffuer anderledis till sindtz ther om. Screffuit oc giiffuit i Aalborig Louerdagen nesth for sancti¹⁾ dagh aar Mdl. Vnder myt Signet.

¹⁾ Et Hjørne af Papiret er afrevet.

4.

1550. Dom i en Ægteskabssag, afsagt af Ægteskabsretten i Aalborg.

Vy ephther^{ne} Oluff Munck, Høuitzmandt paa Aalborg-hus, Oluff Chrysostomus, Superatendent wdj Wendelbo Stiigt, Morten Heggelundt, Sognneprest tiill sancti Boels Sogenn i Aalborg, Peder Jenssen, Forstander wdj Helliggesthus ibid., Niels Jesperssen, Sognneprest tiill wor Frue Sogenn ibid., Chrestiernn Perssen, Michell Hanssen, Borge-mestere i Aalborg, Niels Jensen, Hans Husum, Per Bieske, Chrestiernn Michelssen, Chrestiernn Schriffuer oc Maltj Perssen, Raaedmendt ther samesteds, giøre witterligt, att Aar ephther Gudts Byrd mdl. Onsdag i Faste paa Aalborg Raadhuss wor wy forsamblett att høre wdj Rette Eckteskaffs Sager. Tha wor skiickett for oss thenne Breffuisserske Anne Nielsdr. paa thenn enn oc Niels Massen i Jesmarck paa thenn andenn Side, oc berette for^{ne} Anne Nielsdr., att nogenn Aar forledenn sidenn, ther for^{ne} Niels Massen oc hun thientte i Gaarde tilsamen, lagde handt seg ephther hende oc begierede, att hun wille giøre hans Willie, oc hun thiitt oc offte sagde hannem ney, tiill saa lenge hand loffuett hende Eckteskaff oc loffuett att wille forssee hende, som enn Danemandt burde att forssee sinn Ecktehøstrue, saa fuldkom hand sinn Villie mett hende, oc the afflede ett Barnn tilsamen. Sameledes sidenn ther hun laae wden Kiercke ephther same hendes Barnnefødsell, kom handt tiill hende att bede hinde were weedt ett friitt Moedt, hand wille staae mett hinde oc forssee hinde, som en Danemandt burde att forssørge sinn Ecktehøstrue, som handt hende tilffornn loffuett haffde. Oc i Rette lagde ett Witne wdtgiffuett paa Aalborg Raaedhus, lydendes, att Pallj Glarmester y Hoenn¹⁾ haffde ther for Borgemestere oc Raaedt wundett weed sinn Eedt oc wpragte Fingere, att hand oc hans Høstrue ner-

¹⁾ c: Hune Sogn.

uerindes hoes ware wdj theres Stue, hørde oc saae, att for^{ne} Niels Matzssen kom ind tiill for^{ne} Anne Nielsdr., ther hun laae wden Kiercke epher same Barnn wdj for^{ne} Pallj Glarmesters Hus, oc bad hinde were weed ett friitt Moed, ald thenn Deell handt haffde loffuet, thet wille hand holde hende och staae hende for i alle Maade, som en Dannemandt burde att giøre weed sinn Egthehöffrue etc., som samme Winde ydermere indholder. Tisligeste stoed for^{ne} Pallj Glarmesters Høstrue her for oss oc mett wpragte Fingre weed hindes Eedt bestod, att for^{ne} Niels Massens Ordt liige saa war tiill hende [som Pallj] Glarmester wundett haffuer. Framdeles beuiste for^{ne} Anne Nielsdr. mett ett Sognewitne aff Hunn Sognesteffne, lyudendes, huorledes Pallj Glarmester oc Anne Andersdr. ther haffde wundett, att the neruerindes hoes war wdj Pallj Glarmesters Stue oc hørde, att Niels Massen gaff for^{ne} Anne Nielsdr. ald thenn Troff, ther Gud hannem giffuett haffde, oc ragte hand hende sinn Hand oc mett Handt oc Mund loffuett at forsørge hende, som en Danemandt burde att forsee sinn Høstru, mett flere Ordt, som same Sognewitne bemeller oc indholder. Oc for^{ne} Niels Massen ther offuer haffuer forlatt hende oc tagett seg enn andenn oc giort Brøllup mett emod hans Sogneprestes Forbudt, oc ther for er bandseett aff same hans Sogneprest. Ther tiill suarett for^{ne} Niels Massen oc sagde, att handt aldrig loffuett for^{ne} Anne Nielsdr. Egtheskaff i nogen Maade, oc i Rette lagde ett Tingswitne lyudendes, at v Mendt wundett haffde, att the [haffde hørt Pallj] Glarmester sige, att hand wiiste inthet aff same Eckteskaffs Handell emellom for^{ne} Niels Massen oc Anne. Ther tiill suarett for^{ne} Pallj Glarmesters Høstrue oc sagde, at the Ordt, handt haffde wundett tiill Sognesteffne oc paa Aalborg Raaedhuss, wille handt well bestaae, men for Fejgde oc Had skild wille handt icke sige thennum, huad hand wiste i thenn Sagh etc. Tha epher Tiilltalle, Giensuar, Breffue oc Beuissning, som for oss i Rette war, haffue

wy ther paa saa sagdt, att wy icke kunde forffare andett i thenn Sag, enn for^{ne} Anne Nielsdr. er for^{ne} Niels Massens rette Egthehøstrue for Gudt oc Werdenn, oc hanum att bør att forsørge hende for sinn Egthehøffrue, som hand loffuet haffuer; oc thet hand saa emod kon. Matt.s Ordinantz oc sinn Sogneprestes Forbudt haffuer troffloffuet oc druckett Brøllup mett enn anden, haffuer hand leffuet met hende i Hoer oc bør ther for att straffues som thenn, ther kon. Matt.s [Ordinantz offwertraadt haffuer oc therfor] well bør att straffues. [Oc] ther som for^{ne} [Anne Nielsdr.] icke will tage hannum tiill Naade for then Forseels, hand seg haffuer forseett emod Gudt oc hinder, maa hun were hannem quitt; hues hun icke will were hannem quitt, bør hannum att forsørge hinde, som for^{uit} staaer. Tiill ydermere Windesbiurd trycke wy woris Signetther neden paa thette wort opne Breff. Giffuitt paa Aalborig Raadhus Aar, Dag som for^{uit} staaer.

5.

1553 og 1561. To Forpligter udstedte af nylig beskikkede Kapellaner.

a.

Jeg Niels Christenssenn vann Koldingh bekender for alde med thette mitt obne Breff, att efterdi Gud allermectiste aff synn store Naade oc euige Forsyunn haffuer kallit mig til thet hellighe Prædickeemedede att vere enn Sielesørger oc Medthienere til Hammer Kierke, tha haffuer jeg loffuit oc tilsagt oc nu med thette myt obne Breff loffuer oc tilsiger hederlig oc høglerdt Mandt doctori Olao Chrysostomo superintendenti offuer Windelboo Stickt att skal vere hannem, thystligesth mynn Herritzprouist horig oc lydig efter kong. Mat.^s Ordinantz oc med aller Mackt straffe Syndt oc Vndskab oc al Auffguderi efter Scriffens Lydelse, husvole oc trøste raadløse Samuittighidt oc med Gudz Naadis Hielp skicke mig wel bode vdj Lerdom oc Leffnit oc waare flittig paa mit Emede orlig oc syldigh, Gud til Ere oc thenn helige Kiercke til Opbyggelse oc ey

lade mig findis vdj nogen Løsactighedt efter thenne Dag, vdi Drukenskab eller Skørleffnit eller nogen obenbare Laster mit Emede til Foractelse. Ter som ieg findis nogen Thidt witterligh at giøre imod thet, ieg nu loffuer, oc bliffuer mig offuerbeuist, skal ieg segis aff med mit Emede efter Ordinanszens Lydelse oc icke lenger regnis iblantt erlig Prestmendt oc Sielsorger. Till ydermiere Windisbyrdt træcker ieg mit Signethe neden for thette mit egen Handschrift. Datum Nychopix anno 1553 die 22. Augusti.

b.

Jegh Johannes Erasmi kendis och witterligt giør for alle metth thetthe mytt obne Breff och egenn Handskriift, atth epterthy Gud alsommectigiiste aff synn Forswynn och Naadhe haffwer laditt mig ordineris och kallis till thette hellige Predickeembede atth werre enn Metthyennere wthj Gudzs Ordh och Cappellann hoess hederlig och wellertt Mand Her Pedher wthty Heritzsløff, tha loffwer ieg och tilsiger mynn kiere Superintendentt, hederlig och høylertt Mandt Mester Jørenn Mortensen, att skwle flittheligen studere och legge Windt opaa miig wthj boglige Konster och thenn hellige Skriiftt, som ieg will haffwe itt bedre Kald wthj Fremthiden, om Gud thet forsiett haffwer, och kalliis ad secundum examen, och ther som ieg icke findis merre duelig, enn ieg nw er, will ieg ey begerre nogenn Sogen for mynn egne. Disligist att skwle mett ald Gudfryctighed och flitege predicke Gudzs salig Ordh, aldelis att skicke mig epter koning. Maiestatis Ordinantzs och mynn Embidis Welckor, thet beste Gud giffuer mig Naade till, gerne spørgendis mig for, hwad ieg icke siellwff wiidtt eller twiller paa. Disligiste att forworre mig for Horrery oc Skørleffnytt, offwerflødige Drucken-scaff och skiendige Edher mett alle andre groffwe Lather, ther Gudh och mitt Embit er wthj Maatth, wthty hwilcke ther som ieg bliiffwer beffwndhen, saa thet kandt mig

skielle offuerbewises, och ey ieg raader Baadtt ther opaa, nar ieg er paamyntt, skall ieg were affve met mitt Embide, wige Stigthenn och ey merre regnis eblantt fromme Prestmendht. Till witthnisbyrdh kerligen tilbeder ieg hederlige och wterdhe Mendh Mesther Mortthyn Hegelwndh Sogneprest tyll sancti Bodelzs Kiercke y Olborig och Her Peder Jenssen Sogneprest tyl wor Frue Kiercke ibid. att besegle thenne mynn Handskriiffitt mett mig. Skriiffwitt wthj Olborig Torsdagenn nest epter Mariæ Fødzels Dag, som er then 11 Dag Septembris anno dni 1561.

6.

1558, 19. Februar. Kongen tilsiger den nys beskikkede Superintendent M. Jørgen Mortensen fri Befordring over til hans Stift.

Wij Christiann thenn tredie (o. s. v.) giøre alle witterligt, att oss Elsk. Mester Jørgenn Morthensenn superintendent er nu skickett her frann och innd wdj wortt lanndh Nør Juttlanndh till Wendsyssell. Thij bede wij och binde alle wore fogitter, embitzmenndh, abbeter, prior och alle andre, som hannd paa same reigse hennder fore att komme, attj fuordrer och fremme hanom till thett beste, skickenndis hanom guode fuordilse mett heste och ij wogne, thesligeste frij fergeer offuer fergestederne och wnderholling till mad och øll, saa hannd wdenn ald forsømelse fremkomenndis worder. Ladennndis thett inngendlunde. Giffuett paa wortt slott Kiøpnehaffn thenn 19 Februarij ¹⁾ aar mdlviij. Wnder wortt siigneth.

Christian.

¹⁾ Denne Datering indeholder en Besvarelse af det i Kirkehist. Saml. 3. R. III, 415 Anm. 4 opkastede Spørgsmaal, om hvor M. Jørgen Mortensen (Borringholm) er bleven bispeviet; thi da det skete d. 16. Febr. 1558, og nærværende Brev er udstedt tre Dage efter, maa Indvielsen være foregaaet i Kjøbenhavn.

7.

1559, 5. Juli. Forpligt af en Præst, som havde forset sig.

Jeg Hans Lydicssen, Sogneprest paa Jegind, kiendes och gjør uitherligt met thette mith egen Handscrift, ad effterdi ad erlige och høgler Mand Mester Jørgen Mortenssen hafuer nu effter myn stor fforsøms benaatt megh fatige Mand och hafuer tillsted megh till andet Kald ffor Gudz Skyld och myn fatige og ringe Tienist, som er till Sembier¹⁾ och Odby, saa beplicter iegh meg paa myn Æd och Relighet ad uige ud af denne Kald regnindes eth Aar her efter, der som iegh ligger icke Uind paa meg uthi myn Donatum, rudimenta Joannis Dispauterii et syntaxis, saa ieg kand uthi nogen Made det lideligen och tolligen forsuar, dog alliguell met saa Skiell, ad ieg scal ocsaa icke forglemme ad studier uthi den helige Scrift, saa møgit som Gud allermectiste uill giffue meg Naaden till. Disligiste beplicter ieg megh paa Æd och Salighet, ad ieg scal icki gifue heller lade gifue uid nogen anden nogen Simon Troid Kalspenning for denne benefune Kald till Sembier och Odby Sogne. Ad saa y Sandhet ubrødeligen holles scal, træcker ieg mith Singnet røden paa thette mith obne Breff. Screffuit uthi Orlogord Uonsdag efter visitationis Marie anno dni 1559.

8.

1563, 17. Avgust. I Anledning af den nordiske Syvaarskrigs Udbrud udsendte Sjællands Biskop, Hans Albertsen, efter højere Ordre Opfordring til Biskoppen i Aalborg om at foranledige, at der i alle Kirker blev gjort Bønner for et heldigt Udfald af Krigen, for Kongen, Hæren og Flaaden.

Salutem et æternam benedictionem in filio dei.

Cum dilecte frater in quacumque necessitate unicum nobis sit asylum et turris fortissima nomen domini, cujus

¹⁾ 3: Søndbjerg i Thy.

potentia et protectione ab omnibus ingruentibus calamitatibus, quæ in hac vita variæ sunt et multiplices, eripimur et defendimur, par est, ut in hisce presentibus periculis et gravibus bellorum motibus ad deum protectorem assidue confugiamus, qui fidelium suorum gemitus non aspernatur, sed juxta promissiones suas omnibus in veritate invocantibus adest. Unde serenissimus et clementissimus rex noster Fridericus II horum regnorum incolumitati et tranquillitati pie consulens assiduas in ecclesiis nostris supplicationes fieri præcepit, quo socordia nobis nostra excutiatur atque ad præsentis necessitatis considerationem et veram invocationem omnes accendamus. Itaque pro temporis hujus ratione et subditorum regni conditionibus utile visum est, ut in omnibus civitatibus publice litaniam et preces habeantur diebus dominicis, diebus Mercurii et Veneris, in qualibet septimana bis, diebus nimirum dominicis et diebus Mercurii, deinde etiam ut pro concionibus ea jactetur materia, qua populus ad pœnitentiam et pias orationes serio permoveri possit, quo deus, omnis misericordiam et consolationis pater, lætum hisce tumultibus exitum clementer concedere et ecclesiam suam in quibuslibet ærumnis conservare dignetur. Cum autem necessarium sit, ut hæc publicarum præcum ordinatio ministris verbi passim per totum hoc regnum innotescat, hic in primis quid facto opus sit pro tua prudentia facile perspicis, ne pium hoc et salutare regiam majestatis mandatum vel negligatur vel otiose administratur. Existimo autem summæ necessarium esse admonere pastores, ut post singulas conciones pro rege ipsiusque exercitu et classe fideliter orent et populum ad orandum sedulo exhortentur. Oro æternum patrem domini nostri Jesu Christi, ut in invocando infirmitates nostras spiritu suo sublevet et in hoc die tribulationis auxilium suum mittat. Regem et regni incolas divina clementia tueatur, ut salute regis exultemus et in nomine

domini trophæum erigamus. Bene et fæliciter vale, vir humanissime.

Hafniæ 17 Augusti 1563. Johannes Albertius.

Udskrift: Reverendo viro pietate sapientia et virtutibus ornatissimo D. Mgro Georgio Borringholmio ecclesiarum Windzaliensium superintendenti vigilantissimo amico et fratri dilectissimo.

9.

1563, 18. Sept. En Præst suspenderet for en Forbandelse] fra Prædikestolen.

Jeg Iffuir Jespersen wdj Hundsterup, Sogneprest till Hundsterup oc Østerild Sogner oc Herritzproust wdj Hillelsløff Herritt, kindes oc gjør witttherligdt for alle med detthe mitt opne Breff, att fornumstige Mandt Jens Anderssen i Østeruannett haffde steffnitt hederlige mandt, Hr. Peder Matzsen ibid., Capellaghen till Østeruannet oc Westeruannett Sogner, for Bøn oc Bandz Ønskelsse, som for^{no} Hr. Peder Matzssen bad oc ønskede aff Predickstolen nu paa Søndag i Østeruannett Kierke bode offuer sig sielffuer oc offuer for^{no} Jens Anderssen i saa Made, som her efftherfølger. Der wor en Øgge bleffuen hoggen for for^{no} Jens Anderssen, oc nu paa Søndag, der Jens Anderssen loed liuse att den Skade, som hand haffde fangett paa samme Øgge, oc der Hr. Peder Matzssen haffde liust for Jens Anderssen for samme Skade, da tilsporde Hr. Peder Matzssen Jens Anderssen, om hand skytthe hannem heller hans Folck for samme Skade, som Øggen haffde fangett, da suarede for^{no} Jens Anderssen Hr. Peder ighen: Huercken skylder ieg eder heller orsager ieg eder heller eders Folck, jeg liuser oc leder effther min Skademandt. Da begynthe Hr. Peder att gjøre Bøn oc ønskede sig, sin Folck oc syn Øgge att were forbannet till euige Tiidt, om hand heller hans Folck war skyldige oc hioffue den Øgge, och sagde Hr. Peder yddermere till for^{no} Jens Anderssen: Wer i

ocsa forbannett oc eders Øgge oc Fæmon, om ieg er wskyldige, ocsa sagde Hr. Peder till for^{no} Jens Anderssen: Nu will wii skiude om, huem der skall tage obenbarliig Affløssning herfor. Nu effther Tiltale, Gensuar oc Hr. Peders eghen Bekindelsse sagde ieg saa derpaa for Retteffther Beuissning, att Hr. Peder gjorde for^{no} Jens Anderssen Vrett, i dett att hand bad oc ønskede saadant Forbandelsse att were offuer hannem oc hans Øgge, fordi att hand icke wille obenbarliige oc aldeliss wndskylde hannem, oc derfor forbødde ieg Hr. Peder att giøre noghen Prestethieniste anthen i Kierken heller wden Kierken, førend hand kommer neder for Otte Brade oc Mester Jørghen oc nyøder den Naade, som de will giøre med hannem. Att saa er wdi Sandhet, stadfester ieg medt min Signett trøckindes paa dette mitt Breff. Giiffuitt oc schreffuitt wdj Hundsterup Løffuerdaghen nest for Maurici Aar 1563.

10.

1584, 28. Juli. I Anledning af Prins Kristians Hylding tilskriver Sjællands Biskop Povl Madsen efter højere Ordre Biskoppen i Aalborg om, at der i Kirkerne skal holdes Takkebønner, fordi alt ved denne Lejlighed var løbet heldig af uden noget Ulykkestilfælde.

Dei gratiam et pacem.

Clarissime domine episcopo, domine et amice reuerenter colende. Redditæ sunt hodie literæ concionatoris regii, quibus significat, Regiam Majestatem serio mandare, ut per me admoneantur reliqui omnes episcopi, ut in sua quisque diocesi diligenter curet, concione finita, dominica 10 post trinitatis, in singulis ecelesiis fieri gratiarum actionem, tum quod omnes ordines, Dei beneficio, unanimi consensu juniiori principi homagium præstiterint, tum quod hæc inauguratio sine aliqua cæde, quod in eiusmodi hominum frequentia rarum est, bene et feliciter sit peracta, serenissimo Rege cum illustrissima Regina, Regiis liberis et Regni senatoribus singulari divina protectione

clementer conservatis, præsertim peste adhuc plerisque in locis virus suum exerente. Deinde rogetur Deus, ut optimum ac summæ spei principem in posterum benigne conservet, ut hæc ipsius inauguratio fæliciter cedat, Deo in primis grata, ecclesiæ et scolis hisque Regnis ac illi ipsi utilis et salutaris futura. Amen. Hoc tam pium ac serium R. M. mandatum ut omni fide diligentia exequamur, decet. Bene et foeliciter valeas, domine et amice charissime in Christo Jesu, cui te tuaque omnia commendo.

Hafnia 28 Julii anno 84.

P. Matthiæ.

Udskrift: Reverendo ac clarissimo viro Dn. M. Georgio Martino, episcopo Burglanensi, fidelissimo amico veteri et fratri plurimum colendo.

In absentia episcopi dentur Ecclesiastæ.

Paategnet: Has litteras accepi Nicopoli Morsiana 7 die Augusti 1584 de gratiarum actione pro præstitis beneficiis dei in auguratione junioris principis ducis Christiani ejus nominis quarti.

11.

1585, 28. April. Vidnesbyrd for Morten Jensen, Præst i Haring og Stagstrup i Thy.

Wy epher^{ne} Christopher Banng, Sogneprest y Skyom och Herritzprouist y Hassinng Herritz, Christenn Kieldsenn, Sogneprest tiill Wiisbye och Heltborg Sogner, Lauritz Bartiilssenn, Sogneprest tiill Huidbieryg och Ørum Sogner, Kieldt Annderssenn, Sogneprest tiill Biidstedt oc Grorup Sogner, Simon Willatzssenn, Sogneprest tiill Sønnderhoe och Hørsted Sogner, Matz Pederssenn, Sogneprest tiill Snedstedt Sogenn, och Hanns Christenssenn, Sogneprest tiill Hassinng oc Willersleff Sogner, kienndis och giørre witterliigt for alle met thette wort obne Breff, at Aar effther Gudz Byrdt mdlxxxv thenn xxviij Aprilis war wy forsamlit y Stagstrup Kiercke y Thyeffther wor kiere Superintendentis, hederliig och høyled Mandz Mester Jør-

genn Morthenssens Befalningh, huilcken y alles woris Neruerelsse beretthe, hurledis at hannom war thiill Wiide uordendis aff Ræcthe och Tidendhe om thieris Sogneprest Her Morthenn Jennssenn, at hanndt thenn Søndag reminiscere schulde haffue wdbydt alleniste Brød och Wiin thiill nogle, som begierede att annamme Jesu Christi Legom och Blodh, och icke ther hoess haffde brugit thi Ordt, som Christus haffuer indstyffthet thet høyuerdige Alters Sacramenthe medh, som burde att brugis effther Gudz Ordt och kong. Matt.* Ordinantz, aff huilcket skulle were kommenn enn gandske stor Forargelsse bodhe hoess Leeg och Lerdt, Adelspersoner oc andre, bodhe fattige och riighe, sønnderliigenn her y Nøriutlandt, och wille siig strecke wiidere henn andenn stedz y Riiget, oc meth stor Wlyst komme kong. Matt. woris naadiige Herre thiill Ørne, oc therefore haffuer begierith aff mienige Mandt, attj wille for Gudz Ære oc thieris Sallighet och Wellfardt, anseenndis thieris Manndermaall¹⁾ och Godz och Peningis Fortabelsse, bestaa y Sandhiedt meth enn godt Samuittighet, huess thennom ther om witterliigt war, saa ingenn wille for Hadt och Affuindt lyffue hannom paa eller for Wild och Wennskaff wwndskyldhe hannom, om hanndt fandis ther skyldiigh och brødiigh wthj, at hannd io mothe dragis tiill enn sanndt Poenitentz och straffis som wedt burdhe, andre tiill enn Exempell, som Gudz Ære, sin fattige Almues Salliighet oc sin eghen Wellfardt icke acther. Thaa er fremgannenn thisse effther^{ae} Danne-menndth, boendis y Stagstrup Sognn, som ere (40 Navne), huilcke alle samptliigen oc huer for siig haffuer sorit wedt thieris høgiste Eedt och Salliighiedth, at hanndt haffuer thient thennom y sex och tyffue Aar som enn ærlig och christenn Siellsørger y Predickestolenn, for Altheret, y Kierkenn och wdenn medt Gudz Ordis For-kyndelssse oc Sacramentens Wddelelsse och Forhandling

¹⁾ a: Ære, gode Navn og Rygte (Molbøch: Dansk Glossarium).

y alle Maadhe effther Gudz Ordt och kong. Matt.^s Ordinantz, saa the wedt hannom inthet y nogle Maadhe ath beskyilde meth Retthe, saa hanndt maa haffue sin frij Skodzmaall tiill thennom, naar och huor Behoff giøris, huilcket the alle Tiidt wiill were redeboen tiill att bestaa, thiill thieris Herritzting, Lanndzting och for kong. Matt: woris naadiige Herre, om Behoff giøris y nogle Maadhe, oc sagde, at hanndt icke then Dag satthe thiilbage enthen Sacramentens Ordt eller anndit sit Embedis Bestilling wiidere enndt som hanndt y forgangende Aar haffuer giorth. Thisligiste haffuer hannd fremkaldit Sognedegnenn Lauritz Lauritzssen, som samme Dag giorde Thienniste met hannom y Kiercken och for Altherith, som thiillforn y mange Aar haffuer giort, huilckenn ther och bekiendnte wedt sin høgiste Eedt och Sallighiedt, at hanns Sogneprest, for^{ne} Her Morthenn, icke haffuer brugit siig anderledis paa dominica reminiscere medh Sacramentens Wielsse och Wddelelsse, enndt thet siig burdhe effther kong. Matt.^s Ordinantzis Liudelsse, huilcket hannd och tiillforn schall haffue bestaaet for Herritzprouisten och mienige Herritzprester meth sin egenn Haanndt schreffuit. For thet tridie haffuer hanndt fremkallit the Personer, som samme Dag annammede Sacramentet, som er Poffuell Seffrennssen y Stagstrup, Rasmus Olluffssen y Sundbye och hans Høstrue Marenn Jebdather, huilcke ther y liige Maadhe som the andre sore wedt thieris Sallighet och Himmerigis Parth, athj liudeliigenn hordhe, at for^{ne} thieris Sogneprest Her Morthenn læste Sacramentens Ordt offuer Brødt och Win, førenndt hannd delthe thet wdt thiill thennom, huilcke for^{ne} Sacramentens Ordt woris kiere Superintendent leste thennom fore om beggj Parther, och the sagde, theris Sogneprest aldels liudeliigenn at haffue brugit oc aldels inthet glemt ther aff eller sathe thiilbage y nogle Maadhe. For thet allersiste haffuer hanndt adspurth welbiurdiige Christenn Prep och mannge andre Sognemendt, som war thiillstede aff thet anndit Sogn, om nogeenn aff thennom

haffde hannom y nogle Maade at beskyldhe for Ordt eller Gierning eller nogenn sinn Embedis Bestillingh y Kiercken och wdhenn met Williighet och Redebonnhiedt, for then fattige saa well som then riige, om Midnatz Tiide saa well som Middagstide, thaa haffue the allesammen suaredt, at hanndt haffuer y alle Maadhe skicket siig emod thennom, som enn ærliig, christenn och gudfryctiige Sielsørger och Dannemanndt, och bad Gud omet, at hanndt motthe lenge leffue met thennom och well, huilcket the oc war begierendis y Stagstrup Sogn aff Gud y Himmelenn. Thiill Widnisbiurdth trækker wy woris Signether her nedem fore. Actum Stagstrup Anno, die vt supra.

S m a a s t y k k e r .

I.

Om en Katholik kunde øve Kaldsret til en luthersk Kirke.

Ved *Holger Fr. Rørdam.*

Det er bekjendt, at i Christian V's Tid afhændede Regjeringen efter en stor Maalestok Kirker med tilhørende Patronatsret til hvem, der vilde købe¹⁾. Navnlig var der mange, som havde Regningskrav paa Staten, der paa den Maade bleve affundne. Og det kan neppe betvivles, at adskillige af dem, som blev Kirkepatroner, lidet egnede sig dertil. Det maatte navnlig synes usømmeligt, at Patronat med tilhørende Kaldsret solgtes til Dissentere. Blandt saadanne var en vis Major Frants Hieronymus v. Büren²⁾, der var

¹⁾ Se Saml. t. Fyns Hist. og Topografi, IX, 326 ff.

²⁾ Captain Frants Hieronymus v. Büren omtales 1687 i en kgl. Bevilling paa, at Hingsavl ødelagte Slot og Ladegaard maatte udlægges ham, mod at han gav Afkald paa en Sum Penge, som hans afdøde Fader, Oberst Max Pancratius v. Büren, havde haft tilgode siden Krigen 1658—60 (Orig. i Geh.-Ark.). Af Danske Saml. VI, 191 Anm. ses imidlertid, at Handelen ikke kom i Stand, da Regjeringen ikke vilde afstaa Skoven ved Hingsavl, som v. Büren gjorde Krav paa.

romersk Katholik, men ikke desto mindre 1690 fik kgl. Skjøde paa sex Kirker i Ribe Amt med tilhørende Patronatsret. Da han senere vilde udøve den Kaldsret, som hans Skjøde hjemlede ham, gjordes der imidlertid Vanskelighed i Kancelliet med Hensyn til den kgl. Konfirmation. Dette gav Anledning til, at han indgav et Andragende til Kongen, der her skal meddeles tillige med nogle Bemærkninger om Sagens videre Gang. Først hidsættes dog et Uddrag af det ham meddelte Skjøde.

1.

Extract aff Hans Kongl. May^{te} allernaadigste schiøde paa efterschreffne jura patronatus og kiercke tiender i Judland, nemblig Thaarstrup, Horn, Hoedde, Thiestrup i Østerherrit og Quong sogner i Westerherrit,

Huilcke forskreffne jura patronatus med dessen kiercke tiender, kiercheschyld og anden inkombst bemelte Frantz Hieronimus von Biuren oc hans arffuinger schal hafue, nyde, bruge og beholde til arff og eiendomb med lige saadan frihed, som wii og frembfaarne konger i Danne-marck oc Norge dennem hid ind til nødt og hafft haffuer, oc giøre sig dem saa nøttig, som hand oc de best wed oc kand, og det saaledis, at de maa anname oc oppeberge kierchernis tiende og ald anden dessen aarlig indkomst, som af alders tiid der til liget haffuer, og bør der til at ligge med rette, intet undtagen i nogen maader, item haffue herlighed og rettighed offuer præstegaardene og deigne bolliger, og maa bemelte Frants Hieronymus von Biuren og hans arffuinger self kalde præster og deigne til forskreffne kiercher, dog med saadan willkaar, at huer gang nogen præst til forskreffne kiercher kaldis, oc hand først der til af superintendenten worder døchtig befunden, schall worris allernaadigst confirmation strax paa samme kald allerunderdanigst søgis. Og kiendis wij os og worris kongl: arfv successorer udj regjeringen aldeelis ingen

ydermere loed, deel, rett eller rettighed at haffue til eller udij fornefnte kirchetiender og inkombst, som før er melt, effter denne dag i nogen maader, mens de at følge fornefnte Frantz Hieronymus von Byhren og hans arffuinger som dessen rette patroner, som forreschreffuet staar, og woris anpart korn tiende at følge dem, som der til fornere berettiget, saa og huis studieschatt, cathedraticum eller andre contributioner, som kiercherne kand tilkomme at udgiffue, schal her effter som tilforn erlegis og betallis, og schall bemelthe Frantz Hieronymus von Byhren og hans arffuinger iche wehre berettiget præsterne eller deignerne af deris indkomst i nogen maader det ringeste eller nogit at afkorte, af huis som de altiid og hid indtill nødt og haft haffuer, mens de det at niude effter ordinancen i alle maader, sambt och kiercherne af dessen tiende og inkombst forsuarlig wed macht oc lige holde, saa som de vil ansuare, og saa frembt de iche samme jura patronatus will haffue forbrudt. Beplygter vij os at frij, frelsse, hiemle oc fuldkomlige tilstaar fornefnte Frantz Hieronymus von Bühren og hans arffuinger forskreffne jura patronatus med kierchernis tiende og tilleg, som forreschreffuet staar, for huer mand[s] talle, som der paa kunde talle med rette i nogen maader, dog os og worris kongelige arffv successorers i regieringen soueranitetet, kongelige regalier og høyheder, contributioner, proquota, ordinaire eller extra ordinarie, uforkrenchet og os aldeelis forbeholden. Forbydendis alle og en huer her imoed, effter som forskreffuet staar, at hindre eller udj nogen maader forfang at giørre, wnder vor hyldist og naade. Giffuen paa worris kongelige residens Kiøbenhaffn d. 13. Nouembr. a^o 1690.

Wnder worris kongl. haand og zignet.

Christian.

Dette er saaledisz ricktig aff Originalen extraherit,
testerer

Frantz Hieronymus von Buren.

Kun Attestationen er egenhändig.

2.

Stormegtigste allernaadigste
arfwe konge og herre.

Saasom eders Kongl. Maijs^{ts} allernaadigste haffuer schiødet og afstanden til mig udij fuld betalling til ewindeligh arfv og eiendomb femb jus patronatus og kierche tiender i Jylland, og udij schiødet allernaadigst forundt mig at maa kalde præst og degn, naar kaldene louligh ledig worder, som hoes følgende extract copie af schiødet widre om formelder, og det nu er forefalden, at presten til Thaastrup og Horn sogner udij Riiberhuus lehn, Hr. Christen Mortenszen, er wed døden afgangen, thij har ieg derforre allerunderdanigst, effter eders Kongl. Mayts^{ts} allernaadigst schiødis tilhold, i den afdøde prestis sted igien kaldet en hæderlig og wellærd studiosus, Bage Castenæo, som er borgemester Christopher Carstensens søn af Ribe, og der paa meddelt ham kalds breff udj det allerunderd^{ts} haab, at samme effter schiødis formelding schulle vorde udij det Dansche cancelie af eders Kongl. Mayts^{ts} allernaadigst confirmered. Men som ieg nu imoed all forhaabning maa fornehme af hr. stift amptmands Spechhans schriffuelse til mig af d. 12. Jullij 1695, schal hr. ober secretarius Moht haffue berettet ham, at eders Kongl. Maijs^{ts} allernaadigste nu nyligen schal hafue giort den anordning, at de persohner, som ere af catholsche og reformerede religion og kand hafue tilforhandlet sig jus patronatus, maa iche werre tilladt præster at kalde, men saadanne alleene were tilladt, naar et kald ledig worder, wed allerunderdanigst supplic at giøre forslag om 3de døgtige persohner, af huilche eders Kongl. Mayts^{ts} allernaadigste en wille udwelge og til præst beschicke. Thi beder ieg derforre udij allerdybeste underdanighed, eders Kongl. Mayts^{ts} wille wehre mig saa naadig, og allernaadigst tilstede, at effterfølgende min allerunderdanigste andragende og demonstration matte tagis udij naadigste concideration:

1. Bem^{te} jus og tiender har ieg af ingen anden mig tilforhandlet end directe af eders Kongl. May^{ts} self, som schiødet widre uduisser, og schiødet under eders Kongl. Mai^{ts} egen hellige ja u-rygelige haand og seigel tillader mig at kalde præsten.

2. Præsten er død og en anden er kaldet, førrend at denne nye anordning schal wehre giort, og den, som kaldet er, er af eders Kongl. May^{ts} indfæede undersatter saa og af den lutersche religion, og efter bispens och andre mænds sigelsse døchtig og lærd til det hellige embede.

3. Wel er det sant, ieg er føed under den catolsche religion og nødig dess aarsage wille chansere paa min alderdomb, men som ieg nu har werit her udij eders Kongl. May^{ts} krigs tieniste som captain og major paa 18de aar, foruden at min sl. fader obriste Buiren tiente eders Kongl. May^{ts} hr. fader sl. ihukommelsze trolig og wel i mange aar, og ieg endnu formedelst Guds og eders Kongl. Mai^{ts} naade staar som wirchelig major under det Fynsche regimente, ia det end og werit mine tancher at sette mine midler her udij eders Kongl. May^{ts} riger och lande, og om det behagede Gud mig her at forsiufne med en luthersche hustrue, og Gud giffuer mig børn med hinder, saa tilstaar ieg gierne, at de bliffuer opdragne i den lutherske religion.

4. Offuer alt dette saa kand ieg med sandferdighed og en goed samwittighed berette for eders Kongl. May^{ts}, at siden ieg bekom dise mesten øde og forfaldne kiercher af eders Kongl. May^{ts} i betaling for 2640 rdlr., at de har kostet mig af mine reede midler ofuer 1000 rdlr. til reparation, foruden at ald indkombsten der til nu paa 7 aar, ieg har hafft dem, ogsaa der paa er bleuen anuendt, saa at det schulle hiertelig smerte mig, om mig schulle betagis den frihed, de kongl. schiøder mig tillader, at kalde præst og degn.

5. Saa har det og waaren general leutnant Ahlefelt paa Glorup og andre i landet boende undersatter af den catholsche religion tilladeligt wed Kongl. schiøder at kalde præster og degne, saa at ieg er iche den eeniste.

Beder der for udy allerdybeste underdanighed, at oben bem^{te} sandferdige omstendigheder maatte bewege eders Kongl. May^{ts} til en naadig bønørrelse, at eders Kongl. May^{ts} mig en gang allernaadigste meddelte schiøde under eders Kongl. May^{ts} egen hellige haand og seigell matte staae ved magt, saasom schiødet forbyder alle og en huer der imoed nogen hinder eller forfang at giøre, under eders kongelige May^{ts} hyldest og naade; og ieg forbliffuer til min dæed med liff og blod

Ottense dend
15. Julij 1695.

Eders Kongl. May^{ts}
allerunderdannigste og
troplichtigste thienner
Frantz Hieronymus von Buren.

Orig. i Geh.-Ark. Kun Underskriften er egenhændig.

I en vedlagt tydsk Skrivelse af samme Dag til Oversekretæren i Kancelliet gjør Major v. Büren endvidere opmærksom paa, at den kaldede kandidat, Bagge Castanæus Christoffersen, var prøvet af Biskoppen og funden dygtig til Embedet, og at Formanden, Provst Christen Mortensen Friis, havde efterladt »eine alte Wittibe mit vielen Kindern«; Bagge Castanæus var tilsinds at ægte en af Døtrene, saa at den afd. Præsts efterladte havde Udsigt til at »blive ved Brødet«. v. Büren haabede derfor, at Konfirmation paa Kaldsbrevet ikke vilde blive ham nægtet. — Formodentlig ere de givne Oplysninger fundne at indeholde tilstrækkelig Garanti, da Kaldsbrevet for Bagge Castanæus virkelig d. 30. Juli 1695 blev kgl. konfirmeret. Formandens Datter har han dog ikke ægtet¹⁾. — En noget lignende Sag fra

¹⁾ Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. III, 320. Her kaldes han dog urigtig: Bagge Caspersen Castanæus.

det 18de Aarhundrede, ogsaa vedrørende Spørgsmaalet, om en Katholik kunde udøve Kaldsret til lutherske Kirker, findes af Dr. A. Heise meddelt i Saml. til jydsk Hist. og Topografi IV, 428—32.

II.

Smaating vedrørende Skoler i Ribe Stift.

Ved *Holger Fr. Rørdam.*

1.

Til Kolding Skoles Historie i Frederik II's Tid.

Det er bekjendt, hvor overordentlig meget de latinske Skoler rundt om i Landet skyldte og endnu den Dag idag skyldte Kong Frederik II's gavmilde Forsorg; thi de Tiendeindtægter, hvorved Skolerne væsentlig bestaa, skrive sig for største Delen fra denne Konges Tid, om end hans Fader allerede havde gjort en god Begyndelse i saa Henseende. Særlig kom de Skoler, i hvis Nærhed Kongen jævnlig opholdt sig, til at nyde godt af hans Omhu; og blandt disse var Kolding Skole, da Frederik II efter sin Moders Død holdt Hof paa Koldinghus. Medens de større Donationer, der blev Kolding Skole til Del, allerede er antegnede i de Skrifter, der særlig have til Formaal at give Oplysning om denne Skoles Historie¹⁾, skal her meddeles nogle hidtil ubenyttede Breve, der vise, hvorledes

¹⁾ Hofmans Foundationer. IV, 685 flg. Ingerslev, Bidrag til Kolding lærde Skoles Hist., Progr. 1845. Jvfr. Fyhn, Efterretn. om Kolding. 1848. Ny kirkehist. Saml. V, 379 flg. 410. Danske Kirkelove I, 211. 336. 556—9. II, 174. 228—9. 312—5.

Kong Frederik, naar Lejlighed gaves, ogsaa i det mindre havde Tanke for at skaffe Lærerne Bøger, Skolen Penge og de fattige Peblinge Klæder.

a.

Casper Marckdaner fik Brev, Josias Meyer, som et Mand-
slet bedrevet [havde], og Claus Kok, som sig selv
ombragte, anrørendes.

Vor Gunst tilforn. Vid, at eftersom en ved Navn Josias Meyer haver beganget et Mand-
slet der udi vor Kjøbsted Kolding, og han for samme Gjerning er undrømt, og iblandt andet efterladt nogle Bøger, baade latinske og tyske, da have vi naadigst bevilget, at hvis latinske Bøger, for^{ne} Josias Meyer haver tilhørt og haft der sammesteds, og efter slig hans Mishandling er til os forfalden, de maa og skulle blive til Skolen der udi Byen, til Skolemesterens, Hørernes og Skolebørns, som derudi kunne og ville læse, deres Brug. Bedendes dig derfor og ville, at du samme latinske Bøger, for^{ne} Josias Meyer tilhørende, lader Skolen der udi Kolding tilkomme, og Skolemesteren overantvorde paa hans nøjagtige Forskrivning, at skulle holde dennem Skolen og Skolebørnene tilgode. Men hvad de tyske Bøger belanger, som der findes efter Josias Meyer, at du dennem lader annamme og holde udi Forvaring der paa Slottet, til vi selv did ankomme. Sammeledes, eftersom en ved Navn Claus Kok haver omkommet sig selv, og os derfor efter hannem er tilfalden hans Boeslod, da have vi naadigst bevilget, at hvis os i saa Maade af for^{ne} Boeslod tilkommer, maa gives til husarme og andre fattige Folk der sammesteds, som det bedst behøve, alt hvis os udi saa Maade efter for^{ne} Claus Kok er tilfalden. Dermed sker vor Vilje. Befalendes dig Gud. Actum Frederiksborg den 18. Maj Ao. 1585 ¹⁾.

¹⁾ Jydske Tegnelser, III, 29.

I Fyhns Efterretninger om Kolding S. 144—5 findes et Dokument aftrykt — om end ikke i nogen sænderlig nøjagtig Form — hvorved Lensmand Caspar Markdaner tilligemed Borgmesteren, Herredets Provst samt Sognepræsten og Kapellauen i Kolding d. 2. Jan. 1586 træffe Bestemmelse om de ovennævnte Bøgers fremtidige Bevaring. Det var nemlig en efter de Tidens Forhold ikke ubetydelig Bogsamling — c. 250 Bind i forskellige Fag og deriblandt ikke faa Folianter — som Skolen ved denne Lejlighed kom i Besiddelse af¹⁾.

b.

Caspar Markdaner fik Brev, en ved Navn Anders Brun, som var Byfoged udi Kolding, anrørendes.

Frederik. V. G. t. Vid, at eftersom en vor Underseat, ved Navn Anders Brun, som var Byfoged der udi vor Kjøbsted Kolding, haver sig forset, og for samme sin Forseelse og Mishandling er dømt til vor Naade og Unaade: da endog vi vel vare forarsaget imod hannem den højeste Ret at foretage, have vi ligevel naadigst hannem den Forseelse tilgivet, og benaadet hannem at maa straffes paa sit Gods og Formue, og hvis han udi saa Maade til os kan være forfalden, det have vi naadigst givet, Halvparten til Kirken og Halvparten til Skolen der udi vor Kjøbsted Kolding. Bedendes dig derfor og ville, at du paa vore Vegne Sagen med hannem aftinger, og hvis han til Faldsmaal til os udgivendes vorder, det at lade Halvparten Kirken og den anden halve Part Skolen der udi Byen tilkomme, og det lader indskrive udi Regnskab. Dermed etc. Actum Haderslevhus den 29 Junii Ao. 1586²⁾.

Om den Sum (220 Daler), som Anders Brun maatte give i Faldsmaal, og for hvilken han overdrog Kirken og

¹⁾ Jvfr. Hofmans Foundationer. IV, 689 Not., hvor dog Josias Meyer er bleven til Onsild Meyer.

²⁾ Jydske Tegnelser III, 94.

Skolen tre Boder, der dog senere bleve ødelagte i den svenske Fejde, findes Efterretninger i Hofmans Fundationer IV, 679, uden at Grunden til, at Anders Brun maatte afstaa sin Ejendom, der oplyses.

c.

Wij Frederich thend anden (osv.) giøre alle witterligt, att wij aff wor synderlig gunst och naade haffue wndt och tilladtt, och nu med thette wortt obne breff wnde, beuilge och tillade, att thenne breffuissær Søffren Pouelssen, hører wdj scholen her wdj wor kiøpstedtt Kolding, maa och schall aarligen herepther till hans studering bekomme och lade oppebere wor och kronens partt aff kornthinden aff Sneum sogen wdj Skatzherritt, och thend quiit och frij till hans studerings behoff haffue, niude, bruge och beholde, til saa lenge wij anderledis therom tilsigendes worder. Thj forbiude wij wore fouggitther, embitzmend och alle andre for^{ne} Søffren Pouelssen her emod paa for^{ne} wor och kronens partt aff kornthinden aff for^{ne} Sneum sogen, epthersom forskreffuitt staar, att hindre eller wdj nogre maade forfang att giøre, wnder wor hyldiste och naade. Giffuitt paa wortt slott Koldinghus thend xj dag Julij aar etc. Mdlxxxvij. Wnder wortt signet ¹⁾.

d.

Caspar Marckdaner fik Brev at skulle lade nedtage det sorte Klæde, som var omhængt udi Gemakkerne paa Koldinghus og Nygaard, og dermed lade klæde de 12 Skolepersoner, Hs. Maj. der udi Kolding lader underholde, og det overblevne at lade skifte til andre arme Folk. Actum Haderslevhus 1. Novbr. 1587 ²⁾.

¹⁾ Udkast i Geh.-Ark., Topograf. Saml., Sneum. Søren Povlsen blev 1588 Præst i Egtved og Ødsted.

²⁾ Jydske Tegnelse, III, 211.

2.

Til Ribe Skoles Historie i 17de Aarhundrede.

Til Ribe Skoles Historie i ældre Tid haves saa mange fortrinlige Bidrag dels i Thorups Skoleprogrammer dels i Kinchs Ribe Bys Historie og Beskrivelse, at det rimeligvis ikke vil findes meget at tilføje. Det er da ogsaa kun nogle mindre Træk til dette Emnes Oplysning, som her skulle meddeles.

a.

I Aaret 1635 var Anders Pedersen Romdrop Ribe Skoles Rektor. Han var vistnok en vel studeret Mand¹⁾, men om han ret egnede sig til Rektorgjeringen, bliver dog et Spørgsmaal²⁾, ialtfald taler efterfølgende Brev fra Lensmanden paa Riberhus om grove Optøjer af Skolens Disciple i hans Tid.

Kierre Her Cantzeler, her findis nogle skole personer her wdi byen, somme aff dennom hauer slaget borgernes

¹⁾ Se Worms Lex. over lærde Mænd II, 275. Blandt en Del andre kirkehistoriske Manuskripter, som Pastor J. P. Bøttiger (tidligere i Lintrup v. Ribe) har foræret mig, findes ogsaa det første Ark af et Mnskr. med Titel: »Andræ P. Romdorpii Archidiaconi et Can. Ripensis succinctæ commentationis Libri 2, undecim capita Apocalypsis a 4to ad 14 ita illustrantes, ut 1. verus Prophetiæ dictionis sensus evolvatur, 2. eventus inter annales rerum gestarum in Ecclesia N. Testamenti vestigatus oraculo applicetur et asseratur. Pro studio potissimum Theologiæ juvenutis et Ecclesiæ Christi haud infructuoso concinnati.» Stykket er skrevet med en Haand fra Midten af 17. Aarh. Maaske er det dette Skrift af Romdrop, som mange Aar efter Forfatterens Død blev udgivet af Matth. Friis under Titel: »Paraphrasis Apocalyptica« (Luneb. 1683 Fol.).

²⁾ Jvfr. Kinch, Ribe Bys Hist. og Beskr. II, 459—60. Det der omtalte Brev fra Romdrup af 28. Juni 1635 findes i Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken 194, og er stilet til Dr. Jesper Brochmand.

winduer ind om nattethide, somme aff dennom hauer sielff fierde offuerfalden en paa gaden och huget hannom 4 saær, som badskeren skall haue 16 Rdl. for att heele. Nu kongens fogde paa ded mildeste taler dennom thill, den eene parti att di skall betale winduerne och ligge woldsbøder wd, den anden parti att di skall bethale badsker løn och giue hannom en ringe thing for sin swie, saa møder di met it kongebreff, som ieg sender dig her copia aff, menendis dennom intet widere nogen bør att suare ¹⁾). Giør well och lad mig wide din betenkend, om ieg ded der wed skall lade bliue, thi mig thykis, att breffuet ij slig sager ichi holder dem aldielis frie. Gud allermegtigste will ieg dig haffue beffalet. Ribehus den 21 Mayii Ao. 1635.

Albret Skiell mpp.

Udskrift: Erlig och welbiurdig mandt Her Christen Friis till Kraggerup, ridder, kon. ma. cantzeler, min kiere broder og synderlige gode wen, gandsche wenligen thilschreffuit.

Paategnet: Riber degne voldt.

Orig. i Kgl. Bibl., Saml. til Adel. Hist. Fasc. 17, Nr. 7.

b.

Det følgende Stykke er Biskop Johan Borchersens Forbøn hos Kansleren for en forhenværende Hører ved Ribe Skole, Frederik Fuole ²⁾), som i sin Ungdom havde forset sig mod det 6te Bud, men ved sit senere

¹⁾ Vedlagt findes et Afskrift af det hos Terpager, Ripæ Cimbrica p. 504—5, og i Danske Kirkelove II, 67—8, trykte Kongebrev af 8de Avgust 1562 om, at Disciple i Ribe Skole i Tilfælde af Forseelser skulle straffes i Skolen og ikke af Byøvrigheden, undtagen i Sager angaaende Manddrab og andre grove Laster og Synder.

²⁾ Kaldes andensteds Fridericus Caspari Fuorlæus eller Cimber og var uden Tvivl en Søn af den i Ny kirkehist. Saml. VI, 551 nævnte Præst i Fuorle (Fol i Tørninglen) Hr. Jesper Andersen.

rosværdige Forhold havde gjort sig værdig til Tilgivelse. Begjæringen maa være tilstaaet, da det vides, at han ikke blot samme Aar tog Magistergraden i Kjøbenhavn, men ogsaa Aaret efter blev Sognepræst i Valløby og Taarnby i Sjælland.

Naade och fred aff den aller-
høieste gode Gud.

Magnif. d^{ne} cancellarie, nerverendis person Friderich Fouele haffuer meget inderlig anholdet hoss mig, ieg vilde meddele hannem denne min schriffelsse till Eders Magnificentz, huilket ieg mig vel iche torde vnderstaa med saadan dristighed Eders Magnif. at bemøde, dog bode for hans idelig bøn och begiering saa velsom och den gode erudition, som hand bode in lingvis et artibus sig haffuer forhuervet, til med och for hans bedrøffuelig vilkor schyld, aff huilken hand ydmygeligen ynscher at forlettis, haffuer jeg ladet mig offuervinde aff hannem, och fordristed mig till paa det ydmygeligste med denne min ringe schriffelsse for hannem, for eders magnificentz at fremkomme. Hans vilkaar er saaledis, at hand er fød vdi det holsteinsche gebett her udj stiftett, och haffuer verret hører iche alleniste paa Soer, mens och her udj scholen i Ribe paa nogle aars tid. Mens haffuer omsider, Gud bedre det, ladet sig forføre och haffuer krenket sit nest-sødschend barn j tredie lid; for same sin forseelsse haffuer hand straxt dereffter publice forbedet Gud och menigheden effter ordinantzen, siden haffuer hand forføiet sig paa nogen tid aff landett, och verret in academia Leidensi et Fraanckeranâ, saa och nogett in Anglia, saa vit hans fattig formue kunde bevilge. Nu ynschte han gierne at vilde tiene Gud enten vdi scholebestilling eller andresteder och videre her j landet continuere sine studia, och beflitte sig paa effter sit forrige fald en ny lyche at forhuerve, om dett var Gud tekelig. Effter som jeg iche andet kand fornemme, end at hans forseelsse jo haardelig gaar ham

til hiertett, jeg ei heller andet haffuer spurt, end hand jo siden haffuer skicket sig vell, daa haffuer jeg tillforn raad hannem, att han och derhoss schulde vnderdanigste søge vor allernaadigste herris naadigste opreisning, foruden huilken hand iche vdi rigett kunde lides, end siden promoveris. Hand och gierne ynschte nu med andre at kunde stedis till gradum magisterii in academia, huorfore hand och nu paa det ydmygeligste søger Eders Magnificentz paa haand, med inderlig begiering och tillid, at Eders Magnificentz vilde for Guds schyld vere hannem en god patron hoss kong. majest., at hand same benaading och opreissning aff kong. mildhed udj hans lande och riger motte nyde. Det schall Gud Eders Magnificents belønne, jeg och vil formode, att saadan benaadning schall worde vel anlagt, hand och er en smuk lerd person och haffuer sine studia saa vel som och inclination mest till scholestieniste henvent. Och før hand kom vdi dette fald, haffuer hand med goed fruct verret her udj scholen. Bedendis paa det ydmygligste, magnif. dn. Cancellarius mig for denne min store dristighed iche vilde mistenke. Den æffuige gode Gud bevare Eders Magnificentz med eders velb. frue og børn lenge och vell till sit naffns ære och mange Guds børns trøst, det jeg aff mit hierte dageligen schal ynsche. Aff Riibe d. 28. Aprilis 1639.

Magnifici dni Cancellarii ydmyge tiener
at pligtig forbeder hos vor herre.

Johan Borchersen, S. R. Eg. h.

Udskrift: Erlig och velbyrdig mand och strenge ridder, Her Christian Friis till Kragerup, Kong. Majests. canceler och Danmarkis riigis raad, min gunstige herre och patron, ydmygeligen thilschreffuitt.

Paategnet: Fred. Foulle. Alle Landene 1639.

Orig. i Kgl. Bibl., Saml. til Adelens Hist., Fasc. 20, Nr. 148.

c.

De følgende tre Breve handle om Besættelsen af Rektorembedet i Ribe Skole, efter at Skolen længe havde været i en sørgelig Opløsningstilstand paa Grund af Krigen. De Forhold, som her oplyses, ere kortelig omtalte af Kinch i Ribe Bys Hist. og Beskr. II, 465.

Bispen oc Capittelet i Riibe sich breff anl. Anders Dirichsen
Textor at vere Rector.

F. 3.

V. S. G. T. Efttersom for os underdanigst er bleffuen berettet, at Rectoris bestilling udi wor Kiøbsted Riibe schal vacere, saa hafuer næruørende oss Elschel. Hæderlig og Vellærde Anders Dirichsen Textor ¹⁾ denne voris forskrifuelse til Eder veret begierendes, at hand til bemelte Rectoris bestilling maatte forfremmes; da efftersom for os berettes, hand udi Lif oc Lærdomb schall befindes modest oc capabel, ere vii naadigst tilfreds, at hand samme promotion niuder, saa fremt hand dertil findes dygtig og bequem. Hafn. den 21. Junij 1660.

Jydske Tegnelser XIV, 235 f.

Perillustri ac Generosissimo Dño Secretario Regio, Salutem, immortalitatem cum omni benedictionis genere.

Edle och Velbyrdige Her Secreterer, megit Gunstige tilforladendis Patron och Ven, Efttersom Jeg er geraden ike vdj ringe perplexitet anlangendis Rectoratum her vdi Riber Skole, forarsagiss Jeg høyligen, at gifue Ed. Excellentz detz beskaffenhed tilkiende, bedendiss tienistvilligen, det i beste mening maatte optagiss.

Her er til Stæden ankommen tvende Personer, den Første, ved Navn Johannes Zoega ²⁾, med Ed. Velb. Com-

¹⁾ Studerede 1657 i Vittenberg (Suhms Saml. I, 3, 142).

²⁾ Kaldes i Danske Saml. IV, 139: Paulus Zoega.

mendatz daterit Kiøbenhafn den 21. Junij, hvilken hand mig den 27 ejusdem mensis leverede. Och hafde Jeg megit gierne for Ed. Velb. Skyld hannem der til forfremmit, hvis Jeg iche til Skolen da hafde forskrefuit M. Hans Rosenberg, Conrector i Viborg Skole. Som Jeg och skref Eders Fromme Velb. til om strax Dagen derefter, førend den anden Person med Kongl. Mayttz. bref ankom den 28. Junij. Forsichrede dog Dño Zoegæ for Ed. Velb. Skyld de Scholæ nostræ Conrectoratu, hvormed hand och vaar tilfreds. Dagen der efter den 28. Junij ankom Andreas Diderici Textor, som exhiberede mig Kongl. Mayttz. Missive, daterit den 21. Junij, som vaar den samme dag, Ed. Velb. Commendation, Zoegæ medgifuen, vaar daterit. Nu bekiender Jeg mig med al Vnderdanighed forobligerit min Naadigste Herris och Kongis Vilie at efterlesue, dersom Jeg eller Vi herpaa Stæden hafde vist af Kongl. Mayttz Vilie at sige, thi der Kongl. Mayttz. forgangen Aar hafde til os commenderit M. Jørgen Fog til Rectoratum scholæ nostræ, forventede vi hans tilkommelse vdj tre fierding Aar, før hand ankom, Skolen iche til ringe Skade, och dog strax efter sin Ankomst immediate blef vocerit til S. Catharine Kirke, siden hafuer vi maatt antage en Vicarium efter anden, først M. Christen Aagaard fra Paaske indtil omnium sanctorum och siden formedelst M. Christen baade hafde sine Lectiones och Pastoratum at tage vare, och siden min Søn M. Niels indtil nærværende Tid. Men nu min Søn urgerede, hand vilde hiem til sine adspridde Meenigheder ¹⁾ och Avfl, forarsagedis Jeg af stor Nødvændighed at forskrifue til os forbemelte M. Hans Rosenberg, før vi om K. Mayttz. Vilie

¹⁾ M. Niels Pedersen Kragelund var Præst i Lejrskov og Jordrup, men havde paa Grund af Krigens Ødelæggelser en Tid lang maattet forlade sin Menighed og søge Tilflugt i Ribe (se Kinch, Ribe Bys Hist. og Beskr. II, 465. Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. 2 R. I, 112 f.)

nogit kunde ærfare, som och er ankommen fra Viburg den 4. Julij, och effterdj hand er en megit smuk Mand och hafuer betient Skolen i Viburg vøj 8 Aar pro Conrectore cum fructu och lavde, bad vi samptlige (thi dette er forrettet med fellis Samtyche), den fromme H. Secreterer vilde hos Kongl. Maytt. vor Naadigste Herre interpretere dette vøj den beste mening, at hans Kongl. Maytt. dermed vilde lade det beroe. Vi findis igien den fromme H. Secreterer til tieniste i alle occasioner. Vi hafuer dog tilbødet Dño Textori baade Conrectoratum, som Zoega igien afstod, formedelst Jeg tilsagde hannem igien Rectoratum Rincopiensem, som er en god leylighed, och anden forfremmelse saa viit mueligt, men hand stod strict paa den Kongl. Commendation och icke anderledis vilde lade sig accomodere. Gunstig H. Secreterer blifue os favorabel och gunstig i denne Sag, som Ed. Excellentz altid værít hafuer, at vi maatte bekomme nogen Resolution med det første, nam Schola nostra agonizans moræ diuturnioris indies magis magisque redditur impatiens. Nu Gud vel-signe Ed. Velb. med megit dydige Frue, adelige Børn och gandske Familie ævindelig Amen. Ripis festinantissimo Calamo den 5 Julij 1660.

Tuæ Generositati cum omni obsequio et servitio
æternum devinctus

Pet. J. Kragelund, S. R. m. m.

Orig. i Geh.-Ark., Jydske Indlæg. 1660.

Doctor Peder Kragelund, om M. Hans Rosenberg at
blifue Rector i Riibe.

F. 3.

W. S. G. T. Efftersom vii kommer i erfaring, at
Hæderlig oc Høylærde M. Hans Rosenberg allerede af

Eder er kaldet til at vere Rector udi Riibe Skoele, førend voris Naadigste Missive om dend anden ved Nafn Andreas Dideric Textor fremkom, saa ere vii Naadigst tilfreds, at det derued maa forblifue, saa bemelte M. Hans Rosenberg samme bestilling maa betiene. Dermed etc. Hafn. d. 12. Julij Ao. 1660.

Jydske Tegnelser XIV, 239.

3.

Puggaards Regnskab 1552—53.

En af de mærkeligste middelalderlige Stiftelser i Ribe var Puggaard, som Biskop Christiern i Aaret 1298 havde grundlagt og doteret rigelig, i den Hensigt at et vist Antal fattige Skolebørn der skulde have deres Bolig og Underholdning ¹⁾. Saaledes vedblev Tilstanden i det væsentlige at være, indtil Puggaard Gods i Aaret 1554 henlagdes under Hospitalet i Ribe, imod at sammes Forstander skulde give 12 fattige Peblinge deres Underholdning og bidrage til 5 Høreres Løn ²⁾. Den sidste særlige Forstander for Puggaard i Stiftelsens ældre Skikkelse var den bekjendte Mester Thomas Knudsen, Kannik i Ribe og Præst i Hygum, og det er det sidste Regnskab, han i sin Bestyrelsestid aflagde, som her skal meddeles. Et Udtog deraf, ledsaget af oplysende Bemærkninger, er vel meddelt af Kinch i Ribe Bys Historie og Beskrivelse II, 52 ff., men da Stykket, som nu gjemmes i Gehejmearkivets topografiske Samling, viser stærk Tendens til at opløse sig i Støv, fortjener det formentlig at trykkes, inden en større Del deraf bliver ulæselig.

¹⁾ Kinch, Ribe Bys Hist. og Beskr. I, 122 ff.

²⁾ Jvfr. Ny kirkehist. Saml. III. 302. 355. Nedenanførte Regnskab viser, at Forandringen tildels var indtraadt siden 1552, og at Forstanderen i Hospitalet allerede da havde faaet Peblinge i Kost.

Indteckt aff [Puggaards] rente de anno m[dlij et liij].

Rug lviij ort. iiij skeper.

Sold deraff:

Først Natiuitatis Marie nogen Frise — xxij ort., huer
ort. iiij marc iiij β, facit lxxxxiiij marc.

Pouel Frise ij ort. — ix marc.

Per Gregersen ij ort. — ix marc.

Simen Timmermandt j ort. — ij marc iiij β.

Per Matssen xij ort. for liiij marc.

Per Willatssen ij ort. — xij marc iiij β.

Per Jude ij ort. — viij marc.

Item j ort iiij skepe — v marc.

Jens Klyne xij ort. — l marc.

[Byg] xlix ort. iij [skeper, vdi] t^{er} regnet lxx t^{er} iij skeper.

Sold der aff:

Først xxx t^{er} malt [huer t^e] iij marc, facit — lxxxx marc.

Simen Bruen ij t^{er} for — vj marc v β j alb.

Item iiij t^{er} malt, hver t^e iij marc v β j alb., facit
xiiij marc v β j alb.

Item Her Niels ¹⁾ capellan xvij t^{er} for lj marc.

Hans Mickelssen i Emerleff iij t^{er} iij skeper byg for
viij marc iiij β.

Nis Lassen iij t^{er} for — ix mark.

Haffre xiiij orter, sold for xlij marc.

Smør iij t^{er}.

De ij t^{er} her Niels i hospitalet for xlviiij marc.

Item Jørgen Fedderssen j t^e for xiiij marc. Facit in
toto lxij marc.

Fiske: ij^m hwittling oc j snes torsk for xxxvij marc.

Opbare ieg aff Claus Seste ²⁾ for j t^e sild viij marc.

¹⁾ Hr. Niels Jensen, Kapellan og Forstander i Hospitalet.

²⁾ Lensmand paa Riberhus.

Pendinge: Landgildt j marc vj β .

Rentependinge: Oluff Perssen xv marc, de andre xv marc gaff hand her Niels i hospitalet.

Niels Sielandzfader iij marc.

Aff vicariet viij marc vj β j alb.

Stedzmaal: Jens Jenssen i Tarum vj marc.

Tword i Graffsogen iij marc.

Gesterij xxxvij marc iij β .

Aff Graff soken iordskyldt vj marc ij β .

Lustrup tiende solde for xvij marc.

Aff her Oluff ¹⁾ i Henne xxx marc.

Jtem aff Claues Sestede for j t^e sild effterstandt de anno l viij marc.

Jtem for nogen snese huitling effterstand eodem anno iij marc.

Summarum vij^c vij marc vij β .

Wdgift.

Fürst giffuet her Niels i hospitalet die crucis for kaastholding j^v marc.

Item same her Niels xlvij marc vdj ij t^{er} smør.

Item xxxvj marc wdj fiske.

Item eidem sabbato post Dionisij xxx marc.

Item antwordet ieg mester Laues ²⁾ effter superattendentis befaling xxx marc, som bleff send tiill Wittenberg.

Item Lustrup mend tiill en t^e øll iij marc.

Item feria 4 post 3 dominicam aduentus gaff ieg her Niels i hospitalet lx marc.

Item giffuet v locater tiill løn om iuletiidt xxx marc.

Item her Niels i hospitalet paa nyaars aften lx marc.

¹⁾ Hr. Oluf Pedersen.

²⁾ Antages af Kinch at være M. Lavrits Nielsen Riber, Sognepræst ved Domkirken i Ribe. Dette hans Ophold i Vittenberg har ellers ikke været bekjendt (se hans Biografi i Kirkehist. Saml. 3 R. III, 403 ff.).

Item Niels Fionbo, som Mester Jørgen ¹⁾ screff for, ix marc.

Item Niels Simenssen tiill bøger j marc.

Item giffuet Magno Christierno tiill tærependinge iij marc.

Item tieneren, som framførte Henne tiende, til drickependinge viij β.

Item send Hans Matssen tiil Wittenberg ix marc.

Item giiffuet for tag, teckning oc lætter tiill scholens bode j Skowen, som her Jens Perssen ²⁾ først lagd wd, oc ieg hannom siden betalet, xj marc minus j alb.

Item v locater pasce anno liij xxx marc.

Anno liij sabbato post quasimodogenitj gaff ieg her Jens Perssen for Gabriels kaast fraa paske tiill Michaelis xxiiij marc.

Item Ib ³⁾ skolmester for gaden, som hand loed legge wedt Puggaards port, viij β.

Item for iiij læs leer og ij læs sand tiill lofftet at slae xiiij β j alb.

Item ij quinder tiill arbedz løn oc kaast vj β ij alb.

Item Knudt Jeipssen for vj fag huesz lvj marc.

Item Johannj Mathie xv marc.

Item x læs leer till hørers kamer ij marc ij β ij alb.

Item for iij las sandt tiill Puggaardt iij β.

Item gaff ieg mester Hans Taussen for locaters [løn] fraa poske ock tiill Michaelis anno mdliij lxxv marc danske.

Item ij quinder, som lagde locaters loffte mett leer, for løn oc kaast j marc.

Item for j læs sandt iiij alb.

Item Laures Grønebeck iij marc.

Item Hans scriuer for et skødebreff viij β.

¹⁾ Formodentlig M. Jørgen Gyldenstjerne.

²⁾ Den bekendte Jens Pedersen Grundet, der indtil 1550 havde været Rektor i Ribe, og 1554 blev ovennævnte M. Lavrits Nielsen Ribers Efterfølger som Sognepræst ved Domkirken.

³⁾ Ib (Jakob) Sørensen, Rektor 1550—57 (Kinch II, 73).

Item Bertel, et fattigt barn, tiill en donat bunden v β j alb.

Item giiffuet Lustrup mend for j t^e øll de anno liij iij marc.

Item giiffuet mester Hans Tausen for tærependinge tiil Kolding viij marc.

Item en snedicker for windue buer vj marc.

Item lb skolmester tiil gierdzel iij marc.

Item for gierdzel wed schole bode i Skowen ij marc ij β j alb.

Item for maltgierning, liiij t^r, t^{en} iij alb., jv marc minus j alb.

Item tienerens tæring iij marc.

Item bleff Puggaardt meg plichtige aff siste regenskaff v marc jv β .

Item giffuet for xx exemplaribus Torrentinj ock x compositis verborum xxx marc danske.

Summarum vij^c vij marc viij β .

... Tenetur in toto viij β danske.

Jeg Peder Biilld kendis, att ieg haffuer werreit offuer thett regenskaff, som mester Tomes gjorde paa Puge gaardtz wegne aff thett aar, som man scriffuer 1552, och haffuer hand giordt hans regenskaff klarth.

Ego quoque Jo. Tausen affuj et subscribo hac mea manu.

Ego Joannes Vibergius fateor ita esse vt supra, quod protestor manu propria.

Ego Joannes Suaningius decanus has rationes iustas esse testor manu propria.

Thytte bekender jeg Jens Hegelund med thitte mitt egne handskriff.

Tette bekiender jeg Seuren Jacobssen met myn egenn handtscreff.

Dette lij aar war dette siiste aar, som mester Thames opbar Puggaards rente, huilkett siden bleff laugd tiill

hospitalet, att der skulle holdis xij degene till kost aff oc giffues xl daler till locaterne etc.

4.

En lille Notits til Lemvig Skoles Historie.

Om den forlængst nedlagte Latinskole i Lemvig er hidtil ikke samlet noget, ialtfald intet offentliggjort. — I A. Thuras Hdskr., Valvæ scholarum apertæ, og i Edsbogen i Danske Saml. IV, 139 f vil man dog finde brugbare Notitser til dette Emne¹⁾. Efterfølgende lille Kongebrev har jeg i sin Tid afskrevet, fordi det interesserede mig at se, at strax efter at Enevælden var indført, udnævner Kongen en Rektor for Lemvig Skole, medens Bisperne hidtil havde haft Ret til at kalde Rektorer ved Skolerne i deres Stifter. Den nedenfor nævnte Niels Kjeldsen, som i Rullen over Studenterne, der deltog i Københavns Forsvar 1658, har Tilnavnet Eysted, havde 1655 deponeret fra Viborg Skole. En vanærende Straf, som Oberst Mogens Krag under Belejringen havde paalagt ham, fordi han — vistnok fordi der ikke var anvist ham nogen Indkvartering — havde forsømt sin Vagtjeneste, foraarsagede en stærk Bevægelse blandt de øvrige »militerende« Studenter og gav Anledning til, at de fik særegne Krigsartikler²⁾. Det kan for øvrigt bemærkes, at Niels Kjeldsens Navn ikke findes i den ovennævnte Edsbog, saa man kunde formode, at han alligevel ikke har faaet Embedet.

¹⁾ I Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1977 b. 4to findes en Samling Testimonier fra Aarene 1627—37 for M. Laurentius Petræus Hegelund, der i adskillige Aar var Rektor ved Lemvig Skole.

²⁾ Se mit Skrift, Studenternes Deltagelse i Khvns. Forsvar 1658—60, S. 71—2. 158.

Bispen i Ribe anlangende Niels Kjeldsen at være Rektor i Lemvig Skole.

F. 3tius. V. s. G. t. Eftersom vi komme i Erfaring, at Rectoris Plads udi Lemvig Skole skal ledig være, da er vi naadigst tilfreds, at os elsk. hæderlig og vellærd Niels Kjeldsøn igjen dertil forordnes. Dermed etc. Hafniæ 7 Decbr. 1660.

Jydske Tegnelser XV, 8.

III.

Indskrift paa en Brudekrone.

Ved Holger Fr. Rørdam.

I Aaret 1682 besøgte Mag. Peder Vinsløv, Sognepræst ved Frue Kirke i Odense (siden i Præstø, hvor han døde 1705) sit Hjemland Skaane og sine Slægtninge i Gjønge Herred, deriblandt sin Halvbroder, Hr. Hans Pedersen Vinsløv i Sørby og Gumløse, hos hvem han tog en Afskrift af en Del af det gamle Pergament, hvorpaa fandtes »Encœnia templi Gumlosani Anno 1191 celebrata« (nu trykt i Scr. Rer. Dan. V, 377—8) et Stykke, der er godt at faa Forstand af, naar det gjælder at faa Øje for den næsten ufattelige Lettroenhed, hvormed man i Middelalderen lod sig binde de urimeligste Fabler paa Ærmet angaaende allehaande tænkellge og utænelige Helgenlevninger¹⁾. — Da Vinsløv siden besøgte sin Svoger,

¹⁾ Ved sin Afskrift af »Encœnia« har Peder Vinsløv senere gjort den Antegnelse: »Exscripta in domo b. Dñi Fratris mei, Pastoris l. et Ecclesie Sorby in Scania, an. 1682, 23. Jun.« Hdskr. i Kallske Saml. 471. 4to. Peder Vinsløvs Navn findes intetsteds i Manuskriptet, men ved at benytte de Notitser, som Cawallin, Lunds

Hr. Mogens Pedersen (Finianus), Præst i Broby og Emit-sløv, saa' han i Kirken en Brudekrone, paa hvilken stod følgende Indskrift:

Denne Krone hører Broby Kircke thil y Gyngeherrid, och blef giord af Hans Clausen guldsmed y Whae anno Christi 1600 den 10 augusti, den tid at Kong Christian den III waar Kunge y Dannemarck, M. Mogens Matsen bisp y Schaane, Her Svend Cub y Windsløf probst y Gyngeherrid, och Zacharias Berthelsen præst vdi Broby. A. M. S. D.

Wicht 114 lodt ¹⁾.

I Aaret 1600 har det altsaa været Skik, i det mindste i visse Dele af Landet, ved Brylluper at anvende Brudekrone, der endnu bruges i adskillige af Norges Bygder. Maaske ere Kronerne mange Steder blevne bortrøvede i de ødelæggende Krigstider i Midten af det 17de Aarhundrede, og der har ikke været Midler til at anskaffe dem igjen. Naar Skikken endelig er gaaet af Brug, vide vi ikke; sligt plejer lidt efter lidt at tabe eller forandre sig. Indtil den nyeste Tid har der i visse Dele af Vestjylland plejet at være et særligt Hovedsmykke, som Præstekonen havde i Forvaring, og hvormed Brudene prydedes paa deres Hædersdag, vistnok en Erstatning for den gamle Brudekrone, for hvilken vor Tids Myrtekrans er et beskedent Surrogat.

Stifts Herdaminne III, 313—15. 387—8 og 400 meddeler om den vinsløvske Præsteslægt, bliver det næppe tvivlsomt, at hint Mnskr. skyldes den ogsaa i litterær Henseende hæderlig bekendte Mag. Peder Vinsløv.

¹⁾ Herunder er skrevet (af Mag. Peder Vinsløv):

Dette findes paa Bøndernes Krone, som gemmes i Broby-Kirke i Gøngeherred.

Udtægnet i min Sl. Svogers, H. Mogens P. Finiani tiid, in Julio 1682.

IV.

Noget om Præstedragten i ældre Tid.

Ved *Holger Fr. Rørdam.*

Om det ovennævnte Emne lod sig samle adskillige Oplysninger dels udaf ældre Lov- og Synodalbestemmelser¹⁾, dels ved Sammenligning af en Række Præstebilleder fra ældre Tid. Her skulle vi dog indskrænke os til Meddelelse af nogle Vedtægter fra Midten af det 17de Aarhundrede, hentede fra det ovenfor S. 103 flg. omtalte Haandskrift i Universitetsbibliotheket.

Som D. Jesper Rasmussen Brochmand, Biskop udi Sjælands Stift, adskillige Gange i sin Monitis havde klaget over Præsternes Overdaadighed i Klædedragt og Gjæstebuder, og forestillet dem, hvor ilde det mishagede Hs. Kgl. Majestæt: saa formaaede han Provsterne og Præsterne Ao. 1649 til at gjøre sig en Vedtægt angaaende Tarvelighed i Klædedragt og andet. Provsterne og Præsterne i Sjælands Stift vedtog da imellem sig selv indbyrdes disse følgende Poster at ville rette sig efter:

I. Præsterne skulle alle gaa i præstelig Dragt efter Ordinansen, i Huse og uden Huse, i By og uden By.

II. Præsterne skulle ikke bruge Bonneter af overskaaren Fløjel.

III. De store, tykke og lange Kraver skulle nedlægges og afskaffes af dem, som brugte dem.

IV. Ned ad Præstekjortelen skal ikke bruges slet eller blommet Fløjel eller Atlask, Damask eller blommet Tøj.

V. Samarier maatte ikke stafferes med Border og Knapper.

¹⁾ Se t. Ex. Danske Kirkelove I, 83. 100. 128. 466—7. 476. II, 13. Ny kirkehist. Saml. V, 32. 37. 44. 48. 53. 55.

VI. Til Klæder skulle Præsterne ikke bruge Fløjel, fin Atlask og Damask og saadant Dyrkjøb.

VII. Præsterne skulle i alle Maader for deres egne Personer elske og bruge al Tarvelighed.

VIII. Præstekvinder og Døtre skulle ikke bruge Fløjels-trøjer eller Silkeskjorter eller Guldkjæder eller Smykker, men foregaa andre med Tarveligheds Exempel.

IX. Præsterne paa Landet, som have deres Døtre i Kjøbstederne, skulle tilholde dem at holde sig tarveligen efter Borgerstand i brugelig Dragt, og i Besønderlighed ikke optage ny Moder, eller andre derudi at efterfølge.

X. Præsterne skulle holde en tarvelig Moderation med deres Brylluper, som Høj-Øvrighed derom anordnendes vorder.

XI. Belangende Begravelser, da baade i Kjøbstederne og paa Landet med Ligkisten at holdes efter Kongens Forordning, og alle Begravelses-Gjæstebud i Kjøbstederne at være afskaffede. Men paa Landsbyen, dersom Herreds-præsterne følge Liget, og af dem¹⁾, som have langt hjem, da dem at gives et tarveligt Maaltid.

Hertil kan føjes følgende ret mærkelige Forordning fra Christian V's Tid, om at uordinerede Personer, som stedtes til at prædike, skulde iføres Præstedragt:

Christian dend Femte (osv.). Vor Naade tilforn. Eftersom vij erfahre, at en deel unge Persohner, som endten for øvelse schyld eller och j andre maade dennem med Predicken lader høre, sig paa somme Stæder udj fremmet Habit och Klededragt paa Predickestoelen op-træder, huor af Meenigheden sig ofte kunde forarge: Da er voris allernaadigste villie och befalling, at du dend An-ordning der i Stifed giører, at huo her efter begierer at predicke, dend da imidlertiid sig i prestelig Habit ifører.

¹⁾ D. e. og dersom der er nogle af dem.

Der med scheer vor villie. Befallendes dig Gud. Skrefvet paa vort Slot Kiøbenhavn dend 31. Martij Anno 1674. Vnder vort Zignet.

Christian.

Griffenfeld.

Udskrift: Os Elskel. Welærverdige Docter Niels Bang, Superintendent ofver Fyens Stigt.

Paategnet: Allerunderdanigst læst udi almindelige Provstemode den 29. April 1674. Allerunderdanigst læst udi almindelig Provstemode i Mariboë d. 14. May 1674.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve 96. Lignende Breve udgik vistnok ogsaa til de øvrige Stifter.

Hertil kan passende knyttes en Synodalbestemmelse, udstedt af Biskop Kingo (Synod. verna Othin. 1684, 9 April).

Saasom adskillige Studiosi bruger besynderlig Klæde- dragt, gaa med Kiltelatte, Kaarder og affarvede Klæder, som deres Orden ikke sømmer, da ville Dñi Præpositi og Præsterne advare dem, som i deres Menigheder sig op- holder, at det er imod Kongens Lov, og at de retter saa- dant, saa fremt de paa Prædikestolen sig agter at lade bruge.

Eftersom en Del Præster baade i Kjøbstederne og paa Landet uden Forskjel lader Studiosos prædike, enten de have deres Attestats og Demis eller ej, saa ville Dñi Præpositi samtlige deres Herredsbrødre alvorligen formane, at de imod Kongens Lov [det] ingenlunde tillader, med mindre de derfor tilbørlig vil sættes til Rette.

Fyns Bispearkiv, Stift. alm. Breve 213.

Endelig skal anføres en lille Notits, som Pastor S. Nielsen har meddelt os af Baarse Kirkes Daabsregister for 1781.

Anna, en Datter af Præsten Jens Tvede og Mar- garetha Sejersløv i Baarse, er fød d. 31te Oktober om

Morgenen tiilig Kl. 2, blev hjemmedøbt den 7de November og kom i Kirke den 28de Nov., da Herr Proust Ditzel læste over Barnet, og Fadderne vare: Madam Petersen og Jomfrue Malling, Herr Petersen, Herre til Engelholm, Herr Peter Petersen, Herr T. R. Høyer, Informator og Candidatus S. S. Ministerii, alle fra Engelholm, Forvalteren H. C. Tvede og bemældte Jens Tvede; og som Tilskuere: Ammen Bodil Jensdatter, om det behøvedes at tysse Barnet med Patte, og en forklædt Præst i en hviid skidden Roque-laure.

Vistnok er ovenstaaende Tilførelse til Kirkebogen skøt ved Degnen, der i Randen har tilføjet: »Konen gik sans façon i Kirke Dom. 1 Advent.« Hvad den forklædte Præst i den besønderlige Dragt havde at gjøre, kunne vi dog ikke gjætte.

V.

Et Par Notitser om Præstekaldet i Grenaa.

For nogen Tid siden sendte vort Selskabs Medlem, Hr. Pastor Jacobi i Grenaa, os Afskrift af et Kongebrev fra Christian III's Tid, vedrørende Grenaa Præstekald og Skole, af hvilket en gammel Kopi findes i det derværende Præstearkiv. Ved Eftersøgning fandtes det samme Brev i Geh.-Ark. i det oprindelige Udkast, dog meget medtaget af Fugtighed. Ved at sammenholde Udkastet med Kopien kan imidlertid en fuldstændig Text tilvejebringes, hvilken her skal meddeles ¹⁾.

¹⁾ Hermed kan sammenlignes en Notits i Kirkehist. Saml. 3. R. III, 366 fra 1555 vedrørende Grenaa Skole. Jvfr. Danske Kirkelove I, 426—7. 456.

[Vij Christian den tredie etc.] Giøre alle witterligt, at paa thett att sogne presterne wdj wor kiøpsted Grindu kand saa møget thes bedre holle en Capelan ¹⁾, haffue wij beuilget och samtyckt oc nu met thette wortt obne breff beuilge oc samtycke, att sogne presten vdj Grindu, then som nu er eller her ephther komendes vorder, maa alletid her ephther vppebere ²⁾ thenn skyld oc landgille, som laa til gamell kircke oc Her Jens Skiøtte sist vdj vere oc forlening hagde, oc beløber seg en lest korn, oc for^{ne} sogne prest vdj Grindu alletid samme rentte [maa] nyde, bruge oc beholle vden all giensigelse wdj noger moode. Sammeledis ³⁾ haffue wij religionen til beste beuilget oc samtyckt, att thenne ephther^{ne} rentte alletid her ephther schall were oc bliffue tiill schollemesters oc hans ephther kommere schollemesters ther samesteds vnderholling, som er rentten aff the smo toffte jord, liggendis vden for for^{ne} Grindu, som beløber seg ved iij ørtu korn oc som [for^{ne}] Her Jens Skøtte sist [met] forlent wor. Skal och for^{ne} schollemester arligen muwe fange aff Grindu sogne kirckes aarlige visse indkomme ett pund korn, oc kircke vergerne, som ere til for^{ne} kircke, arlige til gode [rede] thet at lade hannem fornøge. Oc ephther thij wij forffare, at sogne presten vdj Grindu, schollen oc schollemester ther samesteds haffue ingen residentze og bolig, som thennem er tillagt, thaa haffue vij vnt oc tilladet, oc nu met thette vort obne breff vnde oc tillade, at wor oc kronens gard vdj for^{ne} Grindu liggendes, som kallis pro-ueste garden, maa oc skal alletid her ephther vere oc

¹⁾ I Udkastet har været tilføjet (men atter udslettet): oc kand holles predicken onsdagen oc fredagen vdj huer vge om aarett, Gud almechtigigste til loff oc ere oc menige almwe vdi Grindu tiill theris saligheds vnderuissning.

²⁾ I Udkastet (men atter udslettet): oc nyde.

³⁾ I Udkastet (men atter udslettet): haffue vij, ephtherthij wij forffare, att Schollen icke schall . . . vdj Grindu.

bliffue ¹⁾), mett huss oc bygning vdj lenge oc bredelse, som then nu begreben oc forfunden er, til scholens oc schollemesters bolliig. Oc skall vore vndersotte vdj Grindu met kircke vergerne ther samestedz then were [pligtig] att vpbygge oc holle wed magtt. Tiisligeste ephtherhij vij forffare, att ther er ingen scholle her til holtte wdj vor klopsted Ebbeltofft ²⁾), haffuer vij tiill en begyndelse beuilget och samtyckt, att then person, som bliiffuer forordineret at skulle vere schollemester vdj for^{ne} Ebbeltofft, maa arligen vppebere fire pund korn aff then korn rentte, som arligen giffuis aff wore vndersotte vdj Ebbeltofft ²⁾ til vort slot Kallø aff xj fester. [Bedendis] oc biudendis alle wore [fogeder oc embitz]mend, attj haffuer flittiig tillsiun, saa thette wdj alle modde wed magt hollis (etc.). Datum Kollinghus Fredagen nest effther Sanctj Nicolaj Episcopi dag Aar etc. 1558.

Den i foranstaende Brev nævnte Hr. Jens Skjøtte var Fader til den i Ny kirkehist. Saml. III, 661 og V, 244—53 omtalte Mag. Søren Skøtt, der 1570 blev kaldet til Sognepræst i Grenaa, dog med Tilladelse til at lade Embedet betjene af en Kapellan, medens han selv fortsatte sine Rejser i Udlandet. Et Afskedsdigt til ham og hans adelige Rejsefæller viser, at han i Sept. 1573 forlod Vittenberg for at drage hjemad. Det er ikke bekjendt, hvor længe han har levet. I Hyldingsfuldmagten fra 1584 ³⁾ er Præsten i Grenaa den eneste af Nørre Herreds Præster, hvis Navn fattes, noget, der kunde tyde paa, at Embedet da har været ledigt. Som M. Søren Skøtts nærmeste Eftermænd nævner Poulsons Catalogus Pastorum Diæc. Aarhus. p. 44—5: Dn. Petrus Nordbagge, Dn. Torchillus

¹⁾ I Udkastet (atter udslettet): theraff halffdelen til en sogne prestes woning oc anden halffpart tiill en scholle.

²⁾ I Udkastet har først været skrevet: Grindu.

³⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. II, 208.

Petri og Dn. Laurentius Johannis, men uden Aarstal eller videre Oplysninger. Den førstnævnte er os ikke videre bekjendt, men om Hr. Terkel Pedersen vides, at han som Sognepræst i Grenaa 1600 i Forening med Menigheden kaldte Niels Villadsen til Kapellan sammesteds ¹⁾, og at han var en af Nørre Herreds deputerede ved Tronfølgerhyldningen i Viborg d. 11. Maj 1610 ²⁾. Han maa være død nogle Aar efter, thi ved Aaret 1620 nævnes Hr. Lavrits Jensen (Laurentius Joannis) som Sognepræst og Hr. Rasmus [Nielsen] som Kapellan i Grenaa ³⁾.

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3 R II, 743. (1660 blev Rasmus Michelsen Præst beskikket til Kirketjener [betyder vel Degn] og latinsk Skolemester i Grenaa, smst. II, 746. Omtr. 1610 blev Søren Jensen Soding kaldet til Rektor smst. II, 749).

²⁾ Hyldinger i Gehejmearkivet.

³⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. II, 756. Wiberg, Alm. dsk. Præstehist. I, 472—3. Paa sidstnævnte Sted kaldes Sognepræsten: Hr. Lavrits Hansen. Om det er rigtigt eller urigtigt, kan ikke f. T. med Vished afgjøres.

Om Behandlingen af den almindelige Kirkehistorie

i vor Litteratur fra Reformationen indtil Udgangen
af forrige Aarhundrede.

Af **Holger Fr. Rørdam.**

Den, baade hvad Form og hvad Indhold angaar, tiltalende og vellykkede Fremstilling af Oldkirkens Historie, som Professor Fr. Nielsen nys har skjænket Almenheden, opfordrer til et Tilbageblik paa de kirkehistoriske Studier og en Udsigt over den herhen hørende Litteratur, som i det lutherske Tidsrum har haft Hjemsted her-tillands, et Tilbageblik, som jo ikke kan ske uden visse Henblik til de samme Studiers Udvikling andensteds og særlig i vor Kirkeafdeling.

I Almindelighed kan bemærkes, at Kirkehistorien var den af de theologiske Discipliner, som forholdsvis senest udviklede sig ved de lutherske Højskoler, og det uagtet der allerede tidlig skete en respektabel Begyndelse for den ældre Kirkehistories Vedkommende ved de magde-borgske Centurier, hvis Udgivelse ogsaa støttedes fra Danmark af¹⁾, dette uhyre Værk, der dog kun omfatter

¹⁾ Se Schumacher, Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dänemark III, 245—8. Om Kirkens Historie, særlig da dens Grund-

de tretten første kristelige Aarhundreder, men hvis nøjagtige Gjennemlæsning sikkert vilde give en flittig Mand tilstrækkelig Sysselsættelse i nogle Aar. Den nyeste Tids kirkelige Begivenheder fik samtidig en med stort Bifald modtaget Fremstilling i Sleidanus's berømte Værk, »De statu religionis et reipublicae Carolo Quinto Caesare commentarii« (1555).

Disse og mulig enkelte andre Værker af tyske Lærde synes hos os at have tilfredsstillet Trangen til Oplysning om den kirkelige Fortid, saa det varede længe, inden selvstændige Granskninger i den almindelige Kirkehistorie fandt Sted hertilands. For de akademiske Lærere, hvem det under andre Forhold maatte have ligget nær at sysle med disse Studier, var der mindre Anledning til at foretage noget, eftersom Kirkehistorien endnu ikke var optagen blandt de theologiske Lærefag.

Dog har Sjælands i saa mange Henseender højt fortjente første evangeliske Superintendent, Dr. Peder Palladius, iblandt sine talrige Skrifter et Par, der med nogen Føje kunne henregnes under kirkehistorisk Litteratur, nemlig: 1. »En nøttelig Bog om S. Peders Skib, det er, om den hellige oc christelige Kircke« (Kbh. 1554. 8vo.), hvis Hovedtanke er at vise Guds Forsyns Førelse med Kirken, der, trods alle Forfølgelser og menneskelige Vildfarelser, dog, fordi Jesus er ombord i Skibet, har trodset alle Farer indtil denne Dag. »Den hellige Kirke« — saaledes ytrer Forfatteren sig i Fortalen — »som vort Credo melder om, tror paa een Gud, som er Fader, Søn og Hellig Aand, og har een Daab, een Christus, een Tro. Og derfor er dens Lykke saare tynd her i Verden, saa det er en møjsom Vandring og en

læggelse, sige Forstanderne for Udgivelsen af de magdeborgske Centurier i deres Brev til Kong Frederik II 1559 træffende: »Wenn man solche Historien nicht wüste, were es um das menschliche Leben ein armselig und blind Ding.«

farlig Sejlads fra en Havn til en anden for Vind og Vove. Derfor lignes den med et Skib, som er ude fra Landet under Storm og Bølger. Folk staa paa Havbredden og se, hvorledes det slaaes og drives for Vejret, ligesom det skulde strax skilles ad og brydes i tusende Stykker . . . Vor Herre Jesus er dog derudi . . . Men de rette og retsindige fromme Christne, som ere i S. Peders Skib, de fæste Øjne paa Styrmanden, Jesus Christus, og derfor blive de ved at tænke: lad storme og bruse saa meget det vil, Skibet hælder vel, men det synker ikke derfor. Men efterdi vi ere ogsaa i samme Skib, bør vi være visse paa, at det er sandt, at det Skib, som vi ere i, kan ikke synke, alligevel det hælder undertiden, ligesom det skulde synke. Dertil kunne alle Historier i den hellig Skrift tjene os, som bevise, hvorledes denne Skipper, Styrmand og høje Baadsmænd Christus Jesus med den himmelske Fader har styret dette Skib og holdt det i sin Fremfærd fra Havn til Havn og fra Sted til Sted fra første Verdens Begyndelse til denne Dag, og vil det samme gjøre til Dommedag.» — 2. Det andet Skrift af Palladius, som her kunde nævnes, er hans »Catalogus aliquot hæresium huius ætatis et earum refutatio« (Witeb. 1557, 8vo.), der 1638 paa ny blev udgivet af Biskop H. P. Resen med en noget forandret Titel.

Ville vi for øvrigt opsøge kirkehistorisk Litteratur, maa vi gaa udenfor de akademiske Læreres Kreds, og da nærmest til Folkeskribenterne. Først er der da at nævne Anders Sørensen Vedels Rimværk:

Antichristus Romanus, Romske Paffuers leffnede oc gerninger fra Apostlers tid indtil dette 1571 Aar, aff atskillige sanddrue Historier vdragne. Kbh. 1571. 8vo. (232 Blade).

Det er en Omarbejdelse af Bartholomæus de Sacchis' kaldet Platina's Værk, »Vitæ summorum Pontificum«, der første Gang var udkommet i Venedig 1479 i Folio, og

siden oftere, ligesom det var oversat i forskjellige Sprog. Vedel fortæller, at det var den gamle Kansler Johan Friis, som foranledigede, at Bogen blev omplantet paa Dansk. I sine unge Dage havde Friis nemlig læst Bogen i Rom og fundet Behag i den, »fordi den gik Sandheden nærmere end andre Pavens Haandskrivere og Øjentjenere«. Han havde derfor formaaet M. Mads Lang, Superintendent i Aarhus, til at paatage sig at udsætte noget af den paa danske Rim. Denne var imidlertid død, inden Arbejdet var fuldt færdigt, og Kansleren havde da faaet hans Manuskript i Forvaring. Ved en Lejlighed, en Del Aar efter, kom Sagen paa Tale mellem Johan Friis og Anders Vedel, og Kansleren opfordrede denne til at gennemgaa og rette Mads Langs Arbejde for derpaa at besørge det udgivet. Da Vedel imidlertid kom til det Resultat ved Gjennemsynet, at Oversættelsen ikke burde udgives, som den var, dels fordi Lang var død bort, før han havde fuldendt den, dels fordi han alt for nøje havde fulgt Platina, der med al sin Frihed dog havde vist Paverne for megen Hengivenhed, saa blev Planen med Kanslerens Samtykke saaledes ændret, at Vedel ikke blot efter Platina, men ogsaa efter andre ældre og nyere Kilder skulde forfatte en hel ny Pavekrønike, dog med Bibehold af, hvad der af den tidligere Oversættelse kunde være brugbart. Paa denne Maade fremkom Vedels ovennævnte Arbejde, der efter sit Anlæg og Udførelsen er et nyt og selvstændigt Krønikeværk. Først indføres en fremmed, Peregrinus, der er kommen fra Danmark til Rom for at bese denne mærkværdige Stad og høre noget om Pavernes Levned: han træffer en romersk Borger, Romanus, der foreviser og forklarer ham de vigtigste Mindesmærker i Staden, men, hvad Pavernes Historie angaar, henviser ham til en sanddru Mand, ved Navn Pasquillus. Den sidstnævnte optræder derefter som Fortæller i Begyndelsen; men siden er han kun tilstede, medens de afdøde Paver paa Rimkrønikevis selv give Beretning om deres Hand-

linger og ligesom skrifte deres Synder. — En lille Prøve af Vedels Arbejde kan her hidsættes efter Wegener, hvis Fremstilling af Skriftets Historie her er fulgt¹⁾. Det er Begyndelsen af 8de Bog (om Reformationstiden):

Det dages i Østen og liusner viit,
 Den klare Soel oprinder,
 Det kommer nu frem, jeg haffuer forbiid,
 Oc Morgenstjerne forsuinder.
 Stor wnder det er, at offuer denne Stad
 Solen vil sin skin giffue,
 Oc giøre her noget Menniske glad,
 Oc ey i mærcke lade bliffue:
 For Synden, som siu tusindfold
 Bedriffues her mangelunde,
 Huer vinckel oc vraa er der aff fuld
 Oc forøges i huer stunde:
 O naadige Gud saa mild og blid,
 Langmodig offuer al maade,
 Som giffuer til penitæntz frist oc tid
 Oc biuder til sin Naade:
 O Tryghed haard oc seckerhed grum,
 Oc blindhed for vden ende,
 At huerken leeg eller lærd til Rom
 Besøgelsens tid vil kiende.\

Vi skulle ikke her dvæle ved Vedels Udgave (1579) af Adam af Bremens Kirkehistorie, da alt, hvad der særlig eller udelukkende vedkommer Behandlingen af den danske Kirkes Historie, ikke kan medtages her, men maa være forbeholdt en egen Undersøgelse. Ligeledes nødes vi til at forbigaa, hvad der udelukkende kan betegnes som bibelsk Historie eller Jesu og hans Apostles Historie, medens Arbejder af denne Art dog medtages,

¹⁾ Wegener, Hist. Efterretninger om Anders Sørensen Vedel, S. 62. 68—70.

naar den efterapostoliske Tids Kirkehistorie i samme fremtræder i det mindste som sideordnet Bibelskhistorien og ikke blot er et kort afsluttende Anhang til samme. Ogsaa den temmelig omfangsrige Litteratur, der kan betegnes som Jødernes Historie baade før og efter Jerusalems Forstyrrelse, maa her forbigaa¹⁾, og Opmærksomheden ene henvendes paa de Fremstillinger, som haves i vor Litteratur af den almindelige Kirkehistorie og af speciellere Emner, der med Rette kunne henføres under samme, idet det dog ikke er Meningen her at dvæle ved alle de mange kortfattede og som oftest lidet betydningsfulde Behandlinger af slige Emner, som navnlig fra det 17de Aarhundredes Slutning af leveredes i de talrige Disputatser og i andre akademiske Lejlighedsskrifter.

Efter Antydning om disse Begrænsninger, som ere nødvendige, for at nærværende Oversigt ikke skal blive for omfangsrig, vende vi os atter til de sparsomme Tegn, der kunne tyde paa, et en større Interesse for kirkehistorisk Oplysning begyndte at ytre sig. Efter Tidsordenen kan da først nævnes:

Jesvitiske Historia: Om deris første Begyndelse, Naffn, adskillige Slags, Leffnet blandt den gemeine Mand, Hiemleffnet, Løffter, Privilegier, Mirackler, Lærdom (osv.). Aff Eli a Hasenmullero paa Latin sammenscreffuen, oc nu det fornemmeste der vdaff paa Danske vddragen ved N. M. A.

De Forsøg, Jesuiterne i Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarh. gjorde paa at trænge ind her i Norden, foranledigede, at man søgte Oplysning om deres Historie, og at der hos os udkom enkelte Skrifter af skarp polemisk Art, tildels Oversættelser, hvori Or-

¹⁾ I Bibliotheca Danica I, 110 ff. udgjør Fortegnelsen over derhen hørende Literatur indtil Aaret 1830 ikke mindre end 17 Spalter.

denens Grundsætninger og Virken fremstilledes ¹⁾. Ovennævnte Skrift, der oprindeligt var forfattet af en Mand, som selv var opdragen i Jesuiternes Skoler og Kollegier, men siden havde forladt dem og var død i Wittenberg 1587, vidner noksom om det Had, som disse Pavens Elitetropper havde paadraget sig. Den danske Bearbejdelse skyldes den flittige Folkeskribent Niels Michelsen Aalborg, som ogsaa overførte paa Dansk et Par mindre Skrifter, under Titel »Chronologia Sacra«, af den ansete hamborgske Theolog Dr. Philip Nicolai, i hvilke det kirkehistoriske og apokalyptiske Element paa en egen Maade er sammenføjet ²⁾.

Langt større Betydning i kirkehistorisk Henseende har dog følgende Skrift, skjønt det i alt væsentligt ogsaa er en Oversættelse eller rettere en forkortet Bearbejdelse:

Kircke-Historie oc sandrue Beskriffuelse om den store och vnderlige Religions forandring, som skede vdi vore Forældris tiid, vdi det Romerske Rige, formedelst det sande Euangelij Obenbaring och Prædicken . . . Paa Danske sammenskreffuen ved Povel Jensøn Colding, Euangelij Tiener til Dresselbergers Vindinge i Sieland. Kbhvn. 1614. 4to. (75 Ark).

Grundskriftet er Strasborgeren Johannes Sleidanus's tidligere nævnte udførlige Skildring af Reformationstidens Historie, som der, i Mangel af originale Arbejder, længe havde været Trang til at faa overført i det danske Sprog. Oversættelsen og Bearbejdelsen er sket med den Dygtighed, som man kunde vente af en Mand som Povl Jensen Colding, der er bekendt for sin Kjærlighed til det danske

¹⁾ Se Bibliotheca Danica I, 145—6. Jesuiternes Forsøg paa at trænge ind i Landet i Begyndelsen af Christian IV's Tid er fremstillet i min Kjøbenhavns Univ. Hist. 1537—1621. III, 153 ff. jvfr. Hist. Kildeskr. 2 R. II, 355 ff.

²⁾ Se Bibl. Dan. I, 127—8.

Sprog og Indsigt i sammes rette Behandling. I lange Tider har denne Bog været Hovedkilden til det Kjendskab, danske Præster og oplyste Lægfolk havde til Reformationens Hovedbegivenheder. I Fortalen antyder Colding, at det havde været hans Tanke, naar dette Værk var afsluttet, da »udi en særdeles Bog at befatte, hvorledes tilgaaet er hos os selv her hjemme udi Danmark med samme evangeliske Sag«, men at han for visse Aarsagers Skyld havde maattet lade Planen fare, indtil en bedre Lejlighed tilbød sig. En saadan kom imidlertid aldrig for ham. Det vilde ganske vist ogsaa have været et meget vanskeligere Arbejde paa den Tid at skrive Danmarks Reformationshistorie, skjønt Arild Hvitfeldts for ikke længe siden udkomne Danmarks Riges Krønike frembød ikke saa lidt brugbart Stof, hvoraf adskilligt da ogsaa kom til Nytte, da et Par af vore lærde Mænd (Biskop Hans Povlsen Resen og Professor Kort Aslaksen) i Anledning af Reformationens Jubelfest 1617 gjorde Forsøg paa, om end kun i kortere Omrids, at oplyse Hovedtrækkene af den danske Kirkes Reformation ¹⁾).

I Sammenligning med Coldings ovennævnte Skrift er det kun en mager Kost, der bydes Læserne i følgende Skrift, som ogsaa fremkaldtes ved Hundreedaarsfesten:

Lux Evangelij, Evangelij Lius, huorledis den Evangeliske Lærdom mit i Paffuedommens Mørkhed aff Guds Redskab Lutherum er bleffuen reen oc ret. Vddraget af Kirkehistorien oc vdi Rim befattet . . . fra det Aar 1517 indtil det Aar 1555, ved Michel Pedersøn, Prædicant i Landskrone. Kbhvn. 1617. 4to.

Trods Rimene er Skriftet dog ren og skjær Prosa uden mindste Stænk af Poesi. — De senere tilbagevendende Reformationsfester, særlig den i Aaret 1717, fremkaldte

¹⁾ Bibl. Dan. I, 150. Rørdam, Kbhvns. Univs. Hist. III, 338.

en lang Række Skrifter, helligede Luthers og Reformationens Minde. De fleste af disse have dog kun forbigaaende Betydning.

Et Tegn, der tyder paa, at kirkehistoriske Oplysninger vare kjærkomne ikke blot for de lærde, men ogsaa i videre Kredse, er den Omstændighed, at Folkeskribenter jevnlig fandt deres Regning ved at udgive Skrifter, der i det mindste delvis var af kirkehistorisk Art. Jeg har ovenfor nævnt Niels Michelsen Aalborg, af hvis talrige Folkeskrifter enkelte maa henregnes under Kirkehistorien. Det samme gjælder den omfangsrige litterære Produktion, som skyldes »Theologen, Mathematikeren, Historikeren og den kgl. Kalendariograf» Niels Heldvad, en af sin Tid mest karakteristiske litterære Skikkelser. Ogsaa han kom jevnlig ind paa at meddele kirkehistoriske Oplysninger. Et ret artig Skrift af ham er saaledes:

Eleusinia Sacra: Det er: En kort oc eenfoldig Forklaring offuer voris Kircker oc gode gamle Ceremonier oc vduortis Christelige Guds-tieniste. Vngdommen oc den menige eenfoldige Christne meget nyttelig at vide. Nu nyeligen tilsammen skreffuen aff Nicolao Heldvadero in agro Slesuicensi. Kbhvn. 1610. 8vo.

Da Tilegnelsen til Statholder Gerhardt Rantzow er dateret Bartholomæi Dag 1597, saa har der formodentlig været en ældre Udgave. Ialtfald er der en nyere, da Niels Lindberg 1863 udgav Bogen paany med vor Tids Retskrivning, men førøvrigt uforandret. Heldvad har i dette lille, paa Folkelæsning beregnede Skrift givet adskillige ret interessante Oplysninger til Kirkeskikkens Historie og viser i det hele, at han ikke havde ganske ringe Kjendskab til de gamle Kirkehistorikeres Værker. Et noget lignende Arbejde af samme flittige Forfatter, der med samme Lethed skrev Tydsk som Dansk, er hans

Amphitheatrum fidei catholicæ et ceremoniarum ecclesiæ Jesu Christi. D. i. Ein herrlich, aussbündig Schawplan der heiligen, christlichen, apostolischen vnd catholischen Kirchen zu allen Zeiten (etc.). Hamburg 1622. 8vo.

Ogsaa flere andre af Heldvads talrige Skrifter berøre Kirkehistorien eller hente en Del af deres Stof fra samme ¹⁾. Dette gjælder dog navnlig et i Forfatterens Dødsaar udkommet større Arbejde, under Titel:

Historiarum sacrarum Encolpodion. Det er, En Nye oc Nyttig Bog om vor Herris JESU CHristi, samt hans hellige Apostlers, Confessorum oc Martyrers Liff oc Leffnets Historie Desligeste Evangelij Lærdoms vdbredelse offuer atskillige Verdens Riger og Lande, met Danske Kongers oc Bispers beskriffuelse, i huis Tider den Christelige Religion her i Riget er indplantet oc annammet, oc Kirckerne vdi huert Sticht oc Herret offuer alt Riget ere opbygde. Colligeret oc sammenskreffuet aff Nicolao Helduadero, Theol. Math. et Historico, S. R. à Calendis. Kbhvn. 1634. 4to. (97 Ark).

Det er en mangeartet nyttig Læsning, som findes samlet i denne Bog, der kan betegnes som en Encyclopædi for videbegjærlige Lægmænd. Thi man har her baade Bibelsk- og Kirkehistorie, Danmarks Historie og Topografi, historiske Oplysninger om de hellige Mænd og

¹⁾ Saaledes: "Trifolium Theologicum, Vdi huilcket korteligen oc Summariske viist er befattet oc comprehenderet den Papistisk-Jesvitiske, Luther-Evangeliske, Zwinglio-Calviniske Troe oc Lærdom, ingen til nogen foract, aff deres egne Schriffter oc Documenter colligeret aff Nicolao Helduadero, Christi Servo". Kbh. 1628. 8vo. Ligeledes i "Calendariographia Sacra: Jesu Christi Leffnets Calender. Her hoss S. Hans Døbers, ocsaa de H. Apostlers Leffnet; disligest en Kircke Calender". 1618. 4to.

Kvinder, hvis Navne findes i Almanakken, og adskilligt andet. I en Tidsalder, da der forholdsvis kun udkom faa Bøger beregnede paa den store Almenhed, og da saadanne oven i Kjøbet vare vanskelige at overkomme, kunde en Bog som den nævnte gjøre Tjeneste som et helt Bibliothek.

I Smag med Niels Heldvads Forfatterskab var det, som Boghandler Jens Sørensen Nørnissom i Roskilde udfoldede i Midten af det 17de Aarh. Ogsaa fra hans Haand har man nemlig en Række Folkeskrifter, hvoriblandt følgende kan mærkes:

En kort Beskrivelse om de første Kircker, som bleffve med Hænder giort paa Jorden, oc hvorledis Danske-Mend fick først Christi Kundskab. Disligeste om de hellige Apostlers oc Helgens Historie, med en alvaarlig formaaning aff den H. Skriffit imod Tyranner oc Volds mend, Falske Christne (etc.). Kbh. 1660. 8vo. (3 Ark).

Det smager dog lidt af Kirkehistorie, og Omfanget kunde ikke afskrække Menigmand fra at fordybe sig i disse rapsodiske Bemærkninger, naar han en Søndag Eftermiddag sad ved sin Bordende og trængte til lidt aandelig Føde ved Siden af den, som hans Salmebog eller Postillen ydede ham.

Alt hvad vi hidtil have nævnt hører til det let tilgængelig (om end tildels nu litterært sjeldne), som ogsaa Lægfolk med nogen kirkehistorisk Sands kunde tilegne sig, og som saadant har det vistnok gjort sin Nytte. Men det Spørgsmaal paatrænger sig: blev der intet gjort af de lærde for at trænge dybere ind til Kirkehistoriens Kilder, blev der ikke fra Kjøbenhavns Universitet ydet Bidrag, der endnu kunne fortjene at fremdrages?

Sandt et sige er det ikke meget, hvad vi kunne pege paa, der forraader grundigere Studier paa dette Omraade lige indtil de sidste Aar af det 17de Aarhundrede. Dr. Hans

Povlsen Resens to Disputatser (1600 og 02) om de første Kristnes Kjærlighedsmaaltider¹⁾ skulle her kun nævnes, ligeledes Enoch Jakobsens korte Udsigt over Hæresierne i den gamle Kirke²⁾. Større blivende Værd har den viborgske Biskop Niels Lavritsen Arctanders Skrift:

De excommunicatione ecclesiastica tractatus theologicus ex Sacra Scriptura, B. Patribus et Historia Ecclesiastica. Giessæ 1610. 8vo. (112 Sider).

Første Udgave af Skriftet var udkommen 1608 uden Trykkested, men med Bemærkning om, at det oprindelig var foredraget for Skoleungdommen i Viborg — vistnok et af de sidste Vidnesbyrd, man har, om at Superintendenterne holdt theologiske Foredrag (paa Latin), noget der i den første Tid efter Reformationen havde været almindeligt og havde spillet en ikke uvigtig Rolle i Præstestandens Uddannelse, da mange af dem ikke fik Lejlighed til akademiske Studier.

Det polemiske Behov gav undertiden Anledning til kirkehistoriske Undersøgelser, og det endog meget dybtgaaende. Dette gjælder navnlig Dr. Jesper Brochmands polemiske og tildels ogsaa hans dogmatiske Skrifter, der vidne om en saa grundig kirkehistorisk Indsigt, at vistnok kun faa samtidige have været hans lige i saa Henseende. Men af direkte Bidrag til Kirkehistorien kan fra hans Haand dog kun nævnes:

Speciminis scriptorum ecclesiasticorum primi a nato salvatore seculi exercitationes quinque. Hafn. 1633—38. 4to.

¹⁾ Agapæ, quarum mentionem facit B. Judas in Epist. v. 12. Hafn. 1600. Agapæ primorum Christianorum usque ad annum J. C. CCC. Hafn. 1602. 4to.

²⁾ Epitome cohortis hæreticæ, quæ in Ecclesiam Christi pedetentim temporibus Apostolorum et consequentibus proximis irrepsit, desumpta ex quatuor libris fabularum hæreticarum Theodoretii. Hafn. 1608. 8vo.

Skriftet, der udkom i Form af Disputatser, indeholder en Slags kirkelig Litteraturhistorie for det 1ste Aarhundrede. Brochmand »lader heri et Antal Skrifter, fra det apostoliske Symbolum til Clemens Romanus's og Ignatius's Skrifter, passere Revue og dømmer dem med megen Frihed og Grundighed. Afgjørelsen af Ægthed eller Uægthed, Integritet osv. sker saa vel ifølge udvortes Grunde, til hvis Samstilling hans store Litteraturkundskab leverer ham udmærket Materiale (neppe forbigaas nogen Forfatter, der har udtalt sig om disse Skrifter, være sig de umiddelbare Vidnesbyrd hos Oldtidens Skribenter eller de kritiske hos den nyere Tids Forskere, blandt hvilke fortrinsvis tages Hensyn til Erasmus) — som af indre Grunde, i hvis Anvendelse han gjør en besindig Brug af den højere Kritik¹).« Særlig kan fremhæves hans kritiske Bedømmelse af Sibyllinerne, hvilken endnu 100 Aar efter vakte den lærde Grams Beundring.

Naar vi endnu have omtalt et Par Skrifter af den lærde Chr. Nold, nemlig hans »Historia Idumæa, seu de vitâ et gestis Herodum diatribe« (Franeqveræ 1660, 12mo. 478 Sider) og hans »Sacrarum Historiarum et Antiquitatum Synopsis« (Hafn. 1662, Fol.), hvilket sidste Skrift det dog ikke er lykkes os at faa at se, saa have vi formentlig udtømt det lidet, der fra de lærde Theologers Side er præsteret i det 17de Aarhundrede i Retning af den almindelige Kirkehistorie, indtil der henimod Aarhundredets Udgang begyndte at vise sig Tegn til et større Liv paa dette Omraade.

Den som Sjælands Biskop siden meget bekendte Christen Worm forfattede nemlig i sine unge Aar — tildels under Rejser i Udlandet — et Par mindre kirkehistoriske Arbejder, der vidne om megen Lærdom. Betydeligst er hans

¹) E. F. Koch, D. J. Brochmand som theologisk Skribent (Ny kirkehist. Saml. III, 689 f).

Historia Sabelliana, hoc est, De Origine et incrementis Hæreseos Sabellianæ usque ad initium seculi quinti deductæ ex Antiquitate Ecclesiastica Observationes. Francof. & Lips. 1696. 8vo. (368 Sider).

Bogen er nærmest skreven for at imødegaa en Ytring af Antitrinitaren Christoffer Sand († 1680), der i en kirkehistorisk Fremstilling havde paastaaet, at de orthodoxe Lærere før Synoden i Nicæa havde hyldet sabellianske Anskuelser. Worms Skrift er nu en udførlig Godtgjørelse af det urigtige i denne Paastand og en Paavisning af Sabellianismens antitrinitariske Karakter. Da Worm ikke længe efter sin Hjemkomst fra Udlandet kom ind i en stor praktisk gejstlig Virksomhed, fik han ikke senere Lejlighed til i Litteraturen at fortsætte sine lærde kirkehistoriske Undersøgelser, hvortil han ellers vistnok havde et Kald ¹⁾).

Andre unge Mænd, hvoriblandt flere, der siden fik et agtet Navn i Kirken, saasom Jakob Lodberg (død 1731 som Biskop i Odense) og Hans Trelund (død 1735 som Biskop i Viborg) fulgte ved samme Tid det af Worm givne Exempel ²⁾). Deres Afhandlinger efterfulgtes af en lang Række lignende akademiske Prøveskrifter (paa Latin) af forskjellige Forfattere over mindre kirkehistoriske og arkæologiske Emner, navnlig hentede fra de første christne

¹⁾ Af Worms *«Dissertatio de veris causis, cur delectatos humanis carnibus et promiscuo concubitu Christianos calumniati sint Ethnici»* (Hafn. 1695) vil man finde et Udtog hos Ejler Hagerup, *De hellige Martyrers Lidelser* (Kbhvn. 1761), S. 77—87.

²⁾ J. Lodberg, *De Valentino et Valentinianis, hæreticis sæculi secundi.* Hafn. 1695. 4to. Jo. Trelund, *De Felicis Urgelitani et Elipandi Toletani hæresi, vulgo Adoptiana.* Hafn. 1699. 4to. Mærkes kan ogsaa: Bartholomæus Deichmann, *Diss. historico-theologica de genuinis Pontificiorum, præcipue Jesuitarum et Casuistarum erroribus, comparatis cum iis, qui falso beato Luthero adscribi solent.* Havn. 1700. 4to.

Aarhundreders Historie, hvilke det dog vilde blive alt for vidtløftigt her at opregne. Ligesaa meget som man tidligere havde tilsidesat Kirkehistorien for andre theologiske Fag, ligesaa ivrig tog man nu fat paa Behandlingen af Opgaver hentede fra dens Omraade ¹⁾).

Denne Bevægelse falder omtrent samtidig med, at Universitetet optog Kirkehistorien blandt de theologiske Lærefag. Thi i Aaret 1698 anmeldte Professor Hans Wandal i den sædvanlige Forelæsningskatalog, at han »in exegesi Actorum Apostolorum dogmata et origenes Ecclesiasticas evolvet et simul difficiliora loca divinæ Epist. ad Romanos explicabit«. Den samme Forelæsning (og ingen andre) har han anmeldt hvert af de følgende Aar lige til sin Død 1710. Hans Partes overtoges af den ovennævnte Christen Worm, der et Aarstid forbandt det theologiske Professorat med Stiftsprovstiet i Kjøbenhavn, og 1711 blev Sjælands Biskop, til hvilket Embede dengang et Professorat stadig var knyttet. Worm begyndte 1710 med at anmelde: »Augustanam Confessionem perpetuo illustrabit commentario, sub finem criticam Textus Biblici Historiam addictaturus«. I det følgende Aar lød Anmeldelsen, som følger: »Criticam Textus Biblici Historiam dabit, sub finem horæ vitas Patrum ævi Apostolici et Apostolico proximi addictaturus«, og saaledes blev det ved hvert Aar at lyde i en Række af omtrent 20 Aar, indtil Worm 1732 med kgl. Tilladelse overdrog Kommunitetsprovsten M. Christian Nold at besørge hans Forelæsninger. Denne læste dog ikke over Kirkehistorien, som derimod blev overtagen af Prof. Marcus Wøldike. 1732 anmeldte denne, at han agtede at læse over »Historia Ecclesiastica N. T. ad ductum Compendii Gothani«. Saaledes blev det uforandret ved indtil 1740, da Bemærkningen »ad ductum Comp. Gothani« udelodes. 1741—2

¹⁾ Se Bibliotheca Danica, I, 137 ff.

læste Wøldike over Homiletik, og 1742—4 over det Gl. Test.s Kirkehistorie. Men i det sidstnævnte Aar tog han atter fat paa »Historia Ecclesiastica N. T.«¹⁾, hvormed han vedblev indtil sin Død 1750.

Forholdet er altsaa dette, at efter at Wandal og Worm i en Menneskealder havde beredt Vejen ved at holde Forelæsninger, der i det mindste grænsede nær op til Kirkehistorien, blev dette Fag fra 1732 af en fast Bestanddel af det theologiske Kursus, i Henhold til den Bestemmelse, som den ny Universitetsfundats af 31te Maj 1732 indeholdt om, at den ene af de fire theologiske Professorer fremtidig skulde »læse offentlig over Kirkehistorien«. Efter Wøldikes Død varede det imidlertid adskillige Aar, inden Kirkehistorien atter blev foredragen. Professor Hans Otto Bang (1754—64) læste vel over Emner, som grænsede op til Kirkehistorien, saaledes 1754—7 over »Theologia polemica«, 1757—8 over »historia Theologiae systematicæ«, men det er dog ikke rimeligt, at han har været Professor i det nævnte Fag, da Biskoppens Vicarius, Kommunitetsprovsten Nic. Nannestad 1755—6 anmeldte Forelæsninger over »Historia Ecclesiastica ad ductum Breviarii Historiæ Christianæ a celeb. Baumgarten

¹⁾ Compendium Historiæ ecclesiasticæ. Gothæ. I, 1666 (430 Sider, handler udelukkende om Tiden før Christus) II, (810 Sider, Tiden efter Christi Fødsel). En ny Udgave udkom i Gotha 1723, 8vo; den er foreget med en 3die Del paa 311 Sider, der fører Historien indtil Samtiden. Som en af Hovedforfatterne af denne anonyme, men i sin Tid meget brugte Haandbog nævnes den berømte Friherre Veit Ludvig v. Seckendorff, hvis »Commentarius Historicus et Apologeticus de Lutheranismo sive de Reformatione Religionis ductu D. Martini Lutheri« (Ed. I. 1687; Ed. II, 1694 Fol.) indeholder et uhyre Stof til Reformationshistorien og et grundigt Forsvar for Reformationens Berettigelse. Som noget for hin Tid mærkeligt kan omtales, at blandt de mange Sprog, hin store Lærde forstod, nævnes ogsaa Dansk (Jöcher, Gelehrten-Lexicon).

nuper editi¹⁾. Han efterfulgtes af den bekendte Johan Ernst Gunnerus, som 1756—7 anmeldte forskjellige theologiske Forelæsninger og tilsidst bemærkede, at han foruden Vejledning i meget andet ogsaa tilbød saadan i Kirkehistorie. I det følgende Aar siger han bestemtere, at han vilde læse over Paul Ernst Jablonskis Institutiones Historiæ Christianæ, en for sin Tid fortrinlig Lærebog i Kirkehistorien (forsynet med passende Litteraturhenvisninger), i Omfang, Form og Behandlingsmaade mindende noget om Hases Kirkehistorie²⁾. Naar vi slutte fra dette heldige Valg af Lærebog, og fra hvad ellers er bekjendt om Gunnerus, er det sandsynligt, at det vilde have været ham muligt at vække en ikke ringe Interesse for Kirkehistorien, om han i flere Aar havde faaet Lejlighed til som Bispens Vicarius eller endog som selvstændig Professor at foredrage dette Fag. Men 1758 modtog han Kaldelse til Biskop i Trondhjem, og dermed var Kirkehistorien indtil videre atter herreløst Gods, som ingen ret vilde vedkjende sig.

Den ovennævnte Prof. H. O. Bang synes nærmest at have været den, til hvem Faget er blevet henvist; men det lader ikke til, at han er kommen synderlig ud over den bibelske Historie; ellers læste han mest over den augsborgske Konfession og Theologia polemica³⁾. Dog

¹⁾ Breviarium Historiæ Christianæ in usum Scholarum suarum a Sig. Jac. Baumgarten, Halæ 1754 (384 Sider), er et forfærdeligt tørt Udtog, mest bestaaende af Navne.

²⁾ Den første Udgave af Jablonskis Værk udkom i Prankfurt a. d. Oder 1754—55 i to Dele; 2den Udg. smst. 1766—7 fortsat med en 3die Del, som er udarbejdet af Eberh. Heinr. Dan. Stosch.

³⁾ 1759 anmeldte Bang: »Historiam biblicam explicabit et applicabit«; 1760: »Historiam Ecclesiasticam ad ductum Compendii Schmidii docebit«, og 1761: »Hist. Eccl. Vet. Test. ad ductum compendii Schmidiani docebit«; 1762 bekjendtgjorde han, at han vilde holde »Collegium biblicum« to Dage om Ugen. Det af Bang benyttede

ser man, at Biskoppens Vicarius, M. Jørgen Leth Schiønning (død som Præst i Kallehave), ogsaa samtidig i nogle Semestre (1760—2) har foredraget Reformationshistorien, og senere (1763—4) »*Historia librorum symbolicorum.*« Efter Bangs Død (1764) fik den bekjendte Joh. And. Cramer det Hverv at læse over Kirkehistorien. Han var en Tydsker, og er den første, som har benyttet Modersmaalet, men vel at mærke ikke Dansk, men Tydsk, i theologiske Forelæsninger her ved Universitetet ¹⁾. Kirkehistorien foredrog han dog paa Latin og benyttede som Grundlag et Udtog af den berømte Jo. Laur. Mosheims *Institutiones Historiae Christianae*, der med Forfatterens Samtykke var udarbejdet af Jo. Pet. Miller ²⁾. Mosheims Værk, navnlig i dets ny Udgave (Helmst. 1755. 4to), er et ved Aand og Fremstilling overordentlig tiltalende Arbejde; men da det er udaf een Støbning, egner det sig mindre til at behandles udtogsvis, da flere af dets Fortrin derved ikke komme til deres Ret, og der fremkommer en Tørhed, som man ingenlunde kan beskyldte Hovedværket for. Man kan imidlertid neppe tvivle om, at Cramer, der selv var en Mand af Aand, om end efter stærkt tydsk Snit, har formaaet at gjøre Fremstillingen levende. Men efter et Par Aars Forløb afbrød han med den kirkehistoriske Forelæsning og gik over til

Grundlag var formodentlig Jo. And. Schmidii Abbatis Mariae-Vallensis *Compendium Historiae ecclesiasticae In varios studiosae Juventutis usus conscriptum.* Helmstadii 1700. Ed. II. ibid. 1704 En ret praktisk affattet og let læselig Bog, der dog ikke indeholder meget Stof.

- ¹⁾ 1767—9 holdt Cramer nemlig tydske Forelæsninger over Moraltheologi.
- ²⁾ Jo. Laurentii Mosheimi *Institutionum Historiae Christianae Compendium.* Helmstadii 1752. 8vo. (533 Sider). Mosheim, der da var Kansler for Universitetet i Göttingen, har selv skrevet Fortalen. »Den berømte gøttingske Doktors, Johan Peter Millers *Institutiones Theologiae Dogmaticae*« blev 1772 ff. af N. E. Balle benyttede som Grundlag for hans dogmatiske Forelæsninger.

andre Emner. Dog læste han igjen 1769—71 over »Historia hæresium in ecclesia Christiana«, samtidig med at han ogsaa foretog Theologia polemica¹⁾. Som Biskoppens Vicarius læste Kommunitetsprovsten Chr. Gottlob Seydlitz 1770—2 over »Historia ecclesiastica novi testamenti«.

I Aaret 1772 blev Nic. Ed. Balle theologisk Professor og begyndte strax paa saa mange Forelæsninger, at han uden nogen Overdrivelse gjorde Fyldest for tre Docenter, og aldrig har maaske nogen Lærer ved vort Universitet udfoldet en saadan Embedsiver. En anden betydelig Fortjeneste har han derved, at han var den første theologiske Professor, som i større Omfang anvendte det danske Sprog i sine Forelæsninger. Herom oplyses vi ved følgende Skrift:

Professor Nicolai Edinger Balles Taler ved sine
Theologiske Forelæsnings Begyndelse paa det
Kjøbenhavnske Universitet d. 21. Sept. 1772. Kbh.
8vo. (65 Sider).

Dette Skrift viser nemlig, at de fleste af Balles theologiske Forelæsninger bleve holdte paa Dansk. Indledningen til hans Foredrag over Kirkehistorien, der agtedes holdte hver Søgnedag Kl. 1—2, skal hidsættes, da den paa den bekvemmeste Maade sætter os ind i den Opfattelse, som formentlig paa hin Tid var den almindelige hos Mænd, der ikke i Kirkehistorien saa' de menneskelige Daarskabers Historie, ikke heller en tør Samling af Aarstal og Navne, men en baade vigtig og interessant Videnskab, der i fuldt Maal fortjente de theologiske Studerendes Opmærksomhed. En Del af denne Indledning

¹⁾ Da Cramer ved Forelæsningerne om Theologia polemica lagde Jo. Gottfr. Körners Epitome Controversiarum Theologicarum, Lips. 1769, til Grund, kan man ved at efterse dette Værk faa en vis Forestilling om, hvorledes denne siden bortfaldne (eller af Symbolik afløste) Disciplin foredroges ved Kjøbenhavns Universitet.

vilde dog utvivlsomt i vore Dage være blevet udtrykt paa en anden Maade, end den Balle har valgt, naar han siger:

Mine Høystærede Herrer og kiære Medstuderende!

Denne Time tænker jeg, under Guds naadige Medhielp, at anvende herefter i Deres Nærværelse til en Videnskabs Afhandling, som af de Lærde i Almindelighed, men fornemmelig af Theologer bliver høyttaget, baade for Nytens Skyld, den fører med sig, saavel som formedelst dens behagelige Indhold. Om Deres Samtykke, mine Herrer! holder jeg mig næsten forvissat, saasnart De kun have betænkt, at Kirke-Historien indeholder tilforladelige Efterretninger om Kirkens eller de christne Menigheders udvortes og indvortes Forfatning, deres lykkelige eller ulykkelige Begivenheder, Forandringer i Lærdom og Skikke, berømmelige Medlemmer, eller hvad andre merkværdige Ting, som i det nye Testamentes Tider, fra JEsu Fødsel af indtil vor nærværende Levealder, blant Christne i Hensigt til deres Religion og Gudsdyrkelse ere forefalden. Saadan en Historie, begribe De selv, kan ikke andet end fornøye, da den fremviser rørende Exempler paa Guds besynderlige Omhue for Sandheds Vedligeholdelse, endog midt under de største og tilsyne uovervindelige Hindringer; da den afbilder Dyd og Udyd i deres mangfoldige Skikkelser med levende Farver, opmuntrer til at efterfølge den ene, og fraraader Tilbøielighed til den anden, ved at udvikle begges forskellige Følger, baade de nyttige og de skadelige, af uimodsigelige Erfaringer; da den tilbyder saa mange ønskelige Hielpemidler saavel til Religionens Oplysning og Forsvar, som til Vildfarelsernes kraftige Igiendrivelse; ja endelig da den foreholder os saa brugbare Mønstre, hvorefter man klogelig kan indrette sine Handlinger i adskillige baade inden og uden for vore Embeder mødende Tilfælde. Denne korte Afridsning af Kirke-Historiens nyttige Indhold frietager mig ventelig fra ydermere Beviis for min første Paastand: at den er et vigtigt Studium, fortiener Opmærksomhed, og bør langt fra ikke af nogen ansees som unødvendig.

Men jeg har endnu flere Grunde til at anprise den med, særdeles for de Herrer Theologer. Torde jeg vel spørge Dem, hvorledes De uden Kirke-Historiens Hielp ville forstaae, eller grundig forklare mange Lære-Sætninger og de fleste Hoved-Talemaader i Deres System? At Fader, Søn og Hellig Aand ere *ὁμοουσιοι*, et i Væsen og tre i Personer: at alle Mennesker fra Fødselen af ere besmittede med en saa kaldet peccato originali: at tvende Naturer i Christo ere saa nær forenede, at de udgiøre kun een *ὑποστασις* eller personam¹⁾ — — jeg forbiegaaer mange flere Lære-Sætninger, men jeg paastaaer dog om disse, at vi aldrig, saa længe Kirke-Historien bliver os ubekjendt, kunne fatte en retskaffen tydelig og sammenhængende Indsigt, hverken i slige Talemaaders faste Bemærkelse, ey heller i Aarsagerne til deres Brug, saa lidet som i deres uforbiegiængelige Nødvendighed. De ville erfare det selv, mine Venner! ved mindste Eftertanke, saasnart Dem møder en eller anden deraf i Dogmatiken. I Stridtheologien kan man ikke andet, end ved første Øyekast føle et mærkeligt Afsavn af Kirke-Historien, om dens Kundskab mangler. Saa mange Vildfarelser skulle bestrides, saa mange Indvendinger har man at opløse, saa mange Sekter at kuldkaste; saadan en overflødig Mængde af Hovedmænd for Secter skal man stride med, og stoppe Munden paa et større Antal af deres hidsige Medbrødre. Hvad Fremgang tænker man vel at giøre i saa svært og ubehageligt et Arbeyde, naar vi savne den brugbareste, og til Løgnens Beskiæmmelse meget tienlige Oplysning, om Oprindelsen til Modstandernes Meninger, om Midlerne ved hvilke, og Maaden hvorpaa samme ere frembragte, formedelst vor Ukyndighed i denne Videnskab! At stride mod en ukiendt Fiende, er snart ligesaa klogt, som at fægte paa lykke og fromme, lige uvis om Seyer og Tab; i det mindste bliver Striden dobbelt farlig, fordi man ikke veed, af Mangel paa behørig Kundskab om hans Styrke og Afmagt, at tage ham ret med Fordeel. Veed man derimod Grunden først til Kietternes Vildfarelser, saa tabe deres

¹⁾ En Del flere lignende Udtryk anføres.

Indvendinger snart, i hvor skræksomme de end synes, den største Kraft, og Sandhed beholder Overvægten uden syn-derlig Møye. Mon det heller ikke være just af stor Be-tydenhed for Gudstienesten, at kiende de gamle Christnes Kirke-Skikke? Og jeg mener dog, at vi af dem bedst kan gotgiøre vor Dyrkelses Renhed og Uskyldighed mod falske Anklagelser. Nok et Spørsmaal, ikke mindre betydeligt for Theologer. Hvoraf vil man bevise, at de Apostoliske Breve for Exempel, som findes iblant os, virkelig tilhøre deres foregivne Forfattere? at de ikke ere forfalskede? ikke op-digtede i nyere Tider, da de ægte maaske gik forloren i Forfølgelserne? Vil man ikke tage sin Tilflugt til Kirke-Historien, saa frygter jeg meget, at man immer maa blive Beviset skyldig. Nu kan jeg formodentlig sikkert og uden Skye fremsætte min anden Fordring. Den er noksom ret-færdiggjort. Jeg paastod nyelig, at Kirke-Historien for-tiente Opmærksomhed, og burde ikke ansees som unødvendig. Men nu kræver jeg det som en Skyldighed af grundige Theologer, at de værdige den deres Flid og Agtsomhed. Jeg paastaaer, den er aldeles uundværlig til en fuldstændig sammenhængende og velstuderet Theologisk Indsigt. Lykke-ligviis forenes i vor Videnskab, næst i Skriftens Fortolkning, de behageligste Fornøyer, en Lærd kan ønske sig. Man kiender allerede en Deel af dem. Jeg vil endnu, for at op-vække en desto større Lyst hos mine Medstuderende, til-lægge nogle, som endog den dybsindigste Philosoph i mine Tanker ikke kan foragte. Den lærer os at kiende for-skiellige Menneskers adskillige Tænkemaader, og fremlegger de sandsynligste Prøver paa herskende Tilbøyeligheders far-lige Gevalt. Den blotter det Menneskelige Hiertes inderste Bevægelser, og skildrer baade Vold og Underfundighed, hver i sin naturlige Gestalt. Den viiser Forstanden, snart i sin Høyde, fra den mest glimrende Synspunkt; snart i sin Af-magt, paa Grændserne af den skiændigste Uvidenhed. Den fører os til et nøyere Bekiendtskab med os selv, i det den fremstiller andre af lige Sindsbeskaffenhed og lige Evner med os, uden Sminke, efter deres egentlige sande Charakter. Man forstaaer mig vel, at jeg taler kun om en velskrevet

Kirke-Historie; og om denne, haaber jeg, man nu vil tilstaae, at den beqvem kan foranledige de angennemste og lærerigeste Betragtninger. Vi finde derudover de største Genier, og de ypperligste Hoveder, siden Smagens Forbedring, immer sysselsatte med at randsage og udvide dette Studium. Vi finde dem lige ivrige deri, baade Theologer og Jurister, baade Philosopher og skønne Aander. Slige Fortienester tilhøre ikke blot en Dupin, Tillemont, Fleury, Spanheim, Baumgarten, Mosheim, Ernesti, Cramer, Valcherne, Semler og flere Mænd af samme Orden, Videnskaben skylder intet mindre en Valesius, Godofredus, Cujacius, Thomasius, Böhmer, Pertsch, mange Opdagelser. Füeslin arbejder i samme Fag, og Lessing selv, som dog syntes ene opofret til Veltalenheds og de skønne Kunstners Dyrkelse. Store Mænds Navne vilde jeg just ikke bruge, til at indtage nogen med for et Studium; men saa meget synes mig dog, jeg altid tør forudsætte paa deres Regning, at det hverken mangler ypperlig Nytte, eller store Fornøyer. Hvad skulde vel ellers have bevæget Mænd af saa opklaret og sund en Tænkemaade, til at studere derpaa med en besynderlig udmærket Vindskibelighed?

Jeg veed vel, hvor ofte man har klaget over de dermed forbundne Besværligheder. Jeg har vel ogsaa hørt, blant andre iilfærdige Domme, denne foragtelige Slutning, at Forstanden vandt intet ved Kirke-Historiens Kundskab, fordi den beroede allene paa en stærk Hukommelse. Det er sandt. Skal man kun binde sig til en Ramse af Navne og Levnets-Beskrivelser; skal Fortællingerne ikke undersøges, sammenlignes, og prøves efter Kritikens Regler, men antages blindt hen uden videre Overvejelse, og læres uden ad efter Bogstaven, som en Børnelærdom; saa kalder jeg strax mine Berømmelser over den tilbage, og vil intet tale eller høre meer om dens Værdie: saa vil jeg endog i Dag kaste mine Samlinger under Bordet, og foragte min heele Møye som en Skiændsel for en selvtænkende Siæl. Men hvo er vel daarlig nok, til at antage Plapper for Viisdom? hvo vil indrømme dem endog den maadeligste Indsigt i

Kirke-Historien, men ikke vide andet, end at opregne for-
 hutlede Beskrivelser over fremmede Navne? Ney Hukom-
 melsen fæster kun sin Agtsomhed paa de store Begivenheder
 i Kirken, men Forstanden opsøger deres Grund i de fore-
 gaaende Aarsager: den sporer deres Følger efter, saa langt
 de kunne øynes; den dømmer deraf og slutter derom med
 Overlæg. Hukommelsen indprenter sig de berømmeligste
 Mænds vigtigste Bedrifter, men Forstanden opleder de hem-
 melige Drivfiedre, som bevægede dem til at handle, og ud-
 kaster en treffende Afbildning paa deres virkelige Sinds-
 Beskaffenhed. Hukommelsen gaaer foran, og baner Veyen;
 men Forstanden følger strax efter og beseer Banen: den
 gaaer snart ved Siden af Hukommelsen: den gaaer foran,
 og arbejder tilsidst allene. Hvad snakker man da om blot
 Hukommelse-Værk, om Udenadstøe? hvorfor er man saa
 ubillig, af en Videnskabs skammelige Misbrug at bedømme
 dens hele Værdie? Paa andre Tider, og paa andre Steder,
 hos vore Naboer for Exempel de Tydske, vilde denne For-
 svars-Tale blevet unødvendig, og jeg haaber, at den og en-
 gang vil blive uforuden hos os. Vores lærde, for Dyd og
 Kundskab lige uskatteerlige Cramer — gid vi aldrig skulde
 savnet ham! Jeg maatte heller have glædet mig ved, endnu
 at være hans Discipel, end hans Eftermand — han be-
 gyndte at opreyse den halv forglemte og heel foragtede
 Kirke-Historie af Støvet; han opvakte Lysten dertil igien
 hos nogle Elskere af sand Lærdom, og vores værdige Provst
 Seydlitz stræbte at vedligeholde den. Jeg har foresat mig
 troelig at betræde deres Fodspor, uagtet jeg vel ikke ligner
 dem endnu i Kræfter. Men Lyst og Villie skal bede paa
 mine Mangler, og en bestandig Stræbsomhed fordoble min
 Evne, indtil den endelig bliver Arbejdet fuldkommen voxen.
 Det kommer an paa Dem, mine Herrer! hvor meget De
 ved Biefald og Opmuntring ville biedrage til at underholde
 min Flid. Dog denne Erindring klinger bedre i andres, end
 i min Mund. Min Pligt burde drive mig, om ikke andet,
 til at opofre Dem al den Tid og Styrke, som Forsynet be-
 hager at uddele til mig.

De ville altsaa have den Godhed, at høre min Plan, og prøve den, om den kan være Dem tienlig. I Betragtning af den Uleylighed, man paa begge Sider er underkastet, naar Læreren skal tilsige Tilhørerne sit hele Foredrag i Pennen, hvorved Tiden forhales, og den frie Eftertanke i visse Maader bliver svækket; syntes mig, jeg gjorde bedre i, at legge et trykt Udtog af de mærkværdigste Efterretninger til Grund. Læser man hver Gang forud et Stykke igiennem deraf, saa bliver mit Foredrag lettere at fatte, fordi Hoved-Indholdet er i Forvejen bekiendt, mine Tillæg blive mindre vanskelige at bemærke, og det hele koster mindre i Møye, saavel at indprente sin Hukommelse strax, som siden at beholde. Jeg vinder desto mere Tid, til at udbrede mig vidtløftigere over hver Punkt især, og kan indrette mit Foredrag friere, hvilket uden Tvivl maa falde en agtsom og eftertænkende Tilhører meest behageligt. Vores Forfatter Georgius Fabricius har samlet sine Institutiones Historiæ Ecclesiasticæ for to Aar siden af Mosheims og de nyere Lærdes Bemærkninger. Hans Skrift behøver vist en videre Udførelse, og er ikke frie for Feyl; men det giver selv Anledning paa de fleste Steder til at udbrede sig videre, og undlader dog sielden, i det mindste med et Par Ord, at berøre enhver vigtig Omstændighed. Af Læse-Bøger, naar jeg undtager Valchs tydskskrevne Grundsätze der Kirchen-Geschichte, veed jeg altsaa ingen beqvemmere for vor nærværende Tidsalder. Forelæsningerne skal begyndes strax med en kort almindelig Betragtning over Kirke-Historiens Indhold, og beste Indretning; over dens fornemste Kilder, og brugbarste Hielpemidler. Siden følger jeg Forfatteren fra en Paragraf til en anden igiennem alle Kapitler, og forøger ham overalt med Tilsætninger, eller Forbedringer. Særdeles vil jeg befitte mig paa, at opdage de sande Aarsager til Kietteriernes Oprindelse, og fremstille dem efter deres virkelige Beskaffenhed, uden at forløbe mig paa een af Kanterne, enten ved at undskylde, eller dadle dem meer, end Sandhed taaler. I at beskrive Kirke-Lærernes Levnet opholder jeg mig kun ved det vigtigste, men deres Værker vil jeg fornemmelig søge at bekiendtgjøre,

baade i Henseende til Indholdet, og Udgaverne. Paa samme Maade, kort men grundigt, bør de øvrige historiske Begivenheder afhandles, Skikkene nemlig, Kirke-Forsamlingerne, Orthodoxiens forskellige Tilvæxt eller Aftagelse, Forfølgelserne, Christendommens Udbredelse i Rigerne, og det i Forbinding med de af den verdslige Historie hidhen hørende Tildragelser. Oplysning og Bekræftelse paa Efterretningerne skal hentes, saavidt mueligt, fra Kilderne selv. Jeg agter heller ikke reent at forbiegaae Historie-Skrivernes Stridigheder over enkelte betydelige Tilfælde. For Resten henviser jeg immer til større og paalidelige Skribenter over Kirke-Historiens adskillige Deele, for at aabne mine Tilhørere Veyen til en lærdere og udførligere Kundskab. Bliver jeg heldig nok til at fuldføre denne Plan, saa har jeg uden Tvivl intet forsømt af den Tieneste, der med Rette kan fordres af mig. Dem, mine Herrer! vil det ingenlunde siden falde vanskeligt at fortsætte et Studium, som er ledsaget af saa mange angenemme Fornøyer, naar De først have overvundet Begyndelsen, der altid koster Møye, i hvad man end foretager. I stedet for at trætte Legemet med en møysommelig og ufrugtbar Udenadslæsning, behage De kun at anspende Siælens Kræfter noget mere til Agtsomhed, Overlæg og Eftertanke, baade naar De høre her, og naar De selv paa Deres Kamre igientage Hoved-Summen af det forklarede. Deres optegnede Anmærkninger kunne tiene Dem til Veyviisning, naar De raadføre sig med større Skrifter, og kan mit Raad undertiden ved indbyrdes Samtaler komme Dem til Nytte, saa skal det heller ikke blive tilbageholdet. Betydelige frygter jeg just ikke, fordi jeg betiener mig for største Deelen af vort Modersmaal. Saa meget Latin skulle vi dog vel alle have lært i vor lange Skolegang, at vi let, om det forlangedes, kunde udtrykke os i dette Sprog, helst om historiske Ting, naar Materien først er godt igiennemtænkt. Men denne behøve dog nogle, ifald jeg ellers ikke tager mærkelig Feyl, at lære først paa Dansk, om de øy skulle bedrages af Ordenes Klang, og indbilde sig at forstaae det, som de alligevel ikke have rigtigt indseet. Jeg har kun dette Ønske at lægge til endnu, inden

vort egentlige Arbeyde begynder, at og disse vore Bestræbelser af Himlen maatte velsignes med en lykkelig Fremgang, den højeste Gud til Ære, og til en retskaffen Lærdoms desto større Befordring iblandt dem, som have bestemt deres Liv til Religionens og Videnskabernes Tieneste.

Saa vidt Balles Indledningsforedrag, der, som det første os opbevarede Program for en kirkehistorisk Forelæsning ved vort Universitet, formentlig fortjener at kjendes. I de 11 Aar, indtil Balle 1783 blev Sjælands Biskop, holdt han stadig kirkehistoriske Forelæsninger. I Begyndelsen lagde han G. Fabricius's Kompendium til Grund¹⁾, men senere omtales intet saadant Grundlag, og Balle har da maaske selv dicteret det fornødne og derved forberedt det Værk, han senere udgav, og som faar en særlig Betydning derved, at det er den første Lærebog i Kirkehistorien, som haves fra nogen dansk Forfatters Haand. Værkets Titel er:

Historia Ecclesiae Christianae in usum auditorum primis lineis adumbrata. Pars prima continet Historiam antiquioris et mediae aetatis. Haun. 1790. 8vo. (328 Sider).

Om denne Bog bemærker Provst L. Koch i sin Skildring af Balles Levned (S. 36): »Mærkeligt nok er den udkommet anonymt. Den blev aldrig fortsat og naar kun til Reformationen. Kirkehistorien var egentlig Balles kjæreste Studium, og overalt i hans Værker se vi, hvorledes han med Forkjærlighed meddeler historiske Oplysninger. Hans Lærdom var heller ikke ringe, navnlig synes han at have været godt hjemme i Kirkefædrene. Dog er hans Kirkehistorie vistnok det mindst vellykkede af hans

¹⁾ Mærkeligt nok findes dette Skrift ikke i vore offentlige Bibliotheker.

videnskabelige Arbejder. Han begynder med at fortælle Herrens Levned i al Korthed; men han glemmer at fortælle om Aandens Udgydelse over Apostlene, altsaa om Kirkens Stiftelse, og det er, som om denne Forglemmelse hevned sig helt igjennem; thi man mærker ikke, at Kirkens Historie er Historien om den Helligaands Virksomhed. Af mange Træk ses det, at han har kjendt Kilderne; men han har ikke formaaet at tegne noget levende Billede af Fortiden. Kirkens Fædre og andre af dens store Mænd ere kun nævnede for deres Skrifters Skyld; det, som gives vidtløftigst, er Kjætterernes Historie; men det hele falder fra hverandre; det er ikke Historie, men en Samling af historiske Efterretninger.»

Denne Dom kunne vi i det hele tiltræde, dog med den Indskrækning, at Balle dog ikke ganske har forbigaaet Aandens Udgydelse, da han udtrykkelig siger, at Apostlene gik ud »donis Spiritus sancti extraordinariis instructi«. Men vi kunne ikke skjønne, hvorledes de »Behageligheder« ved Kirkehistorien, som Balle i sin Indledningsforelæsning saa stærkt anpriser, kunde komme til deres Ret ved Brugen af dette Kompendium, der, skjønt Omfanget just ikke er særdeles stort, dog indeholder en frygtelig Mængde Navne og mangler saa godt som enhver Hentydning til, at det middelalderlige Kirkeliv dog ogsaa har sine Lyssider ved Siden af de stærkt fremtrædende Skygger. Praktisk finde vi heller ikke denne Lærebog anlagt; alene den Omstændighed, at næsten alle Aarstal ere skrevne med Bogstaver og ikke med Tal, gjør den ubekvem til sit Brug. Ligeledes har Forfatteren efter vort Skjøn optaget alt for meget af den almindelige Historie, hvorved den kirkelige Udvikling ikke faar den fornødne Plads.

Balle begynder sin Kirkehistorie med Skildring af Jødefolkets Tilstand under Herodes. Mosheims første Afsnit handler »de statu orbis terrarum ac Judææ, quum nasceretur Servator noster«. Jablonskis Kompendium,

som Gunnerus havde benyttet ved sine Forelæsninger, begynder med »de ecclesiæ Christianæ per Christum Dominum fundatione«, og Holberg aabner sin almindelige Kirkehistorie (om hvilken mere nedenfor) med en kort Udsigt over de Religioner, som fandtes »noget for JESU Christi Ankomst i Kiødet«. Her er altsaa Overensstemmelse, men i Virkeligheden er det, at begynde Kirkehistorien med Christus, noget forholdsvis nyt; thi i en tidligere Tid havde man som oftest, ligesom i de middelalderlige Krøniker, begyndt med Verdens Skabelse, og flere af de kirkehistoriske Arbejder, der udkom samtidig med de nævnte Værker, fulgte endnu det gamle Spor ¹⁾. Men med Gunnerus, Cramer og Balle kan man sige, at den ny Skik vandt saa fast Hævd, at ingen akademisk Lærer hos os senere tænkte paa at vende tilbage til det gamle Spor. Følgen heraf har imidlertid været, at det gamle Testamentes Historie er bleven skudt saa meget til Side, at der har været lange Tider, hvori den aldrig er bleven foredraget ved vort Universitet, idet den saakaldte Indledningsvidenskab kun har ydet en tarvelig Erstatning for den sammenhængende Historie.

Efter at Balle 1783 var bleven Sjælands Biskop, standsede han i en Række Aar sine kirkehistoriske Forelæsninger, ikke blot fordi Sommertiden nu gik hen for ham med Visitatser, men ogsaa fordi Emner, der stod i mere umiddelbar Forbindelse med hans praktiske Gjerning, navnlig den fra Universitetets Side hidtil lidet paaagtede Pastoraltheologi, nu ligesom paatrængte sig og krævede hans Opmærksomhed. Nu blev det i nogle Aar (indtil 1788) Prof. Claus Frees Hornemans Sag at foredrage

¹⁾ Dog maa det anmærkes, at de to kirkehistoriske Hovedværker fra fra protestantisk og katolsk Side, Centuriæ Magdeburgenses og Cæs. Baronii Annales Ecclesiastici begge begynde Kirkehistorien med Christus.

Kirkehistorien¹⁾. I Universitetsaaet 1785—86 læste dog ikke han men Professorerne Hector Fred. Janson²⁾ og D. G. Moldenhawer over dette Fag. Balles Udgivelse (1790) af sit tidligere nævnte kirkehistoriske Kompendium gav Anledning til, at han atter i tre Vintersemestre (1790 ff.) foredrog Kirkehistorien, men i Foraaet 1793 holdt han op dermed, og senere tillod hans anstrængende apologetiske Virksomhed ham ikke mere at vende tilbage til disse Forelæsninger. Imidlertid havde Universitetet i Frederik Münter faaet en Lærer, der omfattede Kirkehistorien med stigende Interesse og fra Maj 1789 holdt Forelæsninger derover. Da imidlertid hans Virksomhed som Docent, men navnlig som kirkehistorisk Forfatter, strakte sig langt ind i vort Aarhundrede, udsætte vi den nærmere Drøftelse af samme til en mulig senere Lejlighed.

Efter dette Overblik over de kirkehistoriske Forelæsninger ved vort Universitet i det 18de Aarhundrede vende vi os nu til samtidige Arbejder i dette Fag, der nærmest vare beregnede paa at vække og nære den store Almenheds Interesse for Emner af Kirkens Historie.

En vis Jens Christensen Bang, der 1690 havde begyndt Udgivelsen af »Doct. Luthers Herkomstis, Fødsels, Optugtelsis, Lærdoms, Modgangs, Medgangs og Endeligts Beskrivelse« (ifølge Prof. Hans Wandals Approbation til Trykken et Uddrag Mathesius's bekjendte Prædikener over Luthers Levned), maatte, »for Mangels Skyld af Liebhave«, nøjes med den første Sjettedel (til 1517); men senere fik han dog saa megen Vind i Sejlene, at han

¹⁾ 1783 anmeldte han Forelæsninger over den lutherske Reformation og de symbolske Bøgers Historie. 1784: »historiam eccl. Eusebii ceterorumque Veterum exponet«. Fra 1786 til 88 gennemgik han Kirkehistorien fra Christi Tid indtil Reformationen.

²⁾ 1785 anmeldte han: »Historiam religionis et ecclesiae recentiorum exponet«.

1707 kunde lade de fem manglende Parter udkomme i Trykken tillige med en ny Udgave af den første. Længere hen i Tiden blev dog Fremstillinger af Luthers Levned et meget yndet Emne, saa at der i det 18de Aarhundrede, foruden ovennævnte, udkom i det mindste fire andre, som rigtignok alle vare Oversættelser fra Tysk, med Undtagelse af følgende:

D. Martin Luthers korte Levned-Beskrivelse, tilligemed en udførlig Efterretning om Reformationen. Af Fred. Chr. Schönau. Kbh. 1751. 4to. (126 Sider).

Forfatteren var en meget skrivende Student, der døde 1772 som Præst i Kregome. Skriftet, som er i gammel-dags, enfoldig Stil, bærer Præg af den samme Samlerflid, der udmærker Schönaus andre historiske Arbejder. Han citerer jævnlig Holberg, men dennes Aand besad han ikke. Forøvrigt havde han Aaret iforvejen udgivet en Oversættelse af en tysk Fremstilling af det samme Emne ¹⁾. — Benjamin Lindner's »D. Mart. Lutheri opbyggelige Levnets-Beskrivelse, samt en udførlig Efterretning om Reformationen«, var udkommen paa Dansk 1748, oversat af Chr. Smidt, saa nu manglede der ikke let tilgængelige Oplysninger om dette Emne. Ikke desto mindre udkom 1773 Jo. Matth. Schröckh's »D. Morten Luthers Levnetsbeskrivelse, oversat af Hans Jørgen Birch« (Forfatter af de i sin Tid saa meget yndede større og mindre Bibelske Historier), og endelig mod Slutningen af Aarhundredet: J. F. W. Tischer's »D. Mort. Luthers Levnet, Bedrifter og Meninger, overs. af And. Pet. Meden«. Kbh. 1798, som to Aar efter blev oplagt paa ny og ledsaget af samme

¹⁾ D. Martini Lutheri opbyggelige Levnets-Beskrivelse, paa Tysk udgivet af D. Joh. Dan. Herrnschmidt, forðum P. P. O. i den Helige Skrift i Halle, og nu overs. af Fred. Chr. Schönau. Kbh. 1750. 8vo. (186 Sider).

Forfatters »Philip Melanchtons Levnet« (ogsaa oversat af Meden).

Fra denne Oversigt over Lutherlitteraturen i det 18de Aarhundrede, som dog ingenlunde dermed er udtømt. da flere latinske Prøveskrifter falde ind derunder — navnlig Chr. Langemach Leth's Disputats »Martinus Lutherus, primus seculi XVI. reformator«, Hafn. 1726. 4to. — gaa vi over til den øvrige lidt efter lidt fremblomstrende kirkehistoriske Litteratur i Modersmaalet, og vi møde da først følgende, idetmindste ved sit Format anseelige Værk:

Guds Rige blant Verdens Riger udi en kort Extract af Kircke og Verdslige Historier fra Verdens Begyndelse indtil Aar Christi 1660. Hvorudi fremvisis Kirckens Liv og Verdens Løb og Guds Forsiun udi begge, enfoldeligen forestillet af den, som fortrøster sig ved Jesu Rige. Christiania 1706. Folio. (384 Sider).

Under Dedicationen til Kongen nævner Forfatteren sig som Jonas Ramus, Sognepræst til Norderhoug paa Ringerige. Hans Bog falder i to ligestore Parter, Tiden før og Tiden efter Christus. Den er indrettet saaledes, at Guds Riges Historie staar paa den ene og Verdensrigernes Historie paa den modstaaende Side, og saaledes helt igjennem, idet Forfatteren saa vidt muligt søger at holde sig til Tidsordenen. Det hele faar derved nærmest Præg af at være en synchronistisk Aarvog. Skjønt Forf. vistnok i de fleste Tilfælde har sine Efterretninger fra ældre Kompilationer, kan Skriftet dog for sin Tid have gjort ganske god Nytte, først fordi det er affattet i Modersmaalet, og dernæst fordi det indeholder mange, om end kortfattede Efterretninger og er forsynet med et udførligt Register, der letter Eftersøgningen. Til danske Forhold er der taget en Del Hensyn, fra den Tid af da dette Rige og dets Kirke træder ind under Historiens Belysning. Hver af Skriftets to Parter ender med en kort, men ikke

ganske uheldig versificeret Oversigt. Slutningen heraf lyder som følger:

Hav Tak, o gode Gud, som lod dit Lys oprinde
 For os, i Mørket sad, at vi kan Vejen finde,
 som vi skal vandre paa. Lad Guds Ord hos os bo!
 Neddæmpe Satans Magt, giv Kirken Fred og Ro!
 Lad Lyset Fremgang faa, og Sandhed stedse trives,
 At Falskhed, Hykleri og Løgn tilbagedrives;
 Tilstoppe deres Mund, sig sætte mod dit Ord,
 Lad Slangen slikke Støv og æde Muld og Jord!
 Den sande Christendom Gud mægtelig forsvare!
 Vor fromme Øvrighed og naadelig bevare!
 Gud være deres Skjold og deres store Løn,
 Som staa ved Sandheds Ord! Det er min sidste Bøn.

Udgivelsen af Skriftet var bleven forhalet af en tre-dobbelt Censur (1. af Stiftets Biskop, 2. af en theologisk Professor, 3. af Decanus i det filosofiske Fakultet), som hver især havde taget mindst et halvt Aar¹⁾, men det synes at have tilfredsstillet en virkelig Trang, eftersom et 2det Oplag, med Continuation til Aaret 1730, ved Jørgen Westerholt, udkom i Kjøbenhavn 1736, Fol.

Langt mere stemmende med vor Tids Smag er dog det Værk af beslægtet Natur, som den bekjendte Enevold Ewald, Præst ved Waisenhuset, udgav faa Aar efter under Titel:

Tiids-Register over det Gamle Testamentes Kirke-Historie, tilligemed de merkværdigste Ting i den Verdslige Historie. Kbhvn. 1741. 8vo. (258 Sider).

¹⁾ Christiania-Biskoppen D. Hans Munchs Censur over 1ste Del er dateret Juni 1701; men Bogen bærer Trykkeaaret 1706.

Tiids-Register over det Nye Testaments Kirke-Historie, tilligemed de merkverdige Ting af den Verdslige Historie, i besynderlighed i saa viit, som de have nogen Connexion med Kirke-Historien. Kbhvn. 1742. 8vo. (904 Sider).

Dette Skrift, og da fornemmelig dets 2den Del, der gaar indtil Forfatterens Tid, er et særdeles brugbart Arbejde, der vidner om megen Flid og Nøjagtighed, saa man uden Tvivl endnu ofte med Nytte vil kunne spørge det til Raads. Den Form, Forf. har valgt, tvinger ham til at fatte sig i Korthed, men han har paa en heldig Maade forstaaet at faa det vigtige frem og at undgaa den trættende Ordridom, som ellers var hin Tids Skjødesynd.

Det religiøse Opsving i første Del af det 18de Aarhundrede synes at have fremmet Sandsen for og Lysten til at erhverve et dybere Kjendskab til Kirkens Historie, særlig i det ældste Tidsrum. Herpaa tyder de forholdsvis talrige originale Skrifter og Oversættelser, som nu efterhaanden saa' Lyset. Af de sidste kan saaledes mærkes følgende Skrift af en berømt engelsk Forfatter:

William Caves Første Christendom eller de gamle Christnes Guds-Dyrkelse i det Nye Testaments første Tider. Af Tydsk paa Dansk oversat. Kbhvn. 1740, 8vo. (671 Sider).

Oversætteren nævner sig ikke, men skal ifølge Worms Lexicon over lærde Mænd have været Jakob Jensen Müller, Præst i Dover og Venge. Da denne imidlertid døde 1730, maa Oversættelsen være udgiven af en anden. Som en Bearbejdelse eller Gjenklang af Will. Caves »Apostolici or the history of the primitive Fathers« kan man vistnok betragte følgende ret praktisk indrettede kirkehistoriske Arbejde, som den for sin vidtløftige Sprog-lærdom bekjendte Mag. Jørgen Ursin efterlod, og som 17 Aar efter hans Død udgaves af hans Søn:

Mag. Georg Ursins, fordum Guds Ords Tiener først ved den Danske og Norske Kirke i London i Engeland og siden udi Nascow i Lolland, Kortfattede Samling af de Apostoliske Fædre, som i Apostlernes Tider, eller kort derefter have leved, samt Endeel af de fornemmeste Fædre udi de 3de første Hundrede Aar deres Levnets og Endeligts Historier. Kbhvn. 1744, 8vo. (400 S.).

Udgiveren, Frideric Ursin, Phil. Baccal. & Juris Studios., om hvem det vides, at han, efter længe forgjæves at have solliciteret, døde paa Rejsen til Vestindien, da han var bleven udnævnt til Byfoged paa St. Croix, fortæller, at Faderen havde efterladt Arbejdet ufuldendt, hvorfor Sønnen havde suppleret det efter Cave, ligesom det var hans Agt paa Grundlag af dennes Værk paa lignende Maade at behandle det 4de Aarhundredes Kirkefædre. Et saadant Skrift udkom dog ikke ¹⁾. I det ovennævnte findes derimod korte eller længere Biografier af følgende Mænd: Stephanus, Philip Evangelist, Barnabas, Timotheus, Titus, Dionysius Areopagita, Clemens Romanus, Simeon, Ignatius, Polycarpus, Qvadratus, Justinus, Irenæus, Theophilus, Melito, Pantæus, Clemens Alexandrinus, Tertullian, Origenes, Babylas, Cyprian, Gregorius Theumaturgus og Dionysius Alexandrinus. Angaaende en Del af de nævnte »Fædre« vil man i vor Litteratur neppe andens teds finde saa udførlige Efterretninger, som dem Ursin her har samlet, og hans Værk maa derfor kaldes for tjenstligt, selv om nyere Studier selvfølgelig have bevirket, at ikke saa lidt vil være at rette og tilføje deri, ligesom Formen ikke mere tilfredsstillende vor litterære Smag.

¹⁾ Derimod udgav Fred. Ursin samme Aar (1744) af Faderens Efterladenskaber: Kortfattet Beskrivelse over St. Jacobs Apostels Liv og Levnet.

Medens de sidstnævnte Værker have en udpræget kirkelig Karakter, gjælder dette derimod ikke det Værk, som i Retning af Udbredelse af kirkehistorisk Kundskab blev af størst Betydning blandt det 18de Aarhundredes Frembringelse her til Lands, nemlig:

Almindelig Kirke-Historie fra Christendommens første Begyndelse til Lutheri Reformation, ved Ludvig Holberg, Assessor Consist. & Professor Hist. Hafn. Kbh. 1738, 4to. 2 Dele. (368 + 368 Sider). 2det Oplag udkom Kbh. 1740.

Forfatteren har i »Fortalen« med saa stor Udførlighed udtalt sig om sine Bevæggrunde og sit Maal, at man ved at gjennemlæse den allerede vil have vundet en god Forestilling om hele Arbejdet. »Det skulde«, siger han, »vel synes uforfødt at forfatte nogen ny Kirke-Historie, saasom man har overflødig nok udi de gamle, og de samme ere udi saadan Mængde, at man eene af universale geistlige Historier kand formere et maadeligt Bibliothecque. Men hvad derom end kan siges i Henseende til andre Steder, saa passer det sig ikke paa dette Land, som aldeles ikke laborerer af Overflod paa deslige Bøger; Tvertimod, intet Studium er meenige Mand mindre bekiendt, end det, som angaaer Kirke-Historien; Hvorudover mange have længe anseet en almindelig Kirke-Historie paa Dansk som et høyt fornødent Verk, og er jeg for nogle Aar siden ombeden at lægge Haand paa saadant Arbeide«. Selv om der imidlertid var et større Forraad paa slige Skrifter, antager Forfatteren dog, at en ny Fremstilling ikke var overflødig, naar den kunde meddele Stoffet i en behageligere og lettere tilgængelig Form, da han mener, at Kirkehistoriens Tilsidesættelse for en stor Del kom deraf, at den sædvanlig var meddelt paa en saa tør og aarbogsmæssig Maade, at Læsningen af den er bleven anset som »et ubehageligt og nedrigt Studium, som gemeenligen relegeres allene til dem, der ligesom ved

aarlige Gager ere dømte til at studere«. Dette var vel Grunden til, at »Folk af Stand«, der ellers gjerne læste Historier og havde erhvervet stor Kundskab deri, dog vare ganske ukyndige i Kirkehistorien, noget, hvori de imidlertid gjorde uret, da den gejstlige og den verdslige Historie var saa nøje knyttet sammen, »at hvo der ikke har læset begge, har intet læset«. For nu at raade Bod derpaa havde Holberg stræbt »at sammenstøbe geistlige og verdslige Historier, dog saaledes, at de sidste anføres kun korteligen, og saa vit de tiene til at oplyse de første«.

Hans anden Hovedbestræbelse gik ud paa Upartiskhed. Ved Exempler oplyser han, hvor ofte denne Hovedfordring til en Historieskriver var sat til Side af dem, der havde behandlet Kirkehistorien. Men forøvrigt indrømmer han, at en fuldkommen Upartiskhed var et pium desiderium. Selv havde han gjort sig sin bedste Flid for »at efterlede Sandhed; og har jeg derfor holdt nødigt udi dette mit Arbeide, at lægge ved den ene Side af mit Skriver-Bord en Roman-Catholsk Skribent, og ved den anden Side en Gottfried Arnold. Jeg tilstaaer gjerne, at mit Skrift saaledes er indrettet, at enhver kand uden Møye giette sig til, at ieg ikke har været med at underskrive det Tridentinske Concilio, og at Pavernes og de Romerske Geistliges Laster blive overalt afmalede med en livagtig Farve. Men hvo kand skrive de fordervede Tidens Kirke-Historie, uden at forfalde til saadant«! »De haardeste Beskyldninger, jeg har anført, ere tagne af Roman-Catholske Skribentere, ja af Munke-Krøniker selv, som ere forfattede, da Pavernes Magt var paa den høyeste Spidse. Deres Vidnesbyrd ere tilforladelige, og kand man bedre fæste Troe til deres Invectiver mod Paver og Biske, end deres Historier om Mirakler og Jertegn. Vil nogen holde for, at man herudi kand gaae for vidt, og at det er bedre at dølge deslige Laster, end at lægge dem for en Dag til Christendommens Beskæmmelse, da kand dertil blandt andet svares, at det er fornødent at beskrive Christen-

dommens elendige Tilstand, for at vise Reformationens Nødvendighed. Jeg haver dog herudi været meere moderat end de fleeste Protestantiske Skribentere«. »Med Kirke-Fædrenes Lyder har jeg ikke glemt ogsaa at afmale deres Dyder; Det samme har jeg ogsaa i Agt taget med Kiettere. Jeg har stræbet at give enhver det ham tilkommer«. »Af Arii, Nestorii, Eutyichis og andres Beskrivelse sees, at jeg er ikke enige med dem, som udi Theologie formere Factioner. Jeg gjør med Roman-Catholske og mange Protestantiske Skribentere bemeldte Hæresiarcher ikke til Fandens Lemmer, gjør dem ey heller med Gottfried Arnold til gode og u-skyldige Mænd. De saa kaldte piæ fraudes legger jeg ofte for en Dag, saasom jeg holder for, at den christne Kirke ingen Tjeneste dermed skeer, og at Christi Lærdom er saa vel grundet, og saa overflødig beviset, at den ikke behøver saadanne Paafund.«

Om sine Kilder bemærker Holberg, at skjønt han har »taget adskillige nye almindelig gode Historier til Hielp« og af og til benyttet andres Citater, saa er han dog i mangfoldige Tilfælde gaaet tilbage til de oprindelige Kilder, »saa at dette mit Verk er ikke løselig skrevet, men heller med temmelig Møye og Besværlighed, saasom det har været en Fornødenhed at igiennemløbe en stor Mængde af medii ævi Scriptoribus, hvilket er det samme, som at leede efter Guld-Klomper udi store Dynger af U-reenlighed«.

Efter at have karakteriseret de sex Perioder, hvorunder han har behandlet Kirkehistorien indtil Reformationen, vender Holberg tilbage til »en almindelig Betænkning« over sit Skrift, idet han siger: »Jeg har beflittet mig paa at skrive en sammenhængende Historie, saaledes at endogsaa Læge Folk kand finde Smag i dens Læsning; Lærde Folk kand ogsaa derudi finde hvad de pleye at søge, saasom Verket er fuld af Critique og Disquisitioner over omtvistede Materier, skjønt jeg anfører alleene stridende Meeninger, uden at decidere i noget,

hvilket baade er efter historiske Regler meest sikkert for Scribenten; Thi at sætte sine Kræfter til ved at arbeide for Publico, og til Arbeids-Løn at faae Titel af Kietter, er noget, som jeg vil gjerne overlade til andre«. Han anfører derpaa en Række Exempler paa, hvorledes han har mildnet de skarpe Domme, som af tidligere Forfattere ere udtalte over forskjellige Kjættere, Paver og andre fremtrædende Personer. Naar nogen alligevel vilde sige, at han havde »skjemtet« vel meget med Paver og gejstlige i Tiden nærmest for Reformationen, da kunde han dog ikke indrømme, at der var gjort dem Uret. Han vilde gjerne have anført noget godt om dem, hvis saadant havde været at opdage, men »paa den Ager, hvor intet er at finde uden Klinte, høstes intet uden Klinte«.

Naar han ikke havde udstrakt sit Værk til Tiden efter Reformationen, da kom det af, at den paafølgende Kirkehistorie efter hans Tanke ikke ret vel kunde »befattes under en almindelig Historie, saasom efter Reformationen der ere saa mange independente Kirker, hvoraf enhver haver sine Love«. »Den udføres derfor bedre udi særdeles Historier, som Dannemarks, Englands, Hollands Kirke-Historie etc. Alleene Historien af alle Roman-Catholske Lande kan vel udføres udi en almindelig Historie, efterdi de alle endnu staae under eet Hoved, og regieres paa een Maade«. Han havde dog mod Slutningen tilstrækkelig antydet, hvorledes han dømte om den Nødsstand, der havde fremkaldt Reformationen. »Odieuse Titler, som tiene til intet, uden at forbitte Gemytterne«, havde han dog ikke brugt. »Saaledes har jeg ingensteds brugt det Ord Papist; ligesom jeg ogsaa overalt udi Historien har holdt mig fra de sædvanlige Titler, som af Protestantiske Skribentere gives Paverne; Jeg kalder Rom Rom og Paven Pave, holdende for, at de Ord Anti-Christ, Gog, Magog og Babylonisk Hore passer sig heller til Strids-Skrifter og Theologiske Manifeste, end til Historier, hvorudi alting maa fortælles uden Aigreur; Og er det i

den Henseende, at jeg ofte igiendriver een og anden Beskyldning, som uden Beviis og Rimelighed er gjort imod de Romerske Paver, om hvis u-ordentlige og voldsomme Opførseler jeg i Almindelighed haver saadanne Tanker, at de heller maa tilskrives Tiden, end Personerne, saasom Tilstanden var saaledes, at det var umuligt at være en duelig Pave og en skikkelig Mand tillige«.

Holbergs klare historiske Blik fremtræder dog navnlig i hans Dom om Luther, hvilken derfor til Slutning her skal anføres: »Den Berømmelse, som jeg tillægger Luthero, skulde vel af nogle holdes for outreret, helst efterdi samme store Mand ikke var uden Feyl, især i Henseende til hans skarpe og fri Skrive-Maade. Men man kand sige, at hvis Lutherus i alle Ting ikke havde været saaledes dannet, havde maa skee Reformationen bleven qvalt i dens Fødsel. Hans Fripostighed, som nogle kalde Fremfusenhed og Grovhed, havde undertiden den herligste Virkning. Den Dristighed, han lod see udi offentligen at brænde den Canoniske Ret, blev af mange anseet som en Inspiration, saa at de, som tilforn balancerede, toge ikke i Betænkning at indrullere sig under en Mands Standart, hvis u-gemeene Assurance gav tilkiende, at han ikke tvivlede om Sagens Udfald; og at [han], endskiønt han ikkun var en ringe Munk, der havde reiset sig op imod eet af de mægtigste Monarchier i Verden, tracterede Paven ikke anderledes, end som smaa Skole-Dreng, ja vilde af ingen Accord eller Fred høre, uden Paven maatte give sig paa Naade og U-naade. Lutherus var derfor en Mand, som man kand admirere, endogsaa i hans Feyl. Thi hans Iver var saa stor, at den gik, som man siger, over alle Bredder. Hvad som hos nogle kand holdes for Feyl, kand undertiden hos heroiske Gemytter ansees som Dyder, og har man Exempler paa, at visse Ting, som gøres imod Reglerne, have behaget Gud selv, efterdi de have reiset sig af Iver og Nidkierhed. Kort at sige, hvis Lutherus havde besiddet alle Melanchthonis Dyder, hans Sagtmodighed,

Forsigtighed, Betænksomhed og andre Qualiteter, som gemeenligen recommenderes i Moralske Bøger, havde det maaskee kommet an paa en Capitulation, og de mange Lande, som ere satte udi den Evangeliske Frihed, havde maa skee ladet sig nøye med Kalkens Tilladelse i Nadveren, men i det øvrige blevet under forrige Aag. De, som lægge Luthero dette til Last, at han var en lystig skiemtsom Mand, der intet tækkeligt Compagnie og Samqvem forsagede, ere de, som have giort sig en falsk Idée over Christendom, eller rettere, de eftertænke ikke, at en Mand, der havde Arbeide og Fortrædeligheder, som 10 af de største Genier kunde succumbere under, behøvede saadan Sindets Recreation. Hvad hans Dyder angaaer, da tilstaae hans Fiender selv, at han var oprigtig, aabenhiertet, veltalend, og eet af de største Genier, som Verden har produceret; Hvorudover jeg holder for, at intet maa tages fra den Berømmelse, jeg har lagt paa ham. De Roman-Catholske hade ham saaledes, at de tillige admirere ham, og er ingen Tvivl paa, at jo mange Feyl af dem ere ham paadigtede, allene for at gjøre Reformationen forhadt, og at indbilde Almuen, at Gud ikke kunde betiene sig af saadant Redskab til et saa stort Verks Fuldbyrkelse. — — »Endeel have, for at formindske noget af den Berømmelse, som tillægges Luthero, i Henseende til dette Reformations-Verk, foregivet, at Reformationen havde gaaet for sig, endskiønt Lutherus aldrig havde været til; Thi, sige de, Bogtrykkeriets Invention, Boglige Konstere Forfremmelse, den hellige Skrifs Læsning, Pavernes tiltagende U-ordentlighed vare tilstrækkelige Phænomenere og Advarsler om forestaaende Reformation. Denne Mening er vel ikke ilde grundet; Men det synes u-vist, hvor vidt en saadan Reformation vilde have gaaet, hvis en mindre nidkiær Mand, end Lutherus, havde plantet sin Standart imod det Pavelige Herredom. De Skrøbeligheder, hvoraf det gamle Persiske Monarchie laborerede under de sidste Konger, vare store Forvarsler om forestaaende Uheld;

Men det er ikke troeligt, at det heele Herredom, sær i saa kort Tid var blevet kuldkastet, hvis Grækerne havde havt en anden Anfører, end den store Alexander, en Mand, der intet vilde lade sig aftvinge, om Asien end havde været eengang saa stor. Man kand nogenledes slutte af de endnu værende Roman-Catholske Riger og Land, hvor vidt Reformationen havde strakt sig, hvis der ikke havde været saadan forunderlig Anfører, som Lutherus. Hvert Land havde maaskee ladet sig nøye med at erhverve et og andet Regale, som Keysere og Konger havde af Paverne været aftvungne, og alle udi Almindelighed havde drevet alleene paa de groveste Ceremoniers Afskaffelse, men Hoved-Posterne havde blevet, som de vare, og endnu ere i samme Lande; Thi alle havde taget i Betænkning at gjøre Skaar udi den indprentede Artikel om Kirkens Infallibilitet og Christi Vicariat. En hver anden Reformator havde maaskee taget sig for alleene at examinere de Pavelige Decretalia, hvilke der vare ægte eller uægte, og at igiendrive een Canon ved en anden, saa at Reformations-Verk havde blevet en Nodus Gordius, hvilken D. Morten Luther løser paa Alexandri Maade, og uden at gjøre mange Complimenter, kaster det eene med det andet paa Ilden, hvorved alting blev bragt til et aut nihil aut totum, og alt Haab om Accord og Capitulation til intet giort. Man maa derfor fornemmeligen give Gud Æren, men tilligemed ansee Lutherum, som det beqvemeste Instrument blant de Tiiders Mennesker, som Gud betienede sig af for at kuldkaste et Herredom, hvis lige udi Styrke ikke havde været fra Verdens Begyndelse. Jeg siger, kuldkaste et Herredom; Thi udi de Riger og Lande, som endnu erkiende Paven for Christendommens Hoved, er Rigernes Form meget forandret, saa at Bud og Befalinger ere forvandlede til Bønner og høflige Monitoria, Excommunicationer anseete som fulmina bruta, og mange af de groveste Misbrug hævede; Hvilket tilstaaes at være en Virkning af samme Reformation. En stoer Deel andre

Riger og Lande derimod ere satte udi en fuldkommen Frihed, og u-anseet de mange Machiner, som derimod ere reysede, derudi bestandigen have continueret indtil denne Dag; Saa at Christendommen overalt har paa somme Steder faaet en anden Skikkelse, Bispe og Præster af Ryttere ere forvandlede til Siæle-Sørgere, og Evangelii Lys siden den Tiid klart har skinneth.

Som allerede disse Prøver af Fortalen vise, udmærker Holbergs Kirkehistorie sig ved et frisk og sundt Blik paa mange Forhold. Naar flere Forfattere fra en senere Tid (som G. L. Baden, Rasmus Nielsen o. a.) ere gaaede paa Jagt efter Spor af Rationalisme i Bogen, da veed jo enhver, at Holberg var rationelt anlagt; men forøvrigt var det langt fra hans Hensigt at ville underminere Christendommen. Indrømmes maa det vel, at det ikke var et kirkeligt Formaal, men Trangen til en dybere historisk Indsigt, end den man kunde komme til ved den verdslige Historie alene, der gjorde Holberg til Kirkehistoriker. Men dermed udelukkes det ingenlunde, at man ved Læsning af hans Bog kan finde Styrkelse for sin Tro paa den providentielle Styrelse, der særlig har aabenbaret sig gennem Kirkens Levnedsløb. Undres maa man i ethvert Tilfælde over et saa urigtigt Raisonnement, som det N. M. Petersen fører i Marken ¹⁾, naar han siger, at det var de fri Anskuelser, der, »just fordi de maatte være en Torn i Øjet paa mange retroende«, strax forskaffede Holbergs Kirkehistorie en rivende Afsætning. Man faar nærmest det Indtryk, at Petersen ikke har læst andet af Bogen end Fortalen og et Par Citater hos G. L. Baden. I ethvert Tilfælde maa en Historiker spørge, hvor var 1738 den Skare af Fritænkere, der med Begjærlighed kastede sig over Holbergs Kirkehistorie og i den fandt et Udtryk for deres egen Opposition mod Kirken? I Danmark og Norge fandtes den ikke. Men der var sandelig

¹⁾ Bidrag til den danske Literaturs Historie, 1ste Udg. IV, 659—9.

ikke noget underligt i, at første Gang Kirkens Historie fremstilledes i Modersmaalet i en almenlæselig Form, at der da var mange — ogsaa blandt de troende — som med Glæde tilegnede sig denne smukke Gave fra en Mand, der havde vundet sig et stort Navn som Skribent, om end hans Forfattervirksomhed hidtil mest var gaaet i andre Retninger. At Holberg paa sin Maade harcellerer med Paver og Munke, har neppe voldet sønderligt Anstød. Hans vittige Skjæmt kan visselig manges en Gang bringe Læseren til at trække paa Smilebaandet, men nogen Spot over den sande Christendom vil man ikke finde hos ham. Tvert imod er han paa sin Maade dens Talsmand, selv om det maa indrømmes, at hans Blik ikke altid trængte dybt nok ind, og at han langt mere holder sig til Kirkens ydre Historie end til dens indre Liv.

Holbergs almindelige Kirkehistorie, der 1765 udkom i 3die Oplag, er i vor Tid (1867—8) paany udgivet af F. L. Liebenberg for Samfundet til den danske Literaturs Fremme. Endnu medens Forfatteren levede, udkom Værket paa Tydsk (Copenh. u. Leipz. 1749 4to.) oversat af Georg August Detharding, Prof. Hist. et Antiquit. i Altona. I denne Skikkelse blev det fortsat indtil Aaret 1750 i 2 Dele (1762—4) af J. L. Köhler, og dennes Værk, der forøvrigt ikke har nogen Lighed med Holbergs hverken i Aand eller Stil, men vel indeholder en hel Del med Flid samlede Efterretninger, blev siden oversat paa Dansk og forøget med en Del Notitser vedrørende Danmarks Kirkehistorie. Oversættelsen, som neppe har gjort nogen Lykke, og nu kun sjældent ses, har til Titel:

Herr Ludvig Baron af Holbergs almindelige Kirkehistorie fra Lutheri Reformation indtil det Attende Seculum fortsat af J. L. K. oversat paa Dansk og forøget med den Danske Kirkehistorie. 3—4 Del. Sorø 1769. 4to. (1104 Sider).

Det eneste Fortrin, nærværende Værk har for Holbergs eget, hvis Navn det uden nogen Ret bærer, er, at

det er forsynet med et udførligt Navneregister. Den danske Oversætter, som ikke nævner sig, men hvem Til­ lægene vedrørende den danske Kirkes Historie (mest ud­ dragne af Pontoppidans Ann. eccl. Dan.) skyldes, er Præsten Andreas Rejersen, der dog har erhvervet sig større Fortjeneste ved sin Oversættelse af Flav. Josephi Jø­ diske Krønike, 1750—7 i 3 Dele (udgivet paany for nogle Aar siden i Norge) og ved sin Beskrivelse af St. Bendts Kirke i Ringsted (1779, 4to)¹).

Liebenbergs ovennævnte ny Udgave af Holbergs eget Arbejde foranledigede, at Prof. Rasmus Nielsen 1867 ud­ gav et Skrift »Om Holbergs Kirkehistorie og Theologie«. Det indledes med, at Forfatteren opstiller et Par Straa­ mænd fra det 18de Aarhundrede, som have begaaet den Forbrydelse ikke at omtale Holbergs Kirkehistorie, og som han til Straf derfor og til Holbergs Ære banker saa lystig af, at Støvet staar Læseren om Ørerne. Den sidste Del af Skriftet er særlig viet til R. Nielsens kjære og stadige Tanke, Nedmanelsen af det theologiske Spøgelse. Dertil maa nu Holberg nolens volens yde sin Bistand. Men forøvrigt fremdrages forskellige Ytringer, der ere beteg­ nende for dennes kirkehistoriske Forfatterskab, og i Nielsens bekendte kvikke Stil gjøres flere træffende Bemærkninger, hvis Rigtighed vi ikke finde os kaldede til at bestride.

Holbergs store samtidige, Hans Gram, hvis dybe kirkehistoriske Viden ikke kan betvivles, har i denne Ret­ ning dog kun beriget Litteraturen med nogle smaa Af­ handlinger over meget specielle Emner (om Skrifte, Skrifte­ maal osv., om Dimmelugen), som der derfor ikke er videre Anledning til at dvæle ved.

Fra disse Stormænd i Litteratur og Videnskab vende vi os til »dii minorum gentium«, og da først til Forfatteren

¹) En lille kirkehistorisk Monografi af ham er: Pave Clementis XI. Bulla Unigenitus med dens historiske Beskrivelse til vore Tider. Aalborg 1769. 8vo.

af et stort kirkehistorisk Arbejde, om hvis Nytte eller Fornødenhed vi dog have noget vanskeligt ved at overbevise os, navnlig efter at Holberg havde behandlet en stor Del af det samme Emne paa en langt mere tiltalende Maade, end det er sket i følgende Skrift:

Esaiæ Fleischers Colleg. Schol. Roëskildens. Historiske Skrifter, Første Bog. Første Deel, indeholdende en kort Beskrivelse om Pavedømmets Opkomst, Tilvext og Magt, da det var paa det Høyeste; item hvorledes samme igien har taget af, og hvad Magt Paven har paa nærværende Tid; Videre om hans Indkomster samt om de Geistlige under Pavedømmet, og endelig, om de fornemste Lærdoms-Artikler i den Catholske Religion. Kbhvn. 1757 i Kvart (504 Sider).

Alt det, som anføres i denne Titel, findes dog ikke i dette Bind, men en Del deraf i et 2det Bind, der udkom i Sorø 1758 (444 Sider) og særlig omhandler »de Roman-Catholskes Hoved-Lærdomme og Ceremonier, samt ved hvad Midler deres Religion fornemmelig holdes ved Magt«. Blandt de Midler, Paverne have anvendt, er Inquisitionen især omtalt med stor Udførlighed. Endvidere er i Slutningen af dette Bind paabegyndt en Fremstilling af de enkelte Pavers Historie. Denne fortsættes i Værkets 3die Bind, Sorø 1759 (1066 Sider), der fører Pavehistorien ned til Forfatterens Tid. Det er, som man vil se, en meget stor Plads — omtrent 2000 Kvartsider — Forf. ofrer paa sit Emne, der er behandlet i hvad man dengang ansaa for en populær Stil. Værket vidner da ogsaa om en meget udbredt Læsning. Ved Enden af 1ste Bind bemærkes, at Grev J. L. Holstein paa Ledreborg havde stillet sit udmærkede Bibliothek til Forfatterens fri Benyttelse. En Mængde Kilder citeres; men om disse ere benyttede med fornøden Kritik, kan nok af og til være nogen Tvivl underkastet. Den historiske Beretning, som

meddeles, er ikke smigrende for det romersk-katholske Væsen, hvis mange Synder Forf. ikke føler Kald til at dække med nogen Kjærligheds Kaabe. Ligesom Holbergs Kirkehistorie er Skriftet nærmest beregnet paa at være Almenlæsning, og de talrige Anekdoter og betegnende Træk, f. Ex. Skildringen af Inquisitionens Rædsler og Skjændselsgjerninger, gjør det ogsaa for en Del ret vel skikket dertil. Men der maa en egen Smag til for at sætte sig til at skrive tre tykke Kvarthbind over et Emne, der er saa lidet tiltalende som Pavernes Historie, navnlig naar intet egentlig videnskabeligt Øjemed var forbundet med denne Sysse.

Har man faaet nok af lidet opbyggelige Pave- og Munkehistorier, da kan det være ganske velgjørende at vende sig til Emner af en mere forfriskende Natur, om de end for en Del ere hentede fra de samme Kilder, hvoraf ovennævnte Forfatter har øst.

Nordmanden Ejler Hagerup, Præst i Højland i Christianssand Stift (siden Præst i Arendal, Dr. theol., Biskop i Ribe, theologisk Professor, Biskop i Bergen og endelig i Christianssand, hvor han døde 1788) tog Anledning til Indførelsen af den nu brugelige Konfirmation til at forfatte

Historisk Beretning om de Unges Confirmation udi deres Daabes Naade, saaledes som den haver været brugelig i den første Christen Kirke; fordervet formedelst Misbrug udi de senere Tider, og endelig ved det salige Reformations Værk til Opbyggelse fornyet. Kbh. 1757. 8vo. (80 Sider).

Skriftet giver god Oplysning om Emnet og vidner om Læsning og Lærdom¹⁾. Dette gjælder ogsaa et ganske vakkert lille Skrift af samme Forfatter:

¹⁾ Tidligere var det samme Emne behandlet af en slesvigsk Forfatter, Trogillus Arnkiel, Christliche Confirmation derer Catechumenen, von der Apostel Zeit an bissher. Schlesvig 1693. 4to. (Andet noget forøgede Oplag udkom smst. 1698).

Forsøg til en historisk Underretning om de saakaldte Catechumenis eller Lærlinge og Catechismus-Børn udi den første Christne Kirke. Kbh. 1759. (80 Sider).

Et tredie kirkehistorisk Arbejde af E. Hagerup har til Titel:

Merkværdige Exempler paa de hellige Martyrers svare Lidelser og seyerrige Troe og Taalmodighed udi de ti store Forfølgelser, som under den Hedenske Øvrighed udi de trende første hundrede Aar efter Christi Fødsel overgik Christenheden. Til almindelig Opbyggelse samlede og til Trykken befordrede. Kbh. 1761. 8vo. (304 S.).

Som Titelen viser, er dette Skrift mere beregnet paa Almenlæsning end de to fornævnte, og at det har egnet sig dertil, fremgaar formentlig af den Omstændighed, at et 2det Oplag udkom i Bergen 1777. For christelige Lægfolk vil det sikkert endnu have sin Tiltrækning.

Dette tør vi derimod mindre antage om følgende Skrift, der i Stil og Indhold er af den Slags Mellemtung mellem videnskabeligt og populært, som Fortiden synes bedre at have kunnet finde sig til Rette med, end Nutiden kan det:

Bibel- og Kirke-Historie fra Verdens Begyndelse indtil det 18de Seculum efter Christi Fødsel, hvorudi GUds Kirkes og Lærdoms Tilstand, berømmelige og lærde Mænd og Skribentere, dens Fiender, Forfølgere og Kiettere, samt andre dertil henhørende mærkværdige Ting, tydelig og paa korteste Maade bliver forklaret af Owe Thorning, Sogne-Præst ved Toftlund Meenighed i Riber Stift. Kbhvn. 1771. 2 Dele i Kvart. (112 + 368 Sider).

Bogen, der i første Del behandler Tiden før, og i den anden Tiden efter Christi Fødsel, vidner vel om ikke ringe Læsning, men er skreven i en pedantisk Stil og rigelig besat med Trykfejl (f. Ex. Universitetet i Trane-kjær [Franecker] og andre af den Slags). Den er anlagt efter et vist Skema, som med stor Konsekvens følges gennem de forskellige Tidsrum — efter Christi Fødsel danner hvert Aarhundrede et saadant. Hvert Tidsrum falder nemlig i følgende tre Afdelinger: »I. Kirkens Tilstand, fornemmelig i Henseende til dens Udbredelse og Forfølgelse. II. Personerne i Kirken, nemlig herlige og berømmelige Mænd, som Fædre, Skribenter og Lærere. Desuden andre, som have levet til samme Tid, men ere at agte som Kjættere og Schismatici. III. Religionen, saa vel indvortes i Lærdommens Puncter og Christendommens sande Væsen, som udvortes i Ceremoniernes, Embedernes og Disciplinens Førelse, hvortil kommer Concilierne, Academierne, Skoler og andre lærde Ting«. Et saadant Skema har sine Fordele, og da navnlig at man let kan finde, hvad man søger, men ogsaa sine Mangler, særlig at en sammenhængende Fremstilling bliver vanskelig og Gjentagelser uundgaaelige.

I Fortalen bemærker Forfatteren: »Dette Skrift lægges frem for min gunstige Læsers Øjne i den Henseende (∴: Hensigt), at man med ét kan læse der udi, hvad som ellers i mange Bøger var at hente og samle, og paa adskillige Maader fremsat. Den er den første (!) i sit Slags, der paa den Maade i det danske Sprog har set Lyset. Ramus har vel paa Dansk paa en anden Maade fremdraget noget af Kirkens Tilstand, og Professor Ewald har i stykkevis indrykket det verdslige og gejstlige i sin Tids-Register, og dette er vel et fortræffeligt Værk, og er at anse ligesom en Indledning til en almindelig Historie og Grunden dertil. Men som den befatter saa meget, saa indbefatter den alt for lidet af det nødvendige af Kirkens

Tilstand. — Jeg har med dette Skrift villet give baade det nødvendige samt og en Sammenhæng i samme, og derfor indført enhver Ting under sit Navn og paa sit rette Sted, og det saa tydeligt, at hvo, der læser det, kan let gjøre sig et sammenhængende Begreb om de fleste Ting, og følgelig deraf naa en tilstrækkelig Kundskab om samme. Og som jeg havde i Sinde endog at fornøje en læg Læser, er det skrevet paa vores Modersmaal. Dette er sket forhen i det græske og latinske, at visse Skribenter har paa deres Modersmaal søgt at gjøre det samme længe forhen. Og ser vi nu Tydskere, Franskmænd, Englændere og andre Nationer at gjøre det samme, for desmere at udbrede deres Landsmænds Kundskab. Hvorfor kan vi Danske ikke og gjøre det samme? da manges en læg og verdslig Person kan, for at forslaa Tiden, tage hellere saadan en Bog end en anden for sig!»

Som man vil bemærke, nævner Thorning hverken Holbergs eller Fleischers kirkehistoriske Arbejder. Derimod gaar han i sin Fortale stærkt løs paa »de avindsyge Kritikere« og oplyser ved en Mængde Exempler, hvorledes den ene Kirkehistoriker har »skarpt censureret« den anden, hvad han mener ikke fører til noget. Om sig selv bemærker den gode Mand: »Som mine Kræfter ere kun ringe og mit Hoved ej oplagt der efter, men min Intention redelig, min Vilje god og bedre end Gjerningen, saa vilde jeg ydmygst som kjærligst bede, at min højgunstige Læser vilde ikke tilspidse sin Pen alt for haardt imod mig, og falde an med sin skarpe Kritiks Strenghed paa saa ringe et Subjectum, men hellere bruge Kjærligheds Kaabe og anse Viljen for Gjerningen. Den Inclination jeg i min Ungdom har haft til dette Studium, og især fornøjede mig udi, da jeg havde den Lykke at gaa paa den store Grams store Bibliothek, har animeret mig dertil; men de fleste Omstændigheder, jeg siden den Tid er bleven nedtrykt udi, har forvoldet, at jeg ey har kunnet gaa højere.« Denne Opfordring til Overbærenhed kom

ikke Forfatteren til gode ; thi ikke blot Samtiden gjennemheglede hans Smagløsheder paa det ubarmhertigste — noget hvortil hans Betegnelse af Skriftet som i visse Maader banebrydende i den danske Litteratur nok kunde friste til ¹⁾ — men i vore Dage, har Prof. Rasmus Nielsen, indigneret over, at Thorning ikke nævner Holbergs Kirkehistorie, taget sig for at hudflette ham paa anden Omgang. Navnlig maatte en Dedication til Grev Otto Thott holde for. Den havde allerede faldet Samtiden for Brystet, og den servil-devote Tone skurrer end mere i et Nutids-øre. Den Omstændighed, at Thorning ogsaa havde anlagt sit ovennævnte Skema paa Tiden før Syndfloden, tager sig unægtelig lidt morsomt ud, og R. Nielsen var nok Mand for at stille det latterlige i tilbørlig Belysning. Imidlertid skal det dog siges, at saa meget end Thorning er Holberg underlegen i Aand og Smag, saa er hans Bog dog ingenlunde saa taabelig, som man har villet give det Udseende af. Med nogen Overbærelse med den gammeldags Skolemesterstil, vil den endnu kunne læses, og det Billede, han giver af Kirkens Udvikling, turde ogsaa i Hovedsagen være rigtigt. I ethvert Tilfælde er den et Mesterstykke i Sammenligning med et andet kirkehistorisk Arbejde af en gammel jydsk Præst :

Guds Vidnesbyrd iblandt de Christne og andre
Folk. Kbh. 1775. 4to.

¹⁾ Bogen findes skarpt recenseret i Kritisk Journal 1773, Nr. 15—6. I Kritisk Fortegnelse over alle de Skrifter, som siden Trykkefriheden ere udkomne, III, 165, hedder det (1772): •Et Skrift saa fuldt af Fejl som Hr. Thornings, skrevet i saa barmhjærtig en Stil, blottet for alle Henvisninger til Kilderne, sammenskrabet af tarvelige Kompendier, gjør kun maadelig Opsigt i vore oplyste Tider, da denne Videnskab behandles med største Iver ved Universitetet og forbereder den akademiske Ungdom til at fatte Afsky for at drikke af Vandrenderne, saa længe de kjende Kilderne og deres Fortrin. •

Forfatteren, der ikke har navngivet sig, var Mogens Chr. Marqvard (eller Marcussen) Præst i Vorning i Vib. St. Bogen, der gaar fra Christi Fødsel til Aaret 1750, bestaar af fem Afdelinger med særlig Pagination: 1. Om Forfølgelserne; 2. Om Landemoder; 3. Om den falske Prophete; 4. Om Dyret; 5. Det evige Evangelium. Hver Afdeling har til Overskrift »O Herre JESU Christe hielp« eller lignende, der formodentlig skal vidne os en »sønderlig Devotion« hos Forfatteren; men førøvrigt er det en forunderlig Bog. Uden Ophold og uden Overgange ere aldeles forskjelligartede Begivenheder hobede oven paa hinanden i en Stil, der synes at vidne om, at Forfatteren har været en underlig Særling.

Lidet omfangsrigt, men brugbart og vidnende om gode Kundskaber er følgende Skrift af Mag. Peder Bering Giørup, residerende Kapellan i Østofte paa Laaland:

Synoptiske Tabeller over det nye Testaments Kirke-Historie indtil nu værende Seculum inclusive, samt en kort Anviisning til brugbare Bøger i denne Videnskab, af P. B. G. Kbh. 1778. 4to. (46 Sider).

Særlig kan fremhæves den Oversigt, Forfatteren i Slutningen af Skriftet giver over den kirkehistoriske Litteratur, da denne vistnok endnu vil kunne være til Nytte for dem, der ville søge tilbage til Kilderne.

Noget tidligere havde den siden noksom bekendte Niels Ditlev Riegels udgivet »Forsøg til en Kirke-Historie i Tabeller. Første Seculum.« Kbh. 1774. 4to. To større latinske Prøveskrifter, hvori han behandlede det 6te Aarhundredes Kirkelære ¹⁾, maatte vække Forventning

¹⁾ Tentamen de Doctrina publica ecclesiae Graecae seculo a Christo nato sexto vere Christiana. Chilonii 1778. 4to (88 Sider). Tentamen de Doctrina publica nec non orthodoxa Ecclesiae Latinae seculo a Christo nato sexto. Hafn. 1779. 4to (154 Sider).

om noget ret betydeligt paa Kirkehistoriens Omraade fra hans Haand. Men des værre viste det sig senere, at de Forventninger, som vistnok mange nærede om den i visse Retninger utvivlsomt begavede unge Mands Fremtidsvirksomhed, ikke holdt Stik. Han gjorde Tilløb til et meget stort kirkehistorisk Arbejde; men allerede Titelen eller rettere Titlerne — thi hver Del har sin — giver en Forestilling om den Mangel paa god Smag, som er et Særkjende ved dette Værk, som ved det meste af hvad Riegels skrev:

Fuldstændig Kirkehistorie fra Pompeji til Hadriani Tider med trende Afhandlinger om Jøderne, Hedningerne og Gnostikerne og oplysende Anmerkninger af Riegelsen. Første Deel. Kbh. 1781. 8vo. (493 Sider).

Anden Del (Kbh. 1784, 630 Sider) gaar »fra Hadrian til Constantin den Stores Død, med en Afhandling om de Christnes Forfølgelser, Martyrer, deres Nytte og deraf opkomne Misbrug«. Tredie Dels første Bind (Kbh. 1786, 400 Sider) »indbefatter Arianernes Oprindelse, Skjæbne, Lærdom, samt Udtog af deres Skrifter; iligemaade om Apollinarister, Marcellianer og Photinianerne, med en Afhandling om Sønnens evige Fødsel af Faderen, især blandt de christne Philosopher; og en Indledning, visende Oplysningens Skjæbne til vore Tider, efterat den med Arianerne blev i Kirken ligesom foragtet«.

Der er noget hoppende og springende i Riegels's Stil og en vis Jagen efter Effect, der gjør det besværligt at læse, hvad han skriver, helst da de tilsigtede Aandrigheder undertiden udarte til noget underligt Tøjeri uden klar logisk Sammenhæng. Men Skriftet vidner om megen Læsning — Suhms store Bibliothek havde staaet til Forfatterens fri Benyttelse — men tillige om en vis ufordøjet Lærdom, der i Forbindelse med Mangel paa Plan og Orden medfører en Tunghed, som Forsøgene i Retning af det

malitøse ikke kunne bøde paa. Det er noget paafaldende ufærdigt ved dette stort anlagte Værk, og kan det end ikke betvivles, at Læseren vil kunne øse en Del Kundskab deraf, vil Erhvervelsen deraf vistnok falde de fleste for besværlig, da Forfatteren idelig fortaber sig i meget specielle Undersøgelser. Ro og Harmoni vil man forgjæves søge. Navnlig er 3die Dels 1ste Bind i formel Henseende et rent Uhyre af en Bog. Intet Under derfor, at der ikke udkom mere. Publicum, hvis Lunkenhed Forf. beklager i Fortalen, kan ikke beskyldes for Kræsenhed, naar det efter den sidste Levering meldte sig fortrydeligt og frabad sig mere af den Slags. Dertil kom, at Forf., der begyndte saa temmelig som orthodox, endte med at fortabe sig i Arianismen.

At Riegels har søgt tilbage til de oprindelige Kilder, er i mange Tilfælde kjendeligt nok; men han har vistnok ofte læst dem med farvede Brillen. Blandt nyere Forfattere, som have ydet ham fortrinlig Hjælp, nævner han Tillemont¹⁾, om hvem han siger: »T. er unægtelig den mest troværdige, den mest fuldstændige Skribent, Kirkehistorien kan fremvise. Hverken (!) Skarpsindighed, Upartiskhed, fornuftig Sagtmodighed imod Kjættene gjøre ham til et saadant Mesterstykke, at hans Værker forene i sig alt det, man kan have Ret til at fordre af en grundig og upartisk Kirkehistorie«. Hvad Riegels her fremhæver som en Dyd hos Tillemont, naar denne bedømmer Kjættene, anvender han imidlertid ikke selv, naar det i hans Fremstilling af Arianernes Historie gjælder for ham om at holde Dom over disses Modstandere, da han mangler ethvert Spor af Billighed og er udtømmelig i Skjældsord imod dem.

Efter at Riegels's Kirkehistorie var løben paa Grund, og som et Skib, der borer sig dybere og dybere ned i

¹⁾ Memoires pour servir à l'Histoire Ecclesiastique des six premiers siecles, par Mr. Lenain de Tillemont. Bruxelles 1694—1730, 8vo, 30 Bind; naar kun til Aaret 420.

Sandet, havde arbejdet sig fast i en diffus Vidtløftigheds Uføre, traadte en Skribent til, der skjønt han væsentlig tilhørte samme Aandsretning som Riegels, dog var ham i høj Grad overlegen ikke blot som Stilist, men ogsaa i Urbanitet og virkelig Dannelse. Det var Christian Bastholm. Af dennes store Forfatterskab vedrørte dog kun en ringe Del Kirkehistorien; nærmest kun følgende Skrift:

Kort Udsigt over den aabenbarede Religions Historie, af C. Bastholm, Doctor i Theologien, Hs. Kongelige Majestæts Confessionarius og først Hofprædikant. Kbh. 1789. 8vo. (252 Sider).

Forfatteren begynder Fortalen »til Læseren« med følgende beskedne Ytringer: »Titelen til dette lidet Værk viser, det ikke er min Hensigt at skrive nogen Kirke-Historie, et saadant Arbejde maa overlades en Riegels, der ved mere end een Lejlighed haver lagt for Dagen, hvad han i dette Fag formaar«. Vi maa dog tilstaa, at vi sætte Bastholm højt over den Mand, han her nævner som en Autoritet; men skjønt han utvivlsomt selv var den mest læste Skribent i Danmark i Slutningen af forrige Aarhundrede, have hans Skrifter dog ikke kunnet trodse Tiden, dertil ere de altfor meget prægede af den lette, overfladiske Aand, som raadede i hin Tid. Det vil derfor maaske ikke være af Vejen, naar vi hidsætte en Prøve af Bogens sidste Afsnit (det mest tiltalende i samme), der formentlig vil kunne give Læseren en Forestilling om noget af det, der er det karakteristiske ved Bastholms Forfatterskab — en vis Indifferentisme overfor dogmatiske Forskjelle, men derhos en Fremstilling, der sætter ham betydeligt over de allerfleste af det 18de Aarhundredes Skribenter og viser ham som en Banebryder for vor Tids Litteratur:

„I den lutherske Kirke haver man siden Reformationen ikke havt noget Optrin, hvorved den aabenbarede Religions Lærdomme have lidet nogen væsentlig Forandring. Man

haver vel havt nogle faa ubetydelige Tvistigheder; ubetydelige kalder jeg dem, fordi de ere blevne uden Virkning, for Exempel, om Fornuften kunde bruges i Religions-sager, eller om Philosophien burde anvendes i Theologien; om Christus i sin Fornedrelsesstand havde afsagt sig med Besiddelsen, eller ikkun med den fuldkomne Brug af de guddommelige Fuldkommenheder; om Helvedstraffens Evighed, o. s. v. Man haver og givet Læremaaden snart en, snart en anden Form; men, den offentlige Lære blev dog altid den samme. De symbolske Skrifter have fastsat, hvad Lærdommen skal være, og det vilde ikke være raadeligt offentlig at tale mod samme. Den aabenbarede Religions Hovedlærdomme ere altsaa endnu i Kirken de samme, som de vare paa Luthers Tid. Det Mærkværdigste i dette Tidsrum ere de tvønde Sekter, som ere opkomne i den lutherske Kirke, nemlig, Pictisterne og de mähriske Brødre, skjønt Religionens Grundlærdomme just ikke ved dem have lidet nogen Forandring.“

„Spener gav Anledning til de Førstes Opkomst. Denne gudfrygtige Mand tænkte mindst paa at gjøre nogen Opsigt i Verden ved at blive Stifter for et Kirkepartie. Hans Hensigt gik ikke videre, end at befordre sand, virksom og frugtbart Religions Kundskab blant sine Medchristne. Det theologiske Studium bestod paa den Tid for den største Deel i tør Dogmatik, spidsfindige Distinctioner og Stridskrifter, med hvilke den ene Theolog laae til Feldts mod den anden; og, som man lærde paa Universiteterne, saaledes lærde man og paa Prædikestolene. Denne Læremaade blev neppe Føde for Forstanden, og endnu mindre for Hiertet. Den almindelige store Hob blev derved hverken klogere eller dydigere.“

„Spener, som troede, hvad enhver billig burde troe, at det i Religionssager ikke saa meget er Spørgsmaal at vide meget, som at handle meget, indrettede sin Læremaade saaledes, at Hiertet kunde røres, at det kunde besieles af varme Følelser for Dyd og Retskaffenhed. Han holdt derfor Opbyggelsesforsamlinger i Frankfurt, og udgav en Deel Opbyggelsesskrifter, hvilke vel i Almindelighed ikke passe sig

længere for vore mere oplyste Tider, og vor mere forfinede Smag; men, som dog endnu læses af mange med Nytte og Opbyggelse; thi der gives endnu mange, hvis Smag og Oplysning ikke er større end paa Speners Tid.“

„Disse gudelige Bestræbelser opvakde ham omsider en Deel Fiender blant de Geistlige; thi Spener var elsket, og det er nok at være elsket for at blive forhadet. De forfulgde, de forkiettrede ham. Men Speners Bestræbelser bleve derfor ikke frugtesløse. I Herman Frank fandt han en nidkier Efterfølger. Han begyndte at holde Forelæsninger efter Speners Plan, at tilsidesætte det Stridbare i Theologien, og det unyttig Speculativiske for desto mere at befordre det Praktiske. Denne Læremaade fandt efterhaanden alt mere og mere Bifald; mange Lærere dannede sig derefter, og disse Lærere havde igjen en vigtig Indflydelse paa Almuen. Man kaldte dem, hvis Tænkemaade herved blev dannet, Pietister, fordi de syntes ved en strængere Guds frygt og en sædeligere Vandel at udmærke sig blant andre Christne.“

„Universitetet i Halle blev et Tilflugtssted for dette pietistiske Partie, hvor de under den preussiske Konges Beskyttelse vare sikke for de Theologers Forfølgelser, som tænkte anderledes; og, da ommeldte Frank siden stiftede det halliske Waysenhus, blev dette en Planteskole for samme, som ikke lidet bidrog til denne Sekts Udbredelse¹⁾. Hvor meget Religionen haver herved tabt eller vundet, tør jeg ikke med Vished afgjøre. Grundig theologisk Kundskab haver just ikke blomstret blant denne Sekts Tilhængere; og endnu mindre haver sand Philosophie resideret hos dem; man saae mere paa den praktiske Christendom, hvilket vel og er Hovedsagen i Religionen, eller rettere, udgjør Religionen selv; men, hos mange udartede efterhaanden det Praktiske til frugtesløse Gebærder, og saadanne udvortes Andagtøvelser, ved hvilke Hiertet dog blev i sin uforbedrede Tilstand; hos mange blev Christdommen Sværmerie, og dette Sværmerie foraarssagede megen Uroe i den lutherske

¹⁾ Von Einem Versuch einer vollständigen Kirchengeschichte des achtzehnten Jahrhunderts B. 2. Absch. 2. Th. 2.

Kirke. Men saadan Misbrug vil finde Sted hos de beste menneskelige Bestræbelser, saa længe Mennesket bliver Menneske.“

„Nær beslægtede med disse Pietister ere de, saakaldte mæhriske Brødre, endskiønt de have en ganske anden Oprindelse. Forfulgte i Bøhmen og Mæhren droge de til Lausitz. Her fandt de en Beskytter i Grev Zinzendorf, en Mand af liden Lærdom, men en levende Indbildningskraft, et varmt Temperament og en brændende Enthusiasmus. Denne Mand imodtog disse flygtende Brødre paa sine Godser, og tillod dem at bygge en Bye sammesteds, som blev kaldet Herrenhut, hvoraf de mæhriske Brødre siden bleve kaldte Herrenhutter. Denne Colonie bestod af lutter eenfoldige Folk, der neppe havde tydelige og opklarede Religionsbegreber; det var ham altsaa saa meget lettere at indgyde dem sin Enthusiasmus, og danne dem om i den Form, i hvilken han vilde have dem, for af dem at oprette et nyt Religionspartie, i hvilket de trende i Tydskland herskende Religioner om mueligt kunde forenes, og vænnes til broderlig Kierlighed.“

„Men, da Mennesker, til hvilken Religion de end bekiende sig, dog alletider ere sandselige, og let henrives af det Sandselige, saa anvendte han og med Held dette Middel for at bruge dem til sine Hensigter. Den offentlige Gudstieneste blev indrettet paa en Maade, som best stemmede overeens med Menneskets Sandselighed, og Religionslærdomene i deres gudelige Sange, Bønner og offentlige Foredrag bleve forfattede i det Billedrige Sprog, som best kunde varme Indbildningen. Lidet blev der arbeidet for Forstandens Oplysning, men meest for Hiertets Følelser, og, da det sandselige Menneske hellere vil føle end tænke, saa haver det alletider været dem let blant den eenfoldige Almue at giøre sig Tilhængere. De giøre derfor og af alle andre lutherske Missionærer den beste Fremgang blaut Hedningene. Deres stille, sagtmødige Væsen, deres Nedladdenhed til den Eenfoldige, deres gode Exempler bidrage ogsaa hertil ikke Lidet. De antage alle den augsburgiske Religionsbekien-

delse ¹⁾; men, i Begyndelsen vare dog deres Religionsbegreber ikke saa rene, som de siden ere blevne. Nu omstunder synes de ikkun ved deres Skikke at adskille sig fra den lutherske Kirke, ved hvilke de søge, saa meget mueligt, at nærme sig til den første apostoliske Kirke. Om de ere gode Borgere, eller ikke, redelige Christne, eller Hyklere, fattige i Aanden, eller aandelig stolte, det er ikke min Sag at bedømme. Saa meget er vel vist, og det nægte de ikke heller, at Klinten jo og paa denne Ager voxer blant Hveden; saa meget er unægteligt, at deres Levnet er mindre forargeligt, end andre Christnes i Almindelighed ²⁾.

Som et Pendant til det Skrift af Bastholm, hvoraf her er meddelt en Prøve, kan endnu nævnes et andet af samme Forfatter, med Titel: »Den Hensigt, som den christelige Religions Stifter havde med sine Bestræbelser for Verden« (Kbh. 1793, 121 Sider). Dog er det sidstnævnte Skrift mere af religionsfilosofisk end af historisk Art, men højst karakteristisk for Bastholms Stade, og affattet i den smukke, populære Stil, i hvilken han var en Mester.

Ved Ugangen af det 18de Aarhundrede kulminerede den rationalistiske Fremstilling af Kirkens Historie i et Værk, der vel er en Oversættelse, men som i sin Tid er blevet læst og lært af mangfoldige, nemlig:

Grundrids af den christelige Kirkes Historie ved
L. T. Spittler. Oversat efter det tredie forbedrede Oplag. Kbh. 1799. 8vo. (414 Sider).

I Fortalen betegner Forfatteren Skriftet som »et lidet Grundrids af Kirkehistorien, der skulde være ikke aldeles uinteressant for egen Lectyre, og dog tillige kunde bruges ved offentlige Forelæsninger«, og han mener, at det i

¹⁾ Deres offentlige Lærdomme kunne sees af Spangenberg's Idea fidei fratrum.

²⁾ Bengels Abriss der so genannten Brüdergemeine. Carpzov's Religions-Untersuchung der böhmischen und mährischen Brüder.

denne Form kunde være særlig passende for den daværende Tidsalders Tarv. Desværre maa vi tilstaa, at det passede kun alt for godt, om ikke just til Tidens Tarv, saa dog til dens Smag. Den Tilstand, hvori de offentlige Bibliothekers Exemplarer af Skriftet findes, vidner noksom om, i hvilken Grad det er bleven læst. Forøvrigt borger jo Spittlers Navn for, at det i sin Art er et dygtigt Arbejde; men sørgeligt var, at en Slægt skulde øse sin kirkehistoriske Viden af et Skrift, der savnede enhver Antydning af Christendommens guddommelige Oprindelse.

Saaledes var Stillingen ved det 18de Aarhundredes Udgang. For menneskelige Øjne saa' det ud, som om den kristne Kirke havde udspillet sin Rolle. Men da Grændsen var naaet, og da Menneskene maatte erfare, at der bag det Maal, hvortil den højt priste Oplysning havde hastet, kun laa et trøstesløst Øde og en fortærende Tomhed, da begyndte Omslaget, sent nok, men sikkert. I Firserne for 100 Aar siden udkom Riegels's Kirkehistorie; nu i Firserne rækker Dr. Fr. Nielsen os sin »Haandbog i Kirkens Historie«. Læg dem ved Siden af hinanden! Den maa være blind, som ikke ser, paa hvilken Side Fremskridtet er.

En Bandsættelse.

Ved Sognepræst **Vilhelm Bang.**

I vore Dage, da man saa tidt hører Beklagelse over, at »Kirketugt« saa godt som helt er forsvunden af den danske Kirke, bliver der som Modsætning ofte henvist til de svundne Tider, Aarhundrederne nærmest efter Reformationen, idet Menighederne da ganske anderledes end nu holdtes under Kirkens Tugt. At den katholske Kirke strængt straffede sine ulydige Medlemmer, er bekjendt nok; stundom kom der jo til at hvile Band eller Interdikt over et helt Land, skyldige og uskyldige; alle vare de solidarisk ansvarlige. Men ogsaa strax efter Reformationen finde vi Forskrifter om, hvorledes forhærdede Syndere skulde sættes i Band, idet der tilføjes, at »Band er det yderste Lægedom, Kirken har at handle aabenbare Synder og Laster med« (den »rette« Ordinans, af 1539, se Rørdam, Danske Kirkelove I, S. 80), og ved adskillige senere Forordninger i det sextende Aarhundrede blev Fremgangsmaaden nærmere fastsat; men de egentlige detaillerede Bestemmelser om Kirketugt og Bandsættelse osv. findes i Kristian d. fjerdes Forordning af 27. Marts 1629 (se Pontopp. Ann. III, 771 ff.), hvorfra de ere gaaede over i Kristian d. 5tes danske Lov og Kirkeritualen. Forordningen gaar ud fra den meget rigtige Grundsætning, at »en Del Synder og Forseelser ere af den Beskaffenhed, at de med sæd-

vanlig Proces og Rettergang besværlig kunne bevises, rettes, hjælpes og dæmpes«, og eksempelvis nævnes »Prædikens Forsømmelse, Helligdages Misbrug til Gilder, Afholdelse fra Sakramentet over et Fjerdingsaar, Drukkenskab, Sværgen og Banden, Uforligelighed mellem Ægtefolk, mellem Forældre og Børn, letfærdig Tale, Omgang med ryggesløse Mennesker, Kobleri«, m. m. For at skærpe Præstens Tilsyn med Menighedsmedlemmernes Vandel tilforordnes ham Medhjælpere, med hvilke Præsten skulde samles fire Gange aarlig, paa Tamperdagene. Straffene faldt i fem Grader: først skulde der gives de forargelige en Advarsel hemmelig og mundtlig; hjalp den ikke, skulde vedkommende indstævnes for det samlede Menighedsraad; frugtede dettes Formaninger ikke, skulde Præsten udelukke ham fra Nadveren; hvis han endnu var lige uforbederlig, skulde han lyses i Kirkens Band og maatte da først, efter at have staaet aabenbar Skrifte, igjen optages i Menigheden; og var dette ikke sket inden et Aar, skulde Sagen overgives til den verdslige Øvrighed, der da havde at forvise ham fra Kongens Riger og Lande; men for at al Retfærdighed skulde ydes den bandsatte, havde denne Ret til at indanke sin Sag for Rigets højeste Domstol, Kongen og Rigsraadet (senere Højesteret). At det imidlertid var lettere at udstede saadanne Love og Forordninger, end at faa dem overholdte, viste Erfaringen snart; og skjønt vi ofte finde, at Personer have maattet staa aabenbar Skrifte, indskrænkedes dog i Aarenes Løb Kirketugten faktisk til at angaa aabenbare Synder mod det sjette Bud, og saa, naar en Moder havde ligget sit Barn ihjel, hvilket rigtig nok forekommer saa hyppigt — stundom flere Gange aarlig i et lille Pastorat, udvise Kirkebøgerne — at man fristes til at tænke Sit derved. Der blev ofte, selv i Lovgivningens Bestemmelser, taget saa stort Hensyn til Adelsmændenes Forseelser in puncto sexti, at det let kom til at gaa efter det gamle Ord, at det gaar ud over de smaa Skjelmer, medens de store slippe fri. Hvad der i højeste

Grad maa forbavse os, er den Maade, hvorpaa man vilde tvinge Folk til at gaa til Alters, hvoraf tydelig nok ses, at hvad det for de kirkelige Myndigheder især syntes at komme an paa, var den udvortes Deltagelse i de kirkelige Handlinger, saa man har slaaet en Streg over det alvorlige Ord, der af Apostlen indskærpes dem, der »æde og drikke uværdig«. En Selvmodsigtelse er det jo, at det forbydes dem, der i nogen Tid ikke have været til Alters, at gaa til Alters; nu i vor Tid er det anderledes, nu exkommunicerer Folk sig selv. — Det var netop denne Omstændighed, at en Mand i et Par Aar ikke havde været ved Herrens Bord, der virkede mod ham den Bandsættelsessag, som i det følgende skal meddeles, og som vist har vakt stor Opsigt i videre Kredse; thi det var saare sjældent, at det gik saa vidt i Kirketugtssagerne som her; maaske var dette et enestaaende Tilfælde, der dog viser, at Helveg ikke har fuldstændig Ret, naar han om denne Lovgivning angaaende Kirketugt siger (Kirkehist. eft. Ref. I, 356), at »den aldrig blev ført ind i Livet.« Sagen har ganske kort været omtalt paa sidste Side i Pontopp. Ann. 4de Bind, og det har vist været en Hovedbegivenhed i Hr. Caspar Lindenfeldts Liv baade som Præst og som Menneske; han var Præst i Borup og Hald ved Randers fra 1676 til sin Død i 1711, og han synes efter det foreliggende at have været en meget nidkær Præst, der dog maaske næppe har ladet Besindigheden paa rette Maade gaa Haand i Haand med Nidkærheden; men om han ved sin Fremgangsmaade i denne Sag har virket andet, end at den bandlyste Synder for at undgaa Landsforvisning har ladet, som han omvendte sig, turde være meget tvivlsomt; man skulde snarere tænke, at en saadan Stakkel ved en slig Behandlingsmaade, hvor velment den end kunde være, dog maatte blive endnu mere forhærdet i Hjærtet. Hr. Lindenfeldt har været godt hjemme i sin Bibel og anfører efter Tidens Skik en Masse Citater af Skriften, især af det gamle Testamente, der ogsaa synes

at egne sig bedst for en Sag af denne Beskaffenhed; og om der end i hans Taler findes en Del Smagløsheder og megen Jagen efter Effekt, ere de dog udarbejdede med en ikke ringe Dygtighed. Maaske har hans Beretning om denne Sag i Afskrift gaaet omkring blandt Embedsbrødrene, endog længe efter hans Død — det var jo en Sag, der ikke faldt for hver Dag, og det er maaske den eneste fuldstændige Beretning, der haves om, hvorledes det er gaaet til ved Udøvelsen af Kirketugtens fjerde Grad, først Bandsættelsen og derpaa Absolutionen. Her er den meddelt efter en Afskrift, hvormed Præsten Niels Lachmann i Øster Tørslov († 1763), Forfatteren af det store Manuskript i Horsens Skolebibliothek »Udkastning til en fuldkommen Beskrivelse over gamle og nye mærkelige Ting« osv., ender det Bind, der omhandler Aarhus Stift.

Jens Jensen Bach af Stouby hans Eækkommunikation Domin. Palmorum 1701 og Absolution Domin. 2da Adventus 1702 med en kort Relation om Sagens Beskaffenhed og dens Procedure, saa som de i Hald Kirke ere forrettede af C. Lindenfeldt.

1 Tim. 1, 12.

Jens Jensen Bach, en midaldrende Karl, imellem 40 og 50 Aar, af Stouby i mit annekterede Sogn Hald i Nørrehald Herred i Aarhus Stift, holdt sig fra det højværdige Alterens Sakramentes Brug siden Anno 1698 d. 4. Decemb. som var Domin. 2 Advent hen paa Annum 1700, hvilket, som han, alle Paamindelser og Formaninger uagtede, ej vilde bedre med en mild Deprektion, blev han indstævnet for Provsten, af hvilken tillige med tvende Herredspræster han blev tilkjendt Kirkens offentlig Disciplin at udstaa efter Lovens Lib. II, Kap. V, Art. 27, og det af Dato Gassum Kirke d. 16. Juni 1700, men som han samme Dom ej vilde efterleve, og i sin Egensindighed fremturede, blev samme Provstedom af mig til Konfirmation og Skærpelse indstævnet for næstfølgende Landemode i Aarhus Konventhus, holdet

d. 13. Okt. 1700, da Provstens Dom blev konfirmeret med denne Skærpelse:

„Og haver Jens Bach sig der efter at holde og sig til aabenbare Skriftemaal at indfinde inden 8 Ugers Forløb fra Dommens Forkyndelse for ham, og dersom han ikke godvillig sig strax derpaa indfinder, har Sognepræsten efter Lovens 2—9—11 at gjøre Bøn for samme Person af Prædikestolen hver Søndag, indtil de foresatte 8 Uger ere forløbne; og derefter af Anledning af Ritualet 3 Søndage efter hverandre at lyse til Bands; og hvis Jens Bach da bliver fremturende udi sin Synd og Haardnakkethed, udelukke hannem af Guds Menighed og Samkvem“.

Efter at Dommen d. 21. Okt. hannem er vorden forkyndet, men af hannem intet agtet, begyndte jeg i Hald Kirke den i Dommen formeldte 8 Ugers Forbøn og Formaning Domin. 21 p. Trinit. 1700, og endte den Domin. 3 Advent, da jeg brugte ongefær denne Formular, undertiden lidet forandret:

„Saasom (det Gud bedre) i denne vores Menighed er en Person, endnu af mig paa dette Sted ubenævnet; dog Menigheden altfor meget bekjendt af hans Haardnakkethed mod Gud, Hans Ord, og Hans Tjeneres velmente Formaninger, og Forargelighed i Menigheden ved Guds Ords og det højværdige Jesu Legems og Blods Foragt, hvori han endnu forargelig fremturer, saa vilde denne christne Menighed føje deres andægtige Forbøn med min til al Naadens Gud og Barmhærtighedens Fader, at han, som har Meneskenes Hjærter i sine Hænder som Vandbække, vilde kraftelig bryde samme Persons haarde Stenhjærte og forandre det til et Kjød hjærte, at han maa finde sit Hjærtes Plage, kjende sin Synd, betænke sine Veje og blive ædru igjen af Satans Snarer, i hvilke han er fangen. Gud vær ham naadig og giv ham aldrig hen i et uprøvet Sind; omvend ham, saa bliver han omvendt; virk i ham med din H. Aand en Bedrøvelse, som kan virke en Omvendelse til Saliggjørelse, som man ikke fortryder; driv Satan ud af sin Befæstning, at dit hellige Navn kan æres, dit Ord kan have

sit Løb og prises endnu iblandt os, Synderes Salighed befordres og denne din Menighed fra denne forargelige Surdejg renses! Min Gud, som agtede mig tro at være og satte mig i Embedet, hjælp mig at lære Overtrædere dine Veje, at Synderen kan omvendes til Dig. Herre, oplad mine Læber, at min Mund kan kundgjøre din Pris! Formaningen er til Synderen, hvilken, hvad heller han den hører eller spørger, jeg vil ønske, at han maatte føle og følge, at han endnu bruger Naadens Tid og ej strider imod Gud; thi hvo forhærdede sig mod Herren og havde Lykke! Jeg véd ikke hjærteligere at formane ham til Omvendelse, end Paulus formanede sine Philippenser til Kjærlighed og Enighed, Phil. 2, 1. Er der nogen Formaning i Christo, (at de Formaninger, som ere gjorte og endnu gjøres til Dig i Christi Sted, lige som Gud selv formanede Dig ved os, der kan gjælde noget hos Dig); Er der nogen Kjærligheds Trøst (at Du agter en Gang, inden Du dør af Verden, at faa nogen Trøst af den Kjærlighed, med hvilken Gud har elsket Dig i Christo Jesu); Er der noget Aandens Samfund (at Du endnu har nogen Lyst til at være med os i det Samfund, som vi have med Gud og hans Gode i Christo); Er der nogen hjærtelig Kjærlighed og Barmhjærtighed (at Du har endnu nogle Gnister af Kjærlighed til Gud, Ynk-somhed over os, som saa hjærteligen ønsker Dig Barmhjærtighed med Dig selv, din arme Sjæl til Frelse), da opfyld ej alene min, men al denne ganske Menigheds Glæde, at vi maa nyde Dig i Herren, idet Du haver den samme Kjærlighed, er ved ét Sind og mener det samme og bliver lydig til den Lærdoms Form, til hvilken Du bliver given. Hvortil og Gud give Dig sin H. Aand for Jesu Christi Skyld, som Dig saa dyrt med sit Blod haver igjenløst! Amen! Siger alle med mig af Hjærtet Amen!“

Efter disse 8 Ugers Forløb, som Julehelligt var paa Haanden, disimidlertid alle Lovmaal hviler, blev og hvilet fra videre Fortfarelse indtil efter Julen; da efterdi ingen Bedring var at formaa hos Synderen, blev trædet til Bands-Lysning, som skete de tre næste Søndage efter Jul, sc. Domin. 1 og 2 post Epiph. og Domin. Septuag, da jeg fulgte

Ritualets Formular; efter et lidet Præambulum, i følgende Mening:

1. Dom. 1. post Epiph. d. 9. Jan. 1701. Øxen ligger allerede hos Roden af Træerne, derfor hvilket Træ, som ikke bærer god Frugt, skal afhugges og kastes i Ilden. Matth. 3. Gud har plantet os i sin Vingaard, ikke at vi skal staa og gjøre Jorden unyttig, langt mindre at bære onde Frugter, men at vi skal gaa hen og bære Frugt, og det saadanne Frugter, som sker i Jesu Christo, Gud til Ære og Lov. De som ere plantede i Guds Hus, dem vil han og, at skal grønnes i Guds Forgaarde, Psal. 92; men er nogen et raadent, ja et unyttigt Træ, det er Dommen over ham: Hug det af, hvi gjør det Jorden unyttig? Luk. 13. Det samme er og sagt til mig om et unyttigt Træ, som gjør sig unyttigt i denne Vingaard, som mig er betroet. Øxen er faret mig i Hænderne, at jeg skal det afhugge, men jeg vil lade Øxen se aleneste og lægge den kun ved Roden af Træet, holde idag, første Gang, førend jeg hugger til, følgende min Guds Exempel, som først truer, siden hvæsser Sværdet, siden spænder Buen, førend han den bruger, Psal. 7 etc. efter Ritualet Pag. 273.

2. Domin. 2 post Epiph. d. 16. Jan. 1701. Som Træet falder ikke for det første Hug, Stenen hules ej ved én Draabe, Fæstningen vindes ikke ved den første Storm, saa vindes en Sjæl ikke med første Formaning. Gud taler derfor en Gang og anden Gang til den, som ikke agter det, Job 33. Kunde Guds Ord altid være saa skarpt og gjennemtrængende, som Abisai mente, at hans Spyd skulde være, vare vi lykkelige, som bruge Ordet til Syndere; Jeg vil nu stinge hannem igjennem med Spydet i Jorden én Gang, at han skal ikke have det behov anden Gang. 1. Sam. 26. Det var extraordinært, at Saulus med ét Slag blev slagen ned til Jorden og omvendt, at han sagde med Bævelse og Rædsel: Herre, hvad vil Du, at jeg skal gjøre? Act. 9. Christus lod Hanen gale to Gange, før Peder kom i hans Synds Kundskab. Joh. 18. Jeg maa lade Hanen gale anden Gang over den forargelige Synder, som her er i Menigheden etc. efter Ritualet ut supra.

3. Domin. Septuag. d. 23. Januar 1701. Guds Langmodighed er langvarende, men ikke evigvarende. Min Aand skal ikke altid trætte med Menneskene, siger han Gen. 6. Der Karret 3 Gange var vundet ned til Peder, blev det optaget til Himmelen, Act. 10. Jeg kommer den anden Gang til Eder, al Handel skal stadfæstes i 2 eller 3 Vidners Mund, siger Paulus, 2 Cor. 13. Jeg kommer denne 3die Gang idag at lyse efter mit fortabte Faar og min forlorne Søn, at alle gode Ting kan blive 3. Skulde Naaden endnu 3die Gang tages forgjæves, saa frygter jeg, at jeg maa kalde Synderen op efter Profetens Datter Lorychama. at Herren skal sige: Jeg vil ikke mere herefter være barmhjertig. Hos. 1. Jeg maa sige endnu til Synderen, som Herren lod sige til Juda: Hvi gjør I saa meget ondt med Eders Sjøle? Jerem. 44. Herren skal ikke længe kunne lide det for Eders Idrætters Ondskab, for Eders Vederstyggelighed, som I gjorde. Eders Land skal blive til Odelæggelse og til en Fornedrelse og til en Forbandelse, *ibid.* ut supra.

Straxen erhvervede Jens Bach Hans Højærværdighed Biskoppen Dr. Johan Braem i Aarhus hans Skrivelse til mig de dato 27. Jan. 1701, at som Jens Bach havde anholdet om Dilation at tage imod det tildømte aabenbare Skriftemaal, paa det han des bedre sig dertil kunde berede, hannem da var given Dilation til Midfaste Søndag, dog hvis han ikke til den Tid eller i det seneste paa den Dag sig indstillede, skulde samme Dag med Exkommunikationen fortfares. Imidlertid lod jeg ikke mangle Formaning og en lemfældig Absolutions Tilbud, om han sig den bodfærdig vilde undergive etc., formaaede endog hos Hans Højærværdighed, at hannem endnu blev given fjorten Dages Dilation, til Palmesøndag, paa det han skulde ses ej med Band at være overilet. Samme Palmesøndag mødte Hr. Amtsforvalter Sr. Keyl i Randers, paa hvis Gods denne Jens Bach sig ongefær 11 Aar har opholdt, ved Hald Kirke før Tjenestens Begyndelse, og lod ham kalde for sig i min og nogle af de bedste Sognemænds Overværelse for at disponere ham endnu fra hans Haardnakkethed og at forekomme Exkommunikationen, hvilken jeg endda tilbød at ville inde-

holde, dersom han med tvende Mænd vilde forsikre mig, at han til næste Altergang i Hald Kirke sig en lemfældig offentlig Absolution vilde undergive. Hvilket da han ej vilde modtage, men mere sig imod opinatredede, maatte jeg, hvor nødig jeg vilde, forrette denne mig ubehagelige Funktion, som skete paa følgende Maade:

I. Blev sunget i Prædikestolen før Prædiken de 2 første Vers af: O Vi arme Syndere, vore Misgjerninger etc.

II. Loco exordii intimerede jeg for den Akt, som paa den Dag skulde forrettes, saasom den var usædvanlig, paa efterskrevne Maade: Exordium paa Palmesøndag, d. 20. Marts 1701, da Jens Bach af Stouby i Hald Kirke offentlig blev exkommuniceret:

„Band slaaer ikke Øjet ud, uden Haand følger med“; men det er kun ment om en uforskyldt Bande, som ej mere er at agte end den Fugl, der kan flyve os over Hovedet, gjør sig dog ikke saa dristig at sætte sig der. langt mindre at bygge Rede paa Hovedet: lige som en Fugl færdes hen og som en Svale flyver, saa kommer ikke Bande paa nogen Sag. Prov. 26. Dog falder Bande ikke paa Stok og Sten, men trænger ind til Marv og Ben; jeg mener en forskyldt Bande, hvilken ej vel maa foragtes, saasom den ej alene svøber sig om den skyldige som et Klæde, men drikkes ind i ham som Vand og som Olie i hans Ben. Psal. 109. Denne Søndag kaldes gemenligen en Bands-Søndag, hvilket Navn er en Levning af Pavedømmet, som for noget nær 200 Aar siden herskede i vor Kirke, da der paa denne Søndag blev holdt Band over alle, som vare imod Paven og hans Gejstlighed¹⁾; men vi holde ikke denne Søndag forfærdeligere end andre Søndage; thi lige saa vel kan en bodfærdig Synder paa denne Søndag gaa til Guds Bord til Forsikring om sine Synders Forladelse, som paa andre Søndage; og en ubodfærdig Synder lige saa vel paa andre Søndage trues og straffes med Band og Guds Vrede til sine

¹⁾ Ifølge Kirkeordinansen vare 4de Søndag i Advent og Palmesøndag »Bandssøndage«, paa hvilke Navnene paa de bandsatte skulde oplæses fra Prædikestolen.

Synders Beholdning som paa denne Søndag. Gud skal være mit Vidne, hvor hjærtelig jeg havde ønsket, at jeg idag saa vel som andre Tider, paa hvilke jeg nu i 25 Aar har betrædet dette hellige Sted, kunde staaet paa Grisims Bjærg at velsigne Folket, og hvor nødig jeg sætter mine Fødder paa Ebal Bjærg at forbande, Deut. 27. til at døbe denne Søndag med det Navn, at den skal her i Menigheden hedde Bands-Søndag formedelst en forhærdet Synders Bandsættelse. At sætte en forhærdet Synder i Band, gjøres ikke fornødent, thi han er allerede i Band; men hans Bandsættelse er alene hans Bands Forkyndelse for ham selv og andre, at forkynde offentlig, at saadan en er i Band og i deres Tal, som Guds Aand kalder: De hofmodige forbandede, som fare vild fra Guds Lov, Psal. 119, 21. Her er α) Deres Synd, hofmodige, som fare vild fra Guds Lov, β) Deres Band, der ere forbandede. α) Hofmodige, som fare vild fra Guds Lov. Menneskeligt er det at synde, men det hører Djævelen til at være hofmodig og trodsig i Synden. Et er at fare vild fra Guds Lov, det kan ingen sige sig fri for: Hvo kan mærke Vildfarelser, Psal. 19. Naar David i denne Psalme har vist sin Kjærlighed og Iver til at holde Guds Lov, maa han dog i Slutningen af den bekjende sin Vildfarelse fra Guds Lov: Jeg foer vild som et Lam, der omkommer; opsøg din Tjener. Et andet er at være hofmodig i sin Vildfarelse; det bad David sin Gud, at han vilde bevare ham fra: Forvar din Tjener for de hofmodige Ting, at de skulle ikke regere over mig, Psal. 19. Om den vildfarende kan være Haab, at han kan findes, naar han kun med Abimelech af sit Hjertes Enfoldighed synder Gen. 20, da her endnu kan findes en Rod til Handelen, Job. 19, nemlig Omvendelse og Troen; men om den hofmodige er slet Haab, naar han synder af Hjærtets Hofmodighed og med opløftet Haand, Num. 15, 30, og siger: Det er forloren, Jerem. 7. Disse ere de værste Syndere, som stille sig lige contra imod Gud, mod hvilke Gud ogsaa stiller sig contra. Gud staaer de hoffærdige imod 1 Pet. 5. Til hvilke det maa hedde: Vile I trodse mod Herren, monne vi være stærkere end han, 1 Cor. 10. Derfor lader

os ydnyge os under Guds vældige Haand; humilis non habet unde cadet; den der sætter sig lavt har ikke langt at falde, men den hofmodige, jo højere han gjør sig, jo dybere han falder o: til Forbandelse.

β) Forbandede. Endeligen ere saadanne forbandede. Jeg tør ikke ved at sætte saadan en i Band, hans egne Synder og hans eget Hjærte har allerede sat ham i Band.

a) Hans egne Synder: Eders Misgjærninger gjøre Skilsmisse mellem Gud og Eder, Es. 59, og hvad er at være i Band uden at være skilt fra Gud, saa er man og skilt fra alt det Gode, man skulde have af Gud. De har taget mine Guder fra mig, og hvad har jeg mere, sagde Micha Jud. 18, mindre end naar man har mistet den rette Gud. Hvor sød end Synden kan smage i den ugudeliges Mund, den skal bekomme Synderen som Nidkærheds forbandede Vande den horagtige Kvinde i Loven, efter hvilke hun hverken kunde lykkes eller trives; saa gaa nu dette forbandede Vand i dit Liv, at Bugen ophæves og Lænderne forsvinde, Num. 5.

b) Hans eget Hjærte forbander ham; lad være, hans haardnakkede Hjærte vil le ad Forbandelsen, at det sker, naar han hører Forbandelsens Ord, han da signer sig i sit Hjærte og siger: Det skal gaa mig vel, imens jeg vandrer, som mit Hjærte tykkes, at man kan tillægge den drukne til den tørstige, Deut. 29; dog skal hans Hjærte ikke altid tie, men prædike engang omsider Forbandelsen for ham, som det gjorde for Cain. Gud forholdt ham hans Synd, som havde sat ham i Band: Forbandet skal Du være af Jorden, som oplod sin Mund at tage imod din Broders Blod af din Haand; men hans Hjærte satte ham fuldkommelig i Band og beholdt ham hans Synd, at han sagde: Min Synd er større end den kan forlades. Hans Hjærte udelukte ham fra Guds Menighed og dens Samkvem. Du har drevet mig saa af Jorderig, at jeg maa skjule mig for dit Ansigt, Gen. 4. O lader os vare os for Synden, som førte først Forbandelsen over Jorden ved Syndefaldet. Derfor skal Jorden være forbandet for din Skyld, Gen. 3, som sætter endnu al Velsignelse i Band, at Gud forbander al Velsignelse, Mal. 2. Tænker I forbandede hofmodige paa Forbandelsen. som Gud

lyser over alle ugudelige, Deut. 28, hvilket er det længste Kapitel i Biblen, men de $\frac{4}{5}$ Dele deraf er Forbandelsens Lysning, som enhver maa grue for at læse. Tænker paa den sidste Forbandelse, som skal lyses over alle ugudelige paa Dommens Dag: Gaaer bort I forbandede, Matth. 25. Takker Jesum, som er kommen at løse os af Lovens Forbandelse, Gal. 3, lige som han sendte Disciplene at løse Aseninden og Føllet. Jeg vilde og gjerne løse idag en Synder, om han vilde lade sig løse. Jeg vil af Evangelio vise, hvilken Trøst der er ved at løse i Afløsningen, saa maa sluttes, hvilken Bande og Baand der er ved at binde i Bandsættelsen. Det hedder i Evangeliet til Disciplene: Løser dem og fører dem til mig. Hvilke Ord da og bleve forhandlede etc.

III. Følger Excommunicationen over Jens Bach Domin. Palmarum 1701.

Var ikke Torden, da skulde Trolde lægge Verden øde; var ikke Straf, da skulde hver leve som han vilde, og de fleste ilde. I Huset var der ingen Ave, Børn og Tyende skulde blive slet af Lave. Det var Aarsagen til Eli Hus's Ruin: han vidste, hvorledes hans Sønner gjorde sig til Skamme og saa' ikke engang surt paa dem, 1. Sam. 3. I Landet var der ingen Konge, hver gjorde hvad hannem tyktes ret. Det sættes af Guds Aand 2 Gange som en Anledning til Israels Afguderi, Daniternes Røveri, Benjaminernes og særdeles deres af Gibeas uterlige Løsagtighed og paafølgende Ødelæggelse, Jud. 17—20. I Kirken, hvor fremfor andre Steder, al Ting skulde ske skikkeligen og ordentlig, 1 Cor. 4, skulde det ej heller gaa skikkeligt til. Hvor meget end Paulus drev paa Skikkeligheden i hans Menigheder, at de skulde efterfølge ham, saasom han var ikke uskikkeligt iblandt dem, dog fandt han dem, som omgikkes uskikkeligt, og ikke efter den Skikkelse, som de havde annammet af ham, 2 Thess. 3, 6. 7. Derfor, som der maa Ris i Huset til Børnene, Sværd i Landet til Misdædere, saa maa og være Disciplin i Kirken til de uskikkelige, siger Paulus 1 Thess. 5, 14, *νουθευετε*, sætter Sind og Sans paa dem. Det samme Ord, som Paulus her bruger om de

uskikkeliges Tilrettesættelse, det bruger han om Børnenes Optugtelse i Herrens Formaning (*ἔν νοῦθειᾷ κυριου*) Eph. 6. Daarligheden sidder i den unges Hjærte. Kan ikke andet, saa skal Tugtens Ris drive den ud, Prov. 22. Ellers ere Forældre ingen Forældre. Landets Fædre og Øvrighed maa vel være naadige Herrer, Luc. 22, dog maa deres Øje ej spare Misdæderen, men de skal udrydde det onde af Israel, Deut. 13 og 17. Den aandelige Moder, Guds Kirke, maa ej alene have Bryster til sine Børn, om hvilke det hedder: Glæder Eder med Jerusalem og fryder Eder i den, at I maa die og blive mætte af hendes Trøstes Bryster, Es. 66; men hun maa og have Ris til dem og tage Brysterne og Patten fra dem, naar de river i dem, ja bider dem, at Vandet gaaer af Øjnene og Blodet af Vorterne. De foragter Guds Ord og de hellige trøstelige Sakramenter. Hvad ville I, at jeg skal komme til Eder, med Ris, eller med Kjærlighed og med Sagtmodigheds Aand, maa jeg sige med Paulo, 1 Cor. 4: Gud skal være mit Vidne, og I vide selv, mine elskelige, hvorledes jeg nu i 25 Aar har været iblandt Eder, hvor lemfældige vi vare hos Eder, lige som en Amme røgter sit Barn, saa have vi og Lyst til Eder og vare villige til at dele med Eder, ikke alene Guds Evangelium, men endogsaa vort Liv, fordi I vare blevne os elskelige, 1 Thess. 2. Endnu vilde jeg gjerne komme til Eder med Kjærlighed og Sagtmodigheds Aand, men jeg nødes til imod min Vilje at tage Riset i Haanden til et ulydigt og haardnakket Barn, som jeg har iblandt Eder, at I kunde se ved, og ikke nogen skulde løbe med ham til den samme Ryggeløshed, 1 Pet. 4; men ak! mine Indvolde, mine Indvolde, maa jeg klage med Profeten Jerem. 14, 19 og give mig over min fortabte, som Gud over Ephraim og Israel. Hvorledes skal jeg gjøre ved Dig, min Søn; hvorledes skal jeg overantvorde Dig, mit Barn? gjøre ved Dig som Adama, sætte Dig, Zeboim? (overantvorde Dig i Satans Hænder, og regne Forbandelsens Svovl og Ild over Dig). Mit Hjærte haver vendt sig i mig, mine Fortrydelser ere heftig oprørte tillige, Hos. 11. Jeg har vriet og vendt mig, og tænkt, jeg vilde ikke tale saa haardt i Herrens Navn. Herre min

Gud; jeg flyede ikke for at være Hyrde efter Dig (at lede efter det fortabte Faar). Jeg haver og ikke begjæret saa elendig en Dag (som denne, at give en Synder elendig fra Dig og din Menighed). Det veed Du, hvad der er udgaaet af mine Læber (med Bøn for hannem og Formaning til hannem) det er for Dig, Jerem. 17. Men se, Synderens Øren have Forhud, han vil ikke give Agt derpaa. Se Herrens Ord var ham til Spot, han havde ikke Lyst dertil. Derfor er jeg fuld af Herrens hastige Vrede; jeg kan ikke holde mig, at jeg jo udgyder den over Synderen med Jerem. 6. Naar Saaret bliver ulægeligt, Legemet ankommen, og ikke vil lade sig læge, maa Barskjæren skjære det af, hvor nødigt han end vil. Vi vilde læge Babylon, men den vilde ikke lade sig læge, Jerem. 51. Hvad er her da at gjøre, nu her er ingen Lægedom mere, 2 Paral. 36. Hug det af, hvi staar det der og gjør Jorden unyttig? sagde Vingaardsherren til Vingaardsmanden om det unyttige Figentræ, Luc. 13. Det samme er og sagt til mig idag af Guds Kirke og dens Forstandere efter den Myndighed, som Gud den og dens Tjenere har betroet, at lige som hvad de løse paa Jorden skal og være løst i Himmelen, lige saa, hvad de binde paa Jorden skal og være bundet i Himmelen, Matth. 16. Hvilket den Herre Jesus efter sin Opstandelse har forklaret udtydeligere, at lige som hvilke de forlade Synderne, dem ere de forladne, lige saa hvilke de beholde Synderne, dem ere de beholdne, Joh. 20. Det samme har og den hellige Christi Apostel Paulus, dreven af Guds Aand, befalet i sin Kirke-Ordinance til Timotheus, at de som aabenbarligen synde, skulle aabenbarligen straffes, paa det de andre kunde have Frygt, 1 Tim. 5. Han har og selv med sit Exempel gaaet andre Guds Ords Tjenere for og sat Exempel paa Hymenæum og Alexandrum, hvilke han overantvordede Satan, at de skulde lære ikke at bespotte Gud, 1 Tim. 1. og paa den blodskændige i Corintho, som han antvordede Satan til Kjødets Fordærvelse, 1 Cor. 5. En Del Verdens Mennesker skulde vel mene, det var nok, at vi prædikede, og siden ej saa' saa nøje efter vore Tilhøreres Omgængelse; nok, at vi sagde dem det, hvad heller de siden vilde lyde

det eller lade det, Ezech. 3; ja end mere, at vi gjøre for meget deraf, naar vi i vores Prædiken griber en Synder i hans Hjærte. De vilde, at man skulde gjøre, som Saul vilde, at Samuel skulde gjøre: Ær mig dog nu for Folkets Ældste og for Israel, 1 Sam. 15; men allermest mene de, at vi gjøre mere end for meget deraf, at vi understaa os at bruge denne Myndighed med Band at udelukke en Synder fra Guds Menighed, som Korq og hans Selskab sagde til Moses og Aron: I gjøre altfor meget deraf; hvi ophøje I Eder over Herrens Menighed? Num. 16. Hver skal bære sin Byrde. Men saadanne ere de ulydige Børn, som vil have Riset brændt, og de overgivne Misdædere, som vil have Sværdet brudt i Stykker. Maa en Fader lyse sit Barn af Kuld og Kjøn, eller skikke det bort til Ost- eller Vestindien, naar det ikke vil lyde; skal en Øvrighed ikke spare at føre Hjulet over de ugudelige, som ere overgivne, Prov. 20. Lider man, at Benet bliver afskaaret eller afsavet, naar det er ulægeligt, hvi skulde det samme ikke saa vel være tilladt, som det og er fornødent i Guds Kirke. Fiat Justitia. Den christne Kirkes Myndighed maa ej mindre holdes over, end Myndigheden i Landet og Huset, Gud til Ære, Synderen til Omvendelse og Menigheden til Opbygelse.

Som da i denne Menighed findes den grove og forargelige Synder Jens Jensen Bach af Stouby, som sjældent søger Guds Hus, nu paa 3die Aar har holdt sig fra det højærværdige Alterens Sakramentes Delagtighed i denne Menighed, tilbyder ingen Bedring, men foragter alle Formaninger og sætter sig op mod den christne Kirke og dens Disciplin, da tvivler jeg ikke paa, at enhver i Menigheden, som har et christent Hjærte og kjender Guds Ord og hans hellige Sakramenters Kraft, som dem, Gud har forordnet til vi syndige Menneskers Trøst og Salighed, jo hos sig selv kan vide og slutte, hvor stor Forargelse i denne Menighed af denne haardnakkede Synder er begaaet, idet Guds Ord agtes af ham for en Daarlighed, da Gud dog ved dets Prædiken, hvor daarligh den kan synes, vil gjøre dem salige, som tro, 1 Cor. 1. Jesu Christi helligste Legemes og Blods Sakra-

mente bliver en Væmmelse, da det dog er vore Sjæles nydeligste Spise, som vi ofte skal nyde, 1 Cor. 11. Elihu opskriver det for et desperat Tegn i Sygdom, at et Menneskes Liv væmmes ved Brød og hans Sjæl ved nydelig Mad, Job. 33. Men hvad Brød saftigere, hvad Mad nydeligere, eller som Ordet lyder begjærligere, מֵאֲכִיל תַּאֲוָה, end dette Sakramente. Mit Kjød er sandelig den Mad, og mit Blod er sandelig den Drikke, Joh. 6. Anden Mad er ikke „sandelig den Mad“; den Mad hører til Bugen, og Bugen til Maden; men Gud skal tilintetgjøre baade denne og den. 1 Cor. 6; men denne hører til Sjælen, og uden den kan Sjælen ikke leve. Hvorledes kan den undfly, som forsømmer (ja langt mere, som foragter) saadan en Saliggjørelse, Hebr. 2. Naar nogen havde brudt Mose Lov, da døde han uden Barmhjertighed ved 2 eller 3 Vidner; hvor meget mere Straf mener I, siger Apostlen, Hebr. 10, at den skal agtes værd, som har traadt den Guds Søn (som har løst os fra Lovens Forbandelse) under Fødder (som man kan træde Dyndet paa Gaderne) og har agtet dette Testamentes Blod, i hvilket han var helliget (det Jesu Christi Guds Søns Blod, ved hvilket Testamentet om Guds Naade og vor Arvedel er beseglet; det Blod, ved hvilket Guds Menighed er forhvervet, det Blod, ved hvilket Forligelsen er gjort, Synden skal renses, Himlen aabnes for os) — den som har agtet dette Blod almindelig (ikke mere end som noget gemeen Blod af et Bæst eller en Misdæder, og bespottet Naadens Aand og alle Midler, med hvilke Guds Aand vilde føre ham til Naadens Nydelse), men vi kjende den, siger Apostlen fremdeles, som har sagt: „Mig hører Hævnen til, jeg skal betale“, og atter: „Herren skal dømme sit Folk (som vil hedde Guds Folk, er dog ikke, som Jøderne, Ezech. 36), hvorpaa Apostlen slutter: Det er forfærdeligt at indfalde i den levende Guds Hænder, Hebr. 10. Stor Synd er ved at overtræde Mose Lov, men større at foragte Naaden, ved hvilken Overtrædelsen forsones. Den, der dræber sit eget Legeme, er den værste Manddraber, men den er den allerværste, der dræber sin egen Sjæl.

Efter mit Embedes Pligt haver jeg, saa snart jeg denne Forsømmelse hos bemældte Jens Jensen Bach fornam, ved hans Paarørende, ved hans Naboer, ved mig selv og mine Medhjælpere hannem fra saadanne utidige Tanker advaret, og til det hellige Maaltid indbudet, men forgjæves; hvorfor jeg maatte forgangen Aar d. 16. Juni erhverve Dom over ham, afsagt sidst afvigte 13. Okt. 1700, som ej alene Provstens Dom konfirmerede, men endog skærpede saa vidt, at saafremt bemældte Jens Bach inden 8 Ugers Forløb efter Dommens Forkyndelse for ham sig ej til Kirkens Disciplin offentlig indstillede, skulde efter Forbøn og Lysning mod ham fortares til Band. I vide nu, mine elskelige, hvor mange hjertelige Forbønner her i Menigheden ere gjorte for ham til Omvendelse, hvor mange Formaninger i Christo, ofte med grædende Taarer, til ham om Bedring, foruden hvad Dilation efter 3 Lysninger hannem først i 6 Uger indtil Midfaste Søndag, og atter 14 Dage indtil denne Søndag hannem til Omvendelse er givet.

Og nu, I Jerusalems Borgere og I Judæ Mænd, I mine samtlige Tilhørere i denne Menighed, kjære, dømmer mellem mig og min Vingaard, hvad skulde man dog mere have gjort ved min Vingaard, at jeg jo haver gjort det ved den? Hvi forventede jeg, at den skulde bære gode Druer, og den bar vilde Druer? Og nuvel, nu vil jeg give Eder tilkjende, hvad jeg vil gjøre ved min Vingaard. Jeg vil borttage dens Gjærde, og den skal opædes; jeg vil sønderrive dens Gjærde, og den skal nedtrædes, Es. 5.

Som intet er da tilbage, uden at Ismael, den Bespotter, skal paa Døren og ud af Huset, og Guds Aand udtrykkelig byder at jage Hundene ud af Helligdommen. „Herud skal Hundene“, Apok. 22, da som vores glædelige Paaskefest nu tilstunder, til hvilken vi befales at udrense den gamle Surdeig, at vi maa holde Paaske, ikke i Ondskabs og Skalkheds Surdejg, men i Renheds og Sandheds søde Dejg, 1 Cor. 5, da maa vi ej alene arbejde paa at udrense den af vore egne Hjerter, men endog være ens sindede, at udrense den af vor Menighed og Samkvem, at den liden Surdejg skal ikke gjøre den ganske Dejg sur, som skulde lugte ilde for

Gud og alle gode Mennesker og udbredes til videre Forargelse i Menigheden. Og som jeg ikke tvivler paa, at enhver, som er til Stede i denne Menighed og i sit Hjærte er en sand Christen, er jo af lige Mening med mig, at I og min Aand ere i vor Herres Jesus Christi Kraft om saadan Djævels Haardnakkethed og Vederstyggelighed og Opsætsighed at udrydde, — da nu:

I vor Herres Jesu Christi Navn med vor Herres Jesu Christi Kraft, paa mit Embedes Vegne, og efter den Magt og Myndighed, som mig i Embedet er betroet, og af Menighedens Forstandere og Øvrighed mig er befalet idag at bruge, saa og paa den christne Kirkes Vegne, vil jeg hermed kundgjøre og aabenbarligen forkynde, saasom jeg hermed kundgjør og aabenbarligen forkynder, at bemeldte Jens Jensen Bach af Stouby for denne hans egen Frahold fra Herrens Nadveres Delagtighed, hans Modvillighed mod alle Formaninger, Opsætsighed mod Kirkens Disciplin og ubodfærdige Hjærte er et Bands Menneske og udelukkes fra den christne Menigheds Samfund og Sakramentets Delagtighed, at agtes som en Hedning under saadanne sine Synders Beholdning og Band og under Guds Vrede, som han med sin Ubodfærdighed har samlet, og hermed overantvorder jeg hannem i Satans Hænder til Kjødets Fordærvelse, at hans Sjæl efter en sand Omvendelse maa blive fri og salig paa vor Herres Jesu Christi Dag. Amen! Og alt Folket siger: Amen!

IV. Efter Exkommunikationen, som Synderen ej lod sig indfinde i Kirken, at han af Degnen kunde offentlig udledes, gjorde jeg denne Slutning til Menigheden: Et Træ haver Haab, naar det end er afhugget, at det kan endnu fornyes og grønnes igjen ved Vandets Lugt, Job 14. Bliver endskjønt en Pode afskaaren af sin Stamme, den kan podes igjen i en bedre Stamme og bære bedre Frugt. Lad være, at vi har afskaaret denne Gren af vort Træ idag, jeg vil dog ikke mistvivle om Guds Naade til hans Omvendelse, men sige med Sechania Jehiels Søn: Der er endnu Haab for Israel i dette, Esr. 10. Jeg vil græde med Jaesers Graad for det Vintræ i Sibma, jeg vil vande Dig med min Graad, Hesbon og Eleale, Es. 16. Hesbon har sit Navn af

Tanker, Eleale af Hysten. Du udstødte, Du skal endnu være mig i Tanke, og alligevel jeg idag har talet imod Dig, saa skal jeg endda fast tænke paa Dig, fordi mine Indvolde de lyde i mig for din Skyld, som Herrens for Ephraims, Jerem. 31. Jeg skal vande Dig med min Graad, se til jeg kan pode Dig med mine Formaninger, plastre Dig med min Bøn, i Forhaabning, at Træet skal grønnes igjen ved Vandets Lugt og skyde nye Grene. Samuel formaaede hos Gud en skrækkelig Torden og Regn over Israel, og da Torden var til Ende, sagde han: Hvad mig belanger, da skal det være langt fra mig at synde for Herren, at jeg idag har tordnet over Synderen, det skal dog være langt fra mig at lade af at bede for hannem, og vil derhos bede Menigheden, at hver med mig vil bede for ham, at han med den forlorne Søn maa vende om og komme igjen til sin Faders Hus, da jeg, som nu har været en Boanerges og Tordens Søn, skal glæde mig ved at blive en Barnabas og Trøstens Søn, at saadan en skal ikke opsluges i altfor stor Sorg, 2 Cor. 2. I det øvrige være ingen idag saa følesløs, at naar han hører denne Forbandelses Ord, han da signer sig i sit Hjærte og siger: Det skal gaa mig vel, men jeg vandrer som mit Hjærte tykkes, Deut. 29. Spejler Eder enhver i denne Synder og omvender Eder, at I ikke lige saa omkomme! Sætter tilbørlig Pris paa Ordet og Sakramenterne, at der ikke af en Forsømmelse skal blive en Foragtelse, af en Foragtelse en Forhærdelse, af en Forhærdelse en Forbandelse. Gud hjælpe os, at vi saa maa bruge Naadens Tid har, at vi maa naa Æren hisset til evig Tid! Amen!

V. Af Prædikestolen blev sunget det sidste Vers af: O Herre Gud benaade mig, nemlig: De troløse vil jeg lære din Vej etc.

VI. Kollekten efter Prædiken for Alteret blev læst den i Alterbogen Pag. 310: O naadige Gud, som er altid mild og miskundelig — at den arme Synder, som nu er bunden med sine Synders Baand etc.

VII. Pro exitu: Jesu Christ, vi takke Dig etc.

Saa langt var det fra, at denne Exkommunikation frugtede nogen Skræk i Jens Bach til Bedring, at han mere sig derefter forhædede og efter hans egne Ord havde forsoret sig til aldrig at ville udstaa Kirkens Disciplin i Hald Kirke, som var hans Sognekirke, foer og saa vidt frem i Ondskab, at han i en Supplik i Hans Kongl. Maj^{ts} Kancelli mig beskyldte for adskillig Uskjel, som jeg i Embedet mod ham skulde have begaaet, som dog var ubevisligt og usandfærdigt. Hvilken Supplik, som den til hans Højærværdighed Biskoppens Erklæring blev remitteret og af hannem besvaret, blev til intet. Straxen lod han Landemodets Dom og min Forretning indstævne for Hans Kongl. Majst Højesteret, som begyndtes i Kjøbenhavn d. 29. Marts 1702, hvorimod jeg og strax tog Kontrastævning. Vi mødte da begge i Kjøbenhavn, vores Sag imod hinanden at skulle drive og forsvare; men imidlertid, førend Sagen skulde til Forhør, blev jeg af adskillige anmodet (vêd ikke, om det skete efter Jens Bachs Begjæring eller andres Omhu for hans Velfærd) at jeg Sagen vilde lade komme til Forlig, at den ej skulde komme for Højesteret. Jeg tænkte, at Forligelsens Embede var mig betroet og maatte se alt efter en Synders Omvendelse og Bedste, tog derfor imod Jens Bachs Forpligt, mig da given, saaledes lydende:

„Jens Bachs Forpligt, at han vilde submittere sig Kirkens Disciplin til at afløses af Kirkens Band.“

Saasom jeg Jens Jensen Bach af Stouby i Hald Sogn udi Jylland haver ved Hans Kongl. Majst allernaadigste Højesterets Stævning besværgt mig over en af velædle og højærværdige Dr. Johan Braem, Biskop i Aarhus Stift, hans paa Landemodet d. 13. Oktbr. 1700 afsagte Dom, hvorefter jeg af min Sognepræst og kjære Sjælesørger Hr. Caspar Lindenfeld ved Bands Lysning af Guds Menighed er bleven udelukt, hvorimod min kjære Sjælesørger og Sognepræst Hr. Caspar Lindenfeld har taget Kontrastævning, da som jeg nu af Guds Naade er kommen i min Vildfarelses Kundskab, og jeg igjen inderligen begjærer af Banden at afløses,

saa haver jeg af bemeldte min Sognepræst og kjære Sjælesørger indstændig været begjærendes, at han ej vil lade Sagen til Paakjendelse ved Højesteret indkomme, men efter min Begjæring haver ved sin Paaskrift paa Højesterets Hoved- og Kontrastævninger samme kasseret, saa lover og forpligter jeg mig herimod med allerforderligste ske kan at begive mig hjem til Hald Sogn og strax ved min Hjemkomst, eller naar jeg derom advares, at angive mig hos bem^{te} min Sognepræst og kjære Sjælesørger Hr. Caspar Lindenfeld, for der efter at vorde udi Hald Kirke af Banden udliust, efter og paa den Maade, som Hans Kongl. Maj^{te} allernaadigst udgangne Lov og Ritual omformelder. Saa lover jeg og, at jeg herefter skal føre et skikkeligt Liv og Levned, som jeg skal vise med flittig Kirkegang, det højværdige Sakramentes ideligere og andægtigere Brug, Ærbødighed mod min Sjælesørger og Forligelighed med min Næste og Jævnchristen, saa at hverken min Sognepræst eller Sognefolk herefter skal have Aarsag for nogen Forargelse over mig at klage. De Beskyldninger, som jeg udi en og anden Maade i denne Sag haver bebyrdet Hr. Caspar Lindenfeld med, vil jeg og hermed have afbedet, igjenkaldet, dødet og magtesløsgjort, saasom jeg og hermed tilstaaer, at jeg til samme ikke haver haft ringeste Føje eller Aarsag i nogen Maade, ej heller ved andet min kjære Sjælesørger Hr. Caspar Lindenfeld at paasige, end det som en tro og retsindig Præstemand vel sømmer, egner og anstaaer. Og endelig, som jeg formedelst min tagne Stævning til Højesteret haver foraarsaget min kjære Sognepræst Hr. Casper Lindenfeld adskillige Udgifter med Rejsets Bekostning her over og udi andre Maader, saa lover jeg hermed til nogenledes Erstatning at betale til hannem 16 Rixd. Dog haver Hr. Casper Lindenfeld lovet og tilsagt mig, at dersom jeg i alle Maader efterkommer, hvad jeg mig herudi haver forpligtet til, saa vil bem^{te} Hr. Caspar Lindenfeld mig samme 16 Rixd. fuldkommen eftergive. Og skal dette alt sammen, saaledes som forskrevet staaer, af mig holdes og efterkommes. Til Bekræftelse har jeg dette med min egen Haand med 4 Bogstaver underskrevet, og

som jeg ikke mit Navn med fulde Bogstaver kan skrive, saa haver jeg ombedet Sr. Brostorph Albertin, som Sagen paa min Sognepræsts Vegne skulde have udført for Højesteret, og Mons. Matthias Daugaard, som jeg min Sag haver betroet, at de med mig til Vitterlighed vilde underskrive og testere, og at jeg i deres Overværelse dette ovenskrevne har lovet at holde og fuldkomme.

Kjøbenhavn d. 9. Maj 1702.

J. J. S. B.

At Jens Jensen Bach dette udi vores Overværelse har underskrevet, og at samme for ham forhen lydeligen Ord for Ord er blevet oplæst, som han og lover i alle Maader at ville holde og efterkomme, det bekræftes af os underskrevne. Datum ut supra.

Brostorph Albertin.

Matthias Daugaard.“

Derpaa rejste vi begge hjem, efter at begge vores Stævninger med vore Paaskrifter vare kasserede og i Kancelliet indleverede; men efter vor Hjemkomst maatte jeg fornemme, at Jens Bach var Johannes in eoden, idet han gjorde sig ganske fremmed for hans Forpligt og Forskrivning, saa at der jeg med Nødemon bragte hannem til d. 16. Juni 1702 at møde efter Ritualets Anledning Pag. 283 i Hald Kirke for Provsten og 2de Præster til Forhør om hans belovede Omvendelse, han udtrykkeligen nægtede at ville efter hans skriftlige Bepligtelse lade sig absolvere af Banden i Hald Kirke, ej heller nogen Pönitenses Tegn var hos ham at fornemme, i hvor mange Formaninger der end gjordes til ham, men man med uforrettet Sag imod Forhaabning maatte skilles fra ham, efter de gode Mænds Vidne aflagt d. 18. Juli 1702. Hvorfor jeg efter Lovens Anledning 2—9—15, Pag. 266, maatte atter lade ham stævne til Provste-Modet, som holdtes i Aarhus d. 11. Oktbr. 1702, hvor hannem denne Dom overgik:

Saasom Jens Bach efter den ham overgaaede Provstedom de dato 16. Junii 1700, som til Provstemodet er bleven konfirmeret d. 13. Oktbr. 1700 efter Ritualets Formeldning

er sat i Band Domin. Palmar. 1701, og siden bemeldte Provstemodets Dom til Højesteret sidst afvigt er bleven indstævnet, men der Sagen da skulde være foretagen, faldt han fra den og skriftlig forpligtede sig til at afbede sin Forseelse, og paa den Maade, som Ritualet ommelder, at forlige sig igjen baade med Gud saa og den af ham forargede Menighed, men det endnu ikke har efterkommet, men kontinuerer i hans Haardnakkethed og forargelige Levned fremturet (!), saa vidste vi ikke rettere end ved denne Dom at overlevere ham sit Herskab, efter Lovens 2—9—15, at med ham videre efter Kongl. Mai^{ts} Lov kan fortfares. Til Processens Omkostning betaler Jens Bach i alt til Hr. Caspar Lindenfeld 30 Rixdaler.

Conclusum Aarhus 11. Oktober 1702.

C. L. v. Plessen (L. S.) J. Braem (L. S.)

Endnu holdt Jens Bach ved sin Ubodfærdighed og ej lod sig af denne Dom bevæge til nogen Omvendelse, lige som han vidste intet af den, da den dog hannem næstfølgende 8. Novbr. blev forkyndet og udkopieret meddelt, ndtil hans Herskab, som var Sr. Keyl, Kongl. Maj^{ts} Amtsforvalter i Randers, paa hvis Gods han opholdt sig, resolvede sig Provstemodets Dom efter Loven med verdslig Ret at exekvere, idet han lod Karlen d. 21. Novbr. stævne til Herreds-Tinget, for d. 28. dito Dom at lide til straxen inden visse af Dommeren forelagte Dage at vige og forvises af Kongens Lande og Riger, siden ej i Landet lade sig finde under Lovens Straf 1—24—16.

Da Karlen nu fornå, at den verdslige Magt og Ret vilde tage Haanden i med den gejstlige, begyndte han strax at krybe til Korset, og næstfølgende d. 25. dito ved tvende Mænd af Randers lod begjære af mig, at jeg ham til Absolution af hans Band i Hald Kirke med det første vilde annamme. Jeg som tilforn af ham ved hans skriftlige Forpligt i Kjøbenhavn var bedaaret fra Højesteret, maatte befrygte, at det mundtlige Tilbud skulde ikke heller være mere alvorligt, men aleneste gjort for at undfly forbem^{te}

Stævnemaal, og imidlertid at spinde paa ydermere Fortræd imod mig, kunde dog ikke ganske nægte Tilbudet, men bød, at Karlen i egen Person anden Dagen derefter selv skulde tale med mig, at jeg af ham selv kunde fornemme hans Omvendelses og Begjærings Alvor, og atter tredje Dagen igjen i mit Hus for Provsten og en anden hæderlig Mand og mig til videre Forhør efter Ritualets Pag. 283, hvilket og skete. Da han nogenledes gav tilkjende, at det var hans Alvor, at han begjærede af Banden igjen at afløses; hvilket jeg samme Dag med Posten Hans Højærværdighed skriftlig førstændigede, og straxen d. 30te dito erholdt hans skriftlige Svar og Tilladelse, at jeg den bandsatte kunde admitttere og begynde med Lysningen for ham til Absolution efter Ritualets Pag. 283, som var Domin. 1 Advent, som var den næste Søndag. Imidlertid lod Segr. Amtsforvalter ske Opsættelse i hans Sag med Bach, indtil kunde ses, om Karlen sig efter Foregivende Kirke-Disciplin vilde undergive.

Saa mødte da Karlen Jens Jensen Bach mig ved Hald Kirke før Tjenestens Begyndelse bem^{te} Dom. 1 Advent og anmeldte mig, at jeg efter Løfte i Jesu Navn vilde lyse for ham til Afløsning af hans Band, som og saaledes skete:

Lysning til Afløsning af Kirkens Band for Jens Jensen
Bach af Stouby

Domin. 1 Advent, d. 3. December 1702.

„Ventet Mand er god. Er han god, saa kommer han vel. Kommer han god, saa maa han være baade velkommen og kjærkommen. Vi begynde idag i vore Kirker Advænts Søndagene, erindrende os Guds Søns vor Frelsers Jesu Christi Advent og Tilkomst til os for at frelse os fra vore Synder og beredende os til en glædelig Jul at holde over samme hans Tilkomst i Kjødets. Længe havde han været ventet af Fædrene, for de ventede, han skulde blive dem god. De ventede¹⁾ Israels Trøsts, Luc. 2. God var han,

¹⁾ Det synes, Hr. Lindenfeld her i dette Stykke har brugt et Ordspil med Advent og vente.

at han vilde komme og opfylde sit Løfte og Fædrenes Længsel; og nu er kommen saa god for os, nemlig en Frelser, maa han være os velkommen og kjærkommen, at det maa hedde: Vær meget lystig, Du Zions Datter; fryd Dig, Du Jerusalems Datter. Se, din Konge skal komme til Dig, retfærdig og en Frelser, Zach. 9. Vi holde (Gud være æret) i denne Menighed ogsaa en anden Advent ved et fortabt Faars og en forloren Søns Advent og Igjenkomst til os for at frelses af sine Synder, saa vi med ham og han med os maatte holde en glædelig Jul, at glæde os til Hobe i Gud vor Frelser. Længe har vi med Fortrydelighed ventet efter ham, som Siseræ Moder sin Søn: Hun saa' ud af Vinduet, raabte igjennem Sprinkelet: Hvi tøver hans Vogn at komme? Hvi bliver hans Vognhjul tilbage? Jud. 5. Er han god, saa kommer han vel, har vore Tanker været om ham. Saa god er han (Gud ske Lov!) ogsaa nu bleven, at han vil komme og holde Advent med os. Gud lad ham ikkun være god med en usvigelig Omvendelse, at spørge efter Herren hans Gud og David hans Konge, og komme med Frygt til Herren og hans Gode, Hos. 3. Saa skal han være os velkommen og kjærkommen, og jeg vil kalde mine Venner og Naboer til sammen i Menigheden, sigende: Glæder Eder med mig, thi jeg har fundet mit Faar, som jeg tabte, Luc. 15. I kan vel, mine elskelige, selv vide, hvem jeg mener, det jeg end aldrig nævnede ham; det er den arme, nu i nogle Aar forførte og fortabte Synder Jens Jensen Bach af Stouby, som nu i 4 Aar har afsondret sig mestendelen fra Guds Ords Hørelse, immerfort fra det højværdige Sakramentes Brug og imidlertid med en Halsstarrighed og Forhærdelse i Synden har ladet sig binde og føre efter hans Hjertes Særsindighed, Satans Vilje, vel muligt ogsaa onde og ugudelige Menneskers Indgivende og Bestyrkelse. Hvorfor vi ogsaa selv bleve foraarsagede til forleden Aar Palmesøndag at binde ham med Kirkens offentlige Band og Baand, at han ej ganske skulde løbe hen i det onde, som Hesten til Striden, og overantvordede ham Satanæ, at han skulde lære at ikke bespotte Gud, 1. Tim. 1, 20; men som han af Guds Naade, som er stor mod Syndere, efter sin Vildfarelse

med den forlorne Søn er kommen til sig selv igjen og til sin Vildfarelses Kundskab og Fortrydelse, og derpaa indstændig har begjæret at forliges med Gud og denne af ham forargede Menighed og løses af det haarde Baand, med hvilket han er bunden, saa er han paa samme hans Begjæring først af mig, siden forleden Mandag d. 27. Novbr. af Provsten velærværdige Hr. Hans Brøchner i Spentrup og ærværdige Hr. Eske Sørensen i Kousted og mig i mit Hus flitteligen efter Kongl. Maj^{ts} Ritual forhørt om hans Begjærings Alvorlighed og Omvendelses Retsindighed, da vi hos hannem befandt en fuldkommen alvorlig Længsel og Attraa at indlades igjen i Guds og hans Menigheds Samkvem med Løfte sit Levned herefter ved Guds Naade, saa vidt muligt er, at forbedre; hvorpaa han og af os samtlige blev erindret, hvor højt han sin Gud havde forternet, sit Hjærte forhærdet og besværet, Guds Menighed forarget; blev og desuden undervist om, hvad til hans sande og alvorlige Omvendelse fra Synden og Afløsning af Syndens Baand og Band af hannem udkrævedes. Han indfinder sig selv personlig idag paa denne 1 Søndag i Advent til en ny Advent og Ankomst i Menigheden; hjærtelig beder jeg og ved mig lader bede, at Menigheden vilde have Medynk med hans jammerlige Tilstand, forlade ham hans Forargelse og bede Gud for ham om Naade til alvorlig Omvendelse og Syndernes Forladelse. Hvorpaa man og har sluttet med den høje Øvrigheds Raad og Konsens i den Herres Jesu Navn næstkommende Søndag, som er 2den Søndag i Advent her i Menigheden og efter hans foregaaende offentlige Bekjendelse og Afbedelse offentlig at afløse ham af Kirkens Band og Baand, og efter hans inderlige Attraa fører ham til Christum igjen. Vi ville gaa ud imod ham i denne hans Advent, som Folket imod Christum, med Palmer i vore Hænder til Sejrs Tegn og takke Gud, at vi nu saa vidt har overvundet den onde, og vores Arbejde i Herren har ikke været forgjæves, men vore Stridsvaaben har været mægtige for Gud at forstyrre Befæstninger og forstyrre al Anslag og al Højhed, som sig ophøjer mod Guds Kundskab og tage al Tanke tilfange under Christi Lydelse. Vi ville gaa ud imod

ham med et Hosianna; Herre, hjælp nu, Herre, lad nu vel lykkes! til din Ære, Menighedens Opbyggelse, Synderens Omvendelse og Salighed. Velsignet være den, som kommer i Herrens Navn. Kom kun i Herrens Navn til din Afløsning, og Du skal være os velkommen, og Gud velsigne din Ankomst, at det gode, som er begyndt i Dig, maa fuldkommes til vor Herres Jesu Christi Dag. Hvilket den ganske Menighed med mig af Hjærtet alvorligen hannem vilde forbede med denne korte Advents Bøn:

Lader os alle bede.

Lovet og velsignet være Du, Ærens Konge og Zions Konge, Christe Jesu, Guds evige Søn, som er kommen at søge det, som var fortabt! Lovet være Du, som er kommen en Frelser for os og en Konge over os. Du kom vel ridende til Jerusalem paa et ringe Asen, dog var Herredømmet paa dine Skuldre. Hosianna! Herre, hjælp nu; lad al Ting vel lykkes, at Synderen maa omvendes til Dig. Gud, som er vor Saligheds Gud, frels ham fra hans Skyld, at hans Tunge kan prise din Retfærdighed. Kom til ham, som nu i dit Navn har faaet i Sinde at komme til Dig. Kom som en Frelser at frelse ham fra hans Synd; kom som en Konge at knuse Satanam med alle hans Gjæringer og alt hans Væsen under dine Fødder. Bank paa det saa længe lukte Hjærte, at Portene maa ophøjes, Dørene gjøres høje, og Du, o Ærens Konge, maa komme derind. Under tving Aseninden og dens Føl, at de maa bøje deres Skuldre under dit Aag, som er lideligere, og din Byrde, som er lettere, end de forbigangne Synder, som nu maa findes svare som en svar Byrde. Her er Simei, som har bandet David sin Konge og foragtet ham; lad ham møde Dig, sin Konge, i denne sin Advent med Simei Ydmyghed og Ærbødighed, sigendes: Regn mig ikke til denne Misgjærning, og kom ikke i Hu, at din Tjener gjorde ilde, at Kongen skulde lægge sig det paa Hjærte; thi din Tjener bekjender, at jeg haver syndet. Giv hannem Folkets Ærbødighed af Evangelio idag, at brede ved en sand Omvendelse sine syndige Klæder ud paa Vejen for Dig og kaste Dem for dine

Fødder, at afsave al Ondskabs overflødige Vandgrene og strø dem paa Vejen, blive dermed opfyldt med Retfærdigheds Frugter, som sker i Christo Jesu, Gud til Ære og Lov. Bærendes Palmer til Sejr over Synden og Satan, at han dem nu har overvundet, og at være saa fremdeles blandt vort Selskab, som her raaber Hosianna, Herre frels! at han siden kan være i vort Selskab, som hisset skal sjunge et evigt Halleluja! Amen! Siger alle med mig Amen! Og Du Synder! sig selv med os Amen!

Domin. 2de Advent blev omsider Jens Jensen Bach af Stouby igjen afløst af sin Band og offentlig indlyst i Herrens Menighed i Hald Kirke den samme Søndag, paa hvilken han for 4 Aar siden sidste Gang i Hald Menighed havde søgt Alterens Sakramente, men siden først sig selv derfra havde fraholdt, og derpaa var bleven udelukt. Samme Dag indfandt sig velbe^{mt} Hr. Amtsforvalter Sr. Keyl i Hald Kirke, denne Funktion at være overværende, og havde taget med sig Kongl. Maj^{ts} Etatsraad og Amtmand over Dronningborg og Mariagers Kloster velb. Holger Reedtz til Palsgaard, og Sr. Peiter Pippet, Hospitalsforstander i Randers med nogle flere, foruden andre gejstlige og verdslige, som til denne Akt sig i Hald Kirke præsenterede.

Hvilken Akt saaledes blev forrettet:

I. Blev siungen i Prædikestolen for Prædiken det 12te Vers af den Psalme: Om Himmeriges Rige saa ville vi tale etc., nemlig „Jeg raader Eder alle“ etc.

II. Blev efter Søndags Evangelii Forklaring (i hvilken den tilkommende Dom blev noget skærpet for Synderen og Syndere) og Bønnen efter Prædiken intimeret af Prædikestolen for Synderens Afløsning med denne

Liusning af Prædikestolen

for Jens Bachs Absolution Domin. 2 Advent 1702.

Christi første Advent var til Naaden; han kom en Frelser; hans anden Advent skal være til Dommen; han skal komme at dømme levende og døde. Til hans første

Advent sang vi idag 8 Dage med Folket Hosianna! Lovet være den, som kommer i Herrens Navn! Gud give, vi til hans Advent maa synge med de 24 ældste og de 4 Dyr og de udvalgte Skare i Himmelen Halleluja! Det første Sted, hvor det Ord Halleluja findes i det gamle Testamente, er i Psalmen 104, vers. ult., hvor der tales om Synderes Udryddelse af Jorden, og de ugudelige skulle ikke mere være; „min Sjæl, lov Herren, Halleluja!“ Det første Sted, hvor det og findes i det ny Testamente, er Apocal. 19, hvor det 4 Gange efter hverandre, Vers 1, 3, 4, 6 igjentages, og ingen anden Steds i det ny Testamente, hvor der tales først om Antichristi Udryddelse: Halleluja, Saliggjørelse og Æren og Prisen og Magten være Herren vor Gud, thi hans Domme ere sande og retfærdige, at han har dømt den store Hore, som forkrænkede Jorden med sit Horeri, og har hævet sine Tjeneres Blod af hans Haand, og de sagde anden Gang Halleluja. Vi holdt vores første Advent Søndag idag 8 Dage med et Hosianna over en fortabt Synders første Advent til os, som lod intimere for sin bodfærdige Igjenkomst til Gud og hans Menigheds Samkvem iblandt os. Vi ønskede da: Hosianna, Herre, hjælp, lad det vel lykkes; velsignet være den, som kommer i Herrens Navn! lad ham kun komme i Guds Navn, og vi lovede at velsigne ham i Herrens Navn. Vi vil holde denne vores anden Advents Søndag med et Halleluja over samme Synders anden Advent; dog skal det være langt fra, at vi vil sjunge noget Halleluja over hans eller Synderes Udelukkelse enten af Kirken eller Landet, den vi mere vil sørge end glædes over, men vi vil sjunge Halleluja over Syndens Udryddelse af Synderen, at Synderen, som tilforn for sin Synd har været udryddet fra os og Menigheden, tænker til at udrydde Synden fra sig og give Gud Æren ved sine Synders Kjendelse og Bekjendelse Josv. 7, at han kjender selv, at Guds Domme, som ere fældede over hans Halsstarrighed ved Kirkens haarde Band, ere sande og retfærdige, og Gud maa være ren og retfærdig, naar han dømmer, Psal. 51, at han af en Antichristo, der har sat sig op mod Christum, kan efter Formodning blive

igjen en Christen, som sætter sig ned ved Christi Fødder at høre hans Ord.

I erindrer Eder, at jeg idag 8 Dage her i Menigheden fremstillede for Eder den min forlorne Søn og det forvildede Faar Jens Jensen Bach af Stouby, som formedelst sin ulydige Egensindighed og Haardnakkethed imod Gud og hans hellige Ord, sin Saligheds Midlers fremturende Forsømmelse har fortørnet Gud og forarget denne Menighed, uagtet alle til ham gjorde baade aabenbare og hemmelige Paamindelser, hvorover han og efter foregaaende 8 Søndages offentlige Forbøn og Formaning af denne Prædikestol, som skete for Jul 1700, omsider Palmesøndag forleden Aar som et raadet Lem er afskaaret fra dette Christi aandelige Legeme, som er hans Menighed, offentlig herfra Prædikestolen bandsat, udskudt som en Hedning fra den christne Kirkes Samfund og Delagtighed, under Guds Vrede og sine Synders Band og Beholdning overantvordet Satanæ til Kjødets Fordærvelse, at hans Sjæl efter en sand Omvendelse dog endeligen maatte bevares paa vor Herres Jesu Christi Dag. Imidlertid véd Gud selv, hvorledes jeg ej har afladet at vande dette fortørrede Vintræ i Sibma med min Graad, hakke om det med Revselse, grave om det og gjøde det med Formaninger, om Gud en Gang vilde give Naade, at Træet kunde grønnes igjen ved Vandets Lugt og bære Grøde. Hvorudi Himmelen (det Himmelens Gud være lovet) har omsider bøn hørt Jorden, da Gud af sin overflødige Naades Rigdom i Godhed over os i Christo Jesu, Eph. 2, har forbarmet sig over ham, dog ikke over ham alene, men og over mig, Phil. 2, at mit Arbejde i Herren ikke skulde være for-gjæves, men jeg maatte endnu se Frugt, idet Gud har oplyst ham til hans Vildfarelses Kundskab, rørt hans Hjærte til Omvendelses Tanker, bøjet hans Hjærte til Guds og hans Menigheds Samkvem.

Om Christi anden Advent siger Johannes: Se, han kommer med Skyerne, og hvert Øje skal se hannem, og de som hannem igjennemstunge, og alle Jordens Slægter skulle hyle; Ja, Amen! Apoc. 1. Som Propheten Jeremias svarede den falske Prophet Ananias paa hans gode Prædiken om

Jerusalems Velstand: Amen! Herren gjøre det saa, Herren stadfæste dine Ord. Jerem. 28, saa vil vi og sige Amen til Johannis Ord, at de maa være Ja, Amen, hos denne Synder. Amen! Herren gjøre saa, at hans Advent maa være som Christi anden Advent, han maa se til den, han har igjennemstunget med Ordets og Sakramentets Foragt; han maa slaa sig for sit Bryst og hyle af en Hjærtets Fortrydelse, saa vil vi løfte Hovedet op paa ham ved hans Afløsning af hans Synder og sukke med ham et Halleluja. Lader os glæde og fryde os og give hannem Ære, thi Lammets Bryllup er kommet, og hans Brud haver beredt sig, Apoc. 19. Her er Lammets Bryllup beredt i Alterens Sakramente, til hvilket Synderen paa ny indbydes. Gud, giv ham Naade til, at han og beredt maa komme dertil, saa ville vi sige anden Gang Halleluja, som Apoc. 19, 3, og glæde os med Himmelen over en Synder, som gjør Pønitense.

Der vi idag 8 Dage lagde den første Sten til denne Synders Omvendelse og Annammelse, bade vi som Jøderne, der Sorobabel lagde den første Sten til Templets Opbyggelse: „Naade, Naade være med den samme“, at Gud vilde give ham Naade til Omvendelse, nu vi idag lægger den øverste Sten til hans fuldkomne Afløsning af Syndens Baand og Band og Indlysning i Guds Menighed, vil vi raabe det samme med Folket: Naade, Naade være med den samme, Zach. 4, at Gud vil være ham naadig, forlade ham hans Synder og styrke det gode, som han har begyndt i hannem. Herre Jesu, som i din sidste Tilkomst skal gjøre Tegn i Solen, Maanen og Stjærnerne, at Folket paa Jorden skal blive bange til Mistrøstelse, og Menneskene forsmægte af Rædsel og de Tings Forventelse, som skal komme over Jorderige, saa at Himmelens Kræfter skulle røre sig; gjør et Tegn med denne Synder til det gode, at hans Mærkhed maa blive klar, hans Hjærte bevæges til Beængstelse over sine Synder og ræddes for dine Domme. Lad hans Hjærte røre sig til Anger og Ruelse, og siden Himlen til Trøst og Vederkvægelse, at hans Banghed og Rædsel maa dog være uden Mistrøstelse, men han maa rejse

sig op ved din Naade og løfte Hovedet op igjen med den Trøst, at hans Forløsning er nær! Amen!

III. Efter Prædiken, førend Absolutionen, blev efter Ritualets Foreskrivning pag. 291 sunget de 2 første Vers af „Af dybeste Nød lader os til Gud“ etc.

IV. Absolutionen.

Var ikke Torden, da maatte Trolde lægge Verden øde. Det var Begyndelsen til min Tale, der jeg forleden Aar efter Kirkens Myndighed maatte tordne Kirkens Band over denne Synder; men idag vil jeg sige: Var ikke Pagten, som Gud ved Regnbuen har tegnet i Skyerne, da maatte Torden og Regn lægge Verden øde; thi Regnbuen er Pagtens Tegn imellem Gud og Jorden, at der skal ikke mere komme Vand til en Flod, at fordærve alt Kjød, Gen. 9. Johannes saa' i Aabenbaringen Gud sidde paa en majestætisk Trone; af samme Trone udginge Lynet og Torden og Røster, og syv Blus med Ild brændte om Tronen; men der staaer derhos, at der var en Regnbue trindt omkring Tronen, lig at se til som en Sinaragd, Apoc. 4. Der udgaaer Torden og Lynild fra Guds Trone, som tordner Forbandelse over de haardnakkede Syndere, særdeles med den Prædiken om den yderste Dom, om hvilken i vor Dags Evangelio meldes. Den var som en Tordensten i Landsherren Felicis Stenhjærte, over hvilken han blev forfærdet, ihvor forhærdet han end var, Act. 24. Ej Sinai Bjærg alene i det gamle Testamente tordnede og lynede, der Loven blev given, Exod. 14; men Zions Bjærg ogsaa i det ny Testamente lyner med en forskrækkelig Forbandelses Torden ved den Prædiken om vor Herres Jesu Aabenbarelse af Himmelen, med sin Magts Engel, med Ildbue, at give Hævn over dem, som ikke kjende Gud, og over dem, som ikke har været (ej Loven alene, men mest) vor Herres Jesu Christi Evangelio lydige, hvilke skal lide Straf, den evige Fordærvelse fra Guds Ansigt, fra hans Herligheds Kraft, 2 Thess. 1; men der er og en Regnbue over denne Trone, som kan erindre os Pagten, som han har gjort, og soren bodfærdige Syndere, som frygter for hans Torden, at saa sandt som han lever, vil han ingen Synders Død, men at

den ugudelige omvender sig fra sin Vej, at han maa leve, Ezech. 33. Regnbuen er vel lig en Bue, men den er en Bue uden Pil. Gud truer vel, men lægger dog ikke strax Pilen paa Buen til at skyde. Han bier, at han kan være naadig, og ophejer sig, som han vilde slaa, at han kan forbarme sig over Eder, Es. 30. Lynet er Tordenens Pil, kaldet Guds Pile, Psal. 18, Gud gør vel hans Tjenere til Pile; han gjorde mig til en ren Pil eg stak mig i sit Kogger, siger Propheten, Es. 49; han lagde ham ikke paa Buen, men stak ham i Koggeret indtil sin Tid. Han gjør og sit Ord til Lynets Pile: Dine Pile ere skarpe, der skal falde Folk under Dig, de skal fare i Kongens Fjenders Hjærte, Ps. 45, nu som i Petri Tilhøreres Hjærte til Omvendelse, Act. 2, nu som i Stephani Tilhøreres Hjærte til Forbitrelse, Act. 7; men de skydes først ud til Advarsel, som Jonathans Pile, hvilke han skød ud, ikke for at ville ramme David, men advare ham, hvad han skulde gjøre, 1 Sam. 20, og som Kaperen i Søen, der søger en Priser. Han skyder ham først forom, siden agterom, førend han skyder den paa Boven, alt for han vil, at den skal stryge Sejl for ham. Saa skyder Gud en Synder, nu over Hovedet, nu om Siderne, ikke at ville døde strax, men at Synderen skal ydmyge sig under hans vældige Haand og bede om Naade. Regnbuen vender ikke, som den vilde skyde til Jorden, men til Himmelen, saa det kunde synes, som Gud har vendt Strengen af Buen, ikke til sig at skyde til os med Buen, men til os at skyde med den til ham, at naar han fører Regnen over Jorden og lader Regnbuen se i Skyen, kan vi skyde med en troende Pil til ham, og forholde ham hans Pagt, som han stadfæstede ved Regnbuen, at han ikke mere vilde fordærve Jorden med Vand. Saa kan vi og imod vore Synders Vandflod, som kunde drukne os i Fordærvelse, bruge den Bue, der er om Guds Trone ved hans Løfter om hans Miskundhed, mod ham selv, og, som David siger, holde ham hans egne Ord for, Psal. 27. Saa brugte Moses Guds egne Ord til en Bue at skyde til ham med, der han bad for Folket; han vendte Guds egne Ord om til Gud selv: Saa lad nu Herrens Kraft blive stor,

som Du har talet og sagt: Herren er langmodig og meget miskundelig, som forlader Misgjerning og Overtrædelse. Saa vær nu dette Folks Misgjerning naadig efter den din store Barmhjærtighed, og som Du har forladet dette Folk fra Ægypten indtil nu, Num. 14.

Mine elskelige i Herren. Palmesøndag forleden Aar var her i Menigheden en stærk Torden og Lynild over denne Synder, som sidder for Guds og hans Menigheds Aasyn. Den slog ned en forskrækkelig Band over hans Forhærdelse, saa at alle, som hørte den Tordenlyd, maatte forfærdes, langt mere han, som blev tordnet efter, om han ej ganske havde været døv, død og følesløs. Man mener, at Trolden ikke skal være langt fra, hvor Torden slaar ned. Vi tordnede ogsaa den Tid ikke saa meget efter dette Menneske som efter Trolden og Satan i Mennesket at drive ham ud af hans Befæstning. Her var Trolden ved Guds Ords Foragt, Saligheds Midlers Forsømmelse, Opsætsighed mod Prædike-Embedet og mod Kirkens Myndighed, Haardnakkethed at besvære sig og med den forbinde sig til sin Opsætsigheds fremturende. Hvor kunde Trolden eller Djævelen være uden ved sligt. Det var den Djævel, der var i Judæ Hjærte, der han fattede i Sinde at forraade Jesum til at korsfæstes. Der Israels Børn i Ørken fik Lede til deres Himmelbrød Manna, de sagde: Vore Sjæle væmmes ved denne ringe Man, da bleve de fordærvede af Hugorme eller gloende Slanger, Num. 21. Her var en Væmmelse til det himmelske Manna, baade Guds Ord og Sakramente. Den gamle Slange forvoldte den Lede, og den Lede overleverede ham ved Kirkens Band til Satan; den gamle Slange i ham maa selv finde, hvilken bidende og gloende Slange han har haft i sit Hjærte og i sin Samvittighed. Vi samtlige kan vide, hvad Frygt han maa siden have haft for den Helvedes Orm, som aldrig skal dø; hvad Trøst i Hjærtet, hvad Lettelse i Samvittigheden, hvad Styrke at stride mod Satan og Satans Anhang, Verden og Kjødets, hvad Kraft at løbe paa Salighedens Vej, hvad Liv i Christo i dette Liv, og hvad Haab om Liv med Christo efter dette Liv for den, som ej hungrer og tørster efter denne Spise, hvoraf vi skal have

alt dette. Om hvilken det hedder: Æder godt, saa skal Eders Sjæle forlyste sig med det fede, Es. 55. Det er en desperat Sygdom, naar et Menneske har ingen Appetit til Mad, at dets Liv væmmes ved Brød og dets Sjæl ved nydelig Mad, Job 33; men dobbelt desperat, naar man foragter alle Medikamenter, som igjen skulde opvække Appetiten. Den, som ej vil gaa til Bords med Børnene, maa gaa til Bords med Hundene og Svinene. Og saadan en har du været i din Synd og Band, ikke en Christen, ikke et Menneske, ikke en Oxe eller et Asen, thi den ene kjender sin Ejermand, og den anden sin Herres Krybbe, Es. 1, men en Hund og et Svin, om hvilke det hedder: Giver ikke Hunde det hellige, og kaster ikke Helligdom for Svin, Matth. 7, men derimod: Herud med Hundene, Apoc. 20. O en forfærdelig Torden at høre, langt forfærdeligere at føle. Hvor forfærdeligt er det at falde i den levende Guds Hænder, Hebr. 10, naar det skal hedde, som Nehemias sagde til Sanneballat: I have ikke Del eller Ret eller Ihukommelse i Jerusalem, Neh. 2. Det maatte være gloende Pile i Hjærtet, om de kunde ramme Kjød hjærter og ikke Stenhjærter, over hvilke maatte klages med David: Dine Pile sidde i mig, din Haand trykker mig, der er intet sundt paa mit Legeme, Psal. 38. Hvad Pil der har rammet Synderens Hjærte, at han sig nu omsider for Gud og Menigheden ydmyger, hvad Bue Pilen er skudt af, enten fra Himmelen eller Jorden, enten den kommer fra gejstlig eller verdslig Myndighed, enten af en Sorg for at have været forvist fra Guds Menighed, eller af en Frygt for at være forvist Landet, det vil jeg nu intet spørge om, men jeg vil alene lægge min Haand paa Buen og Pilen, som Elisæus paa Kongens Bue og Pile i Israel, sigende: En Saligheds Pil fra Herren, og en Saligheds Pil mod de Syrier, 2 Reg. 13. Saa vil jeg ønske, at denne maa være en Saligheds Pil fra Herren til Guds Ære og Synderens Salighed, og en Saligheds Pil mod de Syrier, mod Satan og Synden, og glæde mig, at jeg har naaet mit Ønske, som Gud skal være mit Vidne, der har været i mit Hjærte fra den Dag, jeg her i Menigheden maatte være en Boanerges og en Tordens Søn,

at blive igjen en Barnabas og en Trøstens Søn, at trøste og husvåle Synderen, naar han blev bodfærdig, at han ej skulde opluges i altfor stor Sorg, 1 Cor. 2. David beføl at holde et Klagemaal over Sauls og Jonathans Død, at lære Judæ Børn Buen, 2 Sam. 1; muligt Meningens var, at Judæ Børn skulde exerceres bedre end de havde været, at skyde med Buen, særdeles med Bønnens Bue til vor Herre. Jeg vilde ønske, jeg kunde lære Dig, Du Synder, Buen, at tage Buen, af hvilken Pilen er skudt til Dig med Band over din Synd, og vende den om til at skyde dit Hjærte angerfulde Pile med Anger over din Synd til Gud. Naar det har tordnet, regner det gemenligen med, men efter Regn kommer Solskin. Det har tordnet over Dig, lad det ogsaa regne hos Dig ved en sand Pønitense; saa skal Regnbuen lade sig se for Dig, at det skal klare op for Dig til Guds Naades Ansigt Op-løftelse over Dig, at han skal gjøre sit Løfte Fyldest mod Dig, som han lovede sit affaldne Folk ved Propheten. Det skal være mig som Noæ Vand, hvilken jeg soer, at Noæ Vand skal ikke mere komme paa Jorden, saa har jeg og soret, at jeg vil ikke mere være vred paa Dig eller ikke straffe Dig, Es. 54. Se til Regnbuen og lov den, som gjorde den saa saare skjøn i sin Glans, Sir. 43, og se til den Regnbue, som er hos Guds Naades Trone, og lov den Gud, som i sin Søn Jesu Christo har gjort sin Barm-hjærtighed større end hans Retfærdighed, da skal det hedde: Regnen er overgaaet og er borte; Sangens Tid er kommen, og Turtelduens Røst er hørt i vort Land. — En Ting maa jeg til Slutning lægge til: Vær ikke idag en Pharao i din Omvendelse; Gud lod tordne og hagle over Pharao og hans Land saadan, som ikke var sket i ganske Ægypti Land, siden det blev til Folk. Pharao lod kalde Moses og Aron og sagde til dem: Jeg har syndet denne Gang, Herren er retfærdig, men jeg og mit Folk er ugudelig; beder til Herren, det er nok, at der skal ikke være mere Guds Torden og Hagl. Moses gjorde det, oprakte sin Haand til Herren, saa lod det af at tordne og hagle, og Regnen blev ikke længere udøst paa Jorden; men der Pharao saa', at det holdt op at regne og hagle og tordne, da syndede han

endda og forhærdede sit Hjærte, Exod. 9. Det har tordnet over Dig saadan en Torden, som ikke er sket over nogen, jeg vil ikke sige i denne Menighed, men i det ganske Stift, og snart i det hele Land, saa længe Folk kan mindes. Du har nu omsider søgt mig, at der skal ikke mere være den Guds Torden og Band over Dig. Gjørne. Jeg har derom ofte oprakt mine Hænder til Herren, oprækker dem endnu idag og skal formaa saa meget hos min Gud, at Tordenen over Dig skal aflade; men vær ikke som Pharao, at naar Du har faaet Luft og det har ladet af at tordne, Du synder paa ny og bliver ved dit gamle forhærdede Hjærte. Det er nok syndet, det er nok tordnet, lad ej Frygten for den verdslige Straf være Dig en Aarsag kun til en hykkelsk Omvendelse, efter hvilken Du skulde vende om som Hunden til sin Spy og Soen til sin Søle, men tænk paa den yderste Doms Torden, efter Salomons Ord: Vid dog, at Herren for alt dette skal føre Dig til Dommen, Eccles. 12. Frygt ikke, vil jeg sige til Slutning, for den, der kan ihjelslaa Legemet og kan ikke skade Sjælen (som kan forvise Dig Landet, men ikke Himmelen), men frygt mere for den, som kan fordærve Legem og Sjæl i Helvede, Matth. 10.

Og paa det saadan din Anger over dine Synder, din Tro til Guds Naade i Christo Jesu, og dit Løfte om et bedre Liv kan vorde des mere aabenbar for Guds Menighed, da tilspørger jeg Dig, N. N., af Rituallet Pag. 154. 155.

Efter at Synderen havde svaret til Spørgsmaalene, og opstaaendes havde afbedet Menigheden, foer jeg fort med et lidet Tillæg saaledes: Efterdi Gud vil ingen Synders Død, men at alle skulle omvende sig og leve, da bør vi, Guds elskelige, ikke alene at glæde os med hverandre over denne Synders Omvendelse, men endog efter Christi Exempel gjørne annamme ham og med en sagtmødig Aand hjælpe ham tilrette igjen, og af Hjærtet bede Gud med ham, at han for sin Søns Jesu Christi Skyld, som er kommen til Verden, Syndere at saliggjøre, vil være hans Misgjerning naadig og aldrig mere ihukomme hans Uretfærdighed. Og som vi ingen Tvivl bærer om Guds Naade, som altid staaer

færdig, at tage imod bodfærdige Syndere, saa vil jeg heller ingen Tvivl bære om Menighedens Forlig, at den og tager denne Synder til Naade, og som Gud nu har kastet hans Synder ned i Havets Dybhed, I da alle og enhver kaster denne hans Forargelse i Forglemmelsens Dybhed, at den aldrig ham bebrejdes, langt mindre tilegnes. I Henseende til, at det er ej alene Evangelii Befaling at fordrage og tilgive hverandre, lige som Christus tilgav, saa og vi, men det er og Hans Kongl. Maj^{ts} Lov, hvilken jeg til Synderens Trøst mod al Bebrejdelse Menigheden og vil lade være forkyndet, som den melder Lib. II, cap. IX, art. 18 pag. 371: „Naar den bandsatte er saaledes igjen i Menigheden indlemmet og haver derpaa efter christelig Omvendelse bekommen Afløsning, da maa ingen, enten til Ting, eller i andre Forsamlinger, eller nogen Steds hannem det bebrejde. Og saa fremt nogen det gjør, da skal han give 20 Lod Sølv til Straf til lige Deling imellem de fattige og den, som det blev bebrejdet, og om han ej formaaer dem at udgive, stande aabenbare Skrifte.“

Herpaa vil jeg da, som Guds uværdigste Tjener, efter denne din aflagte Bekjendelse og offentlig gjorte Afbedelse for denne christne Menighed paa Guds og mit hellige Embedes Vegne i den Herres Jesu Navn hermed løse og frigive Dig Jens Jensen Bach af Kirkens haarde Band, som Du hidindtil har været under, og give Dig Frihed til, at Du herefter maa have Samfund med os, lige som vort Samfund er med Faderen og hans Søn Jesu Christo, 1. Joh. 1. Og paa det din Glæde kan være fuldkommen, og Du dermed forsikres om denne Guds store Naade, da vil jeg til des mere Bekræftelse efter den af min Herre Jesu mig givne Myndighed paa hans bare og kraftige Ord tilsige Dig Jens Jensen Bach denne din Saligheds Midlers Forsømselses, din derudi hidindtil fremturende Haardnakketheds, dine ubetænksomme Eders, som din Haardnakkethed Dig har tilbragt, og alle dine andre Synders fuldkomne Forladelse i Navn Gud Faders, Gud Søns og Gud den Hellig Aands! Amen!

Et Ord endnu til Afsked.

Nu i Jesu Navn, glæd Dig i Herren, og atter vil jeg sige: Glæd Dig i Herren. Han som har forladt Dig alle dine Synder, at Du nu igjen kan skrive med din Haand: Jeg hører hannem til, og han kalde mig med Israels Navn, Es. 44. Du Menneskens Søn, sagde Herren til Propheten, skriv denne Dags Navn op, ja lige denne Dag, thi Kongen af Babylon har rustet sig imod Jerusalem paa denne Dag, Ezech. 24. Idag, som er den anden Søndag i Advent, er det lige 4 Aar siden Du sidste Gang var til Guds Bord her i Menigheden og delagtig med andre Guds Børn i din Frelasers Jesu Christi Legeme og Blod, hvorfra Du siden først afsondrede Dig selv ved din Synd og blev afsondret ved din Straf nu i fulde 4 Aar. Det er den samme Søndag idag, paa hvilken Du paa ny kommer igjen i Menighedens Samfund og bliver delagtig i Børnenes Brød ved Guds Bord. Skriv Dig denne Dag, ja lige denne Dag; thi paa denne Dag har Gud ført Dig til hans Jerusalem og Kirke igjen, fra hvilken Du nu i 4 Aar har været fremmed. Du véd vel ikke din Fødselsdag, hvad Dag om Aaret Du er fød, ej heller hvad Søndag Du er christnet; men lad denne Søndag, Domin. 2 Advent, aldrig komme af din Hukommelse, at Du jo husker den og takker Gud for den alle de Dage, Du lever, som den, der er din ny Fødselsdag, Du paa ny er bleven et Guds Barn og lagt i den aandelige Moders, den christne Kirkes, Skjød; din ny Daabsdag, da Du som har i Kirkens Band været kun en Hedning, som Du aldrig havde været døbt, er igjen bleven en Christen og indlemmet paa ny i Guds Menighed.

Gud styrke det Gode, som han har begyndt i Dig, han hellige Dig aldeles og give, at dit ganske Legeme, Sjæl og Aand maa bevares ustraffelig til vor Herres Jesu Christi Dag! Amen!

Stat nu op, gæk bort i Herrens Fred, tak Gud, som har taget Dig til Naade, og synd ikke saaledes mere.

V. Herpaa blev sunget det første Vers af: Min Sjæl nu lover Herren etc.

S. D. G.

Breve til og fra Holger Rosenkrands.

(Fortsættelse).

111.

o. 1624. H. R. til Just Høeg, Hofmester paa
Sorø Akademi.

Justino Høg.

Jeg kand Dig venlig icke forholde, at efter jeg haver forfaret, mine Børn, som er der paa Soer udi Skolen, de fast meget ere forsømmet udi Skolen med tvende deres exercitiis, som er den ene Grammatices, af Aarsag, at dennem er nu foreholdt den Grammatica, som vores Skoler er commenderet, og jeg dog noksom kand befinde, at den Person, som dennem udi Skolen skal informere, hand gandske intet veed Maaden samme Grammaticam ret at foreholde Ungdommen, hvorover de forglemme, hvis de tilforn ved nok som god Maade er oplært og underviist udi, og gandske ingen Forfremmelse kunde have af det, dennem nu foreholdes. Dernæst ogsaa, saa finder jeg ogsaa, at samme Person er gandske uvittig udi den rette Maade stylum latinæ lingvæ med Ungdommen at drive, ei heller enten forstaar eller agter det til de præcepta Grammatices, som dennem foreholdes, at accommodere, hvorover de ogsaa gandske meget er sat tilbage. Og haver derfor nødtrængt nu været forarsaget, deres privato Præceptori at injungere, at hand herefter de tvende Timer

om Dagen, som samme Exercitier udi Skolen fremsættes, skal holde mine Børn hiemme hos sig self, og continuere deres Information, som tilforn, indtil de kunde saa langt forfremmes, at de kunde komme udi Skolemesters egen Leyse. Herhos ogsaa efterdi den Catechesis, som kaldes *fucato nomine Wittebergensis*, den ikke alleneste er af første Ophoff tilsammenflicket af det Calviniske Pack, som sig der sammesteds under Electore Augusto hafde ind-sneget, meden ogsaa udi sig self er intet andet end nogen ret vindtørre (*vento Zwinglio-Calvinico nubium aquâ carentium*) *exuviæ*, *spiritu et veritate vacuæ et plenè exsuccæ*, som saa mange, der nogen Tid der eller andensteds haver maatte lære den, dersom de end intet ondt haver haft af den, da maa de dog bekiende, at de aldrig viide, hvad den hafver gafnet dennem, eller kundet gafne dennem til en ret sand salig Guds frygt udi vor Herre Jesu Christo. Med meer derom vel var at beklage. Saa haver jeg derfor, strax jeg blev tilsinds mine Børn der udi Skolen at indsætte, paamindet deres Præceptorem, at jeg ingenlunde vilde, at de skulde onereres, *ne quid pravius dicam*, med samme Flickuerch, men udi det Sted udi disse deres unge Aar holdes til den S. Mands Lutheri hans Catechismum og første Underviisning, og derudi føres til første Grund om et saligt christ-gudeligt Lefnet. Og eftersom jeg icke tvifler, at Dig jo saadan min tilbørlig Omhue for mine Børn vel behager, saa haver jeg hermed og venligen vildet begiere, at Du med mig vilde holde derover, saa den Person, jeg dennem haver betroet, med Fliid saadant kunde stille og holde udi Verck, dennem til Gode og Forfremmelse.

Hvad ellers anden Fornødenhed der hos Skolen anlanger, haver jeg talet med Cantzleren om, og forhaabes, det med det allerførste faaer sin Rigtighed.

H. Rosenkrantz.

Udat. Afskrift i Geh.-Ark., Danske Saml. 590. Tidligere trykt i Suhms Nye Saml. IV, I, 183-4.

112.

1624, 15. Marts (Crempis). Wilhelmus Alardus skriver til H. R.: *•Quod filio meo de victu in familia tua hactenus, donec in refectorio inter alumnos (quorum literæ tuæ mentionem antehac fecêre) locus ipsi concedatur, prospexeris, singulare tuæ in me filiumque benevolentiae specimen est, quod nisi grato animo agnoscam, hominum sim ingrattissimus.*» Men af Sønnens Brev, dat. Odense 30. Januar, havde han erfaret, at denne ikke søgte Skole; han beder derfor H. R. sørge for, at han blev optagen i Skolen, da han var for ung til at lede sine egne Studier og til, som Ordsproget lød, at svømme uden Korkbælte. Nylig havde Alardus modtaget et Brev fra Dr. Resen, hvilket, skjønt det havde været 4 Maaneder undervejs, dog havde været ham meget kjærkomment, da det indeholdt, at Kansleren paa H. R.s Anbefaling havde lovet, at Alardus's Søn Vilhelm skulde blive optaget i Kommunitetet, naar han kom til Kjøbenhavn. Han beder nu H. R. ved Lejlighed at bringe Kansleren en hjertelig Tak for dette gode Tilsagn.

Afskr. i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 6—7).

113.

1624, Nonis Aprilis. (Ex Musæolo ad vadum Cimbricum). Christen Jensen, Præst i Vejle, skriver til H. R.: *•Utinam vel tandem rumpantur tuæ curæ et excubiæ, quas pro salute patriæ geminatum jam mensem a domo et sedibus nimium remotus agis insomnes. Utinam tot sudoribus quæsita rerum tranquillitas, acquisita tandem, te tuis (quibus et me minimum adjungo) lætum, indemnem, sanum atque sospitem restituat. Optant hoc animitus, scio, Otthoniæ multorum Deo tibi que anxia suspiria; optant et alibi vicino sole calentes; nemo autem me magis, qui eo hic sum frequentior, quo in has oras, sic ducente Numine, a dulcissimo tuo convictu remotior dego, et*

augustissimi tui oris hoc rerum obvertente vultu sum indigentior.« — — Til sidst udbeder han sig H. R.s Bistand, i Anledning af at en Adelsmand ved Mageskifte med Kronen vilde tilvende sig nogle Bøndergaarde, som fra gammel Tid laa under Præstegaarden i Vejle.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

114.

1624, 18. April. M. Jakob Hasebard til H. R.

Mecœnas Generosissime, secundum Deum unice multis nominibus mihi colende.

Quod triste tui desiderium animus meus concepit, id partim svavis piissimorum tuorum colloquiorum recordatio, partim certa promissi tui ad nos reditus expectatio faciunt, ut paulo facilius feram. Inprimis me vero lenit Divina illa et singularis de Testamento *ἀναμνήσεως* Christi J. nostri, quam usibus meis sacris reliquisti, informatio. Quam quod ex jussu tuo cum N. N. non remisim, scio justam me reprehensionem mereri, nisi pia tua facilitas, qua forte, sed non per irreligiosam *φιλομαθειαν*, abusus sum, aliter me sperare juberet. Ignosce igitur, Generosissime Mecœnas, moræ, quam thesauri tanti potiundi ardor et describendi otium, quo ego non adeo abundo, detulerunt. Nam sane facilius multo fuisset Herculi suam clavam extorqueri, quam mihi Divinas illas eripi chartas, nulla earum mihi reservata copia. Quod superest, Deum in Jesu Christo veneror, G^{tem} T. otio domui suæ vere proficuo et salutari vindicet et conservet, ut *μεγαλεία* illa Divini ipsius nominis tua ope enarranda multorum animis patecant et imbuantur. G. T. cum conjuge et progenie vere nobili diutissime felicissimeque vivat et valeat. Hafniæ ipsa Jubilate 624.

G. T. O. C.

Jacobus Hasebardus.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4. (p 81).

115.

1624, 4. Maj. (Tybingen). Janus Gruterus¹⁾ skriver til H. R.: »Jam biennium abiit, quod nominis tui illico vestibulum Polyanthæ²⁾ vestræ insigniverim, ea fine; ut ibidem indicaram. Sed enim ut illa præfatio primum prodit in lucem anno seqventi, cessabat et abitus mei causa, et impetratio diplomatis Regii, ad itineris securitatem. Quod ipsum etiam peculiari epistolio tibi, mi Domine, significaram, interveniente Henrico Frobenio Hamburgensi³⁾, per quem præterea accepisti, spero, exemplar Florilegii illius«. — Gruterus omtaler forøvrigt sine vanskelige Forhold under Trediveaarskrigen og sine forehavende litterære Arbejder, bl. a. siger han: »jam versor . . . in disponendis per Locos Communes omnium linguarum adagiis, etiam Danicis«.

· Dän. Bibl. III, 231—4.

116.

1624, 12. Maj. (Hafniæ). [Brochmand] skriver til H. R.: »E variis documentis non obscure animadvertis, Deum tuum in eo totum esse, ut te imagini filii Dei quàm maxime conformem reddat. Nam veluti variis et plane stupendis animi ac Divinæ scientiæ donis relucet in te non obscura Servatoris tui Jesu Christi imago: ita, ne quid desit, quod ad imaginis hujus consummationem in hac vita requiri posset, varias adjunxit Deus ille tuus

1) En meget bekjendt Litterat, Bibliothekar i Heidelberg, † 1627. Jvfr. Hist. Tidsskr, 5. R. IV, 657—8.

2) Florilegii magni seu Polyanthæ Tomus secundus Jani Gruteri, Argentor. 1624, Fol. er tilegnet Holger Rosenkrands ved en Dedication, der er dat. Tnbingæ 10 Martii 1623. (Denne Tom. II er en meget stor Foliant paa c. 2000 tæt og smaat trykte Sider — altsammen Uddrag af kirkelige og verdslige Forfatteres Værker fra Oldtiden). Hvorledes Gruter kan sige, at to Aar ere hendirundne, siden han tilegnede H. Rosenkrands Værket, se vi ikke.

3) En bekjendt Boghandler.

afflictiones.« Brevet handler derefter udførligt om Trængslers og Sorgers gavnlige Virkning paa de troende, og ender med en Forbøn for H. R. og hans Hustru, Fru Sophie.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 64—5).

117.

1624, 12. Maj. (Hafniæ). Caspar Bartholinus skriver til H. R. med en ung Mand, som anbefalet af ham og Brochmand attraaede Rektorembedet i Odense. H. R. bedes at interessere sig for ham. For øvrigt fortæller han, at Kansler Chr. Friis d. 1. Maj var rejst fra Kjøbenhavn til sin Gaard Kragerup, »at curru vectum et venti injuriæ expositum paroxysmus vehementior invasit«; han havde derfor maattet lægge sig ind i Roskilde og havde ladet Bartholin hente, som i en otte Dages Tid havde været hos ham, indtil det var blevet bedre med ham.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

118.

1624, 8. August. (Kjøbenhavn). Jakob Hasebard udtaler sin Glæde over H. Rosenkrands's Nærværelse, især over, at han kunde henvende sig til ham for at faa nogle Tvivl løste med Hensyn til Fortolkningen af 1 Kor. 15, som han med det første skulde »forklare til andres Opbyggelse«.

Dän. Bibl. II, 193—4.

119.

1624. W[ilhelmus] Alardus [Præst i Krempe] takker H. R. for hans Brev, hvoraf fremgik, at han var helbredet fra en farlig Sygdom, hvilket Alardus hjærtelig takker Gud for. At H. R. vilde tage sig af hans Sønner, var A. saare kjært: »cum non satis tibi sit binis meis filiis, qui in Dania vestra jam agunt, ut alter Josephus,

de victu quam benevolentissime prospexeris, sed tertio insuper etiam promotionis fenestram quam gratiosissime aperire dignatus fueris«. A. vilde derfor med det første sende sin Søn, Mag. Lampertus, til H. R., da han med Glæde erindrede, at H. R., da denne for 1½ Aar siden besøgte Alardus, havde opfordret ham til at sende denne Søn over til ham til Odense, for, naar han havde lært ham at kjende, at skaffe ham en Plads som Hovmester hos adelige Ynglinge.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291 4to. (p. 5).

120.

1625, [Januar]. (Crempis). Wilhelmus Alardus sender H. R. nogle Vers, som han i Juletiden havde skrevet til Ære for ham og for Sorø Akademi. Nylig havde han faaet Brev fra sin Søn, Lampert, hvoraf fremgik, at H. R. havde taget denne med sig fra Sorø til Odense. For al den Velvilje, H. R. viste Sønnen, takker Faderen og tvivler ikke om, at H. R. fremdeles vilde tage sig af hans Forfremmelse. Sønnen havde omtalt, at der var givet ham Udsigt til en Ansættelse ved Sorø Akademi, og haabede, at naar H. R. hjalp til, kunde han opnaa »*professio Lingvarum*«. Dette var Faderen meget kjært. Han henstiller nu Sagen til H. R. og anbefaler Sønnen paa det bedste. »*Nihil ipse præter Deum et studia honesta hactenus amat, at mundi illecebris, gratia Dei, alienior*«.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 8).

121.

1625, 19. Januar. D. Jesper Brochmand til H. R.

De permutatione operum Augustini gratias ago quam possum maximas. Nam quantum illa commutatio et mihi attulerit commodi et splendoris conciliarit meæ bibliothecæ, malo animo quam calamo deprædicare. Quæ vero ad-jungebantur Aristotelis opera, ea Dn. N. actutum tradidi.

De tuo autem ad nos adventu quod submones, auditu longe gratissimum. Id tantum doleo, quod eam, quam vellem et deberem, adprobare nequeam Illustri Domino fidem, in coquo procurando. Nam, ut quod res est dicam, pestifera lues ita infecit non paucas tenuioris sortis hominum ædiculas, ut minus mihi videatur tutum opera coquorum, qui nostram incolunt urbem, uti. Non enim ignorat Generosus Dominus, nasutulum hoc genus hominum nulla non, etiam contagio infecta, loca perreptare: non sine præsentī forte eorum periculo, quibus cibum cocturi essent. Suaderem eapropter, ut si Generoso Domino mens esset cum numerosiore familia ad nos accedere, et nonnullam, quod optamus et speramus, apud nos necitere moram, suummet secum adduceret coquum: sic enim Generosus Dominus sibi et familiæ suæ a contagiosis coquorum nostrorum tabernis metuere non haberet. Nec ego et mea familia penitus extra teli jactum huc usque positi fuimus. Nam filius Magnif. Dn. Cancellarii aliquot jam dies exanthematis graviter decubuit: quanquam, adjutu Christi, spes jam affulgeat opima maturæ restitutionis. Eodem illo exanthematum morbo et malo omnes et singuli Cancellarii liberi partim decubuerunt, partim decumbunt, quos visitatum cum veniret frater, ipsum etiam invasit contagium.

Legati Sueci advenerunt hesterno die, Regia Hafniensi arce excepti hospitio. Faxit Deus consilia nostra sint pacis et non belli. Nam premimur magna anonæ caritate: quam si exasperaret bellum, non paucis fame pereundum foret. Lætor publicos precum dies intra paucos menses nobis celebrandos esse. Det nobis Jesus Christus cor flexile, pronum in obsequium mandatorum Divinorum.

Porro quod petit Generosus Dominus, verbo subindicem, qui in publico congressu servetur ordo inter Professores Academicos et Senatū urbicum, inprimis ubi adsunt, qui in nostro ordine primi sunt. Paucis me ut absolvam: siqui e Doctoribus adsunt, cujuscunque demum

illi sint facultatis, consulum semper claudunt dextrum latus: sin vero soli adsunt Magistri, hi sinistrum latus semper consulum claudunt. — Plura non licet, partim ob festinam nuncii abitionem, partim ob publicam Longomontani de Ecclipsibus disputationem, cui ex officio interesse debeo. Deum ex animo precor, tibi Spiritu suo adsit, conatibus tuis benedicat, ac universam tuam familiam nullo non bonorum genere accumulēt. In qua voce finio, et ut te salvum brevi videamus, Jesum nostrum ardentē et devote venerabor. Hafniæ 19. Januarii 1625.

Qui, ut bono Reipublicæ pariter ac domus Dei commodo prosperrime et diutissime vivas, serio precatur.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4. (p. 53).

122.

1625, 25. Januar. (Ex Ottoniano Regio). H. R. skriver til Jo. Meursius og fortæller om, at han havde ligget syg i Kjøbenhavn i længere Tid. Hans Datter, Chr. Thomesens Hustru, havde efter sin Nedkomst ogsaa længe været meget svag, medens Manden var fraværende. Og da de endelig mente sig nogenlunde raske og begav sig paa Vejen til Fyn, døde Datterens Barn pludselig i et Værtshus, hvor de tilbragte den første Nat paa Rejsen. Al denne Sygdom og Bekymring havde afficeret H. R. stærkt og var Aarsag til, at han ikke havde svaret paa Meursius's sidste Brev. Nærværende handler for Resten om M.s forestaaende Ansættelse ved Sorø Akademi.

Jo. Meursii Opera, ed. Lamius, XI, 429—30. Smst. p. 385—6 findes et tidligere Brev fra H. R. til Meursius (dat. Otthoniæ 13. Juni 1623), hvori H. R. takker M. for Tilegnelsen af dennes »Pisistratus»; sender ham en Gave (arrhula) som Bevis paa sin Taknemmelighed og navnlig ogsaa for M.s Omsorg for H. R.s Søn.

123.

1625, 10. Februar. (Wewelsfleth). Henrik Hudemann¹⁾ tilegner H. R. sine »Divitiæ Poeticæ« (Hamb. 1625. 8vo.).

Suhms Saml. I, 3, 165—6. I Ny kgl. Saml. 1291. 4to, p. 86 findes et Brev fra H. Hudemann til H. R. i samme Anledning, hvori han tillige beder ham om en anbefaling til Detlev Rantzow, kgl. Raad og Amtmand i Steinburg Amt, for at han kunde faa et mere indbringende Embede.

124.

1625, 13. Februar. (Hafniæ). D. Jesper Brochmand opfordrer i de stærkeste Udtryk H. R. til at opgive alle verdslige Forretninger og alene at vie sine Kræfter til at fremme Guds Sag og at bringe Lægedom mod Kirkens Brøst. Han sender derhos H. R. en Afskrift af sin Fortolkning af Hebræerbrevet.

Dän. Bibl. III, 210—13.

125.

1625, 22. April. D. Jesper Brochmand til H. R.

Monita G^{ti}s Tuæ ad meam de Sacramentorum numero dissertationem non uno nomine mihi placuerunt. Dabo operam, ut ipsæ testentur theses, non mihi displicuisse salutaria monita, sed quam maxime curæ et cordi fuisse. Sunt tamen in iisdem illis G^{ti}s T. monitis, de quibus prima commoditate mihi consulendus es. Quædam enim sunt, quæ me nonnihil dubium habent. Optassem G^{tem} Tuam in fructuoso illo notarum et castigationum opere perrexisse. Nam quantum inde in me et forte meliorem juventutem redundasset commodi, non facile dixero. Spero tamen, me brevi perhibiturum G^{ti} Tuæ occasionem omnia ista explicandi, modò tantum vacui temporis ab aliis occu-

¹⁾ Sognepræst i Wewelsfleth i Holsten, jvfr. Cimbr. lit. I, 267.

pationibus impetrare poteris. Noster Aulæ-Magister, vere vir Dei, adfuit hesterno die Regiæ Majestati. Largiter potatum est, ita ut et Legatus Brandenburgicus, qui aderat, et Aulæ-Magister discesserint domum bene poti. Andreas Claudius, qui has exhibet, certam fovet spem gratiosæ dimissionis. Qui litterarum æstimator et litteratorum unicus fautor es, da juveni bono benignam atque facilem operam, et solve ipsum vinculis, quibus huc usque ligatus fuit. Quod te tam certo facturum confido, atque certus sum, te litterati ordinis decus atque præsidium esse. Vale vir illustris ac Danicum sacrarum meditationum opus mature absolute. Id enim si feceris, præmium, sponsore et vade Christo, tu et familia tua brevi expectabis amplissimum. Hafniæ 22. April 1625.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4. (p. 54).

126.

1625. (Sorø). M. Lampertus Alardi vilde ikke have skrevet til H. R., da han stadig ventede hans Ankomst til Sorø. Da det imidlertid trak ud dermed, og Sønnen [Jørgen R.], hvis Lærer han var, nu rejste hjem, skriver han: »Nunc filium tibi sisto cum exercitiis, ex quibus, in quantum hoc temporis decursu a meo ore et manuctu profecerit, facile et ex asse deprehendes«. Han forklarer, hvorledes han havde ordnet Sønnens Undervisning i de forskjellige Fag, og antyder for øvrigt, at han ved H. R.s Hjælp gjerne ønskede at opnaa en eller anden Ansættelse.

Afskr. i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 3—4).

127.

1625. Jakob Matthiesen til H. R.

Ἐνδαιμονέστατα διάγειν.

In metu sum, Generosissime Domine, ne sera scriptio in negligentia reatum veniat, ac si non vigilem satis

operam et par imperatis obsequium, Lipsiæ scilicet curandis, impenderim. Ne fiat! Itineris lentitudo, quod nolentem diutius voto tenuit, et post mediæ viæ interjectus commeantibus hac anni parte infrequens, in tarditatis sufficient excusationem. Quum enim Getzora defectus societatis ventusque pertinaciter adversus compendii curam tædiosissimâ morâ elusisset, nescio quo insuper omine confusus, si urbem epidemica affectione tactam hospes et solitarius accessissem, iter per Fimmeriam et Oldenburgii ducatum Lubecam versus contuli. Vix crediderim usquam gentium currus iniquiore stipendii pretio elocari. Hic vero Hunnium adii, parcæ loquelæ virum, varii de variis sermones, quos consilium de Witeberga studiorum primitiis devovenda cum voto auctario conclusit. Eo itaque propendens, postquam pervectoris expectatio diutule me esset commorata, iter per Mechelburgiam et Marchiam lego, nullus miles, periculum nullum, etiamsi rumor omnia in deterius aucta sparsisset. Sed ut Lipsiam revertar, iter in Patriam relegerat Nicolaus, cum ipsum conventum venissem, id quod G. V. jam dudum per Parentis literas innotuisse temporis mora facit, ut opiner. Interim si qua fides victoribus et quantum expiscari licuit, non degener ejus loci incola vixit, quippe modestiæ et literarum studiosissimus. Verum illibenter hac chorda oberro, Optime Mecœnas, ut ne ex monitu vaferrimi Poetarum

Incutiant aliena mihi peccata ruborem, si quid ab ejus moribus dissonum auritus duntaxat testis retulerim. Apud Frantzium convictus tesseram juxta ac contubernium suscepi, licet heic etiam, ut nusquam non, largiter bibendi disciplina in parte libertatis ac pene laudis censeatur. Mei desiderii cura est, ut decurso tempore, quod studiis hic et alibi devovi, amissa mihi felicitas renascatur; adeo mature cum Lycio illo me *χρυσεία χαλκείον* demutasse, non sine indignatione intelligo. Interim Divinam providentiam obtestor, ut G. V. quam diutissime

seculo reservet ac rebus humanis interesse patiatur. Fa-
veant propitia fata ingenti dono ac muneri, quod Ecclesiæ
afflictæ contulerunt, addantque beneficio ejus diuturnam
possessionem. Ita vale O et præsidium et dulce decus
meum cum nobilissima uxore, liberis et tota familia.
[Wittebergæ] 1625.

V. G. servus et alumnus
Jacobus Matth(iades).

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4. (p. 100). Samme-
steds p. 101 findes et andet Brev, dat. Witteb. 1625, fra samme til
samme, afsendt med M. Oluf Vind, der drog hjem til Fædrelandet.
Jac. Matthiesen fortæller, at han havde begyndt at lægge sig efter
Mathematik, og at han fortrød, at han ikke, da han var i H. R.s
familia, havde benyttet sig af den Globus og de andre Hjælpemidler,
som sammesteds fandtes, til dette Studium. — Smst. p. 102 findes
endvidere et Brev, dat. Vitebergæ 14. Aug. 1625, fra Jac. Matthiesen
til H. R.s Søn Jørgen.

128.

1625, 17. Maj. M. Svend Pedersen i Odense til H. R.

Bonum mane cum valetudinis bono prævio voto
precor. Advenit hesternâ vesperâ desideratus et expec-
tatus Meursius cum uxore, ut intellexi. Idque V. G^{ti} ut
significarem, apud me effecit amor, quo virum illum præ-
clarum V. G^{tas} persequi est observata. Susceptum hospitio
apud Chirurghum Meinertidem sum doctus. Optime valeat
V. G^{tas}, etiamnum calidum est matutinæ orationis meæ
votum. E Musæo meo raptim. 17. Maji 1625.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling. En Efterskrift forbi-
gaas. Foruden de i nærværende Samling optagne Breve fra M. Svend
Pedersen til H. R. findes i Bøllings Brevsamling (og tildels ogsaa i
Ny kgl. Saml. 1291. 4) ikke faa andre fra samme Mand (i Tidsrummet
1621—8) til H. R. og hans Søn Jørgen; men da de ere mere op-
lysende til Sv. Pedersens egen end til H. R.s Historie, forbigaas
de her. Jvfr. Bloch, Den Fyenske Geistligheds Historie, I, 361.

129.

1625, 20. Maj. H. R. til Kansler Chr. Friis.

Kiere Hr. Cantzeler, kiere Broder, Frende och besynderlig gode Wen, nest min wenlig helsen och tacksigelse for bewist gode, och min willig redebudenhed dig till all tieniste och welbehag, kand ieg dig wenlig icke forholde, att woris Meenighedt her wdj Byen haffuer werett min forskriff till dig begiærendis, att effterdj de nu acter strax att afferdige deris Skib igen paa Spanien eller Portugall, du da wilde well giøre och befodre dennem till hans Ma: Pass paa samme deris Reise, saa frembt dig siunis, att de skulde kunde fredlig paa de Coster traffiquere, effter att de affskaffer alle huis hollandske Folck, som de haffue paa samme deris Skib. Er gierne begierendis, du wilde lade mig din betenckende derom forstaa, och saa frembt dett wden Fare formeenis att kunde ske, de da hans Ma. Pass paa bemelte Coster at segle maatte bekomme.

Noster Meursius hisce diebus cum familiâ ex Batauia huc aduenit, et ob morbum ferme lethalem filiolarum aliquamdiu hic subsistit¹⁾. Opportunè profecto, quod sciam habitationem ipsi necdum paratam ne quidem quâ haud incommode, nedum ut qua dignè satis excipi possit. Vir profecto supra Opinionem longè doctissimus, multarumque rerum scientiâ, historiarum imprimis omnium seculorum atque ciuilis prudentiæ, vberè adprime noticia admirandus. Hora vna post alteram vix effluit, ut non amplissimæ eruditionis specimina varia prodat atque demonstrat. Plurima secum adfert jam elaborata, quæ honori nostræ Patriæ dicauit et reseruauit, vbi Typographus datus hic fuerit, qui Typis publicis, satis eiusmodi operis dignis,

¹⁾ I en Maaned beholdt H. R. ham hos sig (se Jo. Meursii Opera, ed. Lamius. XI, 432).

ea excipere par sit. Athenas Batauas in lucem nuperrime edidit, Lugdunensis videlicet Urbis, Regionis et Athenæi descriptionem, qua tum Batauiæ valedicere, tum patriam nostram salutare propositum sibi habet. Eas tibi inscripsit, coram ipse oblaturus. Inter alia mirum id sibi accidisse memorat, Quod cum ipse, vbi primum à me ad hanc capessendam functionem euocaretur, quingentorum thalerorum Currentium, quos vocant, præmium ipsi, prout mihi indicatum et injunctum est, statuerim; nuper tamen ab Engelbrechto¹⁾ literas acceperit, quadringentorum tantum thalerorum salarium sibi à Professione commissa expectandum esse; neque ego, nisi errore Engelbrechti id factum esse, respondere ipsi quidquam habebam. Siquidem vero et mox, vt Regiæ Ma^{ti} operam suam condixerit, officio suo Lugduni renunciarit, spe solida in ipsius Maj^{tem} confecta, indemnem sibi eam haud dubiam nec intempestiue nimis sollicitam suam futuram promptitudinem, sumptus etiam in iter hoc difficile ac periculosum valde fecerit haud exiguos, In spem constantem erectus perstat, eodem se beneficio vicissim hisce ipsis nominibus perfruiturum, quod doctis omnibus viris aliunde vocatis debere se, Academiæ omnium Mæcenates, perpetuà consuetudine demonstrauerunt. Patrem octogenarium, agnatos et affines desideratissimos, prædia et bona amplissima, patriam denique vniuersam, in cuius Academia per annos viginti quatuor honoratissimus vixit, virisque eminentissimis quibusuis, iuxta ac clarissimis per vniuersam eam regionem charissimus extitit, haudquaquam deseruisset, nisi præter amorem mei, illustris imprimis tuæ per regiones istas famæ nominibus plurimis celebratæ illicio, in id inductus fuisset. Justissimas vero habere me causas, ob quas et nobis de viro isto impensè gratuler, et optimè prospectum ipsi fore, anxie percupiam, ipse coram luculenter sponte promptissima deprehendis. Valeas cum vxore et vniuersa

¹⁾ Nicolaus Eggebrecht, Sekretær i det tyske Kancelli.

tua familia felicissime. Ottoniano Regio xx Majj Ao.
M. D. C. XXV.

T. Rosenkrantz G.

C. D. M. mpp.

Jeg haffuer for næsten tre Wger siden afferdiget mitt Bud til dig, anlangende en Befalning om at Mageskiffte imellem Anne Lycke S. Caie Rantzows och mig. Kand aldrig wide, om Budett er noget paa Weien tilkommen. Jacob Wlfeldt Corfitzsøns gods her wed Løffuitzmoese er att bekomme for 55 Rdrl. tønde Korn, til ombslag att erlegge, eller ochsaa paa Breff och Forsickring; er wd-woldt gott gods, om ieg derpaa skall handle. Jens Mand i Assens, som ieg seenist skreff, er endnu icke kommen hiemb fra Øxen Markett. Naar hand kommer, skall ieg skriffue dig beskedt. Hans Kaas er først for kort tid siden kommen fra Sielandt, saa ieg ingen endelig Swar fra hannem haffuer bekommet. Formercker dog icke andett, end hand skall worde god att handle med, naar ieg faar din Willie at wide. Optarim mihi mature de eo constare posse, nam ab alijs sollicitor, quos succensos alio detineo, quod tibi potius quam illis cedere bonis malim.

Udskrift: Erlig och welbiurdige Mand Her Christen Friis till Kragerup, Ridder, Kongl. Maytt. tro Mand, Raad och Cantzeler, min kierre Frende, Broder och synderlige gode Wenn, gandske wenligen tillskreffuet.

Orig. i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

130.

1625. [D. Casper Bartholin] til H. R.

Salutem!

Dum avidus cottidie adventum tuum, Vir Generos^e et Mecænas constantissime, exspecto: fama hiantem deludit, et minus benè G^m T^m habere (ò utinam falsa) ob

20*

alterius crucis ¹⁾ debilitatem prædicat. Sanet Dæus, qui sauciavit! et sanabit, precibus a me aliisque sollicitandus. Exemplum mitto compendiorum pro tyrunculis Rhetorici et Logici. Talem editionem et mihi et typographo extorserunt superiores. Logica mea locupletata jam sub prælo fervet: spero adhuc auctiorem futuram aliquando te monitore et doctore, cum manus ad tuas pervenerit. Delineationem T. G^{ti} Metaphysicam diu promissam anxie expeto atque exspecto, bonâ fide illico restituendam. Valetudo adhuc non parum vacillat: publicè tamen prælego, et privatis insuper lucubrationibus variis pro modulo viribusque invigilo. A Petro N. nihil quidquam adhuc responsi. Utinam literæ modò Regiæ ad ipsum devenissent, ne internuncius vel maris undis vel latronum insultibus absorptus unâ cum iis perierit. Sperabimus tamen meliora. Deus G. T. cum uxore nobiliss. liberis universaque familia Christianitati diutissimè superesse velit, in regni sui ampliationem et Sathanici demolitionem. Haf. 625.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

131.

1625, 23. Juli. Kgl. Befaling til H. R. om at begive sig til Sorø for at høre Akademiets Regnskab.

Tauber, Sorø Academi, Bilag, S. XVII.

132.

1625, 13. August. (Krempe). Wilhelm Alardus skriver til H. R.: han havde egentlig betænkt at sende denne sin Søn ²⁾ til Wittenberg, men havde forandret sin Beslutning og sendte ham nu til H. R. med Bøn om, at denne vilde skjænke ham sin Velvilje og fremme hans Studier.

Afskr. i Ny kgl. Saml. 1291. 4to (p. 9).

¹⁾ Vistnok Afskriverfejl for: cruris.

²⁾ Formodentlig Frants Alardus (se Personalhist. Tidsskr, 1. R. III, 263).

133.

1625, 9. September. (Ex Ottoniano Regio). H. R. skriver til Joh. Meursius, at han sender sin Søn Jørgen tilbage til Sorø, et Vidnesbyrd om hans Tillid til Lærerne der. Han ledsagedes af sin Hovmester, M. Lampertus Alardus. H. R. beder Meursius at tage sig af Sønnen.

Jo. Meursii Opera ed. Lamius, XI, 433—4.

134.

1625. (Sorø). M. Lampertus Alardi skriver til H. R. Han havde overbragt Brevet til Just Høeg, der paa Tydsk havde meddelt ham Indholdet af samme. Alardi havde deraf med Glæde erfaret, hvor varmt H. R. havde anbefalet ham. Høeg havde medgivet ham et Brev til Kansleren, hvormed han var rejst til Kjøbenhavn; men det var dog ikke lykkedes ham der at faa nogen akademisk Ansættelse, som han havde ønsket, men Kansleren havde raadet ham til at antage en Hovmesterplads hos en Adelsmand. Alardi beder nu H. R. tage sig af ham for hans Faders Skyld. »Si nullus ad Professionem aliquam pateat aditus, exoptarem me unum vel alterum Nobilem adolescentem tuâ operâ impetrare, quocum ad sublevationem sumptuum ad externos iterum me recipere possim, vel etiam, quod malim, ad aliud quoddam promoveri me posse officium, unde commode me sustentare possim, quorum vel mille in tua dispensatione esse, tam certò mihi persvasum habeo, quàm quod persvasissimum«¹⁾.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 1—2).

¹⁾ Lamb. Alardi blev i Sept. 1625 valgt til Archidiaconus i Krempe (tiltraadte dog først 1626); senere blev han Præst i Brunsbüttel i Ditmarsken, † 1672 (Møller, Cimbr. lit. I, 7—8. Michelsen, Archiv für Staats- u. Kirchengesch. der Herzogthümer. IV, 88—9). Et vigtigt historisk Værk af ham: »Nordalbingia, sive Historia rerum præcipuarum in Nordalbingia a temporibus Caroli Magni ad annum præsentem 1643 a principibus et populis gestarum succincta juxta annorum seriem comprehensa«, er trykt i 1ste Del af Westphalens Monum. Hist. Germaniæ.

135.

1625, 8. November. (Sorø). L(aurentius) J(acobi) H(intzholmius) skriver til H. R. og sender ham Afskrift af et af hans religiøse Skrifter, samt udtaler i stærke Ord sin umaadelige Længsel efter mere fra hans Haand.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling. Et Forretningsbrev fra H. R. til Kansler Chr. Friis, dat. Odensegaard 6. Nvbr. 1625, findes citeret i mine Hist. Kildeskr. 1. R. I, 694.

136.

1625, 12. December. M. Lampert Alardus til H. R.

Mitto ad tuam Generositatem, Magnif. D^{no} Præsæs, alterâ jam vice filii G(eorgii) exercitia, præsentî hîc exhibenda, si tuo conspectu Sorø nos gaudere contigisset, quod etiam atque etiam nobis promittebamus. Nunc cum non nisi ab gravissimas causas in Fioniam iterum concesserit tua Magnificentia, nobis insalutatis, consultum duxi absentem filii studiis exhilarare, qui præsentem non poteram. — — Jussi ipsum matri etiam specimen aliquod diligentîæ exhibere labore tali, de quo facile apud ipsam judicium. Eleganti ergo penicilli ductu Matrem Mariam cum infante Jesulo adumbrare voluit, vivisque coloribus eam animavit, non infelicius, ut videtur, quàm si a manu profectum fuisset unice illi rei deditâ. Æqui bonique hoc a vobis consultum iri planè confido. De ordinandis imposterum G(eorgii) studiis libentissime cum tua Magnif. præsens contulissem: nihil tamen minus (!) ipse prævidero, quid in rem ejus apprimè sit conducibile, licet dispositio tua jam non accesserit. Confidat enim Tua Magnif. me nihil prius aut posterius habiturum, quàm illum gnaviorem et eruditorem ut producam, quàm quidem ad me accessit. Elaboravi in ejus usum non ita pridem Lexicon novum thematum Græcorum, et de eo Tuæ Mag. judicium expectavi. Si per ocium brevi epistolio de hoc me informare eadem dignata fuerit, ampliter me voti mei compotem reddiderit. In Theologicis etiam si Tua Magnif.

aliquid mecum communicaverit, quod sæpius petii et adhuc anxie desidero, albæ me Gallinæ filium gloriabor. Contigit Tuæ Magnif. a Deo singulare lumen in bibliorum sensu, quo si me privaverit, utpote ad enucleanda mysteria Dei jam vocatum, non sine meo vehementissimi doloris adfectu, multorum autem piorum graviore dispendio, id ipsum fieri etiam atque etiam Tua Magnif. confirmabit. — — Dabam Soræ 12. Dec. 1625.

M. Lampertus Alardus.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

137.

1626, 12. Januar. D. Johan Lauremberg til H. R.

Generose Dñe, Mecœnas perpetim colende!

Benevolus G. T. erga me affectus, et jugis singularium beneficiorum mihi meisque præstitorum recordatio audaciam mihi dederunt novum insuper honorem a G. T. submissee expetendi. Cum enim uxor mea filiolum hesternà nocte pepererit, isque per sacrum baptismum Ecclesiæ Christi futuro die Dominico initiandus sit, animum induxi, G. T. ad Christianum hoc officium appellare, et hisce literis quàm humiliter obsecrare, velit hoc me honore dignari, filiolumque meum e sacro fonte suscipere, et sancto hoc opere me sibi, cui post Deum immortalæ omnia me debere agnosco, porro devincere. Promittit mihi facilitas tua et singularis ac insolita in tanto dignitatis fastigio humanitas, fore, ut voti mei compos reddar, nec quicquam gratius animo meo continget, quam ut te, quem hactenus Patronum unicum colui, posthinc etiam compatrem venerari ausim: utque favor ille, quo G. T. me dignata est, spirituali hoc necessitudinis vinculo adstrictus, hæreditaria serie etiam in filiolum meum derivetur. Præsentiam G. T. ad consvetas ceremonias ex animo optarem, sed quia necessitas Sacramenti et tenellæ ætatis imbecillitas moram non patiuntur, ipsum anni tem-

pus difficile et negotiorum gravitas, quibus G. T. perpetuo distringi scio, faciunt, ut de adventu G. T. desperem, doleo hoc meo me voto frustrari. Bene valeat G. T., et suis ac Reipubl. literariæ felicissime ac diutissime supersit.

Soræ 1626, 12. Jan.

Joan. Lauremberg.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to (p. 92).

138.

1626, 25. Januar. D. Jesper Brochmand til H. R.

Quanquam acri ad fauces et pectus defluxione ita urgear, ut vix sine difficultate aut oculos chartæ aut calamo manum admovere possim, intermittere tamen non queo, quin oblata per Jacobum Matthiadem commoditate scribendi, solicite instem et pro meo in Ecclesiam animo atque affectu calide petam, ut sperata promissa tandem exsolvantur. Intellexi e litteris Dn. D. Bartholino inscriptis, in Generoso Domino non esse moram, quo minus opus maturetur, desiderari tantum, qui exscribendi partes feliciter satis sustinere possint. Nullus dubito, quin Gymnasii vestri Professores operam suam in re adeo sancta et salutari libenter Generoso Domino sint commodaturi. Ego certe, si adessem, mallet noctes impendere operi exscribendo, quam ut instituto tuo ulla injiceretur remora. Deus a nobis omnibus serio orandus est, ut tibi suo Spiritu adsit, quo quod Spiritus ipsius adjumento cœptum est, ejusdem Spiritus gratia ad optatum finem citra longiorem procrastinationem perducatur. Mortales sumus, nec quisquam vel crastinum sibi poterit polliceri. Unde quam molesta nobis in re tanta accidat vel brevioris temporis mora, de facili est observare. Deo tuam G^{tem} animo devotissimo commendabimus; in nomine Jesu ardentem precaturi, ut quo utilius Ecclesiæ Dei esse poterit opus, quod moliris, eo etiam citius cum Ecclesia communicetur, inprimis hoc afflictissimo seculo, quo nihil nisi cædes et furentia arma audiuntur. Jacobum Matthiadem G^{ti} Tuæ

non commendo, quippe tibi dudum commendatum, et quidem a suamet virtute. Dolet non parum et deflet difficiliores Patris mores et mandata, quæ tamen suffert, ne quid commisisse unquam videatur in pietatem, quam Patri debet. Meditatur reditum in Germaniam, sed non abiturus nisi ad loca, quæ G^{tas} T. svaserit adeunda. Pietas ipsi chara est et in pretio, ac certus sum, ipsum ad magna natum, modo G^{tas} T. non dedignetur ipsum ad Regiam pietatis viam manuducere. Quod te ultro facturum cum sciam, finio, et G^{tas} Tuæ sacros labores Deo nostro in nomine Jesu Christi pie commendo. Vale Vir illustris, et domus Dei commoda more tuo promovere perge. Hafniæ 25. Januarii 1626.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4. (p. 59).

139.

1626. 3die Marts. (Kjøbenhavn). Kgl. Befaling, at Holger Rosenkrands istedenfor afg. Eske Broch til Estrup skulde træde sammen med Christian Holk til Bustrup, Danmarks Riges Raad og Embedsmand paa Silkeborg, for „at dømme udi en Præsts Sag, ved Navn H. Søren Jensen i Vejlbj i Kalø Len, som beskyldes for et Manddrab“.

Jydske Tegnelser VIII, 7—8.

140.

1626, 12. Marts. Lavrits Jakobsen Hindsholm til H. R.

Vix ausim effari, Magnifice et Generose Vir, Domine et Fautor post Deum summe et unice, quanto nuper sim cumulatus gaudio, lectis literis tuis, partim quod intellexerim, brevi ad nos excurrere G. T. esse propositum, cujus quidem adventus exspectatio animum diu meum jucunda spe oblectavit, multa siquidem et varia sunt, quæ, si colloquii tui facultas obtigerit, in sinum tuum effundere percuperem, sinum, inquam, pietate pariter humanitate et

benevolentia spectatissimum: partim etiam quod G. T. de fide, quam sancte servandam jam pridem dedi, nihil dubitare cognoverim. Tua G. velim sibi persvasissimum habeat, id quod et pietas ipsa et recta ratio (taceo meritorum multitudinem, benevolum in me affectum silentio veneror, et alia quam plurima, quæ me sibi totum tenent obæratum) severe jubent, nullo pacto violaturum, officioque commisso nullo loco, nullave parte, quantum quidem in me est, defuturum unquam. Perpetuo namque animum meum subit gravissima illa, quam spiritus conceptis verbis Col. 3 v. 22, 23, 24 descriptam reliquit *παραινεσις*, quæ sane plus apud me potest, quam ut ullas officii partes *ῥάθυμος* deseram, etiam propriis omnibus posthabitis.

Verum enimvero cum ipsa non nesciat G. Tua, quam arduum id sit et laboriosum, quamque difficile mihi soli utramque hanc provinciam diu sustinere, scilicet filiorum tuorum omnium educationi, ea qua par est fide, ea cura, eaque diligentia (quanti enim intersit non equidem ignoro) sufficere posse; Georgius siquidem sibi totum, hi itidem et totum deposcunt hominem; summa necessitate commotus, precibus et obtestatione omni suppliciter Gen. Dn. meum oro atque obsecro, ut hoc agat, quod agit, et in maximis suis curis aliquid temporis impertiri dignetur etiam huic curæ, ut brevi nobis mittatur aliquis, cui G. Tuæ filii Georgii cura committatur. Sic enim fore spero, ut cum Deo bono feliciter progrediantur parvuli mei, et mihi nonnunquam paululum respirare concedatur. Nulla enim, mihi crede, per integrum diem vel semihorula nunc superest, quam propriis studiis, quæ nunc prorsus abjecta jacent, tribuere licet. Horum proinde ut misereatur Gen. Dn. meus, obnixè rogo. Cito enim pede labitur ætas, nec bona tam sequitur, quam bona prima fuit. Sed utut ceciderit, ignoscas tantum, quæso, animo impatienti. Excessi, fateor, modum non solum epistolæ, sed et modestiæ, sed hanc mihi libertatem humanitas tua benevolentique, ut spero, indulget, cui me measque spes secundum

Deum commendo atque trado. De cœtero Deo æterno æternum commendatus, vivas et valeas quam diutissime incolumis, animitus precor. Ex illustri Sorana 12. Martii 1626.

G. T. alumnus subjectissimus
Laurentius Jacobi H.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4. (p. 88).

141.

1626, 15. Marts. (Segeberg). Joachimus Morsius tilbyder H. R. et fortrinligt Bibliothek, som en ærværdig Olding, der boede i en katholsk Hovedstad gjerne vilde afhænde, da han frygtede for, at det vilde blive røvet fra ham i disse urolige Tider. Hvis H. R. havde Lyst til at gaa ind derpaa, vilde vedkommende begive sig til ham medtagende bl. a. nogle Haandskrifter, som ikke svævede i mindre Fare.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 115).

142.

1626. (Hafniæ). En unævnt (uden Tvivl D. Caspar Bartholin) skriver til H. R.: »De litteris per M. N. allatis magnas merito gratias ago, quippe quæ laborum tuorum sanctissimorum, quibus Deus ex alto benedicat, avidum spe brevi indispiscendorum exhilaravit. Deus Dominus noster, qui vires mentis incomparabiles G. T. indulsit, tales ut labores perficiantur, idem etiam corporis valetudinem confirmet, ut regnum Dei in hisce Septentrionalibus regnis magis magisque amplificetur, Diaboli vero et squammarum ejus funditus evertatur». Forøvrigt taler Brevskriveren om sit eget slette Helbred og de store Lidelser, han maatte gjennemgaa af Stensmerter («hosti intestino crudeli, nempe calculo, immane infestor»), hvorfor han anbefaler sig til H. R.s og andre fromme Menneskers

Forbønner hos Gud, da andre anvendte Lægemidler ikke havde bragt ham Lindring.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to. (p. 19).

143.

1626, 4. April. M. Christen Jensen i Vejle til H. R.

Illustris ac Generose Domine!

Tumultuariæ huic meæ in mediis negotiorum (περὶ τὰ τοῦ Θεοῦ) æstibus exaratæ scriptioni quod veniam apud G. T. sperem, facit non aliqua mea impudentia, sed summa tua et inimitabilis plerisque humanitas sincero pietatis zelo imbuta, hæc animum addit, hæc stilum porrigit, hæc de solita Meccænatis mei benevolentia bene sperare jubet. Brevitatem certe meam excusabit, spero, tum Gigantæa illa curarum moles, qua G. T. in horas premi, magno licet Ecclesiæ Patriæque bono, jam pridem cognovi, tum vero quod ab I. T. G. ante sesquiannum in prædio Stowgaardiano accepi mandatum, ut si quæ scriberem, quam paucissimis id efficere conarer. Æquis ergo auribus petitionem meam excipe. Quæ proximo colloquio, cum ex via ad nos deflectere G. T. dignata fuit, de actionibus Dei, lucis, amoris, spiritus propriis, et propter hominum in ἀστασία sua culpam alienis potenter ex oraculis Spiritus Dei, et fuse me docuisti, ita revocatis singulis crebrius ad mentem, mihi percepisse videor, ut immortales Deo meo, Tuæque insimul Generositati, gratias interea egerim, agam, acturus sim. Unicum me nonnihil torquet, quod in tanto tam divino verborum Divinorum, quæ tum stilasse labia tua gratus memini, flumine, hoc non satis fideliter memoria retinuerit, cur videlicet reliquis creaturis attribuitur tantum in Deo σύστασις, soli autem homini ὑπόστασις? Aliorum (pauci autem sunt, quos hujus tam celsi mysterii cura ac cogitatio subit) sententias super hac re novi, sed vaeh! quam frigidas. Mihi autem meisque λογισμοῖς nihil quicquam hac in parte credo. Tu

autem solus es, Generose Mecœnas, qui hoc mihi sacra-
rium aperuisti, solus, qui facem ad interiora perrimanda
prælucere potes. Fac hoc, qui fecisti mihi majora im-
merito, fac in nominis Divini gloriam, quam certo labor
tuus sacrosanctus his promotum ibit.

Nova apud nos pene nulla. Canutius¹⁾ antiquum ob-
tinet, ægerrime ferens, quod insalutatum se G. T. proxime
præterierit. Quid multa? ex cute gemina ac pelle spirat,
nunc vulpinas blanditias, nunc leoninas minas, ut nisi
ipsa ingravescens valetudo breviorum illi vitam sisteret,
ego apprime homini ab insania metuerem. Ignosce quæ-
renti G. D. Cum Lexicon Schereri nuper Hamburgo acce-
pisssem, responsi hoc a Bibliopola accepi, Grammaticen
istam sacræ lingvæ Blanckenburgianam nuspiam compa-
rere. Pœnitet acerrime, quod non ab I. T. G. Typographi
locum nomenque expiscatus sim. — Hic sistere jubet alatus
hic Mercurius. Ego, ut huic meæ seu inscitæ, seu im-
pudentiæ, veniam facias, humillime oro ac obtestor, meque
totum cum uxorcula (pro salute tua in precibus ad Deum
non minus me ipso sollicita) et reculis meis studiisque in
vineâ Domini commendo. Deus ter Opt. Max. salvum te
ac incolumem quam diutissime servet, mihi bonisque om-
nibus Divini nominis studiosis, adeo et toti Ecclesiæ ni-
mium jam afflictæ et turbatæ, propter nomen sanctum
suum. Amen. Scribebam Veillæ prid. Nonarum Aprilis 1626.

J. G. T. D.

Christiernus Jani.

Conjux mea ex salmonibus nostratibus nescio quid
munusculi adornat, Persico, G. D., ut vides, more, sic
enim etiam frigidæ haustu litare tentat, cum thure et heca-
tombis non detur, tantum ut grati animi indicium exstet.
Is vero ut gratus porro sit G. T., vehementer rogo. Vale.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4. (p. 90).

¹⁾ Den afsatte Odense-Biskop, M. Hans Knudsen Vejle.

144.

1626, 8. April. (Ravnholt). Holger Rosenkrands's Fundats paa 1000 Rdlr. in Specie, hvoraf Renten skulde tildeles 3 Skolepersoner i Odense Gymnasium.

Hofman, Fundationer V, 15—7. Orig. findes i Odense Bispearkiv, Gymnasiets Breve 2.

145.

1626, 12. April. Lavrits Jakobsen Hindsholm til H. R.

Licet, Generose Domine, ore quam calamo me nunc expedire malle, utpote qui summo adventus Generositatis tuæ desiderio teneor, alloquium literarium exposcentibus nuperis per Joh. Mullenium datis literulis, dicto audiens, mandatum Generositatis Tuæ executurus, cum sanctiores G. T. occupationes, tum nimiam tabellionis festinantiam contemplatus, quantum quidem negotio curando visum est, breviter nunc exhibere placuit. Verum in rebus dubiis cum præstet quærendo molestiam creare, quam præcipitanter agendo exorbitare, et vero literæ Mullenii dubium nonnihilo me habeant, consultum duxi, ante commissi executionem, a Gen. Tua, quid hac in causa factum velit, sciscitari. Etenim D. Laurembergium, præmissa gratiarum actione, summo opere rogare jubeor, velit is in profectum subinde filiorum inquirere, eorumque studiis vacare, ut præscripta verba retineam. Quid autem sibi hæc velint, non satis assequor. Incertus namque sententiæ addubito, debeatne D. Laurembergius Georgii studia loco absentis M. N. continuo dirigere et moderari, id quod vocula subinde apposita recusare videtur, an vero Georgium privatim, singulis diebus per horulæ spatium in Græcis, ut ante, informare, quod quidem integrum jam annum, a discessu scilicet M. N., prorsus et plane intermisit; vel denique an in profectum tantummodo filiorum omnium subinde inquirere, adhibita iudicii eruditionisque

eorum exploratione. De hisce igitur, ut me certio-
 faciat G. Tua, supplex oro. De fratre autem ejusdem,
 quod rescribere jubear, sic habeat G. Tua, ipsum heic
 loci nunc non degere, sed Rostochii. Ante annum enim
 facta hinc discessione, nondum remeavit. Reliqua vero,
 quæ referre percuperem, aures nactus Tuæ G. (quod
 propediem futurum spero) coram exponere animus est.
 Nos omnes divina gratia etiamnum belle habemus. O
 vivat et valeat quam diutissime incolumis G. Tua, Deo
 æterno æviternum commendata. Scribebam Soræ currente
 calamo 12. Aprilis 1626.

G. t. subjectissimus alumnus
 Laurentius Jacobi H.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4. (p. 89).

146.

1626. [Maj] (Ad Sliæ vicum). Theodorus Bus-
 sius skriver til H. R.: »da jeg efter vor allernaad.
 Konges Befaling for en Tid siden forlagde min Bolig til
 Holsten (∴ Slesvig), var der intet, som virkede mere til-
 lokkende paa mig end Udsigten til paa Grund af Stedets
 Nærhed oftere at faa Lejlighed til at se og tale med Ed.
 Velbyrdighed. Efter sin Ankomst havde han dog haft
 saa mange Besværligheder af forskjellig Art, at han hidtil
 ikke havde haft Lejlighed til at optage Forbindelse med
 H. R. »Commodum autem accedit, ut ab amico adjunctus
 hisce fasciculus ad G. T. curandus mihi transmitteretur,
 et cl. Kirckmannus¹⁾ a me contenderet, ut apud rerum
 Danicarum peritos inquirere vellem, si qua in Dania ex-
 staret sive edita sive manuscripta Theodorici Monachi
 regum Norwagiensium ducentorum et amplius annorum
 historia, itemque anonymi de profectioe Danorum in

¹⁾ Johan Kirckmann født i Lybek 1575, † 1643, var først Professor
 Poëseos i Rostok, siden Rektor i Lybek.

terram sanctam, circa annum Christi 1187, tempore Regis Canuti Woldemari F. suscepta. Utriusque enim scripti membranas nactus est vir optimus, quas, nisi ante alibi exstare sciat, in publicum dare et Regiæ Majestati tanquam egregium antiquitatis thesaurum humiliter offerre operæ pretium se facturum sperat. Qua in re cum ipsi omnino gratificari debuerim, simulque scribendi occasionem arripere placuerit, non potui, quin ad G. T. referrem, simulque capitula utriusque tractatus mihi communicata transmitterem. Neque enim alius in hoc negotio mihi adducendus fuit, quàm G. Tua, quam patriæ ut et omnis eruditæ aliæ antiquitatis nihil latere, et præterea iis, qui literariæ rei commoda juvare annituntur, enixè favere, omnibus cordatis et intelligentibus notissimum est. Obligabit autem et me et Kirckmannum, si super hoc instituto consilium suum nobis impartiri non dedignabitur«.

Afskrift i Kgl. Bibl. Bøllings Brevsamling.

147.

1626, 20. Maj. M. Christen Jensen til H. R.

Illustris ac Generose Domine!

Confluunt his diebus ex angulis omnibus ad comitia nostri homines¹⁾. Addo et ego me socium, licet serius. Ad comitia venio, non exhibiturus negotium sacro tribunali et venerando patrum consessui, sed uni procerum, qui vindicias justis et æqui cum aliis, pietatis autem ac veritatis cœlestis patrocinium solus sibi impositum, ingenti Ecclesiæ bono, sustinet, tuetur. Tu is es, Generose Domine, cui cum nuper sumptâ præter solitum audaciâ molestiam me rudi epistolâ creasse metuerem, Deus bone! etiam voluptatem ultra attulisse perscripsisti. O faustum sidus, o diem lætum, nunquam mente mihi memoriaque

¹⁾ Herredagen i Kolding (jfr. Erslev, Aktstykker til Rigsraadets og Stændermødernes Hist. i Chr. IV's Tid. I, 474 ff.).

excutiendum. — — Efficit hæc G. T. facilitas, ut gnaviter in posterum sim impudens in compellendo, rogando, interrogando. Usque eò mens mea quantò magis divinis his eloquiis pascitur, eò esurit magis, et limpidissimæ hæc quò plus potantur, plus sitiuntur aquæ. — — —

Wiellæ 20. Maji Anno 1626.

I. G. T.

H. C.

Christianus Jani.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

148.

1626, 27. Maj. Dr. Christianus Matthiæ til H. R.

Generose et Nobilissime Dñe R., fautor et amice æternum suspiciende, molesta vitæ meæ ratio et maxima locorum, qvâ ab invicem disjuncti sumus, intercapedo facit, qvòd toto fere triennio nihil ad te literarum dederim. Certo autem tibi persuadeas velim, nulla tam alta montium juga, nec tam vastæ latitudinis maria, qvæ te mihi præripiunt, qvin imò jucundissimam tui memoriam blandienti gaudio foveo et subinde revoco. Doctrina namqve exquisita verèqve stupenda, virtus excelsa, humanitas rara, et, qvæ caput est, pietas vera atqve sincera, qvæ in te novi sita, me, velut magnes ferrum, ad se trahunt, meque tibi adamantino qvòdam vinculo nectunt. — — — Notum est G. T. Nob., qvomodo Deus clementissimus pro admirabili sua providentia me ex statu Academico præter meam spem et intentionem in statum Ecclesiasticum traduxerit, in qvo jam sesqvitriennium vivo. Fateor sanè hunc mirabilem esse Dei ductum. Ante biennium aut circiter Gen. T. N. vocationem mihi Soranam offerebat (pro qvo affectu erga me gratiose immortales tibi gratias ago, et habere studebo). Ego verò, velut repentino stupore percussus, nil qvìcqvam respondebam: Qvòd dubio

procul N. T. mirum visum est. Fateor namqve ego ipse, si nuda facti circumstantia pensitetur, subrusticum fuisse. At si eventum spectemus, divino nutu factum esse existimo. Nam exacto duorum mensium spatio, Deus meus in morbum periculosissimum me conjecit, ita ut lecto affixus per integrum quadrantis anni spatium decumberem. Voluit igitur Deus me in patria, pro bona sua voluntate, in schola crucis, exercere, ut mihi patria non dulcesceret, sed tandem amaresceret. Jam vero cum sentiam, Deum me ex hoc loco in alium revocaturum (nam ex diversis Germaniæ Academiis Clarissimi Viri Theologi mihi diversas obtulere functiones) ego verò, qvi nihil ἀπορδιόνυσον καὶ ἄτοπον agere cupio, potius Regi meo Serenissimo et Clementissimo qvàm aliis Proceribus inservire paratus sum. Idcirco si professio qvædam Theologica in Academia vacaret, rogatam G^{tem} T. velim, ut mei sit memor. Novi namqve, quid G^{tas} T. hac in parte possit. Nam talentum meum melius in Academia in posterum collocare, qvàm in tali loco possum. Ego autem me totum ad Dei me regentis nutum unice componam. Nullus dubito, qvin G^{tas} Tua hac in re consilio et auxilio mihi sit adfutura¹⁾. Sic enim proprius conjuncti de rebus gravissimis sæpe sermones conferre possemus. Ego namqve (quantum per publica negotia licet) omne tempus subcisivum evolvendis textibus Biblicis impendo. Qvem in finem peculiarem qvendam libellum, qvem Pathologiam sacram voco, jam bonam partem concinnavi, in qva schemata et modos loqvendi Biblicos nova qvadam methodo explico. Qvam sub tempore, σὺν Θεῷ, nomini tuo augustissimo consecrabo. Hæc instar clavis erit Scripturam S. in locis difficillimis dextre explicandi. Hisce Nob. T. G. cum Nobiliss^a conjugè et tota familia in tutelam ac protectionem

¹⁾ D. Chr. Matthiæ (egentlig: Carsten Thiessen) blev 1630 Prof. theol. og tydsk Præst i Sorø.

Dei præpotentis commendo. Vale in Domino felicissime et diutissime. Dabam Meldorff 27. Majj Ao. 1626.

Generosam T. Nobil.
devote colens
Christianus Matthiæ, D.
et Præpos. Ecclesiarum in Dithm.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

149.

1626, 2. Juni. (Otthoniæ). Sveno Petri skriver til H. R. bl. a. følgende: »Postquam increbuit, virum generosum vestrum Christianum Thomæum a Ser. Reg. Majest. in Gallias legatum iri, coepit parens Mullenii vestri secum disqvirere, placeretne V. Generositati filium, qvem in vestram familiam cooptastis, in itinere adjungere, ut tanti viri comitatu tutius et facilius se vestris in posterum usibus præpararet, et expedito hoc excursu se vobis statim redderet. Et mihi, qvod sub pectore agitabat, forte revelabat, addens, filio suo id non esse extra votum«. M. Svend Pedersen havde imidlertid fraraadet denne Plan, da den unge Hans Mule formentlig ikke kunde have nogen sand Nytte af en saadan hurtig Rejse, der ikke tillod ham at dvæle ret længe paa noget Sted. Desuden antyder han Frygt for, at det aandelige Liv, der havde begyndt at udvikle sig hos den unge Mand, kunde lide Skade. Han beder derfor H. R. ogsaa at modsætte sig Udførelsen af denne umodne Plan.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

150.

1626. (Ad vicum Sliæ). Theodorus Bussius skriver til H. R.: han haaber, at denne ved Hjemkomsten fra Herredagene har faaet det Brev, hvori T. B. havde forebragt Kirchmanns Begjæring (se Nr. 146). Denne havde atter skrevet til ham om Sagen og navnlig gjort

opmærksom paa, at dersom han kunde faa en Fortegnelse over Ærkebisperne i Trondhjem, vilde han være i Stand til at bestemme, paa hvilken Tid Forfatteren af Bogen om de norske Konger havde levet. H. R. anmodes derfor om, hvis muligt, at skaffe ham en saadan Fortegnelse.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

151.

1626, 18. Juni. Lavrits Jakobsen Hindsholm til H. R.

Magnifice et Generose D^{no}, nuperrime cum heic ageret G. T., animum suum induxisse fatebatur, se postquam tot tamque subitaneas informatorum mutationes filiorum educationi noxias esse deprehendisset, huic incommodo jam tandem prospecturum, filio suo nobil. Georgio hic primum in patria, deinde et exteris me comitem adjungere velle. Pro quo in me affectu tam benevolo tamque propenso in me promovendo animo et voluntate gratias habeo, habebo, nullà ævi serie intermoriturus. Sed quia a parte utraque tanti momenti res est, Generositas T., pro miranda sua prudentia, rem ipsam, pio, quo par est, devotoque animo, adhibito in consilium Deo ipso Doctore et Ductore omnium benignissimo, prius, quo successu non esset caritura, bene expendi et examinari voluit. Et quia, re mecum probè deliberata, meam sibi mentem candidè tanquam in Dei conspectu ut aperirem injunxit, dicto nunc audiens, G. T., in qua, post Deum meum, sola omnie spes mea sita et fixa est, totum me patefacere consultum putavi, ut ita pro felici successu eo melius omnia disponere habeat. — Postquam itaque, divina adjutus gratia, ego, studiorum nervis destitutus, aliorumque auxilio victitare coactus, eo nunc tandem perveni, ut aliis inserviando vitæ hujus miseræ sustentandæ necessaria requisita aliqua ratione acquirere queam, ingenue profectò fateor, Deumque testor, me nulli unquam mortalium, quàm tibi tuisque (quibus me totum debeo) opellam meam

qualem-qualem locare malle. Tu enim vir es inter optimos Nobilissimus, inter Nobilissimos optimus, inter utrosque doctissimus. In te excellentem singulari pietati doctrinæque rarissimæ aspersam humanitatem, cum decenti gravitate decertantem, admiramur omnes. Tu me orphanum et ab amicis nudum ex solo ingenii tui benignissimi ductu et instinctu in clientelam susceptum foves, faves et promoves. O si opella mea filiorum nobiliss. tuorum studiis sit profutura! Verum enimvero, mens mea penitius ut inspicatur, Gen. Dominum meum latere nolui, animum esse in statione permanere, filiorumque juniorum studiis, quantum quidem in me est, inservire malle, quàm mihi intus et in cute notos, mihi assuetos deserere, vel hanc etiam ob causam, quod postquam a G. T. jussus Deum meum benignissimum precum ardentissimarum interventu, quid facto opus sit, sæpiuscule consuluerim, profectionem ad externos, utpote in lugentem miseriarum campum evagationem, in hoc imprimis fatali rerum motu, tantoque armorum atque animorum ardore, suscipiendum, animo meo persuadere nunquam potis fui. Quin imò, quò sæpius, quò item majori conamine id efficere tentavi, eò vehementius eidem id reluctari renitique manifeste deprehendo. Accedit huc et insignis dissavasor, corporis totius ingens infirmitas, capitis utpote oculorumque imprimis imbecillitas. Varia itidem variorum morborum semina jam pridem heic sparsa non obscure persentisco. Hisce igitur aliquandiu informare necesse habui. Deo igitur et Ecclesiæ dicatus totus et consecratus, nihil unquam antiquius duxi, nihil potius volo, nihil magis in votis habebō, quàm ut Ecclesia per me, etiam officio quidem tanto indignum, suo tempore et loco aliquid consequatur ædificationis. Hic esto vitæ studiorumque meorum finis et scopus, huc cogitabo, in hoc totus ero. Et id quidem hac effoeta mundi ingravescentis senecta, hocque turbulentissimo difficillimoque rerum statu eò ardentius exopto, quo clarius animadverto, idque non sine insigni animi angore,

studia pietatis, cultusque Dei nusquam non ita perfrigescere, ut vix magnus nunc, eheu nescio, qua fati acerbitate, suppetat eorum hominum proventus, qui illa sibi cordi et curæ serio esse patiantur, dediti interim cunctis mortalibus hujus vitæ delitiis et divitiis.

Ast hoc simul verè profiteri possum, me nihil unquam sublime affectare, magna existimatione non capi, titulis aut magnis nominibus non moveri, aliasque id genus gloriæ illecebras nihil quicquam morari. Verum hoc unicum specto, hos unice exopto, anxie desidero, ardentissime expecto, ut Gen. Dominus meus, pro singulari suo in Ecclesiam ædificandam affectu et studio, mihi, post exantlatos heic in patria circa filiorum educationem labores, tandem, curis aliis vacuo, ad pedes suos tanquam Gama-lielis aliquo temporis tractu considerare benigne concedat, ut, ubi balbutire aliqua ratione didici, ulteriore sua manu-ductione interveniente, magnalia Dei ex parte intellecta Ecclesiæ bono aliquando eloqui possim, ut ita demum, si Deo meo (cujus voluntati nunquam non et nusquam non me humillime submitto) ita visum fuerit, pusillo alicui gregi ad pascua fontesque Israelis amoenissimos agendo, deducendo, aptus evadere possim. Quod quidem officium tanti apud me fit, ut vel quocunque etiam loco unicam animam ex morte eruere, quàm in orchestra quadam splendida de materia prima, de vacuo, et id genus aliis speculationibus vanis vel centum annos disserere, disceptare, delitigare, longe satius ducam. O igitur me felicem! O ter me beatum, a G. T. si impetravero! Tanti enim hoc æstimo, ut majori ullo beneficio me sibi devincire in vita mea possit nunquam. (Sluttelig beder han H. R. at tilgive den Frimodighed, hvormed han her har udtalt sig). Dabam ex musæolo nostro Sorano 18 Junii 1626.

L. J. Hindtz(holmius).

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

152.

1626. (Wevellflethi Holsatorum). Henricus Hudemannus, der for nogen Tid siden havde tilegnet H. R. sine »Divitiæ poeticæ«, indbyder nu ham og hans Frue til sit den 3. Juli forestaaende Bryllup med Cecilia, en Datter af afd. Johannes N.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291 4to (p. 84).

153.

1626, 9. Juli. H. R. til Lavrits Jakobsen Hindsholm.

Laurentio Jacobæo S.

Quam proximis tuis, mi Laurenti, mihi exposuisti mentem tuam circa studia puerorum meorum porro dirigenda, quo etiam religioso desiderio feraris, coram adhuc aliquandiu mecum de supercoelestis sapientiæ mysteriis solis salutaribus uberius *συμπαρακληθῆναι*, equidem probare me valde, scire te velim. Ne tamen juxta nescius sies, nunquam eam mihi fuisse sententiam, ac ne in animum mihi venisse unquam, filium Georgium seculi hujus mancipiis aliis et aliis, undique modò tum in corpora tum etiam in animos quorumvis hac et illac furentibus, prædam facere, quàm impudenter objectum sibi seu præstituant ipsi seu dilanient; domi ipsum mecum retinere stat omnino stetitque jam diu sententia, usquedum in studiis humanioribus ac pietatis inprimis interiore sensu plenius maturescat: Te verò interea ipsi aliquamdiu adjungere vitæ studiorumque *ἐργοδιώκτην*, quo desiderio religioso tuo facere tu, quamdiu lubeat, possis satis. Id quod in præsens paucis hisce monere volui, plurimorum negotiorum mole aliàs occupatissimus. Valete pariter omnes Divinæ protectioni commendati religiosissime. Ex Johanneo Otthoniano 9. Julii 1626.

Rosæcrantzius G.

Afskrifter i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4to (p. 155) og i Bøllings Brevsamling.

154.

1626, 23. Juli. M. Svend Pedersen til H. R.

Salve mi Generose Domine
et lætare in Jehova Schaddai!

Supplex adest misella rusticorum officio meo¹⁾ inser-
vientium turba, Vestræ Generositati qvestum multiplicia
gravamina, quibus contra vestram voluntatem opprimuntur,
tum etiam violentas utensilium suorum direptiones, quibus
miserrimè spoliantur. Et quum aliàs e vestro conspectu
præfactorum minis arceantur, hodiene an verò crastina die
audientia eis tribui possit, æqvitatibus vestræ nutum exspecto.
Ut audaciæ huic sed innocenti occupata V. G^{tas} veniam
det, petitionem attexo. Vale mi Gen. Domine! 23 Julii
1626.

S. P.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

155.

1626, 12. September. M. Svend Pedersen til H. R.

Salve mi Generose Domine!

Magno vestro favore in Rosarium Ravanholtianum
inter potissimos amicorum accitus et admissus, non dictis
gratiis, non voto coram sacrato, quasi inconsultis at
ignorantibus vobis, me domum recepi, ah miserandâ illâ
domus meæ ruinâ coactus²⁾. Absens itaqve nunc grates
solvo vestræ huic inter innumeras alias in me gratiæ; aut
si non solvo, ligo et obligo et colligo; collectas et colligatas
illi rependen las tibi offero, qui tibi tuisque delicias Ravanhol-
tianas insperato munere donavit³⁾. Votum addo, ut voca-
tionis utriusque grande munus salutariter obeas: Regni

¹⁾ Professoratet i Logik og Metaphysik ved Odense Gymnasium.

²⁾ Hans Hustru var død 23. April 1626.

³⁾ Et i denne Samling forbigaaet Brev af 12. Apr. 1627 fra Svend
Pedersen til H. R. har til Overskrift: In Ravanahala vestra.

terreni lapsantes columnas provido consilio firmes: Regni illius supereminentis, quod coelorum est, muros laceratos seriâ et constante curâ atqve labore reædificias. — —
 Procede non Atlas ille, qvi humeris mundum sustinere fabulis circumfertur, sed Salomon, qvi templum Jehovæ extruxisse oraculis divinis comprobatur, idqve piâ sapientiâ. Protrusus es ad opus, ne restite, ne respice, stivæ manum apposuiti. In qvibus es, vigila, et ut sana doctrina, qvemadmodum coepisti, saniter proponatur et intelligatur, unicè curato (etc.). Dabam Otthoniæ 12. Sept. 1626.

G. T. subjectiss.

S. P.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

156.

1626, 1. Oktober. H. R. til Kansler Chr. Friis.

In Jesu Christo nostro verè-vitæ in supercœlestibus
 bene-dictionem.

Generose D. Cancellarie, frater agnate desideratissime. Vrgēt necessitas publica preces atque ad Deum ἐν-τενύξεις, vrgēt et publicus stupor, Magistratus, quos Deus ipse Nutrices vult, singularem aliquam et ardore suo inflammantem compellationem. Quocirca quam possum religiosissime, per salutem communem te rogo et obsecro, vrgere tu velis, qui solus potes, vt quam maturrime monita Magistratus Regnorum horum jam præsentis de publica in Deum μετανοία publica spectentur et obseruentur. Nihil, præter suspiciones merè carnales, jussa ipsius Dei, nullo non seculo vsitata, continuata, pariter ac sanctissima in præsens bonorum omnium vota, impedire et suspendere possunt. Exemplar se vbj Magistratus Nutrix publica compellatione stiterit, ad vbera lacte teneriore, sed et salubriore fluentia, accurrent mox siticulosi, quotquot Crucis Christi Jesu nostri solius salutaris Signo haud indignos notarit ipse

et sanctificarit. Tu vero indubitato tibi pollicearis, et tibi et familiæ vniuersæ tuæ, vberè mensurâ Deum ipsum, Patrem cœlestem nostrum, Gratia suæ potente benedictione omni, vicissim demonstraturum, quâm ipse eorum, quos in *ὑπεροχῆ* collocavit, promptitudinem nominibus omnibus retribuere paratus sit, vbi quâm possunt omnem suam circa salutem paruulorum eiusdem, ex quorum ore laudem suam apparat et perficit, sollicitudinem, re et opere ipso, Mundi huius somnia et dicteria omnia contra, comprobare, haud vnquam aut vlla occasione detrectarint. — Hæc vt suggererem, atque sponte sua, in omne Opus Domini, de quo nullus omnino dubito, feruentem submonerem, Pietas ipsa atque de salute communi cura anxia, iussit, vrsit, imperavit. — — Rauan-holtio meo Cal. Octobr. MDCXXVI.

Tuiss^{mus}

Oligerus G. Rosencrantz
mea manu.

Udskrift: Generoso Dño Cancellario magno, Christiano Frisio, fratri agnato.

Orig. (egenhændig) i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

157.

1626, 8. Oktober. D. Jesper Brochmand skriver til H. R., at han drev paa og fremdeles vilde drive paa Afholdelse af offentlige Bededage; men Sikkerheden i Synden var hos de fleste saa stor, at der kun var ringe Sands for Fornødenheden af at ydmyge sig for Gud og at søge hans Naade. I et heftigt og rethorisk Sprog skildrer B. den almindelige Lunkenhed og sin Frygt for, at Straffedommen var nær for Haand.

Dän. Bibl. III, 213—5. Jvfr. Helveg, Den danske Kirkes Hist. eft. Reform. 2. Udg. I, 347—8.

158.

1626, 20. Oktober. (Lugd. Batavorum). Jacobus Matthiæ skriver til H. R. og fortæller ham om sine Studier.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to (p. 103).

159.

1626, 23. November. H. R. til M. Christen Jensen.

M. Christiano Johannis, Vado Cymbrico Ecclesiæ Dei Parente.

Percupide admodum Litaniis vestris crastina die interesse desiderarem, atque te *ὕπερ Χριστοῦ προσβέοντα καὶ παρακαλοῦντα* exaudire, verum diffusionibus vehementioribus quibusdam denuo per dies aliquot conflictatus, cum aëri impuriori paulo ac frigidiori me committere haud ausim, neque per nervorum difficilem vertice toto distensionem vectionem currus sustinere adhuc valeam. Equidem si officii tui rationes id ferrent, jacturam eam præsentia tua septimanâ proximâ aliquando levari posse, apprime exoptarem. Spero etiam nostram eam *συμβίωσιν* et *συμβίβασιν* haud futuram in Christo Jesu *ἔργον*. Vale Stowgardii 23. Novembr. 1626.

Olig. G. Rosæcrantzius.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4. (p. 156).

160.

1626. 20. December. M. Svend Pedersen til H. R.

Salve mi G. Domine, et in statuminatore, qui omnia est, statione, qua stare factus es, sta firmiter. Invaletudo corporis et spiritus acrior afflictio, qua paterna Dei manus V. G^{tem} exercere commodum duxit, me ad streperas hujus mundi gerras (quo Dei consilio et permissu nondum clare video) protractum et raptatum, ad misericordiæ Divinæ

thronum me intro revocavit, imo compulit. In corpore namque Christi capitis, ubi Generositas Vestra seu collum, seu humerum Divina gratia facit, Ego ima et minutissima pedica, non possum non *συμπάσχειν* vi unionis, quæ summa jungit imis. Proinde ut Divina benignitas in vobis opus suum, hoc est paternum, efficeret, vota humillima, sed ardentia, suscepi et conjunxi, nec permetteret fidelem animam cribrationi perfidi vastatoris Satanæ. *Χρηματισθεῖς* vero, gratiam suam vobis nullâ unquam horâ defuturam esse, sed tempus nunc esse militiæ et expeditionis contra *πνευματικὰ τῆς πονηρίας*, applaudebam hoc *ἐπιγωνήματι*: Fiat, o Deus, voluntas tua, sed tua, non hostium tuorum, seu Satanæ irruentis, seu mundi ad suas vanitates allicientis, seu carnis jugum crucis Christi tum excutientis, tum aversantis. Et ut Dei animum in te ipso videas et discas, mi G. Domine, monere monitus sum. Tu pater es, quod tu judicas, statuis et facis de filio tuo; hoc idem de te Pater ille *ἐπουράνιος*, fons omnis paternitatis et paterni amoris. Filium generosa indole natum et ad summa educatum non statuisti in domestica pace et otio retinendum hoc militiæ tempore, sed emittendum, ut virtutem et artem contra Patriæ hostem Patriæ Regi declararet. Ipse jam in militiam adscriptus ignominiam judicaret, si imperator ipse reliquo satellitio comitatus robur exercitus hostilis invaderet, se in castris residere jussu. Ita te Deus suo semine renatum, suo cibo enutritum et ad perfecti in spiritualibus militantis Ecclesiæ castris viri robur eductum, certare et contendere jubet contra quosvis, pacem *ἐν ἐπουρανίοις* turbantes hostes. Ignavum et imbellem, qui in agonis stadio currere nescit, Imperator ille summus non admittet, sed strenuum et militis nomine dignum. Quapropter, lectissime Dei miles, gaudium et honorem omnem existima, quod variis hisce tentaminibus circumcessus *τὰ ὑστερήματα παθημάτων τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἀντανυπληροῦν* juberis, indubitato argumento hinc colligens, tuam virtutem non a Deo contemni, sed æstimari. Ita solet Deus in militiam

charissimos sibi quosque extrudere: Ita Mosen, Davidem, Baptistam, Paulum, Petrum exercuit. Imo ita filium suum gravi obedientiæ et constantiæ examine probavit. Is stetit sub examine firmus ad mortem usque crucis. Affectum eundem induimus, qui nomina illi dedimus, affectum illum nostrum fecimus, in hoc esse et vivere volentes, ut sangvinem cum illo exsudemus ad mortem usque, affectum illum nulla vis exuet, nec exuret. Promachus ille noster Christus Jesus, virtute suæ resurrectionis ex mortuis robur potenter infundet, ut hostium horum insidiosi conatus felicissime reprimentur, et optatam victoriam fides nostra obtineat. Arma nobis Deus ex verbi sui armamentario in manus, sed mentes potius, exseruit. Verbum Dei quodlibet est gladius Spiritus ad quamlibet pugnam versatilis. Gladiumprehendimus, quum *προσευχᾶς* expeditimus, et e verborum Dei vagina educimus. Educamus, intime Dei amice, *ἐρπευξώμεθα*, irruamus in hostem; fugiet, fugiet (promissum est Patris) a nobis. Ne sit ille dies, quo langveat hæc expeditio. — Sed quid ego noctuas Athenas? Quid Tiro Duci in mentem facienda revoco? Ita me deridet rationis meæ cogitatio, quam tamen ut inimicam Deo heic opprimo, jugulo: vel *ὑπερεκπερισσῶς* hoc moniturus, quia neque Deo, neque Homini Dei displicere certum habeo. Salve mi Generose Domine, vale in Christo, et pro corona illa immarcessibili legitime depugna. Robur adde o Deus! cui te, tuos, tua commendo, ejus et vester ego totus. Otthoniã desubito 20. Decembr. 1626.

Sveno Petræus.

Afskrift i Kongl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1291. 4to (p. 141).

161.

1626, 21. December. D. Johannes Meursius til H. R.

Generose Domine!

Uti tristis morbum tuum, ita prosperam valetudinem tibi restitutam esse plane lætus intellexi. Deo gratia, qui,

ut spero voveoqve, Serenissimo Regi nostro, regno Daniaë, tuisque etiam mihi te incolumem diutissime conservabit. Meum quoque votum adjungo, quia possum bona fide affirmare, si quid tibi humanitus fiat, non me aliter eo casu affectum iri, quam si alter mihi Pater eripiatur. Neque causa mihi deest, nescio quam, Paterna plane benevolentia abs te excepto habitoque. Quandoquidem verò necessariò aliquando id futurum satis scio; opto, ut quam tardissime fiat. Uxor mea se commendat Dominæ uxori tuæ, quam potest officiosissime, et sedulo excusari petit, quod petitioni ejus hactenus non satisfecerit. Dederat, ut alia quædam, sic mandatum quoque istud abeunti in Hollandiam bibliopolæ; qui cum nondum reversus, ipsa quoque expectationem vestram quanquam admodum invita tam longum tempus si non fallere, at suspendere tamen cogitur. Nobis quoque diuturna hæc emansio est omnino molestissima. Interim sedulo rogamus, ego et uxor, ut benevolentiam vestram, illam adeo singularem, sartam tectam conservare porro nobis ne gravemini. Dabam Soræ 12 Cal. Jan. novi anni 1627, quem tibi tuisque faustum ac felicem precor.

Tuus omni observantia et cultu

Johan. Meursius.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to (p. 112).

162.

1627, Nytaarsdag, begynder en Regnskabsbog over Familien Rosenkrands's Indtægter og Udgifter, fortsat til og med Aaret 1640, ført af H. R.s Hustru, Fru Sofie Brahe (eller dog paa hendes Vegne og i hendes Navn). Regnskabsbogen giver detaillerede og interessante Oplysninger om Familiens Levevis, Økonomi og Forbindelser, særlig ogsaa om de store Udgifter, der anvendtes paa Sønnernes Studier i Udlandet.

Orig. i Univ.-Bibl., Addit. 197. 4to. Jvfr. Hist. Tidsskr. 5. R. IV 670, Noten.

163.

1627, 21. Oktober. (Londino). Chr. Thomesen meddeler fra Svigerfader H. R. forskellige politiske Efterretninger. »Dux Buquingamius adhuc incerto eventu in coepta sua obsidione pergit, et sparsi sunt hisce diebus a non ignaris authoribus rumores, annonæ defectum citius ipsi redeundi necessitatem creaturum quam obsessis se dedendi. Interea insolita nec ante visa Gallicarum et Hispanicarum virium in mari conjunctio certa est, quæ contra gloriam inveteratam Anglicæ gentis, præside Neptuno, fortunam expertura creditur«.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

164.

1627, 4. Novbr. Kansler Christen Friis til H. R.

Carissime Domine, Oligere Rosenkrantz.

Literas tuas, Amicorum desideratissime, eorumque omnium, qui ulla me necessitudine attingunt, amicissime, summa cum delectatione perlegi: Verum unum tibi considerandum est, Deum te vocasse et posuisse in loco Magistratus, quo etiam Dei Ecclesiæ insignem navare operam potes, quod pias tuas cogitationes non modo non impedire, sed etiam permultum promovere poterit. Nam ut boni militis virtus, dum domi hæret, parum probatur; sed cum acie inter hostiles insultus crebros quotidianosque periclitatur, tum tandem emicat: ita Ecclesiæ Christi militis inter Sathanæ mundique insultus fortiter versantis et se viriliter gerentis, animus et constantia tum conspicitur, cum minime se subducit, sed mascule periculis se offert; nec Christianis vereque Christianis sua unquam magis defuit prudentia, quam constantia et fortitudo. Vale et mei apud Deum [tuum] et apud Deum meum in precibus tuis memor esto. Iterum vale, et si quid crastino die vel alio aliquo ad manum fuerit de loco Paulino ad Rom. cap. 8vo, ubi

agitur de electione, vocatione, prædestinatione et justificatione, breviter verbo uno aut altero communicare velis rogo, tantum ut textus intelligatur. Scribebam die 4to Novembr. anni 1627.

Tuus
Christianus Friis.

Afskrift i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1468. 4.

165.

1628, 7. Jannar. Rigsraadets Medlemmer til H. R.

Vores venlige Hilsen nu och altid forsendt med Gud vor Herre. Kiere Holger Rosenkrantz och k. Broder, nest voris venlig tacksigelse for alt got, huilcket igien at forskyldte i alle de maader, dig til ære och willie kand være, du os altid skal finde velvillig. — K. Broder, efftersom Albret Skeel paa dine vegne os haffuer tilstillet en forseglet convolut, och effter vi den haffue opbrudt, aff din skriffuelse saa vel som af den indlagte begiering forfaret och den saaledis forstaaet, at effterdi du aff vor Herris indskud, vocation, och det Pund, han dig meddeelt haffuer, altid aff din ungdom op dig fra verdslige Sysler och andre studiis din hue och sind haffuer slaget, och din tiid och studering der heden allene dirigeret til den Hellige Skrifftes sande forstand, och huorledis du mange mennsker der ved udi deris Saligheds Sag kunde være behielpelig: indtil saa lenge du for nogen rum tid siden haffuer ladet dig tilbringe at bruge[s] i nogen verdslige commissioner och andre sager, och endda videre for 10 aar siden paataget dig effter Øffrigheds begiering Raads bestilling, huorudoffuer du siden er bleffuen i din conscientz molesteret och offuervunden, som du icke der udi gjorde Guds behagelige villig och fulte det, som du kunde saa udtrykkelig fornemme, at han dig haffde kaldet til: derudoffuer din meste tid udi verdslige bestillinger dig forløb, at du icke flittig och iffrig din Herris och Guds vocation kunde for-

rette, som du med rette burde; huilcket du och formener, at dersom dig noget menneskeligt skulde thillslaaes, vilde bliffue dig haardt at forsuare: Huoroffuer du aff forberørte aarsager, som vittløftig udi dit Indleg er indført och deduceret, haffuer for 4 Aar siden ombedet Cantzeler Christen Friis, at hand vilde tilhielp, at du samme Raads Eed och bestilling maatte erlediges; och efterdi det sig en tiid lang nu haffuer forhaled, haffuer din conscientz dig nu dismere trykt, den du Christeligen haffuer rand-saget, huor med du saa vel som andre Vor Herre kand haffue fortørnet, at hand os i disse lande nu for syndens skyld saa haardt hiemsøger; och da fornemmelig dig det ført til gemytte, at du icke haffuer giort vor Herris villie, i det du dit propositum och løfte icke haffuer fuldkommet: Huorudoffuer, effterdi der nu intet tilbage staar, som dig udi dit gode forset kand forhindre, uden allene at du naadigst aff Hans Kongl. Matt. kunde igien den Raads bestilling erlediges; huorfor du aff os venlig er begierendis, at vi udi ald vnderdanighed Hans Kongl. Matt. derom paa dine vegne vilde thiltale, och siden os udi allting, om noget os om din Person forekom, effter som du os tiltroer, forholde. Saa weed Gud, der er ingen aff os, som io kiender sig obligeret och gierne vil giøre, huis dig thil villie och velfærdt kan vere, mens effterat vi alle samptlig din begering thil os haffuer offuerveyet och beraadslaget, da siunis os, at udi denne farlige tiid, huor icke allene voris Fæderneland pericliterer, men ogsaa den sande Religion, at du icke kand giøre vor Herre och Gud større dovotion och tjeneste, end du med dine gode raad, saa viit vor Herre dig och os andre vil indskyde, kand thilhielp det i de och andre maader at offuervinde: Huilcket er ene aarsag thil, at vi icke effter din begiering hos Hans Kongl. Matt. vnderdanigst der om haffuer anholden. Dersom du imod forhaabning ville bliffue vdi dette dit forsett, erbyde vi os, at huilcken aff os, du det aff begerendis vorder, din villie at ville efterkomme. Dette vi dig thil et venlig

och broderlig Giensuar uforholdet ville haffue, och ville dig her med samt Hustru och Børn Gud aldsommegtigste haffue befalet. Kiøbenhaffn den 7de Januar. 1628.

J. Skeel. J. Wifeldt. Albret Skeel. Anders Bille
mpp. E. hdt. Egen hand. Egen hand.

Claus Daa. Christoffer Wifeldt. Hans Lindenow.
Egen hand. E. Hd. E. hd.

Otthe Skeel. Joest Høeg. Frands Rantzow.
mpp. mpp. mpp.

Afskrift i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1468. 4.

166.

1628, 26. April. (Parisiis). Chr. Thomesen skriver til sin Svigerfader H. R. om de brogede politiske Forhold, særlig Belejringen af la Rochelle, og om det vanskelige Hverv, han havde i Frankrig, og de ringe Udsigter, der var til at bringe noget ordentligt Resultat tilveje. Han bemærker, at sidst havde han skrevet til H. R. i Februar s. A. »cum hac transiret illustr. Dux Uldaricus«.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

167.

1628, 13. Maj. (Helsingør). H. R. tilskriver Sten Bilde om den sørgelige Tilstand, hvori Landet befandt sig. Kun en alvorlig Omvendelse til Herren kunde bringe Frelse. Rygtet sagde, at Fjenden ogsaa havde indtaget Læsø.

Dän. Bibl. II, 151—2.

Nogle Efterretninger om
Ærkebiskop Jens Brostrup i Lund,
samlede af **B. C. Sandvig.**

Bertel Christian Sandvig, hvem Samlingen af efterfølgende Efterretninger om Ærkebiskop Jens Brostrup skyldes, var født i Kjøbenhavn 1752, blev Student 1768 og syslede siden flittig med historiske og sproglige Arbejder. 1781 blev han valgt til Sekretær i det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, særlig med den Opgave atter at fortsætte Udgivelsen af »Danske Magazin«, der have været standset siden Aaret 1752. Det lykkedes ham at faa 6 Hefter af »Nye danske Magazines« 1ste Bind færdige, da han 1786 bortkaldtes ved Døden. Blandt Sager, han havde forberedt til Trykning, men ikke naaede at faa lagt sidste Haand paa, var nærværende Efterretninger, der nu gjemmes i det kgl. Bibliothek. Han havde forsynet dem med følgende Indledning:

»Vort Selskabs Øjemeed er at samle og bringe for Dagens Lys alt, hvad der kan give Oplysning i den Danske Historie, saavel geistlige som verdslige; det er derfor ikke at undre over, at vi nu og da i vores Magazin indføre noget om de geistlige Prælater førend Reformationen, da det er bekiendt nok, hvad Indflydelse disse have havt paa Regieringen fra den Tiid de fik Sæde i Rigets Raad, da de ey allene bleve brugte som Gesantere, men endog ofte anførte baade Armeer og Floder«.

„Vi agte derfor denne Gang at meddele vore Læsere de Efterretninger, vi have om den Lundiske Erkebisp Johannes eller Jens Brostrup, hvis Sigil vi have sadt for paa dette Hæfte¹⁾, endskiønt vi maa tilstaae, at de ikke ere tilstrækkelige til at give nogen fuldkommen Levnets Beskrivelse om ham“.

Saa vidt Sandvigs Indledning. Efterretningerne, der ikke ere førte helt ned til Ærkebiskoppens Død²⁾, meddeles her uforandrede, kun med Rettelse af et Par iøjnefaldende Uagtsomhedsfejl.

Johannes eller, som han almindelig kaldes, Jens Brostrup, efter Hvitfeldt Brochstorp, var af den adelige Slægt Brostrup³⁾, der uddøde med hans Broder-Søn Theus, hvilket gav Anledning til, at denne Theus Brostrups Syster, som var gift med en Giedde, lod sin Søn kalde Brostrup, og saaledes gjorde af sit Stammenavn et Fornavn, hvorpaa findes Exempler blant de gamle adelige Slægter. Hans Fader kalde vore gamle Slægtregistre Theus Brostrup, men sige hverken, naar eller hvor han er fød. Hvitfeldt og de, som følge ham, sige, at han er fød i Sielland. Ligesaa lidet veed man, i hvad Kloster og paa hvilke Høyskoler han har studeret; men at han efter de Tidens Brug har reyst i Frankrig og Italien, og er paa en af Høy-

¹⁾ Om Seglet har været udført, vides ikke. Men i et langt senere Bind af Danske Magazin (4. R. II, 1) findes en Afbildning af Ærkebiskop Jens Brostrups Sekret, ledsaget af nogle Bemærkninger (af Plesner). Se forøvrigt Henry Petersen, Gejstlige Sigiller fra Middelalderen.

²⁾ Om Jens Brostrups Død er en Efterretning meddelt af Bibliothekar Dr. Styffe i Kirkehist. Saml. 3. R. I, 555.

³⁾ Pontoppidan tager derfor Feil, naar han i sine Annaler siger, at han var af de nuværende Brochtorphers Stamme, hvilket desuden og kan sees af hans Vaaben, der er ganske forskielligt fra Brochtorphernes.

skolerne der bleven Baccalaureus Decretorum, derom kan vel neppe være noget Spørgsmaal.

Det første tilforladelige, vi have fundet om Jens Brostrup, er et Brev fra Pave Nicolaus til Bispen af Spoleto, Decanus af Kiøbenhavn og Officialis i Lund, dateret Rom apud Sanctum Petrum 1447. decimo octavo Kl. Julij, hvorudi han befaler dem, at de skulle indsætte Johan Brostrup til Kannik i Roskilde Domkirke, da han havde udnævnt ham dertil, og tillige sørge for, at han fik det første Præbende, som der ved Kapitlet blev ledigt.

Aar 1466 opkom en Stridighed i Roskilde. Capitel mellem Provsten, Erkedegnen og tre andre Kanniker, paa den ene, og Jacobum Petri, Kannik, paa den anden Side, der gik saavidt, at de udelukte Jacobum Petri fra Choret og Capitelet, hvilket Kongen aldrig saa snart fik Underretning om, førend han anstillede et Forhør i denne Sag og tilskrev Paven, til hvem han havde appelleret, og lagde hans Uskyldighed for Dagen og bad, at han igien maatte blive indsat som Kannik, da Sagen var reyst sig af Decanetet, hvilket en Kannik ved Navn Magnus Andreæ havde tilsneget sig, over hvem ogsaa Kongen i et Brev til Paven og et til Cardinalerne haardeligen klager, som over en der er skyldig i Majestæts Forbrydelse, og beder derfor Paven, at han vil give hans Kapellan Jens Brostrup, der tillige var Kannik, det i Roskilde Domcapitel efter Jacobi Olavi Død ledigværende Decanat. Men om han fik det, er os ubekendt.

Derimod finde vi, at han 1468 har været Prior i Dalby; thi saaledes nævnes han i et mærkeligt Brev, hvorved han med flere tildømmer Kongen Hr. Iver, Hr. Erik og Hr. Laurens Axelsønners Gods som sine Fienders¹⁾.

¹⁾ Det var Sandvigs Agt at meddele Brevet in extenso, hvilket nu ikke behøves, da det findes trykt i Knudsens Diplom. Christiarni I, p. 210. H. F. R.

Aaret efter, nemlig 1469, var han Provst i Dalbye, thi da befaler K. Christiern Erkebisp Tue i Lund og Hr. Jens Brostorp, Provest i Dalby, at tage flere gode Mænd til sig og dømme i den Trette, som var mellem Mester Lauris, Kannik i Lund, og Hr. Arald, Vicarius sammesteds, og om de ikke kunde skille dem ad, saa at de vare fornøiede, skulle de møde for Kongen i Kiøbenhavn Wolborgmesse nest kommende. Datum Lund Dominica misericordiæ.

Aar 1472 den 7 eller 9 April døde Erkebisp Tuvo i Lund, og blev strax Jens Brostrup, som da var Kongens Canceler og tillige Erkedegn i Lund, udvalgt til Erkebisp, og aflagde feria sexta post festum sancti Ambrosii episcopi et confessoris for Kapitelet i Kongens og visse af Raadets Overværelse den sædvanlige Eed, som hos Hvitfeld og flere findes indført, og som han dominica, qua cantatur misericordias domini, skriftlig under hans da brugelige Segl gav fra sig, lovende, at naar han var indviet, han samme med det erkebiskoppelige Segl ville bekræfte, hvilket Løfte han og 1473 St. Mikelsdag opfyldte, da han af Paven var stadfæst og havde betalt 2000 Dukater for Annatet eller Chorkaaben, hvorved han tillige fornyede den af Erkebisp Eschild gjorde Anordning, at Kannikerne skulle have Ret til at vælge Præbender, leggende til, at denne Ret maatte kun udøves af dem, som boede ved Capitelet, og det kun engang, først af Prælaterne, om de vilde, og dernest af de andre, dog at de ældre skulde have Fortrin for de yngre.

1473 feria secunda infra octavam beati Martini Episcopi stadfæster Kongens Jens Brostrop og Capitlet deres Privilegier, at nyde og opbære Hovedlod, tvende fyrretyve Mark-Sag og al anden kongelig Faldsmaal og Ret af alle Kirkens og deres Tienere, Vordnede og Vordnedes Tienere, som deres Liv, Hals og Haand forbryde.

1474 die S. Kanuti Ducis et Martyris haver Mattis Tagessøn i Sandby udstædet en Obligation til Erkebisp

Jens Brostrup for noget, han var gaaen i Caution for ham for hos Peder Henrichsen, at om han ey betalte det inden 14 Dage efter Mikelsdag, da skulde Erkebispnen 8 Dage derefter have Lov at giøre Indførsel i hans Jordegods derfor.

Samme Aar feria sexta proxima post festum beati Erii Regis & Martyris bevidner Erkebisp Jens Brostrup, at Johannes Aconis i Lund Kanik skiødede til ham 2 Gaarde i Ysted med en Steen-Bod sammested til Lunde Kirkes Bygning, med det Vilkaar, at der for S. Cosmæ og Damiani Alter der i Kirken skulde holdes en Messe for alle troende, for ham, hans Forældre og Brødre.

Endnu samme Aar die b. Francisci Confessoris skiødede Magister Kelder, Kannik i Lund, paa Peder Hermansens Vegne, som havde været Kannik sammesteds, Johan Knudsen og Esbern, Borgere i Lund, paa deres Hustruers Vegne, bemeldte Peder Hermansens Arvinger, til Erkebisp Jens Brostrup, paa St. Stephans Alters Vegne i det nordlige Chor i Lunde Kirke, et Steenhus med et Leerhus i Malmøe, under det Vilkaar, at der for dette Alter skal holdes ugentlig 2 Messer for Peder Hermansens og hans Forældres Siæle.

1475 decimo tertio kalend. Julii forekommer en Bulla af Pave Sixtus IV. til Erkebisp Jens Brostrup, hvori han befales paa det Sted, Kongen dertil udvælger, efter den ham givne Tilladelse, at indrette et Universitet og Lærestole i alle Faculteter, beskikke Rector og give det Love.

Samme Aar i Landskrone feria sexta infra octavas assumptionis b. virginis Mariæ pantsætter Hans Graboo til Erkebispnen en sin Bod sammested for et grønt Stykke Leist, saa got som 30 lybske Mark, og 20 lybske Mark rede Penninge; ligeledes samme Dag pantsætter Niels Graboo til ham to Boder for 10 løde Mark gænge Penninge i Skaane, og forpligte sig begge til, naar de ville sælge, ey at sælge deres Gods i Landskrone til nogen anden end Erkebispnen.

Samme Aar udstæder Kongen fra Kiøge in vigilia beatorum Symonis et Judæ Apostolorum en Befaling til Hr. Jens, Erkebispn i Lund, med flere, enten at forlige den Trette, der var mellem Fru Barbara Oluf Stigsens og Bent og Basse Bille om Arv, eller og dømme dem imellem.

Samme Aar ipso die b. Martini episcopi et confessoris skiøder Elné Geritz Graboos Efterleverske til Erkebisp Jens i Lund al den Rettighed og Eyendom, hende tilfalden var efter hendes Hosbonde i Hus, Jord, Gaardsrum, Bygning og Bodestader i den Gaard, hun beboede i Landskrone, i hvilken Gaard hendes Søn Hans Graboo ligeledes 1476 feria proxima ante festum purificationis virginis gloriose skiøder til Erkebisp Jens Brostrup al sin Ret og Eyendom, ham tilfalden efter hans Fader Gerith Graboo. -- Ligeledes skiøder Niels Graboo til Erkebisp Jens i Lund den ham tilfaldne Rettighed og Eyendom efter hans Fader og Broder i den Gaard i Landskrone, som hans Broder Gerith Graboo iboede, Aar 1476 feria sexta quatuor temporum post cineres.

1476 Tirsdagen nest efter 20. Dag Jule bevidner Jens Brostrup, Erkebisp i Lund, med flere af Danmarks Riges Raad, at Hr. Iver Axelsen og Hr. Gostaf Karlsen udi Aars havde været til Ords med Kongen, og da sagde Hr. Iver Axelsen, at eftersom han i Kiøbenhavn havde annammet Visborg Slot til Kongens og Danmarks Krones Haand i Tro og Slotsloven, saa haver han det endnu i Være og vil det endnu holde til en Ende ud, og derfor naar han drog af Gotland, leverede han Slotsloven til sine Brødre Erich og Laurids Axelsønner, fremdeles at holde til Kongen og Danmarks Krone.

1477 Torsdagen nest for Laurentii Martyris Dag har Kongen ladet sig give et Vidnesbyrd af Erkebisp Jens Brostrup i Lund med flere af Raadet, angaaende hvor megen Flid han havde anvendt paa at stifte evig Fred mellem alle tre Rigerne, hvor mange Moder han dertil havde

berammet og selv været tilstede, saa at Skylden ikke var hos ham, at Foreeningen var brudt¹⁾.

1478 *Dominica passionis domini* udgave Jens Brostrup, Erkebisp i Lund, Oluf Mortensen i Roskilde, Johannes i Aars og Carl i Odense, Biskopper, til Kalundborg Aflad for S. Annæ, Mariæ Moders, Alter i Odeslef Kirke i Fyens Stift.

Da Kongen dette Aar die *Francisci Confessoris* havde givet Universitetet i Kiøbenhavn sit første Stiftelses-Brev, har Erkebisp Jens Brostrup i Lund die S. Lucæ Evangelistæ udstædet sit Brev, hvorved han samtycker i Universitetets Oprettelse og lover at handthæve *Doctores*, *Magistros* og *Scholares* i deres Rettigheder og Privilegier.

1478 blev Erkebisp Jens Brostrup og Claus Rønnov Marsk sendte med et anseeligt Følge af Riddere og Svende for at modtage Prinsesse Christina, Churfyrst Ernstes Datter af Sachsen, som Aaret tilforn var tilsagt Prins Hans, K. Christians Søn; de mødte med Skibe og Folk i Wernow, hvor Prindsessen gik om Bord og seylede til Stubbekiøbing, hvorfra hun siden kom til Kiøbenhavn, og med Pragt blev modtaget. Vielsen blev forrettet af Erkebisp og blev holdt Søndagen næst for Vor Frue Dag *visitationis*, som var den 6 Septembris.

1479 Fredagen næst efter St. Andreæ Dag udgav Erkebisp Jens i Lund et Brev, at for ham og flere gode Mænd mødte i Svortebrødre Kloster i Lund Hr. Knud Truetzsen Ridder paa Ørtofte og Jørgen Daa i Hareberg om Trette og Dele paa Jordegods, som dem mellem var, og lod Jørgen Daa læse et Brev, at Kongen havde annammet den Sag ind for sig og Raadet, hvorimod Knud Truetzsen lod læse Kongens Befalings-Brev til Erkebisp, Hr. Johan Oxe, Hr. David Hack, Riddere, og Per Nielsen af Lindholm, at de skulle høre og dømme i forommeldte Sag, hvorpaa de afsagde, at efterdi det Brev, Jørgen Daa lod

¹⁾ Brevet findes hos Hvitfeldt p. 955.

læse, og var gienkaldet i Befalingsbrevet, Hr. Knud lod læse, skød de Sagen fra dem og ind for Kongen og hans Raad at høres og forhandles.

Dette Aar den 1 Junij blev Universitetet ved en latinsk Tale i Frue Kirke indviet i Kongens Overværelse af Peder Albertsen, der var udnævnt til dets Vice Canzler, hvorpaa Erkebispnen i Lund Jens Brostrup gav det sine første Love og Statuter, som han med den ny Rectors og de fornemste Læreres Samtykke havde forfattet. Der vare 47 Artikler, som han siger i det Brev, han IV Kl. Decemb. tilskrev Universitetet, og hvori han samtycker Indvielsen og udnævner Bispen i Roskilde til dets Canzler, og hvorved Lovene fulgte, blandt hvilke efterfølgende ere at mærke: At Rectoris Udvælgelse skulde see to Gange om Aaret, en gang i vor Frue og anden gang i S. Nicolai Kirke, men først skulde de Studerende samles paa Høyskolen, der høre Statuta oplæses og i god Orden følge Rector og Professorer i Kirken: Derforuden skulde holdes tvende aarlige Messer for Universitetet, en i S. Petri og en i S. Clementis Kirke: Rector, naar han er i Embedets Forretninger, skulde bære en smuk Overkiortel og Kabuts, foret om Vinteren med Foderværk, om Sommeren med Silke, eller og gaae i Doctor eller Magister Dragt, have en skickelig Følge med sig og i det ringeste en Pedel foran med Scepteret. I andre Forretninger skulde han sielden lade sig see paa Gaden, og med en sømmeligere Dragt og større Følgeskab, end før han blev Rector. Naar en ny Rector udvælges, skal den afgaaende oplæse, hvad han i sit Rectorat har ført til Protokol, og derpaa tage den ny i Eed og indsette ham ved at overgive ham Seglet og hvad andet der hører til Embedet. Kommer nogen til Kiøbenhavn for at studere, skulde de inden 15 Dage lade sig indskrive, ellers maatte ingen længere huse dem, dog undtagen Brødrene af de fire Betler Munke Ordener. Lærerne saavelsom de Studerende skulde gaae i ærbar geistlig Dragt, icke i udskaarne eller i Strimler nedhængende

eller usømmeligen forkortede eller sribede, flammede og ternede Klæder, ey heller i Buxer af adskillige Farver, ey heller med Kiæder, Spænder eller andre Lægmands Smycker, ey heller bære eller lade bære efter sig Køller eller andet Væрге, dog uden Forfang for Prælater og Adelspersoner. Naar nogen døde, skal hele Universitetet følge ham til Jorde, og hans Begængelse holdes med Messer og latinske Taler. Enhver, som blev Lærer, eller fik nogen Grad, skulde i sin Eed forpligte sig at fremme Universitetets Gavn, hvad Stand han og kom i. De Unge, som først kom til Universitetet, og gemenligen kaldtes Beani, maatte ingen ilde medhandle, udskielde eller i anden Maade spotte og forurette.

1480 die beati Johannis Apostoli et Evangelistæ ante portam latinam stadfæster Erkebisp Jens af Lund det Altar og Vicarie, som Hr. Johan Oxe funderede til S. Hans den Døberes Kirke i Landskrone.

1480 feria sexta infra octavam corporis Christi stadfæster Erkebisp Jens af Lund Aakirke paa Bornholm de Privilegier, som hans Formænd havde givet den.

1480 die translationis S. Kanuti Ducis et Martiris udstæder Erkebisp Jens i Lund et Brev, hvorved han tillægger Jep Trugelsens Gaard paa Bornholm et Fiskevand, kaldet Baldzmyre, som af Arilds havde ligget dertil og uforbrøt var kommen derfra.

1480 feria secunda proxima post festum Sanctorum Mauricii et Sociorum ejus Martyrum, i Dalby skiøder Herman Grabo til Erkebisp Jens i Lund al den Rettighed, ham var tilfalden i hans fæderne Gaard i Landskrone, som hans Fader Gerith Grabo iboede.

1480 die Nichomedis martyris udstæder Erkebisp Jens i Lund til Vexö Afladsbrev for dem, som besøgte og gav noget til de hellige Martyrers Mauricii og hans Staldbrøders Capel paa Bornholm.

Dette Aar opstod en Klage mod Enewold Sowenbroder, Domprovst i Slesvig, at han havde brudt Capitlets

Statuter og gjort sig skyldig i Meeneederie, ved det at han ikke havde opholdt sig ved Kirken, men som Sekretair i Kongens Tieneste fulgt Hoffet. I den Anledning udstæder Erkebisp Jens af Lund til Kiøbenhavn die Wilhadi Episcopi et Confessoris et Brev, hvorved han frikiender Enewold Sowenbroder for Meeneederie og erklærer, at han skal oppebære Indkomsten af sin Præbende i Slesvig Kapitel, ligesom om han stedse havde opholdt sig der.

1481 feria tertia in paschalibus skienker og inkorporerer K. Christiern Noseby Kirke til, under og i Provstiet i Lund, saaledes at der skal holdes en Aartid Tirsdagen nest efter S. Michaelis archangeli for hans, hans Hustrues, Børns, Forfædres og Efterkommeres Sieles Salighed, og beder Erkebisp Jens i Lund samme at stadfæste.

1481 in festo annuntiationis b. Mariæ Virginis forsegler Erkebisp Jens Brostrup i Lund Botild Mortens-Datters Henric Mosters Efterleverskes, og hendes Datters, Anna Henrichs Datters, Fundats paa et Alter i Erkebiskop Carls Capel i Lunde Domkirke, hvortil de lægge to Gaarde i Wemendehøysherred, en i Skiborp og en i Broby Nørre, to Gaarde i Gyding Herred, en i Winxleff og en i Eghueberg.

1481 den 22 Majj døde K. Christiern, efter hvis Død Erkebisp Jens Brostrup frem for andre arbeidede paa, at Hertug Hanses Udvælgelse skulle blive ved Magt, og er der holden Herredage til Halmstad, hvor han blev udraabt til Konge over Danmark og Norge. Dog kunde han paa den Tid ikke drive det dertil, at de Svenske vilde krone ham til deres Konge.

1482 in festo beatorum Tiburcii et Valeriani martyrum besegler Erkebisp Jens af Lund det Brev, hvorved Jens Tetz Erkedegn og Maghens Kempe Kannik og Kirkevæрге til S. Laurents Domkirke i Lund leye til Borgmester Niels Tyn, hans Hustrue Wibeke og et deres Børn i alle deres Levedage en Lunde Domkirkes Gaard i Lund for 8 Mark lybsk gænge Penninge i Skaane.

1482 die Sanctorum Nerei et Achillei martyrum mødte Abbed Oluf af Sorøe Kloster paa Rettertinget i Kallundborg med et Brev af Siellandsfar Landsting, lydende, at Jep Erichsen i Svertinge der paa Tinget havde skiødet til Abbed Oluf paa Sorøe Klosters Vegne sin Hovedgaard i Sværtinge med mere Gods, hvilket Skiøde nu blev stadfæst og dømt ved fuld Magt.

1482 Dominica infra octavam omnium Sanctorum udstæder Erkebisp Jens i Lund en Quittering til Abbed Jeip i Ebbelholtz Kloster paa 200 Reynoldes Gylden, for en Gaard i Sundbylille, som han havde købt af Erkebispen.

1482 profesto S. Nicolai Episcopi et Confessoris skiøder Per Støgge i Legewid til Erkebisp Jens Brostrup en Gaard i Vestratorp i Wemundehøygsherret i Ysø Sogn.

1483 Dominica septuagesima giver Erkebisp Jens Brostrup i Lund, Gauto, Erkebisp i Tronhiem, Oluf af Roskilde, Johan af Bergen, Karl af Odense og Karl af Hammer, Biskopper, udi Halmstad Aflad til dem, som besøgte S. Georgii Martyris Alter i Lunde Kirke og gav noget dertil.

1483 in profesto Gregorii Papæ pantsætter Pether Stygge i Legewid til Erkebisp Jens i Lund 2 Gaarde i Vestertorp i Wemundehøyskerred for 70 Mark lybsk.

1483 feria sexta ante Dominicam palmarum forseglar Erkebisp Jens Brostrup det Skøde, som Aghe Bing i Dybek udstæder til Tage Henrichsen i Brame paa fem Gaarde i Hannes i Ingelstad Herred.

1483 feria tertia infra octavam ascensionis Domini skiøder David Axelson Ridder i Svenstrop til det Alter i Lunde Domkirke, som Erkebisp Jens Brostrup hans Frænde sammested ville oprette, to Gaarde i Hoodsløf i Vyby Sogn i Villands Herred, med det Vilkaar, at der ugentlig skulle holdes Messer for samme Alter for hans og hans Forældres Siele.

1483 Pindsedag blev Hertug Hans kronet til Konge over Danmark og hans Hustrue Christine, Hertug Ernsts

Datter af Sachsen, til Danmarks Dronning, og satte Jens Brostrup Erkebisp af Lund med Raadet dennem Kronen paa.

1483 die commemoracionis S. Pauli Apostoli skiødede Magens Kempe, Kannik i Lund, til Domkirken sammesteds en Gaard i Lund og 3 i Malmø, hvilket Brev Erkebisp har forseglet.

1483 die septima mensis Octobris udstæder Erkebisp Jens Brostrup et almindeligt Aflad for alle dem, som i hans Stift den 21. Novembr. besøgte Messerne og fastede i Kirker, Kloostere og andre hellige Steder, naar Tienesten holdtes Jomfrue Maria til Ære.

1484 Mandagen nest efter Marcelli Dag er udstedt et Bytings Vidne af Lund, at Jens Brostrup Erkebisp i Lund havde gjort et Mageskifte med Sanct Peders og S. Andreæ Kirker i Lund, at disse skulle have en Gaard liggende i S. Andreæ Sogn, som han havde kiøbt af Beynt Kabelin i Lund, og derfor skulde Erkebisp have to Bodesteder liggende vesten nest op til Torvet, hvilke S. Peders og S. Andreæ Sognepræster og Kirkeværge skiødede til Erkebisp.

1484 die b. Gertrudis virginis tager Kong Hans Erkebisp Jens Brostrup, hans Domkirke og menige Klerkerie i Lunde Biskopdømme under sin kongelige Hegn og Beskermelse, og stadfæster alle deres Privilegier.

1484 sexta feria proxima post Andreæ Apostoli opretter Erkebisp Jens Brostrup det Alter, som Laurentius Nicolai havde stiftet ved Erkebisp Tuvos Begravelses Capel, til et Kanonikat og Præbende og incorporerer dermed Kirken Raaby i Torneherred.

1485 in crastino Olavi regis et martyris udstæder Erkebisp Jens Brostrup i Lund Aflad for dem i Blekingen, Lister, Villandsherred, Gersherred og Gydingherred, som gav noget [til] S. Claræ Capel i Tonseøe i Blekingen.

1486 sexta feria proxima ante festum Sanctorum Philippi et Jacobi Apostolorum udgave Jens Brostrup i

Lund, Carl i Odense, Niels i Viborg, Elert i Aars og Hartvig i Ribe, Biskopper, Aflad til dem, som besøgte og gav noget til Fensmark Kirke i Sielland.

1486 Løverdagen nest for ascensionis Domini har Jens Brostrup med flere af Danmarks Riges Raad i Mindelighed bilagt den Trette, som var mellem K. Hans og Hr. Ludvig Nielsen Ridder saaledes, at Kongen skulle have tilbage alle de Pantebreve, som Hr. Ludvig havde paa Ribe og andre Kronens Lehn, og Hr. Ludvig skulle have Nørre og Øster Herreder i Vordsyssel igien i Pant for halvtredie tusende Mark uafløst i sin Livs Tiid.

1487 feria quinta proxima post Dominicam Cantate vælge Danmarks Riges Raad, hvoriblandt Jens Brostrup Erkebisp i Lund, Hertug Christian til Konge efter sin Fader.

1487 S. Pedhers Dag ad vincula skiødede Hans Pedersen Borgemester i Lund til Erkebisp Jens Brostrup paa Lunde Domkirkes og hendes Bygnings Vegne en sin Gaard liggendes i Landskrone for en Messe og Aartid, Domkirken skulde lade holde for ham.

1487 S. Mauricii et sociorum ejus Dag har Erkebispen beseglet Hertug Christians Hyldingsbrev.

1487 Mandagen nest efter Alle Helgens Dag har Mester Jens Aagessen, Domprovst i Lund, efter Fuldmagt af Jens Brostrup, Erkebiskop i Lund, paa Landskrone Byting skiødet en Gaard i Landskrone, som Erkebispen kiøbte af Elné Graboos og hendes Børn Herman og Hans, og den Deel han kiøbte af Niels Graboo, som ere to Boder norden for Porten, undtagen den Deel synden for Porten, som Erkebispen kiøbte af Niels Graboo, til Vor Frue Alter i det ny Kapel i Lunde Domkirke, som Erkebispen nylig opbyggt havde.

1488 in crastino b. Canuti Regis et Martyris udstæder Aghe Bing i Dybek et Brev til Erkebisp Jens Brostrup, at da [han] har tilladt ham at indløse fra Taghe Henrichsen Walby Lehn i Wæmmenehøygsherred i Clop-

strup Sogn, [for de 400 Mark lybsk] som han det i Pant fore havde, og samme beholde uden Afgift for Livstiid; saa skal samme Lehn, naar han døer, frit og quit igienkomme til Lunde Domkirke, og fornævnte 400 Mark lybsk dermed være afbetalte, at han Lehnet havde havt frit uden Afgift.

1488 sabbato infra octavam assumptionis b. Mariæ virginis skiøder Matthis Taghesen i Sandby til Erkebisp Jens Brostrup en hans Gaard i Alketzstorp i Stoby Sogn i Gyding Herred og to i Snardorp i Glimagre Sogn i samme Herred.

1488 in decollatione S. Johannis baptiste stifter Erkebisp Jens Brostrup et nyt Alter i vor Frue Kapel i Lunde Domkirke og giver dertil en Gaard i Bodolphi Sogn i Lund, en Gaard i Hellig Trefoldigheds Sogn sammested, en Gaard i Landskrone, som Gerard Graboo har beboet, tre i Vestertorp i Skøtzherred, en i Ysighe, en i Bedinge lille, en i Biergetofte i Fersherred i Løwitzstad Sogn, to i Hossløf i Vilandsherred i Wiby Sogn.

1488 in nativitate b. Mariæ virginis stadfæster Erkebisp Jens Brostrup Toakre Kirke i Halland til Sorøe Kloster, som hans Formænd dertil havde skienket, og tager tillige Klosteret, Abbeden og Conventet under sin Beskyttelse.

1489 die b. Gregorii Papæ et Confessoris skiødede Erkebiskop Jens Brostrup til Lunde Erkebiskopsæde en sin Gaard i Kiøbenhavn, liggendes norden til S. Nicolai Kirkegaard, med det Vilkaar, at Erkebisperne i Lund skulle lade holde en Aartid i Lunde Koor for ham, hans Forældre og Arvinger.

1489 in octava visitationis Mariæ virginis udstæder Jens Brostrup Erkebisp i Lund tilligemed Gauto Erkebisp i Tronhiem, Niels af Roskilde, Albert af Lybek, Carl af Odense, Johan af Bergen, Niels af Viborg, Eyler af Aarhus, Hartvig af Ribe og Niels af Børglum, Biskoper, Aflad for dem, som besøgte og gav noget til S. Erasmi Martyris Alter i St. Michels Kirke i Slagelse. Ligeledes

udstæde de samme octava die visitationis Mariæ virginis Aflad for b. Andreæ Kirke i Øster Thornæs paa Loland. Endnu samme Aar dominica proxima post festum b. Canuti Regis et Martyris udstæde de Aflad for hellig Kong Olufs Alter i Saxkiøbing Kirke i Laaland.

I dette Aar i September Maaned gav han Love og Anordninger, som af Kapitelet endrekteelig bleve samtykte, og fastsatte derudi blandt andet, at Provsten, Dekanus, Erkedeggen og Kantor ikke skulde udvælges uden ved Kapitelet.

1490 in vigilia epiphaniæ Domini skiøder Jens Brostrup Erkebisp i Lund til Jep Nielsen Abbed i Ebleholt Kloster og Convent en Gaard i Sundbylille i Strøherred.

1490 Sabbato Sitientes tilstaaer Anna Arwitzs Datter i Holme, Hr. Jochum Grises Efterleverske, at hun haver en Gaard i Frederssløffe i Ringstedherred i Være af Erkebisp Jens Brostrup, som hører til Lunde Domkirke, og at hun haver faaet den for et Mageskifte, saa længe til Erkebispens faaer givet hende Vederlag for en Gaard, han fik af hende i Høy i Skaane.

1490 quarta feria infra octavas assumptionis b. Mariæ virginis udstæder Erkebisp Jens Brostrup et Brev til Indbyggerne i Rotne paa Borendholm, som klagede over flere Egter til Hammershuus, end gammel Skik og Brug var, at de skulle kiøre efter gammel Sædvane, og hvad der forresten kom og blev kiøbt af Embedsmændene paa Slottet, skulle de føre i Land, og Almuen i næste Sogne age, eftersom de bleve tilsagte af Embedsmanden.

1490 næste Søndag for S. Lucæ Dag Evangelistæ har Erkebisp Jens Brostrup i fleres Nærværelse bilagt den Trætte, som var mellem Hr. Oluf Stigsen af Bollerup og Henric Jensen af Brunestade, om Arv efter Lage Jensen, der havde været Ridefoged hos Hr. Oluf, saaledes at Hr. Oluf skulde have Lage Jensens Andeel i en Gaard i Malmøe, og saa Henric Jensen det øvrige af Laghes Efterladenskab og være frie for videre Regnskab.

1491 ipso die b. Felicis in Pincis skiøder Oluf Jensen til Erkebisp Jens Brostrup og Lunde Domkirke al den Eyedeel, hans Forældre kiøbt og ellers fanget havde til Bergegaarden paa Borendholm, som hans Forældre havde havt, og han nu i Leye havde paa sin, sin Moders, Hustrues og deres Barns Livstid, dog at de ligeledes beholde fornævnte Eyedeel til Gaarden i deres Livstiid.

1491 vigilia Mathiæ Apostoli skriver Sten Sture til Erkebisen Jens Brostrup, at han ikke kan møde til Halmstad med Dronning Dorothea paa den foreslagne Dag, men vil lade ham vide, naar hans Leylighed er at møde.

1491 in vigilia b. Mathei Apostoli et Evangelistæ stadfæster Erkebisp Jens Brostrup det Kanonikat, som Jacobus Petri havde oprettet i Lunde Domkirke, og hvortil han havde lagt alt sit Gods i Landskrone.

1491 S. Dionysii Dag skiøder Erkebisp Jens Brostrup til Frue Anna Niels Datter i Lund, Olef Trwelsens¹⁾ Efterleverske, 2 Gaarde i Broderup i Oxie Herred.

1491 in vigilia b. Simonis et Judæ Apostolorum stifter Anna Niels Datter i Lund, Olef Trudsens Efterleverske, en Prælatfest udi Lunde Domkirke paa S. Annæ Dag, og legger dertil to Gaarde i Broderup i Oxieherred, hvilken Fundatz Erkebisen med hende haver forseget.

¹⁾ Kaldes nedenfor: Trudsen.

H. F. R.

Provst Vitus Berings

Bidrag til Sunds Herreds Præstehistorie

samt Oplysninger om den beringske Slægt.

Da jeg i sin Tid samlede Bidrag til den kgl. Historiograf, Mag. Vitus Berings Biografi (der findes trykt i Hist. Tidsskrift 5. R. I, 1—115. 639—48), traf jeg paa et lille trykt Skrift af Provst Vitus Bering i Ollerup i Fyn vedrørende de i Overskriften nævnte Emner. Da det er et af de ældste trykte, paa Dansk affattede Skrifter, man har, vedrørende dansk Præstehistorie og Genealogi¹⁾, og da det derhos nu yderst sjældent forekommer, lod jeg det afskrive til eget Brug. Ved atter at støde paa den da tagne Afskrift, kom det mig i Tanke, at en ny Udgave af dette nu saa sjældne lille Skrift mulig kunde være af Interesse for en og anden, som ikke har Lejlighed til at faa Originalen i Hænde. En saadan Udgave, der nøjagtig gjengiver alt, hvad Originaltrykket indeholder, meddeles derfor her. Det har ikke været min Agt at udfylde det manglende, og navnlig kunde jeg ikke paatage mig at

¹⁾ Ældre er Torkil Baden's »Tiids-Register over Biskopperne udi Siællands Stift«, Kbh (1720), og Alb. Thura's »Kort Beretning om Jerslef-Herreds Kirker i Aalborg Stift«, Kbh. 1732. Af latinske Skrifter over lignende Emner har man flere ældre.

rette Fejlene i den ufuldkomne Genealogi. Hovedsagen for mig var at lade det gamle Skrift fremtræde paany ganske saaledes, som det oprindelig foreligger, idet jeg kun har rettet nogle Trykfejl.

H. F. Rørdam.

Her er indbefattet:

(1) Fortegnelse paa Provsterne i Sunds-Herred udi Fyen, siden Reformationen, at regne til d. 1ste Maji Anno 1749.

(2) Aarstal, naar de i bemeldte Sunds-Herred Anno 1749 levende virkelige Præster, ere der i Embedet indsatte, at regne til d. 1ste Maji Anno 1749.

(3) Fortegnelse paa Sogne-Præsterne i Fyen udi Sunds-Herred i Ollerup, som tillige har været Sogne-Præster for Kirkebye-Meenighed i samme Sunds-Herred, siden Reformationen, at regne til d. 1ste Maji Anno 1749.

(4) Delineatio stirpis Beringianæ, eller de Beringers Families og Paarørendes Slægt-Register, fra 3die Hundrede Aar af at regne til d. 1ste Maji Anno 1749.

(1) Fortegnelse paa Provsterne i Sunds-Herred udi Fyen, siden Reformationen, at regne til d. 1ste Maji Anno 1749.

(1) Mag. Hans Gaas, som var Nobilis, forhen som papist Prior i Svendborg-Kloster, blev Anno 1536 den første Lutherske Sogne-Præst for Vor Frue-Meenighed i Svendborg, og første Lutherske Provst i Sunds-Herred, udi 13 Aar, indtil Anno 1549 da (efterat Thorbernus Olai, Decanus Capituli Nidrosiensis, som for en vis Aarsag kunde ikke blive virkelig Biskop, men formedelst andre

sine Fortjenester, at ikke et Hoved skulde sættes over ham, havde haft Trondhjems Biskops-Stift i dets Vacance nogle Aar under Opsigt, var i dette Aar ved Døden afgangen) blev denne Fyenske Provst, efter Kong Christian den Tredies allernaadigste Behag, første Lutherske Biskop i Trundhjem i 29 Aar, og der døde den 17. September 1578.

(2) Hr. Christen Scrock, Sogne-Præst for (1) St. Nicolai (2) Vor Frue-Meenighed i Svendborg, var Provst, fra 1549 til 1572, i 23 Aar.

(3) Hr. Hans Eskildsøn, Sogne-Præst for Vor Frue-Meenighed i Svendborg, var Provst, fra 1572 til 1587, i 15 Aar.

(4) Hr. Christen Jacobsøn Aalborg, Sogne-Præst for Qværndrup-Meenighed, var Provst, fra 1587 til 1603, i 16 Aar.

(5) Hr. Segud Jørgensøn, Sogne-Præst for St. Nicolai-Meenighed i Svendborg, var Provst, fra 1603 til 1622, i 19 Aar.

(6) Hr. Jonas Olufsøn, Sogne-Præst for Skaarup-Meenighed, fra 1622 til 1626, i 4 Aar.

(7) Hr. Claus Nielsøn Juul, Sogne-Præst for Kirkebye- og Lunde-Meenigheder, var Provst, fra 1626 til 1644, i 18 Aar.

(8) Hr. Peder Nielsøn Skonning, Sogne-Præst for Vor Frue-Meenighed i Svendborg, var Provst, fra 1644 til 1657, i 13 Aar.

(9) Hr. Jens Mogensøn, Sogne-Præst for Landet- og Bregnerge-Meenigheder paa Thorsinge, var Provst, 1657 til 1680, i 23 Aar.

(10) Doct. Peter Jespersøn, Sogne-Præst for Steenstrup- og Lunde-Meenigheder, var Provst, fra 1680 til 1688, i 8 Aar; hvorfra hand blev Kong Christian den Femtes og næst derefter Kong Frederik den Fierdes Confessionarius og Ober-Hof-Prædikant i Kiøbenhavn i 26 Aar, indtil sin Død den 3 November 1714, Ætatis 67de.

(11) Mag. Mogens Jensøn Lucoppidan, Sogne-Præst for Østerkjerninge- og Hundstrup-Meenigheder, var Provst, fra 1688 til 1727, i 39 Aar.

(12) Hr. Herman Wejgner, Sogne-Præst for Søerup- og St. Jørgens-Meenigheder, var Provst, fra 1727 til 1735, i 8 Aar.

(13) Jeg Vitus Bering, Sogne-Præst for Ollerup- og Kirkebye-Meenigheder, haver fra den 9de Junii 1735 til 1749 den 1ste Maji, da jeg skrev dette i mit Alders 67de Aar, været Provst paa 14de Aar, og er endnu; hvor længe herefter, staaer i Guds Behag.

(2) Aarstal, naar de, i Sunds-Herred udi Fyen Anno 1749 levende virkelige Præster, ere der i Embedet indsatte, at regne til d. 1ste Maji An. 1749.

(1) Jeg Vitus Bering blev indsat at være Sogne-Præst for Ollerup- og Kirkebye-Meenigheder An. 1709.

(2) Hr. Clemen Jessen Sogne-Præst for Qværndrup Meenighed 1715.

(3) Hr. Anders Riegelsen Sogne-Præst for Østerkierninge- og Hundstrup-Meenigheder 1727.

(4) Hr. Peder Duus Sogne-Præst først for Egense-Meenighed 1729, derefter Sogne-Præst for Søerup- og St. Jørgens Meenigheder. 1735.

(5) Hr. Gregers Hjort Sogne-Præst for Vor Frue-Meenighed i Svendborg. 1730.

(6) Hr. Rasmus Fog Sogne-Præst for Steenstrup- og Lunde-Menigheder. 1730.

(7) Hr. Peder Fertsløv Sogne-Præst for Bjergebye-Meenighed 1735.

(8) Hr. Palle Saabye Sogne-Præst for Egense-Meenighed 1735.

- (9) Hr. Johan Rejmer Sogne-Præst for Skaarup-Meenighed 1738.
- (10) Hr. Isaac Sidenius Sogne-Præst for Tveede-Meenighed. 1738.
- (11) Hr. Christen Morsing Sogne-Præst for Landet-Meenighed. 1738.
- (12) Hr. Christopher Iversøn Sogne-Præst for Breginge-Meenighed og Thorsinge-Gaards Kirke. 1738.
- (13) Hr. Jørgen Saabye, Sogne-Præst for Strynøe-Meenighed. 1739.
- (14) Mag. Nicolai Rejersen, forhen Capellan til Kiøbstæden Mariager og Sogne-Præst for samme Annex-Meenighed paa Landet i Jydland, der indsat Anno 1735, derefter Sogne-Præst for St. Nicolai-Meenighed i Svendborg. 1741.
- (15) Hr. Peder Trelund, forhen af Capellanen Hr. Hans Ploug kaldet, af Kongen confirmeret, og indsat personel-Capellan, derefter residerende Capellan til St. Nicolai-Meenighed i Svendborg. 1744.
- (16) Hr. Friederich Caspar Struch, Sogne-Præst for Drejõe-Meenighed. 1747.

(3) Fortegnelse paa Sogne-Præsterne i Fyen udi Sunds-Herred i Ollerup, som tillige har været Sogne-Præster for Kirkebye-Meenighed i samme Sunds-Herred, siden Reformationen, at regne til den 1ste Maji Anno 1749.

(1) Til Hr. Anders Ingvarsøn Sogne-Præst i Ollerup, kaldet af Biskop Jens Andersøn Beldenache 1504, Brevet dateret Dalum Kloster in Vigilia B. Matthiæ Apostoli, blev Hr. Jørgen Pedersøn af Biskop Knud Gyldenstjern 1536 Die Petri & Pauli kaldet til at betiene sin Formand i hans Alderdom og Svaghed, og siden at succedere ham, beholdte Kaldet, og antog Lutheri Lærdom.

(2) Hr. Niels Knudsen, fød i Wejle i Jydland, levede 1581 døde 1591; Saa bemeldte 2de første Lutherske Præster vare i Embedet 55 Aar.

(3) Hr. Jens Rasmussøn Bredal ordineret 1591 i Fasten, døde 1628, i sit Præste-Embedes 37te Aar.

(4) Hr. Anders Pedersøn Arrhensis, fød 1602 d. 10de Augusti i Tranderup-Præstegaard paa Ærøe, hvor hands Fader Hr. Peder Andersøn Wendelboe var Sogne-Præst, blev ordineret i Hospitalet i Odense 1628 d. 6te Decembr. Ætatis 26de.

I hans Tid efterat Pastores i Kirkebye forhen havde været: (1) Hr. Niels Juul, levede 1581, (2) Hr. Hans Lauridsøn, som var Hr. Laurids Jespersøns Søn fød i Espe, levede 1588; (3) Hr. Claus Nielsøn Juul, ordineret i Hillerslev Kirke 1619 d. 16de Octobris, gjorde sin Eed paa Gjelskov d. 21de ejusdem, blev Provst 1626, døde 1644) blev Kirkebye-Sogn efter forrige Sogne-Præstes og Provstes Hr. Claus Juuls dødelig Afgang Anno 1644, ved Kong Christian den Fierdes allernaadigste Beskikkelse annectered til Ollerup-Sogn, fra hvilken Tiid disse 2de Sogne til een Sogne-Præstes Embede haver, i Aaret 1749. udi 105 Aar været og ere samlede.

Saa fornævnte Hr. Anders Pedersøn Arrhensis var, siden Reformationen, den 4de Sogne-Præst til Ollerup-Sogn i 16 Aar, og derefter i 13 Aar til Ollerup- og Kirkebye-Sogne, døde 1657, i sit Præste-Embedes 29de og Alders 55de Aar.

(5) Hr. Peder Jensøn Zeuthen, fød Anno 1617 i Odense, (hvor hands Fader Mag. Jens Zeuthen var Sogne-Præst til St. Knuds Kirke) blev Ætatis 38te ordineret Anno 1655 til Capellan hos sin Formand, efter hvis Død hand Anno 1657 blev Sogne-Præst, havde sin Formands Datter Maren Andersdatter til Hustrue, døde 1680, i sit Præste-Embedes 25de og Alders 63de Aar.

(6) Hr. Laurids Jacobsøn Achtonius, fød Anno 1641 i Østrup-Præstegaard i Fyen, (Faderen Hr. Jacob Christensøn Achtonius Sogne-Præst ibidem) hand var og først Capellan hos sin Formand i 10 Aar, til Aaret 1680, da hand blev Sogne-Præst, fik siden forbemeldte hans Formands Enke til Ægte, døde An. 1709 d. 8de Februarii, i sit Præste-Embedes 39te og Alders 68de Aar.

(7) Jeg Vitus Bering, fød om Aftenen Kl. 11 d. 10de Decembr. Anno 1682 i Ronés-Præstegaard udi Ubye-Sogn i Wends-Herred i Fyen, (hvor min Fader Hr. Jens Bering da var Sogne-Præst) blev af Biskop Doctor Christian Rudolph Møller i Odense-Hospitals-Kirke d. 31te Maji 1709 ordineret til Sogne-Præst for Ollerup- og Kirkebye-Meenigheder, i mit Alders 27de Aar; ligesaa i mit Præste-Embedes 27de Aar blev jeg, efter forrige Provst Hr. Herman Wejgner, som døde i St. Jørgengaards-Præstegaard den 9. Junii 1735, af Biskop Hr. Christian Ramus udi Odense i St. Knuds Kirke den 5te Octobris 1735 inaug[ur]eret Provst over Sunds-Herred, i mit Alders 53 Aar. Ao. 1749 d. 1ste Maji, da jeg skrev dette i mit Alders 67de Aar, haver jeg altsaa, ved Guds Bistand, betient Præste-Embedet paa 40de Aar, samt Provste-Embedet paa 14de Aar, og er endnu i begge Embeder; hvor længe herefter, veed Gud, som skee Ære!

(4) Delineatio stirpis Beringianæ, eller de Beringers Families og Paarørendes Slegt-Register, fra 3die Hundrede Aar af at regne til den 1ste Maji Anno 1749.

En god ærlig gammel Værtshuusmand, ved Navn Jens Andersøn, haver Anno 1496, længe førend Reformationens Tiid, beboet en stor Gaard i Bering-Bye, hvor der endnu findes god Logement for Reysende, i Middelsum-Herred udi Wiborg-Stift beliggende en stor Miil Sydost for Wiborg.

Bemeldte Mand avlede 3 Sønner, Anders, Peder, Mads, som af deres Fæderne og Føde Bye lode sig kalde med Tilnavnet Bering og alle vare fornemme Handels-Mænd; af hvilke Anders Bering tog sin Bolig i Randers, Peder Bering i Wiborg og Mads Bering ligeledes i Wiborg, som følgende Delineation videre med deres Afkom udviser:

Forbemeldte Jens Andersøns 1ste Søn Anders Bering Handelsmand i Randers (af hans Linie ere Randers-Berlinger) havde en Søn Mads Bering Sogne-Præst i Krage-lund; af hannem 2 Sønner: (1) Anders Bering Handels-Mand i Schive, (2) Den lærde Jens Bering, som reyste Udenlands.

Jens Andersøns 2den Søn Peder Bering Handels-Mand i Wiborg (ved ham ere Wiborg-Berlinger af den eene Linie) avlede 2 Sønner: Peder Bering og Jens Bering; af hvilke

(1) Peder Bering Borgemester i Wiborg havde en Datter Dorthe, samt 4 Sønner, Vitus, Peder, Frands og Jacob: (a) Datteren Dorthe Bering, Amtsforvalter Wil-lumsens Hustru i Aalborg; af hende en Datter, som fik Assessor Sixtus Asbach, (b) 1ste Søn Vitus Bering blev en berømmelig Professor i 3 Kongeriger Tiid efter anden, først i Frankrige, dernæst i Sverrig, for det 3die tilsidst i Danmarck, og Laureatus Poëta i Rom, havde 2 Døttre Jytta og Vita, samt 2 Sønner Friederich og Peder: 1ste Datter Jytta Bering blev gift med en Ridder Obersecretair Bolle Luxdorph i Kiøbenhavn, de havde een Datter gift med Grev Knuth i Sædland, og deres Descendenter, samt een Søn Oberste Christian Luxdorph til Mørup i Sædland, gift med hans eget Sødskendebarn Conference-Raads Willum Worm og Frues Else Luxdorph i Kiøbenhavn deres Datter Susanne Magdalene Worm, hvis eneste endnu levende Søn Justice-Raad Bolle Willum Luxdorph Lands-dommer i Sædland; omrørte Obersecretair Bolle Luxdorph havde, ligesom een Søster, saa og een Broder: (1) Søsteren ernævnte Else Luxdorph, Conference-Raad Willum Worms

Frue i Kiøbenhavn, Moder til Jytta Worm, Conference-Raad Bjerregaards Frue i Sødland, og deres Descendenter, ligesaa til Oberste Christian Luxdorps Frue Susanne Magdalene Worm paa Mørup i Sødland, samt til Biskop Doctor Christen Worm i Kiøbenhavn med sine Descendenter, og til Oluf Worm Professor og Doctor Medicinæ ibidem, med sine Descendenter; (2) Broderen Justice-Raad Peder Luxdorff til Fjellebroe, Landsdommer i Fyen, hvis Hustrue var Frue Anne Margreta Helverskow, og deres Descendenter; 2den Datter Vita Bering døde nobiliteteret Jomfrue paa sin Søster-Søns Oberste Christian Luxdorps Herregaard Mørup i Sødland; 1ste Søn Friderich Bering, som berømmelig havde studeret, reyste Udenlands, hvor han fik et høy-adeligt riigt Giftermaal af Fyrstelig Extraction, af hands 2 Sønner blev (1) Johannes Bering Professor i Helmstad i Tydskland, (2) Joachim Bering Doctor i Rostok; 2den Søn Peder Bering Oberste og Commandant i Fæstningen Nyeborg i Fyen, hans Hustrue Frue Else Lindberg, af hvilke 1ste Søn Capitain Vitus Bering i Norge udi Christiansand lever endnu gift, med sine Descendenter, saavel som een Datter, Vita Bering Sogne-Præstens Hr. Hector Kørdams Hustrue i Sigersted-Præstegaard ¹⁾ i Sødland, og deres Descendenter. (c) Borgemester Peder Berings 2den Søn Mag. Peder Bering Præst og Provst i Øster[s]nee i Jydland havde 3 Døttre, Margrete, Anne og Mette, samt en Søn: 1ste Datter Margrete Bering, for hendes rare og høye Alder almindelig kaldet den gamle Fru Borgemesterinde, som var Borgemesters Jørgen Christopher Blymester i Horsens, hands Enke, døde faa Aar siden udi god Velstand i Horsens, uden Børn; 2den Datter Anne Bering fik Hospitals-Forstanderen i Horsens Segr. Svend Joonson; 3die Datter Mette Bering Præste-Kone i Jarup i Jydland, og Moder til 15 Børn; hvilke lode sig kalde med Tilnavn Bering,

¹⁾ Skulde være: Holger Rørdam i Vigersted.

efter Møderne-Linien; i Særdeleshed 3 Sønner, Peder, Jens og Peder: 1ste Søn Hr. Peder Bering Sogne-Præst i Gunderup, med sine Descendenter; 2den Søn Hr. Jens Bering Sogne-Præst i Bramstrup ved Wiborg med sine Descendenter; 3die Søn Mag. Peder Bering Sogne-Præst i Jarup, med sine Descendenter, saasom en Datter, samt 2 Sønner Hans og Jacob: Datteren fik til Ægte Provsten Hr. Jens Buch i Jarup, og deres Børn; 1ste Søn Hr. Hans Bering Sogne-Præst i Tyregøed, med sine Børn og 2de Sønner Studiosis; 2den Søn Jacob Bering fik en adelig Jomfrue, og boer i Aarhus. Peder Berings 2den Søn Provst Mag. Peder Berings Søn var Commandeur paa den Muscovitiske Flode ved Kjøbenhavn, blev siden Admiral, og døde paa Toget fra Archangel, Norden om at søge en nye Seylads til Vestindien. (d) Borgemester Peder Berings 3die Søn Frands Bering, Borgemester og Landstings-Hører i Wiborg, stak nogle Svenske Officerer ihjel og blev sat paa Livet, men formedelst den Svenske Generals Frues Forbøn, bevæget af Fostermoderen i Barnenød, blev pardonered, og siden oplod Borgemesterskabet for sin yngre Broder ovenbemeldte Jacob Bering, havde ellers 4 Børn, nemlig 3 Døtre, Maren, Vita og Margrete, samt en Søn Peder: (1) Maren Bering Biskops Mag. Christian Muuses første Hustrue, han som først var Biskop i Riber-Stift, derefter i Fyens Stift; (2) Vita Bering Provstens Mag. Christens Hustrue i Pjedsted i Jydland; (3) Margrete Bering, som ugift døde hos Mag. Peder Bering i Vervinge i Fyen; (4) Peder Bering Landstings-Skriver i Wiborg havde 2 Sønner, af hvilke den eene, navnlig Frands Bering, blev Klokker i Kiøge i Sædland, og den anden Søn Hr. Christian Bering Sogne-Præst for Felding- og Assing-Meenigheder i Hammerum-Herred i Jydland. NB. Den rige Thomas Bering, fød i Bering-Bye, Sødskendebarn til Frands Bering i Wiborg, havde følgende 3 Sønner: (1) Peder Bering i Horsens; (2) Tolderen Andreas Bering i Aalborg; (3) Hr. Michel Bering i Vraaue-Præstegaard i

Jydland. (c) Borgemester Peder Berings 4de Søn Jacob Bering antog Borgemesterskabet i Wiborg af sin Broder Frands Bering, med sine Descen[den]tere etc.

(2) Jens Bering Raadmand i Wiborg avlede 12 Sønner, der alle levede, indtil de havde deponeret, og tilsammen vare blevne Studentere, hver af dem med Døbenavn kaldet Peder; hvilket haver tildraget sig, i Anledning af ernævnte Jens Berings Hustrues kummerlige Barnefødsel, da han gik ud i Marken, at bede om hendes naadige Forløsning ved Reformationens Tiid til St. Peder, hvorfra hand syntes at høre til Svar en Røst fra Himmelen, at hans Hustrue var forløst, hvorføre hand besluttede, at Barnet, og alle andre hands Sønner, om hun fødte ham flere, skulde kaldes Peder; af hvilke nogle følger:

(A) Den 1ste Søn Peder Bering Provst over Fyends-Herred og Sogne-Præst i Kaaberup i Jydland avlede 14 Børn ved 2de Hustruer: Den eene og første Hustrue Sl. Hr. Thomas Hees Søster af Wilberg-Præstegaard i Jydland, hvoraf de Beringers Slægtskab med de velbekendte og navnkundige Heers Familie haver sin Oprindelse; den anden Hustrue af de Hvassers Familie fra Holstedbroe: af den første Hustrue var Kirsten Bering Præste-Kone i Vraaue samt Maren Bering Mor-Moder til Provsten Hr. Niels Brøndum af Ikast, og til hans Broder-Børn Degnen i Kaaberup og Degne-Konen i Vraaue og Ikast; af den anden Hustrue (1) Mette Bering Provst Hr. Christen Scheels Hustrue i Kaaberup-Præstegaard, med deres Børn; (2) Dorthe Bering Hr. Berthel Grooths Hustrue af Acherup-Præste-Gaard i Fyen, og deres Descendenter; af bemeldte Provst Peder Berings i Kaaberup 4 Sønner, Peder, Søren, Jens og Christian, blev den 1ste Søn Mag. Peder Bering Provst i Bog-Herred og Sogne-Præst for Verninge- og Kjøng-Meenigheder i Fyen, som havde ved een Hustrue Elisabeth Sophie Biener, der var Rente-Skrivers Samuel Bieners Datter i Kiøbenhavn, 18 Børn, af hvilke (1) Datter Edel

Maria Bering Sogne-Præstes Hr. Jacob Sandvads Hustrue i Kjøng Præste Gaard i Fyen, uden Børn; (2) Mette Catrine Bering Sogne-Præstes Hr. Hans Schousboes Hustrue i Ejsing-Præste-Gaard i Jydland, med deres Børn; (3) Anne Bering Segr. Valentin Falsens Hustrue i Haarbye udi Fyen, og deres Børn, han er en Broder til Etatz-Raad Envold Falsen i Kiøbenhavn og Commerce-Raad Johan Eskild Falsen paa Søeboe i Fyen; (4) en Datter Birgitte Bering lever endnu ugift i Kjøng-Præste-Gaard i Fyen; Sønnerne vare 10, af hvilke (1) Hr. Samuel Bering Sogne-Præst for Nørre-Lyndelse i Fyen, med sin Hustrue Ingeborg Wejle, hvis endnu levende Børn ere Hr. Axel Bering og Hr. Peder Jacob Bering begge Præster i Jydland, saa vel som een Datter Edel Margrete Bering gift med hendes eget Sødskendebarn Inspecteur Thorsens Søn i Jydland; (2) Hr. Peder Bering Sogne-Præst for Farstrup og Ajstrup i Jydland, hvis Hustru var Else Klitgaard i Nibe, deres eeneste Søn Peder Bering studerer; (3) Hr. Vitus Bering Provst i Hammerum-Herred og Sogne-Præst for Rind og Herning i Jydland, hands Hustru Elisabeth Lassen Sal. Cancellie-Raad Lassens Broder-Datter, deres endnu levende Børn ere Peder, Laurids, Thøger, Benedictus, Malene Margrete; (4) Thomas Kingo Bering Kirke-Jurator og een af de Deputerede i Hadersleb, hands Hustrue er hands eget Sødskendebarn Sl. Christian Berings eeneste Datter Mette Catrine Bering, hvis Børn til Datum een Datter og een Søn. Ovenbemeldte Provst Peder Berings i Kaaberup 2den Søn Hr. Søren Bering Sogne-Præst i Hejlskou i Jydland, hands Børn ere (1) Hr. Johannes Bering Provst over Fleskum-Herred og Sogne-Præst i Romdrup ved Aalborg, hvis Hustrue er Anne Kirstine Brorsen, Lieutnant Brorsens Datter, af den Brorsens Familie paa Dybvad i Has-Herred, med deres Børn; (2) Hr. Peder Bering Sogne-Præst i Tversted udi Wendsysssl i Jydland; (3) Sophie Bering Hr. Erich Schyoms Hustrue i Skiørping-Præste-Gaard; (4) Mette Bering Hr. Otto Hoyers Hustrue

i Acherup¹⁾-Præste-Gaard i Jydland. Provst Peder Berings i Kaaberup 3die Søn Hr. Jens Bering Sogne-Præst for Ubye Meenighed udi Wends-Herred i Fyen, hands Hustrue Anne Lavesdatter Grendsteen, Hr. Lave Grendsteens Datter i Ronés-Præste-Gaard ibidem, deres endnu 4 levende Børn ere 2 Døttre Margrete og Sophia, samt 2 Sønner Lave og Vitus, af hvilke (1) den eene Datter Margrete Bering, nu Enke i Assens, var gift med Segr. Nicodemus Sommerfeldt ibidem, og deres Børn, (2) den anden Datter Sophia Bering gift med Segr. Wulf Holm boer ved Kiøbenhavn, og deres Børn; (3) den eene Søn Lave Bering Musicus og Bedemand i Kiøbenhavn, hands Hustrue Anne Kirstine Braudt, deres endnu levende eeneste Søn Nicolai Bering er Organist i Tranqvebar, og gift ibidem, med sine Descendenter; (4) den anden Søn Vitus Bering Provst i Sunds-Herred og Sogne-Præst for Ollerup og Kirkebye i Fyen, hands første Hustrue var hands eget Sødskendebarn, Sogne-Præstens Hr. Bertel Groth og Hustrues Dorthe Bering af Acherup-Præstegaard udi Bog-Herred i Fyen deres Datter Vita Grooht, som i 30 Aars Ægteskab fødte ham 9 Døttre og 9 Sønner, tilsammen 18 Børn, af hvilke 5 endnu lever, nemlig 3 Døttre, Jytta Christiana Bering, Susanne Magdalene Bering og Vita Bering, samt 2 Sønner Joan Bertel Bering og Johan Bering; hands anden Hustrue er Sogne-Præstens Sl. Hr. Hans Møller og Hustrues Sl. Elisabeth Hansdatter Lottrup af Gudbjerg Præste-Gaard udi Gudme-Herred i Fyen deres Datter Anne Catrine Møller uden Livs-Arving, hvis ældere og eeneste endnu levende Søster Birgitte Møller, Sl. Hr. Kield Balsløvs, forhen Sogne-Præst for Ore og Wejstrup-Meenigheder i Gudme-Herred i Fyen, hands Enke er for nærværende Tiid i bemeldte Ollerup-Præstegaard, haver saavel 3 levende Børn, nemlig 1 Datter og 2 Sønner: (1) Datteren Cathrine Balsløw, gift med Segr. Christian Trochman i

¹⁾ Skulde være: Hee.

Svendborg, og deres 4 levende Sønner, Knud Trochman, Kjeld Trochman, Povel Trochman, Peder Trochman; (2) den eene Søn Hr. Anders Balsløw, Sogne-Præst for Staving-Meenighed udi Bølling Herred i Riber Stift i Jydland, med sin Hustrue Anne Kirstine Hjorteberg, og deres Børn; (3) den anden Søn Segr. Søren Balsløw med sin Hustrue Giertrud Maria Hartvig i Svendborg, og deres eene levende Søn Johan Christian Balsløw; som og 2de levende Søster-Børn af Sl. Hr. Matthias Nielsøn, forrige Sogne-Præst for Sønder-Brobye udi Salling-Herred i Fyen og hans Hustrue, Sl. Anne Dorthe Møller, nemlig (1) Karen Pontoppidan gift med Hr. Jørgen Hee, Sogne-Præst for Allerup og Davinde udi Aasum-Herred i Fyen, og deres Børn; (2) Segr. Christian Nicolai Pontoppidan, sacri Ministerii Candidatus. Af forbemeldte Hr. Berthel Grooth, Sogne-Præst for Haarbye-Meenighed udi Bog-Herred i Fyen, og hands Hustrue Dorthe Bering i Acherup-Præstegaard ibidem, lever endnu deres 4 Børn, som ere 2 Døttre og 2 Sønner, nemlig (1) den ene Datter Sophia Amalia Grooth, gift med Hr. Herman Bøtcher. Sogne-Præst for ernævnte Haarbye-Meenighed i Fyen, uden Børn; (2) den anden Datter, Charlotte Elisabeth Grooth, gift med Segr. Jørgen Møller, Handels-Mand i Assens, og deres endnu levende 2 Døttre Anne Margrete Dorothea Møller og Dorthe Margrete Møller; (3) den eene Søn Andreas Erich Grooth Sogne-Degn for Flemløse-Meenighed udi Bog-Herred i Fyen, med sin Hustrue Dorthe Pedersdatter, og deres endnu levende eneste Søn Berthel Grooth; (4) den anden Søn Joan Peder Grooth med sin Hustrue ligeledes i Fyen, og deres Børn. Provst Peder Berings i Kaaberup 4de Søn Segr. Christian Bering, Forvalter og Forpagter i Fyen, havde med sin Hustrue Susanne Pohlman 1 endnu levende Datter Mette Catrine Bering gift, ut supra, med hendes eget Sødskendebarn Segr. Thomas Kingo Bering Kirke-Jurator i Hadersleb, og deres Børn.

(B) Raadmand Jens Bering i Wiborg, der ved sin Hustrue, som før mældet er, havde 12 Sønner, hver af dem kaldet Peder, hands 2den Søn Peder Bering, Præst og Provst i Skaane, havde eendel Døttre og Sønner, blandt hvilke (1) Søn Vitus Bering Præst og Provst i Skaane, som tog imod Sal. Kong Friderich den Fierde ved sin Landgang i Skaane Anno 1710; (2) 2de Sønner, som Anno 1718 var Secretaires paa Cancelliet i Stokholm.

(e) Samme Raadmand Jens Berings 3die Søn Peder Bering i Wiborg havde Rector Paludans Moster ibidem etc.

Først ernævnte Jens Andersøns 3die Søn Mads Bering Handelsmand i Wiborg (ved ham ere Wiborg-Beringer af den anden Linie) havde 2 Sønner, Jens Bering og Simon Bering, af hvilke (1) Jens Bering Handelsmand i Wiborg, havde 3 Sønner, Peder, Lauritz og Jens, af hvilke (1) Peder Bering Viinhandler i Wiborg havde 2 Sønner, nemlig Jens Bering Bogholder i Wiborg, og Peder Bering Doctor Medicinæ i Amsterdam, samt een Datter Hilleborg Bering, som ægtede Hr. Mads Bering i Kragelund; (2) Laurids Bering Landstings-Skriver i Wiborg havde 2 Døttre, af hvilke Bræum og Hannibal Groth i Aalborg ere fødte; Jens Bering Viinhandler i Wiborg havde 2 Døttre, af hvilke den ene og første, nemlig Hilleborg Bering, havde til Ægte (1) Hr. Niels Arctander Sogne-Præst for Wissenberg Meenighed udi Bog-Herred i Fyen, (2) Hr. Hans Kingo Sogne-Præst ibidem, og ved hannem een Søn Hr. Niels Arctander Kingo, Sogne-Præst for Hoe og Oxbye Meenigheder i Jydland, med sine Descendenter; den anden Datter Anna Marie Bering gift med Segr. Claus Nissen Handelsmand i Odense, af hvis Børn endnu sammesteds lever saavel een Datter Christine Frick Nissen gift med Segr. Christen Thomsen Handelsmand i bemeldte Odense, deres eeneste endnu levende Søn Thomas Thomsøn studerer; som og 1 tvende Gange gift Søn Segr. Jens Nissen, ligesaa Handelsmand i Odense, med sine Descendenter.

(2) Af ovenbemeldte Mads Berings i Wiborg den anden Søn, Simon Bering i Hobroe, ekstraheres: (1) Christian Bering i Aalborg, med sine Descendenter; (2) hans Broder, som var Madame Grotums første Mand, hun som fik den tredie Mand Stiftamtmand Pents i Aalborg; (3) Doctor Lodbergs Hustrue og hendes Broder Jens Bering i Madame Horups Boe, begge Madame Horups Broder-Børn.

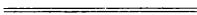
Skrevet i Ollerup Præste-Gaard d. 1ste Maji Anno 1749,
og med Fliid samlet af

VITUS BERING

Sogne-Præst for Ollerup og Kirkebye, samt Provst i Sunds-
Herred udi Fyen, i hans Provste-Embedes 14de, Præste-
Embedes 40de, og Alders 67de Aar.

Impr. P. Horrebow.

Kiøbenhavn 1749. Trykt hos Kongel. Univ. Bogtrykker
Ove Lynow, boende paa Vandkonsten.

S m a a s t y k k e r .

VI.

Præster i Grenaa i det første Hundredeaar efter Reformationen.

Meddelt af Sognepræst *J. Richter* i Ringive.

Nedenstaaende Oplysninger er nærmest fremkaldte i Anledning af de i Kirkehist. Saml. 3. R. VI, S. 189—92 optagne Notitser om Præstekaldet i Grenaa¹⁾. Temmelig omfattende Studier til min Fødeby Grenaa's og de tvende djurslandske Herreders Historie, som jeg for en Del Aar siden foretog saavel paa Stedet som i københavnske Arkiver og Samlinger, har gjort mig det muligt at fremlægge nogle flere Oplysninger om Grenaa Sognekalds ældre lutherske Præster.

1. Hr. Jesper nævnes almindelig som den første lutherske Præst i Grenaa²⁾; men om ham findes, saa vidt vides, ingen Oplysning i samtidige Dokumenter, der nu er for Haanden.

¹⁾ Til disse burde have været føjet, at i C. P. Rothes Udtog og Samling af kgl. Rescripter III, 1, 784 ff. findes Udtog af et Reskript af 10. Sept. 1666, der indeholder en Gjentagelse (Stadfæstelse) af Christian III's Brev af 1558 vedrørende Præstekaldet i Grenaa.

H. F. R.

²⁾ Wiberg: Alm. dansk Præstehistorie I, 472.

2. Hr. Jens Skøtt, der døde 1558, er maaske den samme som »sallige Hr. Jenns Ollufzen«, der nævnes i Tingsvidne af Grenaa Byting af Mand. eft. St. Joh. Bapt. 1565¹⁾).

3. Hr. Christen nævnes 1568²⁾ som afdød. Hans Hustru og Efterleverske Ane Christens nævnes samme Steds.

4. M. Søren Jensen Skøtt har muligvis været hans umiddelbare Efterfølger, om end han først synes udnævnt 1570³⁾; i ethvert Fald kendes ingen Præst imellem dem. M. Søren Skøtt tiltraadte først Kaldet efter sin Hjemkomst fra Udlandet⁴⁾ 1573; længe kan han ikke have siddet i Embedet, da der alt 1575 kendes en anden Sognepræst. Den Gaard i Grenaa, han havde beboet, blev en Del Aar efter solgt til hans fordums Lærling Falk Gøye til Skærso⁵⁾.

5. Hr. Peder Norbagger kendes kun fra Poulsons Catalogus past. dioeces. Aarb., ikke fra samtidige Dokumenter.

6. Hr. Terkel Pedersen nævnes alt som Sognepræst i Grenaa ^{9/11} 1575⁶⁾ og var det endnu 1610, saa Kaldet kan ikke have været ledigt 1584. Foruden de i Kirkehist. Saml. 3. R. VI, S. 192 nævnte Steder forekommer han 1599 som Køber af en Eng i Broenge (Aalsø Sogn)⁷⁾, som tilskødedes ham af Thomas, Søren og Anders Rasmussen, Birgitte Rasmusdatter, M. Jens Katholms⁸⁾ og deres Brodersøn Peder Pedersen. 1619 ^{7/4} skødede Hr. Terkels Søn Peder Terkelsen, Borger i Grenaa, den samme Eng til Fru

1) Tingbog i Grenaa Raadstuearkiv.

2) Tingbog for 1568 i Grenaa Raadstuearkiv.

3) Ny kirkehist. Saml. V, 246.

4) Kirkeh. Saml. 3. R. VI, 191.

5) Tingsvidne af ^{4/11} 1588 af Grenaa Byting.

6) Tingbog i Grenaa Raadstuearkiv.

7) Hist.-geneal. Arkiv (i Gehejmearkivet) Pergament-Dokument for 1599, Nr. 2.

8) Rimeligvis den samme, der døde 1629 som Kannik i Trondhjems Domkapitel.

Edel Mogensdatter (Hvide), sal. Kristoffer Lykkes til Hessel¹⁾. Hr. Terkel maa da være død, ja er rimeligvis død Aaret i Forvejen; thi 1618 ³/₁₁ udgik kgl. Brev til Lensmanden Jørgen Skeel om at undersøge Grunden til den Beskyldning, Præsten [o: d. resid. Kapellan] Hr. Jens [maa være: Rasmus] Mikkelsen i Grenaa fra Prædikestolen havde rejst mod Borgmesterens Søn i Grenaa, at han havde bedrevet Hor og Mord og endda taaltes i Byen, hvorfor Præsten var bleven forskudt, da Kaldet blev ledigt²⁾.

7. Hr. Lavrits Hansen Olderup (»Laurentius Oldorphius Johannis«³⁾), der blev Sognepræst i Grenaa efter Hr. Terkel Pedersen og nævnes som saadan første Gang 1620, var utvivlsomt en Søn af M. Hans Lavritsen Olderup, Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Aarhus († 1602). Ligesom Faderen var han en Tid lang Rector ved Aarhus Skole, da det uden Tvivl er ham, der omtr. 1611 blev »in patriam scholam Arhusiensem vocatus«⁴⁾. 1632 ⁶/₂ gik han fra Arv og Gæld efter sin sal. Broder Peder Hansen, »som bleff skott vdj Suerin vdj lantte Meckelborig«⁵⁾. I sit sidste Leveaar holdt han Kapellan paa Grund af Svaghed⁶⁾. Han kaldes altid Hr. Lavrits Hansen, ikke Jensen. Han døde 1636, før 1. Avgust, paa hvilken Dag Therckell Saxe, Borger i Aarhus, paa Hr. Lavrits's Børn »Hans Laffridzens og Berett Laffridzdatters« Vegne bortskødede en Hr. Lavrids tilhørende Ejendom ved Siden af Præstegaarden⁷⁾. Det er muligvis Sønnen Hans Lavridsen, der siden blev Sognepræst til V. Tørslev og Svenstrup († 1670)⁸⁾.

1) Jfr. Registrant over Hist.-geneal. Arkiv Hessel Nr. 5.

2) Jyske Registre.

3) Saaledes i Gl. kgl. Saml. 739 fol. (Indberetning om Antikviteter fra Aarhus Stift 1623).

4) Kirkehist. Saml. 3. R. II, 749.

5) Tingsvidne i Grenaa Raadstuearkiv.

6) Tingsvidne af ¹⁸/₃ 1639 af Grenaa Byting.

7) Tingsvidne af Grenaa Byting.

8) Wiberg: Alm. dansk Præstehist. III, 409.

8. Hr. Sejer Rasmussen blev altsaa Sognepræst i Grenaa i Reformationens Jubelaar 1636 og døde vist 1650. Han købte 1636 $^{10}/_{10}$ af Hr. Lavrits Hansens Arvinger »6 guoll Hus og en Have, nest vesten til prestegaarden«. Om ham har jeg et Steds¹⁾ fundet en Optegnelse: »Dn. Victorinus Erasmus pastor Grænøensis rabula fuit et durus«, saa hans Ortodoksi har sagtens været af den buldrende Slags. Han synes ikke at have været paa det rene med, at Foreningen mellem Sognekapellaniet og Rectorembedet i Grenaa var lovlig, hvorfor han æskede og fik et Tingsvidne af de ældste Dannemænd af Grenaa og Gammel Sogn, at saaledes havde det været, saa længe de kunde huske²⁾.

Det er dog ikke aldeles sikkert, at Forholdet var saaledes umiddelbart efter Reformationen; Kongebrevet af 1558 $^{9}/_{12}$ ²⁾ synes i alt Fald ikke at tyde paa, at der med Skolemesterembedet var forenet nogen præstelig Gerning. Om Hr. Jens Skøtt (se Sognepræsterne Nr. 2) da har været den første Sognekapellan, der tillige havde at beklæde Rectorembedet⁴⁾, maa vi lade staa hen. Den første Kapellan, der nævnes i Grenaa, er Hr. Jakob, som forekommer 1570 Mand. eft. St. Hansdag og 1574 Mand. eft. St. Pauli conversionis; men det er jo muligt, at han er den »gudfrøchtige, forstandige og lerde persone«⁵⁾, som skulde bestyre Sognekaldet i Hr. Søren Skøtts Fraværelse, saa han kun har været »personel Kapellan«. — Det ovennævnte Tingsvidne af 1639 $^{18}/_{3}$ giver os derimod Midler i Hænde til at danne en Liste over Sognekapellaner, der tillige have været Rectorer, i alt Fald siden 1576. Listen bliver da saaledes:

¹⁾ Paa en løs Seddel foran Titelbladet i Kallske Saml. 379, 4to (Fr. J. V. Dauw: Annotationer henhørende til Kiøbstæden Greenaa, Kirken og den latinske Skole. Begyndt in Octobri 1738).

²⁾ Tingsvidne af Grenaa Byting 1639 $^{18}/_{3}$.

³⁾ Kirkehist. Saml. 3. R., VI, 190 f.

⁴⁾ F. E. Hundrup: Lærerstanden ved de nedlagte Latinskoler i Ebeltoft, Grenaa, Hobro, Mariager og Skive (Randers 1876), S. 6.

⁵⁾ Se Ny kirkehist. Saml. V, 246.

1. Hr. Jens Munk 1576 og ligeledes 1579.

2. Hr. Niels Sørensen Bunde nævnes første Gang 1584 ^{14/9} ¹⁾ og var endnu Kapellan og Rector her 1602. — 1588 havde han en Retstrætte med en Borger i Grenaa, Søren Jensen Bendsen, som havde talt ham »ubekvemmelige« Ord til for hans Dør. Søren Bendsen erklærede paa Tingte at have gjort dette i Drukkenskab og bad Hr. Niels om Forladelse for Guds Skyld ²⁾.

3. Hr. Rasmus Mikkelsen blev kaldet til »Kirke-tjener og latinsk Skolemester vdi Grindau« 1603 ³⁾; han levede endnu 1627 ^{12/3}, da Raadmand Peder Jensen gjorde Indførsel i hans Bo for Gæld ⁴⁾, men var død 1632 ^{4/6}, da hans Hustru nævnes som »Berrett salig her Rasmuses effterløffuerske« ⁵⁾; muligvis har han været gift en Gang før, da hans Hustru 1624 ^{26/4} nævnes som »Karen Nielsdatter« ⁶⁾. Naar han kaldes »Hr. Rasmus Nielsen« ⁷⁾, da er det ikke umuligt, at hans Samtidige ogsaa have nævnet ham saaledes, thi i et Tingsvidne af 1624 ^{1/3} hedder det, at »Thames Chrestensen Borger skøder til Hr. Rasmus Nielsen, Skolemester og Capellan i Grenaa, sit iboende Hus (4 Fag) paa Grenaa Torv, norden næst for Hr. Rasmus's Gaard« ⁸⁾; men s. A. ^{26/4} kaldes han i Tingbogen »Hr. Rasmus Michellsen«. — Hans Prædiken mod Borgmesterens Søn i Grenaa er ovenfor omtalt.

Naar Søren Jensen Soding (»Severinus Joannis Soding«) nævnes som Rector i Grenaa 1611 ⁹⁾, da har han muligvis kun rent midlertidig beklædt Embedet paa Hr.

1) Tingsvidne af s. D. af Grenaa Byting.

2) Tingbog i Grenaa Raadstuearkiv.

3) Kirkehist. Saml. 3. R. II, 746.

4) Tingbog i Grenaa Raadstuearkiv.

5) Ligeledes.

6) Ligeledes.

7) Saaledes: Wiberg: a. Skr. 473, Hundrup a. Skr., 6 og Kirkeh. Saml. 3. R. VI, 192.

8) Tingbog i Grenaa Raadstuearkiv.

9) Kirkehist. Saml. 3. R. II, 749.

Rasmus Mikkelsens Vegne. Det samme gælder vist Søren Mortensen, der kun kendes som Rector fra en i Kallske Saml. 379, 4to opbevaret Rectorfortegnelse. »Hans Søffrensen Vinther« nævnes i Tingsvidne af 1639 ²⁵/₂ som daværende »latinske Skolemester i Grenaa«, men kjendes ellers ikke. Muligvis har disse saavel som de øvrige fra dette Tidsrum hos Wiberg og Hundrup anførte (Jens Hansen Trige og Mads Olsen Storm) kun været ansatte paa korte Aaremaal. —

Kongebrevet af 1558 ⁹/₁₂ oplyser, at Sognepræsterne i Grenaa ligesaa lidt som de latinske Skolemestre havde nogen fast Residens; for Sognepræsternes Vedkommende afhjælper Kongebrevet ikke denne Mangel, omend det (i Følge Udkastet) synes oprindelig paatænkt. Senere viser det sig, at der er bleven tillagt Sognepræsterne en fast Præstegaard; om denne oplyser et Synsvidne af 1570 Mand. eft. St. Hansdag, at den var meget forfalden: Væggen var nedfalden, Loftet baade over Kælder og over Beboelseslejligheden ligeledes, intet Tag var der paa Huset, kun nogle gamle Lægter¹⁾. Det har altsaa ikke været nogen synderlig hyggelig Bolig. 1636 ¹²/₉ blev der ligeledes optaget Synsvidne over Præstegaarden, som atter var brøstfældig: Storstuen, den lille Stue, Læsekammeret, Øvnen, Portstuen, Drengens Kammer i Gaarden, Porten, Ladehuset, — alt trængte til Istandsættelse. Dette kan dog vist for en stor Del skyldes Krigens Ulykker 1627, som lagde Byens østre Del (hvor Præstegaarden laa) i Aske. — »Provstegaarden«, der i Følge Kongebrevet af 1558 ⁹/₁₂ skænkedes til Skolen og til Skolemesters Bolig, tilhørte i den papistiske Tid rimeligvis Helligaands-Huset i Aarhus, der havde Ejendomme i Grenaa²⁾. Et Synsvidne af 1632 ²⁷/₂ oplyser,

¹⁾ Tingbog i Grenaa Raadstuearkiv.

²⁾ Script. rer. Dan. VI, 484; Kirkehist. Saml. 3. R. V, 324. — 1519 nævnes »Michel Nielssen, prowest i Grindo« (Dokument i Benzons Godsarkiv 573, Afskrift i Hist.-geneal. Arkiv i Gehejmearkivet: Ørbækgård 5).

at ogsaa den var meget brøstfædig; der behøvedes til Istandsættelsen 6 Tylter Deler (Planker) til Loft og Gulv, 20 Tagsten, 6 nye Vinduer og nye Fodstykker paa Bygningens vestre Side¹). Den har ligget tæt ved Præstegaarden og delt Skæbne med den. — Præsterne har vist foretrukket at bo paa deres private Ejendomme, som det da ogsaa vides, at nogle af dem have gjort²). — Den latinske Skole fik siden sin Plads andet Steds i Byen; i Følge Resens Kort laa den da vest for Kirken tæt ved Torvet paa Nordsiden af den »lille Gade«.

VII.

En Hexesag fra det 16de Aarhundrede.

Meddelt af Sognepræst *J. Richter* i Ringive.

I Grenaa Bys Tingbog for Aaret 1588³) findes følgende Tingsvidner om en ikke uinteressant Hexesag, der da førtes for Retten, og som sikkert har sat mange Tanker og Munde i Bevægelse. Om den Anklagede har maattet bøde med Livet, vides ikke; men man faar Indtryk af, at Hexebaalet har været tændt temmelig hyppigt paa denne Egn, der endnu 100 Aar senere skulde faa en sørgelig Navnkundighed i saa Henseende⁴). — I Aktstykkerne er Datidens Skrivemaade fulgt; kun Tegnsætningen er tilføjet af Meddeleeren. —

1588. 10. August. For Rasmus Jennsens Dollmergordt och hans medbrøder Niells Judt y Dollmer. — Jenns

¹) Tingbog i Grenaa Raadstuearkiv.

²) Jfr. Tingbøgerne.

³) Findes i Raadstuearkivet.

⁴) Jfr. Hübertz: Aktstykker vedk. Staden og Stiftet Aarhus II, 254 f.

Persenn y Ostrup, Per Persenn Kierckinns tienner ibid., Søffren Knudsz ibid., Madtz Nielszen y Brogor dt, Niells Kremmer, Jonn Bardsker, Madtz Skomager, Chrestenn Rasmusenn, Per Jennsenn Øster, Rasmus Mallmø och Jenns Røhoud kierckens neffning offuer Rasmus Rasmusenn Kremer. Per Lamann, Lauritz Møller, Per Schryffuer, Wdt Skomager, Per Nielsenn, Søffren Borgor dt, Jenns Nielsenn y Dystrup och Frerick Persenn y Hammyløffh wunnde, adtj saa och hørde Lauritz Klemidsenn Borgere studtt her y dagh for tette menninng tinnngsdom, sacte och skøllte Rasmus Rasmusenn kremmer, adt hanndt haffde forgiort hanns høstru Beritt Ibsdater, hynndz seell gud haffue. Och sagde for^{ne} Lauritz Klemidsenn, adt thenn tydt for^{ne} Rasmus Rasmusenn kaam y thett klamery røct och skall, saa hannd haffde ladit forgiøre hanns egenn høstru Anne Kremmerquinn, da kaam for^{ne} Rasmus Rasmusenn till for^{ne} Lauritz Klemidsen och bad hanndnom, om hanndt motte were haas hanndnom j tydt lanng. Da hannd haffde werit der nogenn stund j dagh, kom Espenn Rasmusenn och Jenns Jonnszenn paa Annhollt innd till for^{ne} Lauritz Klemidsenns och sagde thill Rasmus Rasmuszen: huor fore gaar du szaa henn med dynn sticker, adt du ganger wd paa Byderenn och bekommer ther bode hønns och andditt gode, och ber saa henn wdij Bynn och lader køge wdj lønn? Da suaritt for^{ne} Lauritz Klemidsenns quyinnde och sagde: thett er sanntt y siger; och hanns Børnn sidder haas migh och fanger ennthett. Da suaritt for^{ne} Rasmus Rasmuszen: haffuer du szeet thett? Saa pegede hunn till synne egne ij øynn och sagde: ja gud haffuer dysze szeett thett. Da suaritt for^{ne} Rasmus Rasmuszen: derfor skalltt du faa baade skam och skade och ith wnntt mod. Och strax ther effther kom ther onnt op y hynndis wennster heel, och thett gick hynndis ganndske lyff offuer, saa hunn bleff død ther aff; och laa hunn y iij samffeld aar paa hynndz syugesenng, wdenn nor som hunn bleff borenn wdt och innd. Och for^{ne} Lauritz Klemidsenn sagde, hannd icke skøllthe eller

sacte andre for thenn synn høstrues sjaar dødt andre enn for^{ne} Rasmus Rasmuszen. War handd self till wedermollstingg.

[Samme Dag]. Ith anddith for neffnningenn. For^{ne} viij mennd winnder, adthj saa och hørde Søffrenn Willersø fram bar och lod lesze her y dag for thette menninge tinnghs dom Marenn Kiars Bekinndillse, som widt xvj aar forledenn bleff brennt wid sønnderherritztinng. Y blantt anddith hynndis Bekinndellse bestudt hunn, før hunn bleff dømtt, adt Rasmus Rasmusenn y Gryndaa war till hynndz om raad; tha war hunn inthett hiemme; saa gyck handd till Anne Thours y Ollsø; saa fulldis de bode thill Søffren Skreders, och ther feck handd raad tyll adt forgiøre synn konne Anne Kremmerquynn y Gryndaa, och dy bleff der om natten. Och Anne Orms y Brestrup och Marenn Willoms y Gryndaa och hunn szellff war med adt forgiøre Anne Kremmerquynn; och skulle hynndz hosbund Rasmus Rasmusenn giffue thennom penninng, sallt och fisk ther for. Ider mere wantt for^{ne} viij mennd, att for^{ne} Madtz Ericksenn Borgemester fram bar och lod lesze Elle Tammissdaters bekinndellse, som wedt xvj aar forledenn bleff brennt widt nør[her]ritztinng, y blantt anddit lidinndz: att [hun] bestud, før hunn bllEFF pynntt, adt Marenn Willoms och Søffrenn Oluffsenns høstru y Ollsø dy kast thett onnde paa Anne Kremmerquynn y Gryndaa, och kiøbte Rasmus Rasmuszen hynndz hosbund thennom ther thill. War Rasmus Rasmuszen tyll wedermollstingg.

[Samme Dag]. Ith andditt for neffnningenn. For^{ne} viij mennd winnder, adj saa och hørde, for^{ne} Søffren Niellszen Byffogd frambar y dagh her for dom och lodt lesze Ande Rønndis bekinndellse, som bllEFF brennt wid sønnderherritztinng, huillckenn hunn friwilligt wpinnt bekennt haffuer paa Kattholm thenn 10 augustj nu sist forledenn. Y blantt anddenn hynndz bekinndellse bestudtt for^{ne} Anne Rønndz, adth Siszell Mickells y Flastrup, Buoll hiorkonne y Weylby, Rasmus Kremmer y Gryndaa och hunn de giorde ith

woxe Barnn effther Jep Søffrennsenn y Flastrup thill adt forgiore hanndnom medth, som Sizzell Mickells haffde bestillett dem. Y hynddis gaardt wdj thenn lille kammer (icke thenn, som er nest op till stouffuen) der thrilledede de barnnitt op paa j ørcke logh; saa opgrouffue dy nogle wrther y Sizzell Mickells haffue, som kalldis weckop, karser och blodwrter; offuer dennom leste dy nogle ordtt: først leste Rasmus kremmer, sydenn Sizzell Mickells y Flastrup, saa Buoll hiordkonne och sydenn Anne Rønndis. Saa thogh Sizzell Mickells disse wrther wdj enn huydt skaalle, sloug sit forklede der offuer och bar dennom innd y hyndz stouffue och lucte dørren. Saa gick dy andre quynnder hiem. Item bekennde Anne Rønndz, adt her Jenns y Weylby¹⁾ døbthe thette woxbarnn y Weylby kiercke ock kallede dett Hanns effter enn aff Sizzell Mickells slectinger, som hunn sagde for dennom; och bar Sizzell Mickells samme barnn thill funnthenn, Buoll hiorkonne och Anne Rønndz dy studtt fadder och war godmaader thill barnnitt. Bekinnde Anne Rønndis, adth Anne Jespersdater y Weylby bar samme woxebarnn wdj xl wger lyge saa lennge som j quynnde bar sitt foster; och hunn annduordit Sizzell Mickells y Flastrup samme barnn y Weylby kiercke, denn samme dagh dett bleff døbt. Och war denn samme dagh, litt før ennd Rasmus Jennsenss y Weylby dett loulle (!) barnn blleff begraffuitt. Och her Jenns y Weylby yførde sikh meszeklederenn for alltheritt och gick saa [ne]der y kierckenn och leste offuer barnnitt, gick saa till funntenn och døbte thett y naffn faders, sønns och helligannds²⁾. Och ther

¹⁾ Hr. Jens Madsen (Nikskæg) var allerede Præst i Vejlbj 1564 (Tingsvidne af Mand. eft. Pauli convers. 1564 i Grenaa Raadstuearkiv), nævnes 1584 (Kirkehist. Saml. 3. R. II, 208) og var død før 1598 (hvis da »Severinus fil. D. Joh. demortui de Weilby« [Kirkehist. Saml. 3. R. II, 742] var hans Søn).

²⁾ Sign. Roskilde Landemodes Artikler 1554. »Børnene skal blottes ved Daaben, enten helt eller til Navlen, at ikke Folk, der omgaas med Trolddom, skal komme med Voxbørn og faa dem døbte for saa at øve Trolddom med dem« (Ny kirkehist. Saml. II, 450).

dett war døbt, thogh Sizzell Mickells barnnitt och willed icke gaa ygenom stentenn, menn kløff offuer kierkegaards murenn och gick der medt till Flastrup. Bekinnde hunn, thett hynndz drenng Bellsius kom till hynnder y Szelann y Wiskinn, der hunn war römmt her aff lannditt, och thogh hynnder offuer hynndz bryst och szatte hynnder wdj lygeste som i løb och førde hynnder saa, adt hunn icke rörde eller fælde iordtt, førenn hunn bleff satt y Sizzell Mickells haffue y Flastrup. Der war disze andre quynnder med deris drennge forsamlidt widt [fade]burs goulinn. Der lagde dy dette woxebarnn paa j liuse klouffue, och Sizzell Mickells satt illdt der wdj med ith andditt lius, først wdj kronnenn, och sydennd wdj dy andre lemmer. Och det war iij wger, før Jep Søffrenszen døde. Och loffuitt Sizzell Mickells adt wille giffue Anne Rønndz j skip miell for hinndz wmag, adt hunn skulle medt were thette for^{ne} adt giøre och fulldkomme; dog syger hunn sikh icke adt haffue faaitt denne skip miell. War for^{ne} Rasmus Rasmuszen till wedermollstinng for thette winnde. Besiglinn tyll for^{ne} winnder fogdenn, Borgemester och schriffuerenn.

VIII.

Præsters Forpligt til at læse flittig i Bibelen.

Meddelt af Overlærer *D. H. Wulff* i Aalborg.

Dr. Matthias Foss, Biskop i Aalborg 1672—83, roses bl. a. for den Iver, hvormed han varetog sit Embedes Pligter. Denne sin Iver viste han ogsaa ved de Examiners, han holdt over de i hans Stift nykaldede Præsters Kundskaber og Indsigt i den hellige Skrift; men herved viste det sig ofte, at det i denne Henseende var slet bevendt

med de vordende Præster, hvorfor flere af disse lige overfor Bispen skriftlig maatte forpligte sig til i deres ny Embede at anvende Tid og Flid paa Læsning i Bibelen og andre religiøse Skrifter. Af disse Forpligtelser findes i Aalborg Bispearkiv alene for Aarene 1673—79 ni bevarede, hvoraf undertiden flere fra et enkelt Aar, og det er uvist, om ikke nogle i Tidens Løb ere gaaede tabt. Uagtet der er en stor Overensstemmelse i Hovedtrækkene i disse Forpligtelser, meddeles de dog nedenfor fuldstændig, i det der i det enkelte er Træk, som det er værd at lægge Mærke til.

1.

Eftersom hans Velærværdighed Mester Matthias Foss, Biskop udi Aalborg, har kaldet og antaget mig til hans Kapellan og Guds Ords Lærere udi Hundstrup og Østerild Sogne ¹⁾ udi Hillerslev Herred udi Thy, og jeg udi det examine, som hans Velærværdighed holdt med mig, ikke er befunden saa bekvem og dygtig in articulorum fidei notitia et lectione biblica, som jeg billigen burde, saa lover jeg udi den allerhøjeste Guds Ansigt, til hvis Gjerning jeg nu skal træde, at jeg næst flittig Paakaldelse om hans naadige Bistand skal ideligen ved Nat og Dag studere mine locos communes theologicos og den hellige bibelske Skrift og hvert Fjerdingaar i det første mit Embedes Aar under give mig hans Velærværdigheds videre examini. Og skulde jeg da ikke saa fuldkommelig fornøje hans Velærværdighed derudi, som jeg burde, da forpligter jeg mig til strax at lægge mit Kaldsbrev fra mig og kvittere Kjortel og Embedet, det jeg og paa Ære, Tro og Love med egen Haand bekræfter.

Aalborg den 13de Januar 1673.

Christen Pedersøn Øland.

¹⁾ Disse Sogne bleve 1669 perpetuerede til Aalborg Bispegaards Vedligeholdelse, saa at de følgende Præster indtil 1743 vare residerende Kapellaner.

2.

Eftersom jeg Palle Hansen Moësberg, kaldet i Jesu Navn til at være Sognepræst til Sindal og Astrup Kirker, er udi den examine, som hans Velærværdighed hæderlig og højlærde Mand M. Matthias Fossius, Biskop over Aalborg Stift, holdt med mig, ikke befunden saa dygtig og bekvem in lectione biblica, som jeg billigen burde, saa lover jeg hermed for Guds Ansigt hans Velærværdighed, at jeg, næst Guds Aands flittigste Paakaldelse, skal strax tage mig Bibelens flittige Læsen for og hvert halve Aar udi dette mit første Embedsaar forpligtet være at stille mig under hans Velærværdigheds examine, og skulde jeg da ikke inden Aarets Udgang befindes saa dygtig, som det sig burde, da skal jeg have forbrudt mit halve Kalds Indkomst, som til en anden dygtigere Person skal overlades, der med større Flid for Guds Ords Kundskab Menigheden kan betjene. Dette jeg med egen Haand bekræfter.

Datum Aalborg den 14de Januar 1673.

Palle Hansen Moësberg.

3.

Saasom jeg underskrevne, kaldet til Søndberg og Odby Sogne paa Thyholm, er udi 2 examinibus ikke befunden saa dygtig enten in lectione biblica eller articulo- rum fidei notitia, som jeg burde, og hans Højærværdighed Biskoppen derover billig og fuldvigtig Aarsag havde at rejcere mig fra det hellige Prædikeembede, saa lover jeg hermed for den allerhøjeste Guds Ansigt og mig tilforpligter, at jeg herefter skal flitteligen læse den hellige Skrift og fornemmelig hver Dag læse 6 Kapitler og deres fornemste argumenta fasteligen mindes og komme i Hu og desforuden hver Uge lære 4 Artikler med dictis probantibus og ingen Dag lade forbigaa uden flittig Øvelse udi begge Pagterne, og paa det hans Højærværdighed kan

være udi sit høje og hellige Embede des sikrere, at dette af mig retsindelig og uden Argelist forrettes, da forpligter jeg mig hermed at indstille mig næstkommende Paaske til Examen hos velbemeldte hans Højærværdighed og da gjøre Rede efter min ovenskrevne Profekt for min Bibels og locorum communium theologorum Læsning, hvorudi at dersom jeg ikke da skulde findes saa dygtig, som hans Højærværdighed kan være fornøjet med, skal jeg næstfølgende Michaelis igjen indstille mig til endelig og sidste Examen, og skulde jeg da ikke være saa fuldkommen i de 2 Poster, som jeg burde, skal jeg til derpaa følgende dionysiacam synodum møde for samtlige Provster og der nedlægge mit Kaldsbrev fra mig og ikke videre begjære nogen Plads iblandt det hellige Præsteskab, men for min egen Udygtighed uden videre Dom og Proces være derfra kasseret i alle Maader. Hvilket jeg ubrødeligen lover i alle Omstændigheder at holde og efterkomme, saa haver jeg og denne min Forpligt med egen Haand frivilligen underskrevet og min Signete hostrykt.

Actum Aalborg den 6te September 1673.

C. Schytt.

4.

Eftersom jeg Frantz Hanssøn Hagendorn, kaldet til Solberg og Sundby Menigheder paa Morsø, er udi det examine, som hans Velærværdighed Biskoppen holdt med mig, ikke befunden saa dygtig enten in lectione biblica eller articulorum fidei notitia, som det sig burde, og jeg herover skulde været rejiceret fra Embedet, saa lover jeg i den allerhøjeste Guds Ansigt, at jeg flitteligen hver Dag skal læse baade Bibelen og locos communes theologicos og til førstkommende Michelsdag sistere mig hans Velærværdighed til et nyt Examen og siden Paasken derefter gjøre fuldkommen Regnskab baade for den ganske Bibels Indhold samt og alle articulos fidei; og skulde jeg da ikke

findes saa dygtig og bekvem, som det hans Velærværdighed kunde behage, da forpligter jeg mig til at indstille mig for det hæderlige Provstemode der at udstaa til samme Tid et publicum Examen saasom et offentlig Vidnesbyrd paa min Udygtighed og strax at lægge mit Kaldsbrev fra mig og holdes siden ukapabel til det hellige Embede, det jeg og med egen Haand underskriver og bekræfter.

Aalborg den 31te Marts 1674.

Frants Hanssøn Hagendorn.

5.

Kjendes jeg underskrevne, at saasom jeg af hans kgl. Maj. allern. er beskikket og forordnet til at være Guds Ords Medtjener til Vraa med dets Annexer i Børlum Herred, at jeg udi hans Velærværdighed min kjære Biskops Mag. Matthiæ Fossii Overhørelse og Examine ikke er funden saa dygtig og bekvem, som jeg burde, og jeg stadeligen haver anordnet (!) hans Velærværdighed, at jeg ved Guds Naade, Bøn og Paakaldelse samt flittig Læsning baade in locis communibus theologicis saavel som og den hellige kanoniske Skrift skal til næstkommende Paaske gjøre mig saa kapabel, at hans Velærværdighed kan være paa Guds Vegne med mig fornøjet, saa anlover jeg da hermed for Gud og Menneskene, at jeg samme mit Løfte trofasteligen og usvigeligen skal efterkomme, og til hans Velærværdigheds desto større Forsikring hver Maaned skriftlig give hans Velærværdighed tilkjende, hvor vidt jeg baade in corpore theologico saavel som ogsaa Bibelens Læsning er forkommen, og derefter til næstkommende Michaelis gjøre Rede for, hvis jeg da har forbedret mig, og siden det samme kontinuere til Paaske, da jeg atter til et fuldkommen Examen mig skal indstille, og, saafremt jeg da ikke findes saa dygtig, som jeg burde, eller ringeste Uskikkelighed i mit Levned findes, uden Dom og videre

Proces være forpligtet til at lægge mit Kaldsbrev fra mig og ikke videre paa dette Kald, jeg er beskikket til, i nogen Maade præterendere udi allerunderdanigste Henseende, at hans kgl. Maj.s allern. Kaldsbrev ikke end bevilger mig at maa træde fra Kapellaniet til Sognepræsts Plads, med mindre jeg i Levned og Lærdom vorder skikkelig befunden. Dette jeg og her med egen Haand og Signet bekræfter.

Actum Aalborg den 2den April 1675.

Jens Pedersøn Hosbond.

6.

Kjendes jeg underskrevne og hermed for Gud og Menneskene bekjender, at eftersom jeg allern. er kaldet og beskikket til at være Sognepræst til Vejerslev og Blistrup Sogne, og jeg ikke i hans Velærværdigheds Examine og Overhørelse er saa dygtig befunden, som jeg burde, og velbemeldte hans Velærværdighed mig dog har annammet til Embedet med slig Vilkaar, at jeg udi locorum theologorum og fornemmeligen Bibelens Læsning skal mig inden førstkommende Paaske Anno 1676 perfektionere, saa forpligter jeg da mig hermed og udi Guds Aasyn anlover, at jeg enhver Maaned skal absolvere en vis Pericopam, baade af locis communibus saa og de hellige kanoniske Skrifter og med Maanedens Ende give hans Velærværdighed skriftlig Kundskab, hvor vidt jeg har forbedret mig i begge Dele, og endeligen til Paaske (med mindre hans Velærværdighed en anden Tid forinden foresætter) saaledes have i begge Poster studeret, at jeg hans Velærværdighed kan fornøje; men skulde jeg derudi fejle eller ringeste Uskikkelighed udi mit Levnet fornemmes, da skal jeg strax til Provstemodet, som falder ved samme Paaske 1676, mit Kaldsbrev fra mig lægge uden nogen

videre Prætension eller Undskyldning. Det jeg med egen Haand bekræfter og konfirmerer.

Aalborg den 2den April 1675.

Jens Iffuersen Holdst.

7.

En ligelydende Forpligt blev s. D. givet af Erik Jensen, som var kaldet til Medtjener til Nykjøbing, Lønderup og Elsø Sogne.

8.

Kjendes jeg underskrevne, at, saasom jeg er beskikket og forordnet af hans kgl. Maj. allern. til at være Guds Ords Medtjenere til Tversted, Bindslev og Uggerby Sogne i Horns Herred, og jeg udi hans Velærværdighed min kjære Biskop Mag. Matthiæ Fossii Overhørelse og examine ikke er funden saa dygtig og bekvem, som jeg burde, haver jeg stadeligen anlovet hans Velærværdighed, at jeg ved Guds Naade, Bøn og Paakaldelse samt flittig Læsning baade in locis communibus theologicis saavelsom og i den hellige kanoniske Skrift skal til næstkommende Paaske gjøre mig saa kapabel, at hans Velærværdighed kan være med mig paa Guds Vegne fornøjet, saa anlover jeg da hermed for Gud og Menneskene, at jeg samme mit Løfte trofasteligen og usvigeligen skal efterkomme og til hans Velærværdigheds des større Forsikring hver Maaned skriftligen give hans Velærværdighed tilkjende, hvor vidt jeg baade in corpore theologico saavelsom og Bibelens Læsning er forkommen, og derefter til næstkommende Michaelis gjøre Rede for, hvis jeg da haver forbedret mig, og siden det samme kontinuere til Paaske, da jeg atter til et fuldkommen Examen mig skal indstille, og, saafremt jeg da ikke findes saa dygtig, som jeg burde, eller ringeste Uskikkelighed i mit Levned befindes, uden Dom og videre Proces være forpligtet til at lægge mit Kaldsbrev

fra mig og ikke videre det Kald, jeg er beskikket til, i nogen Maade præterendere udi allerunderdanigste Henseende, at hans kgl. Maj. allern. Kaldsbrev ikke end bevilger mig at maa træde fra Kapellaniet til Sognepræsts Plads, med mindre jeg i Levned og Lærdom vorder skikkelig befunden. Dette jeg og hermed med egen Haand bekræfter.

Actum Aalborg den 2den April 1675.

Hans Niellsøn Bech.

Indeni er vedlagt en Seddel med Bispens egen Haand saa lydende:

17 Martii 1673.

Quæ clam inter nos, sed teste deo, transacta sunt de studio theologico tum qua articulos fidei tum qua lectionem biblicam gnaviter excolendo, cave ne eorum obliviscaris. Seria est res conscientiæ tranquillitas, quam si, facilitatis meæ causa, turbatam mihi reddideris, nunquam dei vel magistratus vindicias effugies. Proinde per vulnera Jesu Christi te obtestor, rationem promissi tui ut habeas, nec meam indulgentiam nec tuam sacrorum ruditatem tribunali ejus in dierum novissimo prostituas. Non capies solatii magnitudinem, quo mentem meam erigis, sicubi emendatum illud vitium apud te comperero. Interius te tunc amabo, meque mihi tunc primum redditum credam. Ita ipse mihi infensus sum mecumque de lenitate mea iracundius expostulare soleo, tuæ ad sacrum munus admissionis quoties meminero. Vale et tui meique miserere.

9.

Kjendes jeg Niels Christensen Kragh, kaldet til at være Sognepræst til Frørslev og Mollerup Sogne udi Mors, at, saasom jeg in examine hos hans Velærværdighed Biskoppen ikke er befunden in lectione biblica et articulorum fidei saa funderet, som jeg burde, og velbemeldte hans

Velærværdighed dog haver paa mit stadige Løfte, at jeg med det første skal emendere slige Fejl, admitteret mig til den hellige Ordination, saa lover jeg da for Guds hellige Ansigt:

1) At jeg hver Dag, som jeg dog foruden skyldig er, skal læse 8 Kap. i Bibelen, de 4 om Morgenens og 4 om Aftenen, og det med slig Agtsomhed, at jeg samme Kapitlers Indhold og Guds Aands Vilje udi dem kan fatte og gjøre Rede for, fornemmeligen give Agt paa de fornemste Sprog, hvorved nogen fidei articulus bevises, og føre det til Pen og Bogs;

2) skal jeg efter hver to Maaneders Forløb skrive hans Velærværdighed til en kort Extrakt af det, jeg i Bibelen læst haver, tillige med de fornemste dicta scripturæ, som jeg til hver Artikels Bevisning haver optegnet.

3) skal jeg til Kyndelmisse Aar 1680 indstille mig personligen til et nyt og mundtlig Examen, og skulde jeg da ikke have brugt slig Flid baade in lectione biblica og locorum communium, som kunde fornøje hans Velærværdighed, da skal jeg godvilligen deponere mit Embede fra mig og aldrig videre betjene Gud i noget Prædikeembede. Hvilket af mig ubrødeligen, som jeg det for Guds Ansigt og Domstol vil være bekjendt, at holdes skal, haver jeg dette med egen Haand skrevet og underskrevet.

Datum die 12 Januarii anno 1679.

Niels Christensen Kragh.

At noget lignende kunde finde Sted for Degnenes Vedkommende, fremgaar af følgende Forpligt:

Som jeg er kaldet til Degn for Brovst og Svenstrup Sogne og bleven examineret af hans Højærværdighed Biskop Mumme, men befunden, at jeg ikke er efter Vedbørlighed kyndig i at tilspørge Børn saa over de fem Katekismi Parter, at de deraf kunde fatte Saligheds Forstand, og er derfor bleven mig af velbemeldte hans Høj-

ærværdighed vis Tid foresat, indøn hvilken jeg skulde stræbe at gjøre mig duelig ¹⁾); men som velbaarne Herskabet, der havde kaldet mig, fordrede samme Vokationsbrev tilbage og det hos sig beholdt paa den Vilkaar, at, hvis jeg ikke inden 8 Dage foreviste Kollats fra Biskoppen, blev en anden kaldet; thi har merbemeldte hans Højærværdighed Biskoppen tilstaaet mig fattige Student Kollats paa disse Vilkaar, at jeg offentlig i forestaaende Visitats d. 29de Juli skal vise kjendelig Forbedring og Færdighed i at tilspørge de unge opbyggelig i Katekismi Parter og efter saadan befunden Forfremmelse aflægge den i Ritualet befalede Ed, og hvis jeg ikke holder mig denne min Forpligt efterrettelig, skal jeg ved denne min Revers være forbunden uden videre Proces bemeldte Degnekald at kvittere.

Aalborg d. 19de Juni 1736.

Jes Arnkiel.

IX.

Bidrag til Degneembedets Historie.

Ved *Holger Fr. Rørdam.*

Til den i foranstaaende Stykke sidst meddelte Forpligt kan følgende Bidrag passende slutte sig, da de yde enkelte oplysende Træk til Degneembedets Historie, til hvilket Emne de tidligere Bind af disse Samlinger allerede have indeholdt adskilligt, som vil være af Betydning, om nogen maatte finde Kald til at give en Skildring af de gamle Degne efter den dem tilkommende Plads i Kirken og i Kulturlivet.

¹⁾ Jvfr. Ny kirkehist. Saml. VI, 841 ff.

1.

1614, 16, Januar. Kollats for en Degn i Hørby, Sjæl. St.

Karenn Schienckell sallig Anders Dresselbergs efterleffuersche thill Wogensserup, att (sic!) ephthersom ieg ephther for^{ne} min kiere hossbondtz dødelige affgang niuder thill Phillippi Jacobi dagh ald den Rettighed offuer Holbechslaadtz Lehen, baade aff dett geistlige och andett, som kong. Maytt. for^{ne} min sallige hossbond medt forleent haffuer, kiendis och gjør hermed for alle vitterliggt, att ephtherdj Gud Allermeg^{te} ved den thimelige død haffuer hedenkallit Hans deign thill Hørbye Sogen, och ephtherdj att Peder Nielssøn ehr nu sambtøckt aff Welb. Frederich Redtz thill Thyestrup, Her Thyge Moridtzøn Sogneprest thill Kundbye Sogen och prouist wdj Thudtze herridt, Her Lauridtz, Sogneprest thill Hørbye Sogen, saa vell som aff di andre Sognemendt vdi Hørby Sogen, thill deris rette Sognedeigen at were ephther hans kaldtz brefs Indhold, daterit Hørbye den 7 Nouemb. Anno 1613. Sameledis haffuer hederlig och høyerdt Mand Docter Peder Wiinstrup, Supperintendent offuer Sielandtz Stigt, kiendt for^{ne} Peder Nielssøn thill samme Kald schieckelig och dygtigh at were, hand och haffuer hannom beuilget och samtøckt, da haffuer ieg och i lige Maade, paa høgbemelte Kong. May. min Naadigste heris Wegne for^{ne} Peder Nielssøn thill samme Kald sambtøckt och stadfest, och nu med dette mitt obne Collatz breff samtøcker och stadfester for^{ne} Peder Nielssøn for en Sognedegen thill .o.^{ne} Hørbye Sognekald, saa att hand her ephther maa och schall haffue, niude, bruge och beholde hans liffs thid och saa lenge hand leffuer [samme Kald] med ald sin deigne Redtzell och Rettighed, huad som heldst thet ehr eller were kand, indtet med alle wndertagit wdi nogen maade, dog med saadan Condition och wilkor, att hand samme sit kald med ald flit och windschibelihood forestaar, sig och schieckeligen och thillbøriligen wdi leffnidt och omgengellsse foreholder,

emod en huer, eftherssom hans Kald och Condition wd-kreffuer, beisser hans Sogneprest och menige Sognefolck ald den thillbørlige lydighed och thieniste i Kiercken och wden, som en redt Sognedegen bør att giøre och hand sin Sogneprest och Sognefolch pligtig ehr epher hans Kaldtz breffs och hans Superintendentz Stadfestelsse Breffs lydelsse, hand och ehr Kong. M. och hans federne Rige huld och thro, och mig och mine epherkommer Kong. M. Leenssmend her samestedtz paa høye Kong. M. wegne hørig och lydig med ald thilbørlig Thieniste och Reuerendtz, som det sig bør. Bedendis derfor och paa høye Kong. M. wegne biudendis alle Sognefolckene vdj for^{ne} Hørbye Sogen, atti for^{ne} Peder Nielssøn her epher kiender och annammer for ethers rette Sognedegen att were, giffuendis och giørendis hannom ald den Rente och rettighed, som i eders Sognedeigen epher Ordinantzen pligtig ehre, och i aff Arridtz Thid till eders Sognedegen giffuit och giort haffuer, saa frampt i iche derfor will stande thill rette. Actum Holbech wnder mitt Signedt och egen Haandt, den 16 Januarij Anno 1614.

Karren Schinckell
egen hand.

Original paa Papir med Segl i Danske Selsk. Saml. i Geh.-Ark.

2.

1622, 8. Juli. Forpligtelse udstedt af en Degn ved hans Kaldelse til Gundslev paa Falster.

Kjendes jeg Peder Hansen, at eftersom jeg er af min kjære Superintendent, hæderlig og højlærd Mand D. Doctor Johannes Michaëlius, samtykt til en Sædedegn i Gundslev Sogn, da bepligter jeg mig at ville samme Kald flitteligen forestaa med Sang i Kirken, Læsning for Børn, Fredklokke at ringe, og ellers i alle andre Maader, og være min Sognepræst hørig og lydig, saa han ikke skal kunne klage over mig. Jeg vil og give til Stubbekjøbing Skole den

aarlige Genant, som min sl. Fader for mig givet haver, under mit Kalds Fortabelse. Datum Nykjøbing den 8 Julii Anno 1622.

Peder Hansøn, egen Haand.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve, 268. Jfr. Ny kirkeh. Saml. V, 610—11.

3.

1634, 27. September. Forpligtelse til Universitetet, udstedt af Jørgen Pedersen Assens ved hans Kaldelse til Degn i Faxø.

Kiendis Jeg Jørgen Persen barnfødt i Assens i Fyn oc gjør vitterligt for alle, at effter som mig aff Mag^{co} Academiæ Hafn. Rectore oc Professoribus er bevilgett Faxø Degnekald effter S. Pouell Christensen forrige Degen der samstedtz, saa forpligter ieg mig først effter den Naade, Gud almectigste vill mig forlene, troligen oc flycteligen staa mitt Embed oc Kald for, icke alleniste med Sang udi Kircken, men ocsaa Vngdom oc Børn flicteligen att oplære vdi deris Catechismo oc Børne lærdom, som ieg først for Gud almectigst, siden [for] min kiere Biskop oc Præposito vill forsuaere, oc ellers holde mig vdi mitt lifff oc omgiengelse emod huer erlig Mand, som dett sig en gudsfryctig oc erlig mand sømer vdi alle maader. Oc skall ieg tage den effterladende S. Pouel Degens Encke till Ecte, oc forholde mig emod hender oc hindis faderløse børn, som ieg vill forsuaere. Oc effter som DD. Professores haffuer fæst mig den Universitets gardt, som S. Pouel tilforn hafde, oc for^{ne} Encke nu besidder, oc dett for en liddelig Stedzmaall, sexten rigs daler: saa beplicter ieg mig ingen støre forskansell att skall nyde for Ecke oc anditt, huad det vere kand, end en anden Universitets bunde, oc bygge oc forbedre garden, oc giffue den aarlig Landgiel, som der tilforn er affgangen. Oc all den stund ieg samme gardt besidder, oc icke maa til andre heden forpagte, beplicter ieg mig att stille god Caution oc Borgen, att ieg ligevell skall vid mact oc god hæud

holde degne staffnen, som ligger ved kircken, effter som den for nogle Aar opbyggt er, oc ieg altid vil forsuare, naar der granskning paatagis. Till ydermere Vidnesbyrd, att saa holdis skall, haffuer ieg med egen hand vnder-skreffuit. Datum Kiøbenhaffn den 27. Sept. 1634.

Jørgen Pedersøn Assens,
Egen haandt.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 114. Kun Underskriften er egenhændig. Resten er skreven med Univ.s Rektors, M. Christen Lom borgs, Haand.

4.

1684, 9. April. Biskop Kingos Monitum paa Landemodet i Odense vedrørende Degnenes Embede.

Den store Forsømmelse, som findes hos mange Degne med Ungdommens Undervisning i deres Catechismo vilde Dñi Præpositi advare Præsterne om i deres Visitatser, at de dermed haver flittig Indseende, at Degnene gjøre deres Embede, og at Præsterne saa vel i Kjøbstederne som paa Landsbyerne ej alene uden nogen Forevending eller Undskyldning anvende en Del af Prædiken paa Børnelærdommens Forklaring med Lutheri Udlæggelse, men og selv de vankundige gamle saavelsom [unge] flitteligen overhører, hvorledes de sig i deres Tro og Bekjendelse forbedre.

Degnene, som ej holde rigtig Catalogum over Ungdommen at bevise deres egen Flittighed og Børnenes Forsømmelse med, naar Visitats sker, advares her med, at de skulde straffes som de, der ere deres Øvrighed ulydige, efter Loven, og miste deres Kald.

Fyns Bispearkiv, Stift. alm. Br. 213. Jvfr. Heiberg, Thomas Kingo, S. 69 ff.

5.

1715, 25. Jannar. Kongebrev til Universitetet om, at naar noget Degnekald var ledigt, og der ingen Student var i vedkommende Stift, som meldte sig til det, skulde Bispen indberette Vakancen til Professorerne og disse bekjendtgjøre den i Kommunitetet for Studenterne.

Friderich den Fierde (osv). Wor Bevaagenhed tilforn. Saasom Vi i allernaadigste Henseende til, at der Tid efter

anden fra verdslige personer, som ikke have studeret eller til Academiet fra Skolerne ere dimitterede, indkommer allerunderdanigste ansøgning om Degnekald at maa antages til, uanseet de ikke ere Studiosi, da derhos bliver foregivet, enten at ingen Studiosus sig dertil haver angivet, eller Degnekaldene ere saa ringe, at ingen dem har vildet imodtage, allernaadigst have anbefalet Biscoperne udi begge vore Riiger Danmark og Norge, at naar noget Degnekald herefter udi enhvers anbetroede Stift vacerer, og ingen Studiosus sig der i Stiftet indfinder for derom at anholde, de da sligt her ved Universitetet skal tilkiende give, paa det det i Communitetet eller Klosteret, hvor Studenterne spises, kunde publiceres, da mueligt mangan fattig Studiosus vel maatte findes, som det vacerende Degnekald gjerne skulle imodtage, saa er Voris allernaadigste Villie og Befaling, at naar noget herom fra Biscoperne ved Universitetet skulle blive anmeldet, I da gjorde den anstalt, at det paa forskrevne Communitet vorder kundgiort. Dermed skeer vor villie. Befalendes Eder Gud. Skrevet paa vort Slot Kiøbenhafn den 25 Januarii Anno 1715.

Under vor Kongel. Haand og Signet.

Friderich.

D. Wibe.

Udskrift: Os Elskelige Velædle og Velærværdige Rectori og Professoribus ved Universitetet i vores kongl. Residentz stad Kiøbenhavn.

Paategnet: Allerunderdanigst at være læst paa Consistorio d. 9. Febr. Ao. 1715

testor M. Anchersen.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken 199.

6.

1717, 19. Marts. Kongebrev til Universitetets Rektor, Prof. Hans Stenbuch, om at bekendtgjøre for Studenterne i Kommunitet, at Degneembedet i Døstrup var ledigt.

Friderich den Fierde (osv.). Wor Bevaagenhed tilforn. Saasom Os Elskelige Mag. Lauritz Thura, Biskop over Riber Stift, til Vores allernaadigste dispensation fra Loven haver indstillet, om en person ved navn Ludvig Pederssen, som af Os Elskel. Otto Friderich von Buchwaldt til Degn er antaget for Døstrup Sogn i Løe Herret udi det Haderslefske, maatte dertil blive beskikket, alligevel hand ikke er Studiosus, og du udi din herom indkommen beretning aleene melder, at du for denne gang ikke veed at forskaaffe bem^{te} Biskop saa beqvem en Studiosum, hos hvilken maatte findes de requisita, som hand forskreffne person tillegger, men ikke forklarer, om du sligt efter Voris allernaadigste Befaling af den 25 Januari 1715 paa Communitetet haver giordt bekiendt eller ikke, saa er Vores allernaadigste Villie og Befaling, at du ovenmeldte Degnekalds vacance, efter samme Vores befalings tilhold, strax paa Communitetet for Studenterne lader publicere, ogsaa derom din nærmere allerunderdanigst Beretning i vores danske Cancellie med forderligste indsender. Dermed skeer vor Villie. Befalendes dig Gud. Skrevet paa vort Slot Kiøbenhafn den 19 Martii Ao. 1717.

Vnder vor Kongel. Haand og Signet.

Friderich R.

D. Wibe.

Udskrift: Os Elskel. Velædle og Velærværdige Hans Steenbuck, Rector ved Universitetet i Vores Kongl. Residentzstad Kiøbenhavn, Professor Theologiæ og Assessor i Consistorio sammesteds.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 199.

7.

1815, 22. November. Skrivelse fra en Skolelærer i Dyrløv til hans Sognepræst ¹⁾).

P. M.

Det er mig meget paafaldende, at De sender mig Papiir til Afskrift for den højadelige Esel paa Beldringe. Jeg sender det urørt tilbage, da jeg er belæsset nok med Forretninger, hvorfor jeg kan takke min mageløs commode Skolecommission, over hvis Medvirkning til mit Gavn jeg ikke, som andre Skolelærere, har Aarsag at glæde mig eller at takke for. Jeg frabeder mig for Eftertiden alle saadanne Forretninger, af hvad Slags eller Art de maatte være, da jeg har nok at bestille med at være min egen Secretair. — Til behagelig Efterretning tiener, at naar andre Steder holdes Examen, nemlig paa saadanne Steder, hvor Orden hersker, skeer Indbydelse til Vedkommende skriftlig, og bruges ikke Skolelæreren som Ambassadeur eller Ceremonie-Mester, hvorfor jeg, der nu desværre rangerer med ærlige Slaver eller Lænkehunde, ikke kan forrette deres Commission til Baastrup.

Da jeg imorgen nødsages paa Embedsvegne at gaae ud for at see, hvorledes andre af mine Colleger forholde sig, nemlig paa saadanne Steder, hvor retsindige Skolecommissioner assistere deres Lærere og ikke det ene Øjeblik ansee alt for Bagatel og det andet alt for Mirakel, vil jeg ikke anmode min samvittiske og meget delicate Skolecommission om Frihed dertil, men idet jeg lovstridig forsømmer Skolen, dicterer jeg mig selv min Straf, efter Forordningen 2^r, som skal betaales, naar forlanges.

Dyrløv den 22de November 1815.

Zeitz.

Udskrift: Til S. T. Herr Henseman i Baarse.

Orig. i Baarse Præstearkiv.

¹⁾ Dette kuriøse Stykke er os meddelt af Sognepræst S. Nielsen i Baarse.

X.

Mindre Notitser.

Meddelte af 1. Pastor em. *C. H. Brasch*; 2. Provst *E. Høyer Møller*;
3. *H. F. Rørdam*.

1.

Fortegnelse over de Præstegaarde paa Sælland, hvortil der i Tidsrummet 1718—34 er ydet Brandhjælp fra Spjellerup og Smerup Kirker ifølge disses Regnskaber.

I 1718 udrededes der Brandhjælp for 4 Præstegaarde: til Hr. Oluf Resen i Ulsø, Hr. Hans Nygaard i Cregome, Mag. Peder Holm i Hørby, og Mag. Ole Sletting i Egby. I 1719 for 2: til Hr. Niels Røg i Terslev og Mag. Peder Falencamp i Jungshoved. I 1721 for 2: til Hr. Claus Castan i Førslev (Ø. Flækkebjerg H.) og Hr. Niels Plockross i Nesby. 1722 for 2: til Hr. Claus Plum i Vetersleff og Hr. Johan Nicolai Prom i Krummerup, 1723 for 1: til Hr. Niels Banner i Soderup. 1725 for 4: til Mag. (Erik) Lemvig i Ringsted, Hr. Claudi i Strø¹⁾, Hr. Henrik Müller i Bakkendrup og Hr. Lars Terpger i Mehrn. 1726 for 1: til Hr. Jens Vind i Græsede. 1727 for 1: til Provsten Hr. Peder Top i Karlebo. 1728 for 1: til Hr. Jochum Gynther i Havrebjerg. 1729 for 1: til Hr. Caspar Møller i Høye. 1731 for 5: til Hr. Svend Liung i Ørsted, Hr. Anders Grønberg i Odden, Mag. Mikkel Franck i Saaby, Hr. Gerhard Treschow i Birkerød og Hr. Otto Grundtvig paa Segerø. 1733 for 2: til Hr. Hans Schmidt i Ølse-Magle og Mag. Just From i Jyderup. 1734 for 1: til Hr. Lars Bachevold i Hersted-Øster.

Bidragene ere ikke ydede samme Aar af begge Kirker, men undertiden det følgende Aar af den ene.

¹⁾ En Præst af dette Navn i Strø findes ikke hos Wiberg. *H. F. R.*

2.

Et Par Oplysninger til Wibergs Præstehistorie.

Om Nr. 4 af Præsterne i Allerup-Davinde, Peder Hansen Fjellerup, bemærkes, at han var gift med Formandens, Niels Jensens, Enke, men hendes Navn findes ikke. Det staar dog paa en Ligsten i Allerup Kirke med følgende Indskrift:

Hunc lapidem hic posuit D. Petrus Johannis supra ossa suæ caris. conjugis Margarete Gerardi piæ memoriæ, qvæ obiit 3 Martii Anno Dni 1589.

Nr. 6, Jørgen Jørgensen Bogense anføres ogsaa som gift med Formandens, Laurits Olufsens, Enke. Om hendes Navn m. m. gives en Oplysning ved en anden Ligsten i Allerup Kirke med følgende Indskrift:

Her ligger begravet hæderlig og vellærd Mand Hr. Laurits Olesøn, Sognepræst til Allerup og Davinde Sogne og Provst i Aasum Herred, som døde 30 Martii Anno 1626 i sit Alders 56 Aar. Der næst Hr. Jørgen Jørgensen, som døde d. 12. Februari Anno 1641 i sit Alders 53 Aar. Med deres kjære Hustru Anne Jørgens Datter, som døde den — Anno 16 — i sit Alders — Aar, med 2 Børn, Jørgen Lauritsen og Margrethe Laurits Datter.

Gud give dem etc.

3.

I Brandt og Helvegs Værk »Den danske Psalmedigting« I, 303 findes blandt mange andre Salmer af ubekjendte Forfattere fra det 17de Aarhundrede en, der begynder »O Herre Gud, huor gaar det til«, meddelt efter et Særtryk fra 1629. Denne Salme findes i en lidt ældre Form i et Hdskr., Ny kgl. Saml. 723 b. Fol., der indeholder Breve fra Bisperne i Ribe til Provsterne i Holmands Herred (se Ny kirkehist. Saml. VI, 658 ff.). Her er denne Salme knyttet til en Instruction fra Biskop Hans Povlsen Resen med Hensyn til Ritualet ved Reformationsfesten 1617, og

der er altsaa en Del Sandsynlighed for, at Salmen, skjønt den ikke direkte berører Reformationsværket, dog er fremkommen i denne Anledning og vel ogsaa er forfattet af Resen, hvem vi skyldte flere andre Kirkesalmer ¹⁾. Da det muligt kunde interessere en og anden, hidsættes det første Vers af Salmen (efter Haandskriftet):

Om Jesu Naffns Guddommelige Krafft oc
Salige Brug.

Som: Fader Vor udi Himmerig etc.

O Herre Gud, huor gaar det til,
Huad er nu Verdens ijd oc spill?
Huad er hin smale Vey saa trang,
Met suck oc sorrig, mett nød oc tuang!
Huor vrier sig vort kiød oc blod,
At komme til det euig' god'.

Ved Sammenligning mellem den ældre haandskrevne Form af Salmen og det senere Særtryk findes i det sidste belt igjennem forskjellige stilistiske Ændringer, hvoraf de fleste maa kaldes Forbedringer.

¹⁾ Deriblandt, som jeg allerede har paavist i Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 375, »Af Højheden oprunden er« og »Min største Hjærtens Glæde er mig ny Sommer blid«, begge efter det Tydske. Jeg anmærker dette paany, fordi jeg ser, at Pastor V. Bang endnu i sine »Biografiske Oplysninger om danske og norske Forfattere og Oversættere af Sølmer«, S. 81, gjentager den ældre, sikkert urigtige Antagelse om, at H. Chr. Sthen skulde være Oversætter af den førstnævnte Salme.

Efterretninger fra Laaland.

Ved **Holger Fr. Børdam.**

Efterfølgende Meddelelser ere væsentlig hentede fra to Hovedkilder:

1. Povl Rogerts haandskrevne Samlinger om Laaland, der udgjøre en meget stor, for største Delen særdeles tæt skreven Foliant i Thottske Saml. Nr. 730. Ved Benyttelsen af dette Arbejde kan man ikke andet end faa Interesse for den brave Mand, der ved sin udholdende Flid har reddet saa mange historiske Efterretninger fra den Undergang, som ellers rimeligvis havde været deres Lod. Nogle kortfattede Oplysninger om hans Levned skulle derfor hidsættes.

Povl Rogert var født i Nakskov 2den April 1702, hvor hans Fader, Povl Andersen R., var residerende Kapellan og tillige Sognepræst til Lille Løgtofte († 1706). Tyve Aar gammel (1722) blev P. R. Student fra sin Fødebys Skole, ved hvilken han siden tjente som Hører 1728-32. Efter 1731 at have taget theologisk Attestats med Laudabilis (som den Gang ikke var nogen almindelig Karakter), blev han 20. Decbr. 1732 kaldet til personel Kapellan hos Sognepræsten for Nakskov og Branderslev Menigheder, Hr. Jakob Ullitz, og blev ordineret 14. Jan. 1733. Den 25. Juni 1735 beskikkedes han til Sognepræst

i Utterslev, 1 $\frac{1}{2}$ Mil fra Nakskov. Her byggede han 1742 Præstegaardens anseelige Stuehus, men døde allerede 13. April 1749. Han omtales som svagelig og melankolsk.

Skrifter vides han ikke selv at have udgivet. Derimod tillægger man ham et moralsk-allegorisk Drama¹⁾ med Titel:

Den faldne og igien opreiste Salvande, Forestillet i en Comœdie af 5 Acter. For nogle Aar siden ageret i Nachschou i Lolland, Og nu til Trykken befordred af J. P. Hald. Kbh. 1747. 8vo. (214 Sider).

Om Angivelsen imidlertid er rigtig, maa vi lade staa hen, især da det kunde synes underligt, at en anden i Rogerts Levetid udgav et saadant Arbejde af ham uden nogen Antydning om, at han dertil havde den unævnte Forfatters Tilladelse. Anderledes forholder det sig derimod med et andet Skrift, der udkom mange Aar efter Rogerts Død under følgende Titel:

Tvende Stykker til den danske Krigs-Historie, indeholdende:

1) Nachskous Overgivelse til de Svenske i Aaret 1658. Hvormed en Part af dens Historie i samme Aar oplyses. Sammenskreven af Poul Roggert²⁾, fordum Sognepræst i Øtterslev³⁾ Menighed i Lolland.

2) Nachskous Overgivelse til de Svenske efter 13 Ugers ustandne Beleiring i Aaret 1659, Riimviis

¹⁾ Worms Lex. ov. lærde Mænd II, 275. Rhode, Saml. t. Lollands og Falsters Historie I, 192, hvor der tillige bemærkes om Komedien: *•acta aliquoties a tironibus Scholæ in curia Senatus publica Nasch., sed vituperabant alii scriptum id ut Theatro publico indignum•.*

²⁾ Selv skrev han sig Rogert.

³⁾ Denne Form af Bynavnet er neppe rigtig. I ældre Tid skreves det altid: Otterslev; i nyere Tid: Utterslev.

forfatted af Niels Saxtrup, da værende residerende Capellan til Nachskous og Sognepræst til Lille Løyetofte Menighed. Og siden med Anmærkninger forsynet af Poul Roggert. (Kbh. 1775. 8vo. (58 + 144 Sider).

Noget Udgivernavn findes ikke; men at det har været et efterladt Arbejde af Poul Rogert er neppe tvivlsomt, da Haandskriftet dertil endnu er bevaret i det st. kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 727 f. 4to., forsynet med hans Navn. For øvrigt vide vi, at han ogsaa har indsendt historiske Bidrag til det kgl. danske Selskab, hvoraf et og andet i sin Tid er blevet trykt¹).

Størst Betydning har dog hans omfangsrige Samlinger til Laalands Historie, der neppe for det første ville blive udtømte, skjønt de allerede ere benyttede af flere, som have syslet med laalandske Forhold, ligesom jeg selv tidligere har fremdraget et og andet af denne righoldige Kilde²).

Da en Indholdsfortegnelse formentlig vil være en ikke ringe Lettelse ved fremtidig Benyttelse af dette Haandskrift, skal her først meddeles en saadan:

Fol. 1. Dokumenter, som kan tjene til Nakskovs Historie, udskrevne af Originalerne ved Poul Rogert 1747. (Fol. 40 findes et orig. Dokument).

Fol. 41. Hr. Poul Poulsen Svenborgs Fortegnelse paa hvad Skatter og ekstraordinære Udgifter, han har svaret i den svenske Krig (som Præst i Kjøbelev).

Fol. 44. Fortegnelse paa hvad Borgerne i Nakskov svarede i Brandskat til Svenskerne. (F. 53 ff. originale Dokumenter).

Fol. 55. Fortsættelse af Bidrag til Nakskovs Historie (1648—62).

¹) Nye Danske Mag. IV, 157.

²) Se Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 800 ff., V, 79 ff. 628 ff. Danske Mag. 4 R. V, 158 f. Danske Kirkelove II, 9 f. o. fl. St.

Fol. 75. Udtog af adskillige Breve til Nakskovs og Laalands Historie.

Fol. 102. Et Original-Exemplar af Chr. III's kjøbenhavnske Reces af 1540. (Begyndelsen mangler).

Fol. 112. Dokumenter vedrørende Nakskov, deriblandt originale Breve (saaledes F. 124 f. fire Kongebreve udstedte af Chr. II.).

Fol. 126. Kgl. anbefalet Kommissionsakt angaaende Tiendernes og Gejstlighedens Indkomsters Forandring 1687 i Laaland og Falster. (Se ndfr. S. 445 ff.).

Fol. 195. Dokumenter angaaende Friherskabet Wintersborg dessen Successions-Historie, udskrevne af Kommissions-Akten af 6. Aug. 1742¹⁾.

Fol. 203. Personalialia om Borkard Rud til Otterslev og Sæbygaard.

Fol. 204. do. om Elisabeth Friis, Jakob Hvitfeldts til Berritsgaard.

Fol. 204 b. om Slægten Giøe.

Fol. 205 b. om Baron Jens Juel.

Fol. 206 b. om Palle og Erik Rosenkrantz.

Fol. 207 b. om Slægten Holk (begynder med Henrik H. til Ravnholt).

Fol. 209. Fortsættelse af Dokumenterne om Friherskabet Wintersborg.

Fol. 217. Domme, som tjene til at oplyse sine Tiders Historie. (217. Dom over Bisk. Tyge Asmundsen 28. Apr. 1572. — 218. Dom mellem Knud Urne til Aarsmark og Hr. Jens i Hunseby 1619. — 219. Bispens og Provsternes Dom over Hr. Rasmus Hansen i Døllefjelde 1575. — 222. Kommissionsdom over M. Hans Jørgensen (Sadolin) i Thoreby 1576. — 223 b. Landemodesdom over Hr. Christen Nielsen i Søllested 1578. — 226. Domme i Sagen mod Hr. Hans Madsen i Horslunde 1580—82. — 229 b. Landemodesvidne i en Sag mellem Hr. Niels Ipsen i Gloslunde og Hr. Niels Andersen i Skovlænge 1583).

¹⁾ Jvfr. Rhode, Saml. t. Lollands og Falsters Hist. I, 200 ff.

Fol. 230. Uddrag af Laalands og Falsters Landstings-Justits- og Panteprotokoller, hvad mærkværdigt deri findes angaaende Personer, Steder og andet her i Landet, udskrevet v. P. Rogert 1747. (Sagerne ere fra det 17de og Beg. af det 18de Aarh.).

Fol. 284. Klokkeindskrifter i Halsted Amt.

Fol. 285. Uddrag af Hr. Jørgen Christiernsens, Sognepræst i Ørstofte og Provst i Fuglse Herred, hans egenhændig skrevne Provstebog over de Forretninger, han som Provst havde 1575—93.

Fol. 304 b. Uddrag af Hr. Hans Bruns Fortsættelse af Hr. Jørgen Christiernsens Provstebog.

Fol. 306. Uddrag af Provst Jørgen Christiernsens Visitatsbog for Fuglse Hrd., holden fra 1559 til 1593.

Fol. 317. Uddrag af Provst Hans Bruns Visitatsbog for Fuglse Hrd. 1594—1608.

Fol. 321. Udtog af en Fortegnelse over Præsternes og Degnenes Adkomstbreve paa Ejendomme, der laa til Præstegaarde etc. 1563.

Fol. 326. Adskillige Stykker udskrevne af Hr. Jørgen Christiernsens Provstebog.

Fol. 336. Breve vedrørende den Tvistighed, der var imellem Henning Giøe og Hr. Christen Viborg i Fuglse (1587).

Fol. 355. Udskrift af alle de Hovedbreve, som f. T. (1747) ere ved Sønderherreds Provsti.

Fol. 370. Gravskrift over Morten Venstermand. — Biskop Kingos Monita ved Landemodet i Maribo ^{28/6} 1693.

Fol. 371. De laalandske Provsters Ed til Biskop Niels Jespersen.

Fol. 371 b. Constitutiones Colloqvii 1592 ¹⁾.

Fol. 373. Synsforretning paa den vederstyggelige Begravelse i Musse Kirke ²⁾, udskreven af Provst Jørgen

¹⁾ Trykt efter en anden Kilde i Ny kirkehist. Saml. VI, 347—50.

²⁾ Trykt i Nye Danske Mag. IV, 157—60 (tidligere i Hist. Saml. t. Oplysn. i vor nord. Hist. S. 36 ff.).

Christiernsens „Dagebog“ (Provstebog), om hvilken bemærkes: „Samme Bog ejes i nærv. Tid af Sognepræsten i Taagerup, Hr. Matthias Møller, testerer Poul Rogert i Otterslev d. 20. Octob. 1745“.

Fol. 374. Landemodesvidne om Hr. Niels (Andersens) Sag i Skovlænge ^{21/11} 1579.

Fol. 384. Præsterækker i Horslunde og Skovlænge.

Fol. 387. Anetavle fra Søllested Kirke over Erik Stensens og Fru Barbara Murmands Forfædre.

Fol. 388. Præstekaldene i Sønderherred, deres Adkomstbreve (i Udtog) og Tilliggende, udførlig specificeret (navnlig gode Oplysninger om Vestenskov og Kappel).

Fol. 415. Arninge Sogn. Uddrag af Kirkebogen.

Fol. 417. Skovlænge Sogn.

Fol. 420. Om Præstekaldene i Nørreherred, Adkomstbreve og Tilliggende 1667.

Fol. 436. Variæ ceremoniarum observationes in usum Danicarum Ecclesiarum — — correctæ et emendatæ in Synodo Hafniensi. Ao. MDXL, secundo Augusti ¹⁾.

Fol. 438 b. Decreta Synodi Andvordskoviensis ²⁾.

Fol. 443. Synodalia a. Dn. Superintendente proposita, recepta a tota Præpositorum Synodo, habita Ottoniæ 11. Junij 1560. (Se Bloch, Den fynske Gejstlh. Hist. I, 34 f.).

Fol. 447. Declaratio articulorum Synodi Otthoniensis uberior.

Fol. 448 b. Forklaring til nogle Artikler i Kirkeordnansen, vedtagne ved Superintendentmødet 12. Maj 1555 ³⁾.

Fol. 451. Halsted Sogns Vilkaarsbrev.

Fol. 452 b. Privilegier, som ere Laalands Gejstlige forundt. (Se nedenfor S. 409 ff.)

Fol. 458. Gejstlighedens i Halsted Amt kgl. allern. forundte Erstatning for Afgang ved Tiende-Kommissionen 1687.

Fol. 459. Kgl. Forordninger saa vel Kirken som Staten angaaende.

¹⁾ Trykt i min Udgave af Danske Kirkelove, I, 151 ff.

²⁾ Trykt smst. I, 247 ff.

³⁾ Trykt smst. I, 460 ff.

Fol. 465. Register paa Sognekirker, Herregaarde, Bøndergaarde, Bol og Gadehuse i Fuglse Herred, og hvem de tilhøre, optegnet efter kgl. Befaling ved Provst Jørgen Christiernsen, efter Herredspræsternes Indberetninger. ²¹/7 1568.

Fol. 471. Fru Øllegaard Pentzes, sl. Joachim Barne-witz's til Rubjerggaard, Vederlagsbrev 1630.

Fol. 472. Gamle Breve vedrørende Vestenskov og Kappel (meddeles nedenfor S. 460).

Fol. 478. Efterretninger om Stokkemark Kald.

Fol. 481. Registratur optagen ²⁶/7 1626 af Laalands fire Provster over de Præsteskabets vedrørende Brevskaber, der gjemtes i en stor Knubbkiste i Stokkemark Kirke.

Fol. 484. Fortegnelse over samtlige Sognekald i Laaland med Præsternes Navne i Aaret 1583, samt Vedtegning om det Gjæsteri, Præsterne skulde yde, og om Patronatsforhold, Birker og Tiendeydernes Antal.

Fol. 487. Jordebog over Nørreherreds gejstlige Gods 1665. Adkomstbreve for Horslunde, Birket og Halsted meddeles i Udtog. (Det ses, at Horslunde Kirke oprindelig var viet til S. Hans, og at der var et S. Josts Kapel smst.).

Fol. 497. Dokumenter, som forklare, hvad Vildfarelse og vrang Lærdom Iver Nielsen Steen, Christian Mundt og Smeden Anders Carl have frembragt her i Halsted Amt.

Fol. 561. Forskjellige Aktstykker vedrørende laalandske Forhold (mest gejstlige) i 1ste Halvdel af det 18de Aarh. (Nogle Stykker ere Originaler).

Fol. 607. En Række kgl. Reskripter fra Fr. III's og Chr. V's Tid mest vedrørende Patronatsforhold og andre ydre Kirkeforhold i Laaland.

Fol. 632. Tre Pergamentsdokumenter fra det 15de Aarh. (det første dog kun Facsimile).

Fol. 635. Fundatser for laalandske Legater til gudeligt Brug, stiftede 1. af Hr. Samuel Jensen (Ild), Præst i Udby og Ørslev (1696), 2. af Andreas Riegelsen, 3. af M. Frants Thestrup, 4. af M. Simon Petræus Aarhusius.

Fol. 643. Relation om Bornholms Tilbageerobring fra Svenskerne 8. Decbr. 1660 ¹⁾).

Fol. 649. Kjøbstedernes Fuldmægtiges Indlæg ved Prins Christians Hylding 1650.

Fol. 657. Chr. IV anbefaler til Czar Michael Feodorowitz tvende Borgere fra Bergen. 1630. (Orig.).

Fol. 658. Instruktion for Ingeniører, Landmanlere og Skrivere ved Jordboniteringen i Halds, Mariagers og Aalborg Amter. ^{24/3} 1683.

Fol. 663. Et latinsk Digt til Povl (Andersen) Rogert paa hans Navnedag ^{25/1} 1673 fra en Del Disciple.

Fol. 664. Indskrift paa en Tavle i Halsted Kirkes Kor om Præsterne smst.

Fol. 665. Notitser om Vesterborg Sogn 1742.

Fol. 666. Regning paa Madame Cathrine Meiers, sl. Gen. Fiskal Jørgen Landorphs, Tiende af Arninge Sogn — samt nogle andre laalandske Sager.

2. En anden Hovedkilde, som her er benyttet, er en Kopibog fra det 16de Aarh. i Karen Brahes Manuskript-samling (Nr. 280) i Odense. Den indeholder Afskrifter af en Mængde Kongebreve, Anordninger og andre Sager vedrørende Gejstligheden, særlig i Laaland. Af dette Hdskr. har jeg allerede benyttet en god Del i min Udgave af Danske Kirkelove. Værket skyldes Hr. Jørgen Christiernsen, Sognepræst i Østofte (fra 1542) og Provst i Fuglse Herred (fra 1547 til 93) og er forskjelligt fra de af samme Mand førte Visitats- og Kopibøger, som Rogert har gjort Udtog af (se ovfr. S. 405). Til Karakteristik af Provst Jørgen Christiernsen kan anføres hvad P. Rogert i sine Samlinger bemærker, idet han slutter sine Uddrag af Provstebogen med en Notits, dat. 29. Maj 1593:

¹⁾ Dette og maaske enkelte andre Stykker skriver sig vistnok fra Hr. Povl Rogerts Søn, Ditlev Ludvig R., der var Landsdommer paa Bornholm (se Nyerups Lit. Lex., S. 500).

»Dette er det allersidste, som Provst Hr. Jørgen Christensen i Østoftø har egenhændig skrevet i hans Provstebog; følgelig har dette været hans sidste Sag, han som Dommer har haft at paakjende efter sit hørende Provsteembede. Denne hans Provstebog er et Bevis for alle fornuftige og skjønne Mennesker, at denne Provst Hr. Jørgen Christensen har været alt, hvad en Provst burde være, lærd, lovkyndig, retsindig, arbejdsom, aarvaagen, sagtmodig, nidkjær og fornuftig, saa at hans Provstebog er ret et hæderligt og omhyggeligt Gjemme værd, helst den er et tilforladeligt Vidnesbyrd om en saa dyrebar Mand i en saa ond og liderlig Tid.« — Denne Bog er nu desværre forlængst tabt, saa vi alene have Rogerts Uddrag at holde os til.

I.

Privilegier for den laalandske Gejstlighed.

Den Gang Provst Jørgen Christiensen indrettede den Kopibog, som nu gjemmes i Karen Brahes Bibliothek, formaaede han en af sine Herredspræster, Hr. Peder Jakobsen Hvid i Tirsted og Skjørringe, der besad en for den Tid neppe almindelig Dygtighed i Læsning af gamle Dokumenter, og som derhos skrev en saare smuk Haand, til foran i Bogen at indføre de dengang endnu bevarede temmelig talrige Privilegier, som den laalandske Gejstlighed i Tidernes Løb havde erhvervet sig. Denne Afskrift forsynede Hr. Peder Hvid med følgende Titel og Fortale.

Privilegier oc Friheder, som ere gifne Guds ords Tienere i Loland udi de gamle Bispers tid, oc stadfæstede aff fremffarne Konger oc Førster, effter som disse breffues Copier beuiser. Konning Christian den Tredie haffuer os samme Privilegier stadffested oc fuldbyrd i sin kongelige Ordinantz Aar MDxxxix ¹⁾.

¹⁾ Ovenover denne danske Titel staar en latinsk; men Bladet er saa hen-smuldret af Ælde og Fugtighed, at kun nogle Ord af den ere læselige.

Candido lectori s. d.

Rogatus a reuerendissimo viro Dño Georgio Christiano, pastore Østoffte et præposito prouinciæ Fuelse, vt viua litera chartis mandarem et rescriberem hæc pastoralia priuilegia in gratiam et commodum totius cleri terræ Lollandiæ, non potui non gerere morem tanto viro in tam pio negocio, nonnihil tamen laborioso. Sunt enim in quibusdam membranis literis quædam et lectu et intellectu primo intuitu difficilia, quæ si penitius introspexeris, tibi facilia fiunt. Hanc meam operam boni consule lector amice, et mihi id non v[erte]¹⁾ vicio, quod latina non sint latina sed danica li[tera scripta], temporis me breuitas omnino compulit hæc sic effundere litera illa, quæ pingitur quam citissime 1571.

Petrus Albinus,
pastor Tirstadiensium Lol. . .

Derefter følge de gamle Breve, tolv i Tallet:

1. Et Privilegium (paa Latin) for Præsterne paa Laaland, udstedt af Grev Johan af Holsten paa Aalholm Slot den 11te November 1330. (Trykt hos Hvitfeldt, S. 352. Pont. Ann. II, 137—8).

2. Danske copia²⁾ aff thette forschreffne breff oc aff then første Konning Christians stadfestelse.

Alle mendt thette breff sier eller høre læse helser wy Burgmester oc Raadmendt y Nagsko ewindeligh helsen med Gudt, kundgiørendes alle mendt, nerwerendes oc komme skullendis, att aar epter Gudz byrdt Tusende fjrehundritt oc halffierde sinne tyuge aar oppaa thet siete, then fredag nest for Sancti Matthiæ dag Apostel, war skicket for oss en hederlig mandt, Her Anders Perssen, wor sogne herre oc Biscopens embitz mandt y Nørre-herritt, med herre oc førstis breffue med hengendis ind-

¹⁾ Her og i det følgende er Bladet hensmuldret.

²⁾ Oversættelsen er ret karakteristisk, men ikke videre korrekt.

zeglē, wskrabede oc wskadde, liudendis ord fraa ord paa Latine, som thenne danske wdwiser, oc bedis ther en bewisning op paa. — Wy Hans, med Gudz naade Greffue y Holsten oc Stormaren oc herre offuer Lolandt oc Femern, helse alle, som thette breff sie eller høre, helsen med Gudt. Vy tro fuldkommelig, att thet er Gudt werdict oc mendisken teckeligt att wnde thennum gunst oc naade, huilcke Gud med syn mildhedt haffuer skickedt till then hellige kirkis tienere oc forstandere. Therfor epter werdige faders Biscop Peders med same naade Biscop y Otthens bøn oc samtøcke, oc med wor menige raadz wilge tage wy alle prester oc huer serdelis, som y Lolandt boendis ere, y Gudz oc wor fredt oc sønderlig beskermelse, oc wnde them att haffue en gaardt med alle syne tilleggelse, som bygdt er paa kirkens grundt, oc then haffue wdwaldt ther y att boe, saa frij oc quitt for alle tønge, skatt, bethe, gaffue oc alle andre swarhedt, som paalagde ere eller paa leggis skulle, som the frijst noget tiidt haffuer haffdt y wore forfedernis tiide. Ville wy oc, at for^{ne} presters tieneste hion, som y theris brød ere, oc theris tienere, som boe oppaa kirkens gotz, skulle ey steffnis till werdens ting eller dom, oc ey skulle giøre arbejdt, thet som rettstyr kaldis, oc ey medt wore embidzmentt ther till twingis. Vnde wy oc for^{ne} prester tre oc ni marches sage, huare thet helst falde kunde. Item wnde wy oc tillade, att the prester oc theris tienere skulle icke tilsigis eller wdkaldis till nogett wortt wdbod aff landett eller til nogett slotz beleggelse. Item wille wy oc, att ingen aff for^{ne} prester skulle forplicte thennum paa werdens ting att sware nogen ther, emod kirke logen. Er thed saa, att nogen aff them thet giør, tha skal thet ingen mact haffue. Oc skulle the for ingen sag ther offuerwindes med log, som kaldis tingstocke log. Item wnde wy oc tillade, att nar nogen aff for^{ne} prester dør, tha skall the haffue fuld oc frij mact att giffue og skicke aff theris gotz, huem oc y huad maade them løster, for

theris siels salighed. Oc naadens aar skulle theris arffwinge nyde, eller huem the thet wndendis worder, theris giæld ther med att betale. Oc for saadan naade, som wy nu wntt oc giffuett haffuer them, skall huer prest, y Lolandt besiddendis er, holde for oss oc wore forelderne huertt aar fjre begengelser medt messer oc vigilijs. Fordi forbiude wy strengeligen wnder wor heffn, att ingen aff wore embidzmentt eller noger andre, y huad stat eller skickelse the ere, dierffues till eller formecte them att giøre for^{ne} prester eller theris brøderlig hion eller tienere nogett emod thenne frijhed, som wy nu them wnt oc giffuett haffue, eller them besware eller hyndre, saa fremt the wille wndgaa wor heffn oc wrede. Datum castro nostro Aleholm anno Domini 1330 in festo beati Martini episcopi et confessoris. — Wy Christiern med Guds naade Danmarckes, Sweriges, Norges, Wendes oc Gottes konning etc., Greffue y Oldenborg oc Delmenhorst, helse wy alle oc huer serdeles, som thette breff hender for att komme, wor hilleste attro med helsen (!). Vy kundgiøre alle, som nu ere oc her epter komme skulle, att wy haffuer tagett oc wndfangett aff wor gunst oc naade hederlig mentt sogne preste, wore elskelige Capellaner, nerwerendis oc komme skullendes, oc them som y theris sted ere, huor the helst boe y Lolandt, oc theris gotz, wornede oc theris brøderlig hion oc kirke worning y wor sønderlig oc kongelig beskiermelse. Fremdeles samtøcke wy, stadfeste oc fuldbyrde med thette wortt obne breff alle frijhedt, naade oc priuilegier, som for^{ne} prester y Lolandt aff wore forfedre oc Biscoper oc andre herrer oc førster, ehvad the helst er, wnte oc giffne ere, forbiudendis strengeligen alle oc huer, serdelis wore fogeder, embidzmentt oc alle andre, thet ingen aff them skall besware for^{ne} prester y theris persone, gotz, wornede, tieneste hion oc kirkeworning mett gesteri eller nogen anden tønge, emod thenne wor kongelig beskiermelse, saa fremtt the wille wndgaa wor kongelig heffn. Giffuett y Kiøbinghaffn Sancti

Johannis dag ante portam Latinam, wnder wor herris aar thusende fjre hundrede halffridie sinde tiuge paa thet syffuende aar. — Att saa er y sanden, thet wintne wy medt wortt stadz Indzegle hengendis neden for thette wort obne breff.

3. Ærkebiskop Peder i Lund stadfæster under 4de Oktober 1338 et Privilegium, dat. Aalevad den 20de April 1335, som Biskop Peder [Pagh] i Odense havde givet Præsterne paa Laaland. Disse havde nemlig klaget over den Skade, de led, ved den slette Mynt, de fik i Offer, i Tiende, ved Begravelser, ved Kvinders Indledning efter Barnefødsel og ved andre Lejligheder, saa at de derfor ikke kunde leve af deres Kald. Bispen paabød da med sin gode Mænds Raad, at hver Husbonde for sig, Hustru, Børn og Tyende, skulde give i Offer 3 Sterling eller deres Værdi for de 12 store Helligdage om Aaret; hver Kirkegangskone 1 Mark Vox med 2 Sterling, eller og som hun kunde forenes med Præsten derom; for Ligbegjængelse eller for vedkommendes Aartid 3 Sterling for hver Messe; ved Brylluper 1 Mark Vox med 2 Sterling for hvert Lys; naar vedkommende kun havde 1—5 Høveder, skulde disse vurderes, og Tienden beregnes af Summen. Forøvrigt skulde Præsterne tage Hensyn til vedkommendes Formuesomstændigheder. Den, som ikke betalte, truedes med Kirkens Straf. (Brevet, der er paa Latin, findes nu trykt i Suhms Hist. XII, 398—9¹).

4. Kong Valdemars aabne Brev (paa Latin), dat. Aalholm den 29de April 1359, til alle Beboere af Odense Stift. Kongen havde erfaret af Biskopper og andre troværdige Mænd, at Klostre, Kirker, Præster og deres Hjon og Tjenere under Krigenes Forstyrrelse voldelig gjæstedes af slette, omvankende Mennesker og derved kom i saa

¹) Dette Brev er, under Datum, Aalholm 29de April 1359, ogsaa tildele trykt i Pont. Ann. II, 205—6; men Datum er der fejlagtig og laant fra det herpaa følgende Brev (Nr. 4).

stor Nød, at Munke og Nonner maatte forlade deres Klostre og søge Livets Ophold blandt verdslige til stor Fare for deres Sjæle, og Præster maatte forlade deres Kirker. Kongen forbyder derfor sine Fogeder og alle andre paa slig Maade at gjæste Klostre og Præster, under hans kongelige Hevn og Vrede, at ikke Gudstjeneste og Sakramenternes Forvaltning skulde unddrages de troende. (Brevet er i en Form, hvori det udstedtes til Indbyggerne i Jylland, trykt hos Terpager, Ripæ Cimbr. p. 105—6¹).

5. Hertug Christoffers Privilegium for Præsterne paa Laaland, dat. Aalholm 5te Januar 1360. I alt væsentlig en Gjentagelse af Hertug Johans Privilegium (se ovf. Nr. 1). Brevet siges at være udstedt efter Begjæring af Biskop Nicolaus af Odense. Som Vederlag for sit Privilegium betinger Hertugen sig, »ut quilibet sacerdotum Mosseherrit et Fugelseherrit, Saxkopinge, Arningeherrit et Nørherrit inhabitantium Nagschoue bis in anno memoriam parentum meorum, videlicet in vigiliis et missis animarum, habeat defunctorum«. (Brevet er trykt hos Hvitfeldt, S. 520, og i Dän. Bibl. IX, 423—6).

6. Biskop Navne Jensens Afladsbrev for Degnenes Kalent i Fuglse Herred, udstedt den 15de Juni 1434 (trykt i Danske Magazin III, 264—5).

7. Biskop Karl Rønnows Brev af 12te Februar 1485, hvorved han tilstaar Præsterne paa Laaland Naadensaar til Betaling af deres Kreditorer. Brevet lyder saaledes:

Carolus, Dei et Apostolicæ sedis gratia Episcopus Otthoniensis, vniuersis et singulis diuinorum rectoribus, vicariis perpetuis et aliis quibuscunque beneficiatis per et

¹) Ogsaa dette Brev har Pontoppidan Ann. II, 207—8 under en anden Datum, nemlig Aalholm 5te Januar 1360, altsaa netop den Dag, da Hertug Christoffer udstedte det følgende Brev, Nr. 5. Ventelig har Pontoppidan haft nogle daarlige Udtog af Brevene for sig. Dateringerne have vel været skrevne ovenover Brevene i de benyttede Udtog, og ere saa henførte til de foregaaende istedenfor til de efterfølgende Breve.

infra Lalandiam nostræ dioecesis vbilibet constitutis præsentibus immo et futuris constituendis paternæ dilectionis incrementum in Domino et salutem. Quum secundum ius naturale vnique reddere quod suum est, recommendabile probatur, sed in plerisque mundi climatibus claudicat, quia sæpius Christi fidelibus indebitatis de medio sublatis de certis debitis non redditur æquiualens suis creditoribus. Quo stante salutem animarum talium indebtedorum decedentium restans solutio timeatur impedire, iuxta illud: Peccatum non dimittitur, nisi ablatum restituatur. Ob huiusmodi animarum periculum euitandum earumque saluti consulendum, ne gregis nobis commissi specialiter ecclesiastici de cetero defraudentur creditores, sicut hucusque in nonnullorum nostrorum prædecessorum temporibus frustrabantur, de pastoralis nostri iniuncto officio, canonum sanctiones imitantes, priuilegium et prærogatiuam in præacta Lalandia beneficiatis benigno amplectimur affectu largiendi. Vnde communicato nobis de super venerabilis nostri capituli Otthoniensis maturo consilio, decernimus decretumque per nos nostrosque successores ecclesiæ Otthoniensis Episcopos futuris perpetuis temporibus obseruari obligamus per præsentibus, vt cuiuscunque beneficiati siue de ciuitate siue de rure per prædictam Lalandiam vbilibet testamentarii seu hæredes, si non intestatus obierit, ad satisfaciendum ipsius defuncti creditoribus, et si facultas permittat ad erogandum pauperibus secundum talis decedentis extremam commissionem et voluntatem, de anno gratiæ habendo et vtendo quasi habito et vsu gaudeant ac libere persoluant, destribuant et vtantur. In hac tamen gratia Episcopali iure integro semper et saluo. Datum in castro nostro Ørkill 12 die mensis Februarii Anno a natiuitate Domini Mcdlxxxv, nostro sub Secreto præsentibus appenso.

8. Kong Christoffers Beskjærmelsesbrev af 22de September 1447 for Præsterne paa Laaland. Det lyder saaledes:

Christoferus, Dei gratia Daciæ, Sueciæ, Noruegiæ, Sclauorum Gotorumque rex, Comes Palatinus Rheni et dux Bauariæ, vniuersis et singulis, ad quorum noticiam præsentibus nostræ literæ peruenerint, cum synceri fauoris nostri affectu salutem. Tam modernis quam posteris constare volumus per hæc scripta, nos ex fauore gratiæ specialis honorabiles viros omnes plebanos modernos et futuros et eorum vices gerentes per et infra terram nostram Lalandiam constitutos, Capellanos nostros dilectos, eorum bona, inquilinos et familiam sub nostra speciali ac regali protectione tenore præsentium recepisse fauorabiliter defendendos. Insuper et omnes libertates et gratias seu priuilegia eisdem Capellanis nostris per progenitores et prædecessores nostros, seu etiam Episcopos aut alios principes quoscunque legitime concessas et concessa approbamus, ratificamus et tenore præsentium perpetuo confirmamus. Inhibentes districte sub obtentu gratiæ nostræ omnibus et singulis officialibus et aduocatis nostris ac aliis quibuscunque, ne quis eorum memoratos clericos, Capellanos nostros, in eorum bonis, inquilinis, familia vel personis, contra huiusmodi protectionis nostræ susceptionem inquietare, perturbare seu per illicitas et incon-suetas hospitalitates molestare præsumant quouis modo, prout vltionem nostram regiam duxerint euitandam. Datum clauastro Mariebo die beati Mauricii Episcopi, nostro sub Secreto præsentibus appenso, Anno Domini Mcdxlvij.

9. Kong Christiern I's lignende Beskjærmelsesbrev (paa Latin), meddelt ovenfor under Nr. 2 i gammel dansk Oversættelse.

10. Kong Hans's Stadfæstelse af de forrige Kongers Breve (til Bedste for Præsteskabet paa Laaland), dat. 11te September 1496. Brevet lyder, som følger:

Wy Hans medt Gudz naade Danmarckis, Norgis, Vendis oc Gottis konning, vduald konning till Suerige (etc.) gjør alle witterligt, att wy aff wor sønderlig gunst oc naade haffue stadfestedt oc fuldburdett, oc med thette

wortt obne breff stadfeste oc fuldburde these wor kiere herre faders oc framfarne konningers wdj Danmarck breff, som her wed hengde ere, oc mele them wid fulde mact at bliffue wdj alle theris ordt oc puncte oc artickle, som the ydermere indholde oc wduiise. Giffuet paa wort slott Nykøpinge then søndag nest epter wor Frue Natiuitatis dag Aar epter Gudz byrdt Mcdxcvj. Vnder wort Secret.

11. Kong Christiern II's Beskjærmelsesbrev for Præsterne paa Laaland, i alt væsentligt ordret stemmende med Christoffer III's og Christiern I's Breve. Det er dat. in Castro nostro Haffnensi dominica Lætare anno Mdxviij.

12. Landstingsvidne fra 1497 om Præsternes Privilegier, lyder saaledes:

Mattis Laurissen y Olstorpe aff Waben Landzdommer y Lolandt, Wincentius Iffuersen høffuitzmandt paa Raunsborg, Mattis Poelssen y Tiuffstorpe Landztingshører, Niels Andersen y Wetleby oc Hans Martinssen y Osorpe, euindeligg med Gudt wy giøre widerligt for alle mendt, aar epter Gudz byrdt Mcdxcvij thet neste sogne ting epter Sancti Michels dag war skicket for oss paa Lolandzfar landztung hederlig mendt Her Erick Schoning y Westenskou oc Her Rasmus Kortsen y Danmarie, prester, oc bedes om ett wuilligt landztings wintne paa epter^{no} ordt oc artickle aff xij dannemendt, som er Anders Russ y Alminde, Hans Tordsen, Mattis Lang y samestedt, Jeppe Muss y Schoubye, Anders Jenssen y Nøbølle, Jeppe Laurissen y Agebye, Jeppe Marquordsen y Bodisbye, Hans Martinssen y Osorpe, Oloff Bossen i Tørnebye, Oloff Smedt y Opager oc Jens Claussen y Danmarie. Huilcke xij for^{no} dannemendt sammen ginge, beradde them oc igen indkomme for oss paa for^{no} ting oc samdirectelig wintnede for oss inden oc iiij stocke paa theres gode tro sandhed, att the sae oc hørde, att for^{en} Her Erich oc Her Rasmus war inden iiij stocke oc lod ther obenbare lese wor kiere naadige herris konning Hansis stadfestelse breff med hans

kiere herre oc faders konning Christierns oc flere herrers paa alle theris breffue oc priuilegier, som herrer oc førster haffuer giffuett alle prester y Lolandt, med alle theris ord, puncte oc artickle, som for^{no} breffue oc priuilegier the wduise oc indholder. Thette hørde wy oc sae, och thet wintne wy for^{no} xij dannemendt. Till ydermere forwaring oc wintnesbyrd, att saa er y sandhed, som for^{nit} staaer, henge wy for^{no} woers indzegle med wort landz indzegle neden for thette breff. Datum anno, die, loco quibus supra.

Afskriveren bemærker: »Thesse for^{no} xij breffue ere alle pergamendz breffue wskrabbett, wstungett, wforfalskett, well bezeglett».

II.

Statuter for Guds Legems Lag eller Sønderherreds Kalent.

Efterfølgende Statuter fra Aaret 1388 ere oprindelig affattede paa Latin og i dette Sprog aftrykte i Pontoppidans Annal. Eccl. Dan. II, 232—4, og i Suhms Hist. af Danmark XIV, 547—50, men begge Steder med adskillige Unøjagtigheder. Et dansk Udtog, der dog gaar de vanskeligste Steder og Udtryk forbi, findes hos Suhm a. Skr. XIV, 219—21. Hvad her skal meddeles, er en muligst nøjagtig dansk Oversættelse af hele Vedtægten. Ved denne er foruden de nævnte Kilder benyttet en Afskrift, som Povl Rogert 1747 med megen Omhu foretog efter Originalen, som da endnu fandtes i Behold, skjønt paa flere Steder mutileret. Hvor Rogert afviger fra Pontoppidan, har han facsimileret Originalens Træk, saa Rigtigheden af hans Læsning endnu kan kontrolleres. Peder Syv fortæller i sine Optegnelser, (Suhms Saml. I, 2, 134), at Assessor Johan Lauerentzen i Kjøbenhavn [henimod Aaret 1700] »ejede Sønderherreds Kalentebrev i Laaland«, og Syv maa formodentlig have set Dokumentet hos ham, da han rigtig anfører baade Begyndelsen og Slutningen

deraf, ligesom han har meddelt Terpager en Notits derom¹⁾. Mulig har det dog kun været en Afskrift, som Lauerentzen (der 1680 ff. havde været Biskop Kingos Amanuensis og i denne Egenskab flere Gange besøgt Laaland) havde taget af Originalen, der endnu i Rogerts Tid fandtes i sit gamle Gjemme, de laalandske Præsters Fællesarkiv (Landkiste), en vel beslaaet »Knubkiste«, der fra gammel Tid havde sin Plads i Stokkemark Kirke²⁾.

Fromme Fædres Sæd minder os, som ret og billigt er, om at det bør de hellige at omgaas i al Kjærlighed. Derfor er det fornødent at paakalde Gud, at han af sin store Barmhjærtighed vil værdiges mildelig at styre vort Samfund, paa det at vi, naar vor Levetid her er omme, maa agtes værdige til i Fred at samles med hans hellige i Himmeriges Rige. — Dette er Vedtægterne for Lemmerne i Christi hellige Legems Gilde i Sønderherred i Laaland. Først da, at hvem af Lemmerne, der vil fejre fornævnte Christi Legems Gilde, skal først melde det til Skyrebroderen (minister), og denne skal da underrette Brødrene og Søstrene om Stedet og Dagen. Her skal mærkes, at alle Lemmerne bør komme sammen fire Gange om Aaret, og at to Brødre eller Søstre skulle i Forening gjøre nævnte Gilde. Første Gang i Ugen efter Christi Legemsfest, anden Gang otte Dage før eller efter S. Jacobs Dag, tredie Gang otte Dage før eller efter S. Mortens Dag, og fjerde Gang otte Dage før eller efter Kyndel-

1) Se Terpager, Ripæ Cimbr. p. 422—3. De Stadfæstelser af 1498 og 1518, der omtales sammesteds, gjælde dog ikke Christi Legems Gilde, men vor Frue Kalent i Sønderherred, og skulle meddeles nedenfor.

2) I den saakaldte Perlestikkerbog, der indeholder mange mærkelige Efterretninger vedrørende Nakskov i Slutn. af 16de og Beg. af 17de Aarhundrede, findes følgende Notits: »Anno 1575 om Mandagen efter Domin. Oculi blev dette menige Lands Klerkeris Privilegier beseglede og indlagte i Stokkemark Kirkekiste efter Bispens Befaling« (Nyt hist. Tidsskr. V, 137).

misse. Herved skal det gaa saaledes til, at paa de nævnte fire Tider skulle alle Præsterne, under nedenanførte Bøde, selv holde Messe med Bøn for levende og døde og særlig for alle Velgjørere. Tre Messer skulle synges for Højalteret; den første for de døde, og den, der gjør Gildet, skal synge den; den anden for vor Frue, og den, der gjør Gildet, skal synge den; den tredje, der er Højmesse, skal være for Christi Legeme, og den, der gjør Gildet, skal synge den. Enhver af Præsterne skal, som ovenfor er sagt, selv holde Messen, under Straf af 4 Grot, med mindre han er lovlig forhindret; og Lægmanden skal ligeledes lade læse Messe, under samme Straf. Hvem af Lemmerne, som ikke er kommen tilstede, naar Offeret sker i Højmessen, skal bøde 4 Grot. Enhver af Præsterne skal have Hagel (superpellicia) paa i Højmessen, og enhver af Lemmerne skal ofre 1 Sterling ved Højmessen, under 4 Sterlings Straf. Hvem som ikke har indbudt sin Broder tredje Dagen før Christi Legemsfest, skal betale den Broder, der gjør Gildet, 4 Sterling for Udlæg (pro expensa). Hvis den indbudne ikke møder, skal han betale Brødrene 1 Skilling Sterling for sin Mangel paa Agtelse (pro contemptu). Hvem af Lemmerne, der gjør det nævnte Gilde, skal efter sin Evne sørge for Gjæsterne med Hensyn til Hestefoder (pabulum) og andre Fornødenheder. Og dersom nogen af de medtagne Gjæster forvolder den Vært, som gjør Christi Legems Gilde, noget Besvær med Hensyn til Foder eller andre Fornødenheder, skal hans Vært betale Brødrene 1 Skilling grot. Hvis nogen af Lemmerne i Gildet giver en Broder eller Søster Forargelse, eller tilføjer dem en aabenbar Fornærmelse, skal han første Gang betale Brødrene 1 Sk. grot. Gjør han det anden Gang, skal Straffen fordobles; tredje Gang, udstødes han af Gildet. Naar en Gildebroder eller Søster dør, skulle alle Brødre og Søstre samles om Aftenen og synge Vaagesang (vigilias) over den afdøde, under Straf af en 1 Sk. grot, om de ellers have faaet Bud om vedkommendes Død.

Dersom nogen Broder eller Søster dør udenlands (extra partes), skulle Brødrene og Søstre, om de faa det at vide, holde Messer og Vigilier for ham. Enhver af Lemmerne skal et Aar rundt hver Uge holde en Messe for en afdød Broder eller Søster. Og enhver af Præsterne skal i sin Prædiken ¹⁾ bestandig ihukomme den afdøde; Lægfolkene ligeledes i deres Bønner. Naar Brødre og Søstre af nævnte Christi Legems Gilde erfare for vist, at nogen af deres Broderskab er død, maa ingen af dem spise Kjød, før vedkommeude har skaffet en Præst, der sender Oldermannen (senatori) sit Segl (∴: beseglede Forpligt) paa, eller tilsiger ham, at han vil holde Messe for den afdøde Broder eller Søster, saaledes som ovenfor er meldt. Ingen Gildebroder maa udstødes af Samfundet uden lovlig Grund. Naar nogen af Gildesødknene vil besøge SS. Peders og Povels Tærskel (∴: Rom) eller S. Jacobs (i Spanien) eller hinsides Havet (∴: det hellige Land), da skal enhver af Lemmerne understøtte ham eller hende med 1 Sk. Sterling. Hvis der overgaar nogen af dem Ildsvaade, hvad Gud forbyde, skal enhver af Lemmerne understøtte ham eller hende med 1 Sk. grot. Lægbrødrene skulle ²⁾ om fornødent svare for Brødrene overfor verdslige Dommere og andre Folk, under Straf af 1 Sk. grot. Ingen af Brødrene og Søstre maa have mere end een Tjener med sig; har han flere, skal han for hver betale 1 Sk. Sterling. Hvem som indtræder i Christi Legems Broderskab, skal, under Straf af 1 Sk. Sterling, inden to Maaneder give 6 Mark Vox til Indgang, og ved to Gilder skal han give Drikkevarer ³⁾. Hvis nogen af Lemmerne uden Oldermændenes (senatorum) Samtykke indbyder mere end to Gjæster, skal han betale

¹⁾ Hos Pontoppidan (og Suhm) læses urigtig: in Canone, for: in concione.

²⁾ tenentur, og ikke, som Pontoppidan har: conentur.

³⁾ For libere faciat, som Pont. har, bør læses bibere faciat.

1 Sk. Sterling for hver, og Indbyderen skal, som overfor er omtalt, staa inde for alle Forseelser af sine Gjæster. Samme Plads Brødrene indtage i Choret, skulle de ogsaa indtage ved Bordet. Ingen maa optages i fornævnte Christi Legems Gilde uden med alle Brødres Raad og Samtykke. Naar nogen vil indgaa i Christi Legems Broderskab, skal han ydmygt bede Brødrene og Søstrene til Guds og samme Christi hellige Legems Ære at indtage ham i Broderskabet. Naar nogen af Brødrene eller Søstrene dør, skal vedkommende testamentere Christi Legems Gilde i det mindste 1 Sk. grot. Hvem som vil indtræde i Christi Legems Broderskab, skal stille en Forlover for sin Igang og første Anretning. Drager nogen af Brødrene udenlands eller opholder sig i længere Tid paa fremmede Steder, skal han, under Tab af Broderskabet, sørge for, at der er det fornødne tilstede til den fastsatte Anretning for Brødrene og Søstrene, efter som de ovenanførte Vedtægter for Christi Legems Gilde indeholde¹⁾. Dersom nogen af Lemmerne ikke gjør ovenmeldte Christi Legems Gilde til den Tid, det tilkommer ham, skal enhver saadan bøde 2 Sk. grot til Brødrene og Søstrene. Paa det at alt det ovenskrevne maa forblive desto mere uryggeligt, love vi Petrus i Westenschow, Oldermænd (Senator), Johannes i Danmar²⁾, Michael i Tylitze, Ghenehardus i Arnynghe, Hennekinus i Schoulenge, Volradus i Zulverstede, Johannes i Rythe, Jacobus i Gloslunde og Johannes, Prior i Halstede, Præster, Detlevus Walstorp med sin Hustru Margaretha, Arnoldus Rorberck med sin Hustru Wycke³⁾, Johannes Kraghe med sin Hustru Grethe, Lypoldus van Osten, Ridder, med sin Hustru Greten, Gherhardus Lekelhut⁴⁾ med sin Hustru Sofia, Heyno Parow,

1) continent; Pontoppidan og Suhm have urigtig: cantant.

2) Pontoppidan og Suhm have urigtig: Dummar.

3) Pont. har: Wybecke.

4) Pont. har: Lexelhut.

Ridder, Otto Vonssen ¹⁾, Ridder, med sin Hustru Merde, Detlevus Schacht med sin Hustru Margaretha, Bernardus Crassow med sin Hustru Abele, Otto van Hoo med sin Hustru Becke, Hennekinus Breyde, Væbnere, Jide, Ridder Hr. Gherhard Ketelhouts ²⁾ Hustru, Syle, Peter Knudsens Hustru, Henninghus Deken, Johannes Deken og Bertoldus Kock i god Tro og med forenede Hænder, at vi ville holde dette, og til større Sikkerhed ere vore Segl hængte nedenunder nærværende Brev. Dette er givet og først begyndt Aar efter Guds Byrd 1388, SS. Peders og Povels Apostles Dag.

Gildets Medlemmer bestod, som man ser, mest af Præster og Adelsfolk. De sidste have, efter Navnene at dømme, næsten alle været Tydskere — et mærkeligt Vidnesbyrd om, i hvilken Grad disse i de forudgaaende urolige Tider, særlig under Christoffer II, da Laaland var pantsat til Grev Johan af Holsten, havde vundet Indgang i denne Del af Landet. Ogsaa en Del af Præsterne synes at have tilhørt samme Nationalitet.

III.

Vor Frue Kalent og Vingodset i Sønderherred.

Vi vide ikke, hvor længe Guds Legems Lag har bestaaet ³⁾. Det synes i Tiden at være blevet forandret til et Vor Frue Kalent, blandt hvis Opgaver det var at forsyne Kirkerne i Sønderherred med Vin og Brød ved Nad-

¹⁾ Pont. har: Jonssen. Suhm: Yønssen.

²⁾ En Gerardus Ketelhot, Væbner, i Laaland forekommer 1425 (Scr. Rer. Dan. I, 325). Jvfr. ogsaa nedenfor S. 429.

³⁾ 1502 omtales »Guds Legems Jord« i Østofte (Kall Rasmussen, Musse Herred, S. 108); men vi vide ikke, om denne Ejendom har haft noget at gjøre med Guds Legems Lag i Sønderherred, til hvilket Herred Østofte forøvrigt i ældre Tid skal have hørt, inden det blev indlemmet i Fuglse Herred.

veren. Angaaende dette Kalent skal først meddeles nogle kgl. Stadfæstelser og andre Hovedbreve, og dernæst en Række Adkomstbreve paa det Gods, som Kalentet i Tidens Løb havde erhvervet (formodentlig ved Sjølegaver), og hvortil dets Virksomhed støttede sig.

Thisse epherschreffne Breffue stadfester wor Frue Calente godtz och wingotzitt wdj Syndreherrit.

Det første er konning Hansis breff vnder Dato Løffuerdagen nest effter hellig Korsdag Exaltationis Mcdxcviij wdgiffuit y wor kjøpsted Mariebo, hues mening er thenne. Wy Hans etc. gjørre alle witterligt, att hederlige och reenlifvede Dannemend, Prester, Oldermænd och menige Calente brødre y Syndreherrit her j Laaland haffue ladit berette her fore oss, att the och theris forfædre haffue kjøfft nogit jorde godtz for theris egne pendinge, och mett thet godtz stigtet och forøget Gudtz tieniste. Huilket gotz mett the tienere, ther nu paaboer eller her ephther komendis worde, wij aff wor synderlige gunst och naade haffue tagit, annammit och vndfangit och mett thette wort obne breff tage, annamme och vndfange, wdj wor kongelige hegen, wern, friid och beskiermelse, besynderligen att forsuaere och fordedinge thiil rette, och ey wille, att nogen skal for^{ne} godtz eller tienere besuerge mett gesterij, y eller aff att sætte, eller j nogre maade sig ther mett att beuare, wden for^{ne} Oldermændtz och menige Calente brødris willie och samtycke, men ther paa nyde och wedbliffue saadanne skonsel och frihed, som andre gode Prestemend och Calente brødre i de andre herreder her i Laaland haffue och nyde paa saadanne godtz och thienere. Thi forbiude wi etc.

Dett andit er och konning Hansis breff paa pergmen vnder dato Hagenskouff feria quarta proxima post festum beatæ Lucie Virginis, Anno Dñi Md, wdj thenne ephtherfølgendis mening: Wij Hans etc. giøre alle witterligt, att

for os wor skickit Her Anders Krags Bud mett it breff aff Laalandtzfars Landtzting, lydendis, att Dannemend haffue wundit, att the haffue ey hørt, spurt eller mindis kunde, att ther haffuer werreit ildit eller kiert paa thet Calente godtz y Hoby, Truels Folmersen paa boer, j xl aar och mere, før Jørgen Olsen thalled der paa. Som det breff ther om ydermere wduiser. Huilckit breff wy nu stadfeste och wid sin fulde mackt dømme mett alle ord och artickle, som thet indeholder. Forbydendis alle, ehuo the helst erre eller werre kunde, paa for^{ne} godtz hinder eller forfang at giørre i nogen maade, saa lenge nogen kommer for os med bedre bevisning paa vort Retterting. Datum etc. Nostro ad causas sub sigillo, teste Georgio Marsuin, Justiciario nostro dilecto.

Det tredie er Konning Christierns breff vnder dato, Kiøbenhaffn, Søndagen Lætare, Aar Mdxvii, paa pergmen, lydendis som epherfølger: Wii Christiern etc. Giøre alle witterligt, att wy mett thette wort obne breff tage, annamme och wndfange os elskelige Prester, Oldermænd och menige Calente brødre y Syndreherit y Laaland mett alt theris godtz, rørendis och wrørendis, hioen, tienere och allt andit, huad Naffn thet helst mett neffnis kand, wdj wor kongelige hegen, wern, friid och beskiermelse besynderligen att forsuare och fordedinge thiil rette. Sammeledis haffue wij aff samme gunst oc naade fuldbyrd, samtyckt och stadfestet, och mett thette wort obne breff fuldbyrde, samtycke och stadfeste thet wor kierre Herre Faders (hues Siell Gud naade) breff, som hand for^{ne} Calente brødre naadeligen vndt och giffuet haffuer. Och mæle wy dett wiid syn fulde macht att bliffue mett alle sine ord och artickle, ligeruis som thet indeholder. Thy forbiude wij alle, ehuo the helst ær eller werre kunde, serdelis wore Fogeder och Embidtmænd, thennem her emod paa person, godtz, rørendis eller wrørendis, hion, tienere och alt andit, huad Naffn thet helst mett neffnis kand, att hindre, hindre lade, møde, platze, dele, wmage

eller y nogle maade wforrette. Wnder wor kongelige heffn och wrede. Giffuit etc.

Det fierde er konning Christians Dom vnder dato, Herresuad closter løfuerdagen [nest efter wor Frue dag natiuitatis?] Mdxix, huis mening er thenne: Att eptherdj Knud Gøye er saa lagd logliig tiid forre, och hand icke thaa (heller som thilforn) wille mett syn breff och beuising paa for^{ne} wingodtz møde wdj rette, tha skal forschreffne Her Oluff Grubbe och Her Peder Berthelsen mett the andre sogneprester wdj for^{ne} herreder wbehindritt igien affannamme alle for^{ne} wingodtz mett alle thøris rente och rettighed, och thennem epther thøris breffs lydelse nyde, bruge och beholde.

Det femte er en Landtztings winde, wdgiffuen aff Landtz dommer Mogens Falster thiil Bellinge, lydendis, att Her Jørgen Oluffszen y Westenschouff och Her Oluff Grubbe y Arninge haffuer ildit paa Landzting iij samfelde ting och beklagett, att thennem er skeed wskiel och wrett paa then dom, kon. matt. haffuer giffuit thennem paa thet wingodtz, som ligger wdj Syndreherrit och Nørreherrit i Lolland. Tha fandt Landsdommer them till at søge wor [naadigste Herre] och ther ydermere beklage, hues wskiel them er skeet modt Hans Naades dom ¹⁾. Wnder dato Mdxl, Otthensdagen, som war S. Catharine afften.

Den siette er en dom wdgangen aff Syndreherritz tingh Mdlxxvij then 13. Martij, hues mening er thenne: Jens Juul wdj Sauensø, som then dag sad Synderherritz ting, gjør witterligt etc. ²⁾. Tha wiste ieg ieke andit att

¹⁾ Jvfr. Rhode, Saml. til Lollands og Falsters Hist. II, 277.

²⁾ Af den i Rogerts Samlinger forefundne Afskrift af Dommen kan følgende Udtog hidsættes til nærmere Oplysning af Sagen: Henning Gøye til Kjerstrup havde efter kgl. Befaling ladet Arvingerne efter Johan Oxen til Nielstrup, nemlig Fru Sidsel Urne sl. Albrecht Oxen af Nielstrup, Fru Inger Oxen af Søllestedaard, Fru Merte Oxen af Birkholm, Fru Sidsel Oxen af Hjelmso, Jomfru Johanne Oxen af Ruegaard og Fru Anne Frants Banners af Kokkedal, ind-

sige ther om for rette, end ieg finder then gord, som Jørgen Munck nu iboer, at komme thiiil presterne y Syndreherrit igien, liige som hand war før, och Her Johan Oxis arffwinge att igien giffue al den deel, Landgille och al anden oppebyrdszel och herliighedt, som er oppebaarrit aff Jørgen Muncks gaard, siden først thet maglaugd breff bleff giort Her Johan Oxe och Her Oluff Grubbe, prest thiiil Arninge Kircke, och de andre prester emellom, som forschreffuit staar, och thiiil nu, emeden Her Johan Oxis breff wiid mackt bliffuer, som her forschriffuit staar, saa lenge her kommer andre breffue for mig y rette, end nu werrit haffuer. Att saa y sandhed er gaait etc.¹⁾.

Ovenstaaende Stykker findes i Fyns Bisparkiv i Afskrift fra Slutningen af det 16de Aarhundrede. De tre første Breve ere dog her supplerede noget efter et Hdskr. i Kgl. Bibl. (Ny kgl. Saml. 1188. 4to.), der tillige indeholder tre andre Breve med Privilegier for Gejstligheden, nemlig 1. Frederik II's Privilegium af 10de Juni 1578 for Præsterne i Fyns Stift (trykt i Aktst. udg. af Fyns Stifts

stevne til Sønderherreds Ting at svare til Sønderherreds Præsters Klagemaal, at disse ikke havde faaet den Gaard i Utterslev, som Johan Oxe ved Mageskifte 1530 (se ndfr. S. 432 f.) havde udlagt dem for Sønderherreds Kalentes Gaard i Tornby i Ryde Sogn, hvorfor de i Henhold til Mageskiftets Ordlyd forlangte den af Jørgen Munck beboede Gaard i Tornby tilbage igjen tilligemed det Landgilde og anden Afgift, der var gaaget af Gaarden, siden Mageskiftet skete.

¹⁾ Om Vin- og Kalentegodset paa Laaland findes et Par Kongebreve fra 1569—70 meddelte i Ny kirkehist. Saml. V, 428—9. Til Oplysning om samme Emne kan endnu hidsættes følgende. I et Brev, dat. Østofte 12te September 1587, skriver Provst Jørgen Christiensen blandt andet til Fuelse Herreds Præster: „Jeg haffuer endnu til forraad herritz win ved xvij pottes, dennem vill ieg samme dag [ø: naar Præsterne samledes til Kalent] uddele til herritzkirkerne. Atj ville her vdi ocsaa vere fortænkte, tagendis met Eder huer en flaske paa en potte oc komme saa betimelig om viij slæt, at wi kunde haffue raad sammen oc vdybte vinen, førend mode begyndes“. (Karen Brahes Mnscr. Nr. 280).

lit. Selskab I, 5) i en Vidisse, udstedt paa Landemodet i Maribo den 22de Oktober 1578 af Hack Ulfstand til Heckeberg, Kgl. Maj.s Hovedsmand paa Aalholm og Stifts-Regenter udi Laaland, Henning Giøe til Kjerstrup, Hovedsmand paa Nykjøbing og Stifts-Regenter over Falster, og Lauge Venstermand til Pederstrup, Landsdommer udi Laaland og Falster. Vidissen udstedtes, efter at M. Niels Jespersen, Superintendent over Fyns Stift, »udi god Lyd« havde ladet læse Kongens omtalte aabne Brev for bemeldte Herrer »og den menige Mand, som her samme Dag tilstede var«. 2. Dronning Sofies Privilegium for Præsterne paa Laaland, dat. Kjøbenhavn 21de Juni 1589, (trykt i Danske Mag. 4 R. V, 164—5). 3. Christian IV's Forsikring til Gejstligheden, dat. Kjøbenhavn 25de Maj 1608, udstedt i Anledning af Prinds Christians Valg til Tronfølger (trykt i Danske Kirkelove III, 28—9).

Afskriften af disse Breve har følgende originale Paa-tegninger fra 1621, der vise den Omhyggelighed, hvormed Præsterne paa Laaland vaagede over deres Frihedsbreve:

Ad dette er en rett viss Vidisse aff forskriffne 6 konge breffue vdtagen aff originalen, som findes vdi Stockemarcke kircke vdi lande kisten, dett kiendis Jeg Jurgen Faxe, præst vdi Mariæbo och Prouest vdi Moosse herridtt, met denne min egen handdtt.

Dette samme bekræfter vi effterfølgendes mett vores egen hender vnderschreffuen, Jens Erichsen Bang, prest i Sandby oc proust vdi Nørreherrith.

Thette stadfester Hans Jensøn, prest i Lande och prouest y Sønderherritt, att disse forsk^{ne} copier er ord fra ord wdschreffne, epthther som Originalen indeholder.

Christen Mattzen Brun, præst y Hillestedt och prouist y Fullseherrit, bekiender dette forskreffne saa att verre y Sandhedt.

At disse sex Copier ere schreffne wdj Stockemarcke den 18. Junij Ao. 1621, det bekiender Jeg Hans Win-gaardt, prest y Ryde, met egen haandt.

Effter min herridtz proustis Her Jørgen Faxis befa-
ning, prest udi Mariebo och proust udi Musseherritt, vor
Jeg och offuerverendis, der disse copier blet skreffvit, kiendis
Jeg Niells Christenssøn, prest til Vogensted och Ingestofft
sogner, med egen haandt.

Disse sex copier at vere skreffued effter de Originaler,
som findes vdj Landskisten i Stockemarcke kircke, vidner
ieg Jørgen Christenssøn, prest thill Brandersløv.

Adkomstbreve paa Kalentegodset.

1. Som det ældste bekjendte Adkomstbrev paa Sønder-
herreds Kalentegods meddeler P. Rogert et, uden paa hvilket
stod skrevet: »Fundats eller Skjøde paa det Gods i Houby
1420*»; men det meste af Brevet var allerede i Rogerts
Tid hensmuldret, saa at der kun kunde ses, at det var ud-
stedt af Jacob Nielsen . . . i Laaland, og at Skjødet var
modtaget af Claus Venstermand. Brevet, der var dateret
M^ocd^oxx^o feria quarta infra octavam visitationis sanctæ Mariæ,
var medbeseglet af Hr. Henneke, Præst i Gloslunde, og Hr.
Henning, Præst i Søllested, samt af Gereth Kætylhoeth og
Syvert Nielsen, Væbnere.

2. Lov for Laghævd paa det Kalentegods i Houby.
Dat. Sønderherreds Ting An. 1455.

3. Pædher, Sognepræst i Tylletzæ og Oldermænd i Vor
Frue Kalente i Sønderherred i Laaland, Prior Beind i Hal-
stædhæ Kloster, og Niels Brun i Skowlænge, gjøre vitter-
ligt, at vi med alle Brødres Raad og Samtykke have undt
og i Leje ladet Hans Munch i Tornby i Rydhe Sogn vort
Kalentegods, liggende i forskrevne Tornby, for en aarlig
Afgift af 15 Skp. Byg og med Forpligtelse til at forbedre
paa Jorden og at »være os hørige og lydige til forskrevne
Kalente«. Datum An. Dn. M^ocdlxx quarta feria infra pasche¹).

¹) Dette Brev, men med forskellige meningsforstyrende Fejlæsninger,
findes ogsaa hos Rhode, Saml. til Lollands og Falsters Hist. II,
283—4.

4. Anders Graa i Søllested, af Vaaben, som den Dag Sønderherreds Ting sad, Prior Beindh i Halstædhæ Kloster, Hans Matssen i Ore o. fl. gjøre vitterligt, at Aar M^ocdlxxx 2°, den Torsdag næst efter Symonis et Judæ, var skikket for os paa Sønderherreds Ting i Laaland Hans Munch i Tornby og bedes om et uvilligt Tingsvidne saa lydende: om nogen havde hørt eller spurgt, [at der var] givet Illing eller Kære der til Tingene paa det Kalentegods, han nu udi sidder, som hører til Vor Frue Kalente i Sønderherred. Han fik derpaa Vidne, at ingen havde hørt nogen kære derpaa, før nu i Aar Esben Marcussen i Tornby havde givet Illing paa en Ager.

5. Hans Rigertsen, Maalsmand udi Øm, og Per Lang i Oræ gjøre vitterligt, at Aar Mcdlxxxx, dominica jubilate, paa Sognestevne i Arninge for os og menige Almue var skikket hæderlig Mand Hr. Niels Hansen, Præst og Vicecuratus sammesteds, og spurgte, om nogen havde hørt eller vidste, hvem der af gammel Tid havde oppebaaret det Landgilde, som aarlig udgives af den Bolig, som Oluf Nielsen i Gloslunde boer paa. Dertil svarede Almuen, at den, der havde boet i bemeldte Bolig, altid havde givet til aarlig Landgilde 1 Pund Byg til Vor Frue Kalente i Sønderherred, og havde ingen haft Magt til at oppebære samme Korn uden efter Oldermændens Befaling udi Vor Frue Kalente i Sønderherred. Derpaa blev samme Dag udstedt et Sognevidne, der tillige vidnede, at Hr. Daniel i Arninge, hvis Sjæl Gud naade, oppebar bemeldte Landgilde i mange Aar, naar det ham tilfaldt efter Hr. Oldermænds Befaling¹⁾.

6. Tingsvidne af Sønderherred om et Pund Byg, Oluf Nielsen [i Gloslunde] har givet til vor Frue Kalente i Sønderherred. Dat. Anno 1490.

7. Anders Deghn udi Gluslundhe, Ærich Clausen i Strogeby, Matz Hansen i Danmark o. fl. gjøre vitterligt, at

¹⁾ Brevet findes ogsaa meddelt af Rhode i Saml. t. Lollands og Falsters Hist. II, 278—80.

Aar Mcdxc primo, dominica Palmarum, var skikket paa Gluslundhæ Sognestevne Hr. Rasmus, Sognepræst i Danmarr, paa alle Brødres Vegne i Vor Frue Kalente i Sønderherred, og adspurgte Almuen i Gluslunde Sogn, om de havde hørt eller spurgt, at Kongens Foged eller Biskops Foged havde nogen Tid¹⁾ i Hoby paa forskrevne Kalentes Gods, som Truels Folmersen nu paabor, eller at nogen havde gjæstet eller haft i at sætte eller af at sætte forskrevne Gods uden Brødrene i samme Kalente. Dertil svarede menige Almue, at i 40 Aar og mere da kunde de aldrig høre eller spørge, at nogen Kongens eller Biskops Foged havde gjæstet forskrevne Kalentegods, før nu »skøns» 10 eller 12 Aar siden, at Gæreth, som da boede paa Godset, bad Hans Byldh, Biskoppens Foged, til sig for Vilje og Venskab, fordi han havde sejlet ud udi Forbud, og Hans Byldh skulde forsvare ham for den Sag. Og sagde og menige Almue, at de aldrig havde hørt, at Kongens eller Biskops Foged havde indsat eller afsat nogen Mand paa forskrevne Kalentegods. Derpaa blev samme Dag udstedt et Sognevidne²⁾.

8. Jens Heye, Capellan i Gloslunde, Anders Degn og Esbern Henriksen ibid. gjøre vitterligt, at Aar Mcdxcix⁰, Dominica ante festum beati Kanuti regis et martyris, var skikket for os paa Gloslunde Sognestevne Hr. Anders Krag, Sognepræst i Rydhæ, og fik et Sognevidne paa, at ingen i 40 Aar eller mere havde hørt eller spurgt, at der havde været illet og kæret paa Vor Frue Kalentes Gods i Hoby, som Troels nu paabor, før end i Aar Jøren Olesen har illet derpaa.

9. Tingsvidne udstedt af Hans Rigertsen i Øm, Foged paa Sønderherreds Ting, o. fl. om at Hr. Anders Krag i Ryde, Mcdxc nono, den Torsdag næst for S. Lavrits Dag,

¹⁾ Her var et Hul i Brevet.

²⁾ Hos Rhode, Saml. t. Lollands og Falsters Hist. II, 280—1 findes. Brevet ogsaa (ukorrekt) aftrykt.

lod læse ovenstaaende af Hr. Jens Heye o. fl. udstedte Gloslunde Sognevidne, og at Jøren Olsen ikke lod læse Ejendomsbrev eller Pantebrev, han skulde have paa det nævnte Gods i Hoby.

10. Mattis Lavidssen i Olstorpæ, af Vaaben, Landsdommer i Laaland, Per Jensen, Foged i Galmyndrup o. fl. udstede Mcdxcix, den Onsdag næst for Vor Frue Dag natiivitatis, et Landstingsvidne til Stadfæstelse af foranstaaende Herredstingsvidne ¹⁾).

11. Jøren Marswyn gjør vitterligt, at Hr. Anders Krag og Moens Degn mødte for ham paa Hagenskov, Lørdag for S. Michels Dag 1501, og kundgjorde, at Jøren Olsen havde »broth« sex Ugers Stevning over dem paa noget Gods paa Kalentes Vegne i Sønderherred i Laaland, som de havde tilforn taget Stadfæstelsebrev paa, og mente, at det var idag deres rette sex Ugers Stevningsdag, og bød dem i alle Rette. Dertil svaredes dem, at der var ingen 6 Ugers Stevning given over dem i den Sag, men Gjenbrev havde Jøren Olsen taget mod deres Stadfæstelse ²⁾).

12. Jeg Johan Oxe til Nielstrup, Ridder, kjendes og gjør vitterligt med dette mit aabne Brev, at jeg haver været paa et venligt Mageskifte med hæderlige Mænd Oluf Grubbe, Sognepræst til Arninge Kirke, Rasmus Kortsen, Sognepræst til Danmarre Kirke, Oluf Hemingsen, Capellan til Vesten-

¹⁾ Landstingsvidnet findes aftrykt hos Rhode, a. Skr. II, 324—5. Kong Hans's Stadfæstelse paa Landstingsvidnet er anført ovenfor S. 424—5.

²⁾ P. Rogert bemærker: Dette Brev havde intet Bogstav, til Tegn (o: hvilket var et Tegn paa) at det ikke var blevet registreret med de andre Gejstlighedens Breve her i Laaland 1626 den 26. Juli, da de 4 Provster her i Laaland (M. Knud Lerke i Nysted, Hr. Jens Bang i Sandby, Hr. Christen Brun i Hillested og Hr. Hans Pedersen i Vesterborg) vare samlede i Stokkemark for der at registrere de Brevskaber, Gejstligheden vedkommende, som der forvaredes i en stor beslagen Knubkiste; ikke heller findes dette Brev optegnet i det Register, som samme Tid af samtlige Provster blev gjort og hvoraf hver Provst tog en Kopi.

skov Kirke, Niels Heye, Sognepræst til Skovlænge Kirke, Laurs Olsen, Sognepræst til Thilitze Kirke, Hans Burd, Capellan til Søllested Kirke, og Mats Hansen, Sognepræst til Ryde Kirke, saa at de skulle have saa meget Gods og lige saa megen Rente, som jeg haver fanget af for^{ne} Danne-mænd i Tornby liggende i Ryde Sogn i Laaland, som Jørgen Munck nu udi bor, som skylder aarlig Aar til Land-gilde femten Skjepper Byg, en Skilling grot. Derfor skulle de have til evindeligen Eje femten Skjepper og en Skilling grot udi min Gaard, liggende udi Ottherslef udi Nørherred i Laaland, som Oluf Bosen nu udi bor, og skal han yde dem for^{ne} 15 Skp. Byg og 1 Sk. grot til gode Rede, udi hvor de det ville have udi Laaland. Og skete det sig saa, det Gud forbyde, at for^{ne} Rente vorder dem afvunden med Landslov, Kirkelov eller med nogen anden Rettergang, da bepligter jeg mig eller og mine rette, sande Arvinger at antvorde dem deres eget Gods igjen inden sex Ugers Dag der næst efter kommandes, uden al Kost, Tæring eller Møde i nogen Maade. Brevet er beseglet af ærlige og velb. Mænd, Jørgen Graa, Landsdommer i Laaland, Knud Gøe til Kjelstrup, Erik Mogensen til Bramslykke og Per Ogesen til Bregningsgaard. Datum Nielstrup feria sexta post festum divi Dionysii, Anno Domini M. D. xxx¹).

13. Jeg Per Oxe til Nielstrup kjendes og vitterligt gjør med dette mit aabne Brev, at jeg af menige Kalentebrødre og Sognepræster udi Sønderherred og Nørreherred udi Værge og Forsvar haver alt deres Vingods og Kalentegods, som for^{ne} Præster haver liggendes i Sønder og Nørreherred; dog med saadanne Forord, at for^{ne} Præster skulle selv oppebære og til dem at annamme al den visse Landgilde og visse Rente, som ganger af samme Gods aarlig Aars. Og skal jeg have i og af at sætte og Gjæsteri og alt andet, hvis Herlighed deraf gangendes vorder. Og naar Gud det saa forset haver, at jeg død og afgang er, da

¹) Jvfr. Rhode a. Skr. II, 284—5.

skulle for^{ne} Vingods eg Kalentegods igjen komme til for^{ne} Sønder og Nørreherreds Præster kvit og fri og ubehindret i alle Maade. Til ydermere Vidnesbyrd trykker jeg mit Signet nedenfor dette mit aabne Brev. Skrevet udi Vestenskov Tirsdagen næst efter Omnium Sanctorum Dag, Aar Mdxlii.

14. Hilsen med Gud. Beder jeg eder, Rasmus Kore i Hellinge, Hans Arildsen i Høyd, Laurs Ruugh i Torrich, Hans Nielsen i Store Lindeth, Gregers N. i Maultvingh, Laurs Hansen i Sandby Sogn, liggendes til Vin og Messebrød udi Nørreherred, og Laurs Smed i Rolycke, Niels Olufsen i Westerboe, Matts Thomesen smst., Laurs Olsen i Gloslunde, Hans Koder i Houby, liggendes til Calente udi Sønderherred og Nørreherred: at I her efter yder og giver Provsterne og Præsterne udi fornævnte Herreder, og svare ingen anden end samme Provster og Præster hver udi sit Herred, og giver dennem eders Landgilde og al hvis Rettighed, som haver gaaget af eders Gaarde af Arilds Tid, indtil I fanger videre Besked af mig. Tager der ingen Forsømmelse for. Datum Aalholm den 19 Martii Ao. 71. Albret Oxe¹⁾.

15. Vi efterskrevne Jens Rasmussen udi Vestenskov, Niels Ipsen i Gluslunde, Niels Pedersen i Lande, Svend Matsen i Danmarkre, Rasmus Thuesen i Vesterborg, Matthis Brun i Stokkemarke, Christiern Nielsen i Syllested, Anders Hansen i Tilytsze, Peder Ibsen i Rydhe og Niels Lauritzen i Arninge, Sognepræster udi Sønderherred udi for^{ne} Sogne, kjendes og gjøre vitterligt for alle udi dette vort aabne Brev og egen Haand underskrevet, at Aar etc. 1571 den 24 Octobris vare vi forsamlede udi Grøishaffue Kirke nogen mærkelige Ærinde at udrette, og besynderlig at gjøre en endelig Beslutning og Forvaring indbyrdes imellem os selver paa noget Calentegods og Vingods, som vi have udi Sønder-

¹⁾ Brevet har Paategninger om at være læst til Tinge baade paa Sønder og paa Nørreherreds Ting i Aaret 1571. Jvf. ndf. S. 440—1.

herred og Nørreherred. Hvilket Gods os nu paa det ny af vor allerkjæreste, naadigste Herre, Konning Frederik den Anden, naadeligen ved sin fuldmyndige, velb. Albret Oxé, vor Lensmand, undt og givet er, at de Vingods og Calentegods [Tjenere] skulle herefter, som de haver tilforn gjort af Arildstid vore Formænd, give os deres Landgilde, Smaaredsel eller anden Herlighed, som for^{ne} vor Lensmands Følgebrev indeholder etc. Da have vi for det første for godt anset, bevilget og samtykt, at disse efterskrevne Vingods-Tjenere som er Rasmus Kore i Hellinge, Oluf Clausen i Store Lindet, Christiern Jude i Mageltving og Matthis Thomesen i Vesterbo, skulle her efter aarligen (som de af gammel Tid gjort have) udgive deres Landgilde til Vin og Messebrød, og samme Landgilde med al anden Smaaredsel og Bede skal Provsten udi Sønderherred, som nu er eller kommendes vorder, annamme og os deraf igjen give til gode Rede hvert Aar til Jul, Paaske og Pintsedag hver Præst udi Sønderherred en Pot Vin og 50 Messebrød til Guds Tjenestes Ophold, foruden (o: uden) al videre Afgift og Regnskab i nogen Maade. Fremdeles have vi bevilget og samtykt, at hvilken Præst eller Herredsbroder, som gjør vort Calente her udi Herredet, han skal nyde, bruge og beholde samme Aar vore Calentetjeneres Landgilde foruden al Afgift eller Regnskab i nogen Maade, som ere disse efterskrevne Tjenere: Hans Houten i Vindeby, Hans Koder i Houby, Laurits Olsen i Gluslunde. Men hvis at nogen af vore for^{ne} Vingods- eller Calentegods-Tjenere afdør eller afflytter samme for^{ne} Gods enten i Nørreherred [eller Sønderherred], da skal for^{ne} vor Herredsprovst, med vor Oldermands Raad og nogen Herredsbrødres Samtykke være pligtig samme Gaard at bortfæste, og indlægge samme Gaardfæstning hos Oldemanden, menige Herredsbrødre til Gavn og bedste, og dennem for samme Gaardfæstning, naar paaæskes, gjøre Rede og Regnskab, dog undtaget at Sognepræsten i Gluslunde, som nu er eller kommendes vorder, skal nyde, bruge og beholde herefter, som han af Arildstid

haft haver, al den Herlighed, som gaar af Lavrits Olufsens Gaard i Gluslunde, som er Stedsmaal, Landgildspenge, til Præsten 26 Sk. og til Degnen ibid. 6 Grot; men Landgildet, som er 1 Pund Byg, skal ydes (som før er sagt) hos den, som Calente gjør. Desligeste haver [vi] og samtykt, at hvis forne Calentegods eller Tjenere kommer os fra igjen, enten med Dom eller udi andre Maade, at alle Præsterne ikke oppebær hver for sig samme Calentetjeneres Landgilde, naar som de have gjort Calente, da skulle de, som samme Landgilde have oppebaaret, give fra sig til de andre Herredsbrødre, som intet Landgilde have annammet, saa meget, som menige Herredsbrødre kan tykke ret at være. Og have vi indbyrdes endelig besluttet, at ingen Enke efter sin salig Husbondes Afgang og Død skal være pligtig samme Calente at gjøre etc. Til ydermere Vidnesbyrd, at saa er udi Sandhed, som forskrevet staar, trykke vi vore Signeter neden for dette vort aabne Brev¹⁾. Datum die et loco ut supra.

16. Ydmygst Memorial angaaende Kalentegodset i Nørre- og Sønderherred i Laaland.

Det er klarlig nok at se af Sønderherreds Kalentebrev Ao. 1388 die Storum Petri et Pauli Apostolorum skrevet, at udi slig højtidelig Begjængelse adskillige Adelspersoner, Riddere, Væbnere, Adelsmænd og Fruer, have været indlemmede, som der tælles til 22 adelige Personer, og i de Dage baade havde Evne og Vilje til at gjøre noget godt til at styrke og forøge Guds Tjeneste, om end skjønt de ej have haft den saa retsindelige og fornumstigen hos dennem. Hvorfor ej andet end rettelig kunde sluttet, at Kalentegodset af deres og afdøde Venners Gavnildhed maa have sin Ophav. Thi saa haver Hr. Otto Skinkel til Iversnæs, Ridder, Ao. 1446 givet de hæderlige Herrer Søgne-

¹⁾ Rogert bemærker: »Dette Dokument hverken var eller havde været beseglet eller underskrevet.» (Maaske har det da kun været en Afskrift af Originaldokumentet, som i hans Tid var bevaret, hvad de hist og her udeglemte Ord kunne tyde paa.)

præster i Vends Herred i Fyn tvende Bøndergaarde for at holde ham og sine Venner en Memoria i alle deres Messer, i det Sted endnu holdes aarlig Gudstjeneste¹⁾; og besiddes sligt og andet Gods i andre Stifter aldeles upaaanket og upaailet i alle Maade, [som] med flere fromme Christnes Exempler her kunde opregnes. Iligemaade maa benævnte Adelspersoner som Kalentebrødre og Søstre saa rigelig i deres Samkvem, som skete fire Gange om Aaret, have ofret, ogsaa i deres yderste have skjænket, at Præsterne der i Herredet Ao. 1498 vel kan have kjøbt sig saa meget Jordegods til for deres egne Penge, efter højlovlig Ihukommelse Kong Hanses Beskjærmelsesbrevs Lydelse, saasom de nu i Herredet kunde have, eller og en Del Gods af samme Adelsfolk givet for at føre dem ind i deres Messebøger circa memoriam vivorum et mortuorum. Saa ej skal kunne bevises, at saadant Kalentegods fordem nogensinde Kronen at være frakommet; thi dersom saa havde været, havde velb. Peder Oxe til Nielstrup, da han havde Amtet i Forlening af Kongen, vistnok ikke ladet under hans Forsvar Præsterne nyde deres Landgilde og anden Rente deraf, efter hans Forpligt og Beskjærmelsesbrevs Formelding, skrevet udi Vestenskov Præstegaard Tirsdagen næst efter omnium sanctorum Dag Ao. 1542, som er efter Reformatsen; langt mindre havde velb. Albert Oxe til Nielstrup, da Lensmand, udgivet sit Følgebrev til Bønderne paa bemeldte Vin- og Kalentegods, af Dato Aalholm 19 Martii Ao. 1571, at de skulde yde Præsterne hver i sit Herred al den Landgilde og Rettighed, som de af Arildstid givet have, foruden at have noget deraf til Forsvar, med mindre han af højlovlig Kong Frederik den Anden, som da regjerede, havde været fuldmyndiget, hvorom en af Præsterne udi Sønderherred efterladt indbyrdes Beslutning saaledes siger: Ao. 1571 den 24. Oktober vare vi forsamlede udi Grøshave Kirke nogen mærkelig Ærende at udrette, og besynderlig at gjøre

¹⁾ Se Kirkehist. Saml. 3. R. V, 461 ff.

en endelig Beslutning og Forvaring indbyrdes imellem os selver paa noget Kalente- og Vingods, som vi have udi Sønder- og Nørreherred, hvilket os nu paa det ny af vores allernaadigste Herre, Konning Frederik den Anden, naadeligen ved sin fuldmyndige, velb. Albret Oxe, vor Lensmand, undt og givet er, at det Vin- og Kalentegods skulde her- efter, som de have gjort tilforn af Arildstid vore Formænd, give os deres Landgilde, Smaaredsel eller anden Hørlighed, som for^{ne} vor Lensmands Følgebrev indeholder. Udi hvilket Følgebrev udtrykkelig navngives bemeldte Kalentegods, saa- som det beliggendes er endnu i denne Dag. Og kunde vel saa heraf tilfulde kjendes, af hvad Aarsag Præsterne have beholdt dette Kalentegods i rolig Hævd i saa mange Aar, baade fordi det dennem af fromme Christne, derfor at holde Gudstjeneste, er givet, og aarlig Kalenteprædiken derfor endnu holdes. Og havde Hs. Majestæts højlovlige Forfædre dertil villet have nogen Ret, da havde Kalente- godset vel tillige med Vingodset dennem længe siden været ganske betaget. Vel er det saa, at Kgl. Maj.s Danske Lov pag. 188 forbyder alle Kalentegilder og Gjæstebud, men ej nogen retsindig Gudsyndelse, til hvis Vedligeholdelse dette Gods der i Herrederne af Alders Tid er lagt. At derpaa ej af Deres Kgl. Maj. er taget nogen Confirmation, er alt gjort udi underdanigst Formening, at saadant Gods, som af milde Christne er til slig gejstlig Brug givet, nok for- medelst de gejstlige Friheders Confirmation var stadfæstet. Er ej heller især paa noget saadant Gods, som her og der i Stifterne meget af findes, ved nogen Konges Regjerings Indtrædelse taget Stadfæstelse. Det (s: at) Provsterne af dette Gods med Herredsbrødrenes Samtykke undertiden kan have haft den meste Indkom, kan vel være, fordi deres Herreds- brødre have skjønnet derpaa, at Provsterne i disse tvende smerste Herreder, hvor ej saa mange Visitatspenge falde, og Vejene ere meget slemme, have en besværligere Visitats og, formedelst Hr. Biskoppen er dennem vidt fraliggende, en og anden møjsom Forretning, som ej saa lige paakommer

Provsterne i Fyn; dog Gudstjenesten derfor ej vorder for-
sømmet, men og ved Provsterne deres des flittigere Visi-
tats er des mere forøget. Forhaabe derfor Herredsbrødrene
i al Underdanighed, at Hs. Kgl. Maj. ej bortgiver dette
Gods til Kapellanen i Nakskov, efterdi deres Forfædre have
kjøbt det i bemeldte Maader for deres egne Penge, eller
og dem givet til gejstlig Brug, og det Kronen fordum ingen-
sinde haver været berettiget, men de det udi saa mange
deslige Aar udi rolig Hævd nydt, om end skjønt de da og
da ved Lensmændenes Myndighed have ladet sig betage en
Del af dets Herlighed¹).

Det sidste Stykke i Rogerts Samling af Afskrifter af
Dokumenter vedkommende Sønderherreds Kalent er det
aabne Brev af 25de Marts 1704, hvorved Kong Frederik IV
stadfæster alle de Gejstligheden i Danmark »af vores elske-
lige kjære Her Fader og andre vores kongelige Forfædre
allernaadigst forundte Friheder og Benaadninger, saa vidt
de ikke allerede ved andre allernaadigst gjorte Anordninger
ere forandrede, og saa vidt de ej imod vores Jura Maje-
statis, absolutum Dominium, Souverainitet og Arverettighed
befindes at stride.«

IV.

Notitser om andre Kalenter paa Laaland.

Foruden Vor Frue Kalent, der vel maa antages for
identisk med det nedenfor nævnte »store Kalent«, var
der i Sønderherred ogsaa et »lille Kalent«, om hvilket
vi dog ikke vide andet, end at det har bestaaet, som det

¹) P. Rogert bemærker: »Videre var ikke skrevet, saa at det var uden
Slutning, Datum og Underskrift«. Indholdet viser dog, at Stykket
er yngre end danske Lov, og vistnok fra den Tid, da der under
Christian V skete de mange Forandringer med de laalandske
Præstekald (se nedenfor S. 445 ff.).

fremgaar af nedenanførte Fortegnelse over Kalentegods. Deres indbyrdes Forhold er neppe let nu at oprede.

I Nørreherred fandtes et *S. Nicolai Kalent*, om hvilket Rhode beretter, at det var stiftet 1443, og at Medlemmerne bestod af Sognepræsterne i Herredet samt en Del Adelsmænd med Hustruer. Naar han ogsaa beretter¹⁾, at i Aaret 1570 var Præsten i Utterslev, Hr. Anders Pedersen, »Skriver« i dette Gilde og nød som saadan Indtægten af noget vist Kalentegods, som tildels specificeres, saa paa-trænger der sig en stærk Tvivl, om Rhode — der som be- kendt var lidet nøjagtig — ikke har læst Aarstallet fejl, og om der ikke menes den Hr. Anders Pedersen, som 1450 forekommer som »Domprovst« (Official) i Laaland og Kirkeherre i »Ottersleff« og senere i Nakskov²⁾.

I Rogerts Samling (Fol. 486) findes følgende Uddrag af et Hdskr. fra det 16de Aarh., efter hans Mening hid- rørende fra en Provst i Nørreherred:

Den lille Calentes Tjenere i Sønderherred.

Hans Olsen i Gloslunde, Byg 1 Pund, Penge 26 β , 6 Grot.

Hans Koder i Houby, Byg 2 Pund, Penge 1 (?).

Den store Calentes Tjenere, som nu ere i begge

Herred Calente³⁾ delt.

a. til Nørreherred.

Lavrits Smed i Rolykke, Byg 1 Pund.

Mads Thomesen *ibid.*, Havre 2 Tdr., Penge 2 β grot.

b. til Sønderherred.

Hans Hovting i Vindeby, Byg 1 Pund.

Niels Olufsen i Vesterbo, Havre 2 Tdr., Penge 2 β grot.

Vingodstjenere i Nørreherred.

Lavrits Ruu i Torrig, 1 β grot.

Rasmus Kore i Hellinge, Byg 1 Pund 18 Skpr.

*Lavrits Fynbo i Tørneby, Byg 1 Pund.

¹⁾ Rhode, Saml. t. Lollands og Falsters Hist. II, 273.

²⁾ Kall-Rasmussen, Musse Herred, S. 80. Jvf. foran S. 410.

³⁾ Saaledes staar der. Meningen er vel, at Tjenerne ere delte mellem begge Herreders Kalenter.

Hans Arildsen i Høyd, Havre 1 Td., Penge 23 β, 1 β grot,
Høns 2.

*Hans Nielsen i Store Lindet, Havre 1 Td., 1 β grot.

*Gregers i Maultving, Havre 1 Td., 12 β.

*Laurs Hansen i Sandby 1 Mk. danske.

(Udenfor de med * mærkede Navne i Listen over Vingodstjenerne staar skrevet: Sønderherred, medens der udenfor de øvrige Navne i samme Liste staar skrevet: Nørreherred).

Angaaende den ovenfor under Vingodset nævnte Gaard i Høyd, findes følgende Mageskiftebrev, der viser, at Gaarden endnu i Slutningen af det 17de Aarh. betegnes som Kalentegods.

Vi Christian den Femte (osv.) gjøre vitterligt, at saasom Vi ved vores allern. Skjøde d. 30 Marts 1685 haver skjødet og afstanden til Anders Hansen Juel i Steden og til Vederlag for en Del hans Jordegods paa Møen, som han tillige med andre Proprietarier til vores Livgardes Inddeling da afstod, iblandt andet Jordegods et Bolig under Halsted Klosters Amt udi Horslunde Sogn, Hyed By, som Rasmus Jensen sidst paa boede, dens aarlige Landgilde 18 Skilling Mynt og to Svins Olden, hvoraf Provsten i Nørre Herred, efter vores forrige Amtskriver Claus Hartvigsens Forklaring og Attest, har nydt aarlig for Landgilde og Hoveri, som af en Calentetjener, 2 Rdlr. Thi haver Vi derfor efter den itzige Provst udi bemeldte Nørre Herred og Sognepræst i Nakskov, Mag. Frants Thestrup, hans allerund. gjorde Ansøgning og Begjæring, til fuldkommen Fyldest og Vederlag, allernaadigst bevilget hannem og hans Efterkommere, Provster i Nørre Herred, at nyde Borgmesterjorden paa Nakskov Bys Mark, som har skyldet aarlig til Halsted Amtstue 2 Tønder Byg, hvilken Jord han strax maa antage, have, nyde, bruge og beholde foruden nogen Landgilde, Hoveri eller Fæste deraf til os at give; men han og hans Efterkommere at gjøre sig samme saa nyttig, som de bedst veed og kan, til evindelig Ejendom. Dog os og vore Kgl. Arve-Successorer i Regjeringen kgl. Regalier

og Højheder, Contributioner, ordinære og extraordinære, ligesom af andre deslige Kjøbstedjorder, uforkrænket og os aldeles forbeholden at forblive. Forbydendes (osv.). Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 15 Sept. Ao. 1689. Under vor kgl. Haand og Signet.

Christian.

Peter Brandt.

Brevet har Paategning om at være produceret ved Rytterkommissionen i Nakskov d. 19 Juni 1719. I Rogerts Samling findes den Bemærkning af Provst F. Thestrup, at da han endelig efter Ansøgning havde faaet den ovennævnte Borgmesterjord som Erstatning for Gaarden i Høyd (hvilken Overrentemester Peter Brandt tilforhandlede sig af A. H. Juel og lagde under sin Herregaard Pederstrup), saa tilbød han Borgerskabet i Nakskov Jorden mod at svare de 2 Tdr. Byg; »men som de intet vilde tage den i Dyrkelse, maatte jeg selv antage den, og lod en Del deraf gjødske, indtil jeg accorderede med en Del af Krukholms Mænd at give mig en aarlig Genant deraf.«

Fra 1683 — rigelig 100 Aar efter foranstaaende Liste over »Vingodstjenere« — have vi følgende Fortegnelse over Nørreherreds Provstis Kalentegods.

Nørreherred.

Sandby Sogn og By.

Rasmus Smed (Provstetjener) 2 Tdr. [Hartkorn]. 1 Rdl. Landgilde, 1 Rdl. Hoveri.

Kjøbeløv Sogn. Vesterbo.

Peder Rasmussen (Provstetjener) 1 Td. 4¹/₂ Skp. [Hartkorn]. 2 Tdr. Havre, 2 Sl. Mark Penge, 2 Svins Olden.

Ib Christensen (Kalentetjener) 4 Tdr. 1 Fd. [Hartkorn]. 1 Pund Byg, 1 Svins Olden.

Horslunde Sogn, Høydzt Gaard.

Anders Hansen Smed (Provstetjener) 2 Skp. 3 Fd. [Hartkorn]. 18 β, 2 Svins Olden.

Utterslev Sogn og By.

Christen Jeppesen (Kalentetjener) 4 Tdr. [Hartkorn]. 1 Pd. Byg.

Sønderherred (1).

Birket Sogn. Torrig.

Hans Hansen (Provstetjener) 4 Skp. 3 Fd. [Hartkorn]. 36 ß
Mønt Landgilde, 3 ß Mønt Hoveri, 1 Svins Olden.

Summarum paa Nørreherreds Provstis Kalentegods,
Hartkorn 13 Tdr. 1 Fjerding.

Denne Fortegnelse, som i Povl Rogers Samlinger har den Vedtegning af ham, at de i Parenthes tilføjede Betegnelser »Provstetjener« eller »Kalentetjener« ere skrevne senere end den øvrige Liste af Hr. Lavrits Pedersen Horbeløv i Sandby, der fra 1667 var Provst i Nørreherred, og at de vise, at paa hans Tid have Provsterne i dette Herred oppebaaret Indtægten af en Del af de nævnte Gaarde, som tilforn var Vingods, hvis aarlige Afgift anvendtes til Anskaffelse af Vin og Brød til samtlige Herredskirker. »Og uden Tvivl have Provsterne haft dette Vingods siden 1571; thi da overlod Sønderherreds Præster det til deres Provst mod at give hver Herredspræst til hver af de tre store Høj-tider 1 Potte Vin og 50 Messebrød«.

I den Registrant, som Laalands fire Provster 1626 forfattede over de Brevskaber, som da fandtes i Præsternes Landekiste i Stokkemark Kirke, findes (Rogerts Saml. Fol. 482) bl. a. følgende Notitser om Kalentegods:

Bisp Nafnonis Confirmatsbrev, skreven paa Latin, paa Præsternes Kalente Frihed i Laaland, dat. Anno 1434¹).

Skjøde paa en Jord liggende i Kotvismark udi Arninge Sogn, som Katrine Tostens har givet til S. Nicolai Kalente i Nørre Herred, dat. Nakskov næste Tirsdag efter Allehelgens Dag Anno 1448. (Jorden haver skyldet aarligen 15 Skp. Byg.)

¹) Herved menes Biskop Navnes Indulgensbrev af samme Aar, tilstaaet Degnenes Allehelgens Kalent i Fuglse Herred, trykt i Danske Mag. III, 264--6. Originalen paa Pergament, nu meget afbleget, er indheftet i Rogerts Samling Fol. 634. Bag paa staar med en nyere Haand netop samme (urigtige) Paaskrift, som ovenfor er anført.

Per Rool i Maddebølle hans Skjøde paa 6 Skjepper Land med Skov og Eng, som han har givet til S. Nicolai Kalente Messe i Nakskov Kirke. Dat. Anno 1466.

Angaaende Vingodset i Fuglse og Musse Herreder kan henvises til hvad ovenfor, S. 427 Note 1 er anført, og dertil føjes Udtog af følgende tvende Ansøgninger (Rogerts Saml. Fol. 304—5).

1593 indgav Fuglse og Musse Herreds Præster en underd. Supplik til den udv. Konge, hvori de beklagede, at der var forrykt noget Gods fra Kirker og Præstegaarde i Fuglse og Musse Herreder. I Fuglse Hrd. noget Vingods, omtr. 1 Læst og nogle Pund Korn, og i Musse Hrd. nogle Pund. Herover var allerede klaget 1558, da Claus Hvitfeld var Stiftslensmand i Laaland og Falster; 2den Gang 1571, da Albert Oxe var Stiftslensmand over Laaland, og senest 1586, da Hack Ulfstand var Stiftslensmand over Laaland. — Præsterne bad nu, at Kongen vilde tage os fattige Guds Ords Tjenere og vores Præstegaarde og Kirkejendom under Ed. Naades Beskjærmelse.»

Anno 1594 den 28. Februar indgav Provsten i Musse Herred, Hr. Lavrits [Jørgensen] og Provsten i Fuglse Herred, Hr. Hans Brun, en Skrivelse til velb. Henning Gøje paa »Kestrup«, begjærende, han vilde betale til Kirkerne i bemeldte begge Herreder den aarlige Vin af Vingodset, begge Herreder tilhørende, som han og hans Medarvinger havde inde, og hvoraf nu resterede 7 Aars Afgift, som lovet og tilsagt blev i den gode Lensmands, æ. og v. Hack Ulfstands Tid, da velb. Henning Gøje sidste Sinde betalte de 20 Dalers Afgift, som restede, og nu er paa 7de Aar siden. Og i Aar har Kirkerne vel saadan Vin fornøden, da de i forgangen Aar efter Kgl. Maj. Brev have maattet gjøre Forstrækning til det ny Universitetshuses Bygning¹⁾.

¹⁾ Se Rørdam, Kbhvns. Univ. Hist. 1537—1621. IV, 394 ff.

V.

Kongelig allernaadigst anbefalet Kommissionsakt
angaaende Tiendernes og Gejstlighedens Indkomsters
Forandring udi Laaland og Falster, Aar 1687.

I Rogerts Samling, Fol. 126—49, findes Afskrift af den i Laalands og Falsters Sogneforhold og Tiendevæsen dybt indgribende Sag, som er betegnet i Overskriften. Ogsaa Kalentegodset omhandles deri. Særlig Opmærksomhed fortjener Biskop Kingos Separatvotum, der viser ham som Kirkens tro Værge, skjønt han med sin bedste Vilje ikke formaaede at afværge det truende Uvejr.

Vi underskrevne Marcus Giøe, Ridder, Kgl. Maj.s Geheime- Etats- og Justitsraad, Stiftsbefalingsmand over Laaland og Falster, og Amtmand over Nykjøbing Amt; Povl Matthiesen, Kgl. Maj.s Kancelliraad og Landsdommer i Laaland og Falster; Doct. Thomas Kingo, Superintendent over Fyns Stift, og Johan Hieronymus Hofman, K. M.s Landkommissarius i Laaland og Falster, have empfanget H. K. Maj.s vores allernaadigste Arvekonges og Herres allernaadigste Befaling og Forordning, begge daterede den 1. Juli, anlangende Tiendernes Maade udi Laaland og Falster, lydende Ord fra Ord, som efterfølger

Christian den Femte (osv.). Vor synderlige Gunst tilforn. Vi tilskikke Eder herhos et trykt Exemplar af en Anordning, som Vi allernaadigst have ladet gjøre, anlangende at udi vore Lande Laaland og Falster, hvor en sær Skik med at tiende hidindtil haver været, skal herefter tiendes efter Loven ligesom i de andre Provinser her i vort Rige Danmark, med videre, som I deraf udførligen kan se og fornemme. Og er vores allern. Vilje og Befaling, at I strax til Eder tager Proprietarierne paa hvert Sted, eller deres Fuldmægtige, og Provsterne i hvert Herred, og tillige med dem lempere og indretter Degnenes

Indkomster efter Loven og denne Forordnings Maade. Saa ville vi og allernaadigst, at hvor I maatte fornemme, at Præsterne ved bemeldte Forandring for meget i deres Indkomster skulde afgaa, I da paa vores allern. Behag og Ratification dennem noget af vores Anparter Tiende, saa vidt billigt eragtes, til Vederlag tillægger, som de kunde nyde, indtil at der efterhaanden bliver nogen Præstekald ledige, som for des Belejligheds Skyld til deres Kald kan annekeres, og deres Indkomster derved forbedres. Dermed sker vor Vilje. Befalendes Eder Gud. Skrevet paa vort Slot Frederiksborg den 1. Juli Ao. 1687. Under vor kgl. Haand og Signet.

Christian.

Luxdorph.

Forordning om, hvorledes i Laaland og Falster skal tiendes.

Vi Christian den Femte (osv.). Gjøre alle vitterligt, at Vi allernaadigst for godt have befundet at anordne og befale, saasom Vi og hermed anordne og befale, at udi vore Lande Laaland og Falster (hvor en sær Skik med at tiende hidindtil haver været) skal herefter i alle Maader efter vores allern. udgangne Lov tiendes til Os, Kirkerne og Præsterne, ligesom det i andre Provinser her i vort Rige Danmark af Alders Tid brugeligt været haver. Til hvilken Ende den saakaldte Biskopstiende, som Os hidindtil er bleven gjort Regnskab for, saa vel som og det Almueskorn, Helmissemad og andre deslige smaa Udgifter, i hvad Navn de have kunne, som Præsterne i bemeldte Laaland og Falster have nydt og oppebaaret, ganske skal være ophævet og afskaffet. Hvorimod vi Præsterne, som ved denne Forandring for meget i deres Indkomster skulde afgaa, allernaadigst ville tillægge noget af vores Anpart Tiende til Vederlag, indtil at der efterhaanden bliver noget Præstekald ledigt, som for des Belejligheds Skyld til deres Kald kan annekeres, og deres Indkomst derved forbedres ;

foruden at Præsterne overalt maa nyde al Smaaredsel der i Landene efter Loven og den Skik og Brug, som paa andre Steder her i Riget holdes. Og hvad Degnenes Indkomster er angaaendes, saa have Vi allern. anbefalet visse Kommissarier samme deres Indkomme efter Loven og denne Forordnings Maade at lempe og indrette. Vi ville og allern., at med Tienden i Kjøbstederne udi for- bemeldte Laaland og Falster skal forholdes efter den Skik, som i Kjøbstederne i de andre Provinser her i Danmark er brugelig. Og saasom Bønderne paa en Del Steder skal ikkun have liden Højering, og derfor des mere skal trænge til Halmfoder, saa have vi allernaadigst bevilget, at hvor Mangel paa Højering kan være, maa Bønderne nyde vor og Kirkens Tiender i Fæste fremfor nogen andre, om end skjønt der maatte være Proprietarier, som Jus Patronatus til Kirkerne kunde have. Og dersom nogen Proprietarius tænker til, nogen vores Anpart Tiende til Ejendom at nyde, haver han os den efter den Beregning, som derover gjort vorder, tilbørligen at betale. Hvorefter alle og enhver sig allerunderdanigst haver at rette; og byde Vi hermed og befale vores Stiftsbefalingsmænd, Amtmænd, Landsdommere, Borgmestere og Raad, Byfogder og alle andre, som denne Anordning under vort Kancellisegl tilskikket vorder, at de den paa behørige Steder til alles Efterretning straxen lader læse og forkynde. Givet paa vort Slot Frederiksborg den 1. Juli 1687.

Under vor kgl. Haand og Segl.

Christian.

Vi gjorde derpaa i Nykjøbing en Begyndelse den 2. August i den os allernaadigst befalede Kommission, kaldte Provster og Præster ind til Forhør om deres Kalds Beskaffenheder og Indkomster, reducerede i Tabeller deres Angivende, med videre Omhu tjenende til Kommissionens Befordring; og efter at vi den havde fuldendt, saa vidt Falster angaar, i nærmest og allerunderdanigst Observans

til højstbem. Hs. Maj.s allern. Forordning og Befaling af 1. Juli, siden efter i lige Maade faret fort i Kommissionen til Aalholm Amt, og endelig fuldbragt ved Halsted Amt, indtil den 20. August, fik vi Hs. Maj.s allern. Befaling af 16. August, følger Ord for Ord saaledes:

Christian den Femte (osv.). Vor synderlige Gunst tilforn. Eftersom vi den første Juli sidst forleden allernaadigst have befalet Eder, at hvor I kunde fornemme, Præsterne i vore Lande Laaland og Falster for meget at afgaa i deres Indkomster ved den Forandring med Tienernes Deling sammesteds, I da dem noget af vores Anpart Tiende paa videre vores allernaadigste Behag og Ratification skulde tillægge; da er vores allernaadigste Vilje og Befaling, at I strax udi Hartkorn efter en læmpelig Taxt lader beregne og anslaa hvis Almueskorn samt Helmissamad, som Præsterne derved kan afgaa, og derefter læmper Vederlaget saaledes, at de bedste Kald faa Vederlag for Halvparten af deres Afgang, og de maadeligste og mindre Vederlag for det ganske, dem kan afgaa, foruden hvis de i Fremtiden kunde have at forvente ved andre Præstekald, som kunde ledige vorde og for Belejligheids Skyld annecteres, og Kaldene derved forbedres. Om hvis i det øvrige herved endnu kunde forefalde at erindre, have I eders allerunderdanigste Relation og Forslag til videre vores allernaadigste Resolution i vores danske Kancelli at indsende, og denne Eder allernaadigst anbefalede Commission, det snarest muligt være kan, til Ende at bringe. Dermed sker vor Vilje. Befalendes eder Gud. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 16. August Ao. 1687. Under vor kgl. Haand og Signet.

Christian.

Luxdorph.

Da saasom denne sidste Hs. Maj.s allernaadigste Befaling vidt overgaar i Naade og christmilde kgl. Rundhed

det, vi havde forrettet efter Hs. Maj.s første Befalings Anledning, have vi taget Kommissionen for os paa ny, den efter den Maade at indrette, som vi allern. befales ved Hs. Maj.s sidste Befaling. — —

For at faa endnu speciellere Oplysninger om Præstekaldenes Indkomster, tilskrev Kommissærerne Marcus Giøe og Povl Matthiesen d. 24. August 1687 fra Halsted Kloster Provsterne i Laaland og Falster om at sørge for, at saadanne indkom. Da de imidlertid kun indkom fra Sønderherred paa Falster, udarbejdede Kommissærerne paa Grundlag af det alt forhaandenværende Materiale Tabeller med Sogdenes og Præsternes Navne samt Optegnelser om de Indkomster, hvormed Sognekaldene hidtil havde været af lagte, ordnede under visse Rubriker, og dernæst, ligeledes i rubriceret Form, hvad der nu skulde gaa fra Kaldene, og hvad de beholdt tilbage. Ligeledes Oplysninger om, hvorledes Forandringen vilde stille sig for de latinske Skoler, Hospitalerne og de fattige samt Degnene. Alt dette er dog saa udførligt, at det ikke her kan gjengives. Kommissionens Indstilling, der er dat. Nykjøbing 5. September 1687, men kun er undertegnet af de tre Kommissærer (da Kingo indgav et Separatvotum, der nedenfor skal anføres), sluttet med følgende:

Allerunderdanigst Forslag,

hvorledes Præstekaldene udi Nykjøbing, Aalholm og Halsted Amter herefter kunde annecteres, kgl. Tiender til føjelige Inddrag, om saa allernaadigst skulde behage, de mest behøvende Præster til deres Kalds Forbedring, og uden Persons Anseelse, derhos iagttaget Belejgheden af Præsternes Situation.

Nykjøbing Amt.

1. Eskildstrup er et meget ringe Kald, som betjenes af Præsten Hr. Peder Jørgensen Stadager, og derved til

Dato har levet i Armod, hvilket efter Lejligheden bedst kunde annecteres til Ønslev, som ligger meget nær, og ikke en halv Fjerdingsvej fra hinanden, og blev da Ønslev et godt Kald, hvorved Præsten sammesteds Hr. Knud Mogensens desbedre kunde subsistere, om den i Eskildstrup døde først, naar han beholdt Præstegaarden i Eskildstrup til en Annexgaard; derimod Hans Maj.s Tiende i begge Sogne blev indløst.

2. Lillebrænde er iligemaade et meget lille Sogn, og haver derfor Præsten, Hr. Jørgen Olsen Kallundborg, hidindtil været allernaadigst benaadet paa halv Skat. Dette Kald, som ligger Torkelstrup meget nær, og Marken sammen, kunde Hr. Christopher Jensen Kaalund sammesteds meget føjelig annecteres, som blev hannem en Refusion for de øde Jorder, som allernaadigst af hans Sogn er lagt under Skjørringe Gaards Avling, saa og for kgl. Tiende udi begge Sogne, som derved afgik Hs. Maj. til bedste.

3. Nørre Alslev er ikkun et lidet Sogn, som bestaar udi tvende smaa Byer, hvoraf Præsten Hr. Laurits Hansen Fiil ringe Indkomster haver; det ligger meget belejlig til Nørre Vedby og vel en halv Fjerdingsvej derfra, hvilket Kald der kunde annecteres til, og blev da Hr. Peder Henriksens Kald i Vedby med de bedste i Landet.

4. Falkerslev, som nu har Horeby til Annex og betjenes af Hr. Mats Damsberg, er i sig selv ikkun et ringe Kald, og kunde derfor Falkerslev blive Annex til Horbelef, som da blev et godt Kald, som Hr. Jacob Sadolin [fik]. Hvorimod Horeby Sogn, som nu er Annex til Falkerslev, skulde fordeles, nemlig: Horeby By til Nørre Ørslev Kirke, og Eget til Karleby Kirke, hvorved denne [ø: Horeby] Kirke skulle blive uforuden.

5. Og som Sønder Alslev og Sønder Kirkeby Sogne endogsaa er meget ringe og nær hos hinanden, kunde Sønder Alslev Menighed søge Kirkeby Kirke, at det blev eet Sogn, saa denne Sønder Alslev Kirke blev uforuden,

og som i saa Maade tvende Kirker blev uden Brug, da paa det at de alligevel forblev (∴: maatte forblive) ad pios usus, kunde begge de Kirkers Materialier til andre Kirkers Reparation blive anvendte, og kunde da Sønder Kirkeby som et Hovedsogn og Karleby som et Annex dertil blive godt til en Præsts Ophold.

6. Hvorimod een Præst fik Nørre Ørslev Sogn, som er Annex til Karleby, med Horeby til et Hovedsogn og Systofte, som nu er Annex til Nykjøbing, derhos til et Annex, som og blev et godt Kald at leve af for en Præst, og Forandringen blev Bønderne uden nogen Besværing. I den Sted at Systofte fra Nykjøbing afgik, kunde igjen annecteres til Nykjøbing Kald Tingsted Sogn, som er det næste ved Nykjøbing, hvorved samme Sognes kgl. Andel Tiende kunde inddrages, og de berørte Kald forbedres til Præsternes desbedre Subsistens.

Aalholms Amt.

1. Udi Aalholm Amt ere fast alle Kald annecterede, saa der falder intet at annectere belejligt, uden Vixnæs til Taars Kald, som det og før haver været, hvorved er dog at agte paa, at Taars Kald er [under] Jus Patronatus til Berritsgaard, som hører Staldmester Harstal til.

2. Maribo behøver Hjælp, Præsten og Kapellanen har begge ringe Midler, derfor var godt, som det er et hel ringe Kald, at Hillested Sogn dertil kunde annecteres; det bliver endda kun et maadeligt Kald.

Halsted Amt.

1. Kapellanen udi Nakskov, Hr. Povel Rogert, kunde i Steden for Lilleløjtofte, som han nu haver og betjener med største Besværlighed og Armod, idet at Vejen er baade lang og dyb, tre Fjerdingsmil fra Nakskov, og bestaar kun i 16 Tilhørere, annecteres i dets Sted med Branderslev, hvis nuværende Præst, Hr. Christian Falster, giver det an af saa ringe Indkomster, som det og re vera er, at det ikke kan føde sin Præst; det ligger ogsaa kun

en Fjerdingsvej fra Nakskov, saa at i saa Maade blev Kapellanens Vilkaar noget forbedret, Kongens Tiende indløst, og Tjenesten ved Menigheden belejliger for Tilhørerne saavel som for Præsten selv.

2. Lille Løjtofte Sogn, som nu er Kapellanens i Nakskov Sogn, og paa forhergaaende Maade afgik bemeldte Kapellan for Branderslev Sogn, kunde annecteres igjen til Herredskirke Sogn, som og er en fattigt betrængt Præstes, Hr. Hans Iversen Nysteds, Kald; kgl. Tiende blev indløst, Præsten forbedret i sin Indkomst, og Situationen iagttaget, efterdi bemeldte begge Kirkesogne kun ligger en Mark fra hinanden, at beregne flux mindre end en halv Fjerdingsvej.

3. Vindeby, hvis Præst hedder Mag. Hans Mandius, er et helt ringe og armt Kald, kunde føjeligen tillægges Kjøbelev Sogn, hvis Præst [er] Hr. Jacob Top; da blev vistnok Kjøbelev Præstekald et jævnt godt Præstekald, ringere end det bedste, og bedre end de middelmaadige. Men Situationen beforder dette Forslag, efterdi de tvende Sogne ligge ikke en halv Fjerdingsvej fra hverandre; begge Soguenes Jorder ligge blandede, saa for Magelighed af Tienden, og at forekomme Irring, som ellers maatte entstaa og allerede sig teer, al Confusionen blev ophævet, og paa een Tid tvende kgl. Tiender indløste, efterdi de begge ere i deres Tal, som nyder Refusion af kgl. Tiende, for hvis dem afgaar ved Forordningen.

4. Danmark er og et meget ringe Kald, betjent af Præsten Hr. Tobias Fimmer, men efter Situationens Bekvemmelighed kan det til ingen anden Sogn annecteres end til Tillitze Sogn, som ligger strax derhos, at kunne høre den ene den andens Klokke; alene er at agte, at kgl. Tiender blev alene indløst for det, som Danmark Sogn refunderes med, og vi ikke vide, om Hs. Maj. skulde tage allernaadigst Behag derudi at lægge en af sine Kirker til Forbedring til Tillitze, som er Jus patronatus til Rubierre Gaard, hvilket Kald er og i sig selv et af de bedste,

anslagen uden Refusion, hvilket dog intet vil sige udaf Hs. Maj.s Tiender, om Refusion end var tillagt, men bør gaa af Kirkernes Patron, som de indbyrdes kan forenes. Hvis i Henseende til Jus Patronatus Hs. Maj. ej skulde ville lade lægge Danmark til Tillitze, kan Arninge Sogn, hvis Præst er Hr. Ole Andersen, alene dertil annecteres; men de tvende Sogne er en Fjerdedel Vejs (!) afgelegen fra hverandre, hvilket dog her i Landet er fast algeme imellem Sognene og Annexerne; og kunde paa den Maade ved Danmark og Arninge Sammenføjelse indløses paa een Gang tvende kgl. Tiende.

5. Skovlænge og Syllested, som ere Annex til hinanden, Ryde og Gurreby, som ere ligesaa, som gjøre tvende arme Kalder, saa at de tvende Præster af Nød subsisterer, nyder derfor Refusion under kgl. allernaadigst Approbation, vilde gjøre et godt Kald op, naar de vare samlet alle fire. Situationen er saaledes i deres Extension, at Sognemændene af de fire kunde med største Belejlighed søge tvende Kirker, den ene som Hovedsogn, den anden som Annex; kgl. Tiender blev indløst, tvende Kirker blev uforuden og kunde anvendes til andre Kirkers Reparation, saa at det, som engang har været beskikket til det hellige Brug, blev intet distraheret til anden verdslig Brug, men ved god Opsyn anvendes til andre Kirkers Forbedring og Hjælp. To Præstegaarde gik af derved til kgl. Maj.s allernaadigste Disposition efter egen christelige og højmilde Godtfinden.

6. Taarpe By, som saa længe har været plaget med den Fortræd at have saa lang en Vej til Kirkegang i Skovlænge, hvorover Børn og Kvinder fornemmelig saa vel som gamle Mænd, især om Vinteren, forhindres at høre Guds Ord, hvorom de allerunderdanigst haver suppliceret, kunde i saa Maade den ene By, som ligger i Aunede Sogn, søge til Aunede Kirke, hvor med alting vilde have Rigtighed, og det forrige Kald, som foreslaas at annecteres, tvende i eet, og bestaaende nu i fire Kirker,

blev dog et godt Kald, endog Taarpe By gik derfra og blev annecteret til Aunede Sogn, at søge den Præstes Menigheder, som Aunede underligger og er Annex til Halsted Kloster.

Endog forskrevne allerunderdanigste Proposition, hvorledes at Kaldene kan annecteres, ej egentlig henhøre til den os i Tiden allernaadigst anbefalede Commission, alligevel som derom meldes i Hs. Majestæts allernaadigste Forordning, saavel som i begge til os allernaadigst afgangne Befalinger af 11. Juli og 16. August, vi og befinder, at Hs. Maj. afgaar mærkelig ved Refusion til Præsterne, Hospitaler, Skoler og fattige, og der maatte lettelig mere vorde allerunderdanigst søgt, i Henseende til Tienders Forandring fra 15de og 20de til 30te Kjærv, har vi allerunderdanigst understaaet os at give vores ringe og allerunderdanigste Efterretning til Oplysning i Fremtiden, uden ringeste Tanke at ville forekomme derved, at Hs. Maj. af Deres højmilde og kongl. Rundhed, og som des allernaadigst Befaling af 16. Augusti indeholder, jo lægger Naade til Naade og Annexer til Refusion, Præsterne til desto bedre og rigere Ophold i deres svare Embede, og deres Enker og Børn til nogen Behjælpning efter deres Død. Medens vi allerunderdanigst submitterer den ganske Commission til Hs. Maj.s allernaadigste Approbation eller Correction, og nedkaster til Hs. Maj.s Fødder, hvad vi i saa Maade, Annexer angaaende, haver betænkt og foredraget til Hs. Maj.s Bedste og Tjeneste, og de fattigste Præster til Trøst og Vilkaars Forbedring. Datum ut supra (c: 5. Sept. 1687).

Marcus Giøe P. Matthiesen.
Falchsen.

J. H. Hofmann.

Stormægtigste Monark,
Allernaadigste Herre og Arvekonge!

At Eders Kgl. Maj.s naadigst beordrede Commission
anlangende Tiendernes Deling i Laaland og Falster ikke

af mig saavel som af de andre gode Herrer Commissarier er underskreven, beder jeg udi allerdybeste Underdanighed, at Eders Maj. ej i Unaade vilde optage, men de Aarsager, som mig dertil haver bevæget, allernaadigst anhøre, iblandt hvilke ere:

1. Eders Maj.s store Naade, som E. Maj. naadigst haver behaget at tilsige Præsterne, om Vederlag for hvis dennem ved denne Forandring udi deres Kalds Indkomster afgaar, til hvilken jeg efter mit Embedes Pligt paa Præsteskabets Vegne bør at holde mig som et helligt Anker, der ej skal svigte, eftersom det er heftet paa Kjærlighed til Guds Kirkes Tjenere og Ed. Maj.s egne naadigste Privilegier, hvilke jeg fornem at ville lide et mærkeligt Skaar, eftersom

2. de gode Herrer Commissarier ej syntes at kunne finde sig derudi at tillægge Præsterne udi Laaland nogen Vederlag for deres Tienders Afgang ved 15de og 20de Kjærv, som de paa nogle Steder hidindtil nydt haver, med mindre de derom havde nogen sær kgl. Ordre og Befaling,

3. at de fandt for godt at inddrage Kalente-Godset iblandt anden præstelig Indkomst, som dog er et beneficium ambulatorium, der Aar efter Aar skifter fra een Præst til en anden, og er kommet fra deres Forfædre, Præsterne i forrige Tider, der haver tilkjøbt sig saadant Gods for deres Penge, og ingen med Rette paa Amtstuen eller andensteds bør have Herligheden til, som med gamle Kongers Privilegier og Pergamentsbreve kan bevises. Jeg fandt og ingen Anledning enten af Eders Maj.s naadigste Forordning, eller nogen anden sær Befaling, at dette Godeses Taxt til den naadigst anbefalede Commission kunde henhøre;

4. eftersom deres Forslag om Kaldene at annectere giver Anledning til nogle Kirker saavel i Falster som i Laaland at tillukke og nedbryde, fandt saavel Provsterne som jeg at være en Ting af saa høj Eftertanke, at jeg

paa mit Embeds Vegne i dybeste Underdanighed pligtig var Eders Maj. herom i Særdeleshed at erindre, eftersom Kaldene efter Provsternes Forslag bekvemmeligen kan sammenlægges, og Kirkernes Nedbrydelse dermed forhindres, at de ej omsider ligesom i Fyn og paa andre Steder skal staa som nogle Spectacler, mange Guds Børn til Suk og gode Christne til Forargelse.

5. Den Post, som i Commissionen er indført anlangende Kippinge Kirke, at Folk søger didhen for deres Helbred engang om Aaret, og der at offre, ser jeg ikke, 1, at henhøre til denne Commission, 2, ej at staa udi Fare for nogen Afguderis Øvelse, efterdi at der holdes Prædiken for Folket, som formanet til ved Bøn og Paakaldelse, ved Bod og Bedring at søge til Gud om deres Helbred, og ej at tillægge Steder eller Kirker nogen særdeles Kraft, men Gud alene, som er mægtig, hvor han vil, og naar han vil. Kirken haver hidtil af sine Midler, foruden sig selv, hjulpet mange andre saavel i Falster som i Laaland. Den Tiende, som hende efterdags kan tilfalde, bliver ikkun ringe, efterdi Sognet er ikkun slet og lidet.

6. Degnene andrages udi Commissionen, som de skulde staa i Fare for at miste deres Mader, som Loven dennem egentlig og udførlig tilholder, hvilket skulde blive dem en stor Afgang. Hvorfor jeg i allerdybeste Underdanighed nedfalder for Eders kongl. Maj., bedende at Eders Maj.s for sin medfødte Mildheds og Retfærdigheds Skyld, til Guds Æres videre Befordring og hans Kirkes Tjeneres redelig Ophold, allernaadigst vil bevilge:

1. at Præsterne udi Laaland maa nyde Vederlag for deres Afgang udi deres Tiende, uden hvilken en Del, som hidindtil haver været agtet for de bedste Kald, skulde blive de sletteste; og at det Vederlag, de benaades med, maatte gives dem udi Negen, eftersom Bonden derved i sin Foring intet kan afgaa, naar han maa nyde Eders Maj.s og Kirkens Anpart i Fæste, efter Eders Maj.s naa-

digste Forordning, og at dette Vederlag, saa vel for iaar som efterfølgende maatte dennem naadigst beordres og til deres Kald perpetueres og uryggelig stadfæstes;

2, at Præsterne fremdeles, som af Alders Tid, maa nyde Bælgkornet alene; thi ellers sker dennem ogsaa derudi en stor Afgang, som Eders Maj.s Naade uden Vederlag ej tilsteder;

3, at Præsterne maa nyde deres Præsterente, Kager og Oste, saavel som Oldenflæsk, naar Olden indfalder, ligesom udi Sjælland og Fyn brugeligt er, eftersom de andre Slags Mader og Almueskorn efter Eders Maj.s naadigst Forordning herefter skal ophøre;

4, at Landsbyernes Tiender, som høre til Kjøbstedkirker, maa deles i tvende Dele til Kirke og Præsten, efter Eders Maj.s naadigste Lov, ligesom det sker udi Sjælland og Fyn, eftersom Eders Maj. naadigst behager, at der skal være Ensformighed med Tiende overalt;

5, at Degnene maa nyde deres Mader efter Loven, saavel som og deres Klokkerskjæppe, hvor Sognefolket ej selv ringer Bede- og Fredklokken, saa og deres Offer efter Loven;

6, at de fattige, som udi Sognene have nydt en Del Almueskorn, maatte med nogen Vederlag i Naade ansees;

7, at Hospitalet udi Nykjøbing for sin Afgang maa nyde fuld Vederlag, saa og beholde fremdeles sin Rettighed til Iderstrup Kald efter gamle Privilegier;

8, at Degnenes Pension til Skolerne saaledes maa ansees, at Skolerne faa fuld Vederlag, saa vidt Kornet angaar, for hvis de miste ved Degnenes Indkomsters Forbedring.

9, Eftersom Eders Maj. ved denne Forandring Kirkerne med Tiender rigelig forsyner, da dersom det maatte naadigst behage Eders Maj. at tage en Del af Kirkernes tilligemed Eders Maj.s egen Anpart Tiende udi hvert Sogn, til ovenbemeldte Vederlag at gjøre, kunde Kirkerne dog med deres Gods og øvrige Tiende vel ved Magt

holdes, og Vederlaget dermed blive lettere og desmere forslaa, indtil de Kald, der kan annecteres, slige Tiender kan indløse.

10, med Sognene at annectere, som Eders Maj.s naadigste Vilje er, formoder jeg allerunderdanigst, saaledes at forblive, saasom Provsterne tilligemed mig have gjort allerunderdanigst Forslag om.

Paa Præsteskabets, Skolernes saavelsom Degnenes og de fattiges Vegne vil jeg allerunderdanigst formode Eders Maj.s naadigste og milde Svar til en fuldkommen Fortrøstning for dennem alle, og Eders Maj.s store Naade og Retfærdighed til et priseligt og udødeligt Minde. Jeg forbliver

Kjøbenhavn
d. 12. Sept. Ao. 1687.

Eders Kongl. Majestæts
allerunderdanigste tro Tjener
og uafladelige Forbeder
Th. Kingo ¹⁾.

De kgl. Resolutioner, som blev Resultatet af disse Indstillinger, findes trykte i Rothes Samling af Christian V's Reskripter, S. 717—29. Kun Bestemmelsen af kaldenes Sammenlægning skal derfor her meddeles efter en samtidig Afskrift i Gehejmearkivet, der indeholder et Par oplysende Tilføjelser, som her ere indsatte i Klammer.

Specification paa endel Præstekald i Laaland og Falster, som Vi Christian den Femte osv. allernaadigst ville at skal annecteres, og Tid efter anden ved Præsternes dødelige Afgang eller deres Befordring til andre Kald iværkstilles, nemlig:

Nykjøbing Amt.

Lille Brænde til Torkelstrup [annecteret den 11. October 1692].

Eskilstrup til Ønslev [annecteret d. 6. Januarii 1694].

¹⁾ Saml. Heiberg, Thomas Kingo, S. 96—7.

Nørre Vedby til Nørre Alslev.

Falkerslev til Horbelev.

Horreby Sogn fordeles, og lægges Horreby til Nørre Ørslev Kirke og Eggesby til Karleby Kirke. [Paa den Maade bliver Horreby Kirke tillukt].

Sønder Alslev annecteres med Sønder Kirkeby.

Aalholms Amt.

Vejleby Sogn annecteres til Tirsted og Skjørringe Sogne.

Majbølle Sogn lægges til Saxkjøbing.

Taars til Vixnæs. Hillested Sogn til Maribo.

Herredslev Sogn til Nysted.

Brejninge til Kjellinge.

Halsted Amt.

Branderslev Sogn lægges til Nakskov.

Kjøbeløv annecteres til Vindeby.

Lille Løjetoft med Herredskirke.

Toreby i Skovlænge Sogn lægges til Avnede Kirke, naar Skovlænge Kald bliver ledigt; imidlertid maa Torpe Bymænd for deres Bejrligheds Skyld søge Avnede Kirke, dog at Sognepræsten i Skovlænge derudover, indtil Annecteringen sker, ej noget i sin Rettighed afgaar.

Dannemare Sogn annecteres med Tillitse Sogn.

Ryde Sogn fordeles og annecteres med Lande og Aageby Sogne, og skal da forordnes en residerende Kapellan, Sognepræsten til Medhjælp i Embedet ved den ene Kirke.

Gurreby Sogn fordeles og annecteres med Søllested og Skovlænge Sogne, og til det ene Sogn forordnes og Præsten en residerende Kapellan til Assistents.

Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 17. Aprilis Anno 1688.

Under vor kongelige Haand og Segl.
Christian.

VI.

Om Oprindelsen til Kappel Sogn paa Laaland.

Den Halvø, som strækker sig syd for Nakskov Fjord og nu danner Kappel Sogn, udgjorde fra de ældste Tider en Del af Vestenskov Sogn. Men den store Afstand, der var mellem Byerne i denne sydvestlige Del af Sognet og Kirken, bevirkede, at Beboerne af hin Halvø hos Kong Christiern I og Dronning Dorothea udvirkede Tilladelse til at bygge sig et Kapel i Nærheden af Vesternæs ved en jernholdig Kilde, der rimeligvis fra umindelig Tid var betragtet som hellig og derfor jevnlige besøgte af syge, der forment af dens Vand at kunne øse Lægedomskræfter. Dette Kapel var imidlertid en Torn i Øjet paa Sognepræsten i Vestenskov, som sagtens ikke holdt af at færdes den lange Vej til Kapellet og maaske ogsaa var bange for, at der skulde afgaa ham noget i Indtægter, naar omstrejfende Tiggermunke efter Beboernes Opfordring holdt Messe i Kapellet. Dette Forhold gav i den katholske Tid Anledning til en Række Konge- og Bispebreve, hvorved den uhindrede Brug af dette »Hellig Trefoldigheds Kapel« begrænsedes og vanskeliggjordes for Beboerne af Byerne Vesternæs, Sjunkeby, Knubbeløkke og andre beboede Steder i hin Udkant af Vestenskov Sogn. Efter Reformationen fremkom paany fra Tid til anden Spørgsmaalet om, hvorledes dette Kapel skulde betragtes. Beboerne stræbte efter at faa det til deres Sognekirke; men Præsterne stred længe imod. Til sidst maatte de dog give tabt, og Kappel Sogn, der fik Navn af hint gamle Kapel, blev i det 17de Aarhundrede Annexsogn til Vestenskov. I den allernyeste Tid (1882) er det naaet til at blive et eget Pastorat.

Om disse Forhold foreligger en Række Breve afskrevne af Povl Rogert i hans Samlinger (Fol. 472 ff.). De meddeles her, sammenholdte med Th. B. Bircherods Afskrifter i Langebeks Diplomatarium.

Vi efterskrevne Niels Ibsen, Sognepræst til Gloslunde og Provst udi Sønderherred i Laaland, Christoffer Pedersen, Sognepræst til Sandby og Provst i Nørreherred i Laaland, Jørgen Olsen, Sognepræst til Vestenskov¹⁾, gjøre vitterligt for alle med dette vort aabne Brev, at Anno Domini 1566, den 7de Dag Junii, da have vi været tilhobe udi vor kjære Superintendents Nærværelse i Vestenskov Præstegaard og der læst og overset disse efterskrevne Breve, undt og udgivne paa Hellig Trefoldigheds »Kappel« i Vesternæs, hvilke /forskrevne Breve udi deres Indholdning saa lyde Ord fra Ord, det ene efter det andet, som her efterfølger:

Vi Christiern med Guds Naade Danmarks, Sverigs, Norges, Venders og Goters Konge, Hertug i Slesvig, Greve i Holsten, Stormarn, Oldenborg og Delmenhorst, hilser Eder, vores elskelige Bønder og menige Sognefolk i Vestenskov Sogn, kjærligen med Gud og vor Naade. Kjære Venner, som vi eder tilforn tilskrevet haver, at I ej skulle opbygge »den Kappel«, som I nu i eders Sogn begyndt haver, førend vi igjen i Landet kommer²⁾, da haver vi nu naadelig undt og tilladt, at I maa forskrevne Kappel fremdeles opbygge og fuldkomme, som I nu begyndt have, med saadan Skjel og Vilkaar, at det ej skal være eller komme eders rette Sognekirke i Vestenskov eller eders rette Sognepræst, som der nu er, eller her efter kommendes vorder, til nogen Skade eller Forfang i nogen Maade, og at I dog søge forskrevne eders rette Sognekirke og der annamme eders Sacrament og anden Redсле, som eders Sognepræst eder af Rette bør at gjøre og hertil af Arilds Tid gjort haver. Og om I derudover vil have nogen Messer eller anden besynderlig Tjeneste i forskrevne Kappel, at I haver det med eders Sognepræsts

¹⁾ Se Danske Kancelliregistranter 1536—50, S. 30.

²⁾ Dette Brev er ikke bevaret.

fulde Ja og Minde, og ej anderledes. Og ville vi, at I gjøre og give Hr. Claus Paffue, eders Sognepræst, vor elskelige Kapellan, der god Forvaring fore med eders Brev og Indsegl, at disse forskrevne Stykker og Vilkaar saa fuldkommelig blive og ubrødeligen holdes skulle i alle Maade, som forskrevet staar; den (!) vi ej ville eller maa nogenlunde tilstede Kirkens Rettighed og Frihed at formindske eller forkrenke i nogen Maade, forbyndendes eder og alle andre, i hvo de helst ere, her udi noget at gjøre eller bekymre sig her med anderledes, end som før er rørt, under vor Hyldest og Naade. Datum in castro nostro Hafn. die b. Jacobi apostoli (etc.) Anno Mcdlxiii.

Vi Dorothe, med Guds Naade Danmarks, Sverigs, Norges, Venders og Goters Dronning (osv.), hilser eder alle os elskelige Bønder og menige Almue, som bygge og bo i Vestenskov Sogn, kjærligen med Gud og vor Naade. Kjære Venner, som vi eder tilforn undt og givet have, at I skulle bygge »en Kappel« der i Sognet, da haver vi nu bespurt os med vor kjære naadige Herre og andre vores Raad og gode Mænd der udi Landet, at det er os og eders Sognekirke til stor Skade og Forfang, hvilket vi ingenlunde tilstede maa eller ville. Thi bede vi eder og ville, som der bo i den Landsende, at I søge eders Sognekirke og hente eders Sacramente der og andre eders Redse, som I af Arilds Tid gjort haver, og gjøre og give vor elskelige Kapellan, Hr. Claus, der Sognepræst, sin Rettighed, som eder af Rette bør og af Alders Tid gjort haver. Item unde vi og eder at bygge den vestre Gavl op af forbemeldte Kapel, og ej gjøre Kapellen videre eller længere, end som han nu opbygget er, og at I ej noget Taarn der bygge. Ville I og have nogen Messe der om Vinteren, naar ond Vej er, undtaget Offerdage, at I haver det i forben^{te} eders Sognepræsts fulde Ja og Minde. Forbyndendes alle, ihvo de helst ere eller være kunde, herimod at bygge eller bygge lade, gjøre eller

imod at staa, som før er rørt, under vor Hyldest og Naade.
Datum in Sandby feria 6ta pasche Anno Mcdlxv.

Biskop Mogens (Krafses) Brev, dat. in curia nostra
Aalevad An. Dom. 1472 ipso die Joh. Baptistæ, hvorved
foranstaaende stadfæstes, er trykt i Danske Mag. II, 14 f.

Vi Carl med Guds Naade, Biskop udi Odense, hilser
eder alle Sognefolk, som bygge og bo i Vestenskov Sogn,
kjærligen med Gud. Vider kjære Venner, at højbaarne
Fyrste og Fyrstinde, Konning Christiern og Dronning
Dorothe, vor kjære Herre og naadige Frue, haver undt og
udgivet nogle deres Breve, lydende paa den Kapel, som nylig
opbyggt er udi forn^{te} Sogn, at han ej skal være eller
komme forn^{te} Vestenskov Kirke eller Sognepræsterne eller
Sognedegnene der til nogen Forfang eller Skade; hvilke
Breve vi med dette vort Brev samtykke, fuldbyrde og stad-
fæste, og ville vi ej heller, og ej tilstede maa, at forn^{te}
Sognekirke, Sognepræster og Degne der maa ske Forfang
af samme Kapel; men vi bede og byde eder alle forn^{te},
at I søge eders rette Sognekirke, der Gudstjeneste at høre
og alle den hellige Kirkes Sacramenter at annamme, som
tilbørligt er, synderlig Daab og Jordefærd, som I og eders
Forældre hertil af Arilds Tid gjort haver. Er det saa, at
I nogen Messe ville have i forn^{te} Kapel undertiden om
Vinteren, naar Vejret er ondt, og Kapellen viet er, da
skulle I det have med eders Sognepræsts fulde Ja og
Samtykke, og han da selv, eller hvem han dertil skik-
kendes vorder efter sin egen fri Vilje, skal gjøre der den
Tjeneste, og ingen anden, hvo som helst være kan. Og
I da, som de Messer og Tjenester begjærendes er at have,
skulle lønne hannem derfor, eftersom I kunne med han-
nem forliges derom; og skulle I dog give hannem og
hans Sognedegn alle deres rette Provente, som I hertil
givet haver, og dennem intet derfor formindske. For-
bydendes eder alle og enhver særdeles noget her imod

at gjøre eller gjøre lade i nogen Maade, under Kirkens Dom. Dat. in curia nostra Ollevad, An. Dñi 1481.

Kong Hans's Stadfæstelse af Dronning Dorotheas ovenanførte Brev, udstedt efter Begjæring af Hr. Peder Andersen, Sognepræst i Vestenskov. »Vi ville ej tilstede Sognefolket, som bygger og bor i Vestenskov Sogn, at gjøre Sognekirke af den hellige Trefoldigheds Kapel der samme Sted, og ej heller at lade holde nogen Messer udi forskrevne Kapel, uden de have det med Sognepræstens til Vestenskov Kirke Samtykke og Vilje«. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn Torsdagen nest efter S. Catharinæ Dag 1494.

Vi Jens Andersen, med Guds Naade Biskop udi Odense, gjøre alle vitterligt, at Aar efter Guds Byrd 1508, Sanct Dionysii Dag, paa vor Gaard Sjørup var skicket for os Hr. Oluf Henningsen, Sognepræst til Vestenskoves Kirke, paa Almuens Vegne i Knubbeløkke og Vesternæs Birker i Vestenskov Sogn liggendes, med nogen Konninge-Breve og vore Forfædre Biskoppers Breve, indeholdende og lydende saaledes: Forskrevne Almue i fornævnte to Birker skulle og maa have en Kapel udi Vestenskov Sogn, som nu hedder Hellig Trefoldigheds Kapel, og den Kapel skulde ingen Forfang gjøre Vestenskov Kirke, Vestenskov Præst og Sognedegn der sammesteds udi den Rente, som forskrevne Kirke, Sognepræst og Degn burde at have af forskrevne Almue i fornævnte to Birker. Og udviste samme Breve, at der var en Pagt gjort om samme Kapel imellem Sognepræsten i Vestenskov og forn^{te} Almue i forn^{te} to Birker, hans rette Sognemænd til Vestenskov, førend han vilde samtykke forn^{te} Kapel i Vestenskov Sogn, saa at den, som Sognepræst er i Vestenskov, han skal aarligen bestille og besøge forn^{te} Sognemænd i forn^{te} to Birker uden ¹⁾ forn^{te} Kapels Sognemesse om Søndagen; og

¹⁾ D. e. foruden.

derimod skulle forn^{te} Sognemænd i forn^{te} to Birker samfældigen bekjende deres Sognepræst til Vestenskov aarligen med 20 danske Mark Pendinge, og Sognedegnene der sammesteds 10 danske Mark Pendinge; og for de 30 Mark Skyld skal intet afslaas af Sognerente, som forn^{te} Almue i forn^{te} to Birker er aarligen pligtig at give og gjøre deres rette Sognepræst og Sognedegn til Vestenskov. De fornævnte Breve, saa udtaget ¹⁾ som forskrevet staar, have deres Fundament af en ret christen stevnet Lov, derfor stadfæste vi forn^{te} Breve og Pagt; befalendes forn^{te} Hr. Oluf at lukke de Fortrædere ude baade af Vestenskov Kirke og forn^{te} Kapel, som nu sætte sig op imod forn^{te} Hr. Oluf, og ikke ville gjøre forn^{te} Breve og Pagt fyldest. Datum anno, die et loco, quibus supra. Nostro sub sigillo.

At saa er i Sandhed, som forskrevet staar, trykke vi fornævnte vores Indsegle med vor Haand her under skrevet paa dette vort aabne Brev. Datum die et loco ut supra.

Niels Ibsen bestaar med egen Haand.

Christopher Pedersen bestaar dette med egen Haand.

Jørgen Olsen udi Vestenskov med egen Haand.

Den Gang denne Transsumpt af Brevene fra den katholske Tid udstedtes, har det rimeligvis ligget Præsten i Vestenskov, Hr. Jørgen Olsen, paa Hjærte at hævde den samme Tilstand i parochial Henseende, som ovenstaaende Breve og særlig det sidste antyder. — For øvrigt synes det, at Betjeningen af Kapellet har givet Anledning til, at Præsten i Vestenskov til Stadighed maatte holde Kapellan ²⁾, ligesom Degnen maatte underholde en »anden Degn til den ny vestre Kirke eller Kapel«. Dette erfares af en Jordebog over Kirkernes, Præsternes og Degnenes

¹⁾ D. e. meddelte i Udtog.

²⁾ Se foran S. 432—3. 1568 var den i Kirkehist. Saml. 3 R. IV, 427 ff. omtalte Hans Knudsen Kapellan her.

Indkomster i Sønderherred i Laaland, forfattet i November 1571 af Provsten i dette Herred, Hr. Jens Rasmussen, der var Sognepræst i Vestenskov¹⁾. Heri findes navnlig omhyggelige Optegnelser om Vestenskov Sognekald med Registratur over Kirkens og Præsteembedets Breve (især fra det 15de Aarhundrede). Blandt de sidste kan følgende anføres, da det tjener til at oplyse Biskop Jens Andersens tidligere meddelte Brev vedrørende Kapellet: »De vestre Sognemænds Beplygtelsebrev at udgive til tvende Tider om Aaret de 30 Mark til Kapellanen og Degnen, og dog Sognepræstens og Degnens Rente dermed ikke at forkorte i nogen Maade etc. Hvilket de dog haver gjort udi Knubbeløkke, f. Ex. forkortet Degnen sin Mikkelmissemad og Klokkerskjepe etc. Datum 1493.«²⁾

Aaret før Sognepræsten i Vestenskov havde forfattet den nævnte Optegnelse om Kaldet, var der — uvist paa hvis Foranledning — udgaaet et Kongebrev angaaende de Misbrug, der fandt Sted ved den Kilde, som formodentlig i sin Tid nærmest havde været Anledning til Kapellets Opførelse³⁾.

¹⁾ P. Rogerts Samlinger Fol. 388 ff. Da den ovenfor nævnte Præst i Vestenskov, Hr. Jørgen Olsen, formodentlig er død 1570 (se Ny kirkehist. Saml. VI, 619), har Hr. Jens Rasmussen (Busch) kun været Præst her i kort Tid. Hans Eftermand var nemlig Mag. Lavrits Michelsen Letsø eller Lessovius (c: fra Letsø i Vestenskov Sogn), der, inden han blev Sognepræst her, ¹⁵⁷⁴ 1571 tog Magistergraden ved Københavns Universitet. Han døde 16. Juni 1603, efter at have været Præst her i henved 29 Aar (Rhode, Saml. t. Lollands og Falsters Hist. I, 288). Naar Wiberg og Friis kalde ham Letrox, da er det en Fejl. Han var 1561 Provst i Sønder Herred (Danske Mag. 4. R. V, 171).

²⁾ Af et andet Brev i denne Registratur ses, at Vestenskov Kirke har været viet til S. Peder. I Midten af det 15de Aarhundrede gjorde Hr. Otte Bramsted Krav paa Præstegaarden i Vestenskov; men »Tilo Benedicti til Hunds Hovedsgaard« fremstod paa Tinge og »vandt udi Helgens Ed, at de Bramsteder havde ingen Ret til Præstegaarden, fordi de vare af tydsk Slægt«.

³⁾ Dette Kongebrev er i Pontoppidans Annales Eccl. Dan. III, 343, urigtig henført til Aaret 1557.

Frederik den Anden (osv.). Vor Gunst tilforn. Vid, at vi ere kommen udi Forfaring, hvorledes at i den Kapel, som er bygt ved den Kilde, som kaldes den hellige Trefoldigheds Kilde, udi Vesternæs Sogn der i Laaland, skal holdes megen Misbrug og Afgudsdyrkelse, saa at mange did søger, slig ugudelig Handel til at bedrive. Da paa det sligt maa afskaffes og forekomes, og det ikke skulde give andre ondt Exempel, bede vi dig og ville, at du med det aller første lader efterskyde samme Kilde og lader nedbryde den Kapel, der hos bygt er, og bestiller, at den til Kirkens Bygnings Behov bliver forvendt. Dermed gjør du os til Vilje. Thi lad det ingenlunde. Skrevet paa vort Slot Frederiksborg den 20de Dag Augusti Aar 1570. Under vort Signet.

Frederik.

Udskrift: Os elskelig ærlig og velbyrdig Albret Oxe, vor Mand, Tjener og Embedsmand paa vort Slot Aalholm.

Dette Kongebrev, som ikke gik ud paa mindre, end at Kapellet skulde ødelægges, kom dog ikke til Udførelse. Og Aaret efter udstedtes et andet Kongebrev, der aabenbart gik ud fra den Forudsætning, at Kapellet skulde bevares. Det lyder saaledes:

Til Erik Rud udi Ravensborg Len.

Frederik den Anden (etc.). Vider, at vi forfare, at Degnen til Vestenskov Kapel ingen Degnebol eller Vaaning haver at bo paa; thi bede vi Eder og ville, at I strax lader udlægge hannem saa meget af Kirkens Jord der næst forskrevne Kapel liggendes, som han kan bygge en Vaaning paa, som siden altid kan blive til et Degnebol til forskrevne »Cappel«. Dermed sker vor Vilje. Skrevet Nykjøbing i Falster 19. Novembris Ao. 71¹⁾.

¹⁾ Brevet er her meddelt efter et Udkast i Geh.-Ark.

Det næste Stykke, her skal meddeles, er et Kongebrev angaaende Ansættelse af en Præst i Vestenskov. Det lyder saaledes.

Christian den Fjerde (osv.). Vor synderlige Gunst tilforn. Vid, at eftersom nærværende Brevviser, hæderlig Mand, Hr. Jordan Hansen, sig paa nogen Aars Tid udi vores Tjeneste haver ladet bruge for en Skibspræst, og sig derudinden skikkeligen og tilbørligen forholdet: Da eftersom vi gjerne se hannem for samme hans Tjeneste til det bedste at maa blive befordret, vi og forfare, at Vestenskov Kald i vort Land Laaland nu skal vacere, bede vi eder og ville, at I hannem for nogen anden til samme Kald behjælper; dog med altingest forholdes efter Ordinansen. Dermed sker vor Vilje. Befalendes Eder Gud. Skrevet paa vor Gaard Odensegaard den 4de Oktober Ao. 1603 ¹⁾. Under vort Signet.

Christian.

Udskrift: Os elskelige, hæderlige og højlærde Mand, M. Jacob Madsen, Superintendent udi Fyns Stift.

Om den her nævnte Præst, hvis fulde Navn var Jordan Hansen Pfreundt, kan oplyses følgende. Han var født i Kjøbenhavn o. 1557 og blev først Præst i Otterup i Skaane. Men her ragede han uklar med Landsdommer Lage Urne til Beltebjerg (i Otterup Sogn) og med flere af sine Sognemænd, og forløb sig saa stærkt, navnlig med Skjældsord (formodentlig fra Prædikestolen) mod disse, at det ved kgl. Befaling 1592 blev paalagt Biskop Mogens Madsen tillige med de nærmest boende Provster og Kapitlet i Lund at dømme i disse Stridigheder. Dommen lød paa Præstens Afsættelse; og da han indstevnede denne Dom for Herredagen, opnaaede han kun, at han fik den stadfæstet af Rigets højeste Domstol. Aaret efter lykkedes

¹⁾ I Rogerts Afskrift staar urigtig 1605.

det ham dog »ved nogle gode Mænds Intercession og Forbøn« at opnaa kgl. Tilgivelse for sin Forseeelse ¹⁾. Men hans Embede var imidlertid besat med en anden, saa han indtil videre maatte tage til Takke med den tarvelige Stilling som Skibspræst. Under disse Forhold udgav han følgende Skrift:

Christelige oc Ærekiære Frøikeners, Jomfruers oc Tucktige Møøers Lysthawe oc Urtegaard. Skreffuet aff M. Johanne Pomario. Oc nu fordansket aff Jordan Hansen Pfreundt Hafniensi. Kbh. 1601. 12mo.

Skriftet, der synes at have vundet Bifald, da det udkom paany, Kbh. 1606, 8vo, var tilegnet Dronning Anna Catharina, til hvem den tydske Original i sin Tid (1586), længe før hun blev dansk Dronning, ogsaa havde været dediceret af Forfatteren, M. Johan Pomarius, Præst i Magdeburg. — En komisk Fejltagelse har dette Skrift givet Anledning til. Thi det er neppe tvivlsomt, at naar Rhode og efter ham Friis og Wiberg betegne Hr. Jordan Hansen som »en god Gartner«, da er det denne »Lysthave og Urtegaard« — som imidlertid, ret beset, er et moralsk Skrift — der har forledt dem til denne Betegnelse af Manden.

I denne Præsts Tid var Spørgsmaalet om Kapellet oppe paany. Herom har Rogert bevaret følgende Aktstykke:

Vi efterskrevne Rasmus Madsen, Sognefoged over Knubbeløkke Fjording i Vestenskov Sogn, Hans Stenkelsen, Foged over Vesternæs Fjerdingskiye, Knud Lauritsen i Sjunkeby og Rasmus Poulsen i Vesternæs, Kirkeværger til Hellig Trefoldigheds Kapel i forn^e Sogn, gjøre vitterligt med dette vort aabne Brev, at Anno 1604 den anden Advents Søndag indkom for Menigheden paa Kirkestevne i Hellig Trefoldigheds Kapel vor kjære Sogneherre, hæderlige og vellærde Mand Hr. Jordan Hansen, og berettede, hvorledes han var kommen i Forfaring, at mange af den vestre Part

¹⁾ Skaanske Tegnelse II, 160. 242—3.

i Sognet imod Kirkeordinansen og kristelig Forordning skulle holde sig fra deres Sognekirke paa Juledag og sjelden eller aldrig sig da finde lade i Menigheden; derfor og lidet vide sig til Saligheds Trøst, hvad i Menigheden bliver da forhandlet til Salighed, undskyldende [sig] dermed, at Dagene ere korte og Vejene onde. Paa det sig ingen skulde have dermed at undskylde, og enhver¹⁾ holdes til Guds salige Ords Hørelse fra andre usømmelige Bestillinger, nogen deres Ulejlighed kunde foraarsage, haver han sig betænkt at lade holde Tjeneste for dem Juledag her, medens han haver en Medtjener, med saa Skjel at Menigheden vil give ham efter Kirkens Ordinans og kongelige Forordninger god Fordring, at saadan hans Velvilligheds Tjeneste ej skulde komme vor Sognekirke i Vestenskov Sogn, vor Sognepræst og Degn til Afbræk og Skade paa Redlse eller Rettighed i nogen Maade, og Menigheden her holde god Skik, og paa andre Højtider findes villig Sognekirken at søge, eftersom gammel Skik og Ret dennem kunde tilholde. Hvor til Menigheden samtlig da svarede, at de alle takke hannem Ære og Godt for saadan hans Velvillighed, lovende og sig tilbepligtende paa deres gode Tro (som deres Forældre for dem og gjort haver) at denne hans »Magelighed« og Tjeneste i denne eller nogen anden Maade ikke skulde komme eller vendes deres Sognekirke eller Sognepræst eller Sognedegn til Skade eller Afbræk enten udi gammel Redsel eller Rettighed i nogen Maade, men altid meget heller det styrke og fremme efter Sognevide og Rettighed i alle Maade. Derhos sig og altid gjerne villigen finde lade i Sognekirken paa andre Tider efter gammel Sædvane. Og dersom nogen anderledes sig her vil forholde i Menigheden eller udenfor, end tilbørligt kunde være, da og holde derover, eftersom vor Sogneret og Vide udviser, som tilbørligt kan være. At dette forskrevne saa i alle Maade er gaæet og fare, lovet og tilsagt, og ubrødeligen

¹⁾ For enhver har Afskriften det meningsløse: een hæder.

skal holdes, haver vi fornævnte, af ganske Menigheden dertil udkaarne denne Forvaring at flitteligen udgive og besegle, ladet undertrykke vores Signeter neden dette vort Forvaringsbrev. Givet Anno, die et loco ut supra.

Hr. Jordan Hansen Pfreundt døde 24. Novbr. 1607¹⁾. Under hans Eftermand, Hr. Jørgen Jensen²⁾, brød Striden ud paany, som følgende Aktstykker vise:

Allernaadigste Herre og Konning!

Vi Ed. Naades fattige Bønder udi Vesternæs og Knubbeløkke Sogn nødes at give Ed. Maj. tilkjende, at eftersom Hr. Jørgen Jensen, vor Sognepræst til Vestenskov Sogn og en Annex ved Navn Hellig Trefoldigheds Kirke, os udi samme Annex forholder og nægter Guds Ords Tjeneste, Sacramenternes Uddelelse og Daaben paa de trede principaleske Fester om Aaret, som er Jule-, Paaske- og Pinse-dag, ikke at ville administrere, uanset samme vor Sognepræst bevilget er en Kapellan til samme Annex. Men Aarsagen, at ingen af dennem ville paa disse forbemeldte højtidelige Dage gjøre Tjeneste i samme Annex og halve Sognekirke, er, at Hr. Jørgen, Sognepræsten, paa de tre Dage bekommer et stort Offer af 147 Bønder, og dersom Kapellanerne gjorde Tjeneste i Annexen, mener Hr. Jørgen, det halve Offer skulde hannem frakomme, saa at Guds Ords Tjестene udi Annexen paa disse tre Højtidsdage forholdes ikke for anden Aarsag end Gjerrigheds Skyld. Og

¹⁾ Rhode: Saml. t. Lollands og Falsters Hist. II, 278.

²⁾ Denne kan ikke være bleven Præst her før 1609. Man har nemlig et Kongebrev af 3 Maj 1609 til Biskop Hans Knudsen i Odense, hvorved Kongen anbefaler en vis Peder Jakobsen til at blive Præst i Vestenskov. Han var nemlig kaldet af Beboerne, men Biskoppen havde vægret sig ved ordinere ham, fordi han ikke havde studeret tilstrækkelig. (Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. VII, 347—8). Biskoppen maa imidlertid have fastholdt sin Vægning, da det er sikkert, at ikke Peder Jakobsen, men den ovennævnte Jørgen Jensen blev Jordan Hansens Eftermand baade i Embede og i Ægteskab (se Rhode a. St.).

ofte hænder sig, at vores smaa Børn, som skal føres fra Annexen det halve Sogn og en stor Mil hen til Vestenskov Sogn at kristnes, om Vinteren i Kuld og Frost forkommes. Og eftersom vi nogle Gange haver givet Bispen af Fyn herom tilkjende, haver han os afvist, om denne vores Ulejlighed Ed. Naade at besøge. Er derfor vores, som er til Annexen, det halve Sogn, underdanige Bøn til Ed. Naade, at Hr. Jørgen ved Ed. Maj.s Skrivelse maatte forelægges og befales udi samme Annex at prædike, Sacramenterne og Daaben saa vel Paaske-, Pinse- og Juledag at lade administrere, som andre Søndage om Aaret, efterdi han haver dertil en forordnet Kapellan, og ikke for det Offers Skyld det halve Sogn saadan Gudstjeneste forholde mere paa de tre foreskrevne højtidelige Dage end andre Tider om Aaret. Eller og at os udi forbemeldte Annex og halve Sogn maatte af Ed. Naade bevilges en Sognepræst; thi det halve Sogn kan holde hannem i alle Maade, som det sig bør.

(Derefter følger en Klage over Hans Madsen i Vester-næs, »der oppebær Tolden af Albue«. Stykket er udateret; men Tiden fremgaar af følgende Kongebrev).

Christian den Fjerde (osv.). Vor synderlige Gunst tilforn. Hvad nærværende Brevvisere, Rasmus Pedersen og Jeppe Hansen, underdanigst til os haver suppliceret paa Bønderne i Vestenskov Sogn deres Vegne, beklagendes dennem over deres Sognepræst, Hr. Jørgen Jensen, som dennem, der plejer at søge Hellig Trefoldigheds Annexsogn paa de tre principaleske Fester udi Aaret, skal forholde Guds Ords Tjeneste udi forskrevne Hellig Trefoldigheds Annexkirke, som dog ellers det ganske Aar igjennem prædiktes udi, — haver I videre af denne deres herhos føjede Supplicats at fornemme. Da bede vi Eder og ville, at I denne Sags Lejlighed grangiveligen forfarer, og derudinden haver flittig Indseende, at med Kirketjenesten udi for^{ne} Hellig Trefoldigheds Annexkirke aldeles forholdes og

tilgaar, eftersom I kan eragte kristeligt og Ordinans gemæs at være. Dermed sker vor Vilje. Befalende Eder Gud. Skrevet paa vort Slot Frederiksborg den 23 Martii Anno 1617. Under vort Signet.

Christian.

Udskrift: Os elskelige hæderlige og højlærde Mand, Doctor Hans Michelsen, Superintendent udi Fyns Stift.

Opmuntrede ved Sendelsens heldige Udfald have Sendemændene ikke taget i Betænkning ved Overbringelsen af foranstaaende Kongebrev til Biskoppen at ledsage det med følgende ny Klage over Præsten.

Gunstige Doctor Hans Michelsen og Superintendent!

Kan vi Rasmus Pedersen og Jeppe Hansen, boendes paa Lang[ø], paa Vestenskovs halve Sognemænds Vegne ydmygeligen ikke forentholde at give tilkjende, eftersom vores Sognepræst Hr. Jørgen Jensen haver sig understanden, siden Kgl. Maj.s ny Reces er udgangen, og taget 1 Tønde Byg op, som kaldes Almissekorn, af enhver Mand udi dette for^{ne} halve Sogn, sig alene til Bedste, uanset de Sognemænd i det andet halve Sogn ej giver derimod hver en Præstemad, som de det saa kalder, efter som det dennem en Gang eller to aarligen kan tilfalde, som og kaldes Almisse, og strax hver Søndag uddeles iblandt de fattige. Og efterdi Kgl. Maj.s Reces i det 5te Kap. og andre Steder formelder, at Præsterne skal lade sig nøje med deres Offer og Tiende, da haver vi ikke turdet os understaa at give hannem samme Almissekorn, før vi vidste, om vi det, os uden Skade, maatte gjøre. Da haver for^{ne} Hr. Jørgen Jensen ligevel med Delemaal sig indført og ladet tage samme Korn paa vores Flage, baade med Korn og Halm, og dermed handlet, som Gud kjender, ikke Retten hannem kunde hjemle; og hvor han det ikke i saa Maade haver fundet, haver han taget det paa vores Lofte. Haver end dermed ikke villet lade sig nøje, men

haver og siden sig voldeligen uden nogen Delemaal ladet indføre og pantet os for vores Faldsmaal, og taget af sandt tredobbelt Pant; hvilket er imod Loven at tage mere end 3 Mark, om han endskjønt havde haft nogen Ret til enten at dele eller at pante os, som vi formener, han ikke haver med Rette haft; og ere ydmygeligen begjærende at maatte vide, om han med Rette saadant maatte gjøre, og hvem med Rette samme Almissekorn bør at have.

Her hos ogsaa, gunstige Doctor Hans Michelsen, er vores ydmygeligste Begjæring, at der maatte holdes Gudstjeneste og Messe udi forⁿo halve Vestenskov Sogns Kirke, som kaldes med dette Navn Hellig Trefoldigheds Kirke, udi de trende fornemste Højtider, som er Juledag, Paaske-dag og Pinsedag, som aarligen forsømmes, uanset de ere to Præster, baade Sognepræst og Kapellan, og formedelst slig Forsømmelse foraarsages tidt og ofte megen Ulempe i adskillige Maader, som med Børn at kristnes, Brude at vie, saa at naar vi skal med vores Børn til det andet Sogn, er det stor Fare at rejse saa lang Vej, baade til Lands og med Baade over Vandet, at Børnene derudover neppe bliver ved Livet, som enhver det kan vidne.

Ydermere og ikke at forholde, at maatte vide, om vi skulde og turde os tilfordriste at udgive til samme vores Sognepræst [det], som er og kaldes Paaskerente, som er Æg og Brød; item Korsemad, som er Brød, Fisk og Ost; item Michelsmissemad, som er et Bøste Flæsk, en halv Gaas og nogle Brød, efterdi Kgl. Maj.s Reces formelder, Præsten at skal nøjes med Offer og Tiende. Og at vi maatte vide os, hvorved vi herudi kunde have at rette. Og er ydmygeligst begjærende at maatte vederfares det, kristeligt er, baade med Præstens Rettighed saa vel som og med Kirkens og de fattiges. Da veed Gud, vi med en god Vilje ville udgive til dennem, hvad Gud og Ed. Fromhed for Ret og Retfærdighed os befale ville. Og er herpaa et gunstigt Gjensvar med Guds Hjælp forventendes.

Biskoppens Paategning: Dette er mig leveret den 7 April 1617.

Ved Bøndernes ovenanførte Henvisning til den ny Reces (af 1615) er at bemærke, at denne ingenlunde havde indført ny Grundsætninger med Hensyn til Præsternes Lønning, men kun gjentog de gamle Bestemmelser, der stammede fra Kirkeordinansen, og altsaa ikke berøvede de ældre, særlige kgl. Forordninger om Præsternes Lønning paa Laaland deres Gyldighed. Det er dog meget muligt, at Bønderne, af Ubekjendtskab med den ældre Lovgivning, have betragtet det som noget nyt og derfor tog Præsten det meget fortrydeligt op, at han ved Rettens Midler søgte at hævde sine Rettigheder. — At Biskoppen har svaret Bønderne i denne Retning, kan neppe betvivles. Men til Kongen indgav han efter Undersøgelse af Forholdene følgende Erklæring.

Eftersom Kgl. Maj.s, min allernaadigste Herres, Befaling er mig til Hænde kommen anlangendes et Klagemaal, som Bønderne udi det halve Vestenskov Sogn udi Laaland for Hs. kgl. Maj. haver angivet, at deres Sognepræst Hr. Jørgen Jensen for Gjerrigheds Skyld ikke vil gjøre dennem Tjeneste udi deres Kapel paa de tre højeste Fester, Paaske-, Pinse- og Juledag, som han ellers gjør alle Søndage og andre budne heljige Dage om Aaret: at jeg derfor skulde have flittig Indseende, at alting med Kirketjenesten sammesteds gik kristelig til og som Ordinanansen er gemæs. Saa haver jeg højbemeldte Kgl. Maj.s naadigste Befaling med første Lejlighed underdanigst efterkommet og mig til forⁿ: Vestenskov Sogn udi Laaland forføjet, paa det jeg alting herudinden des bedre kunde erfare. Men efterdi jeg haver befunden Bøndernes Beretning i deres indgivne Supplication meget usandfærdig, thi Præsten ikke af Gjerrighed, men formedelst kongeligt Forbud haver dennem saadan Kirketjeneste forment, eftersom medfølgende Kopier noksom udviser, da haver jeg ikke turdet understaa mig noget om den samme Kirke-

tjeneste at forordne, men fornøden eragtet, Kgl. Maj. denne Sag at skulle andrages¹⁾.

Det haver været forskrevne Vestenskov Bønder i fordom Tid naadigst bevilget, at de maatte opbygge et Kapel, som kaldes Hellig Trefoldigheds Kapel, udi hvilket det halve Sognefolk undertiden kunne høre Messe, besynderlig om Vinteren, naar Vejret var besværligst. Dog skulde de søge Vestenskovs Kirke alle Offerdage, hente der deres Sacramenter, lade deres døde begrave og deres Brude vie, og holde den for deres rette Sognekirke, som med Tiden maatte nedfalde, uden det hele Sogn vilde den forbygge, efterdi det halve Sogn ikke formaaede saaledes en stor Kirke ved god Hævd at holde. Men alligevel have Sognepræsterne i for^{ne} Vestenskov een efter anden for god Roligheds Skyld indrømmet Bønderne adskillige Tjenester i for^{ne} Kapel imod for^{ne} kgl. Forordninger, saasom Herrens Nadveres Delagtighed, item Begravelse og Tjeneste paa første Juledag, saa at der stod intet tilbage uden Tjeneste paa første Paaske- og Pinsedag, og Børn at døbe; ellers er al Kirketjenesten i for^{ne} Kapel bleven forrettet Aaret igjennem som i en anden Sognekirke. Hermed have Bønderne alting ladet bero, indtil Kgl. Maj.s ny Reces for en kort Tid siden er udgangen, hvorudaf de haver taget Aarsag at opsætte sig imod deres Sognepræst, foregivendes, at dersom han ikke vilde gjøre den Tjeneste paa Paaske- og Pinsedag og døbe deres Børn i for^{ne} Kapel, da vilde de forholde hannem Hellemissesmad og Almissekorn (som er en gammel Rettighed, Præsterne over al Laaland og Falster af Arildstid tillagt) efterdi Kgl. Maj.s Reces formelder, at Præsterne skulle lade sig nøje med Offer og Tiende. Men efter at de ere af Hendes Majestæt Dronningens Lensmand tiltalte, fordi de deres Sognepræst hans tilbørlige Renter havde forholdet, have de til Kgl. Maj.

¹⁾ Ventelig er det de ovenfor meddelte Breve fra Tiden før Reformationen, hvoraf Bispen har indsendt Kopier.

suppliceret og Sognepræsten anklaget, at han af Gjerrighed forholdt dennem Guds Tjeneste de tre højeste Fester om Aaret, saa vel som Daabens Delagtighed, uanset at saadan Tjeneste er dennem aldeles forment formedelst udgangne kgl. Mandater, og dersom de finge Tjeneste i deres Kapel paa forbemeldte Tider, kunde Præsten have større Fordel og bekomme Offer af mange flere, som ellers for den lange Vejs Skyld bleve fra Kirken de Dage.

Derfore, paa det at kgl. Mandater, om Kirketjenesten sammesteds udgangne, tilbørligen kunde respecteres, deres rette Sognekirke ikke skulde lide nogen Skade derover, om deres Kapel blev dennem til en Sognekirke bevilget, og denne uforskammede Dristighed skulde ikke baade hos dem selv og andre deres Naboer større Modvillighed i Fremtiden foraarsage, synes raadeligst at være, at de søge Sognekirken de tre højeste Fester om Aaret, lade deres døde begrave og Brudefolk vie, paa det de i saa Maade skulde kjende Vestenskov Kirke for deres rette Sognekirke, hvilken de skulle med de andre Sognemænd være forpligtede til at holde ved nødtørftig Hævd og Bygning, eftersom de baade selv og deres Forældre af Arildstid gjort haver. Men for gamle, skrøbelige Folk, saa og smaa Børn, som formedelst Guds Vejrlig, besynderlig om Vinterdage, ikke uden stor Fare kunne komme til Sognekirken, kunde vel begge Sacramenterne i deres Kapel blive administrerede, og de derimod skulle være forpligtede at give og gjøre deres Sognepræst og hans Efterkommere al deres Rente og Rettighed, som de af Arildstid givet og gjort haver, og intet deraf formindske i nogen Maade, uden forborgen Skjænk og Gave for Begravelse og Skriftemaal, hvilket i kgl. Maj.s udgangne Reces allereneste er Præsterne forment. — Dette er paa Kgl. Maj.s naadigste Befaling min underdanigste Erklæring. Skrevet udi Odense den 7de Dag Septembris Anno 1617.

Kongelige Majestæts
 allerunderdanigste Tjener
 Hans Michelsen, eg. Hd.

Biskoppens Indstilling fandt dog i sin Helhed ikke Billigelse hos Regjeringen, der mente for en Del at burde imødekomme Beboernes Ønske, som det fremgaar af følgende Kongebrev:

Christian den Fjerde (osv.). Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, eftersom vore Bønder i det halve Vestenskov Sogn i vort Land Laaland have klaget over deres Sognepræst der sammesteds for, at han ikke paa Paaskedag og Pinsedag har gjort dennem Tjeneste i deres Kapel, som han ellers dennem gjort haver alle andre Søndage og hellige Dage om Aaret, da bede vi Eder og ville, at I tilholder og desligeste haver flittig Indseende med, at forskrevne deres Sognepræst gjør dennem herefter i Kapellet Tjeneste, ligesom han tilforn gjort haver, saa og begge Sacramenterne administrerer, indtil vi anderledes derom tilsigendes vorder. Dermed sker vor Vilje. Befalendes Eder Gud. Skrevet paa vort Slot, Kjøbenhavn den 4 Octobris Anno 1617.

Under vort Signet.

Christian.

Udskrift: Os elskelige, hæderlige og højlærde Mand, Doctor Hans Michelsen, Superintendent over Fyns Stift.

Angaaende den H. Trefoldigheds Kilde, som oprindelig havde givet Anledning til Kapellets Anlæggelse, beretter Rhode 1776, at den da endnu besøgte af mange syge, hvis Offer kunde indbringe 12—14 Daler aarlig til Sognets fattige. Friis lægger til (1859), at endnu i Mands Minde kunde Kilden have en aarlig Indtægt af en halv Snes Daler, men at den, uvist af hvad Grund, var tilkastet af Kappel Møllens daværende Ejer¹⁾.

¹⁾ Rhode I, 287. Friis I, 231.

VII.

Kirkernes Tilstand i Fuglse og Musse Herreder
1586.

Da der under 6te Juni 1586 var udgaet kongelig Befaling til alle de Lensmænd, der havde gejstlig Jurisdiction, om at undersøge de dem underliggende Kirkers Tilstand og afgive Indberetning om samme¹⁾, tilskrev Lensmanden paa Aalholm Provsterne i Fuglse og Musse Herreder følgende Brev:

Min wenlig Helsen nu oc altid met Gud forsendt. Kierre wenner, nest min wenlige tacksigelse for alt got, huilcket at forskyldte ieg wil gierne findes willig. Giffuendis Eder wenligen at wide, at ieg haffuer bekommit Kong^e Matt^s, min Naadigste Herres, breff oc beffalning, tilholdendis meg at skulle begiffue [meg] til alle oc saa mange kyrcker, her wdj mit leen liggendis, oc met flid deris Indkompst, Bygfelding oc anden Breck at skulle forfare, oc det paa clare Register at optegne, efftersom i sielff aff Kong^e Matt^s breff kand forfare. Oc effterdi att ieg formedelst Kong^e Matt^s loulig forfald icke sielff kand were til stede samme kyrcker at besøge oc deres gaffn oc bedste at ramme oc wide: Da er min wenlig bøn til Eder, ati wille findis wbesuerede oc met mine Tienere omdrage oc besøge alle de kyrcker her wdi mit Leen liggendis. Oc atj aldellis wil haffue Eder effter Kong^e Matt^s Breff at rette, wed Puncter oc Artickler at opskriffue huer kyrckes indkomst, saa oc hues fraa hende kommen er aff hendis Rettighed, oc huem det haffuer oc bruger; oc saa Mangel, Breck oc Bygfelding, saa oc armod, hos huer Kyrcke, oc det wnder Eders Segel oc breff clarligen meg tilskicker, huor effter ieg kand haffue meg at rette, effter som i wille forsuare oc bekiende.

¹⁾ Se Danske Kirkelove, II, 401—2.

Giører nu wdj, som ieg troer Eder. Jeg wil tiene Eder igien, huor ieg kand, oc wil her met beffale Eder Gud Almectigste. Aff Aalholm den 29. Julij Aar 1586.

Hack Wlstand.

Udskrift: Erlige oc wellerde Mend, Her Jørgen Christiensen, Sognepræst i Østoffte Sogne, oc Her Laurits Jørgensen i Mariboe, oc Prouster i Fuelseherrit oc Mosseherrit, mine synderlige gode wenner.

Som Følge af denne Opfordring foretog de nævnte Provster i Forening med Lensmandens Fuldmægtig en Undersøgelse af Kirkernes Tilstand, hvis Resultat for Fuglse Herreds Vedkommende foreligger i en af Provst Jørgen Christiensen forfattet omhyggelig Synsberetning, der er indført i hans Kopibog i Karen Brahes Mnsr. 280, under følgende Titel:

Een Aasiun oc Grandskning paa Fuelse oc Mosse Herritz kyrckers i Loland Heffd, Bygning, Bygfeldning oc Brøsthefftigt anden Mangel oc Breck. Item om samme Kyrckers Indkomst, Effne oc Forraadt til deres Bygnings forhielpning, siunt oc seet, grandskit oc forfarit efter Erlig oc welbyrdig Hack Wlstands, Stigs Leensmands, breff oc beffalning, wed Rasmus Jørgensen, Scriffuer paa Aaleholm, Jørgen Christiensen oc Laurits Jørgensen, præster oc prouster wdj samme Herreder, wdj Augusti Manet, Aar M. D. lxxxvj.

(Vi indskrænke os her til at meddele, hvad der findes anført om Bursø, Krønge og Rødby Kirker, af hvilke den første var den slettest, og den sidste var den bedst vedligeholdte Kirke i Fuglse Herred).

Bursøe Kyrcke.

Indkompst.

Tienere oc Landgilde — inted.

Jordskyld aarlig — j pund byg.

Item wdj ij aar — xxi sk^{er} byg, det tredie aar inted.

Almisse korn — inted.

Aff Chrisme ¹⁾ Ager — xij β.

Om forryct oc fraakommit.

Hans Pouelsen oc Rasmus Knudsen, Kyrckerueriæ, bekiende, at der er kommen fraa Bursøe kyrcke iij pund skyld, efter som kyrkebogen indeholder, som er paa Aaleholms Slott, oc at samme Godtz skulde were kommen til de Gøyer paa Kiestrop i Fuelse Herrid.

Bygfeldig oc Brøsthafftig.

Denne Kyrcke er møgit arm, gandske oc aldelis Bygfeldig oc Brøsthafftig paa Mur, Tag, Bielcker, Sparrer, Klockehuset, Wobehuset, Kyrkelofft, Stole, Altarkleder, Liusestager, Kiste oc Skaff att foruare wdj Kyrckens Kalck, Disk oc Messe kleder etc. etc. Oc skal denne Kyrcke icke komme til sin rette Bygd og Heffd met hundrede dalers bekostning oc mere.

Om Forraad.

Kyrcken haffuer wdj forraad aff egen indkomst — xviiij daler.

Item noch — xxxiiij daler, som Sognemende haffuer seg met scriftteligen forplictete at wille forhielpe til Kyrckens Bygning. Oc haffuer Sognepræsten Her Anders Maas breffuit wdj Antuord, lydendis ocsaa om det, forryct er.

Krøinge Kyrcke.

Der Erlig oc welbyrdig Hack Wlstands Tienere met Prousterne besøgte denne Kyrcke, da berette Erlig oc welbyrdig Morten Wenstermands Foget, Mats Hendricksen, wdj sin Hosbondis frauertelse, at hand viste icke til wisse, huad helder w. Morten Wenstermand haffde Jurisdiction

¹⁾ Chrysmas, den indviende Salve, der i den katholske Tid anvendtes ved kirkelige Handlinger.

oc Rettighed til Krøinge Kyrcke eller ey. Dog bekiende hand, at Morten oppebar Kyrckens Indkompst, Landgilde oc andit, lod bygge paa Kyrcken, sætte sielff Kyrckeuæriæ. Item giffuer icke Studij penninge. Oc at Lensmanden, welbyrdig Hack Wlstand, haffde kun hørd it Regenskaff aff denne Kyrcke, om hannem ellers ret mindis, siden Morten fick Krøinge Byrck. Efter saadan Beretning oc leylighed bleff denne Kyrcke wbesøgt oc wbeseet, paa widere beskied aff Øffrighedt.

Rødby Kyrcke.

Indkomst.

Landgilde aarlig — j pund byg.
 Jordskyld aarlig — j pund byg.
 En Eng skylder aarlig — v marck.
 Almisse korn — j pund byg.
 Item it Hus skylder — iij daler.

Bygffeldig.

Først it loft wdj Klocketornit. Der til wil Bielcker ij, xiiij alne huer, oc Ege fiæle Sauskorne wngeferlig ij tylt, styckit wed xij alne lange, tycke som iij fingre, be-tingede huer stycke ij marck.

Torngulffuit skal forhøyes oc legges met Steen.

Item Taget synden oc westen paa Taarnet wil aff-tages oc forbedres med Letter oc Steen.

Item Pillerne paa Taarnet behøffuer forbygning.

Item wobenuset behøffuer hielp paa Letter, Tag, Gulff.

Item fattes nogle dæler wnder ousboren¹⁾.

Item kyrcke porten wil forbygges oc ferdiges, oc giøres en ny port.

¹⁾ Saaledes staar der tydelig nok, og Ordet forekommer oftere i disse Syn. Saaledes hedder det f. Ex. om Holeby Kirke: »Item er brøst paa Klæningen wnder Ousborene«.

Om Forraadt.

Denne Kyrcke haffuer wdj forraadt lxxvij marck. Oc effterdi mand bør at lade den christen Øffrighed wide huer Kyrckes¹⁾ oc Leylighed, da giffuer wij wnderdanigsten tilkiende, at denne [Kyr]ke er meesten wed god Bygning oc Heffd, wden, oc wel pryd[et inden] formedelst fromme oc forsictige Stigs Lensmends forsiun, s[om haff]uer betenckt denne stedts leylighed: At Rødby oc Rødby ha[ffuen] er almindelig Rigens Feriested, huor mange Tydske oc Danske, [ædel] oc wædel, ja end ocsaa Stormectige Herrers oc Potentaters [Tienere] kommer ind wdj Danmarcks Rige, oc drager den samme w[ei wd oc] foraar-sages wnderstundem at ligge børsløs, søger Kyrcken Huorfaar denne Kyreke er formedelst øffrigheds forraad sin [egen] indkomst oc Almuens Hielp kommen til nogen god heffd oc by[gning], som faare berørdt er, oc haffuer wnderstundem faaijt nogen [be]hielpning aff Ringzebølle Kyrckes Indkomst, oc wil end nu her effter skiee (hulckit wij faaregiffue paa wor gunstige [Øff]righeds gode behage) om Rødby Kyrcke skal holdes wed sin [mact] oc heffdt, som begyndt er, til Guds oc Danmarcks Riges ære.

Synet slutter med en Række Bemærkninger og Forslag fra Provsterne. Saaledes klage de over, at en Del af Kirkegaardene kun vare hegnede med Tjørn, der ikke kunde hindre, at Svin brød ind og omrodede Gravene; hvorfor de bede om, »at den christne Øffrighed vilde overveie og betænke saadan Lejlighed, at christne Menneskers Lig og Grave maatte blive med Fred og Ærlighed, som det bør sig«. Hvad den Jordskyld, som tilkom Kirkerne, angaar, bemærkes, at det voldte Forstyrrelse i Regnskabet, at Jordskylden kun ydedes i to Aar, men i det tredie ydedes intet. Flere Jorder vare satte for en altfor lav Afgift til Skade for Kirkerne. Da Jorderne laa

¹⁾ Noget af Papiret er hensmuldret i Randen.

spredte paa forskjellige Steder, skete det let, at noget af dem blev frapløjet, og flere Stykker gik rent tabt. Derfor burde der holdes ordentlig »Aasyn og Granskning paa Kirkens Stygejorde ¹⁾, hvor megen den er, item stenes og stables«. Endvidere klages over, at »naar nogen Kirke behøver nogen mærkelig Forbygning, da vægrer en Part Kirketjenere Kirken Hjælp og Bistand, saa de ville ikke age Kirken en Ægt til Vilje efter Sten, Kalk og anden Behøring, men Kirkeværgerne maa bekoste mange Penge paa Vognægt. Item en Part Sognefolk og Husfolk ere fast uvillige at hjælpe Kirken en Dags Arbejde eller to, hvorudover Kirkerne komme understundom udi stor besværlig Bekostning. Om den fromme og christne Øvrighed vilde ogsaa dette betænke og overveje, Kirkerne til Gavn og Bedste.« »Kirkeværgerne klage almindelig og haardelig paa dem, som ere Kirkerne Gjæld skyldige, at de skal uddele ²⁾ Kirkernes Gjæld med stor Umage og Besværing, og lide derfor Had og Avind, og end stundom Trusel og Undsigelse, mere nu end som tilforn er sket udi Laaland. Item klage de ogsaa, at Almuen mangesteds af stor Grovhed og Ugudelighed vil ikke lade ringe for deres Lig, paa det Kirken skal ingen Ligpenge bekomme. Item en Part ogsaa fordriste sig at grave Ligene ned, førend enten Præsterne eller Kirkeværgerne blive tilspurte. At den christne og gudfrygtige Øvrighed vilde for Guds Æres og Kirkens Gavns Skyld finde der nogen Raad til, at Kirken maatte bekomme sin Gjæld uden alt for strængt Delemaal, og sine Ligpenge uden saadan Modvillighed.« Endelig gjøre Provsterne Forslag om, hvorledes de mere velhavende Kirker i Fuglse og Musse Herreder kunde komme de fattige til Hjælp med Laan, for at deres Bygfældighed kunde blive afhjulpen.

¹⁾ Vistnok det samme som Stug eller Stuf Jorder, særlige Jordstykker.

²⁾ Ellers plejede man at sige »inddele«, d. e. inddrive ved Rettergang.

VIII.

Udtog af Provst Jørgen Christiernsens Visitatsbog
for Fuglse Herred fra 1559 til 1593.

In visitatione facta **1559** Rødby die S. Matthæi. Pastor conqvestus est mercaturam exerceri festivis diebus circa coemeterium, ac sic turbari ministerium verbi clamoribus et vociferationibus.

Item: oppidulum luxui deditum, quia ibi est trajectus in Germaniam etc. et opibus, quæ sunt malorum incitamenta, abundant.

Jerindelev: Pastor inخورatus, caste tamen ipsum vivere omnes affirmabant.

Taagerup: Extat imago ibidem beatæ Mariæ virginis, ad quam frequens olim fuit concursus.

Hillested **1561** die Philippi et Jacobi: Juventus totam istam noctem consumpsit domatim currendo et cantando: Maj velkommen!

Seddinge: Provsten forbød Kirkevægerne og hele Menigheden at tillade nogen, hvem det var, som kom til Seddinge Market Trinitatis Søndag, enten at opslaa deres Boder paa Kirkegaarden eller græsse der deres Heste.

Holeby¹⁾: Pastor ibidem adhuc utitur papistica confitendi formula, quantum ad initium attinet, scilicet: Betegner eder med det hellige Korskes Betegnelse. (1562, 25. Okt. da Provsten visiterede i H. brugte Præsten endnu samme Opfordring, »ac orationem præmittit confessioni contra decreta«).

Anno **1564** visitavit Dn. Præpositus Holeby, ubi præpositus a quibusdam subodoratus, coenam Domini non fuisse celebratam in ista ecclesia a pentecostes festo usque ad Michaelis, idque vitio pastoris; thi fordi han formener sig selv ubekvem at være, derfor vil han ikke heller til-

1) Nu Holeby.

stede de andre i Menigheden at komme dertil. *Populus admonitus est de oblatione die Michaelis in usum pauperum.*

Jerendlev. *Serio mandatum, ut altaria vacua destruantur et imagines tollantur.*

Rødby. *Pastor loci*¹⁾ *venerandus senex in doctrina et moribus sincerus.*

Torpe. *Ibi altaria vacua destructa, imagines ablatæ etc.*

Anno **1567** Torsdagen næst for Simonis og Judæ paa almindelig Landemode i Maribo udgav Kongens Lensmand, velb. Albret Oxe, den Befaling, at alle Kirkerne udi Laaland skulde besigtiges, og hvad Brøst og Mangel derved blev befunden enten for Bygd [eller] Vin og Brød skulde forfattes i klare Registre og leveres bemeldte Lensmand.

Ved denne Visitats blev iblandt alle Fuglse Herreds Kirker Bursø befunden at være den armste og mest forfaldne. Bursø Mænd have 15 Tønder Øl, som kaldes Almindesøl, at slemme og demme over, helst om Lørdagen, hvilket Øl var bedre at bruges til Kirkens Bygning.

Ved Olstrup Kirke var Bibelen borttagen uden Præstens og Kirkeværgernes Minde, og bestod Kirkeværgerne, at velb. Erik Pors havde taget Bibelen, og da de krævede den tilbage, svarede hans Kvinde, at den var paa Langeland hos hans Broder. Item bemeldte Pors havde Kirkens Ejendoms-Breve udi sin Gjemme; saa holdt han sig og til Kirkeskoven, saa at Kirkeværgerne ej maatte have den i Forsvar.

Ao. **1570** da Provsten visiterede Femø Kirke, var der i Menigheden 8 Børn, hvoraf nogle 6 Aar gamle, som vare alene hjemmedøbte og endnu ikke vare bragte til Kirken at lade deres Daab forkyndes. NB. det eragtede

¹⁾ Hr. Rasmus Jensen († 1572). Om de følgende Præster i Rødby, særlig Hr. Rasmus Hansen Reravius, skal meddeles Oplysninger i en særlig Artikel, der ogsaa vil indeholde forskellige her ikke medtagne Uddrag af Provst Jørgen Christiensen's Visitatsbog.

Femøerne for en Uforneødenhed. 2. Almuen sejlede helst afbys om Søndagen. 3. Sognestevne blev holdt med megen ugudelig Klammer, Trætte og Banden. 4. Skjørlevned og andre blodige Synder havde der taget Overhaand.

Ao. 1573 visiterede Biskoppen, M. Niels Jespersen, Femø Menighed næste Dag for Allehelgen, da opsagde den gamle Hr. Jørgen Femø Sogn for Alderdoms og Skrøbeligheds Skyld, og Hr. Anders Laursen fik strax et lovligt Kald efter Ordinansen til samme Sogn igjen.

Ao. 1574 den 12. Novbr. visiterede Provsten Femø Menighed og fandt da fornødent at paaminde om disse Stykker: 1. at lade deres nyfødte Børn komme til Kirken om Søndagen, og ikke om Søgndage at døbes, som hidtil. 2. Almuen skulde lade Sognepræsten vide, naar nogen Lig skulde begraves, at saadant kunde ske paa kristelig og skikkelig Maade, og ikke som hidindtil være en gjækkelig Handel. 3. Almuen skulde give Sognepræsten sin Tiende af Korn og Kvæg efter Ordinansen, som de saa ofte vare paamindede om, og havde lovet, men ej endnu efterkommet. 4. Almuen blev paamindet og advaret at afskaffe deres ugudelige Handel, nemlig Fastelavnsløben, Forklødning efter den gamle djævels Vis, item den ugudelige Nattevagt med Drik, Dans, Trommen, optændt Ild og anden ugudelig Væsen paa Voldborgmisse, Boelsmisse, S. Hans Baptist Nætter og Vor Frue Nætter, og det til høj Dag, Folk gik til Kirke.

1576. Dominica invocavit indsatte Provsten Hr. Peder Nielsen i Askø Kald, og blev samme Tid fuldkommen Kontrakt sluttet mellem bemeldte Hr. Peder Nielsen og den gamle Præst Hr. Jørgen Hansen, som havde været Præst til Askø i 24 Aar, om hvad Undertægt han skulde nyde af Kaldet.

Ao. 1576 den 13. Juni besøgte Provsten Femø Kirke, da skete disse Stykker. 1. De unge Personer, som, formedelst de imod Øvrigheds Befaling havde holdt Natte-

vagt Boelsmisse og Midsommersnat, vare holdne fra Sakramentet, bleve igjen antagne til Alters, med Vilkaar, Almuen skulde afholde sig fra en saa syndig Skik. 2. Almuen blev formanet at helligholde de paabudne Fester, som de gemenlig vanhelligede, sigende, de vare ikke den af Gud budne Søndag og Sabbath. 3. Provsten maatte selv gaa ud og bede dem gaa ind i Kirken, som sad paa Sognestevnet og holdt Snak under Prædiken. 4. Da Provsten forbød dem at øve deres ugudelige Nattevagt, sagde en af de unge Karle: Guds Knøj! gid jeg havde den bugede Provst fat, jeg skulde kryste hans Øjne bag ud af hans Nakke. — Paa A skø fandt Provsten fornødent at paamine Præsten, i sin Bøn efter Prædiken at rette sig efter Ordinansen og ganske aflægge de Levninger, han endnu havde af den papistiske Confession, thi iblandt andet sagde han: Betegner eder med det hellige Korsens Betegnelse.

Ao. 1576 den 4. August begav sig Uenighed imellem Hr. Anders Laursen paa Femø og Landefogeden Hans Jyde, saaledes at da Hr. Anders stod op at gaa hjem, fulgte Hans Jyde efter ham for at slaa ham, hvorover Hr. Anders greb 2 Stene og kastede dem imod Hans Jyde, dog uden at skade ham. Derpaa flygtede Hr. Anders og blev forfulgt af Hans Jyde, som naaede ham og slog ham i Ryggen med en Madjunge ¹⁾ og ellers skamferede hans Klæder, saa Hr. Anders maatte til Saxkjøbing at forbindes og læges af Cort Badskjær. Denne Handel angav Hr. Anders's Hustru for Provsten, som anden Dagen tillige med Hr. Anders angav det for Lensmanden, Albret Oxe paa Nielstrup. Da blev for godt befunden, at Hr. Anders (hvilket han selv samtykte) for Samvittigheds Skyld skulde være opholdt fra sit Embede, til han kom udi Rette for Øvrigheden med bemeldte Foged.

¹⁾ Madkniv, den Kniv, som enhver den Gang gik med, og som man brugte, naar man spiste.

Ao. 1576 den 21. August vare Provsterne Hr. Jørgen Christiensen i Østofte og Hr. Laurits i Maribo paa samtlige Fuglse og Musse Herreds Kirkers Vegne hos velb. Absalon Gøje paa [Kjerstrup] at fordre 1. den Vin, som begge bem. Herreders Kirker for nogle Aar havde tilgode af det Vingods, hans Forældre havde til sig taget og han efter dem; 2. Breve og Beviser, som vare hos ham for samme Vingods, som Musse og Fuglse Herreder vare tilhørende; hvortil han svarede: 1. Hvad Dokumenter, Breve og Adkomster paa det Vingods angik, da vare de samme iblandt andre af hans Forældres Papirer, som ikke endnu vare eftersete; naar det skete, skulde de faa samme. Videre Bevis derfor at give eragtede han uforødent. 2. Den resterende Vin angaaende, da svarede han, det var 5 Aar siden der blev skiftet imellem ham og Sødskende, og blev ham da samme Vingods tillagt; og for den Tid vilde han svare deraf; og som der skulde svares aarlig deraf en Fjerding Vin, saa vilde han til nu anstundende Sejermere vor Frue betale samme; skulde Brevene, naar de fandtes, bevise, der restede noget i hans Forældres Tid, saa vilde han tillige med hans Sødskende samme betale.

Ao. 1576 den 17. Oktober holdtes Landemode udi Maribo udi gejstlige og Ægteskabs Sager af Lensmanden velb. Albret Oxe til Nielstrup, Superintendent M. Niels Jespersen, de 4 Provster, Jørgen Christiensen i Østofte, Christoffer Pedersen i Sandby, Lavrits Jørgensen i Maribo og Mads Brun i Stokkemark, og flere Præstemænd. Da blev forhandlet efterfølgende:

1. Først blev samtykt, at Landemode skulde holdes tvende Tider om Aaret udi Maribo, Tamperdagen, som falder om Pinsetid og om Michelsmisse Tid, eftersom tilforn. Der var ingen Notarius Consistorii tilstede, men hver Provst antegnede Sager og Dom udi sit Herred, og skulde dennem fra sig give beskrevne; og lovede Bi-

skoppen at fly en kgl. Befaling, at der skulde tilskikkes en svoren Notarius Capituli som udi Fyn.

2. Hr. Anders og Femø Mænd vare i Rette, og blev deres Klagebrev over Hr. Anders oplæst, men ikke hans over dem. Han og Hans Jyde bleve forligte. Saa blev Hr. Anders af Provsten tildømt at stille Lensmanden tilfreds for de 2de Mænd, han havde slaget paa Munden, som Mændenes Klagebrev indeholdt. For Resten besvarede Hr. Anders deres Klagemaal saaledes, saa at Øvrigheden ikke fandt Aarsag at sætte ham af sit Embede, men blev indsat af samtlig Øvrighed i sit Kald igjen, af hvilket han nogen Tid havde været suspenderet.

3. Femø Mænd lode læse et Brev givet af Kong Christian, af Dato 1537, lydende at Femø Mænd, som en Tid lang havde søgt Fæø Sogn, maatte være forlovet at kalde sig en Sognepræst for de Aarsager, som samme Brev formelder, dog saa at de skulde fly hannem sin rettelig Underholdning. Dette Brev lode de læse i den Mening, at de derved beviste, at de maatte antage hvad Præst de vilde, og forskyde ham igjen, naar de vilde.

Ao. 1576 visiterede Provsten Tirsted. In hac visitatione reddidit præpositus Dño Petro Hvid syngrapham ipsi scriptam aliquando de re sacramentaria, in qua tuetur errorem Hemmingii, qvam ¹⁾ quia ipse recantaverat, hic quoque discipulus imitatur ²⁾ præceptorem.

Ao. 1577 visiterede Provsten Rødby, da han iblandt Kirkens Bøger fandt saadan Mangel: En gammel, skjøn Gradual af Pergament, kostede (som for udi Bogen skriftligen bevises) 38 Mk. lybsk, er fordærvet skaaren og Pergamentet bortstjaalet; item nok en anden ligesaa.

Femø: Almuen blev advaret at vogte sig for Trolddom, med hvilket en Part har temmelig været forgiftet af Anders Høg, som blev brændt her paa Landet, som Brev

¹⁾ Formodentlig Afskriverfejl for: qvem (sc. errorem).

²⁾ Her skulde vel læses: imitetur.

og Bevisning noksom udviser. Saa er og funden paa Femø syngrapha defuncti diaconi magica, sc. Exorcismus for Ikt og Brud.

Hillested: Almuen klagede paa Degnen, som var en Discipel af Maribo Skole: 1. Han var ikke tilstede at følge Præsten til de syge og skrive de syges Testament paa deres Sotteseng. 2. De kunde ikke faa læst hvis Breve og Befaling, som kom fra deres Husbonder. 3. Han var ikke tilstede, naar Lig skulde begraves. 4. Der blev ikke ringet Fredsklokke Aften og Morgen. 5. Degnen lader ikke hegne og frede med Almuen paa deres Rugmark, og fik de derover Skade paa deres Korn. 6. Degneboligen staar rent øde og forfalden. 7. Almuen begjærede en Sædedegn igjen som af Alders Tid. — Degnen klagede paa sin Rente. Almuen svarede: Ligesom han tjente, vilde de lønne ham. — Hvorpaa Provsten alvorligen foreholdt Almuen Kongens strænge Befaling om, at Degne skulle tages af Skolerne; saa at de desaarsag lod sig sige og lovede S. Knuds Dag at give ham sit Almissekorn og Rente.

Ao. 1578 visiterede Provsten Jerindelev og Oulstrup Menighed, hvor da Præsten beklagede sig højligen over de mange ubodfærdige Syndere, den Menighed var fuld af; thi naar han straffede Drukkenskab, Horeri, Skjørlevned, fremture de alligevel i deres onde Levned og foragte Kirkens Straf, og enten selv forsvare sine onde Gjerninger, eller faa deres Herskabs Forsvar; saasom en ugudelig Møller, der har sin Ægtehustru og ligger i Horelevned alligevel med en Skjøge, som han drager omkring med til Markeder og Værtshuser. Han forsvares af velb. Mogens Gøjes Foged, Jørgen Tydsk. Ligeledes forsvarer han (c: Fogeden) ogsaa en deres Bonde, Rasmus Gjeldsløf, imod Præsten, som vilde have ham tilrettesat og straffet, fordi han saa sædvanlig huser løse Skjøger, som komme til Sognet, iblandt andre de 3 landkyndige Horer, sc. Mackenchoufve, Skuløre, Chyrstine Veitz etc.

Torpe, hvor Provsten advarede Almuen om at give Korsebør og Jordefærdspenge, item at afskaffe de uskikkelige Sognestevne, ikke huse de løsagtige Kvindfolk etc.

Aageby: Om Korsedage at holde blev Præsten og Almuen saa forligt, at Præsten skal holde Bededage udi Aageby Kirke og saa tage der sin Korsemad saa vel som udi Landet Kirke.

Ringsebølle: Almuen begjærede at faa Aftensang Paaske- og Pinsedag, item at Messe og Gudstjeneste maatte holdes i et Hus i Ringsebølle, naar de for Vandflod ikke kunde komme til Kirken. Dem blev svaret, i saadan Fald kunde de søge til Rødby.

Taagerup: Provsten befalede endnu, som ofte forhen, at den slemme Maling i Kirken skulde udslettes. Item, Præsten blev paamindet, fordi der var 9 Faddere til et Barn.

Bursø: Baptismus puero a pastore collatus est absque præfatione, nec recitavit integre secundum articulum symboli; item Catechismi recitatio neglecta. Præsten klagede, at Bønderne ikke vilde føre ham hans Korntiende, men han maatte selv hente den paa Marken.

Ao. 1583 visiterede Provsten Skjørringe, hvor Sognevilkaars Brev blev oplæst og samtykt at skulle besegles. Vidit ibidem præpositus schedulam quvandam magicam, quam, sicuti suspicio ferebat, quidam D^{nus} Symon Nachschoviæ habitans ediderat. Item D^{nus} Simon favorem matronarum quarundam habet eo, quod res furto ablatas possit restituere.

Torpe: Degnen blev paamindet at lade sine Qvinkelnoder. »Magnam ubiqve invenio negligentiam tam paistorum quam tutorum in portanda tabula in usum pauperum. Pastores putant sufficere tribus summis festis onerare ecclesiam pro danda eleemosyna; verum admoniti sunt, ut in quolibet die festo, qui sanctificatur juxta ordinationem, circumportent tabulam pauperum, modo velint evadere mulctam magistratus«.

Ao. 1587. 5. Søndag Trin. visiterede Provsten Fæø Kirke, og befandt da Provsten, at den ny Klokke, som Michel Westfal, Borger i Rostok, havde støbt nu anden Gang, vægtig $5\frac{1}{2}$ Skpd. 21 Pd., var Menigheden tjenlig. For denne Klokke blev Menigheden ham skyldig foruden det, ham forhen var betalt, 117 Daler, til hvilken Summa at afbetale alle Gaardmændene paa Fæø og Vejrø, i alt 70, bleve ansatte hver for $5\frac{1}{2}$ Mark. Samtlige Husmænd og Pebersvende for 14 Daler, og Kirken selv skulde nu denne Tid betale det øvrige, som var 6 Dlr. 3 Mk.

Femø: Almuen blev paamindet om Helligdagsbrøde og Fastelavnsrey etc.

Askø, hvor Provsten med Præsten var paa Askø-Ting med Almuen og der forelæste dem de kgl. Forordninger og Befalinger samt Ordinansen, for derved at tilskynde dem at give Præsten den Rettighed, de vare ham efter Loven skyldige.

Anno Domini 1588 die 29 Juni in Templo Holeby congregatis pastoribus et ædituis provincialibus omnibus literas suas credentiæ episcopales per præpositum prælegi curavit [episcopus, M. Jacobus Matthiæ], omnemque clerum juramento ad obedientiam juxta verbum Dei et ordinationem suo officio præstandam obstrinxit et obligavit. Præpositus ipsi assiduus fuit comes in hac visitatione.

Ao. 1589 visiterede Provsten Hillested; da var der kostet en ny, skøn Altertavle ¹⁾.

Taagerup: der var den Gang 7 bekjendte Horer foruden den, som sad Skrifte; deres skammelige Levned blev lastet, og [de bleve] truede at jages af Sognet, om de ikke bedrede sig.

Torpe: Provsten paamindte Almuen ikke at huse eller hæle de ubodfærdige Skjøger, som findes i Sognet.

¹⁾ Ved Visitatsen 1586 i Hillested bemærkes: Der var ingen Altertavle, hvorover Kirkeværgerne bleve befalede at taxere hver Bomannd i Sognet for 1 Skp. Byg, og derfor lade bekoste en liden Tavle med Herrens Nadverord paa.

Tirsted: Iblandt dens Messeklæder var ogsaa en gammel Chorkaabe.

Jerindelev: Endskjønt Sognepræsten Hr. Mouns Hansen fik et godt Skudsmaal af Menigheden, dog maatte Provsten tiltale ham for disse vitterlige Laster, nemlig: Drukkenskab, ufornuftig Omgang med sin Hustru og Forsømmelse i sit Embede ¹⁾).

A skø visiterede Provsten den 9. Sept., og der gav Bønderne tilkjende, at Biskoppen nu havde skrevet til Lensmanden, velb. Niels Friis paa Nykjøbing Slot, for deres Sognepræst, Hr. Peder Nielsen, angaaende den Vrangvillighed, de beviste i at yde ham det, som Ordinansen tillagde ham.

Femø: Præst og Degn fik et godt, ærligt og christeligt Vidnesbyrd af Sognefolket i Lærdom, Embede og Levned, og Almuen fik Vidnesbyrd af dennem for Lydighed i Rente og Rettighed.

Fæø: Provsten formanede Sognefolket at holde den Skik og Forordning, som paa Landet sædvanlig har været udi mange Aar, at give en Søsling til Vin og Brød, naar man gik til Alters. Item at holde den ærlige Skik, som har været udi Christendommen med Hædersoffer, som naar Børn christnes, Kvinder gaa i Kirke, og Brudefolk vies etc.

Ao. 1590 visiterede Provsten Nebbelunde, hvor Almuen blev forbuden Klokkeklemten til Bymode eller anden verdslig Handel, saa og den ugudelige Juleleg, som der holdtes.

Ringsebølle: Kirkeværgerne havde intet bygt eller bedret Kirken siden seneste Aasyn 1586, hvilket Provsten vilde angive for Lensmanden. Provsten besaa Kirkens Blok, hvorudi var Kirkens Breve. De vare slet forraadnede og fordærvede med Indsegl og alt, Æsken med, som

¹⁾ Herom findes en Del mere i Rogerts Uddrag af Visitatsbogen (jvfr. Kirkehist. Saml. II, 181—4).

Brevene stod udi; og fandtes udi Æsken ikkun et Stykke af et Pergamentsbrev og nogle Indsegl.

Holeby: Provsten besaa den ny Altertavle, som havde kostet: til Snedkeren 8¹/₂ Dlr., Maleren 32 Dlr. 24 Sk. tilsammen at betale. Formanede Provsten Almuen, at de vilde give i Aar 1 Skp. Byg, fordi Kornet er meget ringe for Almuen, og et andet Aar 2 Skp. eller 1 Skp., og det tredie Aar 1 Skp.

Thorslunde: iblandt Kirkens Klenodier var en uforgyldt Sølvkalk, et Pateen af Tin, en liden Vinflaske, et Ildkar, en Tinkalk, en liden Primklokke. Messeklæderne vare saa slemme og uskikkelige, at ingen værre var i Fuglse Herred. De fem Betlere, som vare indskrevne i dette Sogn forrige Visitats, ere en Part døde, og er den fattige Almue meget besværet med Fattigdom og Armod i denne haarde og dyre Tid. Kirkeværgerne bespurgte Provsten, om Sognemændene skulde bygge og forbedre noget paa Kirken, siden den efter kgl. Befaling skulde nedbrydes. Provsten svarede, de fik ved Kirkeregnskab forespørge sig derom hos Lensmanden.

Fuglse [Kirke] var ikke bygt og forbedret siden sidste almindelige Aasyn; havde 270 Mk. i Forraad at bygges for. Sognepræsten vilde ikke tale om den Mangel, han led paa sin Rente hos en eller anden i denne haarde og dyre Tid.

Jerindelev: der indførte Provsten den Dannemand Jørgen Pedersen, oplæste for Almuen hans Kaldsbrev, item Kollatsbrev, dat. Aalholm d. 1. April 1590. Om Præstegaards og Oulstrup Kirkes Breve, item Inventarium til Jerindelev Præstegaard havde Provsten taget Forvaring af Hr. Mouns¹⁾. Samme Brev overleverede Provsten til Hr. Jørgen.

Aageby: Sognepræsten og Degnen fik et godt Vidnesbyrd af velb. Peder Grubbes Frue og menige Mand.

¹⁾ Denne havde afstaaet Embede for at undgaa videre Retsforfølgning.

Iblandt Klenodierne var en skøn forgyldt Kalk og Disk, en liden Klokke. Sognepræsten, Hr. Hans Hansen i Landet, blev befalet af Provsten at købe en ny Bibel til Aageby for Kirkens Penge.

IX.

Halsted Sognevilkkaar.

Efterfølgende Stykke, der uden Tvivl er fra Aaret 1580, paa hvilken Tid det omtales, at slige »Sognevilkkaar« udfærdigedes for flere Sogne paa Laaland ¹⁾, er et ganske mærkeligt Vidnesbyrd om Sandsen for at holde god Skik paa det kirkelige og sædelige Omraade. I kulturhistorisk Henseende fortjene disse Sognevedtægter Opmærksomhed ved Siden af de ganske vist talrige Beviser, som lade sig samle, for, at netop paa Laaland stod det kun daarligt til i sædelig Henseende paa den Tid. Thi de vise, at man ikke lukkede Øjnene for Ondet, men var betænkt paa at raade Bod derpaa ved frivillig Overenskomst, uden dog at paakalde Øvrighedens Hjælp. Desværre mangle en Del af Artiklerne i den eneste Afskrift, vi kjende; men det levnedes er dog betydningsfuldt nok til at fortjene at fremdrages.

Halsted Sogns Vilkaarsbrev.

Vi efterskrevne Christopher Jørgensen, Sognepræst til Halsted Kirke, Arlid Jacobsen udi Halsted Kloster, Jens Søverenens, Foged paa Sæbygaard, Anders Jyde og Lavrits Skoning, Kirkeværger sammesteds, Rasmus Kølle i Karleby og Michel Skoning udi Halsted, med menige Bønders og Bomænds Samtykke, gjøre alle vitterligt med dette vort

¹⁾ Omtales i en Række Bestemmelser vedrørende kirkelige og sædelige Forhold vedtagne af samtlige Provster paa Laaland i en Forsamling holdt i Sandby den 8de Juni 1580 (se følgende Artikel).

aabne Brev, at efterdi vi have forfaret, hvorledes nogen adskillig Uskikkeligheds Uordning og ugudeligt Levned sig begiver her udi Sognet mod Guds Ord og Kgl. Majestæts, vor allernaadigste Herres, Ordinans og anden god Kirkeskik, hvormed Gud højlig fortørnes, fromme Christne forarges, og høj bemeldte Kgl. Maj.s Ordinans overtrædes: Da paa det saadan forargelig Handel nogenledes kan forhindres og, saa meget som muligt er, afskaffes og nederlægges, og Guds Ord og forbemeldte højlovlige Ordinans kan desbedre holdes ved Magt og forfremmes, da have vi med vore ganske Sognemænds Vilje, Vidskab og Samtykke, og paa vor gunstige Øvrigheds gode Behag, samtykt og fuldbyrdet disse efterskrevne Vide og Vilkaar, som skulle ubrødelig holdes af menige Sognefolk her udi Sognet, udi den Agt og Mening, som forskrevet staar, under saadan Pøn og Straf, at hvilken samme Vide og Vilkaar modvillig bryder og overtræder, skal være falden til sin Husbonde for N. Bymændene 1 Tønde Øl og fattige Folk 2 Mark Penge. Og lyder samme Vide og Vilkaar udi saa Maade, som efter følger.

1. Først at ingen skal befatte sig med Stolestade udi Kirken, uden den som paa Boligen bor og svarer for Gaarden, som samme Stolestade haver af Arildstid tilligget, uden saa er, at der er udi samme Stol Rum tilovers, og man det haver med Stolebroder og Søster deres Ynde og Minde.

2. Item hvilken Dannemand eller Dannekvinde, som vil tage nogen fremmed udi Stol til sig; da skal han eller hun selv saa længe rømme Stolen, med mindre end der er Rum og Plads tilovers. Det samme er ogsaa sagt¹⁾

.....

¹⁾ Et Blad var udfaldet af det originale Haandskrift, den Gang P. Rogert i sin Tid afskrev samme.

[8]
 og maa ingen grave Grav til noget Lig Sognepræsten
 uadspurgt.

9. Item efterdi Kirken er Guds Hus og menige
 Mands Sognekirke, da er man pligtig at hjælpe til Kirkens
 Bygning og Forbedring, og besønderlig med en Dags Ar-
 bejde, naar som Kirken nogen stor Bygd haver behov.

10. Item skulle vi ogsaa være Guds og Øvrigheds
 Befaling hørig og lydige at holde de budne hellige Dage
 efter Ordinansen og Recessen, og søge vor Sognekirke,
 uden saa er, at Herskabs Bestilling og andet lovligt For-
 fald det forhindrer.

11. Item efterdi mange Nøds Aarsager forefalder,
 som os tvinger at bede Gud om Fred, Naade og timeligt
 Vejrlig og anden Nødtørftighed, da ville vi ogsaa holde
 ved Bededage om Ugen, Gud til Ære og vor Tro og
 Levned til Forbedring.

12. Item skulle vi holde vore unge Børn og Ung-
 dom til Børnelærdom efter Ordinansen paa de 4 Tamper-
 dage om Aaret og andre hellige Dage, eftersom Præsten
 tillyser af Prædikestolen.

13. Item efterdi vi og det selv forstaa, at det er
 Gud til Fortørnelse, usømmeligt og ugavnligt at holde
 Gudstjeneste for drukket Folk og utimelig og utilbørlig
 Tid, da have vi samtykt, at paa den anden Bryllupsdag
 skal Brud og Brudgom med deres hæderlige Bryllupsfolk
 komme til Kirken om 10 slet udi det seneste, at holde
 Guds Hus og Tjeneste udi den tilbørlige Reverens og
 Værdighed, som det sig bør, saa der da intet handles
 uden det, som tilbørligt er.

14. Item efterdi det er Øvrigheds alvorlige Befaling,
 at den ugudelige og uskikkelige Voldermisse og Mid-
 sommers Nattevagt skal være aldeles afskaffet og neder-
 lagt, da skal den ikke heller tilstedes hos os, under den
 Pæn og Straf, som forskrevet staar.

15. Item efterdi det er Kgl. Majestæts, vor aller-naadigste Herres, strenge og alvorlige Befaling, at man skal vide fremmed Folks Vidnesbyrd og Besked, som kommer her ind udi Riget og søger af eet Land og i andet, da have vi samtykt, at ingen skal huse eller hæle nogen ubekjendt og fremmed længere end 14 Dage i det længste, uden saa er, han giver sit Herskab, dernæst Sognepræsten det tilkjende, saa de kunne høre og se den fremmedes Vidnesbyrd og Besked der fra, som han er kommen ¹⁾.

16. Item efterdi her findes og udi Sognet saa vel som andensteds overmaade stor Guds Fortørnelse, Skjændsel og Forargelse med en Hob løsagtige Skjøger, som føre menligen et uchristeligt Levned med Boleri og Skjørlevned, og ville sig ikke alvorligen rette og bedre: da paa det vi udi saadan deres Synd og Synds Straf ej skulle vorde delagtige, have vi samtykt, at saadanne ubodfærdige Mennesker ej skulle huses og hæles, men med Øvrigheds Hjælp forvise dem af Sognet, indtil saa længe de sig alvorligen ville rette og bedre.

At saa udi Sandhed er ganget paa almindelig Sognevne, som forskrevet staar, det vidne disse forskrevne Mænd med menige Sognemænd.

X.

Forhandlinger og Vedtægter fra de laalandske Provsters Konvent 1579—80.

Under 13. og 14. April 1579 udgik der kgl. Befaling til Biskopperne om, at de til førstkommende S. Hans Dag

¹⁾ P. Rogert bemærker ved denne Artikel: »Anno 1579 d. 8. Aug. ved en Samling i Rødby besværede Morten Venstermand, Peder Hvitfeld og Knud Bilde sig for (Stifts)-Lensmanden Hack Ulfstand over de fremmede, som komme her ind i Landet at tigge, hvor-

skulde indfinde sig i Kjøbenhavn for i Forbindelse med nogle af Rigsraadets Medlemmer samt Universitetets Professorer at forhandle om en kristelig Skik og Ordning af Ægteskabslovgivningen¹⁾. Da Biskop Niels Jespersen i Odense antog, at der kunde blive Lejlighed til samtidig at forhandle om andre kirkelige Fornødenheder, tilskrev han i Maj s. A. Hr. Jørgen Christiensen i Østofte, Senior blandt Laalands Provster, »at han og de andre Provster skulde antegne, hvad Poster in materia religionis, som kunde eragtes fornødne at spørges om og fremsætte in Synodo Superintendentum Hafniensi celebranda ipso die Johannis Baptistæ«. Disse Poster skulde de tilsende Bispen »beskrevne« inden Pinsedag. Som Følge heraf samledes Laalands fire Provster d. 3. Juni 1579 i Østofte, hvor de efter Vedtagelse af en Række Artikler om kirkelige Brøst tillige tog følgende Bestemmelse angaaende et Møde, de aarlig vilde holde kort efter Pinsedag til Forhandling af Kirkens Tarv²⁾.

In nomine Domini nostri J. Christi, amen.

Anno Dñi 1579 die 3. Junij congregati fuerunt Præpositi in Lollandia in Parochia Østofte ad expedienda aliqva religionis negotia etc. Ibi unanimiter fecerunt hoc foedus.

Nos, qvorum nomina ascripta sunt, et qvi in Lollandia (Dei beneficio) sumus Presbyterorum et Ecclesiarum Præpositi, notum facimus, qvod in Parochia Østofte 3. Junij 1579 congregati fuissetus de articulis qvibusdam ad materiam religionis pertinentibus deliberaturi, qvi ad Sy-

ledes en Part af dem have bedragelige Breve at fare med. Da gav Siftslensmand H. Ulfstand Provsterne denne Befaling og ved dem Præsterne, at de ikke skulde lyse for saadanne, førend de havde set Lensmandens Paaskrift paa deres Breve.*

¹⁾ Se Danske Kirkelove II, 297—8.

²⁾ Rogerts Saml. Fol. 290 b—92 b.

nodum omnium Superintendentum totius regni Hafniæ celebrandam etc. juxta mandatum superintendentis nostri observandissimi mitterentur. Eo in tempore expendimus officii nostri gravamina juxta terræ, quam inhabitamus, conditiones, eo quod longo intervallo a Superintendente nostro remoti, in causis dubiis ejus Dignitatem consulere semper non possimus, quapropter nos invicem unanimi consensu obligamus ac foederamus, et per præsentem schedam nos obligatos oc foederatos esse testamur, ad observandum annum quendam Conventum alternatum paulo ante omnium provinciarum Colloquium, ipso die Mercurij post Pentecosten. In quo Conventu nos ipsos nostraque officia una cum Pastorum officiis hujus terræ omnium, quantum debemus et possumus, ex gratia Dei cum Christiana institutione, piis admonitionibus ac rectis consiliis regere, corrigere et emendare studebimus, idque spiritu lenitatis juxta regulam verbi Dei et Regiæ Majestatis Ordinationem Ecclesiasticam. Quam correctionem et emendationem debet quisque nostrorum pio ac candido animo, quemadmodum decet Christianum, suscipere ac sustinere, juxta verbi Dei præscriptum, sine omni invidia, calumnia ac præjudicio. Eadem ratione nos quoque obstringimus ad mutuuum auxilium in causis ecclesiasticis ac civilibus, si quando res postulat nostram invicem operam ac præsentiam. In cujus rei majorem ac firmiorem evidentiam, quod ita foederati simus, subscripto singuli suo syngrapho testamur.

Georgius Christianus m. p. Christophorus Petreus m. p.
Laurentius Georgii m. pp. Matthias Brunonius m. propria.

De ved de laalandske Provsters Møde d. 3. Juni 1579 vedtagne Artikler have i en dobbelt Form, dels paa Latin (i Rogerts Saml.) dels paa Dansk (i Karen Brahes Mnsr. 280). Da de i Hovedsagen stemme overens, om end den latinske Form indeholder adskillige Spørgsmaal, der

ikke findes i de danske Artikler, indskrænke vi os til Meddelelse af den danske Text.

Nogle Artickler, om huilcke Guds ords tienere wdi Loland ydmygeligst begierer Øffrigheds christelige Betenckelse, opscreffne effter Erwerdig oc Hoglerd Superintendentens beffalning, oc til Kiøbenhaffns Synodum fremsende, Aar M. D. lxxix i Junij Maanet.

1. Om Præste Kald.

Der begiffuer seg tid oc offte lang forhalning oc forhindring wdj præste kald, emod Ordinantzen, formedelst disse aarsager. Den første, at nogle welbyrdige Mend haffuer deres Sædegaarde wdj en Sogen oc boer paa en anden Sædegaard wden lands, oc fordi de ere beste Sognemend oc bør met rette det første kald, da forhales kaldet enten til deris personlig tilkomst eller scriftlig Myndighed. Den anden, at naar Almuen wdj nogen Sogen giffuer vij Mend fuldmact at kalde en præst met proustens raad, effter Ordinantzen, da bliffuer den wnderstundem partijsk, oc wille icke være de vij mend denne fuldmact bestandig, met mindre end de wille kalde effter deris wild oc beuilning, hvor aff offte kommer, at prousten oc kyrcken besueries met mange visitatzer wdj it kald. Huorfaare prousterne seg wnderdaanigsten forespørier, om der icke kunde sættes en wiss tiid, inden huilcken Ordinantzen kunde endelig oc foruden al forhalning fuldgjøres, oc huad straff almuen bør at haffue, om de wanbruge deris frijhed oc moduillig Ordinantzen foracter. Den tredie aarsage er, at nar nogen præst met døden affgaar, da wil Superintendenten, før end nogen kald gaar, were der om tilspurd, oc er imellom Odense oc Loland lang wey oc tree Færiested, oc er Spørsmal, huo budit offuer til Fyen skal bekoste, prousten eller kyrcken, oc huorledis

mand retteligen bør at pr[ocede]re ¹⁾ wdj præste kald effter Ordinantzten.

II. Om Synodal:

Superintendenterne haffuer ofte werit foraarsagit at beslutte nogle Synodalia, Ordinantzten til forclaring, om Clerckes Corrects oc Disciplin. Oc er Spørsmaal, huor wijt samme Synodalia maa gielde wdj Rettergang oc Dom, oc wor wnderdanigst at begiere en forclaring paa de Artickler wdj Ordinantzten de Disciplina et Correctione Clericorum etc., at mand sig der effter kunde haffue at rette wdj Præste Sager. [Om en Præstemand bør at sætte Borgen for Mommessag eller fængsles].

III. Om Prouste visitatz.

Nar prousten wdj sin visitatz paaminder Sognefolcket, at de skulde rette seg effter oc holde Guds oc kongelige Maiestates Ordinantzte, oc giffuer dennom aluorligen tilkiende, huad bryst oc feyl der wdj saa maade findis, da bliffuer en part moduillig oc støtzig, oc wdj Kyrcke oc Guds Hus begynder med Prousten at holde lige ord oc expostulere, giøre andre met seg wlydige oc gaa aff kyrcken, tør sige: Ja Ordinantz, Ordinantz; oc haffuer Proustens visitatz for saadan foract skyld sommestedtz ringe Anseende oc føye wdretning.

IV. Om Ceremonier.

Om Ceremonier ere Præsterne endrectige effter Ordinantzten, men effterdi kongelige Maiestatis, wor allernaadigste Herres, beffalning tilholder dennom ocsaa at rette seg effter den Skick, som holdes oc bruges wdj wor Frue kyrcke wdj Kiøbenhaffn, da er det nødsommeligt at wide ocsaa de Ceremonier, om de stemme offuer eens met Ordinantzten eller icke.

¹⁾ Her og flere Steder i det følgende er Papiret afslidt i Randen.

V. Om Børnelerdom.

Almuen er mangesteds fast forsømmelig oc wuillig, emod Ordinantzen, at holde deris børn wnder Sogne Diegnen til Børnelerdom, huor wel de offte paamyndes aff prousten oc presten etc. At der om kunde berammes nogen Straff imod de wlydige.

VI. Om Hellig dags brøde.

Ordinantzen oc Recessen offuertrædes gandske møget met Hellig dags brøde oc Søndags drick, før end Guds tieniste begyndes, oc end sommesteds wnder den samme. Item en part grofft bonde arbeide oc bestilling, som er Husreysning, Dungilde oc Møddingæct, faaretages om løffuerdagen, oc drickes offuer sommesteds til høy Dag etc. Oc Guds ords straff haffuer ey tilbørlig bijstand oc hielp.

VII. Om Bandsatte oc Sacraments foractere.

De Bandsatte oc Sacraments foractere straffes icke, som Ordinantzen wdkreffuer, om de end skjønt gaa saa forherdet heen wdj nogle aar, oc Guds ords tienere haffuer icke ydermere at handle met dennom effter Guds ord oc Ordinantzen, Oc wilde seg gierne forspørrie, huorledis de met saadanne fortrædelige oc wgudelige seg skulde tryggeligst paa deris yderste oc effter deris død forhandle. Oc effterdi derom findes adskillige lærde Mendis meninger, som Hellige Lutheri oc andres, da wor for nøden, at haffue e[ffter] Guds ord en fast oc bestandig Mening.

IX. Om Naffnløse børn.

Saa møgit som dette stycke er anrørendis, da retter presterne seg effter Guds Ord oc Ordinantzen met wnderuiisning oc trøst hoes fromme Christne, som denne Modgang hender. Men met saadanne børns begraffuelse er icke alle wegne vniformitas; somme præster begraffuer dennom met Ceremonier som andre døbte børn, somme

haffuer her til rettet sig effter det Kiøbenhaffns Synode Decret: *Infantes non baptizatos interim tamen mortuos sepeliant in Coemiterio, non tamen requisita ad sepulturam parochi pre[sen]tia, nec pulsu, nec scholasticorum cantu.* Nogle lerde Mend mene, at Guds ords trøst bør at skee hiemme, ellers kand den aff de wforstandige wanbruges, somme predicker den obenbarlig offuer saadanne børns begraffuelse for liig predicken.

X. Om Brullup.

Guds ords tienere begierer ydmygeligst oc wnderdanigst for Guds æres skyld, at den wskickelig forhalning oc forhindring met Guds tieneste, som seg mangesteds tildrager paa Br[ude] mandag met høymiddags oc eftermiddags kyrcke tieneste, oc det for en part druckit oc wbequemt folck etc. kunde betenckes oc berammes wdi timelig og bequem tid. Oc om Brullups høytid bør icke at forholdes wdi Jule H[elg] oc faste tid.

XI. Om Aagerkarle.

Ordinantzen tilholder præsten at formene Aagerkarle [Her]rens Naders delactighed. Recessen tilsteder nogen Aager [med] beskied. Guds ords tienere beder her wdj wnderdannigst at raadføres, huad de her wdj maa gjøre met en god [sam]uittighed oc effter Guds Ord, Ordinantzen oc Recessen wkrenckede.

XII. Om Capellaner.

Om de Capellaner, som ere duelige oc bequemme wdi [lerdom] oc leffnit, oc haffuer troligen oc wel faarestaait deris [embede] wdj kyrcke tieneste iij eller iiij aar her wdj landet, bør [icke] at were it kald nermere, effter leyligheden, end den [som] kommer nyes fraa Studium eller andensteds. Item [om] Capellaner maatte icke nyde de iij dags offer, som begynt er, met Kong^e Matt^s wor aller naadigste Herres hielp oc beffalning.

XIII. Om wdueelse.

Om Sognepræsten bør nogit at raade wdj deris Capellaners oc Deignes wdueelse, oc dennom siden præsentere Superintendenten, oc Diegnene Stigs Lensmand.

XIV. Om Sognesteffne oc anden wskickelighed.

Der skier mangesteds paa Sogne steffne Guds store fortørnelse met Banden oc Suerien, trusel oc wndsigelse, oc anden haanlig tiltale. Item nogle ligger oc nogle gaar at spacere omkring kyrckegaarden wnder Messe oc Guds tieniste. Item sommesteds kommer nogle fremmede met deris waare oc wille bruge kiøbmandskab om Søndagen paa kiergaarden eller wden faare etc. Om Sognefogeden burde icke at giffue Øffrighed saadan wskickelighed tilkiende, at de wilde nogit rette der offuer.

XV. Om Troloffuelse oc anden wkyskheds Synd.

Troloffuelse wanbruges møgit her wdj Loland oc besuerier werdslig Øffrighed, som raader wdj saadanne Sager, ia besuerier oc forarger mange Samuittigheder, wdj saa maade. Nar tho personer ere loulig sammen troloffuede, da begynde de (besynderlige Encker) at holde Hus oc søge Seng met huer andre. Item festemøer gaar saa lenge til festemanden, at hun bliffuer fructsommelig, oc kand ingen wnderuijsning oc formaning hielpe emod denne wrange Mening, som en part haffue, som holder Troloffuelse for it fuldkommet Ecteskaff. Der effter giørre de dennem met huer andre Momme Sager, om erlig rycte oc naffn, førend de bleffue troloffuede, huorfaare en part wndrømmer, oc lader det arme Quindfolck sidde bedragit. Sammesinde skier det, at nar festemanden haffuer besoffuit sin festemøe, saa begierer hand saa stor Hiemfferd, som forelderne icke kand leste oc formaa, ellers wil hand wende dennem Halene (som de sige). Item obenbarlig Jomfrukrenckelse, nar som en skiender iij eller iiij effter

huer andre, bliffuer kun med den wanlig Recessens straff sommesteds. Item Skiørleffnit haffuer faait flux offuerhaand oc gaar heen foruden werdslig straff. Item nar som Horerij obenbarlig bedriffues, oc Horen trenges saa langt, at hun sigter oc sager Horkarlen inden Tinge, da wises hand sagesløs hiem, fordi hun hannem det icke offuer kand beuijse (om Øffrighed saadant hiemmelig straffer, maa Gud wide). Men wnder saadant skjijn wnder gaar Hoerkarlen kyrckens Ret, mange til forargelse, oc slig wgudelig gi[er]ning til des ydermere fordistelse, oc der met findes mange wæcte børn, som aldrig mand wed Faderen til. Oc bliffuer samme Hoerkarle der met wdj land oc ly, om de end falde saa iij gange imod Recessen. Item Barhof[fuet]gang oc haarhorer gaar mangesteds wstraffit bort, oc saadanne spotter til met oc siger, at de icke wille sætte paa hoffuedet, før end (met ære sagd) det støder p[aa] beltet. En part drister sig til at lade seg wije wdj Ecteskaff met Brude Smycke, endog de ere fructsommelige med barne. In summa at sige, disse besynderlige synder ere indflødne her wdj Loland som en Syndflod etc. Huilcket Gud seg offuer forbarme.

XVI. Om forruct giedslig Godtz.

Ordinantzen, Recessen oc Kongelige Matt. wor aller naadigste Herres beffalning wnder Datum 1571 ¹⁾, som liuder om [det] præsterne oc kyrckerne er forruct oc fraakommit etc. [haff]uer prousterne oc præsterne wnderdannigst rettet seg [effter] oc wdi it clart Register samme forruct fraa kyr[cker] oc præster oc nogle Herreders wingodtz forfattet, oc samme Register Superintendenten antuordet, Kong^e Matt^s Hogmectighed at lade offuerantuarde.

¹⁾ Trykt i Ny kirkehist. Saml. IV, 386—88.

XVII. Om tyend.

Begiffuer seg mangesteds emellom præsterne wenighed om tyenden aff den Jord, som ligger inden it andet [sog]nefang, oc bonden, som Jorden eyer, boer wdj it [andet] Sogen: huilcken præst tienden bør met rette, enten den, wdj hues Sogn bonden boer, eller den, wdi hues Sogen Jorden er beliggendes. Denne Artickel er fran almindelige Landemode opsæt, der om at wide Kongelige Matt^s naadigste Mening.

XVIII. Om Wolborgmisse Nat.

Øffrighed haffuer paa Kongelige Matt^s naadigste behag ladit aluorligen forbiude wdi mange Landemode de[n ska]delige, wskikkelige oc forargelige Natuect om Wolborg oc Sanct Hans Nat, oc haffuer dog mangestedtz ingen lydig-
hed, fordi der efterfølger ingen straff.

XIX. Om fremmede.

Kongelige Maiestatis, wor aller naadigste Herres beffalning om fremmede folckes windesbyrd oc beskied forsømmes paa Lands byerne, fordi Bonden huser, huem hand wil, oc end oc halffue aar offuer, sin Øffrighed oc Hosbonde wuitterligt, oc wed præsten der aldelis intet aff, før end hand wnderstundem kaldes at besøge de fremmede paa deres Sotteseng, oc da finder hand hoes en part liden god beskied entten om deris tro eller leffnit, eller huorfraa de ære komne. Ja mange fyndes, som mand kand siden spørre at were rømde aff land oc lye for deris obenbarlige misgierninger.

XX. Om Kyrcketieneres efterleuendes Encker.

Ordinantzen formelder, huorledis Kongelige Maiestat, wor aller naadigste Herre, wil (nar tiden sig begiffuer) were naadigsten omhyggelig for kyrcke tieneres efterleuendis Encker oc deris faderløse børn. Oc tacker alle

kyrcke tienere wnderdanigst oc ydmygeligst hans Kongelige Hogmectighed, som saa naadeligen haffuer saadanne widuer betenckt wdj Kiøbenhaffns Vniuersitetz Fundatz. Oc wilde nu wnderdanigst bede, hans Kongelige Hogmectighed for Guds skyld wilde werdes tiil met it breff her wdj Stiffet samme frijhed stadfeste, oc at præsternes effterleuersker, saa wel de som boo paa Landsbyen som wdj Kiøpstederne, maatte den nyde.

XXI. Om Bededage.

Om Bededage maa icke engang om wgen holdes paa Landsbyen allene for Catechismi predicken skyld. Oc at Christi pinsels Historia maatte prædicke oc forfølges huer ouns dag om fasten.

XXII. Om Kyrckens Bygning.

Naar Kyrcken behøffuer nogen Bygning, da ære hendes tienere hende wuillig oc whielsom, oc mene, at de haffue kun Stigs Lensmand at suare met Ect oc arbeide, oc icke kyrcke wærie til nogens kyrckens behielpning etc. Er Spørgsmaal, om kyrckens tienere maa icke were hende en dags Arbeide plichtig om wgen, meden saadan Bygning paastaar. Wdj lige maade spørres der at: Om den Annexe Kyrcke, som haffuer god indkomst, nogle rede penninge wdj forraad, oc er forbygd wbrøsthouden, maa icke hielpe den fattige Annexe Kyrcke met nogle penninge til bygning.

XXIII. Om Kiergaard.

Christne Menniskes Leyersted oc Kiergaard holdes mange steds wskickelig oc wrenlig, for den aarsag at mange kiergaarde ere kun omhegnede met Tørne, oc det end il[de] nock sommesteds, oc kunde icke fræe for Queg. Almuen findes lydig oc hørsom sommestedts, oc effter Stigs Lensmands beffalning enten plancker eller murer omkring deris kiergaard, sommesteds ære de wranguillige.

Er Spørsmal, om Almuen bør icke alle wegne at holde deris kiergaard wed mact, effter som prousten wdj sin wisitatz dennom faaregiffuer effter Ordinantzen.

XXIV. Om Almisse korn oc Helemissemad.

Guds ords tienere giffuer wnderdanigst tilkiende, at wdj Stigtlenmands welbyrdige oc salig Hans Wrnes tid wdgik Salig oc Hoglofflig Konning Christians den tredies breff oc beffalning til Lolands Indbyggere om Almisse Korn oc Helemisse Mad at [lade] deris kyrcke tienere bekomme som aff gammel tid¹⁾ . . . effter som Copier aff samme breffue beuijser. Men effterdi Hoffuit breffuene bleff hoes Salig Hans Wrne, oc kand icke bekommes, da er Guds ords tieneres wnderdannigst begiering, at de maatte faa samme breffue fornyede.

Wij effterscreffne Jørgen Christiernssen, Christoffer Pedersen, Lauritz Jørgensen oc Mats Brun, præster oc prouster wdj Loland, giøre witterligt, at effter som Hederlig oc Høglerd Mand, Mester Niels Jespersen, wor kierre Superintendent, haffuer oss scriffteligen tilkiende giffuet den tilkommendis Superintendents Forsambling wdj Kiøbenhaffn (Gud giffue at begyndes oc endes til sin ære oc den rene Religion til [naa]dig beuaaring) oc oss aluorligen paamint, om hues bryst oc feyl, som seg her wdj Loland kunde begiffue paa Re[ligionens] wegne etc. at wi det skulde opscriffue, oc hannem sk[icke til] haande: Saa haffue wij nu saadan wor kierre Superintendentes christelige oc offuermaade gaffnlig paamindelse effter wor forstand oc formue paa det aller flitteligste [effter]kommit, oc met meninge Lolands præsters widskaff oc beraad disse Artickle sammenscreffuit om hues brøst oc mangel, som seg herwdj landit begiffuer emod Guds ord oc kongelig Matt^s Ordinantz, oc nu wor kierre Metbroder Her

¹⁾ Se Danske Kirkelove I, 182-3.

Jørgen Christiernssen met samme Artickle afferdiget, wor kierre Superintendent at besøge oc antuorde. Thij bede wij gandske ydmygelig hans Erwerdighed, paa wore egne saa oc paa meninge Lolands præsters wegne, at hand paa sit Superintendents Embedes wegne wil offuerueye dette lands leylighed oc wilckor, oc haffue det nu wdj denne tilbørlig tijd wdj god act oc indseende, effter som det gelder paa Guds ære oc hans christelige Kyrckes bestandighed. Den aldmectigste Gud hans Erwerdighed altid beffalendis til Liffs oc Siæls welfferd. Screffuit wdj Loland Midsommers dag Aar oc Manet vt supra.

Prousternes wnder scriftt paa deris oc menninge
Lolands præsters wegne huer met egen haandt.

Jørgen Christiernssen m. p. Christoffer Pedersen m. p.
Lauriss Jørgennssenn m. pp^a Matz Bruun manu p.

Den 27. dag Junij wdj dette aar kom ieg til Kiøbenhaffn, den 28. antuordet ieg Superintendenten dette Artickels breff. Den anden dag Julij drog aff Kiøbenhaffn igien oc kom hiem den 4. dag Julij. Gud were loffuit for lycksalig Reyse wed Jesum Christum, wor Herre, Amen ¹⁾.

Bent Hansen medt egen handt.

Peder Mattszen medtt egen handt.

Peder Hanssen med egen hand.

Anno 1580 den 24. Martij, paa almindelige Landemode wdj Mariboo, wdj alle prousternes neruerelse bekiende Hederlig oc Hoglerd Mand, Mester Niels Jespersen, Superintendent wdj Fyens Stiftt, at Her Jørgen Christiernssen haffde hannem wdj Kiøbenhaffn antuordet saadant it Artickels breff, lydendis wdj alle ord oc Clausuler, som

¹⁾ Dette er skrevet af Hr. Jørgen Christiernssen. Hvad de underskrevne Navne skulle betyde, kunne vi ikke afgjøre.

dette wnderscreffne. Oc Lolands prouster oc præster haffde ingen forclaring faait paa samme Artickle mere, end som prousterne paa denne dag haffde met hans Hoguerdighed seg om nogle besynderlige Artickle forspurd. Tijl windesbyrd scriffuer prousterne met egen haand.

Jørgen Christiernssen
med egen haand.

Christoffer Pedersen
met egen hand.

Lauriss Jørgenssenn
met egen handt.

Matz Bruun
mett eghen handt.

Skjønt Provsterne altsaa ikke havde sønderligt Udbytte af deres flittige Overvejelser af, hvad der kunde tjene til Kirkens Tarv, samledes de dog paany i Aaret 1580 efter den vedtagne Bestemmelse. Herom foreligger følgende i Rogerts Saml. Fol. 293—4.

Om Provsternes Forsamling udi Sandby.

Anno Dⁿⁱ 1580, die 8. Junii, congregati sunt præpositi in parochia Sandby, ubi hi infra scripti articuli in colloquio eorum propositi sunt commonefactionis gratia.

1. Ordinatio Dei et Regiæ Majestatis fideliter est servanda a pastoribus omnibus juxta præstitum juramentum.

2. Defectus ministrorum verbi in doctrina et moribus juxta verbum Dei et eandem Ordinationem sedulo ac diligenter corrigendi sunt. Hic quilibet præpositus suam vitam et doctrinam juxta cum aliis provincialium pastorum moribus examinandam proponet.

3. Uniformitas servanda est et in annuis et provincialibus colloquiis, quod vulgò Calente vocatur, et unde haberi potest optima colloqvii forma, et quis liber eligendus sit, qui pro concione et examinatione pastorum in hoc colloquio cum utilitate tractari potest.

4. Articuli Episcopo traditi a præpositis examinandi sunt, et servandum est, quod cum verbo Dei, Ordinatione

Regia et legibus civilibus quam maxime convenient, donec rectius aliquid de his articulis a clarissimo D^{no} Episcopo conclusum fuerit.

5. Dies precationis in qualibet septimana pro sola catechismi prædicatione observandus est, et deliberandum est, quis sit optimus et utilissimus tractandi Catechismi modus.

6. In omnibus parochiis ruralibus prædicabitur historia passionis Domini feria quarta in tempore quadragesimæ.

7. Baptismus domesticus a laico in necessitate collatus a pastore ad examen revocandus est, quando infans offertur in ecclesia pro hujus baptismi declaratione et confirmatione, ut sciatur, an vera forma juxta Christi institutionem sit collatus; sin minus reiterandus est. Item quæstio est, quot ad baptismum admittendi sunt compadres, ut possit etiam uniformitas in hac ceremonia observari.

8. Peregrini, cujuscunqve sint conditionis aut sexus, ad parochias advenientes ostendant pastoribus sua testimonia, antequam admittantur ad Ecclesiæ communionem, idque propter necessarias causas, ut exploretur cujusque religio et vita; 2. ut licentiosi famuli et suspectæ famulæ examinentur, quomodo observent quartum præceptum, et qualem vitam vixerint, ubi prius fuerant; 3. ne pastores onerent se alienis peccatis projiciendo margaritas ante porcos et dando sanctum canibus; 4. ut satisfiat Regiæ Ordinationi, quæ jubet a communionem arcendos eos esse, qui vitam vivunt suæ professioni contrariam; quomodo autem pastor sciat, quomodo peregrinus vixerit, nisi ostenderit fide dignis testibus aut scripto testimonio vitæ suæ honestatem et pietatem. Legat aliquis Lutherum in libello de bonis operibus quarti præcepti loco seu sectione 17.

9. De veneficis excommunicandis.

10. Admoneantur ministri verbi, ut faciant serio et fideliter suum officium data occasione circa sepulturam eorum, qui in extremis egerant forte magis hypocriticam quam veram poenitentiam, ut sciant Christiani, seram poenitentiam esse periculosam, utpote magis metu mortis ac iudicii extortam, quam ex seria pietate et ad Deum conversione extortam.

11. Notorii peccatores mittendi sunt ad magistratum civilem, antequam absolventur, ne pastores videantur velle gerere utrumque gladium.

12. Qvæstio est, qvomodo sit puniendus ille pastor, qui secreta colloqvii eliminat. (Horat: Ne fidos inter amicos sit, qui dicta foras eliminat).

13. An præpositi molestandi sint causis diaconorum civilibus audiendis et dijudicandis, cum Ordinatio nulla hujus officii faciat mentionem.

14. De remedio adversus illum Lollandorum fornicatorum Diabolum et de catalogo scortatorum faciendo. Item sive excommunicatus fuerit seu minus, antequam ad absolutionem admittatur, prius apud magistratum et partem adversam res ipsi sit composita, nam qui in contumacia adversus magistratum et partem læsam perseverat, is non habet veram poenitentiam et nulla resipiscentiæ aut conversionis initia.

Conclusio hujus conventus.

Præpositi, [qui] fuerunt congregati in hoc conventu et et deliberatione habita de præscriptis articulis, unanimiter consenserunt in omnes, præterea subscripserunt literis formatis ad modum literarum vel recessus, qui vocatur Sogne Vilkaar, in quibus multi necessarii articuli inclusi sunt, ut in ipsis literis patebit. Præterea hæc sequentia acta sunt.

1. Primo, singuli præpositi proposuerunt in medium doctrinam et vitam examinandam una cum pastorum omnium suæ provinciæ, ut si quid esset, quod ecclesiam Dei

offendere posset et opus haberet correctione, diceret quilibet pro sua conscientia id, quod æquum et justum videretur.

2. Subscripserunt formulæ collationis fraternalis Doctoris Petri Palladii laudabilis memoriæ, ut ista formula servetur omnino et per omnia in omnibus provincialibus colloquiis hujus terræ. Item liber, qui inscribitur Examen Philippi, pro concione et materia collationis eligendus et tractandus est tam in conventu præpositorum quam in colloquio pastorum, et a principio liber incipiendus est, ita ut Dominus Laurentius [Georgii], Præpositus Provinciæ Mosanæ, in cujus Ecclesia Præpositi Deo volente circumvoluto anno congregandi sunt, tractabit primum locum in Examine Philippi de Deo, qui locus postea in omnibus colloquiis a celebratore colloqvii prædicandus, et sic deinceps liber usque ad finem prosequendus est ordine, ut is locus examinis, qui a præpositis in eorum conventu proponitur [et] examinatur, idem et ab omnibus provinciarum pastoribus pro concione tractetur et examinetur. Deus omnipotens ac misericors Pater Domini nostri Jesu Christi dignetur ad suam gloriam et suæ Ecclesiæ ædificationem promovere hoc negotium propter Christum, Amen.

Breve til og fra Holger Rosenkrands.

(Fortsættelse).

168.

1628, Idib. Maji. (Helsingburgo). Holger Rosenkrands takker en af sine Sønner for hans Brev, og formaner ham til fremdeles med Flid at lægge Vind paa Studeringerne, men fremfor alt at stræbe efter Guds frygt, som er et Liv i Christus. »Derom beder jeg dig inderlig, at du aldrig vil glemme, at jeg, din Fader, der under graa Haar af al Magt higer efter hint uforgængelige Liv, har efterladt dig disse Formaninger.«

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

169.

1628. Ottho Giøe skriver til H. R.: »Solent ingenui debitores, Avuncule æternâ pietate venerande, qui majore ære alieno premuntur, quàm ut solvendo pares sint, ne suis suspecti reddantur creditoribus, sponte suâ creditores compellare, levibusque muneribus animos ipsorum placare, et productionem dierum ac terminorum afflagitare, quo interea eò majori nisu et studio de solutione sibi providere queant«. For saaledes at gjøre et lille Afdrag paa den store Taknemmelighedsgjæld, hvori han stod til H. R., skriver han dette Brev, der er affattet i en god Stil og fuldt af Ytringer af dyb Ærbødighed og inderlig Hengivenhed.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

170.

1628, 27. Juni. (Hafniæ). D. Jesper Brochmand tilegner H. R. sit Skrift »De Pontifice Romano«. Tilægnelsen begynder med følgende Ord: »Tuo exemplo clare doces et demonstras, quid afflictissimo hoc et prope desperato patriæ statu faciendum sit, e malis et miseriis, quibus undiquaque cingimur et arctamur, certam et securam liberationem ut impetremus. Lectioni sacræ intentus es: precibus devote vacas: mundum res suas sibi habere jubes: ad civitatem illam, cujus architectus est Deus, piâ solitudine adspiras: vitam ad monita et mandata Dei et Servatoris Jesu Christi religiosa sedulitate conformas: nihil nisi Deum et quem misit Jesum Christum cogitas: huic quomodo placeas, quomodo illi studia tua approbes, unice accuras. Gratulor tibi, Vir Illustris, hanc mentem, quam Deus ipse tibi inspiravit: et certum te volo, Deum illum, cui servis, Tibi et familiæ tuæ benedicturum« (etc.).

171.

1628, Cal. Jul. (Ex Museo meo anachoretico in patria exulantis, qvi hæc scribo Helsingburgi). Holger Rosenkrands skriver til sin Søn Erik og roser ham for et vel stilet latinsk Brev, han havde modtaget fra ham, og lægger ham derhos paa Sinde, at næst Guds-frygt burde han lægge Vind paa Sprogfærdighed, »ne elingvis conticescere cogaris aliquando, ubi ut loqvaris, usus maximè et opus fortè futurum sit«. — Samme Dag skriver H. R. ogsaa et Brev til sin Søn Otte, hvem han særlig opmuntrer til Flid: »teipsum aggredere et excute, animum sume, et qvod nativâ indole jacere tibi deprehenderis, studio et vigilantia excitare et firmare contendas«.

Afskrifter i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

172.

1628, 20. Juli. (Otthoniæ). Svend Pedersen skriver til H. R.: »Quantum ab ubertate creditorum tibi talentorum debeas Christo tuo, quâ latissime patet Regiminis coelestis familia, religiose prudenterque pensitare non desinis, interea dum ita ἡσυχάζειν contingit καὶ τὰ ἴδια πράσσειν. Ægyptum cum suis delitiis vitiisque effugere te posse votorum tuorum per aliquot annos fuit fastigium, ac Moyse duce ad sinceræ pietatis solitudinem pertingere. Ipse Deus, qui dignatus est tam salutare propositum excitare, etiam provehat ἐν καιροῖ, et jubebit te demitti, si gravate contra nutum ejus et citra fructum optatum detineri observabit. — — Abrahami tentatio sæpissimè occurrit: Is patris officio egressus, unigenitum filium mactare parabat in gratiam Dei, non carne sed fide persuasus et inductus. Reductus tamen est postea ad paternum munus. Pietas vestra id ponderet, quæ sui officii limite censetur emota, dum in gratiam Dei sanctiore cultu mactandi, pressam et mersam penè patriam præterit. Sabbatum ita celebrare velle judicatur, ut bovem patrium in puteo calamitatum hærentem extrahere detrectet, aut illicitum existimet. — — Ita serpit sermo sapientum«. (S. P. deler dog ikke denne Anskuelse).

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling og i Ny kgl. Saml. 1291, 4to (p. 150—1).

173.

1628, 25. September. (Amsterdam). Christen Thomesen (Sehested) sender Jørgen Rosenkrands nogle Breve fra Hjemmet, hvortil han føjer: »Amor tui et amor dulcissimi Parentis nostri facit, ut satisfacere mihi nequeam, quin pluscula exstent solitudinis æquæ atque amoris testimonia, potissimum cum, inconsulto Parente, in me hoc sumserim, ut locum commorationis tuæ Angliam eligerem, terram inquam, quam ob voluptatum

illecebras detestantur multi, et ipse ego habeo suspic-
tissimam, nisi de singulari quadam bene pieque formati
animi tui illibata integritate optime sentirem. Tuum ergo
erit, opinionem, quâ me imbuisti, condigne tueri, nec
committere, ut vel me consilii, vel Parentes tuos suæ in
me fiduciæ in posterum poeniteat«.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291 4to (p. 167).

174.

1628, 1. Novbr. H. R. til Sønnen Jørgen.

In Jesu Christo nostro verè-vivere.

Mi fili Georgi, tandem post varias jactationes atqve
dubias vicissitudines in quietum aliquem vitæ inter externos
transigendæ portum delatos vos esse impendio mihi
gratulor, imprimis verò quod ex genero meo Chri-
stiano Thomæo intellexerim, locum Divino provisu studii
vestris destinatum nominibus plurimis valdè com-
modum vobis obtigisse, nec quidquam facilè desiderari,
quod ad victum carnis et corporis mortalis conferre
aliquid posse videatur. Verum cum τὰ πρὸς πάντα ὀφέ-
λιμον εὐσέβειαν, plura vobis defutura latere me nequeat,
sinceram videlicet Jesu Christi nostri ad lucernam ipsam
verborum oris Dei relucentem prædicationem atqve legi-
timam Testamenti ἀναμνήσεως ejusdem communionem¹⁾.
(Under disse Forhold formaner H. R. Sønnen til selv med
desto større Iver at granske i Guds Ord og at holde sig
til den sunde Lære). In eo verò finio in præsens quidem,
quod in magnâ constitutus de meæ ex filia neptis gravis-
simo morbo tristitiâ, nec mente nec manu quod vellem
præstare sufficiam. Vale. Helsingburgo Cal. Novemb. 1628.

Oligerus G. Rosencrantzius.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

¹⁾ Det er om et engelsk Universitet, formodentlig det i Oxford, at der
her er Tale (se Nr. 183).

175.

1628, 20. December. (Odense). Svend Pedersen takker Gud for, at han i sin Tid var kommen i Forbindelse med H. R., og taler fromt og trøstende til ham i Anledning af de svære Tider, paa Grund af hvilke H. R. synes at have følt sig meget nedbøjet.

Dän. Bibl. II, 193—8.

176.

1629, 15. Januar. (Odense). Jørgen Mule takker H. R. for de Velgjerninger, han havde vist mod hans Søn, Hans Mule, nu paa fjerde Aar, han havde været i H. R.'s Hus. Nu var det imidlertid Forældrenes Ønske, at deres Søn skulde rejse udenlands for »paa fremmede Steder at forsøges« og derved gjøres skikket til en Bestilling i Hjemmet. De bede derfor H. R., »at I ville give ham nogen gode Raad i sine Studeringer at udføre, og saa ikke aleneste gunstelig forlove ham nu fra Eder, men endogsaa herefter blive hans gunstige Patron.«

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

177.

1629, 17. Januar. (U. St.). Christen Thomesen skriver til H. R.: »Quod bene vertat divina clementia, non cessere infausto omine initia eorum, quæ hucusque tractavimus, sive quæ publica sunt et me huc evocarunt, sive quæ tua privata sunt, et in me a matre mea Helsingora translata. Nam de disciplina Ecclesiastica¹⁾, postquam curarum istarum primitias Membris Ecclesiasticis hic præsentibus vt deberi, ita a nobis merito deferri protestati eramus, jam inter eos, qui hic præsto sunt, maximam partem convenit. Etiamsi initio Episcopus Selandiæ a presbyterio alienior visus, ex obliquo et lon-

¹⁾ Jvfr. Danske Kirkelove III, 135 ff.

ginq̄o contravenire tentavit. Sed animosa juxta ac religiosa Brokmanni deductio apertam Episcopi oppositionem ita prævenit, ut prudens mature assentiri maluerit, quam solus ¹⁾ invalida contradictione singularis et heteroclitus esse; quæ ii inter se concepere, ad nos non nisi famâ adhuc pervenere, vt reditum meum tardiozem opinione fore necesse sit. Reliquerat hic Cancellarius capitum omnium satis amplam deductionem, etiam quæ latius se extendebat, quantum ab aliis intellexi, quam quæ à Schelio proposita erat, speroque laborem hunc, Deo ita benedicente, inutilem non futurum«. Desuden skriver han om forskjellige andre Ting, særlig om Fredsunderhandlingerne med de kejserlige.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

178.

1629, 29. Januar. H. R. til Jørgen Mule i Odense.

Kiære Jørgen Mule, synderlig gode Ven, nest min venlig Helsen og Taksigelse for beviiste gode, som Jeg altid gierne vil forskylde, med hvis Jeg Eder til Villie og Velbehag være kand. Giver Jeg Eder venligen at viide, at Jeg Eders Skrivelse bekommet haver, anlangende Eders Søn, Hans Mule, som I er begierende, Jeg fra mig vilde forlove, at hand paa fremmede Steder uden Riget fremdeles udi sin Studering af Eder kunde forsendes. Og kand Eder til Svar venligen icke forholde, at eftersom Jeg for nogle Aar siden haver begiæret og optaget bemeldte Eders Søn udi mit Huus og Omgængelse, ingenlunde af den Aarsag, at Jeg jo vel vidste, at I self hafde noksom gode Raad hannem at underholde paa de Steder og saaledes, som ellers nu fast alle formeene dennem deres Forfremmelse at ville søge; Men aleene af den Aarsag, at Jeg af adskillige Kundskab vidste, det at kunde

¹⁾ Afskriften har: solas.

være Guds Nafns Ære i Fremtiden icke til ringe Efferdeed, dersom de Gaver, som hand af Gud for andre var medbegafvedt, skulde efter denne Verdens ilde og vrangelig betænkte Forslag, allene efter andre deres Vaane og Exempel, blive forseet og forsømmet; Hvorimod Jeg da haver sat mig for, noget gafnligere med hannem at ville foretage og bistandelig udføre; Saa kand Jeg da derfor ogsaa icke endnu andet forhaabe, end at I Eder icke skal lade ilde behage, at Jeg saadan mit Forsæt icke lettelig lader forandre, og ey nu tilstæder efter ingen anden deres Raad, hvis nest Guds Hielp icke ilde er begyndt, for mig at forhindres og forventes. I maa Eder ogsaa fuldkommelig tilforlade, at Jeg haver saa stor Omhyggelighed og Omsorg for hans Forfremmelse, end ogsaa hvis dette timelige og udvortes vedkommer, som nogen af Eder hans Forældre kand have; Og endog efter denne Tids Tilstand vel kunde synes icke saa gode Raad at være for Øyen, hvorved hand af mig fremdeles kunde paa andre Steder underholdes, eller i andre Maade i Fremtiden forfremmes, saa maae I dog fuldkommelig være visse paa, at hannem i ingen Maade meere udi sit Forsæt at fremme skal fattes, end mine egne Børn, hvilket Jeg baade efter mit Løffte til Gud og derpaa skriftelig forfattede Anordning gierne er hannem pligtig, saa ogsaa nest Guds Hielp, foruden Forsømmelse, vil viide at efterkomme; Ellers bekiender Jeg noksom, at I som hans Forældre tilbørlig er hannem mægtig, behøver ey heller dertil min Hielp, dog alligevel burde mig hermed at lade Eder mit Forsæt meget ydelige forstaa, forseendes mig til, at I dermed er tilfreds, og mig Eders Villie og Meening fremdeles tilkiendegive; Jeg tiener Eder gierne ellers udi hvis Maade I mig kand behøve; Vil bermed have Eder Gud Almægtigste befalet med Eders Hustru, Børn og gandske Hus.

Af Helsingør 29. Jan. 1629.

Holger Rosenkrantz.

Afskr. i Langebeks Diplom. «ex apographo Johannis Mulenii».

179.

1629, 18. Februar. (Otthoniæ). M. Svend Pedersen minder H. R. om, at Trængsler i denne Verden var den Lod, som havde mødt Herren og hans Profeter og Apostle, og vilde fremdeles møde alle sande Christne, — derfor »ne mireris, dum per ignem exploraris« — »sta sub signo crucis Christi, solidus fide, spe firmus, patientiâ constans«. Forf. ønsker H. R. Naade til i al aandelig Visdom rettelig at uddele Sandhedsordet til Herrens troende, men synes derhos at udtale Betænelighed ved visse sammensatte Udtryk, som H. R. yndede, og som formentlig hverken vare ret skriftmæssige eller ret forstaaelige for de enfoldige, saasom Lux veraciter-sapiens, Amor potenter-volens, Spiritus vigore-efficax o. lgn. — For øvrigt takker han H. R. for en ham ydet Pengehjælp.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

180.

1629, 20. Februar. (Vigslebiæ). Laurentius Jacobi Hintzholmius skriver til H. R.: »Id quod de se olim Comicus, id ego nunc mihi jure bono usurpare videor: Ubi sum, ibi non sum, ubi vero non sum, ibi est animus. Usque enim adeo indissolubili nexu Vobis affixus est animus meus, ut nec ullis locorum differentiis avelli se patiatur«. Efter Hjemkomsten fra en Rejse var det L. J.s første Pligt at skrive til sin Velynder, hos hvem hans Tanker vare. Hjemmet¹⁾ frembød ikke nogen Hvile, «inprimis cum in armorum strepentium meditullio toti heic versemur, tot ferratis undiqve copiis oppugnemur, tot captemur artibus, tot appetamur insidiis, ut quàm longè animi oculorumqve aciem promittere fas est, summa periculi moles undiqve impendere videatur«.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

¹⁾ I Vigerslev i Fyn, hvor Lavrits Jakobsen da opholdt sig, var hans Broder Præst.

181.

1629, 23. April. [Sorø]. Jessenius Corvinus [Hadersleviensis] havde efter H. R.s Anmodning forhørt sig om et passende Logis for hans Søn i Sorø, og havde i den Anledning henvendt sig til Dr. Cluverius, der gjerne vilde vise H. R. enhver mulig Tjeneste. For Tiden var imidlertid ingen saadan Bolig ledig.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to (p. 39).

182.

1629, 29. Juni. (Helsinburgi). H. R. skriver til D. Jo. Meursius bl. a.: „Siquidem intra pauculos dies me vobis adfuturum cum Deo propitio mihi pollicear, et Mulum meum interea in Angliam post octiduum geminatum oblegandum, Parentes salutatum modò ad aliquot dies a me dimiserim, qui tibi etiam in via valedicere atque servitia sua deferre constituit, nolui committere, ut absque meis te conveniret¹⁾“. H. R. længtes meget efter at tale med Meursius. Han tænkte ogsaa paa snart at sende sin Søn Otte til Sorø.

Jo. Meursii Opera, Vol. XI, 494.

183.

(1629, Juli). H. R. til sin Søn Jørgens Hovmester, Frederik Andersen, i Oxford.

Qvod tardè adeò literis tuis respondeo, mi Friderice, causa alia non est, qvam qvod commoditate omni nostras ad vos transmittendi per multos menses tum hyemis diurnitate, tum navium ad vos dehinc commeantium defectu exclusus planissimè fuerim, nisi qvod per mensem unum proximum, et qvod parum excedit, scribere ad vos studio distulerim, interea dum de Pace, divina clementia reddita

¹⁾ H. R. maa altsaa være frafaldet sin Modstand mod at lade Hans Mule rejse (se foran Nr. 178).

nobis, plenè confirmabamur. Jam verò quando pacem nobis Deus ipse — — conditionibus, quas mens humana nulla polliceri sibi potuisset, longè æqvissimis ac commodissimis concesserit, atqve transactiones omnes, quæ utrinque super ea re habita sunt, jam plenè et consummatè ratæ sunt habitæ, ut vos in partem gaudii istius solidam, quo nos Deus et Pater noster coelestis beare dignatus est, vocare jam integrum sit, nihil adeo erat, quod diutius scriptionem ad vos moraretur. Quocirca Mullenium meum uberioribus meis instructum jam tandem hinc rectâ ad vos ablego, qui Musis Oxoniensibus se vobiscum addicturus interpretem se præbebit eorum, quæ nec capere aliàs literæ, nec feliciter satis explicare sufficiunt. — Quandoquidem verò de fide aut sedulitate tua nihil quidquam est, quod seu dubitem seu multum laborare necesse habeam, eapropter de operis et studiis Georgii mei pluribus agere supersedeo, quem spero secundum Deum nec te strenue præeuntem neglecturum, nec seipsum haud segniter insequentem posthac unquam destitutum. Princeps itaque scriptionis præsentis argumentum erit, quæsitis religiosis tuis aliqua ex parte respondere, quantum præsentè commoditate liceat; spero namque ex meditationibus nonnullis meis, quas Mullenius secum adducturus est, plenius te mentem animi mei percepturum. (Derefter besvarer H. R. en Række theologiske Spørgsmaal).

Udat. Afskrift i Gl. kgl. Saml. 131 Fol. (p. 66—9).

184.

1629, 4. November. (Cantabrigiæ). Jacob Matthiesen Aarhus skriver til sine Venner Frederik [Andersen] og [Hans] Mule, der opholdt sig i Oxford: for tre Dage siden var han fra London kommen til Cambridge, hvor han befandt sig vel. Kort før hans Afrejse fra London var Lavrits Ulfeld kommen did, som han antog, i et offent-

ligt Hverv. Han hilser venligt Rosenkrandserne og [Hannibal] Sehested (hvis Hovmestere de to ovennævnte unge Mænd vare).

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to (p. 104), og i Bøll. Brevsaml. under J. Matthiæ.

185.

1630, 17. Marts. (Rosenholm). H. R. skriver til D. Joh. Meursius, Historiographus Regius i Sorø, og anker over, at dennes Landsmand, Heinsius, havde udtalt sig nedsættende om det Græsk, hvori det N. Test. var affattet, noget han mente stred imod den Ærbødighed, man burde have for den hellige Skrift som indgivet ved Guds Aand.

Afskrift i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 131 Fol. Jo. Meursii Opera ed. Lamius, XI, 503.

186.

1630, 15. Maj. Prof. Svend Pedersen til Jørgen Rosenkrands.

Nobilissime Georgi Rosenkrantzi, amice et fautor certissime. Virtutis tuæ decus, quod nobis oppignorâsti, et nominis tui fragrantia, quam apud exteros spersisti passim, ut ad nos etiam redoleat, hanc paginam mihi occupatissimo velut impetu quodam extorqvæ. (Fra England og Frankrig bragte de hjemvendende J. R.s Berømmelse, hvilket glædede Brevskriveren hjærtelig, og skjönt J. R. vistnok ad anden Vej havde modtaget Efterretninger fra Hjemmet, vilde han dog ikke forsmaa, hvad et trofast og kjærligt Hjærte havde at meddele). Pacem patriæ restituit Pacis Princeps Christus: et in ea reduxit optimum tuum parentem in optatissimum tranqvillitatis et amoenitatis portum, Rosenholmium. Sacros Paschatos dies feci cum illo, dudum mihi desideratos. Malum vix attigit domum et fundum paternum. Sed in funestissimo illo rerum interitu non tantum servavit Deus, sed etiam ornavit

et auxit parentis tui bona¹⁾. Optato vigore sunt nobiliss. mater, affinis, sorores omnes, tum fratres. Nob. Gundæus pridie Paschatos rediit Rosenholmio, postquam valedixisset parentibus, in Belgium, tum in Gallias et Italiam profecturus in comitatu serenissimi Ducis Hulderici, cui cubicularius est designatus²⁾. Ottho reditum maturabat Soram. Triduum eramus in Chalø apud generosum affinem. Ubique fermè per totam Cimbriam laceratas vidi urbes et domos. Qvod non planè dejectæ et combustæ sint, divinæ e[s]t providentiæ et paternæ ejus bonitatis. Intellexi patris tui mentem de itinere tuo in Gallias perlustrandas dirigendo hac æstate. Illud ut tibi feliciter cedat, vota debeo et facio. (Han ønsker, at J. R. i sin Tid maa vende uskadte hjem, beriget med alle de Dyder, ved hvilke Christi Kirke og den fædrene Stat kan støttes og prydes). Salvare quæso jubeas virum amicissimum Fridericum Andrææ. Erico Rosæcrantzio scripsissem, si festinatio nuncii permisisset; illi ut salutem amicam nuncies, rogatio est. — — Affini meo Johanni Mullenio seorsim scripsi, cui et hic salutem. Vale mi Georgi, et me tui amantissimum redamare perge.

Dabam Otthoniæ pridie

T.

Pentecostes A^o. 1630.

S. Petréus.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

187.

1630, 19. Oktober. (Rosenholm). H. R. skriver til D. Jo. Meursius, at han sendte dette Brev med sin Tjener, der skulde kalde Sønnen Otte³⁾ tilbage fra Sorø, da han

¹⁾ Heraf synes at fremgaa, at det ikke kan være rigtigt, hvad der fortælles hos Pontoppidan (Ann. eccl. Dan. IV, 332) efter en gammel Kilde, at det kostbare Bibliothek paa Rosenholm var blevet plyndret under Krigen af Soldater og Jesuiter.

²⁾ Jvfr. Bruun, Gunde Rosenkrantz, S. 10.

³⁾ Denne Søn af H. R. blev 1639, 31 Aar gl., dræbt i en Duel i Rendsborg (se Bricka og Fridericia, Christian IV's egenhændige Breve 1641—44, S. 285—6. Jvf. D. Mag. 4 R. IV, 285).

nu skulde paa en Rejse gjennem Nederlandene til England og derfra til Frankrig. H. R. takker M., fordi han som en anden Fader havde taget sig af denne hans Søn. Den ældre Søn, Erik, som f. T. opholdt sig med sin Hovmester (Hans) Mule i Leiden, efter tidligere at have været i England, tænkte H. R. paa snart at kalde hjem.

Jo. Meursii Opera, Vol. XI, 519.

188.

1630, 13. December. (Rosenholm). H. R. takker D. Jo. Meursius for hans Historie om de tre første oldenborgske Konger, som nys var udkommen, og som Stephanius samme Dag havde bragt ham. H. R. betragter Værket som en Ære for hans Fædreland. Var der i hans Bogsamling Haandskrifter eller Optegnelser, der kunde tjene Meursius i hans historiske Forehavende, stillede han dem med Glæde til hans Afbenyttelse.

Jo. Meursii Opera, Vol. XI, 522.

180.

1631, 1. Februar. (Rosenholm. Holger Rosenkrands skriver til sin Søn Jørgen, der studerede udenlands. Faderen sammenligner Livet med en Skole, i hvilken Gud er Læreren, og giver paa Grundlag af dette Billede Sønnen forskjellige gudelige Formaninger.

Afskrift i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 131 Fol. I Langebeks Diplomatarium fra 1631 og flg. Aar findes Afskrifter af en Mængde latinske Breve fra H. R.s Sønner til deres Fader og til andre (dat især fra Leiden og Paris), hvilke dog her maa forbigaaes.

190.

1631, 14. Marts. (U. St.). En unævnt Theolog havde tilsendt H. R. et »opusculum«. I Anledning af dennes rettende Bemærkninger skriver han bl. a.: »Illustris Rosencrantzi! Qvas admisisti opusculi mei castigationes,

adeò mihi placuere, ut qui te quondam amare solitus sum, jam admirer, et ad ingenii tui divinam ἀγγίνοιαν stupeam. Feliciter errat et bono publico, cui tanto manufactore in viam redire contingit. Tanto certè tenebar missæ censuræ desiderio, ut non potuerim somnum oculis capere meis, anteqvam perlegissem totam. Achillem te fateor: cui quàm impar sim congressu ni agnoscerem, meæ stultitiæ demum me poeniteret. Pugnas armis non è trivio petitis, sed è penitissimo Spiritus Sancti armentario depromptis. Veritati agnitæ nunquam me opponam; sed fasces meos Spiritui Dei, in verbo suo clarè loquenti, libens submittam. Non tamen nego inveniri in religiosissimis istis castigationibus et Rosencrantzio dignis censuris quædam, quæ me adhuc teneant dubium: de quibus eapropter tuum iudicium exquiram. Spero, quòd facilis de re ipsa inter nos futurus sit consensus, utut loquendi formis nonnihil dissideamus. Tu namque ὑποτύπωσιν ὑγαινότων λόγων seqvutus, potenter et supra communem seculi sortem de rebus divinis disseris. Ego avtem humi repens, orationem quadam parte conformo ad loquendi modos hoc ævo in sacris efferendis receptos (etc.).

Gl. Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 28 Fol.

191.

1631, 1. April. (Kallø). H. Rosenkrands tilskriver Kansler Chr. Friis og sender ham med Tak for Laan 600 Rdl. med paaløben Rente. Derpaa skriver han: »Jeg fick j dag din Skriffuelse anlangende den Norske Prest, och er mig gandske kært, att du mig der om erinnerer; thi ieg aldellis intett der om haffuer kund forfaret tilforn eller dett ringeste hørt tale. In mea familia per octiduum geminatum circiter vixit et piam profecto modestiam atque in operis laudabilibus varijs sedulitatem insignem mihi probavit, vt, siquidem mihi imposuerit, non mihi sed Deo mentitus sit. Inquiram quam primum in vitam ipsius accuratius, atque vt deprehendero ipsum Pietatem fraude

promercalem venditare, nihil te cælabo¹⁾. — »Filiū meum Gundeum vt tibi commendatum esse patiaris, adhuc impense obsecro«. Næst Gud kom det mest an paa Kanslerens Bistand, om den unge Mand skulde komme frem paa Vejen, der førte »ad Gratiam Superiorum atque Gloriam rectis animis postiam«.

Orig. i Kgl. Bibl., Bølling Brevsamling.

192.

1631, 20. Maj. En unævnt Theolog til H. R.
Generosissime Dr. Rosencrantzi, vir verè divine, Patrone
benignissime.

Literæ tuæ quovis avro cariores mihi fuerunt, ut quæ argumentum tractarint omnium maximum et cuivis homini verè Christiano scitu summè necessarium. Fateor tamen, me ad literas istas planè obstupuisse, admirationis inde enata occasione, quòd argumentum de Poenitentia, quam vocant, à te tractatum Ego hisce diebus et publicè prælegerim, et typis publicis magna parte excudi curarim. Ego certè cavsam efferre non possum, cur tuas illas curas, Te dignas, innotescere mihi et mecum communicari non placuerit Deo, anteqvam ego idem argumentum penitus absolvissem, in multis à te velut ex professo et de industria refutatus. Cum enim ego defendam receptam à nostris Theologis sententiam, de distinctis Poenitentiae partibus, Contritione et Fide, nec argumenta ista, quæ mihi et nostris Theologis opponis, unquam mihi in mentem venerint: Facit²⁾, vides, cur à tua sententia, mihi tum ignota, abierim. Efficacissima sunt argumenta, quibus pugnas, et ad quæ quid tutò et solidè responderi possit, nondum video. Rem totam cum³⁾ pavlò diligentius æstimarim, faciam te de

¹⁾ Om denne norske Præst (Hr. Oluf) se Act. Consist. ²⁴/₇ 1630.

²⁾ Saaledes synes der at staa, men Læsningen er usikker; Meningen er i ethvert Tilfælde: Det er, som Du ser, Grunden, hvorfor osv.

³⁾ Læsningen uvis.

animi mei sententia certiozem. Antiquum tenebo: Deum et Christum mihi et meis cogitatis animo obsequentissimo prælaturus. De N. quod scribam non habeo. Initio valde dubius fui, an literæ ipsi exhibendæ essent: nescivi enim, quo animo et adfectu eadem esset admissurus. Vicit tandem amor tui et veritatis. 20 Majj Ao. 1631.

Gl. Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 28 Fol.

193.

1632, 15. Januar. H. R.s Gavebrev til Hvilsager
Præstekald.

Jeg Holger Rosenkrantz til Rosenholm kiendes og gjør vitterlig for mig og mine Arvinger og Efterkommere paa Schaby, at eftersom dette Riges vedtagne Forordning og Recess ganske forsigtig medfører, end dog Adelen er fri for Tiende af deres Sædegaarde, de dog skulle gjøre deres Sogne-Præst fyldest for deres Umage og Tieneste, som de ville ansvare for Gud, efterdi at den der tiener, er sin Løn værd, og Sogne-Præsten er ikke mere pligtig at tiene Adelen til forgiæves end andre deres Sogne-Folk, og jeg mig med tilbørlig Gudelig Agtsomhed alvorlig til Sinde fører, hvor endelig og strengelig den alsommægtigste Gud tilholder og befaler alle og enhver troe-lydig Guds Barn at vederlegge og fuldgiøre Guds Tiennere, deres tilbeshikkede Siæle-Sørgere, hvis Tiende og tilbørlig Løn, som dennem til nødtørfelige Ophold af Gud selv og Øvrigheden er tillagt og forordnet; da paa det at min Sogne-Præst her ved min Gaard Schaby stedse og altid efter denne Dag maa aarlig have nogen visse Vederlag og sin Tiendes Rettighed af bemeldte min Gaard, og det hannem aldrig af nogen mine Arvinger og Efterkommere kunde vorde betagen, da haver jeg udi Guds den Hellig Trefoldigheds Navn funderet og stiftet, og nu udi dette mit aabne Brev funderer og stifter, og aldeeles afhænder fra mig og alle mine Arvinger og Efterkommere til Præsten

og til Prædike-Stoelen her sammesteds, som nu her til Hvilsager Sogn er og herefter kommandes vorder, Een min Gaard i Hvilsager beliggende, som Rasmus Mikkelsen nu paaboer, skylder aarlig Rug 2 Ørter, Byg 2 Ørter, Havre 1 Ørte, Smør halvanden Fjerdings, Malt 15 Skipper, Gæsterie, brænd Svin 1, Fønød 1. Hvilken fornævnte min Gaard skal hermed eyendommelig være bortskiødet og aldeles afhændet fra alle bemelte mine Arvinger og til fornævnte min Sogne-Præst og Prædike-Stoelen, saa længe som Aar og Alder varer udi denne Verden. Saa at mine Arvingere og Efterkommere aldeles intet udi nogen Arv, Skifte eller Kiøb skal have sig dermed at befatte, eller med nogen des Ager eller Eng, Skov eller Mark, Landgilde eller Herlighed i nogen Maade; meden skal alleneste stedse og altid følge og svare Præsten, een efter anden, med ald sin Landgilde og Herlighed, Stedsmaal og Sagefald, Ægt og Arbeyde, ligesom hans egen Eyendomme, og hannem derfor at gjøre sig den saa nyttig, som han efter Loven og Recessen ved tilbørlig Middel og Maade bedst kand, dog at enhver af dennem agter og anseer sine Efterkommeres Gavn og Bedste saavelsom sin egen, og ikke Eyendommen lader forvende eller bortkomme, eller forringe og forderve i nogen Maade, hvortil ogsaa den, som bemelte min Gaard Schaby efter min Død nogen Tid besiddendes worder, skal have saadan Tilsyn, som han for Gud selv og derhos ogsaa for den Høye Øvrighed vil svare og være bekjendt. Til ydermeere Vidnesbyrd haver jeg dette med min egen Haand underskrevet og forseglet, paa Rosenholm d. 15 Januarii, Aar 1632.

Holger Rosenkrantz.

Egen Haand.

Hofmans Foundationer III, 180—3. Samme Dag udstedte H. R. et lignende Gavebrev paa en Gaard, der tillagdes Hornslet Præstekald som Erstatning som Præstetienden af Rosenholm (trykt smst. III, 183—4). Om H. R.s Stiftelse af et Hospital og en Skole i Hornslet Sogn, se smst. III, 185—7.

194.

1632, 18. Juli. Kansler Christen Friis til H. R.

Kiere Holger Rosenkrantz, kiere Frende, Gud den allermegtigste være nu og altid hos dig, og naadelig og vel dig bevare med Huusfrue, Børn, gandske Huus og alt, hvis dig kiert er. Kiere Holger, k. Frende og Broder! Jeg erindrer mig icke rettere, end at du talte senist med mig om, at du vilde lade trykke noget in Germania. Enddog jeg nu icke tvivler, at du jo udi alt deslige haffuer altid den Allershøieste for øjen og søger alene Guds ære, dog (eftersom ingenia Germanorum ere dig bekiendt) er at befrygte, saa fremt det ringeste (enddog jeg icke kiender mig for at kunne judicere der om) var contra receptas Ecclesiarum nostrarum sententias, at naar det yppedes og kom her ud, og Episcopi nostri og Facultas (quorum [consilium] procul dubio vilde meget her udi blive brugt) kand skee den mindste part eller ingen vilde samtykke med dig. Og giver jeg dig da selv at betenke, hvad turbas publicas et privatas det vilde causere, som mig siunis christelig at være at fly, uden causa Dei saa var interessered, at Guds fortørnelse der over var at befrygte. Til dette at skrive haver jeg haft serdelis aarsag, siden du drogst her fra; og som det af mig i en god og huld mening skeer (Gud aldsummegtigste, for hvilken intet er skiult, veed mit hierte her udi), saa beder og forseer jeg mig, at det i lige mening af dig optages. Gud den Allermegtigste vende og raade alting til sit allershelligste Naffns ære, for Jesu Christi voris allerkiereste Herres, Frelseris og Broders skyld. Amen. K. Holger og k. Frende, jeg vil dig icke lenger opholde, meden nu og altid med Hustru og Børn til Guds naadige beskiermelse og ledsagelse inderlig have dig befalet. Af Korsøer den 18 Julii anno 1632.

T.

Christianus Friis.

Afskrift i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1468. 4. Hos Helveg, D. danske Kirkes Hist. e. Ref. 2. Udg. I, 380, henføres Brevet urigtig til 12 Juli.

195.

(1632). H. R. til Kansler Christen Friis.

Oligerus ad Christianum Frisium,
Regis Daniæ Cancellarium.

Mensis jam ipsoe abito, ex quo ipso eo die Dominico, quo populi sui cæcitatem tempus visitationis suæ non agnoscentis Christus Jesus quondam deplorassee quotannis memoratur, literæ tuæ exhibitæ mihi sunt, quibus responsum serius reponere pietas ipsa vetasset, nisi tum diuturnior aliquantò domo meâ absentia, quam præter liberorum meorum urgentes adprimè necessitates, etiam debitum bene-meritis obsequium imperabat, tum valetudo aliquandiu tenuior, me invitissimum impedivissent. Nisi autem jam pridem abunde adeò mihi constaret, quàm Veritas, quæ est secundum Pietatem, tibi annos jam plures religioso desiderio fuerit, quam anxie etiam sapientiam ejusdem puram simul ac pacatam . . . supernè obvenire optaris, eequidem literis iisdem tuis quid mihi respondendum siet, haud parum dubius hærerem. Ast verò quando importuno aliorum impulsu, non proprio instinctu, te scriptione eâ sollicitasse me, haut obscuris literarum earundem verbis satis persvasus sum, facilè utiqve agnosco, ita mihi respondendum esse, ut non tam, quo tu me avoces, quam quibus te invocantibus tu exaudiri postules, continuè respexisse comperior. — H. R. refereret derpaa Indholdet af Chr. Friis's foranstaaende Brev, hvorpaa han paany ytrer, at han godt vidste, at hans gamle Ven ikke efter egen Tilskyndelse men paa andres Opfordring havde stillet Forlangendet til ham om ikke at lade noget af sine Skrifter trykke i Tydskland. Men da for ham Spørgsmaalet alene var om: »quomodo gloria nominis et agnitionis Dei et Domini nostri Christi Jesu purè juxta et integrè pateat et vigeat«, saa kunde han ikke holde sig tilbage. Han giver sig derfor til meget udførlig at besvare følgende tvende Spørgsmaal: »quidnam operas meas publicè

tandem prodere urgeat et imperet, et quidnam extra Patriam eadem publicis typis exscribi jubeat.

Hvad det første Spørgsmaal angaar, da udvikler han, hvorledes den skolastiske Retning, som havde indsneget sig i Behandlingen af Christendommens Lære, havde voldet stor Skade baade ved at svække Sandsen for »Guds Munds og Aands Sandhed« og ved at fremkalde et Utal af theologiske Lærestridigheder. Han ansaa sig derfor kaldet af Gud til at modarbejde denne fordærlige Retning i Theologien, og derimod at hævde den rette Gudfrygtighedslære, som alene holder sig til Guds og vor Herres Jesu Christi Ord, der er den eneste sunde og uforfalskede Læreform. Vilde nogen herimod insinuere, at han paa den Maade, hvorpaa han tog Sagen, afveg »a recepta nostrarum ecclesiarum sententia«, saa kunde han dog helligt forsikre, at alt, baade gammelt og nyt, Kjæteri var ham en Vederstyggelighed, og at han af sit hele Hjærte sluttede sig til den Menighed, »qvæ lucem eam Evangelii gratiæ Dei sincerè et ingenuè absqve ludificatione omni amplectitur et veneratur, qvam seculis pluribus sub Antichristi Romani violentia tenebris perniciosissimis obscuratam Deus ipse operà et ministerio beatissimi Lutheri denuo elucere nobis clementissimè concessit«.

Hvad det andet Spørgsmaal angik, nemlig: »qvænam causæ sint, qvæ operas Dei mei¹⁾ extra patriam publicis literis exscribi postulent« — da var det hans Svar: Han vilde paa en skammelig Maade svigte den Sandhed, som ved Guds Ords og Aands Lys var ham aabenbaret, dersom han holdt det tilbage, som det var ham en Samvittigheds-sag at faa sagt. Men hjemme kunde det ikke ske, da Bisperne og Theologerne, som han havde Aarsag til at tro, ikke vovede at approbere hans Skrifter til Trykken (»qvod Antistites Patriæ nostræ plerosqve aut fortean etiam

¹⁾ H. Rosenkrands synes her og paa mange andre Steder at tillægge sine Skrifter en inspireret Karakter.

omnes non nisi timidè admodum Veritatis Luci, etiam probè agnitæ, publicum tamen assensum præbituros, non modò diu subveritus sim; ea verò princeps causa est, qvare non nisi extra Patriam operis meis, pro veritatis salutaris genuina luce asserenda susceptis, publicam lucem impetrare contendatur, siquidem etenim fieri non possit, ut in Patria hac nostra operæ hæ Dei mei luce publica donentur, qvin eo ipso Antistites nostrates iisdem assensum præbuisse censeantur, in eam verò vel suspicionem tantum haud absqve periculo aliquo saltem venire se posse, plures eorum, si non omnes, clam vereri, non uno indicio demonstrant«). Derfor maatte han altsaa se at faa sine Skrifter publicerede udenlands. Vilde nogen forekaste ham, at han rimeligvis derved vilde opvække Strid, da maatte han henholde sig til, at Christus selv havde sagt: Ild er jeg kommen at kaste paa Jorden. Striden for Sandheden kunde aldrig være forkastelig. I nærværende Sag var der ingen anden Strid at befrygte end den, som denne Verdens Fyrste vilde opvække, og den burde en Christen ikke vægre sig ved at føre. At han (H. R.) udsatte sig for Fare, maatte blive hans egen Sag, han forlangte ikke, at nogen anden skulde dele Ansvarret med ham. Han frygtede slet ikke, thi »denne Verdens Fyrste er dømt«, og Jesus Christus, som er vor Fred, formaar med et Ord at bringe alle de vilde Bølger til at lægge sig, og at forvandle al Uro og Strid til en evig Hvile, Glæde og Ære for alle sine.

De reliqvo autem, fraterrime mi Agnate, demirari dicam an deplorare istud nunquam satis possum, operam eandem ipsam terribili adeò periculo ita propinqvam jam ab istis proclamari, qvam non ita pridem, ne ad momentum differrem, per sacra omnia me frequentissimè sollicitarant. Anni videlicet jam plures sunt, quando, interea dum mundo et seculo huic aliquis sum, per vulnera, per mortem, per meritum Christi Jesu nostri me urgere et impellere, qvin imo vitæ fragilis et instabilis memoria,

atque rationis die justı judicii Dei reddendæ recordatione, continuè me incitare et inflammare nunquam desinunt, quo rebus ac negotiis aliis omnibus posthabitis, commissum mihi operæ Domini talentum usurpare, ejusdemque usuram maturare ac Christiano orbi communicare pergam et proponam ¹⁾: nunc verò, quando mundo et seculo huic nullus apparo, totus verò in eo uno tantum sum, ut fidem meam Deo meo et piis omnibus plenè exsolvere tandem possim, interea verò etiam quomodo meticulousæ istorum carni, aut, ut rectius dicam, sollicitæ *ὀλιγοπιστία* viâ et ratione aliquâ parere ego et velificari ²⁾ queam, undique circumspicio, isti contra nihil perinde agere comperiantur, quàm ut incommodis ³⁾ omnibus dictis me ab instituto universo meo arceant et depellant. Ast animum meum contra quoscunque etiam insultus ipsius altissimi virtus, sit æterno Deo laus, ita in solidum roboravit, ut nec metum ullum me terrere, nec spem ullam me fraudare posse, securus cum Deo propitio mihi pollicear.

Atque ita jam literis tuis, argumento insveto et inopinato me compellantibus, percussus, equidem universam vicissim animi mei mentem, quomodo cor ipsum meum eandem mihi dictavit, in sinum tuum ut effunderem, ipsa me urgebat Pietas: prolixius fortean, quam decebat ⁴⁾, nec brevius tamen poteram, quando negotii ipsius magnitudo ita mihi interea continuè aurem vellicavit, ut ne adhuc manum de tabula referre concessisset, nisi juxta, tibi ne diffidere videar, pariter considerandum suggestissit. Tuum jam est, si quâ delictum hic est, amicè ignoscere, eamque meliorem in partem interpretari (etc.).

Udateret Afskrift i Gl. kgl. Saml. 131 Fol. (p. 88—97).

¹⁾ Netop saaledes havde Brochmand udtalt sig i en stor Del af sine ovfr. meddelte Breve til H. R.

²⁾ være til Vilje.

³⁾ I den foreliggende Afskrift staar: in commodis, hvilket formentlig bør rettes, som sket er.

⁴⁾ Brevet udgjør i Afskriften henvend 19 tæt skrevne Foliosider.

196.

1632, 17. December. H. R. til det theologiske
Fakultet.

In Christo Jesu nostro vere-vivere!

Venerandi Viri, Amici Fratres in Christo Jesu desideratissimi. Dies hic ipse quartus est, quando tandem libellus mihi exhibetur, quem ante octiduum geminatum circiter Gener meus Christianus Thomæus, ab exsequiis Serenissimæ Reginae Matris sanctæ memoriæ redux, mihi primus significavit, sibi in via relatum esse, Hafniæ nuperime publicis typis exscriptum, passim iisdem loquendi formulis abundare, quas privatis meis cum pie-doctis *συμπαρακλήσει* mihi familiares esse plures jam pridem observarint. Quamvis jam autem difficulter admodum inducere animum possim, ut credam, cuiquam bono, qui me novit, suspicionem vanam adeo suboriri posse, ut me seu consentiente seu conscio chartulas istas lucem affectasse arbitretur: attamen cum a nonnemine meorum amicorum ad me perscriptum sit his ipsis verbis: Non abesse suspicionem, proditum esse foetum istum haud inscio nedum invito Rosæcrantzio, siquidem impudentis videatur esse frontis, curas, cogitationes et dictiones ipsas ipsius præter ejusdem voluntatem publicare: Committere adeo nec potui nec debui, quin vobis inprimis, meis, uti confido, in Christo Jesu amicis-fratribus conjunctissimis, etiamsi a suspicione indigna adeo, quod spero, alienissimis, me hac ex parte vanitate et culpa omni vacare, sancta asseveratione indubie confirmem. — —

Non nego equidem, passim per totum istum libellum perplura reperiri, quæ et sententia et verbis ipsis eadem ipsa referunt, quæ domesticis meis jam ante multos annos, quotidianis nostris *εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων συμπαρακλήσει* in privata nostra *ἐπισυναγωγῇ* tradita et communicata sunt, adeo ut levi tandem ejusdem percur- sione prompte observarim, virum istum juvenem, cujus

nomen præfert, eundem totum ferme ex schedis præceptorum suorum Hasebardi et Slangendorphii corrasisse, quando filiis meis, interea dum istis *ἐργοδιωκαίς* uterentur, per aliquot annos famulabatur. Interim tamen inde a primo libelli ejusdem principio ad extremum usque ejusdem finem ubique deprehendere est, quomodo non nisi ad schedas abjectiores et adversaria neglectiora eorundem suorum præceptorum admissus ipse sit, quæ ubi compilare animum induxit, jam alia et alia exscripsisse comperitur, haut satis ab iisdem prima vice intellecta, atque adeo non satis dextre in istis quidem schedis et adversariis annotata, quæ etiam propterea ab ipso nimis infeliciter sublecta sunt. Jam vero annotatis eorundem deficientibus, ipse aliquid comminisci necesse habuit, quod infercire chartis suis haud veritus est, ne in scopas dissolutas desineret ipsius commentatio. Quæ ipsa adeoque causa est, quare vix ulla pagina per totum istum librum se offerat, quæ non hominis insignem in sapientia supercoelesti ex hypotyposi verborum salubrium Domini nostri Jesu Christi tradenda ruditatem luculenter arguat et demonstret, adeo videlicet dilute, adeo inscite, sicut et plerumque depravate adeo mysteria sapientiæ ejusdem profundiora refert et recitat, quæ omnia tamen proxime ad ipsius Dei oris verba tradere et proponere se confidenter jactitat. Deum meum testor, nunquam mihi in mentem venire potuisse, quenquam futurum adeo irreligiose unquam temerarium, ut sanctissimam ejusmodi *παρακαταθήκην* foede adeo deturbatam atque misere truncatam ita indigne prostitueret. In me certe adeo iniquum spero futurum neminem, ut post sollicitas tot annorum curas et operas, precibus ad Deum et Christum Jesum meum venerabundis continue firmatas, circa veritatis videlicet, quæ omnis et tota est in Christo Jesu, agnitionem, quomodo secundum pietatem se unice habere solis salubribus verbis docenda venit, me tandem exsuccum et exsangve ejusmodi sceleton clam supponere voluisse suspicetur.

Rectius autem et melius et de me statuere et sperare vos vestra, sat scio, pietas et integritas jubet et exigit.

Quandoquidem vero veritatis, quæ secundum pietatem est, continua salubrium Christi Jesu verborum hypotyposi quam proxime relucens religioso vos adeo ferimini desiderio, ut etiam operam, quam vir hic juvenis zelo præcociore, pio fortean, ast non secundum scientiam, in hanc curam impendisse videri voluit, rudem licet ac tenuem adeo, ut nec integre nec syncere, quomodo deceat, causæ et officio suscepto satisfecerit, publicæ tamen lucis dignam censueritis¹⁾, equidem sancte condico atque in me recipio, si quidem ad menses pauculos saltem vitam et valetudinem ipse coelestis βιοσσόος noster elargiri clementer dignatus fuerit, me veritatem eandem, scholasticis humanæ rationis commentis diu nimis conflictantem, tandem solius lucernæ Propheticæ luce solum et unice exsplendentem, per Spiritus ejusdem gratiam compendio quodam vobis producturum, ut ipsius justitiæ solis radiis scripta agnoscat. Cui denique proprio et nativo splendore porro uberius illustrandæ plura cum Deo propitio mox continue subjungentur, quibus elaborandis per lustra integra sex, et quos excedit, per singularem Dei gratiam me totum consecravi, tandem vero aliquando absolvendis me Deus meus a schemate seculi hujus mirabiliter, sed clementissime vindicavit. Spero autem cum Deo benedicente, adeo penitus se cordibus vestris lucem eam nativo suo fulgore immissuram, ut etiam seculi hujus publicæ lucis longe digniorem publicam ejusdem professionem prompte agnoscere et profiteri haud vereamini, jactabundis aliis istis lucem mentientibus chartis, quam tamen male prodere et prostituere, verius quàm sancte prodidisse, veritate ipsa teste comperientur. Quod nostrum institutum ut feliciter succedat in nominis Dei ac Jesu Christi sanctissimi gloriam, in omnium ipsius vere sanctorum

¹⁾ Se dog efterfølgende Uddrag af Acta Consistorii.

continuum sanctificationem — — — spero vos omnes
mecum venerabundos ipsum luminis omnis Patrem sup-
pliciter exoratuos. — — Ex meo Rosenholmiano xvii
Dec. Anno clō Io cxxxii.

Vester quantus sum
Oliger G. Rosenkrantz.

Post scriptum.

Delituerunt literæ præsentēs in portu nostro Aar-
husiano per septimanas integras tres, quando per intem-
pestam hyemis vehementiam neminem interea inde in
Siælandiam solvisse memorant, quare, quod tarde adeo
jam tandem per Fioniam prorepere necesse habeant, me
amice excusatum habeatis rogo. In Christo Jesu valete.

Udskrift: Venerandis viris, sapientiæ supracoelestis,
veritatis, quæ est secundum pietatem in Christo Jesu, in
Academia Principe Dana Antistitibus, D. Johanni Paulino
Resenio, D. Casparo Erasmi Brochmanno, D. Nicolao Pe-
træo, M. Johanni Erasmo Brochmanno, Amicis-Fratribus
in Christo Jesu desideratissimis.

Paategning: Hocce scriptum ad divini verbi amus-
sim exegi, eique haut adversari deprehendi: animadverti
tamen voces in vernacula non usque adeo receptas ad-
hiberi, quas in rudiorum et infirmiorum gratiam aut ple-
nius explicari aut receptis loquendi formis permutari non
abs re forte esset.

J. Erasmi B.

Afskr. i Gl. kgl. Saml. 1471. 4to og i Bøllings Brevsaml. (her
urigtig dat. 27. Decbr.). Jvfr. Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 803.
Helveg, D. danske Kirkes Hist. e. Reform. 2. Udg. I, 380—1.

Til nærmere Oplysning af den i de tre forudgaaende
Breve omhandlede Sag kan følgende Uddrag af Acta Con-
sistorii hidsættes:

1632, 25. Januar. Lod Rector indkalde Claus Waldkirck, og beklagede sig over hannem, hvorledes han haver trykt en Bog, kaldet *Oeconomia Dei*, uanset den ikke var approberet, men mere improberet, i det at Rector forgangen Aar udtrykkelig havde skrevet i Bogen, at der fandtes nogle usædvanlige Formuler og Maade at tale med, som i vores Kirker ikke var brugelige. Og der Claus Waldkirck mente, han ikke paa saadan Censur turde trykke Bogen, lod M. Hans hannem sige, han kunde intet andet gjøre derved, han maatte trykke den paa sin egen Eventyr, om han vilde. Og der Autoris Broder videre taledede med M. Hans Rasmussen derom, lod M. Hans hannem det samme forstaa, og sagde, at det var raadeligere, den ikke blev trykt. Og der forskrevne Autoris Broder taledede med Bispen af Viborg, D. Hans Wandal, derom, og lod hannem vide M. Hans Rasmussens Betænkende, svarede Bispen, at hannem syntes det samme, formedelst der fandtes nogle mørke og fremmede Maader at tale med. Efter slig Lejlighed satte M. Rector udi Rette, om ikke forskrevne Claus Waldkirck burde for saadant at straffes. D. D. Brochmanni Setens var denne, at efterdi Rector lod den Person forstaa, som bar Bogen frem, hvilken Person var Autoris Broder, at Bogen var ikke saa skreven, at han den propter insvetas loquendi formas kunde approbere, og det samme blev af Bispen af Viborg confirmeret, der forskrevne Person talte med hannem derom, og Claus Waldkirck endogsaa selv talte med Rector derom, at han ikke turde trykke Bogen paa hvis Censur given var ¹⁾, saa Claus Waldkirck mere haver anset Autoris Svar end M. Joh. Erasmi Censur, eftersom Autor svarede, han sin Bog noksom vilde forsvare, da afsagde D. D. Brochmannus, at M. Rector var noksom excuseret, at forskrevne Bog er bleven trykt, og Waldkirckium at lægge fra sig til Universitetet hvis Exemplaria, som han deraf havde tilovers, hvilke Waldkirckius sagde at beløbe sig til ved et Tusinde. Samme Sentens approberede præsentens Professorer; aleneste lagde M. Resenius til, at dersom Autor

¹⁾ D. e. paa den givne Censur.

libri havde fanget nogle Exemplaria bort, de da og maatte komme tilstede med de andre, som Typographus havde. Herpaa blev Waldkirckius indkaldt, og bleve hannem efterfølgende Punkter foresagt af D. D. Brochmanno: 1. At efterdi Bogen var trykt non approbante M. Joh. Erasmo, og det mere er, at hvis M. J. Erasmus havde udskrevet at udelukkes, det dog var indført i Bogen; item andet at være tilskrevet, siden M. J. Erasmus den saa', da haver Professores samtlig sluttet, at Exemplaria skal deponeres hos Universitetet, som tilforn er sagt. 2. Hvis han, Waldkirckius, understaar sig herefter noget at trykke, som ikke er af Professoribus Universitatis igjennemset og approberet, da gives den høje Øvrighed tilkjende, Trykkeriet at formenes. 3. Skal Originalen, som Bogen blev trykt efter, blive in custodia Universitatis. Og blev den strax indlagt i det inderste Kammer i den store Kiste.

1633, 31. August. Den Bog, Lisbeth Waldkircks igjen begjærer og er intituleret Oeconomia Dei, er engang konfiskeret.

197.

1633. XV. Cal. Febr. (Rosenholm). H. R. skriver til Meursius i Sorø og klager over længere Tids Sygelighed. Han dvæler ellers mest ved en Plan »de Academiæ vestræ translatione«, der syntes at være falden hen eller at være opsat ¹⁾). »Dubium non est, anni proximi insperatas varias difficultates, casus etiam plures funestiores, res nostras, cum privatas, tum publicas, duriter adeo adflixisse ac concusisse, ut cogitationes pariter ac conatus etiam meliores ad tantas curas languere ac hærere facile contigerit.« Han ønsker inderlig at se Meursius's Fremstilling af Danmarks Historie fortsat.

Jo. Meursii Opera, Vol. XI, 556.

¹⁾ Denne Plan har jeg ellers ikke fundet omtalt.

198.

1633, 9. Marts. (Kjøbenhavn). Kansler Chr. Friis skriver til H. R.: »Kjære Broder og Frænde, jeg har for nogen Tid siden faaet Din Skrivelse, og havde længe siden svaret derpaa, dersom status controversiæ, modò controversia dicenda, havde været mig noksom bekjendt; og om den mig end eo fine deduceredes, saa vedst Du vel selv, hvor vidt meum solius iudicium sig strækker og bør eller kan strække sig in materia tam ardua, om noget solidum der om skulde svares eller skrives. Gud skal være mit Vidne, at jeg af mit Hjærte ønsker baade, at det, som kan komme Gud den allerhøjeste til Ære, mest og for al Ting at maatte have Fremgang, dernæst at en ret gudelig Enighed, Guds Kirke til Opbyggelse, maa underholdes«.

Afskrift i Gl. kgl. Saml. 131 Fol.

199.

En theologisk Afhandling af H. R. om, hvorledes man skal tro og tale om Guds Forsyn. Nogen Titel er den ikke forsynet med i den os foreliggende Afskrift, men begynder saaledes:

Hvo rettelig og grundelig vil vide og forstaa, hvorledes mand egentlig effter Guds egen Mund och Ord, och saaleedis foruden Guds Fortørnelse, maa och kand tro och tale om Guds Forsiun udi alting, schall flittelig och nøye agte paa tvende Stycker, som Guds Aand haver oplyst och kundgiordt udj de hellige Skriffter.

Det Eene og Første er, at alt det, der er i denne Verden, det er af Gud skabt och vorden til alt det, som det er, formedelst et Ord, hvilket Gud i Begyndelsen haver sagt og talt — — —

Det Andet — — er Guds Aands merkelige Paamindeelse och Undervisning udj St. Peders II. Brefs III. Cap. 8. V. (Een Dag er for Herren som tusinde Aar, og tusinde Aar som een Dag) — — —

Indholdet sammenfattes saaledes, idet baade Men-
neskenes Frihed og Guds »Forsyn« søges hævdet:

Kortelig at sige, er Meeningen paa det altsammen, at
Guds Forsiun er intet andet end hans udj alting indskabte
Ords idelig uafsladelig Omløb herudj Verden, efftersom
det endten uforanderlig vdi alle ufornuftige Guds Skab-
ninger vedholder, eller ogsaa som det af dennem, der
med Vid og Fornuft aff Gud ere skabte, brugis eller
misbrugis; og saadan Guds Ords Omløb i Verden, endog
det haver sin Tid, før og efter, udi Verdens Timelighed,
saa maa dog ingen Guds Barn tænke, at Gud nogen
saadan sit Ords Omløb schulle beskikke effter saadan Tids
Omstænde, før eller effter, och saaleedis forsee och for-
siune noget aff alt det, i Verden scheer, tilforn, førend
det skeer och sig tildrager, men all den Tids Forschel
vdj huis seg herudj Verden tildrager, baade førend det
effter denne Verdens Timmelighed schall see, och naar
det nu skeer — den Tids Forschel, siger jeg, er for Guds
Ansigt udi hans Evighed tilsammen och tillige foruden all
Tids Forschel nærværende. Och for den Aarsag ochsaa
siges saadan Guds Ords Omløb och Forsiun (for Gud at
regne) aldeelis uforanderlig, effterdi at alting er for
hannem udj et eniste Nu stedse nærværende. — — —

Afskrift (20 Blade) i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 80 c. 4to. (Uden
nogensomhelst Tidsbestemmelse).

200.

1633, 15. November. (Rosenholm). H. R. skriver
til D. Jo. Meursius, at han længe havde ventet paa
sin Søn Jørgens Tilbagekomst med de danske Gesandter
fra de forgjæves Fredsforhandlinger (i Dresden) for at
kunne give M. Svar i den bevidste Sag. »Nunc quando
ipse ad nos reversus nihil etiamdum sibi de eo constare
potuisse refert, aegerrime me habet, tam diu frustra in
exspectatione ea me fuisse, quam spero tamen brevi ex-

pleturam Regiae Maiestatis praesentiam. Inprimis quod Antistites nostri nuperrime iusserint, Catalogum bonorum omnium totius Vniversitatis ¹⁾ Aarhusiensis archivis Regiis exhibere, id quod ego ominis optimi loco habeo. Interea nihil quidem reliquum faciam eorum, quae consiliis istis maturandis ex usu a me proficisci poterunt unquam. Canonem annum ante mensem tibi depromptum et signatum per praesentem hunc meum mitto« (etc.).

Jo. Meursii Opera, ed. Lamius. XI, 569—70.

201.

1634, 29. Juni. (Hafniæ). Jacobus Matthias Arhusius beder H. R. tilgive, at han i saa lange Tider ikke havde skrevet til ham. Beretter om sin Stilling og sine Arbejder ved Universitetet. »Ad mandatum illustris Regni Cancellarii e civibus nostris studiosum selegi, cui filii curam et institutionem committat. Nisi fallor, placebit«. — »De sacris illis chartis, quarum copiam indultu tuo Domino Episcopo ²⁾ feci, nonnulla adderem, nisi spes adventus tui in id tempus ea reservari juberet«.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

202.

1634, 16. December. (Gottorffii). Christophorus Lutzow skriver til H. R.: »Scias me cum Duce Johanne, Episcopo Lubecensi, Gottorffii vivere. Spero quam primum nos abituros Eutinum. Vitam adeo perversam, Dei gratia, quantum ego hactenus novi, non gerit, ut audiveram. Dominus noster Jesus Christus regat ipsum et nos omnes Spiritu suo Sancto et det nobis veram cognitionem sui, ut in viis suis toto corde et puro ambulemus, ut omnia opera nostra et cogitationes ad solius

¹⁾ Herved menes formodentlig Kapitlet.

²⁾ Dr. H. P. Resen, som H. R. uden Tvivl betragtede som mere venlig sindet end de øvrige Theologer ved Universitetet.

nominis sui gloriam, tanquam ad metam propositam, unice dirigantur, amen. Qvæso, si quid admonitionis occurrit, ne intermittas filium paterne monere et amare. Valeas in eo, qui omnia valet, et pro me ora, obsecro¹⁾.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

203.

1635. VI Cal. Aug. (Rosenholm). H. R. skriver til D. Jo. Meursius med deres fælles Ven Lauremberg (som altsaa havde besøgt H. R.) og udtaler sin Beklagelse over, at han saa længe ikke havde set ham.

Jo. Meursii Opera, ed. Lamius. XI, 591—2.

204.

1635, 13. Oktober. (Lugd. Batav.). Daniel Heinsius henvender sig paa Rektors og det akademiske Senats Vegne i Leiden til H. R., i Anledning af at Axel Urne²⁾, der for nogle Aar siden studerede der, havde paadraget sig en betydelig Gjæld. Da han ikke kunde betale, var han bleven arresteret, og da en Epidemi var udbrudt, var han død i Fængselet, men havde inden sin Død notarialiter udstedt et Gjældsbevis paa 5892 Gylden til en Professorenke, i hvis Hus han havde boet. H. R. anmodes nu om ved sin Indflydelse at skaffe Enken, der var trængende, denne Sum.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1291. 4to (p. 83—4).

205.

1635, 5. November. H. R. svarer Professor Henrik Ernst i Sorø paa en Række vanskelige theologiske Spørgsmaal, som denne i tre Breve havde forelagt ham.

Afskrift i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 131 Fol. (p. 69—72).

¹⁾ Claus Christoffer Lützwow (se Nr. 208) var formodentlig en af Holger Rosenkrands's forhenværende Disciple.

²⁾ Se Personalhist. Tidsskrift, 1. R. II, 115.

206.

(Udateret). H. R. skriver til D. Henrik Ernst i Sorø og besvarer adskillige ethiske Spørgsmaal, men beklager forevrigt, at Laurembergs fremskyndede Afrejse (se Nr. 203) og hans egen Rejse til Viborg i Anledning af hans »affinis« Caspar v. Ribnitz's Jordefærd ikke gav ham den fornødne Tid.

Afskrift i Gl. kgl. Saml. 131 Fol. (p. 72—75).

207.

1636, 24. Juni. H. R.'s Fortale til Skriftet:

Fürsten-Spiegel.

Das ist:

Schriften vnd Sendschreiben

Des Durchleuchtigen, Hochgebornen

Fürsten vnd Herrn,

Herrn Albrecht des Fünfften, Marggraffen

zu Brandenburg, Erster Hertzogen in Preussen etc.

In welchen

Er als in seinem

Bis auff diese Stunde, auch nach seinem Tode

Lautredenden Glauben

zu erschen

Allen, Alles Standes,

Wol weisen,

Wol vermögenden,

Wol gebornen.

Zu beschawen vnd nach zu eifern, fürgestellet,

Hertzen Reine Kennen Gott Sehenden.

Cum Privil. Reg. M. ad decen.

Gedrucht zu Aarhusen, Im Jahr 1636.

Skriftet er med en lang, theologisk Fortale (dat. aus meinem Hauss Rosenholmb, am Tage Johannis des Täuffers,

1) Et Exemplar af Skriftet i Kgl. Bibl. har følgende egenhændige Tilskrift: »Reuerendo Viro M. Laurentioj Martinio, Ecclesiae Dej ad aedes Nicolao dicatas Haffniæ congregatæ Pastori, Amico meo singularj, Oligerus G. Rosenkrantz.»

Anno 1636) tilegnet Prinsesse Magdalena Sibylla af Sachsen (den udvalgte Prins Christians Frue). Derefter følger en Fortale til Læseren, hvori Holger Rosenkrands gjør Rede for de af ham under ovenstaaende af ham selv komponerede Titel udgivne »Skrifter og Sendebreve«, som ere forfattede af Hertug Albrecht af Preussen (der i den danske Historie især er bekjendt ved den vigtige Støtte, han ydede sin Svoger Kong Christian III. under Grevefejden og senere). Brevene ere tildels stiledede til Hertugens Skriftefader, M. Johan Funck, der i lang Tid stod i den højeste Anseelse hos sin Herre, men tilsidst kom i Ulykke paa Grund af sin hensynsløse Tilslutning til den af hans Svigerfader Andreas Osiander (Professor ved det af Hertugen stiftede Universitet i Königsberg) fremsatte ejendommelige Lære om Retfærdiggjørelsen, der formentes at stille Christi Fortjeneste i Skygge og at nærme sig til det romerske Lærebegreb¹⁾. Rosenkrands fortæller, at han for faa Aar siden fra en Boghandler i Tydskland, der formodentlig var kommen i Besiddelse af den ovennævnte Funcks Bibliothek, havde faaet de nu af ham udgivne haandskrevne Stykker, der alle vare skrevne (eller dog underskrevne) med Hertug Albrechts egen Haand, og at de holdtes i god Forvaring af ham paa Rosenholm, hvor han var villig til at forevise dem for enhver, der ønskede at se dem. Med Føje gjør han derpaa opmærksom paa, at disse Smaaskrifter vidne om en stor christelig Iver hos deres høje Forfatter og tydelig vise, hvor alvorligt han tog det med sin Saligheds Sag. Derpaa fortsætter H. Rosenkrands saaledes:

»Zum Dritten, muss mit stillschweigen nicht vorbegegangen werden, dieweil es ohn das dem fleissigen gnawsichtigem Leser dieser Schrifften vielleicht nicht vnbekant verbleiben kan: Dass dieser Hochlöblichster Herr, aus

¹⁾ Se Dr. Carl Alfred Hase, Herzog Albrecht von Preussen und sein Hofprediger, Leipzig 1879.

eiffriger Liebe zur erforschung aller Gottseligen Warheit, sich eine geraume Zeit, von dem sonst insonders hochgelahrten vnd weitberühmbten Theologo Andrea Osiandro dem Eltern, den er für einen Theologen bey seiner newfundirten Academie, ehe dann er seine schwärmerische Gedancken eröffnet, beruffen vnd angenommen, endlich hat überreden lassen, dass er in seine verirrete Meynung von der Rechtfertigung des Menschen für Gott, zum theil auch gerathen, dass nemblich wir Menschen durch Gottes eigen Wesen, vnd also durch seine wesentliche Gerechtigkeit, die inwendig in vns wohne, für Gottes Gericht an vnd in vns selbst fürnehmlich gerecht geschätzt vnd gehalten würden.« Derefter fortælles, hvorledes Hertugen, efter en Tid lang at have været hildet i dette osiandristiske Sværmeri, endelig ved D. Joh. Mörlins og andres Forestillinger havde faaet Øjnene aabnede for Vildfarelsen, som han da med stor Iver atter søgte at udrydde, »vnd endtlich es dahin gebracht, dass in allen Kirchen vnd Schulen, dem alleine wahr-lehrenden Wort Gottes gemäss, einhellig gelehret, dass nimmer kein Mensch anderst, als durch den Blutigen Verdienst vnsers einigen Mitlers vnd Versühners, Gottes vnd des Menschen Sohns Jesu Christi, vnd durch Gottes in jhm alleine verliehenen Gnaden, für Gottes Angesicht vnd Gerichte jemals gerecht erkant, das ist, gerechtfertiget worden, oder werden könne. Dann es kan ja Niemand von seinen angeborenen oder begangenen Sünden, von einiger seiner Vnvollkommenheit, Fehlern vnd Misshandlungen, anderst erlassen vnd frey erkant, vnd also gerechtfertiget werden, als einzig vnd allein durch seinen Glauben vnd gläubige Zuversicht an denselbigen Blutigen Verdienst, vnd dadurch erworbene gnädige Versöhnung, Zudeckung vnd Ausleschung seiner vnd der gantzen Welt Sünde. Da aber jemand also einmahl vollkommen gerechtfertiget, darnach in vnd durch Gott selbst vnd dem allerheiligsten Göttlichen Geiste etwas, das also Gott nach seinem Wort vnd Befehl an-

genehm vnd wolgefällig, wiewol in grosser Schwachheit, verrichtet vnd bearbeitet, dasselbe auch anderst nicht, als zu vnd durch denselben Gnaden Verdienst, vnd also lauter aus des Gnädigsten versöhneten Gottes Gnade, für seinem Angesicht vnd gnädigem Gerichte, in dem Geliebten Sohn Jesu Christo, für Gerecht erkandt vnd gehalten, wie auch der da solches in vnd durch Gott vnd seine Gnade verrichtet, so weit in dem, was in vnd durch Gott Recht gethan, auch von jhm gerechtfertiget werde. (Det er denne Slutning, som forvoldte Holger Rosenkrands saa store Ubehageligheder og forbitrede de sidste Aar af hans Liv. I Randen ved dette Sted findes citeret 22 forskjellige Skriftsteder).

Hos Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. IV, 280—1, er Stykket ogsaa meddelt, men med forskjellige Forbedringer i den tunge Stil. Jvfr. Helveg, Den danske Kirkes Hist., 2. Udg. I, 382—3. I Univ.-Bibl. Rostgaardske Saml. 10, 4to findes Holger Rosenkrands's Fyrsters Speil fordansket af Fru Birgitte Thott 1636.

208.

1636. Prid. Id. Augusti. (Utini). Claus Christoph Lutzow skriver til H. R. »Animum, qvem Tibi, vere Generose Nobilissime Domine, amice et Pater, summâ reverentiâ colende, debeo, hæ meæ, licet rudi Minerva scriptæ, testari conantur. Accipe quæso eas pro humanitate tua, et credas me promptissimum ad quævis obsequia. Cæterum, quia Deo misericordiæ placuit talenta tua Indies augescere, negociare, obsecro, ex iis ut nos quoque lucremur. Noli, mi Pater, tantum indulgere humilitati, ut meditationes tuas pias et sapientiam, quam a Spiritu Sancto edoctus es, tecum aliquando mori sinas. Fructus quidem ejus in illos, quibuscum conversaris, confers, at perpendas, cæteros, quibus hoc non licet, egere. Publici vero juris quando sint, toti terrarum orbi prodesse, mul-

tasqve, annuente Jehova, animas e tricis Draconis istius ruffi liberare poterunt.▪

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

209.

1636, 29. December. H. R. til Kansler Chr. Friis.

Cancellario Regio Christiano Frisio.

In Christo Jesu nostro verè-vivere.

Generose Dn. Cancellarie, Amice, frater-agnate desideratissime, intellexi cum ex literis tuis, Genero meo¹⁾ proximè scriptis, tum ex sermone jam antea cum ipso habito, placere Regiæ Majestati, Theologos Hafniacos mecum de iis, qvæ dubia sibi jam primum libello Serenissimo Principi inscripto²⁾ facta esse videri volunt, placida collatione transigere. Eqvidem vørò, qvando ex varia qvorundam ipsorum aliquando seipsam proditura inconstantia jam valdè pridem deprehendo, qvomodo veritatis salutaris lucem eam, ad cujus corruscum per universam Sacram Scripturam splendorem jam diu antea oculos aperuisse se diffiteri haud audebunt, jam tamen palam profiteri, carnis nescio qvo malo et morbo, qvare retractatione tergiversentur. Optarim, adeò cordatè et ingenuè aliquando prodeant, atqve in qvo me à veritate, qvæ est in Christo Jesu, abire, coram ipsius facie, etiam justii Judicii eiusdem die ipsis aliquando rursus aperitura, pronuntiare audeant, distinctè exponant et demonstrent. Ne autem (qvod præcipitantia carnali contentiosis qvibusvis disputationibus evenire plerumqve solet) ne inqvam, seu qvænam mens animi mei circa veritatem ipsam in Christo Jesu siet, necdum planè et plenè dignoscere se, quisqvam

¹⁾ Christen Thomesen (Sehested).

²⁾ Hvis herved, som man maa formode, menes Fürstenspiegel, da er, det jo tilegnet Prinsesse Magdalene Sibylla. Serenissimo maa vel saa være en Afskriverfejl for Serenissimæ.

conqveri adhuc possit, seu veritatis lucem ideo non pro-
pediem admittere qvenqvam contingat, qvòd iudicium
de re necdum probè satis expensa et percepta imma-
turius et impudentius probatum rescindere carni cuius-
quam durum et difficile sit; ideo de universæ salutaris
veritatis capitibus aliquot principibus, qvamnam Spiritus
Dei invariata ac inviolabilem esse, ipsa verborum eius-
dem genuina simplicitate atqve continua conformitate
edoctus sum, compendio contractiore per dies hosce aliquot
complexus sum, qvòd ipsum, cum bono Deo, plagulis pau-
culis hic adiunctis exhibeo. Cumqve Theologos præno-
minatos, sicut non nisi tuo consilio et autoritate qvic-
quam audere convenit, ita et qvòd decere et oportere se
haud nesciunt, neutiqvam etiam neglecturos facile mihi
persuadeam: Perqvam amicè te rogatum habeo, meam
apertam hanc et ingenuam hanc confessionem, verbis nec
obscuris nec simulatis Dei ipsius oris et spiritus effectis
solis propositam, cum ipsis communicare haud degraveris,
ne opera sua, qvam Magistratui supremo debent, frustra
nominibus omnibus se fuisse serò aliquando nimis con-
qveri tandem habeant. — — — Ex Rosenholmiano meo
IV Cal. Jan. a. 1637.

T. Oligerus G. Rosencrantz.

Afskrift i Gl. kgl. Saml. 131 Fol. (p. 62—4).

210.

Forklaring, hvorledes og udi hvad Mening ethvert tro-
levende Guds Barn siges for Guds Aasyn og Dom at
være retfærdig¹).

I. Naar og hvor Guds Helligaand udi de hellige
Skrifter formelder nogensteds om Guds Børns Retfærdig-

¹) Skjønt nærværende »Forklaring» sikkert er fra en senere Tid
(1639?), hidsættes den dog her, da den paa en Maade kan er-
statte det i forrige Brev omtalte, men nu vistnok manglende
Forsvarsskrift af H. R.

hed, som dennem tilregnes af Gud, da forstaar Guds Aand allevegne ved det Ord Retfærdighed intet andet, end hvad der for Guds Ret er kjendt og afsagt. Saa at det Ord Retfærdighed er i sin rette egentlige Mening et Doms- og Rettergangsord.

Og naar Guds Aand siger nogensteds nogen at være retfærdig for Gud, da er det intet andet sagt, end at Gud selv kjender og dømmer saadant et Menneske at have Ret med at fare, og ingen Uret at have for sit Ansigt og Dom udi nogen Maade; hvilket alle retsindige Guds Ords Lærere selv med samlede Munde bekjende og erkjende.

II. Er det Guds egen Munds Ord, at saa mange, som allerede ere formedelst Guds Ord og Aand blevne sande levende Guds Børn, og ere blevne delagtige i Guds Søns, vor Herres Jesu Christi Forløsning og udi hans derhos medfølgende Naade, dennem allesammen anser og dømmer Gud ikkun aleneste saadanne, som de nu allerede ere og bestaa udi samme Guds Søns Jesu Christi vor Herres Delagtighed, og saaledes ere lodtagne udi al hans uskyldige Døds og Blods dyrværdige Fortjenestes Naade.

III. Er det ogsaa Guds egen Munds Ord, at samme Guds Søn, vor Herre Jesus Christus haver ved saadan sin uskyldige Blods og Døds Fortjeneste forhvervet os og alle Mennesker dobbelt Naade for Guds Aasyn, som er

a) den ene, Guds skjulende og efterladende Naade, ved hvilken alle troende Guds Børn deres Synder og Misgjerninger vorde dennem udi vor Herres Jesu Christi Blod og Død af Naade skjulte, forladte og eftergivne.

b) den anden Naade er en tugtende og Læge-Naade, formedelst hvilken Guds Naade alle sande troende Guds Børn, som tillige ere ogsaa udi samme vor Herres Jesu Christi uskyldige Blods og Døds Fortjeneste blevne delagtige, de Dag efter Dag mere og mere helbredes og læges fra deres gamle Naturs syndige Fejl og Bræk, og

blive omformede og fornyede efter det fordum Guds Billede og Lignelse.

IV. Er det ogsaa Guds egen Munds Ord, at alle saa mange sande troende Guds Børn, som udi vor Herres Jesu Christi Delagtighed ere blevne lodtagne udi al saadan Guds Naade, dem dømmer og retter Gud over for sit Ansigt og Dom, lige efter al saadan sin dobbelte meddelte Guds Naade, som enhver formedelst sin Tros-Levenhed udi vor Herres Jesu Christi Fortjeneste er med begavet og velsignet, saa at

a) paa den ene Side, saa vidt som noget sandt trolevende Guds Barn befindes at være formedelst sine syndige Gjerninger, Forseelser og Mishandlinger for Guds Ansigt og Dom skyldig og brødig, og dog bestaar og forlader sig fuldt og fast paa den Guds skjulende og efterladende Naade, som Guds Søn, den Herre J. C. haver ved sit Blod og Død fortjent alle bodfærdige Syndere til deres Synders Skjul og Forladelse: dennem kjender og dømmer Gud for sit Ansigt og Dom udi vor Herres Jesu Christi Retfærdighed ganske fri og uskyldige, og saaledes retfærdige, at de ingen Uret have i nogen Maade; og det foruden nogen deres Gjerningers Anseelse, eneste og aleneste formedelst at de tro og forlade sig aleneste paa vor Herres Jesu Christi Naade, Fortjeneste og Retfærdighed, af al den Formue, som den udi deres Hjærter ved vor Herres J. C. Naade er given og meddelt.

b) men paa den anden Side, saa vidt som noget sandt Guds Barn formedelst Guds tugtende og Læge-Naade, som vor Herre J. C. iligemaade ved sit uskyldige Blod og Død haver fortjent, befindes siden udi en sandlevende Tro at være tugtet og rettet efter samme vor Herres J. C. Døds og Livs Billedes Lignelse efter Guds egen velbehagelige Vilje, og det samme ogsaa udi Gjerningen beviser af al den Formue, som vor Herre J. C. under og forlener dette sande Guds Barn Naade til, da dømmer og kjender Gud vor Herre det selv og alle hans

Gjæringer lige ved vor Herres Jesu Christi allerdyrværdigste og uskyldige Vunder og Saar. — Dog bekjender jeg strax derhos, at alt det, noget Guds Barn han er, han lever og formaar, og saaledes ogsaa alle hans Gjæringer, han har, alt det ham kan tilregnes i nogen Maade, det tilregnes ham af samme vor Herres Jesu Christi Vunder og Saar og dyre Fortjeneste eneste og alene.

Saa er da dette alleneste og ingen anden min Tro og Bekjendelse om alle tro-levende sande Guds Børns tro-lydige Gjæringer, at dem kan eller bør aldeles ingen Højhed eller Værdighed at tilregnes af sig selv, eller af deres Fuldkommenhed i sig, men eneste og alene deraf, at vor Herre J. C. ved sine dyrværdige og uskyldige Vunder og Saar haver fortjent alle Guds Børn, at, omendskjønt der hos alle deres tro-lydige Gjæringer nogen syndig Urenhed og Ufuldkommenhed af deres Kjøds og Blods Fordærvelse og Skrøbelighed vedhænger og medfølger, saa have dog samme deres Gjæringer formedelst vor Herres J. C. Fortjeneste Retfærdigheds Tilregnelser, Skjul og Dække for Guds Dom, og blive agtede og antagne højværdige og velbehagelige, efterdi de dog i Guds og ved Guds Aands Kraft ere gjorte og fulddrevne.

Men hvad Højhed og Værdighed Guds Børns tro-lydige Gjæringer er fortjent og forhvervet formedelst vor Herres J. C. Vunder og Saar, det vil jeg med de theologiske højlærde Mænds egne Ord fremsætte og tilkjendegive, hvilke udi deres egentlige Mening uforandrede ere udtagne af det lange Skrift, som de imod mig til deres kgl. Maj., vor allernaad. Herre og Konge, have overgivet, og lyder saaledes:

A. Sige og bekjende de, at deres ny Lydighed, som ere indpodede i vor Herre J. C., endskjønt den er ikkun skrøbelig og ufuldkommen, saa beskriver dog Guds Aand den saaledes:

Joh. XV, 2 at de, der ere indpodede i Christo, bære mangfoldig Frugt.

Luc. I, 6. De vandre udi Guds Bud ustraffeligen for Gud.

Gen. XVII, 1. De vandre for Herren altid ustraffelige, og ere oprigtige og fuldkomne.

1 Reg. XIV, 5. De bevare Herrens Bud og gjøre det, som for hans Aasyn er behageligt, af ganske Hjærte, af ganske Sjæl og af al Formue.

Job. I, 1. De ere hel fromme og retsindige.

Rom. VI, 13. 16. De fremstille Herren deres Lemmer til Retfærdigheds Vaaben.

Gal. V, 24. De korsfæste deres Kjød samt dets Lyster og Begjæringer.

Act. XXIV, 16. De leve saa, at de have for Gud og Menneskene en uskadt Samvittighed.

1 Cor. IV, 4. De vide sig udi intet skyldige.

Saaledes sige de theologiske Højlærde, at Guds Aand beskriver Guds Børns ny Lydighed, endog den er alligevel i sig selv ufuldkommen og skrøbelig.

B. Sige de og bekjende, at Guds Aand ærer disse samme Guds Børns ny Lydigheds Gjerninger med Retfærdigheds høj-skinrende Titel og Navn, og samme Retfærdighed findes i Guds Børns ny Lydighed; og er saa sand en Retfærdighed, at de kunne beraabe sig paa den, naar de paakalde Gud om Hjælp i deres Modgangs Tid imod deres Fjender. Hvilket er derhos af Deut. VI, 25. XXIV, 13. Es. LVIII, 7. 8. 2 Cor. IX, 9. Psal. CXI, 9. Apoc. XIX, 8. og med Jobs Exempel, Cap. XXVII, 3. 4. med Davids Exempel, Psal. VII, 9. 10, og med Pauli Exempel, Act. XXIV, 16. bevist.

C. Sige og bekjende de, at denne samme Tro-Lydigheds Retfærdighed, endog den er skrøbelig, uren og ufuldkommen, saa behager den dog Gud vel; hvilket de derhos sige, at ingen kan benægte, uden han vil, ligesom med en Streg, udslette og uforskammet benægte, hvis (o: hvad) der findes opskrevet Act. X, 35. Joh. III, 22. 1 Tim. V, 4. Col. III, 20. Rom. XII, 1.

D. Sige og bekjende de, at Gud holder saa meget af denne samme ny Lydigheds Retfærdighed, at han sandelig belønner den med timelig og evig Løn. Og sige

derhos, at hvo derpaa vil tvivle, han tvivlede, om det fandtes i Skriften, som dog der sammesteds findes opskrevet. Som om timelig Belønning: Psal. XLI, 10. Es. XXXIII, 16, og om evig Belønning: Matth. XIX, 21. Luc. XIV, 13. XVIII, 30. 1 Tim. IV, 8. 2 Cor. V, 10. Joh. V, 27. Gal. VI, 7. Apoc. XII, 11.

Og dette er nu enest og alenest den Højhed og Værdighed, som jeg ogsaa stedse og altid haver tillagt alle Guds sande Børns tro-lydige Gjerninger, og ellers ingen aldeles videre Værdighed eller Højhed i nogen Maade, hvilken samme Højhed og Værdighed jeg ogsaa stedse og altid derhos haver troet og bekjendt, at vor Herre J. C. haver alene formedelst sine dyrværdige Vunder og Saar og sin uskyldige Død fortjent og forhvervet dem Retfærdigheds Tilegnelse.

Hvorfor, efterdi jeg næst Guds Aands Hjælp forhaaber, at jeg nu hermed noksom klarlig for alle Guds Sandhed elskende haver bevist og udført min høje Uskyldighed for denne usandfærdige og opdigtede Klage og Beskyldning, da vil jeg utvivlagtig mig ogsaa tilforlade, at ingen Guds Børn nu videre, af saadan særlig Angivende, lader sig enten selv forarge, eller til nogen uchristelig Mistanke imod mig forføre, ej heller aldrig herefter noget Menneskes Klafferi, i hvor vel betroet han ellers kan være, imod mig og min Tro og Bekjendelse, for Sandhed optager og samtykker, førend de min gudelige Erklæring, som jeg nu alene lige efter Guds egen Munds Ord allerensfoldigst haver forfattet, overvejer og uforvendt Forstand og Mening deraf have hørt og antaget. Hvortil jeg vil ogsaa hermed have alle og enhver, Guds Ords Sandhed af Hjærtet elskende, Guds den Helligaands kraftige Velsignelse troligen ønsket og tilbedet. Amen.

Holger Rosenkrantz.

Afskrift i Univ.-Bibl., Addit. 283. 4to.

(Sluttes).

S m a a s t y k k e r .

XI.

»Sandhedsvidner efter Luther.«

Ved *Holger Fr. Rørdam.*

Under ovenstaaende Titel har Gottfried Arnold i sin »Unpartheyische Kirchen- und Ketzler-Historie« (Udg. 1729. II, 1089 ff.) indført et Afsnit, meddelt ham af den bekendte fhv. sønderjydske Præst Frederik Breckling, og indeholdende en lang Række Navne paa Personer, hvoraf de fleste i sin Tid ere komne i Konflikt med den kirkelige Øvrighed og havde udstaaet mere eller mindre haard Medfart for deres Overbevisning, men hvoraf en god Del, trods al den subjective Sandhed, deres Vidnesbyrd kan indeholde, dog snarere maa kaldes Sværmere end Sandhedsvidner. Den store Mængde af dem tilhøre det 17de Aarhundrede — den stive Orthodoxis, men ogsaa de urolige Aanders Tidsalder. Den ideale Frihedstrang stødte idelig an mod Statskirkens strænge og lovbundne Orden. Medens Virkeligheden syntes fattig og idéforladt, hævdede de straalende Forbilleder sig i al deres Herlighed frem for det drømmeriske Syn og skabte en Længsel efter et bedre og rigere Kirkeliv, der i nogen Maade kunde staa Maal med det, som den første Kristen-

menighed havde levet i hellig Enfold og opofrende Kjærlighed. Med en urolig Iver granskedes de gamle Profetier, og naar Sjælen var mættet med denne stærke Føde, brød Ordet frem med en ustandselig Kraft og mejede ned til alle Sider blandt den aandelige Raadenskab og Uselhed, som man mente Samtidens Kirke opfyldt af. Det har i visse Maader noget meget tiltrækkende at fordybe sig i den rige Literatur, som disse urolige Længsler og denne faste Tro til Reformatorkaldet fremelskede; men Hvile findes dog ikke deri; det er som en Vandring i en mørk Nat: Himlen er overtrukken af tunge Skyer, der idelig gjennemføres af klare Lynglimt; men Foden trættes, før Maalet naaes — Læseren sløves ved at arbejde sig igjennem den uendelige Ordflom. Man læse blot følgende Titel til eet af den nævnte Fred. Brecklings fast utallige Skrifter ¹⁾, der alle dreje sig om det samme, en energisk, ubarmhjærtig og hensynsløs Blottelse af alle den lutherske Statskirkes Skrøbeligheder, og et Opraab til at gaa ud af Babel, et Opraab, saa stærkt, saa indtrængende, saa vedholdende, at man ikke lettelig vil finde Mage dertil. Nu den omtalte Titel:

Friderici Brecklingii

letzer abschied und ausgang

Von allen heutigen pharisäern, secten, falschen propheten und aposteln mit allen ihren eigen gemeinschaften, falschem Gottesdienst, Babel-kirchen, zusammenrottungen und äusserlichen tempel-wesen, kirchen-teuffel, irrwische, polter-geister, gespenster und nacht-thiere, in und ausser ihren stein-kirchen, um ihre güldene kälber, und thierische menschen-bilder herum lauffen, heulen, singen, tantzen, und mit ihren cantzel-götzen, menschen und

¹⁾ I »Bibliotheca Danica« I, 240—4 udgjør den brecklingske Literatur en særlig Afdeling.

creaturen, denen sie mehr als Gott selbst nachlauffen, lauter abgötterey treiben: Dafür, dass sie mit den klugen jungfrauen, von der welt und ihrem Babel-wesen, ausgehen, und mit dem bräutigam durch recht christliche absonderung zu seiner ruhe eingehen solten; ja auch keinen falschen geistern, lehrern, secten und propheten mehr glauben zustellen, als sagten sie auch, hier oder dar ist Christus selbst, weil uns der rechte Christus einmal so hoch für solche gewarnet, und auch die klugen jungfrauen mit Daniel das alles von sich bekennen, und sich dessen alles schuldig geben, was Gottes wort an ihnen straffet, ja dass sie noch dazu eingeschlaffen sind, da nun im finstern alle katzen und brod-ratzen nach gold und brodt, geld und welt herum lauffen, und viele gut-meynende seelen mit ihrem falschen engel-schein und vorgewandten glaubens-leben verführen und betrügen ¹⁾.

Læseren er maaske allerede bleven træt af at gjen-nemløbe denne Titel. Men nu Skriftet selv — i en ustandselig Strøm af Ord, der snerte som Svøbeslag, foreholder Breckling den lutherske Kirke dens store Brøde, at medens den gjorde Krav paa at sidde inde med hele den kristelige Sandhed, gjorde den dog intet for at ud-brede denne Sandhed. Med koldt Blod dømte man Jøder, Tyrker og Hedninger til at gaa evig fortabt, fordi de ikke kjendte Lyset i Christus — men med Opofrelse af egen Magelighed og Velvære at bringe Sandhedsordet til de formørkede Slægter, derpaa tænkte man ikke. Papisterne havde gjort meget mere for denne Sag, som Xavers og mange andre Missionærs Levnedsløb viste, og dog fordømme vi dem; og Kvækerne, disse Mennesker,

¹⁾ Arnold, a. Skr. (Udg. 1729). II, 1116. Skriftet nævnes ikke mellem de mange andre Skrifter af Br., der opregnes i Bibl. Dan. Det mangler Aarstal, men maa sikkert være fra o. 1685.

hvis Navn var blevet et Fællesnavn, hvormed alle ærlige Sandhedsvidner udskjældes, de handle tusindfold bedre mod Hedningene end vi; i Dommen ville de rejse sig imod os og fordømme os. — Dette som en lille Prøve paa Brecklings Polemik; han sigter godt, og han lægger ikke Fingrene imellem, naar han slaar.

Blandt de »Sandhedsvidner efter Luther«, som Fr. Breckling nævner, er en forholdsvis stor Mængde Slesvigere, grundet paa, at han havde særligt Kjendskab til de aandelige Bevægelser i denne Landsdel. Blandt de nævnte er ogsaa Digterinden Anna Ovena Hoyers, hvis ejendommelig satiriske Tendenspoesier, der strængt hudflette Præsterne, ogsaa i den nyeste Tid have været Gjenstand for en Del Opmærksomhed¹⁾. Af særlig danske »Sandhedsvidner« er der ikke mange, og de, der findes, fortjene ganske vist ikke alle dette Navn, selv om man tager det ganske subjektivt. Man forbavses saaledes ved at finde Smædeskriveren M. Jakob Worm og Bedrageren M. Oluf Bjørn i denne Klasse. Om Christen Pedersen Abel, Præst ved den dansk-norske Menighed i Amsterdam, fortjener en saa høj Plads, maa vi lade staa hen; ham har Breckling dog maaske kjendt personlig. Vi savne derimod Holger Rosenkrands, som bedre end mange andre kunde have hævdet sin Plads. Hans nære Venner og Aandsfrønder, D. Christianus Matthiæ og D. Henrik Ernst, begge Professorer i Sorø, findes dog. At M. Niels Svendsen Chronich og Jesper Baltzersen Køneken ere medtagne, maa vi finde rimeligt efter Forfatterens Standpunkt, ligeledes Kønekens Ven Baltazar Trebsdorff fra Norge²⁾. Om

¹⁾ Se Hist. Tidsskr. 5. R. VI, 476.

²⁾ Se Ny kirkehist. Saml. III, 246. I Norske Rigsregistr. X, 265 f. findes en kgl. Bestalling for ham som »Berg-Inquisitor« i Norge, dat. 15. Sept. 1651, tilligemed et »General-Pas«, hvorved han fik fri Rejse overalt i Norge. Uden Tvivl var han en Tydsker. Naar Breckling betegner ham som Postmester, antydes maaske

den sidste siges: »B. T., ein Postmeister in Norwegen, ist aus seinem gottseligen tractat über die Sonntags-evangelien offenbar, da er mit Herrn Ægidius Hoyer, Predigern, die Wahrheit bekannte«¹⁾. Naar derimod Lægen D. Ambrosius Rhodius gjøres til et Sandhedsvidne, er det sikkert for megen Ære²⁾. Om en anden, ellers ikke meget bekjendt norsk Læge, der anføres af Breckling blandt hans »Sandhedsvidner efter Luther«, skal jeg hid-sætte alt, hvad han har om ham, da det vil være nyt for de fleste:

»Johannes Olsonius, ein Medicus zu Bergen in Norwegen, und grosser Freund von Gifftheilen³⁾, hat Jacob Böhmens Schriften in Dänische Sprache übersetzt, und in solche locos communes gebracht, dass die dunckele Örter und Redens-Arten durch andere klärer und deutlicher erläutert werden⁴⁾, weil niemand Jacob Böhmens Schriften besser als er selbst verklären mag, wie auch die H. Schrift in allen dunckeln Orten und Redens-Arten sich selbst am besten ausleget, so auch Lutheri Schriften, in denen oft und vielmehr anstössliches als in Jacob Böhmens Schriften vorlaufft, und doch zum besten aufgenommen wird; warum nicht eben so wohl in Jacob Böhmens, wann der Neid uns nicht so gar einnehmen und unsere Augen gegen so schöne

derved, at han paa sine vidtløftige Rejser ogsaa tillige har tilveiebragt en vis Postforbindelse.

¹⁾ Det nævnte Skrift kjendes ikke.

²⁾ Om Ambr. Rhodius har navnlig J. C. Berg meddelt Efterretninger i den norske »Budstikke«.

³⁾ Denne bekjendte (Guericke siger: berygtede) Theosoph betragtedes af Fr. Breckling som hans aandelige Læremester.

⁴⁾ Han har altsaa gjort et lignende Arbejde som Martensen i vore Dage. Men kjender nogen Olsons Skrift? I vore Literaturlexiconner findes det ikke, om de end have et Par Linier om dets Forfatter (Worm II, 140. Nyerup, S. 443), der nævnes som Oversætter af et Par gudelige Skrifter.

Sternen, Lilien und Rosen verblenden möchte. Dabey hat dieser Olsonius sehr viel gutes im verborgenen an den armen gethan, also dass auch bey 40 Wittwen sich nach seinem Tode¹⁾ geoffenbaret haben, die er unterhalten hat, und das Gerücht von ihm gegangen, als wenn er den lapidem Philosophorum besessen, daher er auch in Friderici III. Königs zu Dännemarck sein Laboratorium genöthigt ist, um darin mit Hrn. Olaus Borrichius zu arbeiten und allerley Künste anzugeben und zu probieren, bis er endlich zu Bergen gestorben, und seine Parentation, von Herrn Doct. Paulus Brand gehalten, hier in Holland gedrucket ist Ao. 1685, durch deren Correctur ich mit ihnen bekannt worden²⁾, und ihnen alles, was zu ihrem Zweck dienen könnte, aus Holland überschrieben, da kurz hernach sich ein Philosophus und Chymicus adeptus, mit Nahmen Johann Zeiger, an meinen grossen Freund Herr Frid. Popping, Gouverneur von der Insul Fero, geoffenbaret hat, und vor 2 Jahr einer zu Rothschild in Seeland³⁾. Solche Vorgänger haben in Norwegen einige grosse Liebhaber der Wahrheit hinterlassen, deren Nahmen bey mir in Catalogo regionum et urbium cujusque testis veritatis aufgezeichnet zu finden«.

Ogsaa den mystiske Sværmer Anders Kempe, der en Tid færdedes i Norge⁴⁾, har Breckling mellem sine Sandhedsvidner, i det han meddeler følgende om ham:

¹⁾ Han døde 1683 (Nyerup).

²⁾ I sine senere Aar erhvervede Fr. Breckling sit Udkomme som Korrektør i Amsterdam.

³⁾ Saaledes staar der, men Meningene er uklar. Det er Brecklings Mening, at Joh. Zeiger — som jeg ellers ikke veed noget om — ogsaa har været et »Sandhedsvidne«, thi han har sit Nr. som de andre.

⁴⁾ Se L. Daae, Nogle nye Bidrag til den norske Kirkes Hist. S. 36 ff. Tønder Nissen, Den nordiske Kirkes Historie. S. 350.

»Andreas Kempe, ein Medicus¹⁾ aus Schweden vertrieben, der Israels erfreuliche Botschaft einem reichen Juden von Hamburg dediciret, welcher ihn als ein Judas an die Hamburger Priester verrathen, die ihn durch Pilatus Hülffe an Meister Hansen übergeben, und zum Feuer verurtheilet, weil er der Priester Greuel, dadurch sie das Feuer vielmehr als er verdienet, ziemlich scharff offenbaret, und auch dem Felgenhauer in etwas zugethan war, biss Doct. Johann Friederich Meyer nach D. Lutheri Rath und Christi Worte, um auch das Unkraut wachsen zu lassen, dawider protestiret, und der Priester Bluth-Rath zu nichte gemacht, dass Kempe also aus Hamburg verwiesen, kurtz hernach zu Altona gestorben ist, Anno 1689.«

Blandt de danske »Sandhedsvidner« var, som ovenfor er nævnet, Sværmeren Jesper Baltzersen Køneken (eller Kiim), som Breckling uden Tvivl personlig har kjendt, da han en Tid lang opholdt sig i Holland, hvor Br. som saa mange af den Tids Mystikere og urolige Aander selv havde søgt Tilflugt. Om Køneken har jeg meddelt temmelig udførlige Efterretninger i Ny kirkehist. Samlinger III, 225 ff.; men da jeg senere har fundet endnu et Par Ansøgninger fra hans Haand, skulle de her meddeles. Den første foreligger kun i en Afskrift (Thottske Saml. 1588. 4to), de to sidste meddeles efter Originalerne i Geh.-Ark. (Sjæl. Indl. 1663 B.).

1.

Gud med os!

Høyrærværdige kiære Her Lærefader och Erche-Biscop D. Hans Svaning! Jeg fattige bedrøffuede Fange ydmygeligen og underdanigen nedlegger for Eders Ærvær-

¹⁾ Læge var han dog ikke, men gav sig af med chemiske Forsøg; for øvrigt var han oprindelig Militær (Stykjunker).

dighed oc bekiender, at endskiønt jeg noget sandt og gott haffver siuntes af Guds naade i min ringe forstand att forstaa, saa har der dog været megen daarlighed og uforstand hos, som jeg hafver forsyndet mig med mod Eders Ærværdighed og M. Jens Jostsen, i min ufuldkomne, unyttige og utidige Tale og scrift, saa vel tilforn som i synderlighed i Aar, der jeg var for hastig baade udi mit danske beseglede scrift til Eders Ærværdighed om Seyersfesten og om de tree vanskeligste ¹⁾ svar at levere fra mig, i det jeg icke biede, indtil Eders Ærværdighed selff aff mig derom anden gang nyttigere och fructbarligere haffde begiært, saa och siden var paa forplict (hvilchen jeg dog icke haffver ²⁾) kommen ud aff første arrest, med mit schrifflige svar, jeg gaff saa strax i hæderlige och vellærde mands Mester Jens Jostsens stue, hvilket jeg vel havde giort bedre udi, at jeg efter hans gode raad, paa Eders Ærværdigheds vegne, havde taget siden hiemme til bedre betenchede, paa saa høyt et spørsmal, ved Guds nafns og naades paakaldelse, att fatte, hvorover det nu er kommen saa viitt med min ufuldkomne og utidige bekiendelse, att icke allene Eders Ærværdighed, men och hans Kongl. Mayestet, min kiære Øffrighed, siunes saa saare fortørnet paa mig i dette længe (!) fængsel. Underdanig beder jeg Eders Ærværdighed gierne om naadig forladelse. hvis jeg enten kand haffve aabenbarit Eders Ærværdighed eller min velforschylte Fæderne Ven M. Jens Jostsen mit hierte og samvittighedens anliggende i utide; bedendis der hos och, at Eders Ærværdighed vilde intercedere for mig hos hans Kongl. Majestæt om Kongl. Gunst og Naade, til at unde mig lidt respit, att være i stilhed i huset hos min fattige, høybedrøffvede, svage moder, om jeg imidlertid kunde finde och fatte bedre aff

¹⁾ Over dette Ord er skrevet: latinsche, og derpaa er et tomt Rum, hvor Afskriveren vel ikke har kunnet læse Originalen.

²⁾ Aabent Rum i Afskriften (se S. 570).

dett aabenbarede Guds ords læsning. Ønschendis for alting, att Guds Aand maa hvile paa Eder, och hans sandhed i naade kiendes meer och meer af Eder til Jesu Meenigheds opbyggelse. Gerne vil jeg, om Eders Ærværdighed saa siunes, lade offentlig forkynde aff Prædichestolerne min deprecation mig til blusel, at ingen schal tage nogen ond forargelse af mig syndere. Kiære! forlader mig dog alt, hvad jeg har fortørnet Eder med; Thi jeg beder om naaden, och iche om Retten; efftersom mand iche bør ilde tiltale sitt Folchis Øffverste eller Regentere, Act. 23, 5, men bede gott for herschabet, att Gud vild giffve dem naade och fred. HERren, som forlader den store Gield, hand schal bevise Eder dobbelt naade igien och forøge Naadsens gaffver for Eder aff sin hellige Salve, den Hellig Aand. Det ønscher jeg Eders Ærværdighed

underdanigen af mit fengsel,

Jesper Kōneken Baltzerzen.

Dend 15. Aug. 1663.

2.

Supplication till Kongelig Majestetis Fromhed paa den fattige fangne Studiosi vegne aff Studijgaardskjælder underdanigsten i Guds Fryct.

Gud med os!

Stormectige, Høyborne Herre oc Konning, Konning Frederich den 3., mit Fædernefolchis Faderlige, och min egen Høyttærværdige, som i Guds stæd anseeette naadigste kiære Øffrighed: Forbarmer Eder offuer Eders Underdanige Fange, som vel er for Gud oc Mennischen en slem synder; men fortroster mig dog paa Guds uforshyldte Naade oc Jesu den Salvedis H: fuldkomne fortieneste; oc haffver aff min ungdom lyst till hans ord att rætte mig effter oc att forkynde gierne igien for alle, dog

dett scheer saa uværdigen aff en syndere oc i schrøblig-
 hed oc i stychwerch paa stammende børnevijis; haffver oc
 Vilien till att bede effter Apostlens Pavli formaning for
 Eder i Eders høye Kongelige besværlighed oc for alle,
 om dett som Gud self effter Apostlens Vidnisbyrd paa
 samme stæd vil unde alle, nemlig Salighed oc Sandheds
 Kundscha. H. Kiære Øffrighed, Herre oc Konning, ieg
 veed, att den Hellige Salve, den H. Aand, Guds Kiærlig-
 hed er udøst i Eders Hiertte till at optage i Naade denne
 eenfoldige i Guds Fryct underdanigste begiæring vell op:
 thi ieg fattige Fange anseer Eder som i Guds og hans
 Salvedes stæd, mig ochsaa E^s K^l M^s underdan til gode;
 ønschendis iche allene mig self, men og, om muligtt
 kunde være, alle de som næffner dett H. Christi naffn, att
 næffnis effter dett, Apostlen ønschede i den Gudfryctige
 Fromme oc Lærde Kongis Agrippæ paahør, att baade
 Kongen oc vij alle maatte blive saadanne, som hand vaar,
 nemlig Jesu den Salvedis Elschere oc Effterfølgere. Och
 efftersom dett er Guds anordning, att E. K. M^t nu haffver
 højest Myndighed med Sværdet oc Macten paa iorden her
 i disse Riger oc Lande, til att udvælge att giøre eller
 lade med mig fattige Fange oc alle andre Eders Under-
 daner, hvad Eders Konglige Naade bedst siunis; oc ieg
 fattige Fange haffver Underdanig begiærtt aff de Hæderlige
 Raadsherrer paa Consistorio, om ieg maatte nyde Eders
 Konglig Naade oc deris intercession till Tids bevilling i
 min Moders Hus, baade for hendis lange lengsels schyld
 i hendis svaghed, saa och for mit Hoffvetts bedre be-
 qvemlighed till at kunde betenche uden for Fengsell oc
 Tvang, daa at være fri hiemme, midlertid ieg iche alleene
 randsagede Skriffstens egne ord vijdere, men oc søgte
 Gudfryctige Høylærde Mænd her paa stæden, om hvis
 bedre oc vissere forstand kunde giffvis aff Skriffstens an-
 visning; efftersom mig bleff vjst in examine, i synder-
 lighed aff Hæd. oc Høyl. Doct. Johan Wandell, nogle
 Skriffstens stæder grundeligen att tale i sitt sprochen om

meget, som ieg tilforn iche vidste, hvilchett gaff mig attraa till att ville søge vjrdere i stilhed om vissere Kundschab aff Guds ord i all Saligheds lærdom, oc att conferere med Hæd. oc Høyl. Professoribus derom; efftersom min samvittighed iche kand stillis tilfreds, uden med Schrifftens egne Ord, saasom de i sitt første H: sprochen liuder, oc med Schrifftens flittige oprictige sammenlignelse oc offvereensstemmelse; Men mig bleff svaret, att deres optagelse kunde vell effter Lov oc Rett til dag oc tid bevilges, men att unde mig frihed til min Moders hus, stod iche i deris mact, uden ieg det selff kunde nyde af Ed^s K^{lig} Naade: Da beder ieg nu underdanigsten, det bedste ieg ved Guds Naade kand, at Ed^s K^{lig} Naade for det gode H: Naffns oc Haabs schyld, som I oc aff Guds Naadis Forsiun er deelactig i formedelst den fællis Daab oc Daabs Vedkiændelse, iche vill necte mig fattige Mennische oc Guds ords stammende Discipel denne min ydmyge begjæring oc Sandheds attraa, men Naadigst aff Eders Gudfryctige Fromhed vell unde. Hvilchen dersom ieg underdanige oc maa nyde aff Eders Kongelig Gudfryctighed och Fromhed; som ieg veed i tro oc haab, att Gud vor Himmelsche allernaadigste Fader selff mig iche schall necte siden, naar dett mig iche lenger her paa iorden maa tilstedis, daa att faa den fuldkomligen aff Naade i den Himmelsche Stad her offven offver blantt Guds børns ævige samqvem, hvor ieg saavel som oc alle de, der paa hans Naade fortroer sig indi hans Søns samfund, oc i tro oc haab med lengsell forventer hans herlige Aabenbarelse, schall gladelig see hannem Ansict till Ansict, saasom hand er, oc høre hans tale, ia selff oc maa tale med Gud, formedelst Guds velbehageligste Søn min Frelsere oc Midlere Jesum den Kaarsfæstede Salvede oc dereffter opstandene till Herlighed for sig oc alle sine ævindeligen: Da, siger ieg, vill ieg och loffve Eders Kongelig Majestett dett, oc med Guds hielp holde dett imidlertid, att ieg iche skall tale nogensteds her nogett offentlig i Kircherne,

som tilfforn aff mig scheede, der ieg iche bedre vidste, hvilchett mig och eengang effter min første forplict (hvilcken ieg intett siden haffver brudt imod) aff Eders Kongelig Fromhed naadigst er forladtt; men holde mig smuch stille inetogen oc spagfærdig i denne min omgengsell med Gudfryctige oc Høylærde Mænd, saa att E^s. K^le Mst iche schall haffve Aarsag till att fortørnis paa mig for Guds den Højestis alviydende Aasiun; Ønschendis Eder i Eders gansche Kongelige Hus Naade och Fred aff Gud Fader, sampt oc deelactighed i hans Søns oc Hellige Salvedis Jesu uforgengelige oc ævige Himmelsche Kongerige, Amen!

Schreffvett i Kiælderen under Consistorij husett den
22. Aug. 1663

Guds och Eders Kongl. Mayestetis
plictschuldige Underdan och nu
fattige Fange
Jesper Kōneken B.
egen haand.

Kancellipaaategning: Missive til Rector og Professores 30. Octobr. ¹⁾).

3.

Gud velsigne Eder.

Erlig oc Welb. Her Secreterer Erich Krag, Aff den Fromhed och sær aff een Guds ords Kiærlighed, som ieg fornãm hos Eders Excellentz, der ieg i beleyringens nød saa uformærcht paa S. Spormands vegne sich soldtt hos Eders W. atschillige bøger: da haffver ieg ett gott hierttelag till Eder att troe Eders Fromhed vell; och beder derfor i denne min trois præffvis tid, att E^s Fromhed ville vell giøre aff ett Gudfryctigt hiertte, oc hielpe dog denne min underdanige schreffne supplication mett ett gott ord

¹⁾ Dette Brev, hvorved Jesper Kōneken løslodes af sit Fængsel mod at rømme Riget, findes trykt i Ny kirkehist. Saml. III, 256—7.

till Majestetens Fromhed, att ieg maatte nyde fri omgængsell med Gudfryctige lærde Mænd till min Samvittigheds rolighed oc den Salige Sande Kundschabs rætte Forstand at nyde. Herren, som er Herrernis Herre oc vor bedste Talssmand, schall igien velsigne Eder og Eders med Aandelig og legemlig Velsignelse! i hvis Naade och samfund ieg aff min eenfoldighed vil haffve Eder hiertteligen ønschett och befalett till all salig Velstand nu och ævindeligen. Schreffvett den 22. Aug. 1663 i Fengslett aff

Eders Excellentzes och Fromheds
underdanige

Jesper Kōneken
egen haand.

Udskrift til den kgl. Sekretær Erich Krag.

XII.

**To Breve fra Biskop S. Lintrup i Viborg til
Biskop F. Thestrup i Aalborg.**

Ved Overlærer *D. H. Wolff.*

1.

Nobilissime et summe venerabilis dne Episcopo, affinis¹⁾ collega et in Christo frater, multis nominibus honoratissime et conjunctissime.

Som jeg af Hjærtet takker Deres Højærværdighed for Deres meget kjærlige og fortrolige Skrivelse og Gratulation til det mig fast uformodentlig betroede Embede, saa gratulerer mig inderlig med saa fortrolig og højtæstimeret

¹⁾ Affinis bruges (ligesom frater) i Tiltale mellem Geistlige uden sin sædvanlige Betydning af noget Svogerskabsforhold.

en gammel Ven og Svogers ønskelige Conversation, som jeg gjør mig Haab om at nyde, naar Gud sender mig til Fædrenelandet, og ønsker derfor oprigtig, at den gode Gud naadig vil spare min højstærede Svoger, som til Guds Kirkes og hans Stifts Opbyggelse saa og til min Glæde og Fornøjelse, som af hans fortrolige Underretning haaber at profitere meget, og intet skal efterlade til at cultivere saa ønskelig en Venskab med. Som jeg og for faa Dage siden, da Hr. Biskop Oksen ¹⁾ gav mig den Ære af sin Visite, lod mig mærke med det pio desiderio, at som vi 4 Biskopper i Jylland har vores Stifter sammengrænsende, vi da een Gang om Aaret maatte samles paa Grænserne for at overlægge og forene vores consilia til det almindelige Bedste, hvormom jeg saa meget mindre tvivler, som jeg er forsikret, at vi 4, som nu ere, vel noget nær skal have lige Intention og være ligesindede og derfor vel uden nogen Difficultet skal kunne forene vore desideria. Ellers gjorde det mig meget ondt, at den gode Mag. Mummes ²⁾ Umag ved en saa uformodentlig Chicane skulde gaa tilbage, som jeg forsikrer Hr. Collegæ, Trellund ³⁾ og jeg meget stride imod, mens Decanus vandt per plura. End gjør det mig ligeledes ondt, at jeg herved skal foraarsages at gjøre nobiliss. et s. venerab. dn. affini Umag med at begjære, det De ubesværget vilde antage en Kandidat, Mr. Bering ⁴⁾, til Ordination, som skal for min Vocation længe været kaldet og nu ej længere kan tøve. Jeg havde ej gjort mig saa dristig dermed at incommodere, hvis han ej havde fremsendt mig Deres Højærværdigheds egne gode Tilsagn derom, og jeg ej

¹⁾ Biskop i Aarhus.

²⁾ Præst i Aasted og Provst over Vennebjerg Herred, siden Thestrups Eftermand som Biskop i Aalborg.

³⁾ Dengang Professor ved Universitetet i Kjøbenhavn, siden Lintrups Eftermand som Biskop i Viborg. Til hvilken Begivenhed her sigtes, vides ikke.

⁴⁾ 1720 kaldet til Præst i Romdrup.

gjærne vilde, at Herredspræsterne over den Ophold skulde have Aarsag at besværges sig. I øvrigt skal beflitte mig den Tjeneste i alle forefaldende Occasioner villigt at af-tjene. Dernæst al guddommelig Beskjærmelses og Vel-signelses Ønske samt tjenestvilligst Hilsen som til Dem selv saa og til Deres elskelige k. Børn fra mine og mig, stedse lever med al Æsteme

Deres velædle Højærværdigheds min højstærede
Svogers til al Ære og Tjeneste beredvilligste
som forbundne Svoger og Tjener
S. Lintrup.

Kjøbenhavn d. 15. Juni 1720.

2.

Nobilissime et summe venerabilis dne Episcopo, af-finis, collega et in Christo frater conjunctissime.

Det første jeg nu begynder noget at respirere af Rejsens Incommoditeter og de ved Ankomsten mig overvældende mangfoldige, næstendel ubehagelige Occupationer, kan ingenlunde efterlade, at jeg jo maa aflægge min tjenestærbødige Taksigelse for s. venerabilis dni affinis gode og fortrolige Correspondence, jeg har været bæret med den Stund, jeg var ved Universitetet, som ogsaa tilbede dens Continuation her i Landet, hvor jeg haaber baade at finde nærmere Lejlighed til at cultivere den og overflødige Materie til at conferere med ham om. Thi som mit Hjertes inderlige Ønske og faste Intention er altid at leve i fortrolig og bestandig Harmoni og i alle det almindelige Bedste angaaende Affaires at handle i Concert med Eders Højærværdighed saavel som de andre kjære Collegis her i Landet, i fuld Forsikring, at Enigheds Gud saa visselig til sin Æres og Kirkers og Skolers Opbyggelse skal velsigne og lyksaliggjøre vor kristelig og uinteresserede Enighed, som Enigheds Fjende og Uenigheds Stifter paa et og andet Sted kjendelig betjener sig

af de geistliges (endog de fornemstes) Uenighed til alt godt at hindre og forstyrre, saa vil svogervenligst bede og formode, at nobiliss. dnus affinis et collega ej nægter mig den Frihed imellemstunde at consulere ham, som bedst her i Landet bekjendt og længst i Embedets praxi forfaren, om et og andet, Kirkers, Skolers og Hospitalers Bedste nærmest angaaende. Og om jeg dertil ved disse Linier maa gjøre en liden Begyndelse, vilde tjenstligst tillade mig hans fortrolige Tanker om efterfølgende Poster, som jeg mest er bekymret for, 1) hvor vidt han vel er avanceret med Catechisation og danske catechetiske Skoler (som Kjøbenhavn særdeles maa takke ham for) i danske Kjøbstæder og paa Landet, eller hvad Haab han vel har derom, og ved hvad Midler han enten allerede har indrettet eller agter at indrette dem. 2) Som Catechisationen og de danske Skoler paa Landet særdeles dependerer af Degnenes Conduite og Flid og denne igjen til en stor Del af deres salariis og Indkomster, saa ønskede saa meget heller af s. venerab. dno affini at informeres, i hvad Stand Degnene i hans Stift vare, og hvad Indkomst de nyde, og hvor vidt de efter Loven og kongl. rescripta naa deres Korntiende, saasom der allerede ere indløbne mangfoldige Klagemaal derom for Degnene i Stiftet overalt, og Degnene i Sælland dog nyde det rigtig. 3) Som jeg vel véd, at han, som i Skoleembedes praxi vel øvet og dreven, lader sig de publique Trivialskolers Forbedring særdeles være angelegen og uden min Erindring vel véd, at den næppe kan lade sig haabe, med mindre Skolebetjente, som enten nu ere eller herefter skulle komme, efter den kongel. Forordnings allernaadigste Løfte blive efter nogle Aars troflittige Tjeneste til anden og roligere gejstlig Tjeneste forfremmede, om ikke nobiliss. et summe venerab. dn. collega da holdt det raadeligst, at vi samtlige, hver for sig, paa én Tid (saasnart Feldt- og Skibspræsterne alle vare befordrede) med samlet Bøn indkom til h. K. Maj. og i bevægeligste terminis forestillede ham

saavel denne som de foregaaende Poster til allernaadigst Eftertanke. Til disse jeg 4) maa lægge denne mig en particuliere angaaende Post: Hvorledes og paa hvad Conditioner Eders Højærværdighed af sin Formands Arvinger annammede Bisperesidencen, og hvorledes den Sag imellem dem blev afhandlet, saavel som ogsaa, hvad til samme Residences Vedligeholdelse er henlagt, saasom jeg ved denne Residence finder større Brøstfældighed, end vel nogen maaske skulde tænke eller paa nogen anden Sted muligen skal findes. Med mere vil ikke denne Gang incommodere Eders Højærværdighed, men næst al selvønskelig Velstands og guddommelig Velsignelses Ønske samt svoger-venligst Hilsen til E. Højærværdighed selv, elskelige k. Børn og samtlige fornemme Venner fra mine og mig, stedse leve

nobilissimo et summe venerabili dno affini
et collegæ sincere et sine fuco addictissimus

S. Lintrup.

Viborg d. 23. Augusti A. 1720.

P. S. Jeg havde nær forgjæet at erindre, det en Præst her i Stiftet ved Navn Hr. Henrik Campmann¹⁾, som har et godt Rygte hos de fleste, klagelig for mig har andraget, at hans Hustru, som er en Præsts i E. Højærværdigheds Stift, Hr. Svend Lemvigs²⁾ Datter, véd ikke af hvad Aarsager, fra ham er undviget og hemmelig rejst hjem til hendes Forældre og ikke har villet lade sig bevæge til at komme igjen til hendes Mand, med mere, som han besværges sig over hende for. Og som jeg meget vel véd, at E. Højærværdighed finder det meget scandaleus, at saadant skal offentlig forefalde i Ægteskab, helst iblandt gejstlige, saa vilde tjenstligt bede, at nobiliss. dn. affinis ubesværges vilde hos Kvindens Forældre inquirere

¹⁾ Præst i Sønder- og Nørre-Kongerslev.

²⁾ Præst i Jetsmark.

om Aarsagen til dette divortium, paa det man des lettere, naar man havde investigeret radicem mali, kunde faa det eradiceret og Enighed stiftet. Skulde Skylden findes hos Manden, skal han efter meritum causæ blive til rette sat. Det samme tvivler jeg ej paa jo vederfares Konen og hendes Forældre efter Sagens Beskaffenhed, ihvorvel *ἀγνοσία* vel var det bedste, saa længe ej vigtigere Aarsager findes til Skilsmisse, end her skal findes. Iterum vale et libertati scribentis ignosce.

XIII.

En trolddomshistorie fra året 1756.

Ved *L. Koch.*

Det er vel almindelig antaget, at den berygtede trolddomshistorie i Thisted 1696 var den sidste, hvori nogen dansk præst var indviklet. Men 60 år efter denne tid har der på Sælland fundet en lignende historie sted, hvori endog to præster have deltaget, og medens mag. Biørn, der havde del i, hvad der gik for sig i Thisted, selv var en bedrager, vare begge de sællandske præster i god tro, da de tog et barnagtigt bedrageri for virkelig trolddom og behandlede det på en måde, som sikkert vilde have forbavset og forarget selv i den tid, hvis det var naturligt at tage sligt alvorligt.

En enke på Antvorskov amt, Sidsel Kristensdatter, havde troløvet sig med en karl, som hun blev ked af, og for at skræmme ham bort, fremstillede hun ved sine to døtres hjælp, at en trolde, som boede i en nærliggende høj, besøgte hendes hus. Dette blev almindelig bekendt, folk strømmede til stedet, og sognepræsten, mag. Otto

Ferslef, en gammel mand på 78 år, og hans søn, Chr. Ferslef¹⁾ blev tilkaldt og optrådte på den forargelige måde, som det nedenfor meddelte brev fra biskop Hersleb udviser. Amtmand Løvenørn lod optage forhør i Sagen og gjorde indberetning til kancelliet. Enden blev, at begge præster blev indkaldte for landemodet for at få en irettesættelse; de skulde endvidere afbede deres forseelse fra prædikestolen efter en af biskoppen affattet formular, og sognepræsten skulde bøde 20 rd. til enkekassen. Kvinderne bleve straffede, som amtmanden og biskoppen havde foreslaet. Sagen er meddelt efter Sællandske tegnelser 1756 m. 517 og indlægene hertil. I disse findes amtmandens skrivelse, et politiforhør og biskoppens nedenfor meddelte erklæring.

Det er bedrøveligt og derhos ærgerligt, at sådanne tåbelige superstitioner endnu i vore oplyste tider skal høres, af mange tros og holdes for noget underligt og betydeligt, ja at folk i skarevis, og det ikke blot gemene folk, har været til højen og stedet for at bese dette vidunder og ville se og høre den forment trold eller pusling. Men det, som er det ærgerligste, er, at præsten, som skulde retvise andre, har troet det, styrket folket derudi og villet forsvare det som sandhed, nemlig mag. Otto Fersløff, sognepræst til Hyllested og Holsteinborg, og hans søn kapellanen Christian Fersløff; da faderen, en gammel mand, en mand, som vil passere for lærd, har ikke alene troet det, forsvaret det, ladet sig bruge derudi, men også ikke undset sig for til mig selv at indsende relation under sin hånd meget omstændeligen og altså skammeligere end enten denne amtmandens relation eller tingsvidnet²⁾,

1) Han blev 1772 sognepræst i Hårslev og Jellinge. † 1791. Wibergs præstehistorie.

2) Det er ikke her biskoppens mening at sige noget ondt om amtmandens relation osv., men kun at præstens egen beretning

hvorledes de folk have søgt ham, hvorledes han haver ladet troldet stævne til sig i den hellige Trefoldigheds navn, hvorledes han er kommen, dog usynlig, hvorledes han har examineret ham, hvad troldet har svaret, at troldet, som han selv skriver, at være intet andet end den lede djævel, og dog skriver han, at troldet som en bytting eller skiftebarn er døbt i Kirkerup kirke NB. en døbt djævel! hvorledes troldet ved hans examen har kaldet sig et Guds barn og en Jesu tjener, hvorledes han har besvoret ham i Jesu navn, budet ham i den hellige Trefoldigheds navn at holde sig fra det hus og disse folk, han har plaget, hvorledes han har givet pigebørnene dråber ind contra incantationem, hvilke draaber han tillægger stor kraft og mener, at de også i denne sag har hjulpet, hvorledes han omsider har manet troldet hen til den arabiske ørken, og alt dette vil han bevise med skriftens sprog, som taler om markdjævle, skovtrolde etc. Jeg har så straxen skrevet ham et alvorligt brev til og skammet ham ud, at han som præst, magister, gammel mand, der vil hedde lærd, har således prostitueret sig selv og sin orden. Jeg har forbudt ham det allerringeste at befatte sig med den sag mere og reserveret ham, hvad straf ham kunde pålægges, når sagen engang kommer ind for Ds. kgl. Maj. Jeg har og straks tilskrevet provsten i herredet, at både han selv og alle præsterne skulle i prædiken og katekisation straffe slig superstition, dæmpe sådan snak og undervise gemene mand om slige historiers urigtighed og bedrageri.

Hvad moderens og de 2de pigebørns straf angår, da, som det er udenfor mit foro, kan jeg ikke andet sige, end at konferensrådets tanker ere lemfældige nok, sc. at moderen har vel fortjent at sættes i tugthuset på

viser, at han har båret sig meget skammeligere ad, end man efter denne skulde tro. Stilen i biskoppens brev er meget skødesløs.

Møen til arbejde, i det mindste et par års tid. Men de tvende ilde opdragne og slet underviste døtre, som ere anførte til så megen bedrageri og liderlighed, behøvede meget højligh at sættes i børnehuset på Kristianshavn til arbejde og tillige til undervisning i kristendom, indtil de kunde blive konfirmerede. Derimod præsterne, både den gamle mag. Otto Fersløff, så og den unge Christian Fersløff, som har været med i den ganske sag, har ladet sig bruge til at ride omkring og slå på højen 3 gange med sin ridepisk og byde i den herres Jesu navn troldet at komme ud og lade sig se, bør, om Ds. kgl. Maj. således allernådigst finder for godt, foruden en temmelig mulkt til enkekassen, indkaldes begge for landemodet og der offentlig sættes til rette, eller også at den gamle skulde selv i provstens nærværelse offentlig for sin menighed afbede den givne forargelse efter en foreskreven formular, men den unge indkaldes for landemodet, hvilket alt til Deres kgl. Maj.'s allernådigste godtbefindende indstilles af

Ds kgl. Maj.'s

Allerunderdanigste arveundersåt

og allerringeste tjener

P. Hersleb.

Kiøbenhavn d. 28. Oktober 1756.

XIV.

Forordninger fra 1593 mod Drukkenskab.

Efterfølgende tvende Forordninger fra Regjeringsraadets Tid i Christian IV's Mindreaarighed, sigtende til at modarbejde en af Tidens Skjødesynder, vides ikke at

være trykte, og fortjene derfor maaske en Plads her. Hermed kan sammenholdes den i Danske Kirkelove II, 419, meddelte Forordning af 7. Sept. 1587, hvorved Anlæg af Krohuse ved Kirkegaarde forbydes i Helsingborg Len.

1.

Wi Christian then Fierde etc. Giøre alle vitterligt, effther wi komme wdi forfaring then megit store wskickelighed, sig begiffuer och thildrager, naar ther skal holdes landtzthing her wdi vort Rige Danmark, adt Landtzthing først skulle sættis och begyndis fast høyt paa dagen, saa adt mange baade aff vore wndersotte aff Adel saa vel som aff Borgere och Bønder, som søge Landtzthing, skulle vere druckne och fulde, naar de komme paa Landtzthinget, och thit och offte ther offuer skeer och forarsagis stoer Thumult, Raab, Skrig, Klammer och Trette och anden adtskillig wleilighed, mangan och ther offuer forspildis, forhindris eller och wdi langsommelig thid forhalis hans Ræt fore. Tha haffue wi nu medt vore elsk^e Danmarkis Riigis Raad, som her hoess thilstede haffuer verit, then sags leilighed offuerveyet, beraadslaget och saa endelig for gaat anseet och besluttet, althid her effther adt skulle holdis, adt vore Landtzdommere wdi huert Land skulle her effther huer dag heele Aaret igiennem, som Landtzthingit falder paa, Søndagerne och andre landtzhellige dage wnderthagne, begynde adt sætte och holde Landtzthing om Sommeren siuff slet om Morgenens, och om Vintheren ved otte slet wdi thet seniste, och tha adt hielpe huer Mand, som for thennom medt theris Sager hender adt indkomme, effther theres Eed och Forplict thil all Rætte, paa thet adt Landtzthinget saa meget thisbedre och snarligen maa blive afholdet, och wndersaattene paa alle Sider vden lang forhalning thilbørligen och wpartiske Ræt maa wederfaris. Huilcken for^{ae} forordning wi althid her effther aff vore Landtzdommere endeligen ville

holdet och efftherkommet haffue. Huor effther sig och alle vore wndersaatte, saa vel af Adel som andre, skulle haffue och vide adt rette. Giffuit paa vort Slot Kiøbenhaffn then 16. Februarij, Aar etc. 1593. Wnder vort Signet.

2.

Wi Christian then fierde etc. Giøre alle vitterligt, effther adt wi forfare then store wskickelighed och wthilbørlighed, som paa mange och adtskillige stæder paa Landtzbyerne her wdi Riigit skal holdes medt the krughuse, som mange, som boe wdi boels och gadehuse wdi Landtzbyerne, holde, saa vel som och en part bygge thennem hytter och bolige wden for Byerne paa Marcken och Landtzveye, och the, som wdi samme krughuse och hytter bo, skulle mestedeelen vere løsactige folck och selskab, som wdtapper adtskillige slags drick aff Brendevin, Thyskøll och anden saadan slags drick, och ther ved bruge theris skalkhed medt Druckenskab, Horeri, Mandset, Røffueri och anden Lösactighed och wchristelig Handel och Leffnet. Sammeledes naar och nogenstedtz skal holdis Thing, skulle mange sig wnderstaa adt føre did thil Byerne, huor Tinget holdis, eller och opbygge Boder och Hytter wdi Marcken, huor Thinget holdis, och ther selge och wdtappe baade Tyskøll, Danskøl och anden slags Drick, saa adt mange, naar the komme ind paa Thingit, tha ere the fulde, och tha wførme och offuerfalde Fogederne medt adtskillige wbequems och wnyttige ord, och ther met forspilde mangan sin Ræt. Tha paa thet ingen Gudtz fortørnelse wdi saa Maade skulle opueckis, och saadanne wchristelig och wtilbørlig handel och leffnit, som wdi saadanne Krughuse och Hytter brugis och øffuis, saa vel som och for^{ne} Øll och Drick, som thil thinge føris, maatte forekommis och aldellis affskaffis, ville wi her medt alffuorligen och strengeligen haffue forbødit alle

vore Embidtzmend, saa och vore wndersaatte aff Adel, saadanne Krughuse och Hytter adt thilstede adt byggis eller holdis enthen paa vort eller Kronens eller paa theris egit Godtz; och som allerede nogle saadanne Krughuse och Hytter nogenstedtz findis adt vere bygde och holden, adt the tha aldellis maatte affskaffis och ødeleggis, for^{ne} Drick, som ved Thingit wdselgis och wdtappis, maa affskaffis, paa thet saadanne adtskillige onde, wchristelige och wthilbørlige Lefnet och Væsen medt Druckenskab, Horeri, Røffueri, Mandslet och anden Løsactighed, baade wdi saadanne Hytter och Krughuse, saa vel som och ved Thingene, maatte efftherbliffue. Saa frempt nogen fordrister sig her imod adt giøre, enthen adt holde eller giøre for^{ne} Krughuse eller Hytter, eller for^{ne} Øl ved Thinget lader wdselge, enthen paa vort och Kronens eller och paa theris egit, huor aff for^{ne} wchristelig Løsactighed och wgudelige Lefnet kunde foraarsages, hand tha ther fore icke vil thiltalis och straffis som then, ther moduillig vore Forbud och Mandater icke acte eller holde ville. Huor effther sig huer kand wide adt rætte och for Schade adt thage vare. Giffuet paa vort Slot Kiøbenhaffn then 30. Juni Ao. 1593. Wnder vort Signet.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1128 4to.

XV.

Overtro i Kirkerne i det 18. Aarhundrede.

Ved *A. Jantzen.*

I »Jydske Tegnelser« for 1751 findes følgende kgl. Rescript:

Stiftsbefalingsmand Hr. Christian Ulrich Nissen og Biskop Hr. Peder Jacobsen Hygom, anlangende nøye at

vigilere over, at slige superstitieuse og forargelige Hændelser, som er foreløben udi Tilset og Hørning Kirker af dem, der plages af incontinentia urinæ, ey oftere tildrager sig, og om sligt skulle skee, da nøye at undersøge, af hvem det begaaes, og samme strax indberette til vedbørlig Strafs Lidelse over den skyldige.

F. 5tus. V. S. B. T. Som det efter Beretning udi afvigte Aar ved Tilset Kirke udi det Eder allernaadigst anbetroede Stift skal have tildraget sig, at et Qvindemenneske, som plagedes af Incontinentia Urinæ skal, udi Overtroe, at finde Raad imod slig Svaghed, have betjent sig af dette høystskammelige og forargelige Middel, at hun under Gudstjenesten, medens Præsten endnu stod paa Prædikestolen, skal være kommen løbende nøgen ind udi Kirken op til Alteret, og under 3de Gange igjentagen Bekjendelse af saadan sin Svaghed, slaget 3de Gange paa Alteret, begivende sig strax derpaa ud igjen. Og at det paa lige Maade skal for kort siden være skeet ved Hørning Kirke, at et saadant nøgent Qvindemenneske paa slig u-blue og superstitieux maade sig sammesteds ligeleedes har indfunden midt under Prædiken, til største Skræk og Forargelse for Meenigheden, fornemmelig udi sidstnævnte Kirke, hvor Præsten skal være bleven gandske tavs, og Meenigheden have bukket Hovederne ned i Stoele, undtagen en gammel Mand, der skal have raabt til Mennisket: gak bort, og gjør det ikke meere. Hvilken skammelig og syndig Overtroe skal paa nogle Steder hos den gemeene Mand saaledes være fastsatt, at det holdes for Synd og en Samvittigheds Gjerning, om nogen hindrede eller angreb saadanne u-blue Mennisker. Da paa det saadan Schandal og strafværdigt Foretagende herefter kunde vorde forekommet og tilbørlig afstraffet, Saa er Vores allernaadigste Villie og Befaling, at I nøye vigerer over, at deslige superstitieuse og forargelige Hændelser ey oftere skulle forløbe, og, om slig Casus sig efterdags

skulle tildrage, I da nøye undersøge, af hvem det begaaes, samt Os det derefter strax allerunderdanigst indberette til vedbørlig Strafs Lidelse af den skyldige. Dermed etc.

Fredensborg Slot den 16. Julii 1751.

XVI.

Om Slægten Bordum eller Bording.

Ved *Holger Fr. Rørdam.*

Det 17de Aarhundrede har her til Lands paafaldende Slægter at opvise, i hvilke Lærdom og en efter Tidens Lejlighed fremragende Dannelse forplantedes gennem flere Slægtled. Enkelte af disse Familier begyndte deres historiske Løbebane i det 16de Aarhundrede; de fleste af dem dog først i det 17de, og de forsvandt næsten alle enten henimod Slutningen af det 17de eller i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, eller forandrede dog saaledes deres Karakter, at Slægtmærket ikke længere var kjendeligt. Vi skulle her minde om saadanne Slægter som Bartholin, Brochmand, Worm, Bircherod, Resen, Svaning, Vandal. Disse lærde Slægters Blomstringstid falder i det 17de Aarhundrede. Om det var de nye Statsforhold, eller det var en forandret Tidsaand, der ikke var gunstig for Slægternes Bevarelse og Forplantelse, maa vi lade staa hen. Vistnok har der været flere samvirkende Aarsager, der have virket til, at de gamle Lærdomsslægter forsvandt for at give Plads for ny Skud fra Folkets uudtømmelige Moderskjød. Man plejer jo at sige, at en Formue, der ikke er bundet ved fideicommissariske Baand, vanskelig bevares i mere end tre Slægtled; maaske gaar

det paa samme Maade med de aandelige Værdier. Ordspøget siger jo: Efter en god Samler kommer ofte en god Spreader.

De ovenfor nævnte Slægter vare fortrinsvis knyttede til Hovedstaden, hvor Universitetet var et Midtpunkt for de lærde Sysler. Andre Slægter, maaske mindre iøjnefaldende, men dog med det samme Grundpræg, vare ved samme Tid særlig knyttede til enkelte af de større Byer, særlig Ribe, Odense, Randers og Aarhus. Fra den sidstnævnte By kan saaledes nævnes Slægterne Matthiesen ell. Jacobæus, Broberg og Bordum ell. Bording. Og det er om den sidste af disse Slægter, at nogle Optegnelser her skulle meddeles, idet jeg dog fatter mig kortere, end jeg ellers vilde have gjort, paa Grund af at der nys af Cand. polit. G. L. Wad i Personalhist. Tidsskr. 2. R. II, 85 ff. er meddelt ret udførlige Oplysninger om et af de mere fremragende Lemmer af Slægten, Mag. Laurits Jensen Bording.

Slægtens Stamfader, der formodentlig har heddet Peder Lauritsen, var i Midten af det 16de Aarhundrede Herredsfoged i Hasle Herred i Aarhus Stift¹⁾, og boede i Byen Borum, der i ældre Tid kaldtes Bordum²⁾. Efter denne sin Fødeby tog Laurits Pedersen Navn, og da han gik den studerende Vej, laa det nær for ham efter den Tids Skik at latinisere Navnet til Bordingius, da han derved fik Navn tilfælles med en dengang i den lærde Verden berømt Slægt, hvis Stamfader Dr. Jacob Bording (fra Antwerpen) var død 1560 i Kjøbenhavn som Professor i Medicinen og kgl. Livlæge³⁾. Imidlertid kaldte de ældre Led af den Slægt, vi her omhandle, sig kun Bordingius, naar de skrev sig paa Latin, medens Navnet Bordum eller

¹⁾ Se Grams nedenanførte Oplysninger om Slægten Bording.

²⁾ Se t. Ex. Kirkehist. Saml. 3. R. II, 163. Borum ligger forevrigt i Framlev Herred, men grændser op til Hasle Hrd.

³⁾ Se min Kbhvns. Univ. Hist. 1537—1621, I, 642—9.

Borum ellers var det sædvanlige. Først i en senere Tid blev Navnet Bording det gjængse, ogsaa paa Dansk ¹⁾.

Om Lavrits Pedersen Bordum vide vi, at han blev Student fra Aarhus Skole, og at han havde opnaaet Magistergraden, da han fik Universitetet til i et Brev af 24de Maj 1574 indtrængende at anbefale ham til Biskoppen og Kapitlet i Aarhus, for at de skulde beskikke ham til Rektor ved Aarhus Skole. Dette Brev, hvorved vi paa en Maade lære Manden at kjende, skal her meddeles:

Salutem in Christo.

Petiit a nobis, viri Reverendi ac fratres in Christo charissimi, honestus hic ac doctus Vir M. Laurentius Petrejus Bordingius, scholæ vestræ alumnus, nostram aliquam ad Collegium Vestrum commendationem. Huic ipsius petitioni, qui noster est erga rem literariam animus, multis de causis lubentissime satisfacimus, vel testimonii, quod is summum in Philosophia gradum honeste est consecutus, vel occasionis præsentis, qua commode sibi prospici posse arbitratur, Schola vestra, ut jampridem intelleximus, moderatorem requirente. Vir est in lingvis ac bonarum artium studiis diligenter et cum fructu versatus, vita et moribus honestus, ac in conversatione talis, qualem oportet eum esse, ætate etiam matura et ad perferendos ejusmodi labores idonea. Hisce virtutibus cum per se charus singulis existit, tum vel hoc nomine apud nos gratus est, quod optimam de se olim concitatam spem et opinionem præceptorum non solum æquivararit, sed, quod laudis est et ingenii elegantioris, nonnihil etiam superarit. Hoc nostrum de ipso testimonium ponderis aliquid habere sinatis, amanter rogamus. Id fiet, si eru-

¹⁾ Navnet Boring, som en Familie nu bærer, har neppe noget med Bording at gjøre, men stammer vistnok fra Byen Boring eller Baaring i Asperup Sogn ved Middelfart.

ditum hunc virum, cum propria ejus virtute, tum nostra quoque commendatione commoti præ aliis, qui operam forte suam ea in re offerrent, ludi moderatorem vobis accersendum putabitis. Hac in re si gratum nobis facere poteritis (potestis quidem et juste, modo prompta sit voluntas) magno nos officio vobis reddideritis devinctissimos. Qvodcunqve enim vos velle intellexerimus, quæque ad petitiones vestras facere poterimus, omnia studiose curabimus. Valete feliciter. Datum Hafniæ 24. Maj Anno Salutis 1574.

Rector et Professores Academiæ Hafniensis.

Inscr: Reverendis Viris, Virtute, doctrina ac sapientia præstantibus, Episcopo et Canonicis Venerandi Capituli Arhusiensis, Dominis ac fratribus nostris in Christo dilectis ¹⁾.

Da Kapitlet, som det synes, svarede paa denne anbefaling, at det Embede, M. Laurits Pedersen B. søgte, for Tiden ikke var ledigt, udvirkede han et Kongebrev af 9. Decbr. 1574, hvori det paalagdes Biskoppen og Kapitlet at kalde ham til det nævnte Embede, da han var vel anbefalet og havde studeret baade i Kjøbenhavn og udenlands, og den Mand, som hidtil havde betjent Embedet som Skolemester (Mester Laurits Nielsen), var saa vel aflagt med Kannikedom og Vikariater, at han ikke behøvede Rektorembedet til sin Underholdning. Endnu en Gang forsøgte de gejstlige Myndigheder at staa imod, idet de forestillede Regjeringen, at Rektoren ikke i nogen Henseende havde forset sig, saa han fortjente at afskediges; men da M. Laurits Bordum oplyste Regjeringen om, at den nævnte Skolemester som Kannik havde et Præstekald paa Landet i Nærheden af Aarhus, ja endog var Herredsprovst, saa udgik der under 9. Febr. 1575 et nyt Kongebrev til

¹⁾ Grams Afskr. i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1076 Fol.

Biskop og Kapitel, hvori der, under Henviſning til at den hidtidige Rektor havde saa mange Kald, at flere nødtørftige kunde forſørges dermed, atter ſtilledes den Opfordring til dem, at de ſkulde »lade Meſter Laurits Borum komme til Skolen i Aarhus ¹⁾« Under diſſe Forhold maatte Kapitlet endelig give efter. Men det er rimeligt, at den ny Rektor juſt ikke har faaet den aller venligſte Modtagelſe. Da den Mand, han fortrængte, imidlertid fik det ene af Sognekaldene ved Domkirken i Aarhus, har Uviljen rimelig lagt ſig. Nok er det, at M. Lavrits Bordum ſenere blev Lector Theol. ved Domkirken og ſelv Medlem af Kapitlet. Vi kjende ikke med Viſhed Aaret, da han blev Lektor. Men det er ikke uſandsynligt, at det er ſket 1578. I dette Aar var Lektoratet nemlig ledigt, idet M. Peder Jenſen Vinstrup, der havde beklædt dette Embede i et Par Aar, derfra var kaldet til Sognepræſt ved Helliggejſtes Kirke i Kjøbenhavn ²⁾. Ved denne Lejlighed gjentog ſig næſten den ſamme Scene, ſom den Gang M. Laurits Bordum blev Rektor, men i omvendt Orden. Kongen anbefalede nemlig gjentagne Gange M. Peder Sørenſen Kemtrup til Anſættelſe i Lektoratet ³⁾; men Biſkoppen og Kapitlet modsatte ſig, rimeligviſ fordi derved vilde ſke Brud paa den sædvanlige Orden. Og da vi nu vide, at M. Peder Kemtrup ved denne Tid blev Rektor ved Aarhus Skole ⁴⁾, maa man antage, at M. Laurits Bordum har attraaet den anſeeligere Stilling ſom Lector Theol. og virkelig har opnaaet den, trods Kongens »alvorlige« Befaling til Kapitlet. Hvad hans Embedſtid angaar, da ſiges der almindelig, at han døde 6. Aug. 1601 ⁵⁾.

¹⁾ Se Danske Kirkelove II, 251—3.

²⁾ Se min Kbhvns. Univ. Hiſt. 1537—1621. III, 563.

³⁾ Se Danske Kirkelove II, 284—5.

⁴⁾ Hertel, Aarhus Domkirke II, 468 fl. E. G. Tauber, Historia Scholæ Cathedr. Arhus p. 72—3.

⁵⁾ Hertel og Tauber a. St. (Hos Hertel II, 459 findes dog det ſandsynligviſ rigtige Aarſtal 1602).

Herved er imidlertid at bemærke, at han forekommer i en kgl. Rettertingsdom af 20. April 1602 vedrørende Aarhus Kapitel¹⁾. Han kan altsaa ikke være død 1601. Af en Gravskrift over ham, som findes meddelt i *Marmora Danica* II, 111, skulde man tro, at han var død 1617. Men dette Aar kan umulig være rigtigt. Denne kronologiske Vanskelighed og andet vedrørende den bordingske Slægt findes diskuteret i et Par Breve fra 1738 mellem den for sine litterære Interesser hæderlig bekjendte Etatsraad Peder Fogh til Ryomgaard (hvis da afdøde Hustru var en Datter af M. Laurits Jensen Bording²⁾) og den lærde Gram, og da disse Breve formentlig ikke ville være uden Interesse, skulle de her meddeles:

Vir charissime

multis nominibus singulari studio colende!

Efter voris seeniste Vedtale, hvorføre jeg endnu schyldigst tacher, troer jeg vel, at Monsieur Bonsac enten er allerede paa Bygholm eller færdig til Reisen did. Hvad jeg lidet vitløftig om Bordingiis, pietate publica et privata commotus, fremsender, maatte i lige Meening fortolchis: En Mollerus schulde holde den Homonymoscopiam fornøden in historia literaria. Hvad Ms. Professor finder Leilighed deraf at employere, som vindex gloriæ Patriæ, stilles til egen gode Betænchende: Ellers som et scrutinium fører et andet med sig, saa maatte jeg og gierne bede, Deris Velædelhed ville ved god Leilighed blade Joh. Petræi Horsnensis M. S^{tum} de Episcopis Aarhusiensibus³⁾, som findes vel i Hr. Biskoppens Bibliothec, thi i hans

¹⁾ Secher, Kgl. Rettertingsdomme 1595—1604, S. 381. (Den M. Anders Vejle, som forekommer i Sagen, maa vistnok være den tidligere Rektor ved Frederiksborg Skole, se Kirkehist. Saml. 3. R. II, 331—3).

²⁾ Se Hofmans Foundationer II, 138. III, 162 f.

³⁾ Se Kirkehist. Saml. 3. R. III, 342 Not.

H. Faders var det ¹⁾, igiennem, om mand iche af Fortale, Slutning eller andensteds kunde slutte, qva ætate vixerit; thi i den citerede Rhumanni collectione Inscriptionum Templi D. Clementis ²⁾, settes hand som Decessor Laur. Bordingii senioris og vises hen til inscriptiones cipporum, som paa et af stederne feiler, og efter min Tanche er paa Bordingii, som saa liuder: M. Laurentio Bordingio

¹⁾ Biskoppen maa være D. Christen Worm, hans Fader var den kgl. Historiograf D. Villum Worm. Fogh synes ikke at have vidst, at Biskoppen var død den 9de Oktober 1737, og at hans store Bogsamling brændte 1728.

²⁾ Dette Hdskr. findes nu i Aalborg Stiftsbibliothek (se Kirkehist. Saml. 3. R. II, 458). En Afskrift deraf — eller af en Del deraf — findes uden Tvivl blandt Zwergius's Samlinger i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 647, 4to, Nr. 28, «*Monumenta Arhusiensia*», der vel i det hele indeholder langt færre Indskrifter fra Aarhus, end dem, Pontoppidan har i *Marmora Danica* II, 85—120, men dog ogsaa meddeler nogle, som Pontoppidan ikke har kjendt, eller giver dem fuldstændigere. Som Exempel kan følgende anføres:

1. In fide et spe in Deum Philippus de Prato, Gallus, Cantor Capituli Arhusiensis, membra loco isto tranquille dormitura ac ad iudicium cum Christo revicturum (læs: revictura) deposuit Ao. 1567. [Jvfr. *Marm. Dan.* II, 108].
2. Uxor et gener cum lacrymis P. C. P. [patri carissimo posuere], cujus etiam tumulo posthumi Johannis vocati cineser svavissima mater inferri curavit anno 1566, die 18. Maji.
Hoc posita Esberni tumulo sunt ossa Magistri,
Qui populum hic magno direxit honore Jehovah,
Calluit et varias linguas mandataque Christi
Annos bis septem tradidit eloquio.
3. Petrus Johannis Vinstrupius, huius alim dioceseos Superintendens, et Maria, Mag. Esberni Canonici Arusiensis filia, Helenæ sexenni, d. 30. Mart. 1588 obdormiscenti, et Mariæ vinulæ (!) d. 22. Juli 1589, anno non toto completo, post insecutæ, Parentes FF. [filiabus] desideratissimis mærentes posuerunt. Rom 14. Hvad heller jeg lever eller dør, saa hør jeg Herren til.

De to sidste Indskrifter mangle i *Marmora Danica*. En Del af Nr. 2 findes hos Hertel, Aarhus Domkirke II, 390.

Petri filio, Canonico Arhusiensi et S. S. Theologiæ Lectori p. t. Clariss: pie defuncto Anno Domini 1617 Mens. Aug. Die 6, æt. 59 anno, et Marinæ Petri f., Uxori ejus, qvondam Uxori Mag. Petri Hermanni (qvis ille, ignoro), eodem conjugio M. Laurentii defunctæ Anno domini Parentibus bene meritis etc. posuerunt liberi ¹⁾.

Rev. Vir. M. Johannes Petræus Horsnensis Eccl. h. Canonicus et Provinciæ Hasle Præpositus, cum Rectorem Sch. nostræ Arh. in 9 annum egisset et Pastor Ecclesiarum Aaby et Hasle esset, ad Professionem in hac Ecclesia Theologicam vocatus est: Cui officio diligenter præfuit annos 15. Obdormivit in Christo die 13. Julii A. Chr. 1617 ²⁾).

In alterutro horum mendum, men tager mand Horsnensis 15 Aar in Lectoratu fra det paa Bordingii skrefne 1617, kommer 1602, og da kand Bordingii matura ætas ³⁾ være 31 Aar, meere rimelig, end om hand skulde være død 1617 æt. 59, conseqventer fød 1558, og saa 1574 16 Aar, quæ ætas vix nostris temporibus præcocium ingeniorum non ignaris matura censetur scholæ publicæ regendæ, nedum illis. Accedit 3tia Inscriptio:

M. Joannes Krogius Jacobi f., Sch. Aarh. Rector 13 annos, dehinc S. S. Theologiæ hic etiam loci 11 annos lector, qvi pie obiit Anno Domini 1629 10 Febr. æt. 49.

Quod convenit cum anno emortuali Horsnensis, rotundius numeratis 11 annis in lectoratu transactis.

¹⁾ Jvfr. *Marmora Danica* II, 111, hvor p. t. foran clariss. mangler (og vel med Rette). •Eodem conjugio M. Laurentii defunctæ Anno domini• mangler ogsaa i *Marm. Dan.* I Ny kgl. Saml. 647 4to findes Gravskriften i samme Form som ovenfor, men med 1620 som B.'s Dødsaar (Fejlskrift for 1602?).

²⁾ Denne Indskrift findes ikke i *Marmora Danica*.

³⁾ Se ovenfor S. 586, i Testimoniet.

Da jeg ved denne materie haver haft et Øje i Barthol. Cista Medica, falder at spørge, om incendium Cistæ Medicæ, qvød salse adeo deploravit Venerabilis Finckius, er at forstaae om det samme, som fortærede Bartholoni Bibliothec paa Hagested, eller en foregaaende Ulyche, nec enim jam vacat conferre, qvæ de incendio Hagedestiano forsan reperiri poterant, cum anno edit. Cistæ ¹⁾. Dog ejer jeg iche, hvad den gode Mand self om dette har skrevet, icke heller den saa tit udgifne Catalogum Opp. ab ipso editorum, som jeg dog gierne hafde til eje eller brug, om den ved de jefnlig faldende auctioner engang var at bekomme. Den gode Biskop Bircherod hafde i sinde at ville give en Cistam Theologicam Aalborgensem ud; hvor de Collectanea, som hand var sedulus indagator, ere afblefne: Multa non solum ex Scientiarum adytis, sed et historiæ literariæ arcanis hac via patescunt. Men Tiden er vel at afbryde, og dersom jeg schulde med dette spildt enten Nobiliss. Domini Tid, som hans overflødige occupationer bedre kunde anvendt, eller Postpenge, da jeg nu just iche med Postpapiir er forsiuned, maa det til gode holdes de gamle Kudschers Lyst at høre end et Klatschen.

Jeg er ellers igien med min ringeste Tienistes erbydelse altid

Velædle Hr. Assessors

Ærbødigste Ven og Tiener

P. Fogh ²⁾.

Ryomgaard d. 30. Jan. 1738.

¹⁾ Opbrændelsen af det medicinske Fakultets Arkiv i Kbhvn. og Hagedests Brand havde intet med hinanden at gjøre og vare i Tiden vidt adskilte.

²⁾ Orig. i Gl. kgl. Saml., 1076 Folio. Udskriften mangler, men Brevet er kjendelig nok skrevet til Gram.

Foghs Undersøgelse syntes altsaa at føre til, at M. Laurits Pedersen Bordum, til Trods for at Gravskriften udtalte sig anderledes, dog maatte være død 1602; og til det samme Resultat kom ogsaa Gram, hvis Memorial angaaende dette Punkt og en Del andet Familien Bording vedkommende herved følger:

Primus inter Bordingios gente Danos literarum gloria inclaruit Mag. Laurentius Petræus Bordingius, sumpto a vicino Aarhusio pago Borum nomine, ubi pater commoratus Nomarchiæ Haslensi jus dixerat, levicula inflexione in reverentiam, ut credo, nominis Bordingiani jam pridem in Academia celebris (qvo de Vinding. Acad. Hafn. à pag. 95 ad 100, Joh. Mollerus in Hypom. ad Alb. Barth. de scriptis Danorum p. 58, 59) honorificentissimo Profess. Hafniensium testimonio ¹⁾ Capitulo Aarhusiensi ad Rectoratum scholæ commendatus 1574 à matura isti muneri ætate, lingvarum peritia, industria et honestate, qvod exscribere placuit ad aliqualem status literariæ istius temporis in patria notitiam, in primis, qvantâ curâ scholarum commodis invigilaverit Senatus Academicus: Factus inde Theologiæ Lector in eadem Exedra obiit anno æt. 59 Chr. 1602 (quantum ex fere absumptis ante multos annos posterioribus in cippo numeris, et annotatis iisdem monumentis sequentium Lectorum Joh. Petræi Horsnensis et Joannis Jac. Crogii, Bordingii generi, muneribus et emortalibus annis colligere licet:

Horsnensis moritur fide cipporum A. Chr. 1617, Lectoratus 15. Crogius 1629, Lectoratus 11.

Fratrem habuit hic Bordingius Nicolaum Petri, Consulem primarium Aarhusiensem ²⁾, cujus filius Christianus

¹⁾ Se foran S. 586—7.

²⁾ Se Hübertz, Aktstykker om Aarhus II, 12—4.

Nicolai Borringius studiis in Academia Hafniensi immorans et immoriens publico Academiæ programme 1606 cohonestatus est. (Fiut hoc inter Ancheriana)¹⁾.

Ex liberis Laur. Bordingii 2 filiorum ad nos pervenit memoria: Christiani²⁾ et Jani. Ille ex peregrinatione literaria sumptibus Capituli Aarhusiensis scholæ patriæ præficitur (qvot qvibusve annis non liqvet) qvod ipse gratus agnoscit scriptiuncula qvadam in libro speciminum, qvæ candidati munerum Scholasticorum et Ecclesiasticorum Episcopo Joanni Ægidii offerre tenebantur, qvem possidet emeritus ejusdem scholæ Rector Georgius Rhodius³⁾. Hinc animum intentius ad Medicinam appulit Bordingius, eamque

1) Foruden den nævnte Søn havde Borgmester Niels Pedersen i Aarhus i det mindste to andre Børn, nemlig Datteren Karen Nielsdatter, der blev gift med Hr. Povl Andersen Colding, Slotspræst paa Skanderborg († 1618), ved hvem hun blev Stammemoder til Familien Scandorph, og Sønnen Mag. Laurits Nielsen (Bording), der døde 1623 som Sognepræst ved Frue Kirke i Aarhus og Kannik. Han synes ikke selv at have benyttet Navnet Bording. En Strid, han havde med Universitetet, afsluttedes først efter hans Død. Den 12. April 1623 udgik der nemlig kgl. Stevning til Kapitlet i Aarhus om at lade møde for sig ved førstkommende Herredag d. 8. Juni i Anledning af et Klagemaal, Universitetet havde, »fordi afg. M. Laurits Nielsen, forrige Sognepræst til Vor Frue Kirke i Aarhus, sig skal have tilegnet Halvdelen af hans Formands, afg. M. Christen Stubs, Kannikedoms Naadsensaar«. der formentlig burde tilfalde Universitetet. Kapitlet havde godkjendt hans Opfattelse ved en Dom afsagt Tamperonsdag d. 18. Sept. 1622; men ved Herredagsdom af 13. Juni 1623 fik Universitetet Ret. (Konsist. Kopibog II, 147—8. 163—8). — En Datter af denne M. Laurits Nielsen var formodentlig den Kirstine Lauritsdatter Bording, der 1656 havde Bryllup med Dr. med. Peter Hegerfeld (And. Bordings Poet. Skrifter I, 24 f.).

2) Om Dr. med. Christen Lauritsen Bordum se Worms Lex. I, 135—6. Ny kirkehist. Saml. II, 522. VI, 504 flg. Kirkehist. Saml. 3. R. II, 746—7. Rørdam, Kbh. Univ. Hist. III, 229 o. fl. St. Kinch, Ribe Bys Hist. II, 365 ff. Friis, Adelsfam. Rosenparre, S. 28. 30. Wormii Epist. p. 1 sq. 79. 89. Hans Bestalling som Prins Christians Livlæge er dat. 19. Aug. 1610. (Sjæl. Reg.).

3) Det er det i Kirkehist. Saml. 3. R. II, 738—54 beskrevne Hdskr

apud glor. mem. Principem Christianum, Regis Christiani Quarti filium, facere jussus, laurea Doctorali insignitur 1611. Vid. Cista Medica Th. Barth. p. 168. Ripas deinde stipendio Medico Capituli aliisque beneficiis allectus sedem fortunarum elegit, ducta ibidem uxore Ingeburga Clyne, nata Ripis 1593 23. Apr., mort. 1634 17. Oct. Ipsi-
sius Bordingii natalis æqve ac emortalis anni latent¹⁾.

Ex liberis²⁾ innotuere Mag. Andreas Bordingius, designatus Theol. Lector Ripensis, cujus dexteritatem in Poësi vernacula demirantur omnes, assequuntur pauci, nervosissime censuit verus harum deliciarum Censor Borrichius in Appendice ad Diss. de Poëtis Gr. et Lat. pag. ult. Cælebs moritur³⁾.

Dn. Laurentius Bordingius Pastor Ulfburgensis in Dioecesi Ripensi⁴⁾, qui filios habuit Achillem, Philosophiæ Baccalaureum Hafniæ mortuum 1673, Christianum in munere successorem⁵⁾, et Claudium studia in Academia tractantem, quo quid postea factum sit, non liquet⁶⁾.

Alter Laurentii Petræi Bordingii filius Janus, Senator Aarhusiensis, filium habuit avo cognominem et munere lectoris Theologiæ a decursu dimidii seculi æqvalem, si recte se habet, ut opinor, positus supra calculus (unde corrigendus 36 annorum numerus, quem inter Avi et Nepotis successionem ponit Programma Academiæ Hafn. scriptum 1709 hujus uxori Ingeburgæ Brobergiæ, ortus ex erronea exscriptione cippi sepulchralis, quam cum reliquis Templi D. Clem. inscriptionibus colligendam curavit Joh. Rhumannus Pastor Primarius mort. 1676) ubertate vero eruditionis, felicitate temporum, et 14 annorum

1) Han var født 1578 og døde 28. Marts 1640.

2) Sml. Vahl, Chr. Nielsens Slægtebog I, 51 f.

3) Se Stolpe, Dagspressens Hist. II, 1 ff. I Thottske Saml. 1921. 4to findes: Vita Andreæ Bordingii scripta a Petro Terpagrio.

4) Se Danske Saml. 1. R. IV, 119. 135. Wiberg III, 443.

5) Danske Saml. 1. R. IV, 131. Wiberg III, 443.

6) Blev 1672 Hører ved Ribe Skole (Danske Saml. 1. R. IV, 141).

itinere literario, contractaque cum potentissimis viris æque ac mortuis cultioris Europæ Bibliothecis familiaritate acquisita superiorem. Is natus 1610 post locatam per aliquot annos in illustri schola Herloviana Præceptoris operam, studiis et moribus Antonii Juel de Torupgaard dirigendis præficitur A. 1638, eumque per Germaniam, Belgium, Angliam, Galliam et Italiam integro septennio fidus duxit Achates, functus interea Patavii Qvæstoris et Bibliothecarii Nationis Germanicæ munere, Julio suo Consilarii partes tunte, cui æque ac fratri famigeratissimo Ovidio Juel, Vice-Cancellario Danico, ad extremum spiritum apprime charus fuit. Vixque domum reversus à gravissimo ingeniorum Judice Christiano Thomæo Sehsted Cancellario Moderator eligitur studiorum filii Axelii per biennium in Academia Sorana formandorum et demum in celebrioribus Europæ Aulis et Academiis perficiendorum, reportatis undique indefessæ diligentiae, fidelitatis et honestatis elogiis ¹⁾; dignus tandem visus 1652 Curatoribus Academiæ Soranæ Professione Historiarum (ob magnam eruditionis laudem, genuinam eloquentiæ et virtutis gratiam, paremque rerum experientiam, uti sonat Diploma Electionis) quam Patriæ historiæ accurandæ incubiturus vacuam reliquerat Vitus Beringius, nosterque habita ex legibus Academiæ solenni Disputatione de utraque Historia recte legenda et intelligenda sibi assertam ornavit ad A. 1653, cum Theologica, cui se a teneris devoverat, in urbe Patria ipsi offerebatur, quam propriâ sibi fidelitate ad mortem curavit, nisi quod aliquot ante annis socium laborum et futurum successorem elegerat Joh. Wandalinum, cognominis Episcopi Viburgensis ex filia, Hafniensis ex sorore nepotem, ultimum ætatis aliis inserviendis consumptæ ruris amœnitatibus subinde reffecturus in prædio Ryomgaard, ubi diem clausit 1677 pridie Cal. Maj. Vir in studiis laboriosissimus,

¹⁾ I Randen er tilføjet: Olai Wormii ad ipsum epist. 1650 2 Mart. superest, qua dolet intercidissee datam ad ipsum 6. Aug. 1649.

in convictu svavis simul et gravis. Filium reliquit literariæ Bordingiorum gloriæ heredem Erasmus, J. Utriusque Doctorem, qui cælebs obiit 1703 anno minor quinqvagenario. Reliqua ad familiam pertinentia vid. in Progr. cit. Uxori scripto ¹⁾).

Til de Efterretninger om M. Laurits Jensen Bording, som Gram her har meddelt, og som stadfæstes ved Wads Artikel i Personalhist. Tidsskr. 2. R. II, 85 ff., kan endnu føjes, at han samme Aar, han blev Student fra Aarhus Skole (1631), blev indskreven til Kommunitetet, og 31te Marts 1632 blev admitteret til Nydelsen af dette Stipendium ²⁾. Men samtidig trak der et Uvejr op over hans Hoved. Forskjellige Akter i Konsistoriets Arkiv vise nemlig, at han i Foraaret 1632 fik en meget ubehagelig Sag, idet Præsten, Hr. Laurits Michelsen i Morslet (Aarh. St.) anklagede ham for at have besvangret hans eneste Datter, Marine, »som efter sin salige Moders dødelige Afgang, i min (Præstens) Alderdom haver holdt Hus for mig og været min Nøgle og fattige Formue betroet« ³⁾. Studenten vilde ikke vedkjende sig dette, men fremlagde Vidnesbyrd, der gjorde det meget sandsynligt, at han, skjønt haardt fristet, var uskyldig, idet Pigen syntes at have

¹⁾ Dette Program findes ogsaa i Afskrift i Gl. kgl. Saml. 1076, Fol., men skal dog ikke her meddeles.

²⁾ Kommunitetets Matrikel i Konsist. Arkiv.

³⁾ Blandt Vidnesbyrdene i Sagen fremlagdes en Attest fra en Nabo, hvori det hedder: »Kjendes jeg Laurits Jensen, Sognepræst til Bedder Kirke, at Marine Lauritsdatter, hæderlig Hr. Laurits Michelsen i Morslet hans Datter, som (desværre) er bleven besovet, haver ikke aleneste over hendes Barns Daab ladet bekjende Laurits Jensen Borum dets Fader at være; men endog baade i mit Hus i hendes Fødselsnød, der hun blev ængstet sin Sandhed at bekjende, saa og der efter i Morslet Kirke, i den ganske Menigheds Paahørelse, der jeg meddelte hende den aabenbarlige, hellige Absolution, bekjendte ved sin højeste Ed, sig aldrig at have haft nogen legemlig Omgjængelse med nogen, uden med Laurits Jensen Borum alene.«

staaet i Forhold til en Karl, der tjente i Præstegaarden. Imidlertid afsagde Konsistorium den 13. Juni 1632 dog den Dom, »at Laurits Jensen Borum, saa fremt han ikke kan lovværge sig, han da efter vores Universitets Statuter jo bør enten at ægte (Pigen) eller efter sin Formue at dotere hende«¹⁾. Hvorledes det videre er gaaet i denne Sag, maa vi lade staa hen.

Bemærkes kan det, at samtidig var der ved Universitetet en Student ved Navn Laurits Andersen Borum, om hvem vi ikke vide, hvor vidt han hørte til den her omhandlede Slægt. Ogsaa ham gik det uheldigt, da han ved Paasketid 1632 blev relegeret paa to Aar fra Universitetet for Deltagelse i Drikkelag, Optøjer og Ulydighed²⁾. Dennes senere Skjæbne kjende vi ikke; men om Laurits Jensen Borum eller Bording vides, at han 1633—38 var Hører paa Herlufsholm. Da han derefter vendte tilbage til Universitetet, fik han atter Kommunitetet. 1639 tiltraadte han en vidtløftig Udenlandsrejse som Hovmester for den unge Tønne Juul. Dette Hverv maa han have skilt sig ved til vedkommendes ualmindelige Tilfredshed, da vi se, at efter hans Hjemkomst (1644) var det meget magtpaaliggende for Kansler Christen Thomesen (Sehested) at faa ham til Hovmester for sin Søn. Kansleren henvendte sig til Biskop Jakob Matthiesen i Aarhus, og fra denne have vi et Brev, hvori Sagen omhandles. Da dette Brev ogsaa i anden Henseende er interessant, idet det giver Oplysning om de sørgelige Forhold i Jylland i Slutningen af den fordærvelige Krig med Sverig (1643—45), skal det her meddeles efter Originalen i Geheimearkivet:

Illustris et Magnifice Dñe Cancellarie,
Patrone incomparabilis.

Fama reditus tui, pacisque conciliatæ, æqualem lætiam per omnes partes, quâ Cimbria patet, nuper excita-

¹⁾ Konsistoriets Kopibog II, 288. 293—6.

²⁾ Relegationspatentet findes i Konsist. Arkiv, Pakken 197.

verat, cum subito interveniens Wrangelius omnium animos vultusque confudit. Triduum est, ex quo vicinos apud nos ac circumjacentes pagos insedit, misso in urbem nuncio, cum delectâ militum manu, qui civibus M. M. unciales argenteos actutum exsolvendos imperaret. Dicit vix potest, quantus metus percussis animis ubique se intorserit, cum nesciant, utrum consensu regio, an verò proprio ductu et auspicio ad ejusmodi postulata descenderit. De imperata pecunia plusculum tandem remisit, passus sibi satisfaceri CD thaleris melioris notæ & monetæ; & ut constaret, quanta siti urgeretur, centum vasa plena cerevisiâ petiit & obtinuit. Hodie se movit, Hortesnesium digressurus, missa equitatus parte ad Rhandrusinos, ne quid intactum relinquunt, sed ut per omnes angulos viscosas manus circumferant. Miseri rustici ubique diffugiunt, et quod fundi calamitas est, multorum messis hoc turbine intervertitur. Deus tandem irrequietæ gentis insolentiam comescat. — In negotio Bordingiano temporis angustia ratioque itineris obstitit, quo minus operâ meâ plenè sit confectum. Aarhusium enim veneram, cum literæ tuæ ultimùm scriptæ mihi redderentur. Effeci tamen, ut Bordingio M. T. voluntas constaret, cum, me discedente, præsto non esset, sed in prædio quodam Juliano commoraretur; nec dubito, quin in parte felicitatis suæ positurus sit, si senserit eas sibi partes offerri, quæ nemini, nisi exploratæ indolis et virtutis fuerit, solent committi. In spe fui, cum nuper Hafniam relinquerem, fore ut brevi pedem referrem, sed me in vestibulo statim tam multiplex actuum et negociorum turba circumstetit ac manus quasi injecit, ut omnem revertendi cogitationem cogar excludere. — Aarhusij 4. Septemb. 1645.

Qui virtutes tuas colit et æstimat

Jacobus Matthias.

Udskrift: Illustri et Generoso Viro Christiano Thomæo, Stougaardæ Domino, Eqviti aurato, Cancellario

Regio, et Regni Daniae Senatori, Domino meo et Patrono benignissimo.

Resultatet blev, at Bording modtog den tilbudte Plads. Efter to Aars Ophold paa Sorø med den unge Axel Sehested rejste han ud med ham. Denne Bordings sidste Rejse varede omtrent i fem Aar, og paa denne lykkedes det ham at erhverve en saadan Anseelse for Lærdom og Dygtighed, at han kort efter sin Hjemkomst (1652) beskikkedes til Professor i Historie ved Sorø Akademi. Her tog han Magistergraden, som følgende Optegnelse i Universitetsbibliotheket (Addit. 138. 4to) om den første og den sidste Magisterpromotion i Sorø viser:

»Primos laureæ Philosophicæ sive Magisterii honores in hac Academia contulit facultatis philos. Decanus M. Nicolaus Agardus, Eloqv. Prof. P., Candidatis 9 sequentibus:

Laurentio Bordingio Jani f., ibidem Historiarum et Polit. P. P.

Hieronymo Weitzio, Daniae Principi Christiano a studiis. Johanni Severini Leth, Reg. Scholæ Soranæ rectori.

Dn. Nicolao Georgii Serupio, Pastori ecclesiae Themb in Cimbria.

Dn. Friderico Castanæo Drejer, Pastori Undalosano et Syndersted.

Petro Nicolai Mehrnero, facult. Philos. adjuncto.

Christiano Jano Jersino, Rectori Scholæ Nicopianæ in Falstria.

Severino Clementis Norvago, et

Andreæ Christiani Bordingio.

Festivitatem hanc philosophicam d. 19. Febr. anni 1653 peractam, die vero præcedenti a Præside Academiæ Falcone Giøe de Hvidkilde publico programme indictam, alia et hujus Universitatis ultima excepit An. 1664 in Majo, Candidatos 5 Magistros proclamante M. Alberto Mejero, Græcæ lingvæ Professore Publico.«

Den Gang Laurits Bording tog Magistergraden, havde han forøvrigt allerede opgivet Professoratet i Sorø for efter sit eget Ønske at overtage Lektoratet ved Domkirken i sin Fødeby Aarhus, til hvilken han særlig følte sig knyttet, og hvor han snart fandt en Hustru, Ingeborg Broberg, ved hvem han kom i Svogerskab med Stadens mest ansete Familier. — Om hans følgende Liv skal her kun bemærkes, at han forestod Lektoratet indtil 1674, da han trak sig tilbage fra alle Embedsforretninger for at tilbringe sine sidste Aar paa den af ham erhvervede Herregaard Ryomgaard, hvor han døde 1677. Han ligger begravet i Marie Magdalene Kirke, til hvilken han havde haft Patronatsret ¹⁾).

XVII.

1 **Helsingørs Hospital.**

I sin danske Klosterhistorie (S. 197) giver Daugaard en Udsigt over Klostrene i Helsingør og nævner her fem: et Franciskanerkloster, stiftet 1420 af Erik af Pommern, et Dominikanerkloster fra 1242, et Carmeliterkloster fra 1430, ligeledes stiftet af Erik af Pommern, St. Annæ Nonnekloster og Nicolaikloster. I den aller seneste Tid har imidlertid Dr. phil. Henry Petersen paavist ²⁾, at Tallet i Virkeligheden maa reduceres til tre, da Dominikaner- og Nicolaikloster er det samme, ligesom ogsaa Franciskaner- og St. Annæklostret; samt at det sædvanligvis under Navnet Hospital gaaende Kloster ikke har tilhørt Dominikanerne, men Karmelitermunkene, — en Fejl, som væsentlig hidrører fra, at man har overset et af Christian 3 udstedt

¹⁾ Jvfr. Ny kirkehist. Saml. IV, 444.

²⁾ Aarbøger f. nord. Oldk. 1879. S. 65.

Gavebrev af 1541 ¹⁾, hvorved han skænker St. Mariæ Kloster (som af Hofman urigtig kaldes Graabrødre-) til deraf at indrette et Hospital, da det forrige (Sortebrødreklostret) var for lidet.

Den lutherske Lære havde da omsider holdt sit sejr-
rige Indtog i Helsingør, dog først efter en haardnakket
Modstand især fra den talentfulde Dr. Anders Christiensen,
Prior i Karmeliterklostret, og Sognepræsten Mester Anders
Jepsen ²⁾. Klostret, som engang havde huset inden sine
Vægge den bekendte Lektor Povl Helgesen og Frants
Vormordsen, blev nu 1541 omdannet til et Hospital for at
»the arme, siughe och saare Mennisker maathe ligge vdi,
ther vthi theres By«.

Blandt dette Hospitals Archivsager ³⁾ — som alle
rummes i tvende Skabe — findes de gamle Regnskaber
fra 1544 af, som med enkelte mindre Afbrydelser fortsætte
sig ned til vor Tid. Paa det ældste bevarede Regnskab
staar B. 1544, det næste er mærket C. 1546, da nemlig
det første ogsaa medtager 1545 og enkelte Oplysninger
om 1546. Tillige er der rundt om i dette, ofte hvor der
knap var Plads, indkilet smaa Bemærkninger, af hvilke
enkelte endog gjælde for 1548 og 1550; alle disse senere
Tilføjelser ere skrevne med samme Haand som det op-
rindelige. Affatteren af disse ældste Regnskaber nævner
sig ikke ved Navn; kun etsteds i Bogen for 1548 staar:
»item annammeth aff myn søster Barrabra Monssesdotter i
Helsindbor.« Da det ældste Regnskab fører Mærket B.,
maa vi antage et ældre nu tabt for det nyomdannede
Klosters første Aar; i Bogen for 1544 findes ofte Hen-
visninger til et saadant tidligere (»then første myn boeg
med A.«). Disse Regnskaber ere dog ikke de eneste,

¹⁾ Hofman, Foundationer og Gavebreve VII, 75.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V. 772.

³⁾ Efter et vistnok hjemlet Sagn skal i dette Aarh. adskillige Archiv-
sager være vandrede til — en Spækhøker for at tjene til Ind-
pakkingspapir.

som denne Anonymus har ført, han siger selv: »Item findes wtti myn store regenschaffs boeg med pergment, folio 184 osv.«, men nogen saadan Bog rummer Archivet ikke mere, ligesom de 183 andre Numre næppe have undgaaet Tidens gnavende Tand.

Enkelte Steder ¹⁾ findes omtalt et Helligesthus i Helsingør, dog uden nærmere Oplysninger om, hvor dette har ligget. De ældste Regnskaber nævne ogsaa dette Helligesthus. Tillige vil man blive opmærksom paa, at medens Regnskabets Titelblad har til Paaskrift: »Boeg oc register hues Jeg haffuer opbaarett oc saa wdgiffuett paa the arme siuges wegne i hospitalet«, staar der indeni over denne Indtægts- og Udgiftsliste: »thette effther^{ne} ær opbaarett paa helligesthus wegne«; nogen Opbærelse paa Hospitalets Vegne findes intetsteds. Fremdeles staar paa samme Titelblad: »Register paa huss oc jorder, som doctor Anders tillhørde, oc effther hans dødt tilkommer the arme i hospitalet«; men paa det tilsvarende Sted i selve Bogen: »Register paa the huss oc jorder, som doctor Anders haffuer hagdt wnder siig oc nu tilkomme the fattige [i] helligesthus.« Medens der altsaa paa Titelbladet staar »Hospital«, nævnes indeni Bogen paa de tilsvarende Steder »Helligesthus«, hvilket tyder paa, at disse Udtryk ere synonyme.

De ældste Regnskaber indeholde ofte ret interessante kirke- og kulturhistoriske Oplysninger; nedenfor skulle vi anføre nogle:

Item tredie dag poske anno etc. 1544 købte Anders bagere thet tømmer, som wor opsætt i helligesthuss haffue, oc bleff fløtt fran S. Nilaus, som bleff wurdereddt aff thisse effther^{ne} borgere, Seurin Monck, Hans Hoffmand, Jens Monssen, Andriis smed, Arent reebslaere, neruerindes Henrick smed, for xxx $\frac{1}{2}$ danske, meth borgmesters oc raads oc helligest-

¹⁾ Aarsberetn. for Gehejmearkivet IV, T. 14—19. Helsingørs Thingbøger 1550—55.

huss forstanders samtøcke, att betale till trende tiider, S. Laurentii dag, alle helgen dag oc fastelaffuen nest kommandes.

Item anammett aff Hans Finbo ij daler fredaghen for S. Michels dag, som Henrick smed Schotte oc hans hustru her i byend hagde giffuett the arme i helligesthus till siele gaffue, hues siele gudtt aldmect^e benæde. (1545).

Nota. Item anammede Henrick smed self j t^e torsck fredaghen effther ascensionis domini, som Jep cantor wd-sende paa Jens Feylers wegne paa Gilleleye, hand gaff till byend sagefald, for hand hagde slages, oc raadett wnthe the fattiige samme tonne torsck (1544).

Item fick Jep Schelmssen viij β løffuerdaghen effther visitationis till j par sko, then dreng schulle [haffue], som følger hannem wdtt i termen (1544).

Item fick Jep Schelmssen vj alne graatt klede, alen for ix β , mondaghen effther omnium sanctorum, som hannem wor loffuett, for handtt gick i termen i fiord. (1544).

Nota. Item anammede Henrick smed j fierding smør aff Borgmester Sandner Leyel, som hand hagde procurerett the fattiige till, ther hand war i Købnehaffuenn. (1544).

Nota. Item end betalde Mette Blancks vij $\frac{1}{2}$ danske aff then draebs saeg paa Per schriiffueres wegne till Her Peder Bendttssens budtt aff Skeffuinge, som findes i then gamle boeg hooss registerett paa draebs sager. (1545).

Nota. Item samme tiidtt (1545) oplæsde ieg myn busse oc anttuordede Henrich smed j daler wtti alle honde penninge till hielp att køffue for.

Item end anttuordede ieg hannem v $\frac{1}{2}$ danske aff lag-sens penninge, som brødrene pleye att komme the fattiige mett till hielp, att kiøffue siig for, hues hand behøffuede till fætalgie.

Item regnede Borgmester Sandner Leyel samme tiidtt (1546), neruerindes for^{ne} dannemend, hues handtt haffuer forstract the fattiige i helligesthuss, siiden handtt siist giorde regenschaff i then andre myn boeg; tha beløff siig eth hundrett ix $\frac{1}{2}$ viij β danske, helligesthuss bleff hannem schuldig till thenne dag.

Her paa sagde Borgmesther Christiern meg siiden, att handtt hagde anttuordett Borgmesther Sandner paa thette regenschaff j kalck, som hørde till S. Gertrud althere, wtti hans betalning. Handtt weedtt selff att giøre rede, huadtt handtt weyde. (Den sidste Bemærkning er senere tilføjet; og desuden er i Randen skrevet med en anden Haand: „weyde samme kalck xxvij lodt“).

Item endtt anammede borgmesther Sander xl daler for j mand draebs saeg, Per Godttske tijingede aff meth Per Joenssens søn i Yessløffue anno 1550, som findes wtti then helligesthus boeg, hooss andre mand draebs sager, meth A.

Item anno etc. 1544 fredaghen effther ascensionis domini kom Elnes dotter aff Himlolt wtti hospitalet oc gaff mett hende indtt j koo oc j brygge kedell. Thenne koo annammede Henrick smed strax.

Item thenne brygge kedell wurderede Seurin kellesmeth for x ƒ, og for^{ne} Elnes søn Rasmus anammede till siig att giiffue the fattiige ther for j fædtstuddt i efftherhøst. Thenne studdt anammede Henrick smed selff S. Mechels dag; ther meth ær thette klartt.

Item anno 1550 gaff Greers bagers suendtt seg i helligesthus, oc wor selff till tinge oc ther giorde the fattiige till hans arffuinger effther sijn dødt, oc ther meth droo ther indtt.

Item siiden naaghen tiidtt ther effther hagde handtt sendtt tuenne mendtt, som wor Seurin muere oc Jørghen guldsmeth, till helligesthus forstandere oc gaffue till kiende, att handtt wor tillwandtt att wære wtti arbeyde paa sijtt embede. oc huor som handtt schulle bliiffue sijn tiidtt i helligesthus, schulle handtt icke lenge leffue, ther fore begierede handtt att maatte bliiffue løes aff samme sijtt løfte, oc giøre the fattiige scell baade for kost tering oc huss, oc nyde thet, handtt hagde giortt the fattiige till sijn arffuing, quijtt oc frij ighen till seg oc syne arffuinge. Saa wor Borgmesther Sander oc ieg offueruerendes meth thisse ij for^{ne} mendtt, att Greers bleff saa fordraghen paa the fattiiges wegne, att schulle giiffue them xx daler, och fick ther meth sijn hond løes. Ther aff schulle handtt strax be-

tale the fattiiige x daler. Huilche handtt haffuer fornøjghet borgmesther Sander, oc findes her tilbage j then samme boeg att være hannem betaldtt paa then gielddt, the fattiiige ær hannem schuldig. Item the andre x daler haffuer handtt loffuett oc forplichthet seg, att naar wor herre kalder hannem, schulle the fattiiige haffue them effther hans dødtt, før endtt hans arffuinger naagheth befatte seg meth hans goettz att arffue.

Item Hans snedkers gord, som handt gaff ind i helligesthus meth siig oc syn hustru, oc ther aff ganger iij Ɔ iordschyld til S. Rochi altere, then schall giiffues till mester Anderses procuratoer, oc hues offuer [bliffuer], schall Hans snedker beholde sijn liiffues tiidtt til kleder oc sko.

Item aar etc. 1548 fredaghen effther pindtze dag leyde Asgud Mechilssen j plaess paa helligesthus kerckegaard op till kerckedørren att wille bygge eth huess paa till sijtt foder att legge wttj, oc bleff samme plaettz sæt hannem for xij β om aarett, att nyde wttj sijn tiidt oc sijn husfrues tiidtt. Item nu haffuer Asgud bygdtt siig en hestemølle ther, oc bruger kerckegorden att aghe wdtt oc indtt till møllehusedtt. Hues the, som forstandere ære, kunde liide her om, haffue the ther att raade for. Her mett will ieg haffue them paa myndtt¹⁾.

Item onsdaghen effther Martinj anammede ieg vij Ɔ danske aff Her Jep aff Esserom, som wor then fierde penning aff then hans iordskyld, ieg haffuer paa hans wegne opbaarett, siiden først ieg wor ombedett then att opbære, oc thisse vij Ɔ schulle the fattiiige i hospitalett haffue. (1546).

Item anammett aff Hans M(e)ckelssen iij Ɔ husleije for j aar aff een Asguds boder, handtt gaff till helligesthus oc wttibode. Sagde handtt att være end nu schuldig j marck, schall betale meth thet første (1547).

Item anammett aff Per Hanssen tolder samme dag xvij Ɔ danske, som wor aff then busse, handtt haffuer paa siitt schrieff kammer. oc ær procurerett aff søfarne folch i thette aar (1547).

¹⁾ Dette Stykke om Asgud er vistnok senere tilføjet. — De følgende Uddrag ere af Regnskabet, mærket C. 1546.

Item anammede ieg aff Herluff Trolle fredaghen effther S. Jacobj dag xl ʒ danske, som Erlige welburdige mendtt Børge Trolle, Aruidtt Trolle, Herluff Trolle oc Niels Trolle meth thøres metharffuinge haffue giiffuett the fattige wttj helligesthus her i Helsingør till en hukommelse effther thøres salige fader, Erlig welburdig Mandtt oc Strenge Ritther Her Jacob Trolle till Lilløø, hues siell gudtt almect^e wære naadiig oc barmhertig till euig tiidtt. Then tiidtt ieg selff thalde thisse penninge, tha war ther xiiij β offuer thisse for^{ne} xl ʒ. (1548).

Item opboret aff Lauritz Jude, som boer wttj S. Nilaus closter, samme dag iiij ʒ husleye aff thet huess, handtt wttiboer; schulle wærett wdttgiiffuett Michaelis.

Item opboritt aff Boijld Henrick Pouelssens j ʒ danske for ij aars leye aff then koollhaffue, handtt haffuer wttj leye, liggendes wttj S. Nicolaj closter; schulle wærett wdgiiffuett nu Michaelis forgangen.

Item anden ny aars dag 1549 anammede ieg aff Rasmus bagere xxj ʒ danske for ij aars mølleleye aff helligesthus mølle; schulle wære wdgiiffuett Michaelis nu siist forgangen.

Item S. Knudtt hertogs dag anammede ieg iiij ʒ aff Christiern Jude, husleye aff thet huess nedre paa S. Nilaus kirkegord wed ringeporten, handtt wttj boer; schulle wærett wdgiiffuett Michaelis forgangen.

Item annammede ieg xx ʒ aff Henrick smed i helligesthus tiisdaghen for palme søndag, som handtt hagde opboret aff Herloff Trolle for j skab, handtt kiøbte, som stoed i sachristett. (1549).

Item annammett aff Jacob skingere iij ʒ tiisdagen effther Canutj regis for v aars leije, aff then hauue, som Lionardus smedz børn haffue i leije aff helligesthus, liggendes hooss graffuen, oc ær nu paa ny leije siden poske sijst forgangen. (1549).

Item anammett j daler aff Jens Moenssen, som een hollendere schipper fick hannem att anttuorde meg, som handtt gaff the fattige wttj gudz naffn.

XVIII.

Præster i Grenaa i Reformationstiden.

I det foregaaende (S. 189 ff. og 370 ff.) er der meddelt nogle Efterretninger om Præsterne i Grenaa særlig i det 16de Aarhundrede, men det er overset, at Frederik I's danske Registranter, S. 289, indeholde følgende Brevudtog, der bringer fuld Vished om, hvilke Præster der have været her i Reformationsaarene:

Her Jens Skutthe, slotzscriffuer paa Calløe, sich presentatz paa Grynduu kircke och Gamble kircke per resignationem domini Joannis Jasperi. Cum clausulis consuētis et inhibitione solita. Datum Gottorp, søndagen nest ephther hellig Kaarss dag exaltationis 1531.

Relator Erich Banner, prefectus castrī Calløe.

Af andre samtidige Breve ses, at de omtalte »clausulæ consvetæ« bl. a. have bestaaet i Forpligtelsen til at »prædike det hellige Evangelium og Guds klare, rene Ord« — altsaa en reformatorisk Forpligtelse. Slotsherren paa Kalø, Erik Banner, var som bekjendt en af Reformationens trofaste Venner, og han maa nok have kunnet bedømme, om hans Slotsskriver duede til Præst. Rimeligt kan det forøvrigt være, at Hr. Jens Skøtt, der allerede (som Herretitlen viser) forud var ordineret, tidligere paa Grund af reformatoriske Tilbøjeligheder har maattet vige fra et eller andet Præsteembede og midlertidig har fundet Tilflugt hos Erik Banner, og at denne saa, da Grenaa Borgere ønskede at komme af med deres — vistnok katholsksindede — Sognepræst, Hr. Jens Jespersen, har skaffet sin Slotsskriver den ovenstaaende kongelige Præsentsats, idet han vel forud havde affundet sig med Formanden, og saaledes bragt ham til at »resignere«.

Breve til og fra Holger Rosenkrands.

(Slutning.)

Idet jeg herved afslutter mine Bidrag til Kundskab om den lærde Holger Rosenkrands's litterære Virksomhed, er det med en vis Tilfredsstillelse, at jeg ser Enden paa et stort og temmelig besværligt Arbejde, som jeg dog haaber skulde yde et ikke ganske uvigtigt Hjælpemiddel for fremtidige Kirkehistorikere. En ikke ringe Vanskelighed har Bestemmelsen af de udaterede Skriftstykkers Plads forvoldt. Jeg tør vel ikke haabe altid at have truffet det rette; men jeg har dog faaet en Del mere Orden i dem, end der før var. Hvad der fandtes spredt paa mange Steder, er nu blevet lettere at overskue, saa at det vil være forholdsvis let at indføje det, som mulig endnu kunde mangle. Mine Undersøgelser have ført mig til det Resultat, at den rosenkrandsiske Fejde er stillet af og faldet hen i Begyndelsen af Aaret 1640, noget der vel ikke blot hidrører fra, at H. R. saa udførligt og klart havde gjort Rede for sine Anskuelse i sin store Apologi, men ogsaa fra den Omstændighed, at hans Svigersøn, Christen Thomesen (Sehested), var bleven Kongens Kansler, hvilket maa antages at have haft Indflydelse baade paa Kongens og paa Theologernes Holdning i denne Sag, der, skjønt den havde sin Oprindelse fra en saa ringe Ting som en enkelt Sætning i H. R.'s Fortale til Fürstenspiegel, dog nok antyder en dybere Forskjel, nemlig Modsætningen mellem Theo-

logernes orthodox-lutherske, juridisk-skriftmæssige Lære og H. R.'s mere mystisk-pietistiske Theologi. Særlig henledes Opmærksomhed paa det her (under Nr. 239) for første Gang fremdragne interessante Brev fra Biskop Peder Vinstrup i Lund til Gunde Rosenkrands, da man der i en Sum vil finde Ejendommelighederne ved den rosenkrandsiske Theologi angivne. Man vil deraf se, at adskilligt af det, Holger Rosenkrands kæmpede for at skaffe Indgang i Samtidens theologiske Bevidsthed, er det samme, som i vore Dage atter har fundet ivrige og begavede Talsmænd¹⁾.

211.

(1637). D. Stephan Klotz's (første) Angreb paa H. R.s Lære om gode Gjerningers Værd hos de ved Troen paa Christi Forsoningsdød retfærdiggjorte Mennesker. I dette Angreb, der tog sit Udgangspunkt fra en Ytring i H. R.s Fortale til »Fürstenspiegel«, beskyldtes denne for Papisme, Arianisme, Osiandrisme og Socianisme.

Skriftet, der ikke blev trykt, er ikke fundet. Jvfr. Pont. Ann. IV, 281. Cimbria lit. II, 418. Helveg, 2. Udg. I, 305.

212.

1637, 4. Oktober. (Roschildiæ). Claus Christoph Lützw fortæller H. R.: »Desiderio visundi Poloniam Regiasque nuptias ductus in ista loca cum Regiæ Majestatis Legato iter feci.« Paa Tilbagevejen sejlede han ud fra Danzig, men blev forslaaet til Christianopol og var nu paa Tilbagerejsen til sin Herre, Biskoppen af Lübeck, kommen til Roskilde, hvorfra han skriver til sin faderlige Ven, som han gjerne havde besøgt, om Tiden havde til-
ladt det.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

¹⁾ Det kan bemærkes, at det ovf. S. 77 under Nr. 110 anførte navnløse Brev til H. R. maa være fra Joh. Clüver, Præst Marne, der snart efter blev theologisk Professor og tysk Præst i Sorø.

213.

1637, 21. Oktober. (E prædio Lellingano). D. Jesper Brochmand skriver til sin Broder, den theologiske Professor D. Hans Rasmussen B.: Ved dette Bud tilbagesender jeg Kgl. Maj.s Brev¹⁾ til Hofpræsten (Vinstrup), D. Klotz's Erklæring angaaende Rosenkrands's Mening og D. Vinstrups Skrivelse til det theologiske Fakultet²⁾. Men da I indtrængende forlange, at jeg skal fremsætte min Mening, maa jeg tilstaa, at det er mig meget vanskeligt, særlig fordi jeg ikke har det paagjældende Skrift af H. R. ved Haanden. Saa meget er imidlertid afgjort, at han hverken er Papist, Socinianer eller Arminianer³⁾. (Dette paavises nærmere). Det er en for ham ganske ejendommelig Anskuelse, han har (*singularis est Rosenkrantzius*), om jeg ellers forstaar ham ret. (Det fremstilles nu udførlig, hvori H. R.s formentlige Afvigelse fra den bibelske Lære bestaar). Jeg raader forøvrigt til, at man nøje udforsker D. Vinstrups Mening; thi jeg anser det ikke for raadeligt uden hans Vidende og Vilje at beslutte noget. Jeg mener ogsaa, at det i høj Grad vil være til Kirkens Tarv, at det theologiske Fakultet snarest mulig skriver til Kansleren og aabent meddeler ham, hvad der er vedtaget i denne Sag, samt beder ham, at han efter sin Guds frygt og Klogskab vil arbejde til, at denne Tvist kan jævnes, for at den Fred, som vore Kirker ved Guds Naade hidtil have nydt i saa rigt Maal, ikke skal blive forstyrret. — I en Efterskrift tilføjes: Klotz's Censur bifalder jeg som den mest orthodoxe.

Afskrift (paa 6 Blade) med D. Hans Rasmussen Brochmands Haand i Gl. kgl. Saml. 1472. 4to. Trykt hos Zwergius, Sjæl. Cleresi, S. 188—200.

1) Dette Brev har jeg ikke fundet.

2) Heller ikke dette Brev synes nu bevaret.

3) Som Klotz havde sagt.

214.

(1637). Det theologiske Fakultet ved Københavns Universitet afgiver ifølge kgl. Befaling Betænkning over »Judicium Rev. D. Doctoris Klotzii de locutione Oligeri Rosenkrantzii in negotio Justificationis, Præfationi Libelli Germanici non ita pridem ab ipso editi inserta«.

Trykt hos Pontoppidan, Ann. Eccl. Dan. IV, 281—8 uden Datum, men henført til Aaret 1638. En Afskrift i Ny kgl. Saml. 81 a 4to. mangler ogsaa Datum. I en Afskrift i Gl. kgl. Saml. 1468 4to er Erklæringen dateret: ex Consistorio 18. Julii 1637, hvilken Datering ikke synes at kunne være rigtig, da D. Jesper Brochmands Skrivelse af 21. Okt. 1637 (se Nr. 213) kjendelig er lagt til Grund for Erklæringen.

215.

(1637?) Et Forsvarsskrift af H. R. uden Titel. Det begynder som følger:

I Jesu Christi Naffn, Amen.

Det er nu mere fast offuer dette gandske Konge-
Riige, saauellsom och paa andre steder kundbahr, huad
for en meget strenge och vbesindig Dom de Theologische
Høylærde i Kiøbenhaffn de haffue til wor allernaadigste
Herre och Koning ladet offuerleffuere om nogle faae mine
Ord, der findes udj en Thydsche Fortalle til Læsseren,
som Jeg haffuer indført for vdj nogle den salige Herre
høylofflig Ihuekommelse Hertug Albrit den 5. Margraff aff
Brandenburg hans schrifter, huilcke Jeg i Trychen haffuer
ladet vdgaee, och Jeg der sammestedtz effter forfaldene
Leilighed min Troe och Bekiendelse icke haffuer willet
døllie, huad Jeg effter Guds vor Herres i Himmel-riige
hans egen Munds och Aands Ord er lerd och offuertald
vdj mit Hierte at troe om alle salige sande Guds Børns
Retferdighed for Guds Aasiun och Dom vdj wor Herre
Jesu Christo.

Afskrift i Kgl. Bibl., Kallske Saml. 474. 4to (44 Blade). og i Univ. Bibl., Rostgaardske Saml. 3. 4to.

216.

1637¹⁾, 27. December. H. R. til Sønnen Gunde.

In Christo Jesu nostro verè-vivere.

Ne mirabere, perdilecte mi fili Gunde, tamdiu Apologiam justissimam ac necessariam meam adversus fescenninas tot Theologorum chartas prodire. In Dei namqve conspectu causam ipsius publicam atqve æternam, longè plurimorum salutem attinentem, siquidem elumbi ac futili adeò dicacitate agere, non debita qva unicè decet religione vererer, jam pridem par pari sibi relatum deprehendissent. Nunc autem ex penitissimis eloqviorum Dei adytis, juxta ac sacræ antiquitatis universæ religiosioris monumentis, Veritati ipsi solida paranda Defensio, atqve opinionibus scholasticis, traduce inveterato latè nimis propagatis, modus aliquando statuendus est, qvam operam non tam festinare qvam maturare convenit. Tardius autem, qvàm speraram, ideo usqve huc permoveo, qvod nec valetudo constans adeò mihi etiamdum siet, ut continuè operis sanctis et solidis adeò invigilare suffecerim, nec amanuenses idonei satis suppetant, qvibus operas easdem mundandas committere potuerim: Adeò nimirum juvenes in scholis eos, à qvibus attestationem emendicandam dicam an demerendam norunt, miseri ipsi timent, ne fortè, qva eqvidem sontes istos justè offendisse dehinc aliquando comperiar, ipsos insontes propediem injustè luere contingat. — —

Ne autem interea desit, qvo animis et ingeniis, seu veritatis amore, seu petulantia inani avidioribus, constanter

¹⁾ Efter den sædvanlige Maade at regne den romerske Kalender paa maa dette Brev henføres til 1637; men muligt er det dog, at H. R. har regnet paa en anden Maade, saa Brevet i Virkelighed er fra Decbr. 1638 (i saa Tilfælde er Brevet Nr. 209 fra Decbr. 1637). Indholdet kunde snarest tyde paa Aaret 1638, da H. R. udtaler sig paa en Maade, der stærkt minder om Brevene fra Nvbr. 1638 (se Nr. 225—6), ligesom han synes at have Theologernes store Modskrift for Øje, der formodentlig er fra Juli 1638 (Nr. 224), men først senere hen paa Aaret blev sendt ham fra Kongen til Besvarelse. Endelig synes han ogsaa at hentyde til den Apologi, han havde under Hænder (Nr. 231).

et solidè satisfacere qveas, unum istud novisse te velim, eò Theologos Hafnienses veritatis vi adactos tandem rediisse, ut sponte fateri se ipsi palam profiteantur, «Opera novæ obedientiæ Renatorum, in Dei judicio, splendido justitiæ nomine honorari, atqve sanctos qvosqve ad eandem justitiam tuto provocare posse. Deum etiam ipsum justitia eadem, licet langvida et imperfecta sit, attamen renatos judicio suo justificare, eosdem nimirum eatenus omnino, qvâ ea, qvæ justa sunt, faciunt, justos pronuntiare, atqve præmiis tum temporalibus tum æternis remunerare.» Qvæ omnia totidem ipsorum verba sunt, qvæ in grandiore contra me exhibito calumniarum volumine, calumniâ ultimâ decima quarta, paginis grandioribus quinque, prolixo apparatu prodita reperiuntur. Istud verò unicum κρεσφύγετον sibi reservant, quo se veluti ad asylum desperabundi fermè recipiunt. Obtendunt nimirum (Volumine eodem paginis proximè sequentibus pluribus), «eam operum justitiam in judicio Dei placatiore ¹⁾ quidem et mitiore locum invenire; ast verò severiore eo Dei judicio, quo iram suam de cælo revelet, opera eadem nullo modo consistere aut justa censi posse, nec in eum (qvæ D. Clotzii verba sunt) complacentiæ gradum à Deo collocari, ut renatos justificent, etiamsi opera eadem aliàs per fidem in Christum Jesum Deo placeant.»

Tu verò, mi fili, nil nisi vanissimam ludificationem pertinaci ejusmodi tergiversationi subesse, mox ubi scholasticum «severioris alicujus judicii Dei» commentum veritati ipsi propius contenderis, ex facili observare poteris. Nunquid etenim Deus opera renatorum, qvæ ipse semel, judicio suo, tegumento sangvineo Christi Jesu munda et perfecta atqve adeò justa pronuntiat, dehinc severiore alio judicio, tegumento Christi Jesu denudata, immunda et imperfecta damnare et rejicere credendus est? Aut nunquid ii, qui ex Deo in Christo Jesu nati ac verè vivi, ipsi adeoque Christo

¹⁾ Afskriften har: placatione.

Jesu agglutinati et connaturati, de remissione peccatorum suorum certi jam sunt, dehinc aliquando unquam, quamdiu ea Dei in Christo Jesu gratia fruuntur, tamen in severum aliquod irati Dei judicium trahentur, operum suorum rigidissimam rationem reddituri?

Denique etiam, numquid aliquando unquam severius ullum judicium Deus exercere putandus est, ultimo isto justissimo suo judicio, quo unicuique secundum ea, quæ in corpore gessit seu bona seu mala, absque exceptione et remissione omni retributurus est? Quo ipso tamen severissimo judicio, omnium ex Deo in Christo Jesu natorum opera tegumento Christi Jesu mundata omnino comparitura, judex ipse vivorum et mortuorum, tum justa atque justorum opera pronuntianda, tum justam mercedem consecutura, disertis verbis nos conducet et commonet.

Plura non addam, siquidem vel ex solis hisce abundè constare possit, severius istud, quod Theologi commenti sunt, Dei judicium, quo omnium ex Deo in Christo Jesu verè vivorum opera ob immunditiam et imperfectionem suam damnet et rejiciat, nil nisi inanissimum figmentum esse, econtra verò judicium istud Dei, quo opera eadem eorundem in Christo Jesu verè vivorum, in fide Christi Jesu facta, ab ipso justificari agnoscuntur, ne quidem ab ipsis adversariis ulla arte negari posse.

Vides itaque, mi fili, atque ipsa re deprehendis, divinis eam Spiritus Dei assertionem, per universam scripturam sacram luculentissime refulgentem, Deum videlicet justitia etiam operum eorum, quæ ab omnibus in Christo Jesu verè vivis, peccatis ipsorum omnibus justitia et merito Christi Jesu tectis et deletis, in fide fiunt, eosdem etiam justos censere et pronuntiare, hoc est, justificare, eam inquam assertionem nullo omnino fuco obscurari posse, quin potenter adeò prospendeat, ut qui eandem viribus omnibus non tantum obscurare sed et oppugnare contendunt, inviti tamen illustrare et roborare

non nequeant. Quandoquidem autem Theologi, ut commentum hocce suum, præjudicio inveterato in animis eorum obfirmatum, tueantur, ipsam Viæ Vitæ æternæ Veritatem magna sui parte obscurare et intricare necdum desinunt, equidem necessitate inevitabili, quam Gratia Dei mihi in hoc ipsum concessa imponit, teneor omnino, Veritatem eandem Viæ ejusdem, quomodo ego eam effatis ipsius Dei Spiritus unicè conformem, per gratiam Dei jam diu agnosco, atque animo cordis mei sentio, cui etiam assertionem eam, quam dubiam modò Theologi reddere tanto nisu contendunt, unicè inniti, Scriptura Sacra universa testimonium præbet, à cavillis adeoque illusionibus eorundem, ea qua decet sedulitate vindicare. Quod etiam Apologiæ meæ partibus distinctis duabus me per Dei gratiam haud infeliciter præstitisse, spero cum Deo propitio, piè-doctos omnes suo etiam suffragio propediem contestaturos. De reliquo te, mi fili, cum tua costa et liberis ac sororibus lectissimis divinæ protectioni commendo, simulque cum novi hujus anni exordio felix ac salutare exodium à communi nostro in supercoelestibus βιοσσόφ vobis omnibus venerabundus voveo. Ex meo Rosenholmiano VI Calend. Jan. Ao. CIO IO XXXVIII.

Parens tuus qui te amat
Oligerus G. Rosencrantz.

Afskrift i Gl. kgl. Saml. 131 Fol. (p. 81—2).

217.

1637, 28. December. H. R. til Kansler Chr. Friis¹⁾.

Kiere Her Cantzler, Broder, Frende och besynderlig
goede Wen Giffuer ieg dig venligen at wide, at

¹⁾ Nærværende Brev er kun fundet i en mangelfuld Afskrift; men da Hovedsagen deri dog er tydelig, bør det ikke holdes tilbage, da det er af megen Vigtighed i H. R.s Historie.

ieg aff din Schriffuelse til min Søn Christen Tomassen haffuer forfaret at være Kong. Maytt. wor allernaadigste Herris befaling, at ieg ingen bøger uden alleene uden Riget schulle lade trycke eller publicere, med mindre end ieg tilforn efter Ordinantzens Liudelse haffuer ladet Episcopos och Facultatem Theologicam i Kiøbenhaffn see dennem, paa det at ald Weenighed i disse Rigers Meenighed kunde vndværis, med meere, samme din Schriffuelse der om formelder. Och haffuer ieg iche kundt eller burdt at efterlade wenligen hos dig der offuer at anholde, du vilde findis wbesuærget, och Hans Kong. May. min nødtørftt igien her udj vnderdanigste ved bequem Leilighed andrage. Och først schal Gud mig forbiude, at ieg nogen tid schulle tenche, end seer witterlig och med min Villie noget at begaa, som Hans Kong. May. publicerede Forordninger kunde være imod i nogen den ringeste maade; och huad mine Bøger och Schriffter anlanger, haffuer ieg aldrig endten for min egen Person eller for bemeldte mine Schriffter Schyld kunde haffue nogen Betenchende at lade woris Lands Theologos dennem offuersee, effterdi ieg aldrig haffuer schreffuit noget, som ieg io for mange Aar siden haffuer med di fornembste och fleste aff dennem offuer aldt Riget saauel udlendisch som indlendisch, en part mundtlig, en part schrifftlig, gandsche wiidtløfftig communiceret, huor dog ingen aff dennem nogen tid tilforn med det ringeste ord sig haffuer ladet merche imod mig, at di der udj noget haffde at straffe eller at modsige i nogen maade, och i Serdeleshed den Punct, som ieg nu formercker først och mest at giøre mig Mistanche, som er om den Retfærdighed for Gud, som os tilregnis aff Troens Gierninger gjorde i Gud; derom haffuer en aff woris fornemmeste Episcopis her udj Riget, D. Jens Dinyssen, udi sin Bog om det ewige Liffs Wey gandsche udj lige meening med mig mange Aar tilforn schreffuet, huilchet bemeldte Theologi haffuer offuerseet och approberit, saa at ieg haffuer [iche] kun[net] hafft nogen orsag

til mig for deris Dom och Censur at undsee i nogen maade. Men effterdi ieg nu fast offuer 20 samfulde Aar haffuer meddelt mange gudelige och Guds egne Ord alleene acte[n]de Guds Børn mange adschillige mine schriffter, som nu ere udj deres Hender i mange Riger och Lande, en Part oc allerede paa andre Sprog udsette; ieg ocsaa derforuden for meere end et gandsche Aar forleden haffuer til Hollandt udsent adschillige Tractater, der ved Trychen at publicere, saa det meere nu iche er i min Mact at forhindre, at samme Tractater de bliffuer tryct oc udspreedt, fast meget mindre kand affvende, at iche andre mine schriffter, som er udj andre deris Hender, schulle aff dennem bliffue publiceret, [i] Synderlighed naar det bleff ryctbar, at det bleff formeent eller forhindret, efftersom det altid pleyer at tilgaae, at huis der forbiudis, det dis iffriiger udspeørgis, begieris och efftertractis. Huad nu den aarsag anlanger, huorfor ieg mine Bøger hos bemeldte Theologos schulle lade offuersee, som er, paa det at ald W-eenighed udi disse Rigers Meenighed kunde undværis, forseer ieg mig til, at Cantzeleren io forstandelig och gudelig betencher och offuerveyer der hos, ochsaa udj ald Wnderdanighed Hans Kong. May. erindrer¹⁾, det muligt fast suarer[e] W-eenighed kunde foraarsage. Thi ellers huad kand ieg som en privat Person, der huerchen in Ecclesia, Academia eller Politia haffuer nogen Bestilning, kunde paa fremmede Steder lade tryche det, som liuder . . .²⁾ ingen enten Theologis eller andre at giøre sig deelactig udj, eller anden at kiende sig ved eller suare til i nogen Maade, men huer at staa friit for sig derfra at inddrage³⁾, det at straffe, oc lade fare, efftersom hand det for Gud i sin Samvittighed veed at forsuare; och kand da voris

¹⁾ Afskriften har: erindret.

²⁾ Her er et meningsløst Ord, der ser ud som: in. Hele Stedet er uklart i den foreliggende Afskrift.

³⁾ o: unddrage.

Meenighed io saa vel være i Fred och Ro for saadanne mine Skrifter, som den bliffuer i Fred for mange andre Slags Bøger, som om Religionen bliffue her i Riget i haabetal indført. Men schulle Theologi her udj Riget endelig wilde rette och dømme mine Bøger och Schrifter meere end andre udlendische Bøger och Schrifter, och dennem deres Censur och Dom schriftlig til den høye Øffrighed offuergiffue, och det da muligt hende sig, att di noget udi samme mine Schrifter vilde cassere och schende, som ieg formedelst Guds egen Munds Ord och Aand er forsichret at være Guds egen Sandhed, som Gud och selff haffuer velsignet mig i mit Hierte, da vil ieg lade Cantzleren selff och huer retschaffen Guds Barn och Tinnere dømme, om ieg iche waar en aabenbarlig Guds Fornegtere, der schammelig och fortrædelig traadde alld Guds Naade och Kald under Fødder, dersom ieg iche i det ringeste ochsaa schriftlig suarede for Guds min Herres Ord och Sandhed imod ald menschelig Dict och Fund, och end ochsaa for den høye Øffrighed, Hans Kongl. May. selff beviiset och udførde, huor vrangelig och schendelig Guds vor Herris Ord och Sandhed formedelst menschelig trettesiuige Disputatzer gandsche wbesindelig forvendis och forföris; och vilde da først giffue W-eenighed, huilchet dog altsammen vaar at forekomme, dersom ieg som en privat Mand for mig och mine, och de, som holdis dog aff alle for Landtzens Lerer, for dennem och deres, en huer for sig, schreff och lærde, di her udj Rigit, och ieg paa fremmede Steder, som wi for Guds rettferdige, strenge Dom wille forsuare. Wil dig her med iche lenger op-holde, men Gud allermectigste haffue befalet med din kiere Hustru och Børn, som ieg och min Hustru ynscher ett saligt, glædeligt nytt aar at begynde och fuldende. Aff Rosenholm 28. Decembris 1637.

Afskrift i Gl. kgl. Saml. 131 Fol.

218.

(1638, Januar?). H. R. fremstiller i Anledning af de mod hans dogmatiske Anskuelse rettede Angreb, sin Lære om Forsoningens Virkning og Betydning i et utrykt Skrift¹⁾ med følgende Titel:

»Veritas viæ vitæ æternæ, qvomodo conciliationis verbo ejusdemque ministerio, in id unum a Deo ipso dato et posito, omnibus hominibus eam patere ipse Dei Spiritus verbis oris ipsius Dei in scripturis sacris patefacit, quam sicut edoctus credit, ita invocatus profitetur Oligerus Rosencrantz, compendio nunc et hic quidem delineatam, uberius alias et alibi cum Deo propitio asserendam.« Underskrift: »Anno c1o Io cxxxviii, ætatis meæ LXIV inchoato²⁾. Oligerus G. Rosencrantz meâ manu.«

Bag efter Skriftet følger et lille Tillæg med Overskrift: »Ad ea, quæ pag. X compendio annotata sunt, plenius capienda, pauculi hi Aphorismi observandi veniunt«. Undertegnet: »Oligerus G. Rosencrantz.«

Afskrift i Gl. kgl. Saml. 1469 4to. (21+3 Blade). Hos Pontoppidan IV, 333 og Worm II, 288 angives Skriftet som trykt i Kbhvn. 1637, men det er en Fejltagelse. I Karen Brahes Mnscrip.-Saml. (Vogelsangs Katalog S. 37) findes et Oktavhaandskrift uden Titelblad, foran i hvilket Karen Brahe har skrevet: »De sande Levendis lifff, viist og forklaret af Herr Holger Rosencrantz«; og bag i samme Hdskr.: »En Tractat om Alterens Sacramente H. R. K.« [Holger Rosencrantz]. Sammesteds findes ogsaa: »Die Wahrheit des Weges des ewigen

¹⁾ At ved dette Skrift den rosenkrandsiske Strid er kommen ind i et nyt og mærkeligt Stadium, er næppe hidtil tilstrækkelig fremhævet af Kirkehistorikerne; men dette fremgaar noksom af Theologernes Gjensvar (se Nr. 224), hvoraf det ses, at deres Hovedindvending mod Skriftet var, at H. R. (efter deres Mening) paa sociniansk Vis vilde reducere den objektive Forsoning til en blot subjektiv Akt, en Forandring i Menneskets Sind og Handlemaade.

²⁾ H. R. var født 14. Decbr. 1574.

Lebens, wie der Geist Gottes selbst in der Heiligen Schrift durch die Worte des Mundes Gottes eröffnet — — welche nach dem Mass seiner Erkenntniss glaubet und bekennet Oliger G. Rosenkrantz* (et smukt udstyret Foliohaandskrift).

219.

(1638). Et mindre Skrift af H. R. med Titel:

»Methodus certa unica Viæ veræ Vitæ æternæ septem annellis ex ipsius Dei oris et spiritus verbis continua et indissolubili connexion colligata ac compendio delineata«.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 30 Fol. (14 Slider). Uden nogen Tidsetegnelse.

220.

Scrutinium Confessionis, quam Regiæ Majestati exhibitam invocatus profitetur de Veritate Viæ Vitæ Æternæ Nobilissimus et Religiosissimus Dn. Oligerus G. Rosencrantz, conscriptum ad serium mandatum serenissimi Regis Daniæ et Norvegiæ à Petro Winstrupio SS. Th. D. Concionatore Avlico. Anno 1638.

Mod Slutningen forekommer følgende Passus: »Qvamis nobilissimus D. Rosencrantz nobiscum in qvam plurimis orthodoxè sentiat, unius Jesu Christi Servatoris meritum agnoscendo, meritum operum rejiciendo, imperfectionem eorundem concedendo, sola fide salvari et justificari nos statuendo etc., nihilominus cum hæreticis simul, Pontificiis, Socinianis, Arminianis et aliis, nonnihil sentire videtur, qvia cum ipsis loqvitur et ipsissima eorum effata usurpat.«

Orig. eller samtidig Afskrift (38 Blade) i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 28. Fol.

221.

(1638). D. Stephan Klotz's Kritik over H. R.s Skrift, Veritas Viæ Vitæ æternæ, begynder med følgende Tilskrift:

»Serenissime ac Potentissime Danorum, Norvegorum, Vandalorum, Gothorumque Rex. etc. Christiane IV. Domine Clementissime, T. Majestatis iussu scriptum aliquod Nobilis viri Dn. Oligeri Rosencrantzii mihi exhibitum est, quod Veritatem Viæ vitæ æternæ inscribit, quo in timore Domini perlecto, sequentes Dn. Rosencrantzii de hominis conciliatione assertiones deprehendi.« Stykket (som er udateret) er undertegnet: Stephanus Clotz D. m. p.

Orig. (?) i Ny kgl. Saml. 32 Fol. Gammel Afskr. i Ny kgl. Saml. 31 Fol. Jvfr. Helveg, Den danske Kirkes Hist. 2 Udg. I, 386.

222.

1638, XII. Kal. Apr. 3: 21. Marts. (Rosenholm). Holger Rosenkrands skriver til Kansler Chr. Friis: »Generose Cancellarie¹⁾ . . . Legi ego D. Stephani Clotzii judicium, quod super confessionis meæ compendio Theologis Hafniensibus in placidæ collationis materiam non ita pridem transmissio extemporaneâ, quod ipse fatetur, eâque profecto immane quàm immaturâ festinatione præcipitavit«. H. R. søger derpaa udførlig at gjendrive Clotz's formentlig ganske ubeføjede Sigtelser imod ham for allehaande Kjættereri, særlig Papisme og Arminianisme. — Brevet, der udgjør 13 Foliosider, slutter med følgende Efterskrift: »Latere Te, Generose mi Frater, nolim, plagulas Hafniensium²⁾, jam inde a mense Decembri, septimanis plurimis antequam mihi exhiberentur, per Selandiam, Scanium atque ipsam Fyoniam manibus omnium fermè volutari, ut ex Nobilitate lectiore, Pastoribus et Civibus quis ullus vix siet, quorum non in ore verser, Theologorum eximiâ humanitate commendatus. Clotzii etiam duobus, ut audio,

¹⁾ Pontoppidan har i sine Ann. eccl. Dan. IV, 289 omtalt dette Brev som skrevet til Christen Thomesen Sehested, da han urigtig gaar ud fra, at Sehested paa denne Tid var Kansler.

²⁾ Vistnok det ovenfor under Nr. 214 anførte Stykke.

voluminibus per totam Holsatiam, jam lingvâ etiam vulgari, fidem meam periclitari, oculati simul et auriti testes mihi confirmant.« — —

Afskrift i Gl. kgl. Saml. 131 Fol. (p. 98—104).

223.

1638 (Foraaret). H. R. skriver til Kansler Chr. Friis bl. a.: »Det kand ethuert Guds barn fuldkommelig slaa sin liid til och forlade sig paa, at effterdi det icke er en blot och læs rørelse, som Wor Herris Jesu Christi Fortieniste ved Guds Krafft arbeyder udi hannem, men Gud arbeyder baade at ville och fuldkomme: Saa regnis det da altsammen for Guds Aasiun och Domb, och enhuer bør ochsaa at regne det lige effter Guds regning och domb, ligesaa høyt som de Wunder och Saar och den dyre Fortieneste regnis for Guds Aasiun, formedelst huilken allene ethvert Guds Barn er alt det, hand er, leffuer alt det, hand leffuer, och haffuer Krafft thil alt det, hand formaaer. Her skal hand dog haffue ald saadan Skatt ickun vdi et Leerkar, paa det at den offuervettis Skatt och Krafft skal være Guds och icke woris, och wi derfor forarbeide wor Salighed med fryct och beffuelse, effterdi det er Gud selff, der arbeider och vdretter vdi Os baade at wille och at vdrette.«

Afkraft i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1468. 4to. (Mere end dette Fragment findes ikke. Se dog Nr. 235).

224.

(1638, Juli). Det theologiske Fakultets Modskrift mod H. R.s »Confessio«¹⁾. Begynder som følger:

¹⁾ At derved menes det ovenfor under Nr. 218 omtalte Skrift, Veritas viæ vitæ æternæ, fremgaar klart af Citaterne.

Adsis o Jesu.

Lecta est à nobis Majestatis Regiæ jussu confessio illustris Viri, Dn. Oligeri Rosenkrantz, Dñi de Rosenholm, qvæ veluti dictione et loqvendi formis insolenter nova, ita rebus periculosissima est.

Voces certè ac loqvendi formæ in confessione Rosenkrantzianâ, substrictâ pariter et obscura, occurrunt longè plurimæ, qvæ nec in literis sacris *ἀντολεξι* extant, nec à scriptoribus Ecclesiasticis sive priscis sive recentibus usurpatæ sunt.

Af den lange Række Indvendinger, Theologerne fremførte mod H. R.s Lære, maa vi nøjes med her at anføre følgende:

Tertio: qværimus ab illustri exhibitæ Confessionis Avtore: An statuat, qvod Jesus Christus iratum Deum morte sua placaverit, ac cum sanguine, in arâ crucis effuso, nobis reconciliaverit? Qvod cur qværamus, justissimas habemus cavsas: Nam licet Dn. Rosenkrantzius principe instituto occupetur in tradendâ reconciliationis cum Deo doctrinâ, nullo tamen apice indicatum, nedum diductiore oratione ab ipso demonstratum invenimus, Deum, ab peccata nobis irratum, sanguine Christi placatum et nobis reconciliatum esse. Universa nostri cum Deo reconciliatio, judicio Dn. Rosenkrantzii, mutatione nostri absolvitur, Deo semper manente eodem. Ignorare vero non poterit Dn. Rosenkrantzius, qvippe qui in scriptis hostium veritatis ad admirationem usqve versatus est, Socinianos impuro ore docere: Deum non fuisse iratum generi humano, sed illud summopere amasse, filiumqve è merâ caritate misisse: ac eapropter non fuisse necesse, ut placaretur Deus, qvippe generis humani amantissimus. Qvod si quis interroget Socinianos, in qvo reconciliationem nostri cum Deo constituent, respondebunt, eam consistere partim in

verâ hominum peccatorum à vanâ conversatione ad vitam sanctam conversione. Non dissimilia his docet illustris Rosenkrantzus. Nam veluti nullam plane injicit Dei irati, sed sanguine Christi placati, mentionem, ubi de reconciliatione agit: ita universam reconciliationem mutatione nostri, Deo manente eodem, definit. Et ubi diligentiam quam possumus maximam lustramus confessionem Rosenkrantzianam, non invenimus, quod quicquam ad nostri cum Deo reconciliationem vel penitissimam requirat, præter peccatorum condonationem et ab impietate ac vanitate ad sanctam vitam conversionem. -- --

God Afskrift i Gl. kgl. Saml. 1469. 4to (77 Sider). En anden Afskrift findes i Thottske Saml. 297. 4to (p. 20—69). Originalen, uden Datering, men med Spor af det theologiske Fakultets Segl, haves i Ny kgl. Saml. 33 Fol.; men den mangler de første Blade¹⁾. Den er skreven paa Papir i største Folio, hvorfor H. R., der har haft den til Gjennemlæsning og Gjendrivelse (hvad de med hans egen Haand tilføjede Randbemærkninger vise) stadig betegner Skriftet som *•Theologorum chartis grandioribus mihi oppositæ Calumniæ•* (Jvfr. foran S. 556, hvor H. R. betegner det som *•det lange Skrift•*, Theologerne havde overgivet til Kongen). Skriftet er som sagt udateret, men Wormii Epistolæ p. 489 giver Oplysning om, til hvilken Tid det maa henføres.

225.

1638, Prid. Non. Novbr. (Rosenholm). H. R. skriver til D. Jo. Meursius: *•Quanta impedimenta me per menses iam aliquot occuparent, ex quo post semestre ferme integrum Scholasticorum nostrorum cartas fescenninas²⁾ simul*

¹⁾ Hvad der er levnet begynder med de karakteristiske Ord: *Aut nos vehementer fallimur, aut hoc agit, hoc urget Confessio mirando certè artificio, ut nos à gratia Dei, à Christi satisfactione et ab imputata Christi justitia avocet (etc.)*. Det er denne Begyndelse paa den defekte Original, der paa Dansk er anført af Helveg (2. Udg.) I, 387.

²⁾ Det er Theologernes store Modskrift (Nr. 224), der menes. *Fescenninus* er et haanligt Udtryk, der egentlig betyder slibrig, obscøn.

inter se conferre tandem Regia moderatione mihi indultum est, quamque etiamdum me cartae eadem dstringant et et occupent, neminem te rectius aestimare posse sat novi. Qui quantum negotii sanctuli illi scholastici, qui Theologos se iactant facessere bonis quibusque consuevere, expertum te iam valde pridem dedicisse, ignorare nequeo. Quocirca etiam haud difficilem te iudicem me habiturum mihi polliceor« (etc.).

Jo. Meursii Opera, ed. Lamius XI, 626—7.

226.

1638, 5. November. H. R. til D. Jesper Brochmand.

D. Erasmo B(rochmanno).

In Christo Jesu nostro verè-vivere.

Literas tuas, Vir Reverende, ut primum explicabam atqve in tanta farragine lineas pauculas tantum perlegebam, demirari satis non potui, quoniam fascino repente adeo ita graviter animo laborare coeperis, ut de Mysteriis Regiminis Dei, vix adhuc à limine salutatis, iudicium cruditate nimia immane quam acerbum de iisdem in medium proferre non sis veritus. Fatigasse te nimirum deprehendo in scrutis scholasticis corradendis et compilandis, verum infeliciter adeo nimis, ut ne quidem probe et recte satis, sentina ea, qua volutari solent, seligere et internoscere eadem suffeceris. Unde passim locutiones perquam ineptae simulque contradictiones adprime rudes, numero haud exiguo, imprudentiori tibi excidisse observantur, quae ipsis etiam Scholasticis non posse non sordere satis equidem scio. Satius omnino fuisset, de iis, quae dubia te planissime adhuc latere et effugere non nequeunt, alios consulere et exaudire, neque cruda adeo mente et lingua in ipsius Dei Spiritus adyta saevire, quae certe tenuibus et sordidis adeo scrutis obvelari nedum praeccludi iis poterunt, qui scripturam ab ipso inspiratam solam animis et cordibus

suis lucernam venerantur et observant. Qvamvis iam autem singula, qvæ conglomeras, ad vivum resecare nec otium mihi in præsens est, nec, ut esset, labore tamen eo haut ita multum me efficere posse, sperare jam habeam: Tamen qvo ultra fidei mensuram eam, quam tibi Deus adhuc admensus est, secus ac deceat sapere te, iudicio unico saltem deprehendas. Assertionem eam, qvam tum fundamentum totius, qvod mihi inscitè attribuis, ædificii, falso opinaris, qvâ etiam pupillam et coronam salutis Christianorum non digito tangere tantum, verum tota manu lædere me objectas; eam inquam nonnisi corruptissimo iudicio, tum pridem attendisse, tum modò sugillare te, paucissimis tantum Tibi commonstrabo.

Conciliationem, inquam, nostri cum Deo, in Christo Jesu coeptam, in mediis à Deo destinatis, continuari et consummari dictu auditu absurdum et impium esse, dicis; nescio, qvibus accusationibus vociferaris et proclamas, ideo videlicet, qvod conciliatio eiusmodi nostra semel à parte Dei perfectissimè absoluta sit. Ast verò nemo, nisi cui mens læva sit, non evidentè satis vel ex ipso confessionis meæ compendio observare habet, me conciliationem nostri cum Deo, Christi Jesu nostri merito partam, à parte quidem Dei numeris omnibus absolutissimè consummatam ubiqve venerari; eandem verò non nisi à parte hominum et qvatenus hominibus singulis dehinc conferenda venit, dehinc continuari et consummari.

Efter videre át have urgeret, at han i sin »Confession« atter og atter havde indskjærpet Forskjellen mellem, hvad Gud i sin Naade een Gang for alle har gjort, da »han i Christus forligte Verden med sig« (2-Kor. 5), og hvad Menneskene skulle gjøre, for at denne Guds Kjærlighed ved en levende Tilegnelse i Troen kan vinde Skikkelse i deres Liv — slutter H. R. dette hvasse Brev paa følgende Maade:

Reliqua omnia, in qvibus infausta verborum congerie ocio tuo nimium quantum abuteris, expedita reperies, ubi

calumnias et elusiones scholasticas eiusdem census omnes Apologiæ meæ partibus distinctis duabus planissimè detritas brevi cum Deo propitio (si quidem tam diu præstolari animus tibi non defrigiat) videre et inspicere datum fuerit.

Interea vero, siquidem me audire adhuc sustines, suasor tibi essem, ne opiniones anteceptas scriptione aliquâ immaturâ nimis, altius animo tuo infligendo, teipsum sufflamines, ne recto eo veritatis unicè salutaris tramite, cuius ineffabilia vestigia tibi aliqua saltem tenus antehac præmonstrata sunt, in vitæ et salutis æternæ brabeium pergere porrò queas. Aliàs vero in quâmcunqve etiam sententiam, seu hic seu iste Chius an Chous, animum pertinace oblutatione obduruerit, mea profectò nec seritur nec metitur, conscientie suo tantum libro in justii iudicii Dei die aperiendo, quisqve tantum consulere ne negligat, monitum norit (!). De reliquo Te cum tuis Deo nostro in supercoelestibus Veritatis suæ assertori et vindici commendatum habeo. Vale. Ex Rosenholmiano nostro Nonis Novemb. Ao. CIO IO CXXXVIII.

Holigerus Rosenkrantz G. F.

Afskrift i Gl. kgl. Saml. 131 Fol. p. 59—62.

227.

1638, 18. Novbr. Erik Rosenkrands til sin Fader, H. R.

Tanto flagrantius, Pater amantissime, tui est desiderium, cum consuetudinis commercium perdidit. Ægrius quidem vos reliquissem, si officio hic meo satisfacere non debuisssem; dolor tamen in habitu natus frequenti recordatione recrudescit. Iter meum, quod attinet, tædiosam equidem remoram mihi iniecit Consul Arhusiensis, quo minus iter maturius absolvere potuerim. Ipsa tamen vespera Martini opinione citius sub vesperam, per biduum

plane jejunos, Nycopiam appuli, ubi mensam magnificis convivis productam offendi, qui in vastis exhauriendis cyphis proclives longe ultra sitis terminum evagabantur. Cui quidem minus sano labori per quatrimum exinde indulgere necessum fuit: ita ut D. Pallemone Rosenkrantz interea compellere integrum non fuerit, quæ causa est, quo tardius hæc meæ procedunt literæ: Quid vero responsi retulerim, propria ipsius edocebit manus. Literæ tuæ ad Concionatorem nostrum aulicum¹⁾ recte quidem, sed, dubio procul, ad indignas ipsius pervenere manus; longe enim diversa mihi de ipso jam stat sententia. Veris tamen lineis ipsum describere nolo; hoc sibi Parens Venerandus persuasum saltem habeat, ipsum priori fama longe minorem esse; cui veri instabile plane est iudicium. Opus Theologorum Hafniensium in Parentem conscriptum Serenissimo Principi a D. Brochmanno Hafnia transmissum est, cum ipsa Parentis Confessione. In qua perlustranda et examinanda totus fuit Serenissimus Princeps²⁾. Qui se Parentis sententiam nequaquam assequi, non semel est mihi fassus. Quamvis Parenti satis adhuc favere videatur, valde tamen metuo, ne præconceptis aliorum opinionibus deceptus iudicii culpam tandem ad erroris querelam transferat. Cum Pastore nostro³⁾ liberius loquendi fiduciam tuæ mihi præstiterunt literæ, qui primum in hanc sententiam vix quidquam mecum conferre voluit; tandem ingenium suum benevolentiam mentem occultans, bene se quidem de Parente opinari ait, huiusmodi autem viros in tanta luce positos hallucinari vix arbitrabatur. De literis nihil: quas per transennam saltem, me quidem præsentem, aspexit. Confessionem tuam, quamvis beneficio Principis ipsum

¹⁾ M. Gotfried Gesius (se Zwergius, Sjæl. Cleresi, S. 610).

²⁾ Den udvalgte Prinds Christian, hvis Lærer Brochmand i sin Tid havde været.

³⁾ Hvis det, som man maa antage, er Sognepræsten i Nykjøbing, der menes, da er det M. Lavrits Pedersen (Schelschorensis), Stamfader til Familien Thura.

descripsisse certo constat, mutuo tamen petiit, quasi sententiæ tuæ adhuc incertus. Ab alio autem habeo, cui instar magni alicuius secreti concredidit, ipsum plurima ex ipso Luthero conlectanea contra hanc ipsam Parentis confessionem conguessisse. Hinc mortalium inconstantiam videre est, qui ex infido aliorum favore pendent. Verum inanem huiusmodi favorum cultum infra se ducere, constantis est animi. Et tanta maior erit laus, malignorum calumniis inclytus, tandem florescere. Hæc sunt, Parens observande, quæ in præsens silentio obsignanda non credidi. Quod super est, pro tua incolumitate vota nuncupare pergens, tam benignum nobis divinitus datum parentem precibus continuis gratus agnosco. Eo itaque in voto finiens Deum veneror, te salvum nobis ætatem præstet. Vale mi Parens atque pietate tua nobis longum præluceas.

Nycop. Anno
MDCXXXVIII.
8. Novemb.

F. T. morigerus
Ericus Rosencrantz.

Udskrift: Patri suo Oligero Rosencrantz summo honore æternum venerando.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

228.

(1638 ell. 39). Holger Rosenkrands's første Imødegaaelse af Theologernes store Angreb paa hans Lære (Nr. 224) har følgende næsten uoversættelige Titel:

Calumniæ istæ sedecim grandes nimis, pluribus interea aliis foetæ¹⁾, quibus Theo-logi Haffniaci chartas crassiores suas novissimè exhibitas, undique suffarcinatas, capitibus distinctis exhibere comperiuntur, Spongia²⁾ lenius ad-

¹⁾ Frugtsommelige med flere andre (Bagvaskelser.)

²⁾ Svamp. Ordet er fremhævet i Titelen.

mota, compendio denudatae et abstersæ; quæ Partis alterius Apologiæ meæ ¹⁾ Epitome est.

Skriftet begynder med følgende Ord: »Theologi calumnias suas duobus capitibus distinctas venditant, atque Confessionem meam tum loquendi formis longè plurimis insolenter novam, tum rebus periculosissimam insimulant.«

Hdskr. (24 Foliosider) egenhændig undertegnet: Oliger G. Rosenkrantz (men uden Aarstal) i Gl. kgl. Saml. 130 Fol. Afskrifter i Ny kgl. Saml. 29 Fol. og i Thottske Saml. 101 Fol.

229.

(1639?). Hos Peder Syv findes følgende Optegnelse om et Brev, Christian IV skal have tilskrevet H. R.

C. 4 skrev Holger Rosenkrands til, at, saasom Theologi havde beklaged sig for Hans Kongl. Maj. over hans sære meeninger om at blive salig ved gode Gjæringer uden Troen til Christum, da befales hand at revocere sit ugudelige Skrift, og hvis hand ej entholder sig derfra, skal hand komme paa de steder, hvor hand ej skal have lejlighed til at gjøre sligt. Hæc mihi retulit doctiss. Arnas Magnæus Islandus, qui viderat ipsum Avtographum Regis C. 4 apud Nobiliss. Janum Rosekrantsium.

Optegnelse i Univ.-Bibl., Rostgaardske Saml. Nr. 3. 4to. Jvfr. Pont. Ann. IV, 294.

230.

1639, 21. Juni. (Frederiksborg). Christian IV skriver til Frederik Urne, Lensmand paa Kronborg: »Efterdi jeg kommer i Forfaring, at den latinske Rosenkrantz skal have skrevet Fru Sofie Brahe til om hans Mening angaaende Menneskens Retfærdiggjørelse, da skal

¹⁾ D. e. H. R.s store Apologi (se Nr. 231), for hvilken nærværende mindre Skrift var en Forløber.

Du Dig til samme Frue forføje og hende paa mine Vegne befale, at hun Dig samme Brev skal lade se, hvilket Du i hendes Nærværelse skal udkopiere og mig den (o: Kopien) lade tilkomme.»

Bricka og Fridericia, Christian IV's egenhændige Breve 1636—40, S. 252 f.

231.

(1639, Juni). Holger Rosenkrands's store Apologi.

Pro verâ et indubiâ in Dei Judicio gratioso omnium ex Deo in Christo Jesu vere-vivorum fidei novâ obedientiâ Deo probatâ Justitiâ, et eiusdem Justificatione. Apologia bimembris. Ad Regem Christianissimum Christianum Quartum orbis arctoi melioris Dominatorem etc. Oligerus G. Rosencrantz.

Originalhaandskriftet (3 Voll. indbundne i blaat Fløjel med C. 4 Navnemærke) bestaar af en Præfatio paa 39 Foliosider, Pars prima 258 Foliosider og Pars altera 118 Foliosider. Pars I indledes paa følgende Maade:

Postquam religiosa Regiæ Tuæ Majestatis moderatione tandem indultum mihi esse intelligere datum est, simul et insubidæ isti Theo-logorum Hafniensium Censuræ respondere, quâ jam valde pridem, plagulis aliquot tenuioribus, Judicium, quod D. Clotzius super ingenua mea, de omnium ex Deo in Christo Jesu verè vivorum Justitia, Confessione tulisse fertur (neque etenim videre id mihi adhuc licuit) Regiæ Tuæ Majestati tanquam orthodoxum, commendarunt: Et simul etiam densioribus iis officii, quibus Confessioni meæ, Theo-logis iisdem rectius informandis unicè destinatæ, ipsi unâ cum D. Clotzio et Winstrupio Episcopis pietate et modestia pari, distinctis voluminibus a R. T. M. mihi clementer transmissis, tenebras offundere havt sunt veriti, dignam, quam meruere, spongiam adhibere: Equidem jam tandem admirando Dei provisu, diu

cunctanti mihi ostium magnum et efficax a Domino hic apertum esse, ipsa re confirmor, Veritatem Evangelii Gratiae Christi Jesu mei, utraque sua parte, Lege nimirum et Evangelio speciatim sic dicto, verbis oris et Spiritus Dei valde pridem patefactam, Humanæ avtem rationis commentis variis, contentionum Scholasticarum oestro continuè abortis, obscuratam et labefactatam, denuo in lucem clarissimam producendi. — —

Det for Kongen bestemte Original Exemplar findes i Gl. kgl. Saml. 125—27 Fol. Ogsaa det Prinds Christian tilsendte pragtfuldt udstyrede Original Exemplar er endnu bevaret. Kladen til Skriftet synes Thottske Saml. 101 Fol. (430 Sider) at være. — Tiden for Skriftets Afslutning fremgaar formentlig af følgende Ytring i et Brev, dat. Nykjøbing 1. Juli 1639, fra Henr. Custerus (Prindsens Livlæge) til D. Oluf Worm: »Gen. Dn. Rosencrantzius suam Apologiam Sereniss. Principi meo hodie obtulit scriptam» (Wormii Epist. p. 495).

232.

(1639, Novbr.). H. R.s »Tro og Bekjendelse om alle Guds Børns tro-lydige Gjeringers Lignelse imod Vor Herres Jesu Christi Vunder og Saar og dyre Fortjeneste». — Stykket, hvis væsentlige Indhold gjentages i H. R.s samtidig eller kort efter forfattede Erklæring til Kongen (Nr. 233), begynder saaledes:

Eftersom jeg nu for alle udraabes, at jeg skulde være i den ugudelige, gudsbespottelige Mening, at Guds Børns Gjeringer skulde agtes og regnes lige saa højt som vor Herres J. C. Vunder, Saar og dyre Fortjeneste; saa vil jeg hermed kræve Gud selv til Vidne og Dommer, at saadan ugudelig Mening er aldrig kommen udi min Hu og Tanke, saa sandt som jeg vil have en naadig og barmhjertig Gud udi Liv og Død, her og evindelig. Men nogle af de theologiske højlærde i Kjøbenhavn have tillagt mig saadant, paa det de sig nogen Tid lang des højliger kunde unddrage for at forsvare og erklære sig imod, hvis jeg til al anden deres Klafferi fast udførlig og vidtløftig

haver til Kgl. Maj., vor allern. Herré og Konning, underdanigst ladet overlevere ¹⁾: da har de til Tiden nogenlunde at vinde ladet opsøge et Sendebrev, som jeg længere end halvandet Aar tilforn haver tilskrevet Kgl. Maj.s nylig afgangne Kansler ²⁾, hvoraf de nogle Ord have uddraget og mig saadan ugudelig, gudsbespottelig Mening haver deraf paadigtet og tillagt. (H. R. forklarer, at det paagjældende Brev var en i stor Hast affattet privat Skrivelse, »hvorover det da lettelig kunde hænde sig, at mig et Ord uforvarendes kunde u[n]dfalde, eller og et Ord eller to kunde vorde udeladt, hvoraf de andre mine Ord udi en langt anden Mening, end jeg dem har skrevet, kunde forstaas og optages«).

Trykt hos Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. IV, 290—4. En Afskrift i Gl. kgl. Saml. 1468, 4to er dat. Rosenholm 13. Sept. 1637, hvilken Datering ikke kan være rigtig.

233.

(1639, Decbr.). En Erklæring af H. R., rettet til Kongen.

Stormegtigste Herre, Allernaadigste Konning! Effterdj Jeg udj ald underdanighed tilbørligen kiendis mig forpligtet, Eders Kongl. Maytt. min tro oc bekiendelse fra ald ugudelig Guds bespaattelig meeninger udj alle maader fri oc uskyldig at forklare oc bevise; oc Jeg dog med Væmodighed forfarer, min seeneste til Eders Kongl. Maytt. ofuerlefuerede underdaanigste erklering ³⁾ Eders Kongl. Maytt. ikke ald mistancke aldeles at hafue betaget, da er Jeg nu paa det underdanigste begiærendes, Eders Kongl. Maytt. vilde endnu fremdelis verdis til, denne min ydermere Erklering naadigt at ansee oc optage.

¹⁾ Uden Tvivl menes den store Apologi Nr. 231.

²⁾ Kansler Chr. Friis til Kragerup døde 1. Okt. 1639. (Se Nr. 224).

³⁾ Formodentlig sigtes til den store Apologi Nr. 231 eller Nr. 232.

Oc først oc fremmest vil Jeg nu atter for Guds helige Ansigt krefue hannem self til vidne oc dommere ofuer mig, at denne vgudelige Guds bespottelige meening hafuer aldrig været udj min hu eller tancke, at Guds børns gierninger skulle agtes ligesaa høyt som vor Herris Christi Vunder oc Saar; ey heller de ord, som nu der heden saa vrangelig udtydis, ere nogen tid udj saadan en Guds bespaattelig meening kommen mig i sinde at skrifue, saa sant som Jeg vil hafue en naadig oc barmhiertig Gud udj lif oc død, her oc evindelig. Men udj hvad meening Jeg samme ord hafuer skrefuit, det er først at erkiende af de Ord, som følger der paa udj alleeneste linie, og lidde saaledis: Formedelst hvilcken (Fortienest) et hvert Guds Barn er ald det, hand er, oc lefuer ald det, hand lefuer, oc hafuer kraft til ald det, hand formaar. Hvilke ord, efterdj Jeg dennem hafuer indført til at bevise de ord med, som Jeg tilforn om Guds Børns gierningers werdig-hed hafuer skrefuen: daa er af dennem nocksom at erkiende, at de nest forgangne mine ord icke kunde være meent oc skrefuit om saadan Guds børns gierningers høyhed oc værdighed, som skulle være lige ved vor Herris Jesu Christi fortieneste. Thi jo ingen med nogen fornuft kand tillige meene, at alt det et Guds Barn hand er, hand lefuer oc hand formaar, det hafuer hand af vor Herris Christi vunder oc saar oc dyre fortieneste, oc dog alligevel hafue den meening, at det altsammen skulle agtes lige saa høyt, som samme Vor Herris Christi vunder oc saar oc fortieneste, hvor af det hafuer alt, hvis det kand sigis eller agtis at være.

Saa er da derfor Gud den Hellig Aand self udj min Samvittighed mit vidne, at Jeg samme Ord aldrig hafuer skrefuet eller tænkt at skrifue udj nogen anden meening, end at alle Guds børns gierninger bør at regnis udj deris Høyhed oc Værdighed, lige som vor Herris Jesu Christi Vunder oc Saar hafue fortient dem at regnis for Guds Aasiun: Saa at ald min forseelse bestaar der udj allene,

at Jeg udj steden for de Ord: oc dyre Fortieneste — ick hafuer betænckt mig at skrifue: hafue dyre fortient det. Hvilcke Ord da tydeligere hafue kundt udviist, denne, som nu her tilforn sagt er, at være alle mine Ords egentlig meening og ingen anden.

For det andit, saa befindis udi samme sendebref ofuer tolf eller fiorten gange, baade for de ord oc efter dennem, som nu saa vrangelig udtydis, at Jeg self anklager oc beskylder alle Guds Børns gierninger, at dennem atskillig megen syndig Vreenhed oc Vfuldkommenhed, atskillig syndige forseelse oc feyl vedhænger oc medfølger. Hvo skulle da tænke mig at være saa ganske forblindet oc afsindig, at Jeg dog alligevel skulle ligne saadanne syndige og urene oc ufuldkomne gierninger lige høyt oc værd ved Vor Herres Jesu Christi allerdyrværdigste uskyldige Vunder oc Saar. Saa er da dette oc ingen anden min tro oc bekiendelse om alle Guds sande, tro-lefuende Børns gierninger, at dennem aldels ingen Høyhed oc Verdighed kand eller bør at tilregnis af dennem self, eller af deris egen fuldkommenhed udj dennem self, men eeneste oc allene der af, at Vor Herre Jesus Christus ved sin dyrværdigste, uskyldige Vunder oc Saar hafuer fortient alle Guds børn, at om de endskjønt hos alle deris gierninger megen syndige Ureenhed oc Ufuldkommenhed af deris Kiøds oc Blods Forderfuelse oc Skrøbelighed vedhænger oc medfølger: blifue dog samme deris gierninger formedelst Vor Herris Jesu Christi Fortienestis oc Retferdigheds tilregnelse saa ganske oc aldels fra ald saadan syndige Ureenhed skiult oc tilteckt for Guds Ansigt oc Dom, at de blifue høyværdige anseet oc velbehagelig antagne, eftersom de dog udj Gud oc ved Guds Aands Kraft ere gjorde oc fulddrefne.

Men hvad det da er for en Høyhed oc Værdighed, som Jeg troer oc bekiender, at alle Guds børns gierninger ere formedelst Vor Herres Christi Jesu Vunder oc Saar fortient oc forhuerfuet, det vil Jeg alleneste med de

Theologiske Høylærde Mænds egne ord Eders Kongl. Maytt. underdanigste forestille oc tilkiende gifue, huilcke deris Ord udj deris egentlig oc i alle maader uforandrede meening ere udtagne af deris lange Skrift, som de til Eders Kongl. Maytt. imod mig hafue seenist ofvergifvet ¹⁾).

(Nu anføres omtrent ordret de samme Citater, som ovenfor S. 556—7 ere meddelte under A—D. Jvfr. Pont. Ann. IV, 292 f.).

Oc det er ocsaa eenist oc allene ald den høighed oc værdighed, som Jeg tillige med de høylærde Mænd tilligger alle Guds børns trolydige gierninger. Hvilcken samme høighed oc værdighed Jeg ocsaa tillige troer oc bekiender, at Vor Herre Jesus Christus formedelst sine dyrværdigste vunder oc saar oc sin uskyldige Retfærdighed dennem fortient oc forhverfuit hafuer.

Hvorfor da, allernaadigste Herre oc Konning, efterdi jeg underdanigst forhaaber, at Eders Kongl. Maytt. nu self her af naadigst forfarer, at Jeg aldelis ingen anden Høighed oc Værdighed tilligger nogen Guds børns gierninger end den, som de Theologiske Høylærde self, med de selfsamme ord, dennem tilligger; oc Ed. K. M. da derfor all u-naadige mistanke om den Guds bespottelige meening, som bemelte Høylærde mig dog hafuer tillagt, underdaanigst (!) at være betagit: Da hafuer Jeg ocsaa tilbørligen udj ald Vnderdaanighed mig nocksommelig der med at lade benøye, att Ed. K. M. self naadigst erkiender oc dømmer, hvad uræt mig af de Theologiske Høylærde er vederfaret, der med, at de lige tvert imod min offentlig til dem self lang tid tilforn ofuer lefuere tro oc bekiendelse, Mig dog alligevel, ickun af it privat, omsier opsøgte Sendebref ²⁾), oc nogle faa der udj tvilagtige Ord, for saadan en ugudelig Guds bespottelig meening for Eders Kongl. Maytt. udj saadan en høifarlig mistancke hafue beført, forhaabendis utvifuelagtig, nest Guds naadige

¹⁾ Se Nr. 224. — ²⁾ Se Nr. 223 og 235.

hielp, at naar Guds egen Munds oc Aands Ords sandhed den efter Guds alvidende forsiun oc vilie engang fuldkommelig blifuer aabenbarit, Jeg endda ydermere for Eders Kongl. Maytt. sampt for alle Guds sandhed elskende hierter for all usantferdige angifuende ocsaa fuldkommeligen skal vorde undskyldiget oc entlediget. — —

Eders Kongl. Mayttz.
 underdaanigste Tienere
 Holger Rosenkrantz.
 Egen hand.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 81 a. 4to.

234.

1640, 9. Januar. (Haderslev): Christian IV skriver til Korfits Ulfeld, Statholder i Kjøbenhavn: „Disse herhosføjede Skrivelser skal Du tilstille Biskoppen (D. Jesper Brochmand), at Facultas theologica sig derpaa skal erklære; de angaa den latinske Holgers sidste Erklæring om gode Gjæringer.“

Bricka og Fridericia, Christian IV's egenhændige Breve 1636—40, S. 284.

235.

(1640, Januar?). Det theologiske Fakultets Erklæring til Kongen angaaende H. R.s sidste Indlæg.

Allernaadigste Herre oc Konge.

Den allerhøjeste oc hellige Gud velsigne Eders Kongl. Maytt. evindeligen for den faderlig oc christelig Omsorg, som Eders Mayestet hafuer, at den reene oc rette Guds oc Jesu Lærdom maa udj Eders Mayttz. Lande forblifue oc vnderholdis. Vi med den ganske Kiercke tacke Gud oc Eders Kongl. Maytt., at det er ved Eders Kongl. forrorrig kommen saa vit med Velbiurdig Holger Rosenkrantzis sag, at hand self bekiender, at saa sandt Gud

hannem i lif oc død hielpe skal, da hafuer hand aldrig troit oc tænckt, at gode gierninger kunde eller burde ligesaa høyt at regnis som Jesu Christi dyrebare vunder oc hellige Saar. Men at velbiurdig Holger Rosenkrantz vil tilligge Theologis i Kiøbenhavn, at de skulle hafue hans ord vrangeligen udtydit: da haabe vi, at Eders Kongl. Maytt. her udj hafuer oss, Eders Mayttz. ringeste Thienere, naadigst undskyldit. Thi hvorledis kunde, eller torde, eller burde vi anderledis at udligge oc udtyde Ordene, end de udj sig self lyde? Oc gaf det oss icke ringe Aarsag til saadan falskelig meening, som ordene medførde, at velbiurdig Holger Rosenkrantz til slutning i samme bref¹⁾ udtydeligen skref, at hand vel viste, at alle voris Religions folck, i land oc uden land, vilde samme hans Lærdom med Haand oc Mund bestride. Huilcket vi icke udj anden meening Eders Kongl. Mayestet underdaanigst andrager, end til fornøden Vndskylding, paa det E. K. May. icke skulle tæncke, at vi med flid hafde Velbiurdig Holger Rosenkrantzis ord vrangeligen udtydit: tackendis Gud, at Velbiurdig Holger Rosenkrantz udj sin Erklæring til Ed. Kgl. Maytt. vidner, at saadan lærdom aldrig kom hannem udj sinde, enddog hans ord det siuntis at medføre.

Belangende Velbiurdig Holger Rosenkrantzis declaration paa den punct: Hvor højt de troende Guds børns gierninger bør at agtis oc skattis: da er der paa voris underdaanigst svar, at vi icke vide at fragaa den betænkende, som Eders Mayttz. Hofprædikant her paa underdaanigst gifuet hafuer. Thi ald den Høyhed oc Verdighed, som Velb. Holger Rosenkrantzis tilligger oc tilskrifuer gode gierninger udi denne hans seeneste Erklæring til Eders Kongl. Maytt., den vedgaar udj alle maader vore Kircker, oc der om hafuer icke heller været nogen strid

¹⁾ Det til Kansler Chr. Friis. der blev fundet efter dennes Død mellem hans Papirer (se Nr. 223).

imellem Velb. Holger Rosenkrantz oc Theologos. Men som Eders Kongl. Mayttz. Hofprædikant retteligen andrager, da er den rette hofuitpunct, om hvilcken ald tvisten er imellem Velb. Holger Rosenkrantz oc Eders Majestetis Kierckers lærdom, slet forbigangen, ligesom at Velb. Holger Rosenkrantz var beskyldt for det, hvor udj hand med voris Kiercker er ofuereensstemmendis. Hvorfore vi med Eders Kongl. Mayttz. Hofprædicant udj all ydmyg underdanighed af Eders Kongl. Maytt. paa Guds oc Eders Mayttz. Kierckers Vegne ere begiærendes, at Velb. Holger Rosenkrantz maa sig kort oc klart erklere, om hand oc andre troende skulle paa dødsens oc dommens dag møde for Guds domstoel med anden Rætferdighed end Jesu Christi egen fuldkomne Rætferdighed oc synders naadige forladelse, at mand kand undgaa fordommelse oc bekomme det evige lif. Vi udj Eders Mayestetes Kircker lærer, at naar der udj døden oc paa dommens dag handlis om den evige død at undgaa oc det evige lif at erlange, da skal der ingen anden Rætferdighed frembiudis, ved hvilcken mand skal bestaa, end Jesu Christi fuldkomne Rætferdighed, som os af blotte naade af Gud tilregnis som voris egen Rætferdighed. Vil nogen her frembiude noget af sine egne gierninger, i hvor herlige oc hellige de kunde siunis, i den meening, at hand ved dem for Guds domstoel vil bestaa, hand kand icke udj dommen blifue bestandig. Hvis Velb. Holger Rosenkrantz her udj samtycker, da er hans lærdom om Rætferdiggiørelsen med Eders Mayttz. Kierckers Lærdom ofuereensstemmendis.

Jesus være Eders Mayttz. Løn for ald Kongelig oc Christelig troskab, Eders Maytt. beviser Guds Kiercke udj sine Lande, Amen.

Eders Kong. Mayestetis wnderdanigste Thienere
 Professores Theologi in Academia Hafniensi.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 81 a 4to.

236.

(1640?). H. R.s sidste (?) Indlæg i Striden med de kjøbenhavnske Theologer:

Min Eenfoldig dog Grundelig Højest Nødige Erklæring oc Vndskyldning imod huis nogle de Kiøbenhaffns Theologiske Høylærde till min christelige Tro oc Bekiendelse om alle Sandleffuende Tro Guds Børns Gierningers Rætfærdighed for Guds Naadigste Ansigt oc Domb wdi wor Frelsere Christo Jesu, Baade for Ko: Ma: wor aller Naadigste Herre oc Kon: att belacke, skemme oc skende, saa oc for alle offuer dette gandske Kongerijge oc andre omliggende Riger oc Lande vdi allerfarligste Mistancke oc Wanrycte at beføre, haffue angiffuet oc wdspreedt.

Herrens Rige Kommer.

Udi nærværende Skrift findes, efter en kort Fortale til alle Guds Sandhed elskende om Aarsagen og Hovedmeningen til og udi dette Skrift, disse efterfølgende Puncter, [hver] udi sit særdeles Capitel enfoldig, dog grundelig udført:

I. Min egentlige Trosbekjendelse oprigtig og klarlig, om alle sand-levende tro Guds Børns Retfærdighed.

II. Hvor vrangelig nogle de Kjøbenhavns theologiske højlærde herimod mine Ord efter et mine privat Sendebrev udtyde og forvende ¹⁾.

III. Hvorledes de bemeldte Kjøbenhavns theologiske højlærde ogsaa mine Ord og Mening herom udi min overleverede Tro og Bekjendelse forvende og forføre.

IV. Hvorledes de bemeldte theologiske højlærde de ikke alene samtykke, men endogsaa forfegte min Tro og

¹⁾ Dette Kapitel indeholder en omtrent ordret Gjentagelse af H. R.s •Tro og Bekjendelse• (Nr. 232).

Bekjendelse om alle trolvende Guds Børns Gjerningers Retfærdighed med de samme Ord og efter de samme den Helligaands Vidnesbyrd, som jeg selv samme min Tro og Bekjendelse haver med fremsat og stadfæstet ¹).

V. Hvorledes de bemeldte theologiske højlærde, paa det de dog ikke skulle synes at samtykke med mig udi min Tros-Bekjendelse, da derfor først forblumme samme deres Bekjendelse med et andet nyt Mundheld, som de dertil digtet og paafundet have.

VI. Bevises, at samme deres ny Mundheld ingenlunde kommer overens med de Guds egen Munds Ord, hvormed de dog selv tilforn deres Tros-Bekjendelse tillige med mig stadfæstet haver.

Saaledes fortsættes med Angivelse af Kapitlernes Indhold. Det hele udgjør 24 Kapitler, alle indeholdende Polemik mod »de theologiske højlærde«, hvis »ny Mundheld« (theologiske Doctriner) H. R. gaar stærkt løs paa. Vi maa nøjes med her at meddele Fortalen »til alle Guds Sandhed elskende Læsere«:

Efterdi jeg nu paa min høje Alder over dette ganske Kongerige, mit Fæderneland, saa vel og udi andre omliggende Lande, er for min Tros Bekjendelse, om alle sande tro Guds Børns Gjerningers Retfærdighed for Guds naadige Ansigt og Dom, af de Kjøbenhavns theologiske højlærde samt deres Medhjælpere ganske uskyldig og usandfærdig udraabt og beskregen for saadan en uhort ugudelig Guds Naades og vor Herres Jesu Christi dyre Døds og Fortjenestes Foragter, hvis lige aldrig nogensteds skal være at finde; jeg ogsaa derforuden af dem beføres at være udi den Mening, at Guds Børns Gjerninger skulde regnes lige saa højt som vor Herres Jesu Christi Vunder og Saar og dyre Fortjeneste; hvilke umenneskelig Digt og Tillæg ingen sand tro-ivrig Guds Barn kan eller bør at

¹) I dette Kapitel gjentages tildels ordret, hvad H. R. havde sagt flere Gange før (se foran Nr. 210, S. 556—7, og Nr. 233).

taale, paa sig at lade besidde: Da er jeg uforbigjængelig forarsaget min høj-nødigst aftrængte Undskyldning, samt ogsaa min egentlige og i mange Aar udi Guds egen Munds Ord fuldgrundede Tro og Bekjendelse, hvilken jeg ellers nogen rum Tid tilforn for Kgl. Maj. vor allernaadigste Herre og Konning underdanigst med fornøden tilbørlig Vidtløftighed udi min latinske Apologi og Gjensvar imod bemeldte højlærde haver udført, nu endelig ogsaa udi samme Mening for den gemene Mand, som jeg saa slemmelig i Almindelighed er udraabt for, ogsaa paa vort danske Maal, dog paa det aller enfoldigste, at fremsætte og tilkjende give. Hvor da alle og enhver Guds Sandhed elskende maa fuldkommen være forsikret, at det alt sammen, hvis jeg nogen Sted udi dette Skrift efter de bemeldte Kjøbenhavns theologiske højlærde deres Ord andrager og fremsætter, det altsammen haver jeg saa enkende og nøje, saa egentlig og oprigtig af deres lange og vidtløftige latinske Skrift, som de til højstbemeldte Kgl. Maj. haver overleveret, allevegne uddraget og af Latinen paa vort danske Maal udsat, saa at derudi ikke fattes nogen den aller mindste Tøddel eller Ord, som deres Mening udi nogen den ringeste Maade kunde forandre, ligesom jeg det altsammeu paa Guds strenge Doms Dag vil ansvare og være bekjendt, og for alle Guds Børn vil være bestandig.

Orig. (dog ikke skreven med H. R.s egen Haand) indbunden i Fløjl og med Prinds Christian (V's) Navnemærke findes i Thottske Saml. 102 Fol. (56 Blade). Paa Forsatsbladet findes skrevet:

J. H. S.

Vive ut vivas.

Anno 1642 dend 4. Augusti ¹⁾ gaff ieg min K. Fader dend Bog paa Kieldgaard.

Jørgen Rosenkrantz.

Eg. Hand.

¹⁾ Af denne Datering kan ikke, som sædvanlig sker, udledes, at selve Skriftet er forfattet i H. R.s Dødsaar (1642), da det citeres i et Brev fra August 1641 (se Nr. 239). Det ligger nærmere at antage,

Intet af H. R.s Skrifter synes at have faaet saa megen Udbredelse gjennem Afskrifter som nærværende. Følgende har jeg set: Gl. kgl. Saml. 1470. 4to. Ny kgl. Saml. 30 Fol. 81 a 4to (to Afskrifter). 391. 4to. (nitid Afskrift paa Pergament). Thottske Saml. 333, 334 og 335, 4to.

237.

1641. Kal. Februar. (Sorø). Johannes Meursius filius tilegner H. R. sine »Dissertationes Politicæ miscellanæ« (Hafn. 1641 8vo) til Tak for den Godhed, H. R. havde vist imod hans afdøde Fader og hele Familien, »ut nihil nisi Te, Illustrissimumque Generum Tuum Christianum Thomæum quotidie contemplari soleamus«.

Jvfr. Suhms Saml. I, 3, 146.

238.

1641, 6. Juni. Kansler Christen Thomesen til H. R.

Salutem in Christo Jesu.

Quas ante biduum Flensburgo accepi literas, desideratissime Pater, adjunctas invenies, atqve ex iis, quid in causa nostra pronunciatum Gottorpii, intelliges. Scripsi Doctori Lippe, qui jam redux Haderslebi est, vt, quid facto opus putet, nos edoceat. Ego quidem, quid maxime consultum, per me nequeo perspicere, sed cum primum responsum accepero, tibi indicabitur. Interea Deo Patri cum matre et uniuersa familia commendatissimus vale. Hafn. 6. Junii An. 1641.

T.

Chr. Thomesen.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

at Skriftet er forfattet i Begyndelsen af Aaret 1640, som en videre Udførelse af de korte Forsvarsskrifter Nr. 232 og 233, som for en Del findes optagne deri.

239.

1641, 16. August. Biskop Peder Vinstrup til
Gunde Rosenkrands.

I Jesu naffn.

Generose Domine, Domine Gundæ Rosenkrantzi, fautor benignissime. Eders Welbyrdighed ønsker ieg naade oc welszignelse baade til lifff oc siell aff Gud Fader ved Jesum Christum wor Herre. Herhos tacker ieg eders fromhed ydmygeligen oc tienstwilligen for synderlig gunst oc meget beuist ære oc gode, huilcket aff yderste Formue at for-tiene ieg kiendis plictig oc altid wil findes willig.

I synderlighed oc udi sær tacker ieg Eders Welb^r for den store welgierning, at i haffuer undt mig eders gode faders Danske skriff om alle sandleffuende tro guds børns gierningers retfærdighed¹⁾, fuld aff saligheds safft oc kraft, huilcket ieg udi all sandhed med stor lyst oc icke uden synderlig hiertens rørelse oc bewegelse haffuer igiennem-lest; ia endoc med forundring offuer det store lius, som liusens fader haffuer optendt udi den welbyrdige mands hierne oc hierte, sind oc forstand; huilcket altsammen ingen Guds sandhed elskende lesere skal kunde necte, med mindre hand wil sige det som er imod hans eget Hiertes oc Samwittigheds widniszbiurd. Men efftersom Eders Welb^r haffuer begiert, ja wed eders gunst, huilcken ieg omhygeligen er begierendis oc høit æstimerer, mig formanet, ja impereret haffuer, at huis dubia mig udi samme skriff kunde forrekomme, ieg dennem Eders Welb^r endeligen skulde tilkiendegiffue, da paa det Eders Welb^r icke skal fortørnes, haffuer ieg effter Eders Fromheds gunstig begiering, ia befaling, udi denne epistel optegnet nogle faa dubia, dog icke i den meening eller aff den indbildning, at ieg wilde criticere offuer den welbiurdige

¹⁾ Se Nr. 236.

mands skriff, huortil ieg gandske ringe, ja ingen crisin haffuer. Thi ieg effter den naades maal og pund, som min Gud mig uværdig meddeelt haffuer aff idel naade, huormed ieg oc med taksigelsze nøjes, wil gierne som den ringeste discipel undergiffue mig den welbyrdige oc meget opliuste mands information, endoc om disse efterfølgende puncter, huilcke ieg med flid paa Danske haffuer optegnet, paa det ieg aff eders gode faders Danske skriff icke udi nogen maade skulde forwende eller forandre Hans Welb^s ord. Men paa det den welbyrdige mand her offuer icke maaskee skal fortørnes, da beder ieg gandske ydmygeligen, at Eders Welb^r wilde herom conferere med Hans Welbyrdighet, icke udi mit, men udi eders eget naffn, som Eders Welb^r oc haffuer loffuet mig.

Dubium 1.

1. Hur der talis om alle troleffuende Guds børns gierningers retfærdighed, kan en eenfoldig lesere icke fuldkommelingen forstaa den welb^r mands meening: om samme Guds sande børns gierningers retfærdighed, tilliige med troens retfærdighed eller med Jesu Christi egen Retfærdighed wed troen tileignet, meenis oc læris at wære den retfærdighed, med huilcken wi kunde bestaa for Guds domb imod Guds wrede, synden oc den ewige fordømmelsze; eller om den retfærdiggjørelse, ved huilcken Guds sande børn aff deris gierninger, gjorde udi Gud, for Christi fortienistes skyld eeniste oc alleeniste aff Gud actis oc dømmis retfærdige; om saadan retfærdiggjørelse, siger ieg, skal lig actis troens retfærdiggjørelse, wed huilcken Guds sande børn aff troen alleeniste uden gierninger for Christi tilregnede retfærdigheds oc fortienistes skyld actes oc dømmis retfærdige. Jeg for min person er aldellis forsichret om den welbyrdige mands meening aff det, som ieg udi Hans Welb^s baade latinske confession oc danske skriff lest haffuer, efftersom den danske illustrerer oc forklarer den latinske herom synderligen udi det 10 cap.

Men at den eenfoldige lesere icke skal fatte nogen wrang meening, da suinis fornøden, at det klarligen udføris oc udførligen forklares.

Dubium 2.

2. Det som fattis udi den latinske confession, de imputatione iustitiæ Christi per fidem seu de imputatâ Christi iustitiâ, haffuer ieg fundet udi dette Danske skriff ickun engang, ieg neppeligen erindrer mig den anden gang. Det vaar at ønske, at imputata Christi iustitia meere oc wiidtløftigere udi samme skriff maatte urgeris saawelsom oc ab authore generoso Numine ex lumine pleno forklares.

Dubium 3.

3. Den welbyrdige mand udi samme sit herlige skriff handler meget trøsteligen oc kraffteligen om Guds naadige, ja naadigste hiertelag oc domb: »Huurledis Gud udi ewighed for all verdens tider haffuer giffuet oc beskicket alle mennsker idel naade til at worde sande Guds børn i wor frelsere Christo Jesu; item hurledis Gud strax i tidens begyndelse paa sin side er forligt med alle mennsker udi wor frelsere Jesu Christo; item hurledis Gud aldrig anderledis wil bearbeyde, fordre oc fremme mennsken til sine børn at være oc worde, end udi oc formedelst sin idel naades embede oc ord; item hurledis Gud aldrig anderledis end udi idel naade acter at dømme om alle sine tro-leffuende børn selff, oc om deris leffnet, idret oc gierninger udi wor frelseris Jesu Christi blodige fortienistes deelactighed. etc. Men udi all saadan materie formeldes intet om Guds wrede imod synden oc om den straff, forbandelse oc fordømmelse, som wi med wore synder fortient haffde, oc derimod, at Christus med sin død haffuer stillet Guds wrede oc forligt os med en for-tørnet Gud, at Christus i wor sted haffuer udstaaet oc lidt den forsmædelig kaarsens død, oc med sit blod udi

wor sted fyllest giort Guds strenge retfærdighed eller retfærdige strengthed oc udi wor sted udstaaet all den straff, som wi med wore synder fortient haffde, oc udi wor sted fuldkommeligen betalet Gud alt det, som wi waare hannem skyldige; saa at Christus udi sine lidelser haffde at bestille med en wred oc fortørnet Gud, hannem at forlige oc tilfreds at stille etc., effterdi skriften om Guds Wrede oc den forligelse, som er skeet wed Christum, saaledis taler:

Ps. 6 v. 23. O Herre straffe mig icke i din wrede, oc reffse mig icke i din hastighed; Herre wær mig naadig etc.

Es. 53 v. 6. Herren kaste alles wore Synder paa hannem.

Rom. 5 v. 5, 9 seqv. Gud priser sin egen Kierlighed imod os, at Christus er død for os, der wi waare endda syndere, saa skulle wi da meget meere, effterat wi ere retfærdiggjorde i hans blod, bliffue frelste wed hannem fra vreden; thi dersom wi ere forligte med Gud formedelst hans søns død, der wi waare finder, da skulle wi meget meere, effterdi wi ere forligte, frelsis i hans lif.

2 Cor. 5 v. 25. Den som icke wiste aff synd, haffuer Gud giort til synd for os etc.

Gal. 3 v. 13. Christus haffuer løst os aff lowens forbandelse, der hand bleff en forbandelse for os.

Col. 1 v. 20 seqv. udi hannem behagede det Faderen, at hand skulde forlige alle ting formedelst hannem til sig etc. oc eder, som fordem waare fremmede gjorde oc fiender formedelst eders tancke i onde gierninger.

1 Tim. 2 v. 6. Christus gaff sig self (*ἀντίλυτρον*) en gienløsning for alle.

Hebr. 2 v. 9. 10. Christus aff Guds naade smagede Døden for alle.

1. Pet. 2 v. 24. Christus self opoffrede wore synder paa sit legeme etc.

Dersom den gode welbyrdige mand noget de irato Deo, morte et sanguine Jesu placato, udtryckeligen wilde tilsette oc os aff sin meget opliuste forstand forklare disse opregnede oc andre saadanne skriftens widnisbiurd, da kunde dermed Hans Welbyrdigheds scriptum meget illustreris oc stor trøst tilleggis.

Dubium 4.

4. Den meening om lowens oc evangeliij lærdomb, som udi samme skriffte fremsettis, er meget særlig oc synderlig, som giffuer dennem, der hidindtil anderledis udi Kircke Christi haffuer fremsat lowens oc evangeliij lærdom, mange oc store dubia; aff huilcke jeg udi denne epistel alleniste wil forregiffue dette: at Lex Mosaica gandske, etiam qvatenus moralis, saa wiidt ieg kand forstaa, meenis at haffue obligeret det Jødiske folck alleeniste oc icke endnu at obligere os; huorfor ieg maatte informis, huorledis de Pauli ord skulle forstaais, som findes Rom. 3 v. 19; item at lowens lærdom ligesaawel som evangeliij lærdom holdis for Guds naades ord oc henfør is til Guds naadis embede; huorfor ieg underwisning behøffuer om de S. Poffuels ord, som ere skreffne 2 Cor. 3 v. 6, 7, 9. Meere wil ieg herom paa denne tid for widløfftheds skyld icke indføre.

Dubium 5.

Udi det 23. capit. num. 2 formeldes, at den fuldkommenhed, som Gud wor Fader oc Herre aff alle sine sande børn saa endelig udkreffuer, ja oc haffuer funden hos mange effter sin willie oc nøje, den ingenlunde kand settis derudi alleene, at Gud forlader alle sine børn deris synd oc forseelse, oc at hand udi wor frelseris Jesu Christi fortieniste tilregner dennem al hans fuldkommen retfærdighed, med mindre end at det derhos ocsaa actes oc ansees, at Guds egen Hellig Aand selff setter denne fuldkommenhed derudi at wandre oc tiene Gud, huilcke ord aff en eenfoldig lesere udi en wrang meening letteligen kunde optages imod den welbiurdige mands gudelig oc grundelig meening, ligesom Guds børn icke kunde haffue fuldkommenhed nock effter Guds nøje til salighed aff Jesu Christi retfærdighed alleeniste, wed troen tilregnet, med mindre dertil skulle oc komme deris gierningers fuld-

kommenhed oc retfærdighed etc. Huorfor det for de eenfoldiges skyld siunis fornøden, at samme ord nogenlunde forandris oc formildes.

Alt dette forskreffne begierer ieg gandske ydmygeligen oc tjenstwilligen med gunst at maatte optages; oc dersom ieg herudi haffuer pecceret, at det mig da icke til det werste udleggis, men at det da Eders Welb^{rs} egen gunstige begiering, ja befaling tilskriffues. Jeg wil endnu anden gang, ja fleere gange, efftersom mit besuerlige embede kand tilstede, igiennemlese oc offuerweye samme den welbyrdige mands krafftige oc safftige scriptum, oc det uden affecter med bøn oc paakaldelse; thi ieg maaskee med tiiden bedre kunde forstaae samme skriff aff sig selff. Oc dersom mig andre oc fleere dubia indfalder, da wil jeg dennem gierne med all ydmyghed communicere, dersom det aff Eders Welb^r befales oc tilstedes. Der ieg skreff dette breff, fick ieg et trøckt breff at lese, som en potentat om en anden stor herres decret haffuer skreffuet til andre potentater, oc da strax indfaldt mig et epigramma, med huilket ieg wil slutte denne epistel, effterdi ieg weed, at Eders Welbyrdighed haffuer lyst til saadant:

Res est bella minus bellum; bellissima pax est:
 Cur tibi bella placent, ó homo, bella minus.
 Nunquam bella minus cum fratre tuo gere bella:
 Tecum bella magis, tu mage bella gere.
 Exterius cur nos circumstant undique bella?
 Exterius ne sint bella, sed interius:
 Non alios sed vincere seu vincere se ipsum,
 Est bellum bellum, quod placet usque Deo.

Gud beuare sin Christenhed oc wor kiere øffrighed, Gud giffue os fred oc salighed. Hermed wil ieg haffue den fromme Gunde Roszenkrantz med hans elskelige frue, welb^r børn oc det gandske adelig huus den almectigste

Gud nu oc altid baade til lifff oc siell troligen befalet. Aff
Lund den 16. Augustj anno 1641.

Eders Welbyrdigheds
ydmyg oc willig tienere
Peder Winstrup.

Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

240.

1642, IV Cal. Martii. (Rosenholm). H. R. glæder sig meget over, at D. Henrik Ernst havde fundet Behag i de Bemærkninger, han efter Ernsts Ønske havde meddelt ham til hans «Ethica præcepta». Brevet behandler for øvrigt nogle ethiske Spørgsmaal.

Afskrift i Gl. kgl. Saml. 131 Fol. (p. 75—80).

241.

Memoriæ et Honori Dn. Oligeri Rosenkrantzii, Rosenholmiani Domini, Equitis Dani, ejusdemque Regni Senatoris gravissimi. Soræ 1642. 4to.

Dette lille Skrift bestaar af en længere latinsk Skrivelse fra D. Henrik Ernst til H. R.s Svigersøn, Kansler Chr. Thomesen, hvori H. R.s «Pietas, Virtus et admirabilis, immò incredibilis Eruditio» prises. Skrivelsen er dat. Ex Acad. Sorana xix Nov. clò cl cxlii.

Derefter følge latinske og græske Vers til H. R.s Ære af Joannes Laurebergius, Mathem. in Regia Sorana Prof., af Georg Krugk, Phil. & Med. D. et P. Prof., af Stephanus Johannis Stephanius, Prof. & Historiographus Regius, af Joh. Rauen, Eloq. & Log. Prof. Publ., og af Albertus Mejerus, Græc. L. Prof. — Stephanius's Vers lyde:

Si pietas, probitas, candor, prudentia, virtus
Et Doctrina mori potis est, jam mortua verè est,
Dum pridem in coelum migrat Rosecrantziius Heros.

Den Mindetale, D. Thomas Bang holdt ved Kjøbenhavns Universitet over Holger Rosenkrantz, blev ikke trykt, og Mnsk. existerer neppe mere (se Kirkehist. Saml. 3 R. V, 242). D. Jac. Martini i Vittemberg holdt ogsaa Mindetale over H. R. (se Wormii Epistolæ, p. 871)

Tillæg.

1.

Som tidligere er bemærket gjør foranstaaende Brevsamling ikke Krav paa Fuldstændighed. Omtalt burde dog have været de Breve, H. R. vekslede med Tyge Brahe¹⁾.

Naar Klevenfeldt i sine Efterretninger om Elefantordenen (Suhms Saml. I, 1, 57) omtaler, at H. R. tre Gange skriftlig frabad sig Elefantordenen, men istedenfor bar en anden Kjede med en symbolsk Fremstilling af Livet og Døden, saa veed jeg ikke, om de Breve, hvortil denne Notits støtter sig, endnu findes.

2.

I Thottske Saml. 297. 4to, der indeholder en broget Samling af theologiske Stykker (alle paa Latin), findes foruden et og andet af og om Holger Rosenkrands, som er omtalt i det foregaaende²⁾, følgende tvende Afhandlinger af ham fra hans tidligere Tid.

Fol. 187—205. O. R. C. De vitanda *στροφηῖ ιδίας ἐπιλύσεως* e cap. 2. 1 ad Cor. extracta *παράκλησις*³⁾.

¹⁾ Se Danske Magazin 2 Bind (Registeret under Rosenkrands).

²⁾ Deriblandt den i K. S. 3. R. V, 741 nævnte, til Dr. Hans P. Resen stiledede theologiske Afhandling af H. R., der slutter: «Perscribam Suabstedio ad fontem medicatum (jvfr. Danske Mag. 4. R. IV, 351) quas ante octiduum circiter geminatum scribere aggressus sum Rosenholmiano meo, perficere autem per iter hoc, quod certis ac gravibus de causis præter spem festinanter maturare necesse habui, non erat integrum. Pridie Nonarum Julij M. DCXIV.»

³⁾ Denne Afhandling omtales i et Brev af 1617 fra D. Jesper Brochmand til Holger Rosenkrands (se Kirkehist. Saml. 3. R. V, 747).

Fol. 218—93: Introductio in *στοιχία* veritatis. Uden Navn eller Mærke, men kjendelig forfattet af H. R. Haanden, hvormed Stykket er afskrevet, er Jakob Matthiesens (den senere Biskop i Aarhus), men fra hans yngre Aar, og vistnok fra den Tid, da han var i Huset hos H. R.

3.

1612. (Tanderupii). Ch(ristianus) Th(omæus) skriver til H. R.: „Posteaquam, Vir Generose, prærupto Alpium jugo et reliquo itineris cursu superato, jam errorem finiverim, nihil mihi, cum in obvias undiquaque narrationes animum et aures intenderem, jucundius accidit, quàm incolumitatem vestram, tuam inquam tuorumque intelligere; nec potui, quin etiam umbram aliquam meæ exinde voluptatis huic chartulæ inducerem, ut cum meam tibi prosperitatem indicarem, mihi de tua juxta gratularer“ etc.

Afskrift i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

4.

1623, 12. Januar. (Otthoniæ). H. R. udsteder som „Director Gymnasii Christiani“ et (af ham selv forfattet) Program i Anledning af Odense Gymnasiums Indvielse.

Bloch, Den fynske Gejstligheds Hist. I, 250—1.

Efterretninger om Hr. Gert Slewert.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Denne Mand, hvem den lutherske Reformation's Indførelse i Flensborg særlig skyldes, var født i Campen, en i sin Tid berømt Handelsstad i den nederlandske Provins Over-Yssel. Hans Fader hed Lambert, Moderen Margrete. Han havde flere Sødskende, af hvilke to Brødre gik til Reval og døde der; af hans fire Søstre blev de tre Beghiner-Nonner. Selv blev han, efter at have studeret en Tid, Munk i Augustiner-Klosteret i Magdeburg. Ved Læsning af Luthers Skrifter og vel ogsaa ved Berøring med andre, der vare grebne af Evangeliet, foregik her saa stor en Forandring i hans Sindsretning, at han aflagde Munke-dragten og besluttede at tjene Gud paa en anden og frugtbarere Maade ¹⁾).

Det er os ikke bekjendt, hvem der har anbefalet Gert Slewert ²⁾ til Hertug Christian, der som sin Faders, Kong Frederik I's, Statholder i Hertugdømmerne øvede megen

¹⁾ O. H. Møller. Hist. Nachricht von den königl. Pröbsten in Flensburg. Den i Schles.-Holst. Provinzialberichte 1826, S. 605—9, meddelte Biografi af »Gerhard Seward« er i alt væsentligt kun et Optræk af Møllers Meddelelse i anf. Skr.

²⁾ Saaledes skriver han selv sin Navn (se Sejdelin, Diplom. Flensborg, II, 641, 719). Dog skriver han sig ogsaa undertiden: Stewart.

Indflydelse paa Reformationens Gang i Sønderjylland. Men det siges, at det var Hertugen, der indkaldte ham og fik ham ansat som evangelisk Prædikant ved S. Nicolai Kirke i Flensborg. Efter sigende skal Slewert have holdt sin første Prædiken i denne Kirke 1ste Søndag i Advent 1526. Naar der imidlertid tillige siges, at det var den 30te November, da er derved at mærke, at 1ste Adv. Søndag hverken i dette eller i de omgivende Aar faldt paa den 30. November. Den følgende Søndag skal han have holdt evangeliske Prædikener i Flensborgs to andre Sognekirker (Vor Frue og S. Johannis) ¹⁾. Men forøvrigt vide vi lidet eller intet om hans første Virksomhed. I den samtidige Beretning om Graabrødrenes Uddrivelse af deres Kloster i Flensborg (1528) findes ingen Antydning om, at Gert Slewert skulde haft Haand med i denne Sag. Ligeledes forekommer hans Navn, saa vidt vides, ikke i de Religionsforhandlinger, der ved samme Tid førtes i Flensborg af Bugenhagen, Herman Tast o. a. med Sværmeren Melchior Hofmann ²⁾. Det første sikre Vidnesbyrd, vi have, om at Slewert har levet og virket i Flensborg, findes i et Brev af 21. April 1531, hvorved en Borger sammesteds tilstaar, at han af Stadens Raad har modtaget 150 Mark lybsk tillaaens, der hørte til et Vicarie i S. Nicolai Kirke, hvilket Sognepræsten ved samme Kirke, Hr. Gert, nu har i Besiddelse ³⁾. Af et senere Brev ses ogsaa, at hans Løn tildels bestod i Indtægten af et Par af de gamle Alterlen eller Vicarier (Trinitatis Alter i S. Nicolai Kirke og S. Knuds Alter i Vor Frue Kirke) ⁴⁾.

¹⁾ Da Møllers Kilde for denne Efterretning er en Notits hos Helvaderus i hans Sylva chronol. circuli Balth. p. 78, kan den neppe regnes blandt de nagelfaste.

²⁾ F. O. zur Linden, Melchior Hofmann, ein Prophet der Wiedertäufer. Haarlem 1885.

³⁾ Sejdelin, Dipl. Flensborg. II, 236.

⁴⁾ Sejdelin, a. Skr. II, 502. Af et Brev smst. S. 736—7 ses, at der ogsaa var tillagt ham Korn af den kgl. Mølle i Flensborg.

Sandheden tro maa vi altsaa tilstaa, at vi intet vide om de Kampe, Hr. Gert Slewert har haft at bestaa, inden der blev grundet en fast evangelisk Kirkeorden i Flensborg. Men at han har nydt Anseelse som en dygtig Mand, ses deraf, at han var en af de syv slesvigske Prædikanter, som vare indkaldte for at arbejde med paa Kirkeordinansen, og hvis Navne derfor findes under den latinske Udgave af dette kirkelige Lovarbejde (1537)¹⁾. Endvidere kan fremhæves, at Slewert er den første evangeliske Lærer, hvem Kirkevisitationen i Flensborg-Bredsted Provsti vides at have været overdraget. Endnu findes i Flensborg Provstiarkiv en af ham indrettet Bog, hvori han har indført Optegnelser om Præstekaldenes Tilliggende og Indtægter²⁾. Den begynder med Aaret 1538 og er affattet det plattyske Sprog, som Gert Slewert altid benyttede — i alt Fald i alt skriftligt, der haves fra hans Haand. Men af hans Optegnelser fremgaar, at Sproget paa Landet i Flensborg Provsti har været dansk. Om han selv nu har gjort sig den Ulejlighed at lære Folkets Sprog, maa vi lade staa hen. Den store Mængde af Tydskere og Nederlændere, som fik Ansættelse som Præster og Provster i Sønderjylland efter Reformationen, tyder ikke paa, at nogen, der havde noget at sige, havde Sands for Folkets Tarv eller Ret i sproglig Henseende.

Efter at Christian III paa Landdagen i Rendsborg i Begyndelsen af Marts 1540 havde faaet friere Hænder i Ordning af Kirkevæsenet, fik Slewert under 1ste April s. A. en kgl. Instruction for sin Virksomhed som »Superintendent«, idet hans Visitationsdistrikt ogsaa udstraktes

¹⁾ Cragii Annal. ed. Gram. Addit. p. 87.

²⁾ Jeg har i sin Tid selv haft denne Bog iil Gjennemsyn. Et Uddrag af den findes trykt hos Nic. Johannsen, Ein Versuch das Canonische Recht, in so ferne es für die Protestanten brauchbar ist, mit den eigenen Worten der Kirchen-Gesetze für die Herzogthümer Schleswig u. Holstein zu belegen. II, 105 ff.

til Tønder Amt¹⁾. Samtidig fik hans Kollega Hr. Nicolaus Johannis (Hatherslebiensis), Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Flensborg, Instruction som Superintendent i Sønderborg og Nordborg Amter (Sundeved, Als og Ærø), et Hverv, som han dog snart efter maatte opgive, da der fra dansk Side skete Indsigelse imod, at Als og Ærø bleve dragne fra deres gamle Forbindelse med Fyns Stift²⁾. — Tønder Provsti afgav Slewert atter 1543³⁾; men Flensborg-Bredsted Provsti beholdt han, saa længe han levede.

Ved Kongebrev af 6. Januar 1541 blev det overdraget Hr. Gert Slewert i Forening med de to andre Kirkeherrer (Sognepræster) i Flensborg at begive sig til Klostrene i Løgum og Ry og reformere dem i evangelisk Aand⁴⁾. Da Ry eller Ryde Kloster laa i Brarup Sogn i Flensborg Provsti — paa den Plads, hvor Slottet Lyksborg siden opførtes⁵⁾ — blev det stadige Overopsyn dermed overdraget Hr. Gert Slewert. Det er dog urigtigt, naar man har kaldet ham Klosterets »Abbed«, da der var en særlig Abbed, — i en Række Aar Hans Hildebrand, en hæder-

¹⁾ Sejdelin, Dipl. Flensborg. II, 297—301.

²⁾ Se Ny kirkehist. Saml. IV, 487. Naar Originalexemplaret af Hr. Nic. Johannis's Bestalling findes i Gehejmearkivet, ligger deri vistnok en Antydning af, at han har maattet levere den tilbage. Siden forekommer han dog atter som Provst, men kun i Sundeved. Om de senere Stridigheder mellem Frederik II og hans Moder, Dronning Dorothea, om den gejstlige Overhøjhed over dette Landskab findes ret interessante Oplysninger i Aarsberetninger fra Gehejmearkivet III, 22—3. 28. Jvfr. Slesv. Provindsial-efterretninger: IV. 512 ff.

³⁾ Møller, Hist. Nachr. von den Kgl. Pröbsten in Flensburg, S. 4.

⁴⁾ Sejdelin anf. Skr. II, 304. Jvfr. Ny kirkehist. Saml. II, 740—53. IV, 489.

⁵⁾ Med Ry Kloster var Brarup Sognekald forbundet og betjentes af en Klostermand, hvorfor det fik Navnet Munkbrarup (se Nic. Johannsen, Canon. Recht II, 106: »De Wedemstede tho Braderups tho dem Kloster, vnd dat Karspel werth uth dem Kloster versorgeth«, skriver Slewert i sin Visitatsbog).

lig Mand, der i sine Velmagtsdage havde opretholdt en Skole i Klosteret for unge Mennesker¹⁾, men i sine ældre Aar synes at have haft Vanskelighed ved at regjere de Personer, som Kongen fra Tid til anden havde forundt Ophold i Klosteret, men hvis Levned ikke svarede til, hvad man kunde kræve af Folket, der havde lovet at underkaste sig en klosterlig Orden²⁾. 1553 indsendte Hans Hildebrand gennem Hr. Gert Slewert en Ansøgning til Kongen om Entledigelse fra sit Embede, da hans Kræfter ikke længer slog til; men Kongen svarede, at han helst saa, at Abbeden blev i sin Stilling, saa længe det paa nogen Maade var ham muligt. Dermed gik det hen i nogle Aar; men 1557 maatte Slewert paa den gamle og svage Mands Vegne skrive til Kongen, at nu kunde han ikke mere forestaa Embedet, men var villig til, om Kongen vilde udnævne en anden from og gudfrygtig Mand til Klosterets Forstander, da at sætte denne ind i alle Klosterets Anliggender, særlig med Hensyn til dets Skove, Gods og Fæstere³⁾.

At Abbeden nu endelig har faaet sin Afsked, maa vistnok antages. Hr. Gert Slewert selv begyndte nu ogsaa at trættes ved det ham overdragne Tilsyn med Klosteret, da hans Virksomhed ikke blot strakte sig til det kirkelige, men tillige omfattede de økonomiske Forhold og navnlig et vistnok vidtløftigt og vanskeligt Regnskabsvæsen. Under disse Forhold indgav han Ansøgning til Kongen om Fritagelse for dette Hverv, idet han henviste til sin Alder og Svagelighed og til at hans Præsteembede led for meget ved disse verdslige Gjøremaal. At hans Ansøgning er bleven bevilliget, fremgaar af følgende Skrivelse:

¹⁾ Se Ny kirkehist. Saml. IV, 685—6. Muhlius, De reform relig. in Cimbria, p. 43—4.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 554.

³⁾ Sejdelin, Dipl. Flensborg. II, 573. 718--19. Til Klosteret hørte ogsaa et Teglværk, hvor der forarbejdedes Sten til Salg (Kirkehist. Saml. 3. R. I, 94).

Dorchluchtigester koningk, hochgeborne furste, aller gnedichster here, negest vnderdenigster erbedinge mynes innigen gebedes durch Christum tho Gade deme almechtigen vor j. k. ma. stede woluarth vnde gelucklyker fred-samer regeringe, do jck gantz demödichlyken vnde vlitigen bedancken jr koⁿ. mat., dat. jw. k. ma. gnedigster thoneginge hefft angesehen vnde my nicht alleyne van der administration des closters Ruycloster, de my mynes olders vnde swacheit vnde sust myner rechten eskinge vnde predige amptes haluen vast beswerlich vnde moyesame gewesen, erlediget, sunder ock myt der langen reysse, de jck myner rekenscup¹⁾ haluen an j. k. ma. scholde gedan hebbe, gnedigst vorschoneth vnde enthauen hebben, worumme jck itzegez tydt by jegenwerdigen des closters scriuer, Thomas Jacobsen, dat suluige alles, so by my tho j. k. ma. besten bith her tho in guder bewaringe gelegen vndt na ludt j. k. ma. rente mester quitancien (vthgenamen wes de erbare Bartram van Aleuelde in des closters jnuentario entfangen hefft van my, des jck j. k. ma. eyn exemplar tho schicke), so my in myner jungesten rekenscup anno 60, 26. Aprilis tho Arhuuss van syner erbarheit is my ouerantwerdet worden, van twier jaren jnkumpst vnde vtgyfft vorouert is, j. k. ma. in vnderdenicheit tho schicke myt sampt deme, so van den jungesten jare vorgegangen hefft mögen voröuert vnde gesparet worden, dar tho ock dat jnuentarium van dem jngedönte des closters, tho wetende was noch jm closter jwer k. ma. thom besten gebleuen. Bidde der haluen gantz demödigen, als j. k. ma. in erhem latesten scriuende my gnedichliken anteyket, eynt nöafftige quitancien wolde werden laten, vnde sulckes vnde andere j. k. ma. milde vnde mannichuoldige begnadinge jn gantzer vnderdenicheit myt mynem andechtigen gebede tho Gade vnde sunst allen mögelyken deenst

¹⁾ Nemlig Regnskabet over Oppebørslerne ved Ry Kloster.

wedder vmme gerne vordene, dat Godt erkenne, in wilckers gnedichsten schutz j. k. ma. vnde des gantzen rykes heill vnde woluarth jck van herten beuele. Datum Flensborch anno 61, 23. May.

Iwer K. Ma.
vnderdenigste vnde plichtwilliger vndersate
Gerardus Slewart,
Pastor tho Flensborch.

Udskrift: Deme durchluchtigesten grothmechtigisten vnd hochgebaren ffursten vnd heren, heren Friederichen dem anderen tho Dannemarken Norwegen (etc.)¹⁾.

Dette Brev viser, at Klosteret er blevet lagt ind under Flensborg Amt, som Bertram v. Ahlefeld paa den Tid forestod. Denne lod da Klosterets Ejendomme bestyre af en Foged. Som saadan nævnes 1566 »Jørgen, Foged i Ryde Kloster«²⁾. Naar O. H. Møller i sin Bog om Provsterne i Flensborg ytrer, at han har fundet Hr. Gert Slewert endnu 1568 fungerede som Overtilsynsmand over Klosteret, saa maa vi af Mangel paa Kjendskab til hans Kilde lade denne Efterretning staa ved sit Værd.

Om Slewerts præstelige Virksomhed i Flensborg berettes i en nyere Biografi af ham³⁾, at »han var meget afholdt af sin Menighed og højt æret af Byens Magistrat, der efter den Tids Skik som en særlig Hædersbevisning tildelte ham Borgerret i Staden, og spurgte ham til Raads i alle Kirke- og Skolesager.« Da han imidlertid ikke blot var Sognepræst, men ogsaa Provst, kunde Byøvrigheden jo ikke godt undgaa at spørge ham til Raads i slige Sager, saa det var vel noget, der fulgte af sig selv. Imidlertid er der intet, der vidner om, at Slewert ikke skulde

¹⁾ Original i Gehejmearkivet.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 724.

³⁾ Schlesw.-Holst. Provinzialberichte 1826, S. 609.

have været æret og anset. Tvertimod; da saaledes en Borger i Flensborg, Jochim Titing den ældre, 1554 oprettede et Legat for fattige, bestemte han, at han i sin Levetid selv vilde uddele det, siden skulde Hr. Gert Slewert have Bestyrelsen deraf; men efter dennes Død skulde baade Hovedstol og Renter falde tilbage til Legatstifterens Arvinger¹⁾. Det var, som om der ingen anden fandtes, til hvem den gamle Borgermand kunde have den Tillid, at han vilde uddele Legatet paa rette Maade. — Præsten Thomas Atzersen fra Stenbjerg i Angel, der levede sin sidste Tid i Flensborg, overdrog kort før sin Død (1553) Hr. Gert Slewert med nogle Mænd af Borgerskabet at fuldbyrde hans Testament, ifølge hvilket han bestemte en for den Tid betydelig Sum til Understøttelse af studerende og andre fattige. Den under 3. Novbr. 1553 udfærdigede Fundats for dette Legat, der endnu tildels er virksomt, maa sikkert antages forfattet af Slewert²⁾.

Om en af de Kapellaner, som i Slewerts Tid virkede ved S. Nicolai Kirke i Flensborg, Hr. Marcus, berettes, at han d. 18. Maj 1563 »siner Swermerye halven by Sonnenschyn uth der Stadt musste«³⁾. Men vi savne Efterretning om, hvorledes Slewert har stillet sig i denne Sag, der ikke kunde andet end berøre ham. Derimod vide vi, at han har været virksom ved Fjernelsen af et Par uværdige Præster i Langhorn, der hørte under hans Provsti⁴⁾.

Under 9. Okt. 1557 skrev Kong Christian III til Amtmand Jaspas Rantzow i Flensborg: »Det er blevet os berettet af vor Raad, Andreas Barby, at der ikke bliver handlet saaledes med Kirkernes Gods, Rente og Indkomster i vort Amt Flensborg, som der burde og er fornødent til Kirkernes Tarv. Eftersom nu saadant fremtidig vil blive

1) Sejdelin, Diplom. Flensborg II, 593.

2) Sejdelin, a. Skr. II, 574 f. 578 ff.

3) Jensen, Kirchliche Statistik, S. 873.

4) Sejdelin, anf. Skr. II, 548 f. 639 f. 644.

Sognefolkene til Besvær og Kirkerne til Skade, med mindre det forekommes ved et bedre Tilsyn, saa er det vor naadige Begjæring og Befaling til dig, at du tillige med Provsten vil lade føre Tilsyn med Kirkeregnskaberne, da Provsten alene ikke kan overkomme det (weil der Probst den Sachen allein zu schwach), og i det mindste sende Amtsskriveren med, naar Kirkeregnskabet aarlig skal foregaa, for at Manglerne desto bedre kunne afhjælpes, og Forvanskning af Kirkernes Gods og Indkomster forebygges ¹).«

Vi maa lade det staa hen, om dette Brev indeholder en Dadel over Hr. Gert Slewerts Virksomhed eller blot den Kjendsgjæring, at det, nu han blev ældre, blev ham for besværligt ene at overkomme Optagelsen af de mange Kirkers Regnskaber, især da det er rimeligt, at Mangel paa Kyndighed i det danske Sprog har gjort det vanskeligt for ham at trænge til Bunds i de locale Forhold, saaledes som vi udtrykkelig finde det udtalt af en samtidig Provst i Gottorp Provsti ²). At Befolkningen har benyttet sig af Forholdene til sin Fordel, synes i ethvert Tilfælde at fremgaa af en kgl. Befaling af 30. August 1574 — nogle Aar efter Slewerts Død — til Beboerne af Flensborg Amt, hvori det paalægges dem at yde Kirkerne og Kirketjenerne de disse tilkommende Ydelser in natura. De forskjellige oprettede Kontrakter, hvorved Ydelserne vare omsatte i Penge, til stor Skade for Kirkerne og Sognepræsterne, bleve erklærede for ugyldige; hvorhos det samtidig bestemtes, at Visitationsomkostningerne skulde formindskes og Stolestade-Stridigheder (hvormed Provsterne formodentlig hidtil havde været besværede) afgjøres til Tinge ³).

¹) Sejdelin, anf. Skr. II, 755.

²) Ny kirkehist. Saml. IV, 678.

³) Falck, Sammlungen III, 369—71.

Hr. Gert Slewert siges i nogle Beretninger at være død d. 30te November 1570¹⁾. Efterfølgende Brev fra Amtmanden i Flensborg, hvori hans Død omtales og en Eftermand for ham foreslaaes, tyder dog paa, at hans Død snarest er indtruffen nogle Dage senere:

Durchlaughtigster grotzmechtigster hochgeborner fürst, allergnädigster koningk vnd herr, e. k. mait. sein mein vnderthenigste vnd gantz gehorsame dienste hogestes vormogens zuuorn an bereit. Allergnädigster koningk vnd her, e. k. mait. kan ick vnderthenigst [nicht] vnvormeldet sein lassen, dass Godt der almechtige den erwerdigen vnd andechtigen Ern Gerhardo Sleffwart, etwan pastor vnd probst alhir S. Nicolai Kirchen, auss diesser welt jammer vorschener weinig tagen zu sich in die ewige rue vnd freude (deren seelen Godt gnedichligen geruwen wolt) genommen. Nun is an deme, dass etzliche kirchen ditz iar durch ihme visitirt sein wordhen, einsteils auch, welin (o: weil) er zw hogem alter gekommen vnd oft mit leibs schwachheit vberuallen, vnvisitirt geblieben, vnd do Godt sein lebent langer gefristet vnd erhalten, hetten e. k. mait. seiner gelegenheit vnd schwachheit ansehen vnd ein andere vorordnung der kirchen gnedigst thuen müssen. Welinn dhan nach gedachten Ern Gerhardum dotlichen abgange vonnotten sein will, das ein andere gelerter vnd vornemer man de visitation vnd einsehung widerumb aufgetragen vnd ein vorwaltung eingedhann wirt, darmit dieselbigen dennoch nach altem christlichen hergebrachten gebrauch vnd nach guten publicirten kirchen ordinantz vnd satzung, auch die leute in gueter disciplina vnd cristlicher concordia erhalten vnd bleiben mughen.

Derohalben kan e. k. mait. ich vnderthenigst nicht barghen, dass alhir ein gelarter man mit namen M. Johannes Meier pastor zw vnsere leuen frawen ist, wie dhan

¹⁾ Møller, Die kgl. Pröbste in Flensburg, S. 4.

e. k. mait. solchs vf e. k. mait. geluchlig alhir ankumpst auss seine contionibus vnd predige gnedigst anhoren vnd vornemen werden, zu deme e. kon. mait. ich nach meinem einfacht bedenckenn vnderthenigst will gerathenn haben, dass gedachter M. Joannes Meier zu einem probst widerumb gnedigst eingesetz vnd vorordnet, vnd die vorwaltung vnd visitationes der kirchen, darzu er duchtig zu sein genochsam erkandt wirdt, ihm gnedigst vberantwortet vnd eingedhaen. Will doch solchs alles in e. kon. mait. gnedigst bedencken vndherthenigst heimgestellet sein lassen. Wormit e. kon. mait. ich Godt dem almechtigen in langer frischer leibs gesuntheit in allen hocheiden koninglichen vnd furstlichen regimenten getrewlig zu erhalten thue empfhelen, vnd bin derselben zudienen gantz vnderthenigst vnd gehorsam. Datum Flensburgk den 14. Decemb. ao. etc. lxx.

E. kon. mait.

vnderthenigster vnd gehorsamer diener
Bartram von Aleueldt.

Udskrift: Dem durchleugtigsten, grotzmechtigsten, hochgebornenn fürstenn vnd herrn, herrn Friderichen dem andern zw Dennemarcken, Norwegen (etc.).

Om Hr. Gert Slewert er endnu kun at tilføje, at han var gift med Anna, Datter af Diderik Guldsmid, Borger i Flensborg, og at han med hende havde flere Børn, hvoraf dog kun kjendes to Døtre, nemlig Maria, der blev gift med M. Sebastian Schrøder, Rektor ved Latinskolen i Flensborg og senere hen Sognepræst ved S. Nicolai Kirke og Provst i Flensborg Provsti († 1593); samt Elisabeth, der blev gift med Byskriver Jørgen v. d. Beken i Flensborg ¹⁾.

¹⁾ Møller, a. Skr., S. 4. Schlesw.-Holst. Prov, Ber. 1826, S. 609.

Præsten Nicolaj Brorsons Levned.

Et Livsbillede fra Pietismens Tid.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Ved Gehejmearkivar A. D. Jørgensens smukke Skildring af Salmedigteren Hans Adolf Brorsons Levned (Kbh. 1887) er Opmærksomheden atter henledet paa hint mærkelige »Kløverblad fra Randrup«, de tre sønderjydske Brødre, som uden særlige Lærdomsadkomster, paa Grund af deres ejendommelige Begavelse som Evangeliets varme og nidkjære Forkyndere, af Christian VI bleve hævede til nogle af de anseeligste Pladser i den danske Kirke. Da jeg i Kallske Saml. 98 Fol. har fundet en samtidig, neppe sønderlig kjendt haandskreven Skildring af den ældste af disse Brødres, Hr. Nicolaj Brorsons, Levned, har jeg ment, at den kunde fortjene Plads her, da den giver os en meget levende Forestilling om »en Pietist« af den ædleste Slags fra den forholdsvis korte Tid, da denne aandelige Retning stod i sin Blomstring i den danske Kirke.

Hr. Nicolai Brorson er født d. 23de Juli Aar 1690 i Randrup i Løherred i Riber Stift. Hans Fader var velædle og velærværdige Hr. Broder Brorson, som ongefær i 18 Aar var Sognepræst i Randrup. Hans Moder den af Dyd og Gudsfrygt bekjendte Madame Catharina Margrethe

Claussen. Hans Farfader var Hr. Broder Pedersen Pædopolitanus, ligeledes Sognepræst i Randrup i 36 Aar. Hans Farmoder hed Ellen Jensdatter. Hans Morfader var Nicolai Claussen, Forvalter paa Trøjborg, og Mormoderen Catharina Steenbek. Strax efter Fødselen blev han ved Daaben indpodet i vor Frelser Jesu og fik sit Fornavn Nicolai efter sin Morfader, og det ved en besynderlig guddommelig Styrelse; thi Morfaderen, som efter det Steds Vedtægt bar ham over Daaben, vilde have ham opnævnet Broder, nævnede det ogsaa, men blev rettet deri af Hr. Søren Wedel, Sognepræst i Rejsby, der var en af hans Faddere, og som tillige vidste hans Forældres Villie. Sandelig Gud vilde dermed vise, hvormeget han ved denne vilde udrette i sin Kirke. Derpaa have hans kjære Forældre alvorlig holdt ham til alt det gode, men især til at kjende og frygte Gud, og da Exempel har en stærkere Bevægkraft i sig end blotte Formaninger, saa lode de det ikke blive ved salige Erindringer alene, men deres rene Levnedes Vandel tjente ham til et Model at efterfølge. Da han begyndte sit 6te Alders Aar, blev han sat til Sr Lorents Rautenstein, som informerede ham og andres Børn i det tyske og latinske Sprog; men da denne blev Ting-skriver og fik andre Forretninger end Information at tage vare, kom han og hans kjære Broder, Hr. Broder Brorson, nu Biskop i Aalborg, Aar 1699 under Terman Termansens Lære, som siden blev Rector i Varde. 1700 i Septb. fik han og begge hans Brødre en ny Informator i Studiosus Peder Hansen, og efter to Aars Forløb i Oluf Holbek. Han havde imidlertid den Lykke 1699, at Hr. Otto Friderich Buchwald paa Trøjborg gav ham Degnekaldet i Randrup, hvilket han forestod fra 1700 til 1709, og da mødte ham tillige det Kors, at hans brave Fader ved Døden afgik 1704, Fredagen efter Paaske. Dog blev dette store Tab nogenlunde erstattet Aaret [efter] ved hans Moders Ægteskab med foranmeldte Holbek, der da var bleven Sognepræst i hans Hr. Faders Kald; thi som

samme havde været ham en fortræffelig Lærer, der med Nytte underviste ham, saa blev han og en god Fader, der over Evne besørgede hans Forfremmelse. Han forfremmedes ved dennes Undervisning og sit eget hurtige Nemme saa vidt, at han Aar 1709 kom i Mesterlectien i Riber Skole. Aaret derefter blev han forsendt til Kjøbenhavns Universitet med et berømmeligt Testimonio fra Skolens Rector, Mag. Henrich Bie, og efter vel overstanden Examen, blev han indskreven i Studenternes Tal, da Justitsraad Reitzer var Rector Magnificus, og D. Caspar Bartholin Decanus. Han udvalgte sig Etatsraad Vinding til privat Præceptor, [og efter hans Død betjente han sig ved hans Studering af Hr. Lintrups tro Raad], og derfor især hørte hans Vicarium, Prof. Lintrup, baade publice og privatim læse, og ved alle Lejligheder øvede sig meget i Disputerekunsten, indtil han 1711 havde sustineret Examen philosophicum laudabiliter, da han siden øvede sig paa Prof. Lodbergs Collegia, som da var Sognepræst til St. Nicolai Kirke. Han blev ogsaa ved Prof. Lintrups Bevaagenhed fixus ved det 3die Bord paa Klosteret; men som Pesten begyndte at tage Overhaand, rejste han efter sine Forældres Ordre hjem, og maatte gaa forbi Pestvognen udaf Byen. 1712 kom han tilbage til Kjøbenhavn med sine Brødre, som da skulde deponere, og fik Logement i Regentsen. Her forsømte han ikke flittig at besøge Prof. Steenbuds og Trellunds offentlige Lectier og Prof. Lintrups private og publique Læsetimer, og som oftest at consulere Trellund i et eller andet Dubium. Derved profiterede han saa meget, at han Aaret derpaa d. 12. Septbr. overstod Examen Theolog. med Charakteren Laudabilis under Steenbuk og Trellund, og fik for sin Dimis-Prædiken, som han holdt kort derefter, den 22de Novbr., samme Charakter. Han begav sig saa efter hans Forældres Villie hjem den 2. Januar 1714, og strax efter Hjemkomsten blev han kaldet af Biskop Thura til Hører i Riber Skole.

1715 Dom. 2 Adv. blev han præsenteret paa Valg af Gehejmeraad Kønigstein til Bedsted og bekom de fleste Stemmer, er confirmeret d. 18. Jan. 1716 Rejste derpaa 1716 i Febr. til Rendsborg, og da den sædvanlige Examen Consistorii var til Fornøjelse overstaaet, blev han ordineret Onsdagen post Dom. Sexages. af Theodorus Dassov, og Søndagen derpaa indsat i Bedsted af Provst Høyer i Flensborg, som siden blev General-Superintendent. Dette Embede forestod han med en retsindig Troskab for Gud, med en hellig Nidkjærhed for Guds Ære, til hans Samvittigheds Renhed og hans Tilhøreres Salighed, i en Tid af 20 Aar. Han havde det stedse til Øjemærke, at han af sit Hus saavel som af sin Menighed kunde tilføre Christo mange Sjæle, og for at naa samme, holdt han privat Andagt med sine Husgesinde Aften og Morgen, og om Søndagen anstillede en Catechisation for dem, der vilde høre det, hvorved Prædikenen kortelig blev igjennemgaaet og tilegnet. Denne saa nyttige, saa skjønne, saa opbyggelige Øvelse forrettede han uden nogen Paatale fast fra hans Embeds Tiltrædelse af; men Aar 1729 blev det udtolket til det værste. Hans Provst i Aabenraa, Dr. Koch, vilde forbyde det som noget farligt og anstødeligt, og til lagde disse christelige Sammenkomster det forhadte Navn Conventiculer; men vores Brorson erklærede sig derpaa saa grundig i en Skrivelse til ham, at han derover bragtes til Tavshed. Denne Tavshed varede til 1734, da han ved løs Snak og af en utidig Trætækjærhed blev ophidset at skrive derimod igjen, og foregav, det stred mod Liturgien, Jus Summi Episcopi, Ordinations-Eden etc. etc., hvilket viser en Slags utidig Nidkjærhed. Men han maatte give tabt og lade slige Beskyldninger fare. Den brave General-Superintendent og Ober-Consistorialraad Conradi erklærede i Faveur af vores Brorson, og opmuntrede ham videre til sine gudelige Forretninger. Ja, den store Konge sl. C. 6te approberede det ogsaa og viste sin naadige Behag derudi,

og dermed fik vores Brorson igjen Rolighed til at fare fort i Guds Sag.

(Her afbryde vi Meddelelsen af foranstaaende Biografi for at fortsætte med en udførligere Relation, der er opbevaret i et samtidigt Udkast fra en ubekjendt Haand, men aabenbart fra en Mand, der har staaet N. Brorson meget nær).

Pro Memoria.

Kong Christian den 6tes Naade imod ham.

Anledningen dertil var hans besynderlige Flid og Arbejde i sin Menighed i Bedsted, og den velsignede Frugt af hans Embeds Førelse, saavel som hans forsigtige Forhold og for al Verden bekjendte retskafne, gudfrygtige, fromme Vandel, hvormed han gav hans Lærdom efter Jesu Exempel en særdeles Effect og Vægt; dette gjorde ham forhadet af og iblandt de onde, men tillige inderlig elsket af alle Sandheds Elskere. Satan glemte ikke, efter sin gamle Sædvane, at storme imod ham som en brølende Løve, i sine Lemmer, og søgte ved alle Lejligheder at sværte ham, nu ved én Løgn, nu ved en anden, snart i Henseende til hans Gudsfrygtigheds Øvelser etc., ved hvilken Lejlighed hans Provst, Dr. Koch i Aabenraa, ragede i Brevvexel og Controverser med ham; men hvor falske Angivelserne vare, hvor rene hans Hensigt og Øjemed til sin Menigheds Opbyggelse, er ved Undersøgning bleven aabenbaret for alle; og var derfor altid af hans Superintendent, Conradi, og andre anseelige Mænd, der specielt kjendte ham, agtet, æret og elsket; ja endog af Landets gudfrygtige Fader, der i Naade tog sig ham an og var hans store Beskytter og Beskjærmer mod hans mange vældige Fjender, der sees af hans egenhændige Replique mod Doct. Koch, og D. Kochs indgivne Memorialer imod ham til Majestæten, der ligge for hver Mands Øjne, og [som Br.] mod hans Villie blev tvungen til, for at redde Sandheden, mod hans sidste Lives Aften at lade

samme komme for Lyset. Dette oven i Korthed anførte var en Aarsag, at salig Kong Christian den 6te havde Lyst til at høre ham prædike, og derfor lod ham befale, paa sin Rejse igjennem Holsten for at mønstre sine Tropper Ao. 1734, at prædike til Aftensang paa Kolding Slot over 1 Joh. 5, i hvilken Anledning han til Maje-stættens særdeles Fornøjelse betragtede Jesu aandelige Krigsmænds Sejrvinding, og derfor fik Ordre, ved Kongens Tilbagerejse, at levere et Udtog og Copie af den. Hvor indtagen denne Troens store Helt var af samme Tale, og med hvad Øjne han ansaa den forkjætrede og forfulgte Hr. Brorson i Bedsted, var strax kjendeligt, da han ¹⁾ havde i Sinde strax at vilde beskikket ham til sin egen danske Hofpræst, der ved en vis Hændelse blev hindret, og siden derpaa 1735 udvalgte Hr. Erich Pontoppidan, da Slotspræst ved Friderichsborg Slot og Sognepræst til Hillerød og Herløv Menigheder, til dansk Hofpræst og besatte derpaa samme Vacance med Hr. Nicolai Brorson, da Sognepræst i Bedsted.

Denne Promotion foraarsagede iblandt alle hans Hader og Elskere en stor Opsigt, men tillige Graad og Lamentation, Sorg og Bedrøvelse blandt hans Tilhørere, der elskede og ærede ham som deres Fader, søgte af yderste Kræfter med Bøn og Klynken at hindre dette, raabte: det er for vorre Synder og Ulydighed imod vor himmelske Fader, vi skal friste denne haarde Skjæbne, han tager vor Fader, vor Sjælesørger, vor fromme Hr. Ni-

¹⁾ Sc. Kongen med megen Naade taledes om ham til sal. Cons.-Raad Schrader, Provst over Tønder Amt, som havde været højbemeldtes Informator som Prins i sin Christendom, der og roste ham og tillige hans andre 2de Brødre, de senere Biskopper i Aalborg og Ribe, og iblandt dem særdeles den sidste, som var hans Collega og Fropræd.-Præst ved Tønder Menighed, der gav Anledning til, at Kongen siden gjorde ham til Stifts-Propst efter sin værdige Hr. Broder, nu Bisp i Aalborg, og siden kaldte ham til Riber Bispestol efter sal. Biskop Anchersen.

colai fra os, o Ve os, vi vare ham ej værd etc.; men lod sig dog nogenledes stille tilfreds, da Kongen gav dem den brave Hr. Rasmus Mønich til hans Successor, hvis Flid og Retsindighed i Lærdom og Levned blev til Velsignelse iblandt dem. Imidlertid tog Hr. Brorson Afsked i Bedsted Kirke med sine saarede Tilhørere, der og skete af ham med allerstørste Vemodighed; han var næsten ikke i Stand til at tale for Graad, og hvad han med Nød fremførte, blev døvet af hans Tilhøreres Graad og Hysten; han sagde og derfor ofte: Det var en af mine tungeste Forretninger at tage Afsked med Bedsted Menighed. Hans Bortgang fra den smertede endog de grove ugudelige i Menigheden, som ofte havde saaret hans ømme Hjærte med deres Forargelser; de kom til ham og med Taarer i Øjnene til Afsked bad om Forladelse, sagde: Tilgiv os det, kjære Fader! beder for os; vi vil tænke paa Deres Formaninger, af Hjærtet omvende os; og til Forsikring om deres Løfters Holdelse rækkede ham Haanden.

Den Dag, han rejste fra Bedsted, var hans Hus og Gaarden opfyldt af hans Tilhørere, som tilforn af og til havde taget Afsked med ham, og han med dem igjen hver især, for nu atter til Slutning at bevidne deres kjærlige Sindelag og sige ham deres sidste Farvel. Det var alt, hvad [o: at] han kunde komme ud af Huset og igjennem dem paa Vognen; og da han atter sagde dem Farvel med faa Ord (thi han kunde selv ikke tale meget for Vemodighed), hylede og græd de alle, raabte: Farvel Hr. Nicolai, vor fromme Præst, vi samles i Himmelen. Gud være med Eder og Eders, tænk paa os i Eders Bønner; o Gud være med Eder; se vi Eder ikke mere her? Hvorfor han for at trøste Dem lovede, om Gud vilde, at besøge dem, som han og opfyldte Ao. 175* og formanede dem at holde sig til Gud, elske og lyde deres brave og gudfrygtige nye Lærer. Og dermed fulgte de bagefter Vognen ud af Byen. Hans Degn sørgede saa meget

ved hans Bortgang, at han deraf blev syg og nogle Uger derefter døde.

Ved hans Ankomst til Kjøbenhavn, som var den 11. Febr. imellem 12 Prædiken og Aftensang, anmeldte han sig for sin Superieur, Hr. Overhofprædikant Bluhme i Kjøbenhavn, der igjen mældte det for Majestæten paa Friderichsberg, hvorpaa han fik Ordre at prædike igjen for ham til Aftensang i Friderichsberg Slotskirke, og derfra begav sig til sin ny Station i Friderichsborg, hvor han ankom Fastelavns Mandag og ved sin Ankomst med megen Høflighed og Kjærlighed blev beegnet; indsatte sig selv derpaa i Slotskirken Fredagen før 1ste Søndag i Fasten, og Dom. 1 i Fasten indsat i Herløv af Hr. Provst Windkilde i Lynge.

Som han havde været et brændende og skinnende Lys i Bedsted Menighed, saa var han og her, og ved Guds Naade fortsatte sit Embede med samme Iver og Flid, Nidkjærhed, Alvorlighed og Aarvaagenhed, som var sket af ham i sin forrige Menighed. Om Mandagen fra 10 og til 12 Formiddag samlede han Ungdommen i Hospitalet, hvor han forklarede ved Catechisation Lutheri Catechismus. Hans Hensigt var dermed en Del, at de syge og sengeliggende kunde nyde behørig Information i deres Christendom, og en Del, at han der kunde have beqvem Lejlighed til at undervise Ungdommen nøjere. Hvor villige Forældrene vare at hjælpe til med at befordre deres Børns Undervisning i den saliggjørende Guds Kundskab, og hvor vel de syntes om hans Catechisationer, der vare baade grundige og opbyggelige og af en besynderlig Force, saas deraf, at de endog lode Børn paa 5—6 Aar følge og bære derhen; og som han var af et meget kjærligt og omgængeligt Væsen, drog han Børnenes Sind og Hjerter til sig. De glædede dem ved Mandag Formiddag, at de skulde examineres af Præsten, og fortrød paa, naar de ej alle, hver især, kunde blive tilspurgt.

Om Søn- og Helligdage efter Aftensang mødte Confirmanderne i hans Gaard, ligesom tilforn var sket i Holsten med Ungdommen der, hvor han for dem repeterede sin Prædiken og førte dem med det samme ind i deres Forklaring; denne Forretning blev begyndt, fortsat og sluttet med Bøn og Sang. Det blev ikke alene ved Ungdommen, som til den Tid mødte baade Vinter og Sommer, men de voxne indfandt sig og flittig af begge Kjøen, saavel af Byens Borgere, som Slottets Betjente, og en stor Del af den kongelige latinske Skoles Disciple, der og dertil blev opmuntrede tildels af denne Skoles berømmelige Rector, Hr. Professor Schrøder, med sine Colleger.

Ham var en særdeles Naade betroet af Gud, ved sin Tale at overbevise Hjærterne og sætte dem i heftig Bevægelse, at opmuntre og lokke dem til at tjene Gud. Den Flid, han anvendte paa Confirmandundervisningen, er ubeskrivelig, og den Kundskab, han derved tilvejebragte dem, var højst fornøjelig. Han søgte og at gjøre det levende i deres Hjærter, og derfor gelejdede sine Catechisationer med igjennemtrængende Formaninger og alvorlig Bøn, opmuntrede dem at bede for sig med deres egne Ord, og derved førte dem ind i denne saa nødvendige som gudbehagelige Øvelse. Han tracterede Christendommens Væsen, og hvad didhen hører, meget alvorlig, viste dem, at Guds Rige bestod ej i Ord men i Kraft, formanede dem vel at vogte sig for Pharisæernes Surdej, ikke at være blandt dem, som havde Gudfrygtigheds Skin, men nægte dens Kraft, hvor afskyelige saadanne vare for Gud; hvorfor og han havde megen Indgang ved en Del af sine Tilhørere, der bar stor Respect for ham; derfor havde hans Ord Fynd og Klem, allerhelst hans Levned var dermed overensstemmende; de gode elskede ham, og de onde bar Frygt for ham; saa han, som ellers er noget rart, kunde holde god Orden og Disciplin uden den verdslige Øvrigheds Assistance, omendskjønt det ikke

heller bør forties til deres Ros, og især den af Guds frygt bekendte Hr. Gehejmeraad von Gramm, som understøttede og hjalp til at give ham Styrke i sine Foretagender, da de alene sigtede til Guds Æres og Riges Udbredelse.

Iblandt andre Synder, som særdeles da gik i Svang, var den fordærlige Brændevinsdrikken. Da han engang en Søndag til Højmesse heftig havde larmet derimod, passerede denne mærkværdige Hændelse, at da han kjørte hjem af Kirken og kom forbi en vis Værtshusmands Hus, der allerede i Forvejen var kommen ud af Kirken, lukte Manden sine Vindver op, og kastede hans Kruse og Glas efter ham ud af Vindverne. Om denne Nidkjærhed var af en ond eller god Grund, skal jeg ikke kunne sige, siden han ofte havde mange Tummeler med sammes uordentlige og syndige Væsen.

Hans Confirmationsforretninger vare ugemen opbyggelige, saa det var almindeligt da næsten overalt at se vaade Øjne, baade blandt gamle og unge, og at læse en besynderlig Devotion i alles Ansigter. Den højsalige Kong Christian som Stifter af dette højpriselige Værk var engang en af hans Confirmationer i Slotskirken overværende, han saa' og hørte Frugten af sin gudelige Stiftelse endog paa dette Sted, og hvor veltilfreds han derved i sit Sind var, tilkjendegav han naadigst til en anseelig med disse Expressioner: Jeg har idag hørt Brorson med megen Vederkvægelse; den Kundskab, hans Catechumener havde, og den velsignede Bevægelse, der var iblandt alle under og ved Acten, opløfter jeg Gud her i mit Hjærte med Lov og Taksigelse. Hvor stor Hans Majestæts Naade bestandig var for ham, lod han se mod ham og hans ved alle Lejligheder, hvorom kan anføres nogle Particularia. Da han Ao. 1736 om Sommeren faldt i en heftig Sygdom, der faldt ud til en Feber og vexlede om snart til en anden Dags, snart til hver Dags, og til sidst til en 3die Dags Feber, hvorved han blev saa affældig, saa Doctor Schmaltz, om havde givet sig al Møje for hans Restitution, gav sig

tabt og overgav ham, saa det tegnede til Dødens Trusel: i denne langvarige Svaghed, der næsten continuerede den ganske Sommer, lod Hans Majestæt se store Prøver paa kongelig Mildhed og Naade imod ham; lod sig flittig erkynde om hans Tilstand ved Hr. Gehejmerraad von Gramm, ja ikke det allene, men da ham kom for Øren, at Schmaltz havde overgivet ham, besluttede han naadigst at tilsende ham 2 af sine Livmedici, Doct. Blumenberg¹⁾ og Doct. Hanken²⁾, som skulde tage sig ham an og prøve deres Lykke; ja gav ham fri Medicamenter af sit Apothek i Kjøbenhavn. Hr. Brorsons store Velgjører Hr. Gehejmerraad von Gramm lod og sin Bevaagenhed se ved denne Lejlighed, at da det var fornøden, at de paa nogen Tid maatte opholde dem i Friderichsborg for at agte paa Medicamenternes Virkning, og hvad Naturen i Sygdommen vilde foretage sig, til hvilken Ende, for at lette Byrden for den syge, tog [han] dem i sin egen Residence til Indkvartering. Men disse erfarne Mænd udrettede intet. Naturen var geraaden i saadan en Confusion, at de maatte søge ved China at sætte Feberen, der siden førte andre Fortrædeligheder med sig, saasom Hovenhed i Lemmerne etc. Endelig hjalp den store Naturens Herre, som kan hjælpe, hvor andre ikke kan, saa at Mandens gode Natur, der var ved altfor mange Medicamenter kommen rent i Uorden og Forvirring, satte selv alle Ting i Lave, saa han L. D. [o: Gud ske Lov] blev restitueret. Den³⁾ kongelige Kronprins Friderich, nu Konge, lod sig og naadigst behage ej alene at høre til ham, men endogsaa hver Dag lod ham tilføre styrkende Vin; ja de anseeligste ved Hoffet af

1) En Læge af dette Navn kjendes ellers ikke. I en anden Optegnelse staar der vistnok rigtigere: Doct. Carl.

2) Se Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen II, 313, hvor han kaldes Dan. Abraham Hancke, men hvor der intet meldes om, at han har været Livmedicus.

3) Det følgende er tilføjet i Randen.

Herskaberne certerede med hinanden om paa alle optænkelige Maader at tilkjendegive deres særdeles Gunst og Bevaagenhed imod ham.

I denne Sygdom blev han flittig besøgt af sin Collega, den brave Hr. Tuxen, nu Provst i Slagelse Herred og Sognepræst i Vemmeløv, der ikke alene opvartede sit eget travaileuse Embede, men endog med største Villighed Slots- og Sognepræstens, hvilke tunge Byrder hans Gud gjorde ham taalelige og lette. De levede sammen og arbejdede Herrens Gjerning med megen Fornøjelse og holdt Enighed i Fredens Baand, hvorved han tit glædede sig og fandt Fornøjelse udi ofte at tale om.

Endeligen begyndte Hr. Brorson igjen at ville tiltræde sit forrige Arbejde, men fandt, at hans forrige Kræfter var mærkeligen forsvundne, og den Træk, han maatte udstaa igjennem Slotsgaarden, førend han kom ind i Kirken, incommoderede ham meget, tillige med den kolde Kirke, saa at Feberen begyndte atter at melde sig, der dog ej fik Magten igjen. Foruden andre Naadesbevisninger af Kongen imod ham i sin Sygdom, forærede Majestæten ham en Hjort, som paa Jagten var skudt af Hendes Majestæt Dronningen, og nok en ditto nogen Tid derefter. Da Gehejmeraad von Gramm paatog sig efter Hr. Brorsons underdanige Begjæring at aflægge hans allerunderdanigste Taksigelse til Majestæten for al udvist høj kongelig Naade i hans Svaghed og de tilsendte Hjorte etc., svarede han naadigst dertil: Det skal være mig kjært, om de har smagt ham; og tillige spurgte, om han nu var fuldt restitueret, var det ham en inderlig Fornøjelse, hvilket Gehejmeraaden besvarede, og tillige meldede om, at den Træk paa Vejen til Kirken var ham altfor horrible, lagde Majestæten Naade til Naade og sagde: Vi give ham Forlov at kjøre lige ind i sin Vogn paa Slotspladsen for Kirkedøren, hvor ellers ingen er tilladt at kjøre.

Den Naade, Kongen bar for ham, og det retskafne Væsen, han fandt hos ham, idet han saa', at han var en

sand Jesu Tjener uden al Hykleri, og at han svarte til det, han havde naadigst troet om ham, var en Aarsag til, at Kongen selv ihukom det gode Skudsmaal, sal. Schrader og andre havde givet hans Brødre, og befalede derpaa, at Hr. Broder Brorson, Sognepræst i Medolden, skulde prædike for ham til Aftensang paa Kolding Slot, der og skete ved en Rejse igjen til Holsten. Denne store Mands Grundighed og søde Veltalenhed behagede strax Majestæten [saa meget], at [han lod] conferere ham Stifts- og Domprovstiet i Ribe efter afgangne Hr. Seerup. Men der forblev han ikke længe; thi Aaret derpaa blev Aalborg Bispestol vacant efter sal. Mumme, af hvilken han blev en værdig Successor, og hans Hr. Broder, H. A. Brorson i Tønder, igjen confereret Domprovstiet i Ribe. Da Kongen nu havde ophøjet hans Hr. Broder til Bispeværdighed, lod han Hr. Brorson sige: han maatte ikke tænke, at han havde glemt ham eller havde noget imod ham, siden hans yngre Broder var bleven Biskop; nej intet mindre, men kunde sikkert være forsikret om, at det var sket i Naade, at han vilde beholde ham her i Nærværelsen, og havde et vist Dessein i Sinde med ham, som Tiden skulde vise; der og skete Ao. 1738, da han blev voceret uden mindste Tanke, langt mindre Ansøgning, og det saa vel til denne (som forrige Station) sc. at være Sognepræst ved St. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn i den afsatte Hr. Hans Mossins Sted; hvorpaa han anden Gang maatte tage Afsked, der og skete Dom. . . . og i Anledning [ø: med Anvendelse] af Pauli Ord Act. [20, 22 ff.]: Se jeg farer til Jerusalem og veed ej, hvad mig der skal vederfares, uden at den Hellige Aand har aabenbaret mig, at Trængsel og Baand bier efter mig etc. Hans Tilhørere vare hjærteligen rørte ved den Forandring, allerhelst den skete saa pludselig og uforvarendes, og de tillige mistede den redelige Hr. Tuxen, som paa samme Tid blev voceret til Vemmeløv.

Derpaa forlod han Hillerød og rejste til Kjøbenhavn, hvor han Dom. . . . blev indsat af Biskop Dorph til Højmesse, og samme Dag til Aftensang, da S. Nicolai Højmesse blev holdt, tiltraadte sit Embede og holdt sin første Prædiken. Hans Exordium var Gal. 4: Mine Børnlille etc., hvoraf han i Anledning tillige med Evangeliet fremstillede en retskaffen Lærer som en aandelig Jordemoder; hvis Indhold af den blinde Hob blev holdt ligesaa kjættersk som forargelig, omendskjønt det var skriftmæssigt og blev grundig udført. Kirken var proppet fuld af Mennesker, saa det var alt med Nød, han kunde komme op paa Prædikestolen.

Mange roste ham, andre lastede ham for denne Prædiken; af en Del var han elsket og af andre var han hadet. Det var ham ellers til stor Fortræd i hans Embedes Begyndelse, at han succederede Hr. Hans Mossin, som blev removeret fra Embedet for sin bekjendte Prædiken mod Catecheterne Rehling og Balslew, der havde sat en stærk Forbitrelse i Gemytterne, og mange var af den Tanke, at han dertil skulde have været en Medhjælp, det han ganske aldeles var udenfor; og dette foruden var han forkjættret for dem under det Navn af Pietist, saa hvad han talte og forrettede i Begyndelsen skulde være falsk og urigtigt, saa han havde alting imod sig, hvortil kom og andre particulaire Omstændigheder ved Had og Misundelse. Men det varede ej længe, thi Menigheden lærte efterhaanden at kjende ham, da de saa, hvor skammeligt de havde ladet sig forføre til at tage fejl, som de ved en og anden Lejlighed siden selv beklagede og fortalte ham.

Den Ruptur, der var ved hans Embedes Tiltrædelse, var endog hans naadige Konge bekjendt, og derfor naadigst spurgte engang: Nu hvor gaar det vor Brorson ved Nicolai Kirke; og da der blev svaret: Godt, men Satan har sat sig i sine Lemmer i Harnisk imod ham, svarede højstbemeldte sær naadig dertil: Ja det skader intet, Vi

vil tage ham under vor Protection, saa han lader ham nok være.

Det er overalt en bekjendt Sag, at han var en med af Kjøbenhavns flittigste Lærere, saa længe han kunde, og lod nødig nogen prædike for sig; ja endog naar han var kun skrøbelig, forrettede han selv sin Tjeneste, endskjønt det tit skete med største Besværlighed. Han var ret en Mand, der sled sig op i at tjene Gud og Næsten, og var dem ligesom alene opofret. Han var den haltes Fod og stummes Tunge, den nødlidendes Hjælp og svages Trøst, med ét Ord, hans Hovedcharakter var Kjærlighed, deri og derved viste han, at hans Tro virkede kraftig, hvorved han vandt Sejr og svarede til sit udvalgte Symbolum, 1 Joh. 5: ἡ πίστις ἡ νικῆ.

Han lod sig ret sin trængende Næstes Nød gaa til Hjærte, saa det var ej usædvanligt at se hans Taarer af Medlidenhed løbe ham ned paa Kinderne. Det er en bekjendt Sag, hvor alvorlig han tog sig dem an, og bevægede mange til at give ham til at uddele blandt dem. Han glemte ikke heller selv at give af sit eget, og som oftest over Formue, det er den alvidende bedst bekjendt; han holdt det for saligere at give end at tage, som han og ofte sagde, naar nogen mente, han gav for meget bort. O hvor tit hed det ej af hans Mund: Man kan i Sandhed ej sætte for meget ud paa Rente hos vor Herre. Hvor flittig var han ikke i at besøge dem, at prædike for dem om Guds Naade i Jesu, og at vise dem Vejen til at faa Del i samme, som den fornemste og højeste Rigdom! Det var næsten et Stykke af hans Hverdags-Arbejde, krøb til dem op paa Lofterne med største Vanskelighed, afførte sig sine Præsteklæder, som tit var ham i Vejen, at han ej kunde komme frem, og glemte ej heller dem, som laa i Kjelderne. Disse Visiter holdt han for de vigtigste, og den Tid vel at være anvendt. Han var ofte ved hans Hjemkomst saa udmattet som en Træl, der higer efter Hvile.

Hans Omsorg og Omhyggelighed for den fattige var kjendelig for alle, hvorfor og de, som vilde have noget uddelt til husarme, sendte det til ham, som den, de vidste, der bedst kjendte dem, der vare Almisser værd; hvorover og at den gavmilde sal. Carl von Plessen lod ham fordre om at uddele sine rige Almisser blandt Byens fattige, hvilket han maatte afbede, siden de og skulde gaa uden Sognet; det vilde da have blevet ham alt for vidtløftigt et Værk. Nogle Gange var for ham proponeret, om han ej vilde være en Meddirecteur i de fattiges Væsen, siden han var saa vel intentioneret for den fattige; men han afslog det, og mente, han kunde udrette lige saa meget til deres Tarv uden for, som i dette Collegio; desuden havde han ej Tid og Lejlighed at give sig ind hverken i dette eller andet, der blev gjort ham Forslag om, da han i ingen Henseende vilde, at noget af det, han var kaldet til, skulde negligeres, og derfor tit sagde: Jeg er sat til at være Præst, det vil jeg være og intet andet, og med ingen have at bestille uden med Gud og mit Embede, saa længe det behager ham, og den Byrde, der følger med, er mer end tung nok alene, saa man behøver ikke at paatage sig flere; jeg holder for, at man skal søge at forrette en Ting til Gavns og ej lægge for mange Jern i Ilden.

Josephs Skade sørgede han inderlig over, intet gjorde ham mere bekymret, intet laa ham mere paa Hjerte; hvor ivrig var han ej i at forfægte Sandhed, hvor nær tog han sig ikke det forfaldne Christendoms Væsen, hvor arbejdsom var han ej i at hjælpe til at opføre de forfaldne Mure i Zion, at bøde paa Skaden, der var sket og skete ved det indfaldne Sectereri, dog med den allerstørste Forsigtighed og Omhu, at han ej skulde støde den skrøbelige; og derfor og af de iblandt dem, hvis Hensigt var redelig, var meget elsket, og bare Fortrolighed til ham, der og havde som oftest efterhaanden en velsignet Virkning, idet de lod dem sige i et og andet, hvori de kunde

fejle, og fattede Indsigt, og derfor ofte af dem blev vel-signet og takket for sin Kjærlighed og Taalmodighed mod dem.

Han var ingen Elsker af nye Talemaader, omend-skjønt en Del i Kjærlighed kunde tolereres og forsvares, naar de ret blev forklarede; men holdt det for rettest at bruge Skriftens Talemaader, og derfor mange Gange sagde: naar vi taler, som Propheterne, Jesus og Apostlene har talt, taler vi ret og tager ej fejl, hvi skal man vige derfra, og hvorfor? jeg for min Part vil ej vige et Haarsbred af fra Skriften, der alene er vor Norm, Regel og Rettesnor at gaa efter. Biblen var derfor hans daglige Haandbog, der og er kjendeligt nok af den, han har efterladt sig, saa han grundede paa Herrens Lov Dag og Nat; han var og saa beløben i den, at han altid udenad kunde sige Siden og Stedet, naar man spurgte ham, endog om de mindst forekommende dicta.

Hvor ivrede han ikke mod den i Svang gaaende Sikkerhed, hvor stormede han ikke imod Verdens Ryggeløshed og Ugudelighed, hvor alvorlig var han ikke i [at] foreholde Kjøbenhavn Guds Vredes Domme, som derpaa fulgte, om de ikke omvendte sig og blev ved at foragte Guds Naades søde Tilbud; hvor tilraabte han ikke Kjøbenhavn: Jerusalem! lad dig dog sige i Dag, du hører Herrens Røst, forhærde ikke dit Hjærte! hvor ofte har Gud ikke villet forsamle dine Børn, som en Høne forsamlers sine Kyllinger under sine Vinger, men I vilde ikke. Og derved som oftest faldt i Graad af Vemodighed. Han var en Noah i sin Tid, som Guds Aand kalder Retfærdigheds Prædikantere.

Han var som en Loth i Sodoma. Hvor sukkede han ikke over de mangfoldige Synder, han saa', der gik i Svang iblandt alle Stænder, og ved at tale om dem og høre dem fortælle tit lukte sine Øjne og græd. Han takkede Gud ofte i sine Bønner, naar han hørte om en og anden, der med Alvorlighed drev paa vor Herres Sag. Hvor laa han

ikke ofte hele Timer paa sine Knæ og bad for vort forfaldne Zion i Enrum, der og skete ellers hver Morgen og Aften i hans Bedestund, hvortil han samlede sig med Børn og Tyende. Der var intet, der kunde mere fortryde ham, end naar han fornam en og anden deri var forfømmelig, og lod fordre nøje Regnskab, hvad Aarsagen kunde være til en og andens Udeblivelse, og sagde: De, der ej har Lyst at tjene Gud, vil jeg i Sandhed ej have i min Tjeneste. Gud bevare os, saadanne bør jeg ej at taale i min Hus.

Han havde en besynderlig Naade af Gud til at trøste de bedrøvede; hans kjærlige Tiltale og søde Ord kunde ret tilfredsstille dem, det var for dem som en qvægende Balsam, de ansaa ham som Børn en Fader, og derfor og i Fortrolighed handlede med ham og fordrog ham deres Hjærter Anliggender; han glemte ej heller at vise dem hen igjen fra sig til sin og deres himmelske Fader, hvor Hjælpen var at faa og finde.

Han var en af vort Lands store Catecheter, og besad deri den allerstørste Force, saa faa var deri hans Mester i Tydelighed, Grundighed og Opbyggelse; derfor bleve de og flittig bivaanede af gamle og unge i St. Nicolai Kirke fra halv 1 til 2 om Søndagen imellem Højmesse og Aftensang, da han repeterede sine Prædikener, der¹⁾ og continuerede, indtil hans Kræfter toge af, og derfor maatte overlade det til sine Catecheter. Den ene vilde hellere betro ham sine Børn end den anden til Undervisning og Præparation til Confirmation; de saa', han tracterede denne saa vigtige Sag med største Alvorlighed og besynderlig Vindskibelighed, saa længe han kunde, saa at, som han i Begyndelsen af sit Embeds Tiltrædelse ved St. Nicolai Menighed havde den mindste Del, fik og beholdt bestandig siden den allerstørste. Den Bevægelse, der fandtes ved de unge, naar han confirmerede dem, og de

¹⁾ o: Catechisationerne.

mange Forpligtelser, han tog af dem om deres Daabspagts Holdelse, der rørte endog de gamles Hjærter, er tilforn bleven meldt noget om, og hele Kjøbenhavn kan være et levende Vidne derom fremdeles. Af og til lod han enhver især af de unge kalde for sig i Enrum for ret at udforske deres Hjærters Tilstand og Beskaffenhed, og at foreholde dem den Synd og Last, de efter deres naturlige Complexion var mest hengivne til, som de vel havde at vogte sig for, at Satan ej dermed skulde søge at holde dem fangen efter sin Villie; hvor mange Farer de vare underkastede. O hvor formanede han dem ikke med Graad, tog de allerstærkeste Forpligtelser af [dem], hvorved deres Hjærter var saa rørte, at de med Suk og Graad kom ud tilbage fra ham.

Han var en fortræffelig Exeget og besad et stort Naadepund i at fortolke og udlægge Skriften, hvorom hans Forklaringer over Pauli Epistler kan være Vidne, item Apostlen Johannes's, dem han har forklaret ej alene for sin Menighed i Bedsted, men endog de fleste af dem igjen i St. Nicolai Kirke, saa vel om Fredagen som om Søndagen, da han confererede og sammenparrede Texterne med hinanden. En anseelig Theolog sagde derfor om ham engang: Der Pastor Brorson hat recht einen Geist des Apostels Pauli. Han skrev gjerne alle sine Prædikener og det med egen Haand, og hvem der har vidst, hvor bestandig han var overvældet af Forretninger, maa forundre sig over, hvor han har kunnet overkomme at sammenskrive saa meget, og det saa net og ordentlig; hvilken Samling han nogle Dage før sin Død overantvordede en af sine Sønner, da han ikke vilde, at den skulde komme i fremmede Hænder.

Han var en flittig, en andægtig og alvorlig Beder, hvorom tilforn noget er anført; han formanede og alle til dette fornøjelige Arbejde; hans daglige Omgang i Bønnen med Gud var ham en sød Fornøjelse; den var altid gjennemtrængende, fuld af Tillid og Fortrolighed; alt hvad

han foretog sig, begyndtes med Bøn og Guds Paakaldelse, der paa samme Maade og blev sluttet. Han fandt en særdeles Behag i hans Hr. Broders Salmer, kaldet Troens rare Klenodie; den Bog fulgte ham allevegne; endog naar han rejste, sang han Salmer af den, og brugte den ved alle Lejligheder.

Man saa' ham næsten aldrig alene uden med sammenfoldede Hænder, snart med opløftede Øjne mod Himlen, snart med tillukte. De Taarer, der da nedtrillede paa hans Kinder, vare levende Vidner om hans Hjertes alvorlige Samtale med Gud, og saadant forrettede han endog naar og hvor han rejste; tit brød [han] ud og talte om Guds store Godhed og forunderlige Føring med sig og sine, og sagde: hvem der dog ret kunde takke vor Herre, som er saa god imod os; o den trofaste Gud, som er saa trofast, o lad os være tro i at tjene og elske ham.

Hvor flittig og arbejdsom en Mand han var, ses tydelig af det, der allerede er anført, og var i Kjøbenhavn for alle en bekjendt Sag. Han gik sildig i Seng om Aftenen og var den første oppe igjen om Morgenens, saa længe han havde sin Helbred; opvakte dem alle i sin Gaard, sagde: Børn op, Morgenstund har Guld i Mund! Hvor kan I være saa søvnige, op til at bede og tage fat paa eders Arbejde, enhver i sit! Fra 6 til 7 var hans Bedestund om Morgenens, og fra 7 til 8 om Aftenens. Han var en Hader af al Magelighed, var alle Tider paa Færde før alle andre, vilde ikke, nogen maatte bie efter ham; skulde han til syge eller i andre Forretninger, og Vognen ikke saa hastig kunde blive forspændt, som han vilde, gik han til Fods; ja han tit gav sig ikke Tid til at spise; hans Tid var ham saa knap, at han som oftest satte hans Uhrværk ved Siden af sit Tallerken, paa det at han ej for længe skulde sidde til Bords, og tit gik han bort midt under Maaltidet. Hvem der kom og vilde tale med ham, gik han strax ud til, han maatte have aldrig saa

travlt, endog naar han spiste. Kunde da en og anden sige: det haster intet, lad dem bie lidt, De bør jo have Ro, saa længe De spiser, svarede han: Jeg vil ingen have skal vente efter mig, jeg er Menighedens Tjener og ikke Herre.

Han var en forsøgt Mand i vor Herres Veje og kunde forunderlig finde sig i alle Ting. Hans hele Liv var en Kjæde af Medgang og Modgang, Vel- og Vestand, aldrig for glad ved det ene og forsagt ved det andet, altid fornøjet og veltilfreds. Han sagde ofte: hvor viselig kan vor Herre temperere, han blander altid for mig det sure med det søde og det søde med det sure, og veed I hvorfor? derfor, fordi jeg ej maa forglemme ham, men altid holde mig nær til ham; han vil altid drage vore Hjærter efter sig og til sig, han vil, vi ret skal se og skønne paa, hvor vel han mener det med os.

I Taalmodighed var han et stort Exempel, han kunde taale sine Fjenders Grovhed og Falskhed, og med en forunderlig Beskedenhed og Høflighed begegne dem; man skulde aldrig høre, han talte ilde om dem, langt mindre sætte ondt for dem; han havde ret Jesu Sind, ønske og unde dem godt, som undte ham og hans ilde, saa han efter Pauli Raad vidste at samle gloende Kul paa deres Hoveder. De, der vidste en og anden Omstændighed, kunde ikke andet end admirere ham, der er endog sket af dem, som har sat ham paa Prøve. Naar nogen fortalte ham om en og anden Calumnie, der undertiden var saa grov, [at] man maatte le ved at høre den, svarede han: ikke andet, lad dem snakke, Løgn bliver nok Løgn, det maa man ej lægge paa Hjærte, hvad er der ikke sagt om vor Frelser, kunde han ej gaa fri, hvi skulde da jeg; har de kaldet Herren Beelzebub etc., sligt rører mig ej. Gud være æret for en god Samvittighed, saa jeg tør se enhver under Øjne, og det frit.

Han var i Omgang en kjærlig og beleven Mand, munter, mild og venlig, saa Jesu Kjærlighed skinnede

ham ud af Øjnene, saa var han mod alle og hos alle, men derhos meget forsigtig, thi han vidste, alles Øjne vare henvendte paa ham, mens hans Øjne vare igjen altid henvendte paa sin Jesu, der var sat ham til et Exempel, i hvis Fodspor han traadte. Han var tillige en alvorlig Mand, og saa' ikke mildt, naar han hørte og saa' det, som ikke var overensstemmende med Guds Villie; han var da ikke bange for at sige sin Mening og kerede sig ikke efter, at Folk derover blev stødt; han kunde og ret beskedentlig bringe dem det ved; han var og en Mand, der vidste at tale og at tie til rette Tid, saa han deri var ret en Mester.

Han var en grundærlig Mand, det vidste alle, derfor blev han gjerne af de fleste nævnet: den ærlige Hr. Brorson, der og er en Titel, som overgaar alle Verdens Charakterer. Han var en reel lærd Mand, og i sine Ting en fast og sat Mand, han var en vældig Forfægter af den sande og rene Lærdom.

Han var ret en ydmyg Mand, der og var en Zirat for hans Stand; Ydmyghed saaes i hans Miner og Fagter, Ord og Væsen; han var en stor Hader af stolte Folk især gejstlige, og sagde tit: føj, hvor maa de skamme dem for Gud og al Verden, hvem skulde sige, at de vare Jesu Tjenere, om ej Habiten var der, den de ej er værd. Han formanede sine Børn altid til Ydmyghed, sagde: de hovmodige løber med Panden mod Døren, Gud straffer dem med Blindhed etc. Ydmyghed er Gud behagelig, yndig for retsindige, det stolte Sind kan Gud ej taale etc. Ved Ydmyghed er jeg og mine komne Verden igjennem. Han var derfor og af høje og lave, lærde og læge en æret og elsket Mand, en agtet og antagen Mand, og særdeles højt æstimeret af begge sine Biskopper, Hersleb og Harboe, af hvilke den første døde nogle faa Dage efter ham.

Han var en stor Mester i at afmale den korsfæstede Herre Jesum og levende at forestille ham i hans særdeles grundige og opbyggelige Passions-Prædikener, der havde

alles Bifald, hvorover Folk af begge Kjøen strømmede til Kirkerne, hvor hans Tour faldt at prædike i Fasten. Deres Højærværdigheder forsømte ej gjerne da at høre ham, thi de fandt en synderlig Behag i hans opvækkelige og opmuntrende Gaver. I sin korsfæstede Frelser var hans ganske Liv, i hans Lidelse fandt hans Sjæl en stor Trøst og Vederqvægelse. Jesu Blods Kraft var hans Styrke, og hans Retfærdighed sin rette Prydelse, han nedlagde og sluttede og sit tro Arbejde hos sin Jesu paa Golgatha, og med et svagt og udtæret Legem holdt sin sidste Prædiken i vor Frue Kirke Onsdagen over de Ord: Nu herefter skal I se Menneskens Søn hos Majestætens højre Haand etc. Han stod da der som rejsefærdig og lavede sig til sin Himmel-Rejse, glædede sig ved nu snart at være iblandt dem, der skulde se ham i sin Herlighed, hvorom han meldede til Slutning af sin Prædiken, og at hans Tid ej her var længe, der og kunde ses paa hans svage Legeme; thi han saa' ud som den, der allerede var død. O hvor formanede den kjærlige Apostel, der var ret en Johannes, til Afsked sine Tilhørere, hvor sukkede han ikke med Bruden: Kom snart Herre Jesu! Hvor raabte han ikke med et glad Hjærte i Troens Frimodighed: Nu herefter, Herre Jesu, skal jeg se dig, du Menneskens Søn, sidde hos Majestætens højre Haand, hvorpaa han rejste hjem og døde 14 Dage derefter. Hans sidste ommeldte Prædiken blev funden efter hans Død indlagt i sin kjære Bibel.

Man kan sige om ham med Sandhed, at han døde i sit Embede og Kald; han vilde ikke spare sig, og ingen Persvasioner kunde overtale ham dertil, endskjønt han i det sidste Aar, han levede, ej havde nogen Helbreds-Time, endog han tit sagde: Nu kunde jeg nok holde Helligaften, nu burde jeg have Afsked; jeg er udmattet og udarbejdet, jeg orker næsten ej mere, nu kan andre prædike, min Tid er forbi, lad dem og nu prædike, som de agte at forsvare det for Guds strenge Dom; o, hvor trænger

jeg til Hvile! Og den Hvile forundte Høstens Herre ham og Natten imellem af 30. og 31. Martii 1757 ¹⁾.

Sal. Biskop Herslebs besynderlige Affection for ham varede indtil hans Dødsdag. Der han hørte, Hr. Brorson var syg til Døden, lod han flittig høre [til] ham, endog da han selv laa for Evighedens Port. Han spurgte hver Dag sin elskværdige Datter, Fru Bispinde Harboe, der og var en stor Elsker af Hr. Brorson: Er der hørt til Hr. Brorson, hvordan mon det er med ham? og det endog efter Hr. Brorson var død, som de i hans Omstændigheder ej turde sige ham, thi han elskede ham saare oprigtig og hjærtelig. Og da han fik ingen Efterretning, sagde han: hvordan er det fat, kan jeg ej faa at vide, hvordan det er med Brorson, blev der ej spurgt til ham? Da Hr. Biskop Harboe til sidst maatte svare, og for ej at svare ham ved den Tidende, han skjøttede ikke om at høre: Nu har Doctoren overgivet ham som den, der ingen Livs Haab er mere om, svarede den sal. Biskop dertil: Nu jeg mærker nok, Hr. Brorson er død. Herre Gud! saa har Gud da og nu kaldet denne sin tro Tjener til sig. Det er ellers remarquable, at da sal. Biskop Hersleb for 15 Aar siden var af en tærende Feber heftig angreben og næsten uden Livshaab, lod han en Onsdag i Fasten i vor Frue Kirke bede for sig, just da Hr. Brorson skulde prædike, der og skete af ham med den største Alvorlighed, hvorved hele Menigheden blev sat i en heftig Bevægelse. Iblandt andet bad han for denne store Mand, om Gud ej vilde lægge endnu 15 Aar til hans Alder, der og skete, og var just de 15 Aar forbi, da Hr. Brorson holdt sin sidste Prædiken sammesteds, som oven er anført, da sal. Biskoppen og var i Kirken. Ved Udgangen af Kirken hilse de hverandre, Brorson var da meget skrøbelig, men Hersleb frisk, 14 Dage derefter himlede den første, og den anden 19 Dage, saa at Brorson, der

¹⁾ I Haandskr. staar underligt nok 1758.

ligesom sagde sin Biskop Farvel ved en Hilsen i vor Frue Kirke, var gaaet for i Vejen igjen i Glæden at kunde der tage imod ham og byde ham Velkommen i den højestes Tempel.

Ao. 1739 opfyldte Hr. Brorson det Løfte, han havde givet sin Menighed i Bedsted, om at besøge dem, da han rejste til Holsten¹⁾ for at besøge der alle sine Venner, og magede det saa, at han just en Søndag kunde være i Bedsted, der forarsagede en besynderlig Glæde blandt alle der; alle vilde se ham, alle vilde tale med ham, og endeligen lod han sig overtale til at holde for dem i Præstegaarden en Opbyggelsestale, da det overalt var proppet og stoppet, og de, Gaarden ej kunde rumme, stod udenfor i Haven, der (!) aabnede Vindverne for at høre ham. Den Bevægelse, der overalt herved skete, var kjendelig af de mange Taarer, der ved den Lejlighed blev udøst. Han endte sin Tale med Formaning og alvorlig Bøn, og derpaa fortsatte sin Rejse videre.

Ao. 1739 blev hans anden Søn, Christian Brorson, Laqvej hos hendes Kongl. Højhed Prinsesse Lovise.

Ao. 1740 døde hans ældste Datter, Jfr. Catharina Margaretha Brorson, just Christi Himmelfartsdag om Morgen, da han stod færdig for at gaa i Kirke. Han stod hos hende i sin Dødsangst og bad med hende og selv tillukte hendes Øjne. Hvor nær dette Dødsfald gik ham til Hjærte var kjendelig af hans Prædiken, som han holdt med et ret vemodigt Hjærte, der bevægede den største Del til at græde; til Slutning i sin Prædiken raabte han: Er her nogen, som har Lyst til at følges med mig til Himlen? Hvo vil gjøre mig Selskab? Jeg gaar til Himlen hvor jeg gaar, frimodig da mit Hjærte etc.

Ao. 1741 havde han den Fornøjelse, at Hs. Majestæt kaldte hans ældste Søn, Broder Brorson, til at være Catechet ved St. Nicolai Kirke.

¹⁾ 3: Sønderjylland.

Ao. 1742 faldt han i en hidsig Feber, der nær havde overvundet ham. Hans naadige Konge var og dette kommen for Øren, der og lod se her den største Naade i at erkyndige sig om hans Tilstand og lod ham ved Hr. Ober-Hofprædikant Bluhme sige, at han bad om hans Liv til Gud og hjærtelig ønskede, om det maatte behage Herren at beholde ham. Ved samme Lejlighed lod og hans store Patronesser se deres Bevaagenhed imod ham, Fru Conferenceraadinde Brandt og Fru Justitsraadinde Hendrichsen, der hver tilsendte ham paa egen Bekostning deres Doctores, de berømmelige Mænd Hr. Justitsraad von Aspern og Hr. Professor Friis, der gjorde dem al mulig Flid for hans Restitution, tillige med sal. Doctor Pechel, saa at, omendskjønt alle Ting tegnede til Undergang, gav Gud dem Visdom og Naade til at bruge de Midler, der denne Gang reddede ham fra Døden. Det vilde blive alt for vidtløftig at opregne andres Affection imod ham og de mange Prøver, der gaves paa Kjærlighed og Estime for ham.

Ao. 1744 giftede han sin ældste Datter, Jomfru Anna Christine Brorson, til Sognepræsten Hr. Peder Agerbeck ved Slaglille og Bjernede Menigheder, som Ao. 1745 i December blev forflyttet til Snesere Menighed i Baarse Herred paa Vordingborg Amt.

Samme Aar, 1744, blev hans 3die Søn, Johannes Brorson, kaldet til at være Catechet ved St. Nicolai Menighed og succederede sin ældste Broder Hr. B. B., som var af sin Hr. Farbroder, Hr. Biskop Brorson i Aalborg, kaldet til Sognepræst ved Hundstrup og Østerild Menigheder i Thy under Aalborg Stift.

Samme Aar blev hans anden Søn, Christian Brorson, Overtoldbetjent ved Bergens Toldsted i Norge og gift med Raadmand Ries's Datter fra Ribe, med hvilken han avlede 2 Døtre, der endnu begge ere i Live.

Ao. 1748 blev hans 4de Søn, Oluf Adolph, kaldet til at være Catechet ved Holmens Kirke den 9. Aug. af

Friderico Quinto, der siden giftede sig med Provst Windings Datter Mette Maria, af hvilket Ægteskab er 2 Døtre, Barbara Agnetha og Samme Aar in Majo giftede han sin 3die Datter, Agnetha Catharina Brorson, bort til Hr. Martinus Thye, Sognepræst til Ondløse og Syndersted Menigheder i Mehrløse Herred her i Sjællands Stift, af hvilket Ægteskab lever 2 Sønner: Johan Schak, Matthias, og en Datter, Anna Barbara Charlotte.

Ao. 1750 først i Aaret havde han og den Fornøjelse, at Kongen beskikkede hans 5te Søn, Johan Peter Brorson, til anden Catechet ved St. Nicolai Menighed; men hans Glæde var da allerede blandet med Bedrøvelse, i det at hans dydige og ejefromme Kjæreste var bleven syg og sengeliggende for ham, der og varede til d. 27de Aprilis, da hun i Herren hensov. Dette var ham et ret Hjærtetød; thi alle hans Børn mistede ej i hende alene en mageløs Moder, men han en trofast, en kjærlig, en redelig, en ydmyg og gudhengiven Ægtemage, der var sindet med ham i at tjene vor Herre. Hun var et særdeles Fromheds Exempel, og det var ret hendes Sag at være Gud og hendes Mand behagelig. Hun var en alvorlig Christinde, en ægte Jesu Brud. Hun havde ret lært af hendes christelige Mand at holde sig nær til Gud i Bønnen, havde dagligen sine visse Bedetimer, og det især naar hendes Mand om Eftermiddagen besøgte de syge, og paa det ingen skulde hindre hende i sin Andagt, lukte hun til for sig, at ingen maatte komme ind, der og var en bekjendt [Sag] for alle Husets Folk, da imidlertid heller ingen dristede sig til at gaa til Døren. Hendes Sind var altid henvendt til Evigheden, om den talte hun gjerne og ofte. Hendes Børn elskede hun højt, og for dem havde mange Bekymringer, og især for deres evige Velfærds Befordring. En af de Ting, hun udbad sig hos Gud, var dette, at hun ej maatte blive Enke og opleve sin kjære Mands Død, og dette var altid hende det tungeste i Sindet. Vor Herre lærte hende og, at hun skulde lade ham raade, sørge og

forsørge, sætte alting i hans Haand og overlade sig til hans vise Direction og Forsyn.

I denne Sygdom havde den alvise denne sin Discipelinde ret i Skole, og lærte hende at fornægte sig selv og alle Ting. Hun var ofte i de tungeste Omstændigheder, snart paa Legemets Vegne ved de mangfoldige heftige Paroxysmer, som Svagheden førte med sig, saa hun tit syntes at være Døden meget nær, snart paa Sjælens Vegne ved mange Ængstelser, der rejste sig af Mangel paa Forsikring nok om Guds Naade, hvorover hendes kjære Mand næsten Nat og Dag maatte være hos hende, og de fleste Nætter ej fik Ro. Snart bad han for hende, snart sang med hende, og snart med at prædike opmuntrede hende efter hendes Sjæls Beskaffenhed, hvorved hun og fandt sig i sit Hjærte tit saa trøstet og vederqvæget, at hendes Læber vidnede derom med Lov og Pris til Gud for hans Naades Sødhed, som han lod hende føle i sit Hjærte. Hun talte ofte med sine Børn om Verdens Forfængelighed og formanede dem til at agte dette jordiske ringe, vel vogte dem for ej at blive indtagne af denne Verdens Væsen, hvor snart Tiden omskiftedes med Evigheden, hvor godt det dog var at være et Guds Barn og følge Jesum efter i Ydmyghed og Sagtmodighed; hvad det dog maatte være tungt at miste sine Børn og med Glæde ej have Haab om at møde dem i den anden Verden. Derom talte hun og med dem i sin Sygdom, og ved en vis Lejlighed sagde: O, hvad vil det være mig tungt, om nogen skulde savnes der; jeg er saa bange, at nogen af Eder skulde gaa fortabt ved at lade Eder forføre af de onde og komme for dybt ind i Verden. Af den Grund ønskede hun helst, at hendes Sønner vilde opofre dem til at tjene Gud i den gejstlige Stand, da hun mente, de da ej fik og havde saa megen Lejlighed til at blive forførte saa let, som ellers i de andre Stænder, der vare flere Farligheder underkastede. Derfor tog hun paa sin Sygeseng Løfte af en af sine Sønner, som havde ladet sig forstaa med, at

han ej havde i Sinde at blive ved Theologien, om at han alene dertil skulde applicere sig, hvilket hun vilde anse af ham som et ret Bevis paa sønlig Lydighed og Kjærlighed mod hans Moder. Og da han besvarede samme Begjæring, at det var hans Pligt i alle mulige Ting at tjene og adlyde hende, saa skulde det og ske herudi, om Herren har Lyst til mig, og det kan være til hans Ære, blev hun saa glad derover, at hun sagde: Jeg havde ej tænkt, at du var saa villig til at opfylde [min] Begjæring, nu kan jeg og heraf se, hvor sønlig du elsker mig, hvorfor og vor Herre skal dobbelt velsigne dig. Hun var en bitter Fjende af Usamdrægtighed og sagde derfor til sine Børn, naar hun hørte fortælle om slige: Hvor slemt lader det dog, naar Folk ej kan forliges, især Venner og Slægtninge; vogter Eder derfor, lærer af Eders Fader og hans Brødre ret at elske hinanden; kan I ej se, hvor de ligner vor Herre. Det var en af hendes alvorlige Formaninger i hendes sidste Svaghed: O Børn lille elsker hverandre. Hun var en flittig Bibellæser og en stor Elsker af sal. Doctor Johan Arendts Skrifter. Det var hende en besynderlig Fornøjelse at høre Guds Ord, og derfor aldrig blev hjemme af Kirken uden højfornøden Aarsag. Hun anhørte enhver Prædiken med en besynderlig Andagt og Devotion og det under Bøn og Guds Paakaldelse.

Hendes Adfærd og ganske Væsen vidnede om en grundig Ydmyghed. Det var hende en Pine at være i Selskab med verdsligsindede Gemytter. Det krænkede hende at høre forfængelig Tale, og [hun] var glad, naar hun var sluppen vel ud fra saadanne, som deri søgte deres Fornøjelse og Tidsfordriv.

Hun var en stor Hader af al Slags Spil og formanede sine Børn vel at vogte sig for sligt; thi Tiden burde til vigtigere Ting anvendes. Hun sagde derfor ofte: jeg vil lige saa gjerne se Satan som en Spiller; jeg har ret en Væmmelse endog bare ved at se Kort; gid Folk vilde være halv saa ivrige og flittige [i] at blade i Bibelen eller

andre gudelige Bøger, som i dem. Bagtalere ansaa hun for levende Djævla, og for Bærme af Mennesker agtede hun alle de, der vilde tale ilde om deres Næste. Hun forundrede sig over, hvordan nogen kunde forneje sig ved at høre saadanne. Hun var ikke for at bagtale nogen, heller aldrig fortalte [hun] sig; thi hun tav gjerne og lod andre tale, sagde: det er bedre at tie stille, end at tale ilde.

En af de Ting, hun agtede for sine største Lyksaligheder og Guds store Velgjerninger mod hende, var, at Gud havde givet hende en from og himmelsindet Mand. Hun skjønnede derpaa med Taknemmelighed, sagde ofte: O hvad har Gud deri og været mig god; endog i sin Sygdom tit igjentog disse Ord: Jesus velsigne min kjære Mand for hver Stund, jeg har været hos ham; o han har været saa god imod mig, og hvor har han ikke i den Sygdom haft det tungt for min Skyld baade ved Nat og Dag; hvor havde det vel set ud, om han ej saa ofte var kommen mig til Hjælp med Bønnen og Guds Ord.

Det behagede vor Herre nu og da at sætte hendes Tro paa Prøve som fordum den cananæiske Qvindes, men hun havde lært af hendes og Jacobs Exempler, saa og af egen Erfaring, at man ikke maa give sig tabt, omendskjønt Kampen end aldrig er saa haard, men være desto forsigtigere og alvorligere i Striden, og ej at give tabt, førend hun fik Sejr. Derfor tilraabte hun ofte sin Frelser: ak min Jesu! du veed, hvor ofte jeg har kjæmpet i Bønnen med dig, vil du nu forlade mig, jeg slipper dig dog ikke, førend du velsigner mig.

At have og eje Jesum med sin dyrebare Fortjeneste var ret hendes Hovedsag, hun var sindet som Asaph: Herre, naar jeg haver dig, saa skjøtter jeg hverken om Himmel eller Jord etc., Psalm. 73. Verden med sin opsvulmende Ære agtede hun for Skarn og Skade, og derom vidnede hun og i sit daglige Mundheld, naar nogen vilde gjøre noget af sliig Forfængelighed: Verdens Ære regner

jeg ikke ved det Støv, jeg triner paa. Hun underkastede sin Villie Guds. Naar nogen vilde tale med hende om, hvor tungt det vilde falde hendes Mand og Børn at savne hende engang, svarede hun dem: I Jesu Navn vil jeg gjerne sove hen; jeg er stille i Jesu Favn; vi forestiller os det tungt, men det er dog saa let. I Jesu Navn, som Herren vil, saa vil jeg. O! hvilken Herlighed, jeg higer og higer efter den. Hvorpaa hun udbrod med adskillige Vers af den tyske Salme: O wie seelig seid ihr etc. Vers 5, og: Wer wolte denn nicht gerne sterben, und den Himmel für die Welt ererben? Wer wolte hier bleiben, sich den Jammer länger lassen treiben. Komm o Christe! Komm etc. Herpaa istemmede hendes Mand med hende: Jeg er nu glad og meget fro, min Frelser er a og o, Begyndelse og Ende etc. Lyst til dig mit Hjærte monne trænge.

Naar hun saa' hendes Børn at sørge og græde over, at det lakkede ad Enden med hende, søgte hun at trøste dem: O lille Børn! jeg holder saa meget af Eder; det gjør mig vel ondt, at jeg skal skilles fra eder, men I skal snart komme til mig i Herlighed, der skal vi se hverandre, der skal jeg tage imod eder i Herlighed; o hvor herligt, herligt, herligt vil det der være! Hvad vil det være herligt at komme derhen, hjem til vor Herre. Og derpaa opmuntrede sig selv med følgende Vers: Auf, auf mein Geist, ermüde nicht, dich durch die Macht der Finsterniss zu reissen; was sorgst du, dass dirs an Kraft gebricht? Bedenke was für Kraft uns Gott verheissen. Wie gut wird sichs doch nach der Arbeit ruhn, wie wohl wirds thun, wie wohl wirds thun; som ofte af hende blev igjengagen, og derpaa bad hun, at den Salme af Troens rare Klenodie maatte sjunges med hende: Ak maatte hun sin Jesum skue, min Sjæl, saa meget som den gad etc.

Nogen Tid før hendes salige Endeligt tog hun under mange Taarer Afsked med sin fromme Mand, takkede og velsignede ham for al hans Kjærlighed imod hende, og

befalede ham og deres Børn Gud. Hvilket han med et ømt Hjærte besvarede og betakkede sig for hendes Fromhed imod ham og hans, og bad, at Gud i al Evighed vilde være hendes rige Belønner, trøstede hende med, at han og hans Børn vilde stræbe efter om en kort Tid at møde hende i Glæden, og der hjælpe hverandre at prise Guds store Miskundhed imod dem.

Bøn og Sang alternerede hun med, til Maalet forgik hende, saa denne Jesu Brud holdt sig bestandig rejsefærdig og ventede kun paa at høre Brudgommens Røst. Hvor inderlige var ikke hendes Sukke: Erbarme dich! Erbarme dich, o! mein Erbarmen, über mich! Hvor stor hendes Lyst: Kom mine Ære, kom min Lyst, kom og kryst mig nu til dit blodige Brøst, det er al min Ønskes Mening, at jeg maa med dig staa i sand Forening. Hvor hjærtelig hendes Forlængsel fra Trængsel: Herre Jesu, hjælp mig og tag mig til dig. Herr Jesu! dir leb ich, Herr Jesu! dir sterb ich. Herr Jesu! dein bin ich tod und lebendig, mach Du mich gerecht und ewig seelig! Hvilket hun ofte igjentog.

Nu Herren han hørte og bønørte og denne sin kurrende Turteldue, og indtog hende i sin himmelske Ark Mandagen d. 27. April, Kl. 2 om Eftermiddagen, da hun fyldte sit 47de Aar paa 4 Uger nær, og havde levet i Ægteskab med sin kjære Mand 27 Aar, 6 Maaneder og 3 Dage.

(NB. nogle Dage før hun døde sagde hun til sin ældste Søn: 2 Ting kommer mig vist for, det ene er, at jeg i denne Sygdom ej gaar derfra, og at du bliver Præst enten i Stenmagle eller ved en anden Lejlighed, som Tiden vil vise, og disse 2 Ting faldt og ind).

Dette Dødsfald saarede ej alene hendes Mand og Børn paa det ømmeste, men endog alle hendes paa-rørende, ja endog fremmede, blandt hvilke hun for sin Dyd og Fromhed var agtet og æret. Mandag, d. 4. Maj, Kl. 7 om Morgenen, blev hun derpaa med mange Taarer

ledsaget til sit Sovekammer i St. Nicolai Kirke under en Trauer-Musiqve, der var ordineret af hendes Mand, og nedsat i en aaben Begravelse i Choret lige for Alteret. Samme Musiqve lod man siden og opføre over ham selv ved hans Bisættelse i samme Kirke. Til Æreminde lod han følgende Inscription sætte paa hendes Ligkiste: Sov sødt min Barbara Agnetha etc. etc.

(Her kan nu indføres Sørge-Musiqven, Johan Peters, Hr. Albechs og fleres Vers, som er udkommen om hende etc.).

Saa tungt, som Herren nu gjorde det for Hr. Brorson og hans Familie ved saa kjær en Ægtemages Forlis, saa søgte han ved Guds Naade at skikke sig deri og sagde ofte: Hvad vor Herre gjør, er vel gjort; i hvor tungt det end falder, saa skal du tænke og stadig tro, i hvad der møder os: han saarer og læger, den fromme Gud; har vor Herre nu i dette Stykke behaget at blande min Kalk med det sure, saa veed jeg, han efter sin Sædvane imod mig i andre Henseender skal forsøde det igjen, som han og samme Aar erfarede, idet han den 11. Septbr. samme Aar blev glædet med, at hans 3die Søn og ældste af sin sal. Hustru, Johannes Brorson, allernaadigst blev beskikket af Majestæten til at være Sognepræst ved Pedersborg og Kindertoft Menighed i Sjælland. Hans 4de Søn, Oluf Adolph Brorson, Catechet ved Holmens Kirke, kaldet af Hr. Oberstl. Molderup ved Vestervig Kloster d. 18 ejusdem at være Sognepræst til Hillerslev og Kaastrup Menigheder i Thyland under Aalborg Stift, og hans 6te Søn, Nicolaj Brorson, af Kongen d. 25 ejusdem beskikket til at være Catechet ved Nicolai Menighed i sin Broders Vacance. Disse lykkelige Hændelser ansaa han af Gud at være ham tildelt til sin Vederqvægelse og Trøst i sin store Sorg. Han glemte i Sandhed heller ikke at give Gud Ære, Lov og Taksigelse i Bøn og Sang, der var blandet med sine Taarer.

Ao. 1751 d. 17. Marti skred han til sit 3die Giftermaal og blev forlovet med afgangne Brygger Borrebyes Enke, Madame Charlotte Maria Vogetz. Hendes Fader havde ved den kongl. Fodgarde staaet som Capitain og [var] død fra hende i sin Barndom. Hun var allerførst bleven gift i sit 17de Aar med den gamle Sølvpop Hr. Poul Christian Schindeler, der havde staaet i Tjeneste under højlovlig Kong Christian d. 5te, Friderich den 4de og Christian den 6te, af hvilken sidste han for sin Alderdom blev naadigst aflagt med en god Pension. Dette Ægteskab varede i 25 Aar. Hendes priselige Opførsel, Omhu og Omgang med denne ærværdige Mand gjorde hende elsket og æret blandt alle. Hun viste ret Prøver af sit kjærlige og fromme Sindelag mod ham, og det lige indtil hans Dødsdag, der ofte med megen Berømmelse er bleven erindret af dem, som kjendte hende.

Et Par Aars Tid efter denne sal. Schindlers Død sad hun Enke, og derpaa anden Gang giftede sig med Brygger Borrebye, i hvilket Ægteskab hun og prisværdig forholdt sig, uagtet de mange tunge Omstændigheder, der i samme Tid løb ind for hende, vedvarende en 8 Aars Tid, og Ao. 1750 anden Gang blev Enke.

Derpaa indgik hun 3die Gang i Ægteskab med vores Hr. Nicolai Brorson, Sognepræst ved St. Nicolai Kirke, og holdt Bryllup med ham d. [12. Maj] Ao. 1751. Hun blev ægteviet til ham af Sognepræsten ved Hellig Geistes Kirke, Mag. Eilert Kaasbøll, der havde til Brudetext Davids Ord af Psalme . . . Du skal føre mig som af Ungdom etc., i hvilke han betragtede Guds forunderlige Veje og Føring med sine Børn, som han grundig og særdeles opbyggelig udførte. Udi Applicationen meldede han om Guds Føring fra Ungdommen af med Brudgommen, saavel som med Bruden, som han havde specielt lært at kjende udi sit forrige Ægteskab, og derfor iblandt andet sagde til hende: Jeg vil sige til Dem, som Boas til Ruth: Mit Folk veed, at du est en dydig Kvinde. Glædede sig ved, at hun ved

hans Haand i Dag skulde blive Ejer af hendes brave Hr. Brudgom, hvis gode Rygte var som en Nardus Salve udøst over den ganske Stad.

Hun takkede Gud ofte for dette Ægteskab; thi hun skjønnede ret paa, at hun var bleven en Ejer af en saa from og dydig Mand, og tit sagde derfor: Hvor lykkelig har ikke Gud gjort mig ved min ejegode Mand, Hr. Brorson. Hendes Kjærlighed til ham og Omhyggelighed for ham var stor; som hun strax endog før sit Bryllup lod se, da hun faldt i en Sygdom, ved at testamentere ham og hans Børn; og siden i hans Svaghed samme Aar, da han nogen Tid efter Bryllupet faldt i en hidsig Feber, saavel som saa længe hun levede med ham. Hun var ikke alene mageløs i Kjærlighed imod ham, men saa var hun og mod alle hans Børn, der ej i nogen Henseende kunde se, at de havde faaet Stedmoder; hun elskede dem saa højt, som om hun selv kunde have været deres naturlige Moder. Hun var en stor Elsker af Børn, endskjønt hun tilforn aldrig selv i sine forrige Ægteskaber havde været Ejer af nogen. Hun sagde ofte: Gud ske Lov, nu har Gud opfyldt mit Ønske og gjort mig rig paa mange Børn, det er mig en Glæde at have dem hos mig, og jeg gjør mig ret stor af, hvor jeg kommer, at jeg er bleven en Moder til dem.

[Ao. 1752 blev hans anden Søn, Christian Brorson, der forhen havde været Obertoldbetjent ved Bergens Toldsted i Norge og formedelst Toldforpagtningen var bleven Pensionist, af Kongen beskikket til at være Postmester i Hadersleben ¹⁾].

Først i September Maaned samme Aar tog hendes skrøbelige Helbred Overhaand, saa hun maatte ligge ved Sengen, der og varede til d. 14. Dec., da hun efter en 15 Ugers Svaghed og megen haard Kamp overleverede Gud sin Sjæl og saarede sin kjære Mand og Børn ved hendes saa hastige Bortgang fra dem. Hun tog før sin

¹⁾ Denne Notits er tilføjet i Randen.

dødelig Afgang en bevægelig Afsked med dem alle, der rørte alle omkringstaaende, og dermed velsignede dem og døde. Derpaa blev hun d. 21. Dec., som var Torsdagen før Jul, om Morgenen Kl. 7 bisat ved hans anden sal. Hustru i St. Nicolai Kirke. Hvor hjertesaaet Hr. Brorsons Hjærte var bleven ved hendes Forlis, vidner efterfølgende Vers, som han selv er Autor af, og ved hendes Lig lod uddele paa Begravelsens Dag. (Her kan samme indføres).

Ao. 1753, d. 30. Maj, døde den ham i Kjærlighed lignende Datter, Mad. Anna Christina Agerbeck, som han havde besøgt nogle faa Dage tilforn. Denne sørgelige Tidende fik han just Christi Himmelfartsdag d. 31. Maj at vide, da han skulde over at prædike. Hvor inderlig saaret han herved var bleven, kunde ses og høres den hele Prædiken igjennem. Hun efterlod sig 3 Børn, 2 Sønner, Christian Peter, Nicolaj, og en Datter, Barbara Agnetha. Den 7. Juni blev hun derpaa begravet i Choret i Snesere Kirke, og holdt Ligprædiken over hende af Hr. Laurits Terpager, Sognepræst til Mehrn og Provst i Baarse Herred.

Samme Aar indlod han sig i sit 4de og sidste Ægteskab med velædle og velbyrdige Hr. Commerceraad og Raadmand Foghs Jomfru Datter, Anna Fogh, og holdt Bryllup d. [19. Sept. 1753]. Han blev da anden Gang ægteviet af den brave Mag. Eilert Kaasbøll, som havde til Brudetext Pauli Ord . . . Annæmmer hverandre etc.

Ao. 1754 blev hans 5te Søn, Johan Peter Brorson, Catechet ved Sct. Nicolai Menighed i Kbhvn., af den storfyrstel. holstenske Gehejmeraad von Buchwald kaldet til at være Sognepræst til Døstrup Menighed i Lø Herred under Riber Stift, der siden blev gift med sal. Provst Wedels, hans Formands, Datter.

Ao. 1755 fristede han en ny Sorg, der var ham overmaade horrible, at hans ældste Søn, Hr. Broder Brorson, Sognepræst til Hundstrup og Østerild Menigheder i Thyland under Aalborg Stift, omskiftede Tiden med

Evigheden af en hectisk Svaghed Tirsdagen i Dimmelugen d. 25. Martii Kl. 6^{1/2} om Eftermiddagen. Han blev derpaa begravet d. 4. Aprilis i Hundstrup Kirke, og havde den Ære, at hans Promotor, Hr. Biskop Broder Brorson i Aalborg, ikke alene gelejdede ham til sit Hvilested i Hundstrup Kirke, men endog selv holdt Ligprædiken over ham; hans Ligtext var af Psalm. 116, 15 og Exordium Joh. 20, 13. Han var gift med Hr. Ginkelberghs Datter paa Linderumgaard, som var en Datterdatter af den fromme og sagtmodige Hr. Biskop Thestrup. Efter ham lever en Søn, Nicolai Christian, og en Datter, Anna Christina. Hans Enke lod siden ham til Ære et Epithaphium opføre (som her kan indføres). Hans Successor Hr. [H. T. Møller] giftede sig siden med hans dydige Enke, hvis Godhed og Kjærlighed imod sin sal. Mand af alle ej noksom kan berømmes. Dette Dødsfald gik hans Fader, Hr. Brorson, overmaade til Hjærte, saa man frygtede for, at han skulde tage sig det altfor nær. Hans Herrer Brødre, Biskopperne, søgte at opmuntre ham ved deres Trøstebreve, dem han tit læste med sine Taarer, og velsignede dem for deres kjærlige Medlidenhed.

Hr. Brorson begyndte nu alt efter Haanden at blive mere og mere skrøbelig, der tilsidst faldt ud til en Galdefeber, og tog rent Overhaand, hvorved hans Kræfter efter Haanden alt mere og mere tog af, og dog alligevel vilde han ikke aftage i at arbejde. Da han nu fornå, at det ej længe med ham saa kunde vedvare, uagtet alt, hvad han derimod brugte, besluttede han først i Aaret 1756 at ville rejse til Jylland, baade for til Slutning at besøge og tage Afsked med sine inderlig elskede Brødre, Slægtninge og Venner, saavel som for at forsøge, om denne Hvile fra Arbejde og Motion og Sindsfornøjelse ej kunde virke nogen Forandring i hans Natur. Og derpaa, endskjønt han var skrøbelig, tiltraadte sin Rejse med sin Kjæreste og 4de Datter, Christiana Sophia Brorson, fra Kbhvn. Tirsdagen den 29. Juni og kom til hans Børn i Ondløse

samme Aften, hvor han forblev til den 3. ejusdem, da han fortsatte sin Rejse videre derfra til hans Søn i Pedersborg, og opholdt sig hos ham til d. 6te, da han rejste til Bonderup ved Korsør, og laa hos hans store Velynder Hr. Schwenmann. Følgende Nat d. 7. gik han over det store Belt. I Fyn indlogerede han sig hos sin Kjærestes Fætter, Hr. Cancelliraad Fogh til og ankom d. 10. til hans Søn, Postmester i Hadersleben, hvor han forblev et Par Dages Tid. Derpaa rejste han videre til Agerskov, hvor hans Brødre fra Ribe og Aalborg allerede var ankommen for at tage imod ham, med flere af hans Svogre, Børn og paarørende. Men som hans Sygdom blev alt heftigere, maatte han forlade dem og rejste ad Tønder til for at consulere den berømmelige Doctor Medicinæ Fabricius, der og søgte at skaffe ham nogen Lindring, endskjønt han vel agtede det alt for at være forgjæves. Derfra rejste han til Trøjborg til hans Fætter, Hr. Cancelliraad Claussen, hvor Biskopperne igjen med andre paarørende mødte ham efter Aftale. Saa fornøjelig nu som denne Samling var dem alle, saa var dog kun Glæden halv ved Hr. Brorsons vedholdende Svaghed, der var smertelig for dem alle. Siden besøgte de deres Søster i Randrup, hvorfra de rejste til Døstrup, hvor hans Søn, Johan Peter, var Præst, til Brøns etc., og derfra landede de tilsidst i Ribe, hvor de glædede sig med hinanden til Slutning. Sygdommen var der saa heftig tilsidst, at der var kun lidet Haab for ham at komme levende tilbage. Imidlertid besluttede han sin Hjemrejse, ihvor slet han end befandt sig. Det var ham tungt at tage Afsked, hvorved der blev mere grædt end talt, saa den forrige Glæde ved Samlingen vilde Bedrøvelsen opluge. Det afficerede og Hr. Brorson, saa meget, at han ved sin Skilsmisse formedelst Sygdom og Kjærlighed var mere død end levende; hans Hr. Broder, Biskoppen i Aalborg, fulgtes med ham til Kolding og selv vaagede over ham en Nat, da der var næsten ingen Livs- haab for Øjne. Hvorfor Biskoppen aftalte med hans

Kjæreste og Datter hans Ligfærd, ifald han skulde dø for dem paa Rejsen. Biskoppen tog her da atter Afsked med med sin kjære Broder under bitter Bedrøvelse, som den han ikke kunde vente mere her i Verden at se og tale, og hver rejste da derpaa videre sin Vej. Det syntes at blive noget bedre igjen med Hr. Brorson, da han var bleven løsreven fra sine mageløs kjærlige Brødre. Fra Søndag den 8. Aug. til Tirsdag den 10. maatte han ligge paa det store Bælt af Mangel paa Vind, og endelig samme Dag Kl. 3 Eftermiddag landede paa Bonderup, hvor hans Børn fra Onsløse, Pedersborg, og de fra Hillerslev, som imidlertid her til Sjælland vare ankomne for at besøge og tale ham til Slutning. Han saa' ud, da han kom ind af Vognen, som den der var død, og sig selv aldeles ulig, og som han var meget mat af Rejsen, begjærede han at komme til Sengs, da hans Ben vare blevne noget opsvulmede paa Vandet, der siden fordelte sig ved Varmen, saa han paany blev noget oplivet; derpaa lod han sine Børn og Venner forsamle og forlangte, at der maatte holdes Bedestund, der og strax skete, hvortil han ordinerede Salmerne. Da man beklagede ham, at han saa længe maatte ligge paa Søen, svarede han: ja, det kunde jeg let finde mig i, thi det gjorde vor Herre, og alt, hvad han gjør, er vel. I hvor slet han var, saa var han dog i Sindet munter og venlig efter Sædvane i hans Ord og Væsen, søgte at skjule sin Nød, det meste han kunde, for ej at bedrøve nogen. D. 12. Aug. rejste han til sin Svoger, Hr. Justitsraad Fogh paa Krogerup, og derfra den 14. til Pedersborg, hvor han opholdt sig til d. 18., da han, endskjønt han var meget slet, rejste til Kbhvn., og havde i Følge med sig hans Børn fra Hillerslev. Siden maatte alle de andre her i Landet love ham at komme efter, der og skete i September Maaned, saa han talte og tog Afsked med hans ganske vidtløftige Familie i det sidste Aar, han levede, der og er noget ret remarquable. Han talte selv ofte derom og ansaa det som en stor Guds

Velgjerning; sagde: vor Herre har nok noget i Sinde med mig, det er dog noget forunderligt, jeg i Aar har oplevet, jeg har talt og set alle mine i Holsten, Jylland og Sjælland; o! hvad er det mig en Fornøjelse at tænke paa. Mine rare Brødre, de certerede med hinanden om, hvem af dem der kunde være mest kjærlig imod mig, de Stakler, min Svaghed tager de dem saa nær; mon Gud vil, vi tiere maa samles? det sker dog vel neppe. Ved hvilke Ord Taarerne nedtrillede ham paa Kinderne, sammenfoldede sine Hænder og gav sig til at bede sagte ved sig selv; siden sagde han: Hvad vil der blive en Glæde i Himlen, naar vi der evig samles, som han for Graad havde tungt ved at udføre. Hans Sind var altid i Evigheden, altid henvendt til Gud, altid bad og sukkede han til Gud, hvor han gik og stod, saa al hans Higen og Figen var kun hjemad til sit himmelske Fædreneland. Engang rejste han ned til en af Kirkeværgerne og forlangte at vide Fortegnelse paa de vacante Begravelser i Nicolai Kirke. Han sagde: naar man skal flytte, maa man være betænkt paa et nyt Hus og andre Værelser; jeg er af dem, der skal flytte herfra snart, og jeg vil gjerne vide, hvor mit Logement skal være. Sagen er den, jeg og mine sal. Hustruer vil staa i én Grav og derfor behøves et fuldkommen Gravsted. Der blev svaret: vi vil ej miste Dem, De kan endnu leve længere, derom vil vi ikke snakke; imidlertid kom der andet i Snak, og det forblev og derved. D. 23. Sept. forlod hans Børn ham og rejste hver til sit, hvilke han og ej saa' mere. Han fulgte dem til Vogns med sine Taarer og kunde intet tale for Graad, men slog alene af dem med Haanden og dermed sagde dem det sidste Farvel! Gud beviste ham endnu i dette Aars Slutning 2 Prøver af sin besynderlige Forsorg for hans Børn, i det at Kongen d. 5. November vocerede hans 6te Søn, Nicolai Brorson, der var Catechet ved St. Nicolai Kirke, til at være Sognepræst ved Branderup Menighed i Nørre-Rangstrup Herred under Riber Stift, og derpaa d. 9. Dec. beskikkede hans

7de og sidste Søn, Christian Gottlieb Brorson, til Catechet i hans Broders Vacance, der var ham en besynderlig Glæde.

(Som ovenfor er berørt, døde N. Brorson d. 30. Marts 1757. Hans sidste Hustru, Anna Fogh, der overlevede ham, døde d. 3. August 1764 i sit 71de Aar¹).

Tillæg.

I det Haandskrift, som her er benyttet, findes ogsaa en lille Samling af originale Breve og andre Stykker vedrørende N. Brorson, nemlig:

1.

Et latinsk Bindebrev, skrevet til ham i Anledning af hans Navnedag d. 6. Decbr. 1616 af hans Brødre, Broder og Hans Adolf Brorson. I dette Bindebrev alluderes ogsaa til, at N. Br. nys var bleven bundet ved tvende Baand, 1. til en Menighed (idet han var bleven Præst i Bedsted samme Aar), 2. til en Hustru²).

2.

Missionskollegiet til Hr. Nic. Brorson.

Wohlerwürdiger und Wohlgelahrter Herr Pastor!

Ew. Wohlerwürden geehrtes Schreiben vom 2ten hujus haben wir wohl erhalten. Ersehen daraus Dero wohl-

¹) Hdskr. Notits i Kall Rasmussens Exempl. af Worms Lexicon.

²) Nic. Brorson havde 24. Sept. 1716 ægtet Anne Christine Bruhn, Datter af Præsten Christian Bruhn i Løgumkloster. Hun døde 7. Juni 1721, efter at have født ham 4 Børn. Derpaa ægtede han 6. Okt. 1722 den ovenfor saa udførlig omtalte Barbara Agnete Hansen, Datter af Præsten Johannes Hansen i Humtrup (i Tønder Provsti) og Hustru Catharina Steenbek. Hun blev Moder til 12 Børn.

gemyntes Erbieten Uns in der anbefohlenen Absicht auf die Ausbreitung des Reichs Jesu Christi zu assistiren mit einer Arbeit, dergleichen allerdings in der Dänischen Sprache noch mangelt; und davon wir schon längst gewünscht dem Lande etwas wohlausgearbeitetes, nicht zu weitläufig doch zulängliches, mittheilen zu können. Wollen derhalben Ew. Wohlerwürden etwa über die ersten beiden Capitel Matthæi, über das 7de, 8te und 9te Cap. der Epistel an die Römer und die drey ersten Cap. der Offenbahrung St. Johannis Dero Elaboration, wie Sie meynen dass sie dem Drucke könnte übergeben werden, einsenden, so wird unter andern auch die Grösse des Buchs daraus zu ersehen seyn; Und wir werden nicht ermangeln Ew. WEw. unsere Meynung dardüber zu communiciren. Welches in geneigter Antwort wir Ew. Wohlerwürden freundlich haben melden wollen. Verharren

Ew. Wohlerwürden dienstwilligste

J. G. Holsten.

J. W. Schröder. J. Steenbuch.

Copenhagen d. 12. Octobr. 1726.

3.

Biskop Thura i Ribe til Hr. Nic. Brorson.

Vir Religiosissime

Amice et Frater in Ch. J. Dilectissime.

Omendskiønt Jeg ikke længe efter Paaske, dersom Gud giver Liv og Sundhed, formoder at komme ud i Sønden, troor Jeg dog, Jeg kommer til med Forset at unddrage mig at blive seedt af de 3de mine Elskelige Brødre og Broorsønner, Jeg som veed mig skyldig i at have begaaed imod dem det upriseligste stække, der optænkes kunde, med at paaføre dem midt i deres største Foor-trang et par graadige og slunkne Beester, at staa som Snyltegiester og æde fra deres eget Fæmon. Jeg sender nu nærværende Person at afhendte dennem og takker millioner gange for hvert straa,

de paa hvert et sted har nødt, og ydermeere erkiender mig høiest skyldig til at udviise imod de kiære gemøtter (der har i saa dyyr en tiid holded samme mine Hopper i Live) ald dend Beredvillighed og Tiæneste, der nogensinde kand blive i min evne, Jeg, som med at tilønske Ed. Velærværdighed, samt Ædle Kiæreste og yndelige Børn ald Lyksalighed og Velsignelse fra Himmelen, og at tilmelde Dem min Kones og min ærb. Respect og kierligst Helsen, forbliver til Døden

Eders Velærværdigheds

Tienstberedskyld. T. og Br. i Herren

L. Thura.

Ribe d. 2. Apr. 1727.

Udskrift: Velærværd. og meget Vellærde Hr. Nicolai Broorson, Sogne Præst for Bedsted Meenighed, dette venligen.
Beedsted.

4.

Extract af et Brev fra Etatsraad Schrøder i Kjøbenhavn (1734?).

Wie Hr. D. Koch dem Hr. Brodersen verbieten können Betstunden in seinem Hause zu halten, sehe ich nicht. Wer die Freyheit hat öffentlich zu lehren, dem ist es meinem Bedüncken nach auch in seinem Hause, zumahlen mit den Seinigen und denen ihme anvertrauten Zuhörern, zu thun vergönnet. Der Herr erbarme sich doch seiner Heerde, und wehre denen, die sich unterfangen das gute zu hindern.

5.

Grev Zinzendorff til Hr. Nic. Brorson.

Geliebter Bruder im Herrn.

So schwartz ich in Dennemarck bin, so unterstehe ich mich doch, an Sie zu schreiben, weil ich von Ihnen höre, das Sie ein gesegneter des Herrn sind. Ich habe von dem Herrn Prof. Reuss in iahren und tagen keine antwort auf etliche wichtige Dinge erhalten, daher ich Sie ersuche, Sich

etwa in Liebe darum an zu nehmen. 1° ist dem H. Baron Söhlenthal ein gross Paquet 1735 von mir gelassen. . . . , worunter unentbehrliche schrifften sind. 2do ist die Grönländische Sache nothwendig auf einen Fuss zu setzen, und leider weg es kan ich keine Resolution bekommen.

Ich sähe gern, dass alle diese obige Schrifften directe nach Berlin an mich übersannt würden, und was nicht mehr vorhanden mir nur gemeldet würde. 2) dass beigesante Schrift bei dem Missions-Collegio erwogen und mir einige Notiz darauff gegeben würde.

Ich befinde mich igt auf eine Zeit lang hier, und predige den Heiland hohen und niederen in Schmach und Freiheit. Mein Lintrup, mein gesegneter Br(uder), grüst hertzlich, und ich bin

Ihr treuer

Zinzendorff.

Berlin am 18. Febr. 1738.

Fällt was vor, da mein Bruder gern wüste, ob ich so oder so wäre, dächte, thäte, und es dächtete ihm Fragens werth, so solte er nie auf antwort warten dürffen, und die antwort soll einfältig und wahr seyn.

Udskrift: A Monsieur, Monsieur Nicolas Broersen, Predicateur de la Cour à Fridericsbourg.

6.

Kongebrev til Prof. Chr. Langemach Leth og Hr. Nic. Brorson.

Christian den Siette (osv.). Vor Naade tilforn. Da vi under 19de Maji indeværende Aar udi Anledning at imellem Præsterne paa Vort Land Amager, Jørgen Røbel og Christen Jensen, paa den eene og Skoleholderen paa Dragøe ved bemelte Amager, navnlig Rasmus Brun, paa den anden Side, var forefalden nogen Tvistighed angaaende at fornevnte Præster skal have villet removere Skoleholderen fra sit Embede, allernaadigst befalede, at I hafde for Eder at fremkalde bemelte Rasmus Brun og hannem udi begge Præsters

overværelse om hans forhold udi Lærdom og underviisning at examinere, med viidere samme Vores allernaadigste Befalings Tilhold; Og for Os nu allerunderdanigst er bleven andraget, at forskrevne imellem berørte Parter sig rejste Tvist og Dispute ved mindelig Foreening imellem dennem er bleven bielagt og endelig afgiort. Thi er hermed Vores allernaadigste Villie og Befaling, at den Eder i berørte maade anbefalede Commission og undersøgning hermed skal være ophævet. Dermed skeer Vor Villie. Befalendes Eder Gud. Skrevet paa Vort Slot Friderichsborg den 1. Septemb. 1741.

Under vor Kongelig Haand og Signet.

Christian R.

Udskrift: Os Elskelige Ædle og Velærværdig Christian Langemach Leth, Professor Theologiæ Extraordinarius saa og Professor Catecheseos ved Universitetet samt Sognepræst til Trinitatis Kirke i Vor Kongelig Residenz Stad Kiøbenhavn, og Ædle og Høylærde Nicolai Brodersen, Sognepræst ved St. Nicolai Kirke i bemelte Kiøbenhavn.

7.

Generalsuperintendent Reuss til Hr. Nic. Brorson.

Hoch-Ehrwürdiger und Hochgehrter

höchstgehrter Hr. Pastor!

In Jesu theurer und hochgeschätzter Bruder!

Es ist mir allemal eine süsse Erquickung, so oft ich an Ewer Hoch-Ehrwürden gedencke, und ein ausnehmendes Vergnügen, wenn ich einige Zeilen von Ihrer lieben Hand empfangе. Ihre Liebe ist mir kostbar, und wenn ich noch wie zuvor dann und wann ein Stündlein in Ihren so herzlich- und erquicklichen Umgang zubringen könnte, würde es mir manche saure Arbeit versüssen und manche Beschwierlichkeit erleichtern. Indessen sind und bleiben wir

einander vor dem Thron der Gnade nahe, und unser Bund steht ewig fest, unserm gecreuzigten Erlöser treulich zu dienen: genug! dass wir einmal in seinem Reich ewig bey einander seyn und einer unveränderlichen Freude und Seligkeit geniessen werden. Wie empfindlich Ihnen der Hingang Ihrer theuren Gehülffen müsse gewesen seyn, kan mir mein eigen Herz wohl sagen; ich weiss aber auch, dass Ihr Glaube der Sieg ist. der auch in solchen Trübsalen überwindet, und dass der ewig- und unendlich treue Gott seinen redlichen Knechten es an keinem nöthigen Trost manglen lässt. Sie haben ja auch schon Proben genug, dass Er Ihr und ihrer Kinder Gott ist. Er wird also das, was Sie durch den Tod der Seligen verlohren, auf allerley weisse Ihnen und den lieben Ihrigen mit überschwenglicher Gnade ersetzen. Er setze Ihr Hauss ferner zum Seegen, und erfülle besonders Ihren werthesten Herrn Sohn, den geliebten Johannes, zu dessen erwünchter Beförderung ich von Herzen gratulire, mit allen nöthigen Gnaden-Gaben, das Evangelium mit grosser Krafft zu verkündigen, und viele Seelen zu gewinnen. Er mache alle Ihre liebe Söhne zu recht geseegneten Werckzeugen der Gnade, damit Ihre Freude vollkommen werde! Was Sie mir liebebreichst anbefehlen, das bin ich dem Seligen Herrn Consistorial-Rath Tychsen, und seinem liebwerthesten Hauss, vollkommen schuldig. Und ich werde gewiss nicht ermanglen, zum soulagement der theuren Frau Consistorial-Räthin alles, was in meinem geringen Vermögen stehet, mit dem grösten Vergnügen beyzutragen. Das meiste aber und beste werden Sie selbst und Hr. Bluhme darzu contribuiren können. Es ist ja wohl höchstschmerzlich, wenn so ein treuer Arbeiter nach dem andren von uns genommen wird. Gott schenke den wenigen recht treuen Knechten desto mehr Krafft, und lasse uns einmal alle seliglich vollendet werden! Herr Jensen in Asminderød wäre freilich auch in meinen Gedancken der bequemste in des seligen Hr. Tychsens stelle zu treten. Weil er aber wohl um ein Haar hundert Rthl. zurückdienen würde, so weiss ich nicht, ob man es ihm wohl zumuthen oder ihn in Vor-

schlag bringen dürfte¹⁾. Vor dissmal aber ist ohne dem nichts weiter in dieser Sache zu thun. Sie hat ihren Gang, der nicht zu ändern. Was ich desswegen an den Herrn Bluhme mit mehrerem geschrieben, wird er gerne communiciren. Gott lencke nach seiner unumschränckten Weissheit und Güte auch hierin alles zum Besten! Gott Sorge auch in Gnaden vor die liebe Universitæt²⁾, nachdem nun auch Hr. D. Wöldike in seine Ruhe eingegangen.

Meine liebe Frau empfehlet Sich nebst mir, unter herzlichster Anwünschung alles erwünschten geistlichen und leiblichen Wohlseyns, Dero fernerem liebeichstem Angedencken; und ich verharre lebenslang mit der grösten Hochachtung und aufrichtigsten Liebe

Ewer Hoch-Ehrwürden

Treuergebenster Diener

J. F. Reuss.

Rendsburg d. 6ten Oct. 1750.

¹⁾ Hr. Christian Jensen, tidligere res. Kapellan i Frederiksborg og siden 1743 Sognepræst i Asminderød, var født i Bedsted i Slesvig 1710 og skyldte vistnok væsentlig Nic. Brorson sin aandelige Udvikling og Forfremmelse. Han var Morfaders Fader til Biskop Brammer, som mente, at han fra Oldefaderen havde arvet sin lille Statur. Hr. Chr. Jensen var nemlig saa lille, at han ved kgl. Reskript fritoges for at benytte den sædvanlige Messe-dragt (se Brammers Ungdomsliv, S. 2). Rimeligvis har Brammer arvet mere fra ham end den ydre Skikkelse. Et ret interessant Bidrag til hans Historie indeholdes i en Erklæring afgiven den 24de Oktober 1742 af Amtmand Gram og Hofprædikant Joh. Barthol. Bluhme angaaende forskjellige Klageposter, der vare fremførte over N. Brorsons Eftermand, Sognepræsten Peder Wedel [ogsaa en Nordslesviger, født i Døstrup] i Frederiksborg og Kapellanen Chr. Jensen smst. Af Erklæringen synes at fremgaa, at det var Præsternes kirkelige (pietistiske) Nidkjærhed, der havde vakt Modstand imod dem og fremkaldt Klagerne. (Orig. i Geh.-Ark., Danske Saml. 602 c.),

²⁾ Indtil 1749, da Dr. J. F. Reuss blev General-Superintendent i Slesvig og Holsten, havde han været Professor i Theologien ved Københavns Universitet.

Unum rogo: ne titulis posthac amori quid deroges fraterno. Verba honoris respondeant ei, quæ per Christum inter nos est, amicitia!

8.

N. Brorsons egenhændige Fortegnelse (paa Dansk) over Aktstykkerne i hans Strid med Provst Christian Gottlieb Koch i Aabenraa 1729 og 1734, tilligemed et ligeledes egenhændigt (tydsk) Udkast, dat. 27. Marts 1752, til en Fortale til en med Anmærkninger forsynet Udgave af Aktstykkerne i denne Kontrovers, hvilket Udkast dog er forskjelligt fra den Indledning, hvormed Udgaven af N. Brorsons „Abgenöhtigte Anmerkungen“ etc. i Lorcks Beyträge zu der neuesten Kirchengeschichte, I og II, er forsynet. Begyndelsen til den førstnævnte Fortale eller „Vorerrinnerung an d. gott- und wahrheitliebenden Leser“ lyder:

Nachfolgende Brieffschafften hätte ich nun schwerlich dem Druck übergeben wollen, da die controvertirte Sache schon in 18 Jahren ist aussgemacht und gantz stille gewesen; beyde meine damahlige Superiores, welche, obschon von ungleicher Meinung, grosse Männer in der Kirche Gottes gewesen, sind in die Ewigkeit eingegangen, und wer weiss wie nahe mir mein Ende? etc. nicht zu gedencken, dass vielleicht wenige von meinen vorigen Zuhörern in Beedstede nun im Leben sind, nach dem ich seit 1736 als Prediger in Friederichsburg und Copenhagen gestanden.

Mag. Peder Thøgersen i Randers

og hans Søn, M. Thøger Pedersen.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Paa den første af de i Overskriften nævnte Mænd er Opmærksomheden i den sidste Tid bleven henledet ved Bibliothekar S. Birket Smiths for Universitetsjubilæets danske Samfund besørgede smukke Udgaver af »Tobiæ Komædie« og »Comoedia de mundo et paupere«. Disse Stykker ere nemlig opbevarede i et Haandskrift, der indeholder dramatiske Sager, hvoraf i det mindste en Del er bleven opført af Disciple i Randers i de to Aar, M. Peder Thøgersen forestod Latinskolen her, og i hvis Affattelse og Bearbejdelse han vistnok har haft en ikke ringe Anpart. Da jeg derfor i det samme Haandskrift (Kallske Saml. 98 Fol.), som gjemmer Nic. Brorsons foranstaaende Biografi, traf Efterretninger om de to Randers-Præster, M. Peder Thøgersen og hans Søn M. Thøger Pedersen, og det saadanne, der aabenbart stamme fra autobiografiske Antegnelser af de to nævnte Mænd, og da disse Efterretninger ikke hidtil ere litterært benyttede, mente jeg det Umagen værd at medtage dem.

Et Skrift, som Peder Thøgersen ¹⁾ udgav i Leiden 1603, og som skal omtales nedenfor, giver ved den

¹⁾ Naar han hos Hundrup, Lærerstanden ved Randers lærde Skole, S. 7, kaldes Peder Thøgersen Lassen, da har det sidste Navn

deri indeholdte Dedication Anledning til den rimelige Formodning, at han har gaaet i Skole i Viborg under den bekjendte Skolemand M. Villads Nielsen Brøns, om hvem der i Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 481 ff. er meddelt Efterretninger, og senere i Gymnasiet i Hamborg under Rektor M. Paul Sperling. Den Gisning ligger da ogsaa nær, at han i Hamborg har modtaget Impulser i Retning af sin senere dramatiske Interesse og Virksomhed. Formodningen om, at han har gaaet i Skole i Hamborg, finder jeg desuden stadfæstet ved, at han senere sendte sin Søn, den nedenanførte Thøger Pedersen, sammesteds hen, da deraf formentlig fremgaar, at han har fundet Opholdet paa hint Sted i særlig Grad udviklende for Aanden, og derfor har ønsket, at Sønnen skulde have Del i det samme gode, som han selv i sine unge Aar havde nydt.

1.

Anno 1577 den 6. Aug. mellem 11 og 12 slet om Natten er hæderlig og højlærde Mand, M. Peder Thøgersen, forrige Sognepræst til S. Mortens Kirke og Herredsprovst udi Støvring Herred, født udi Randers af ærlige, ægte og fornemme Forældre. Hans sl. Fader var hæderlig og højlærde Mand, M. Thøger Lassen, forrige Sognepræst i Randers og ordinarie Provst udi Nør-Hald Herred og Støvring Herred udi mange Aar. Sal. Mag. Thøgers Fader var ærlig og velagte og forstandige Mand Laurits Thøgersen, fordum Raadmand og Borger i Randers; hans Farfader var Thøger Nielsen, Borger og drabelig Handteringsmand sammesteds; hans Moders Fader var Peder Jensen, Raadmand og Borger sammesteds; hans Moders Farfader var Jens Jensen, Borger ibid. [Her er en større Lacune, der maa antages at have indeholdt

næppe nogen tilforladelig Hjemmel. Hans Fader hed derimod M. Thøger Lassen.

Efterretninger om Peder Thøgersens Skolegang i Viborg og Hamborg samt Studering ved Kjøbenhavns Universitet] . . . der han begav sig derfra baade med privati Præceptoris, clariss. et doctiss. viri Dn. Doct. Finchii, Testimonio et Academiæ korteligen orneret, som de endnu udvise, daterede udi Kjøbenhavn 1607 d. 29. Decembris ¹⁾).

1602 haver den sal. Mand videre og derude [at] forfremme sig udi sin Studering begivet sig til [Holland] paa den berømte høje Skole, Leiden ²⁾), hvor han haver continueret sine Studia udi 2 Aar; og den Tid, han var der, da disserterede han tvende Gange:

1. de natura Logices, sub clar. D. Murdisonio ³⁾).

2. de summo hominis bono, sub D. Petro Berto; og haver han taget fra sine præceptoribus Leidensibus

¹⁾ Disse Testimonier har han altsaa først taget, efter at han var kaldet til Sognepræst (se ndf.).

²⁾ Af Personallhist. Tidsskrift II, 109, ses, at han blev immatrikuleret her 12. Juni 1602. Men Aldersangivelsen i Matriklen (20 Aar) kan ikke være rigtig.

³⁾ Den fuldstændige Titel til dette Skrift er:

Theses Philosophicæ de Natura Logices, quas sub tutela et moderamine clarissimi viri acutissimique Philosophi, Dn. M. Johannis Murdisoni, Philosophiæ Naturalis in celebri Lugdunensium apud Batavos Academia Professoris dignissimi, animi et exercitii gratia publice proponit Petrus Theocari Rhadrusiensis Cimber. Prid. Cal. Junij. Ludg. Bat. 1603. 4to.

Skriftet er af Forf. tilegnet hans Fader, M. Theocarus Laurentii, Sognepræst ved S. Mortens Kirke i Randers, M. Jakob Jensen, Præst ved »Templum Regium« i Randers og Forf.s »Affinis« (Svoger), Petrus Laurentii, Borgmester smst. og Forf.s Farbroder, Dr. Thomas Fincke, Professor i Medicinen ved Kjøbenhavns Universitet. M. Johannes Murdisonius, Prof. ved Univ. i Leiden, M. Paul Sperling, Rektor ved Hamborg Skole, samt M. Vilhadus Nicolai, Rektor (Gymnasiarcha) ved Viborg Skole — sine Lærere, Velyndere og Herrer, vel fortjente af hans Studeringers Fremme — som en Førstegrøde af samme. .

Det andet akademiske Prøveskrift, som Peder Thøgersen udgav i Leiden, har jeg ikke fundet, men derimod (i Hjelmstjernes Samling) følgende Bryllupsdigt:

saa vel som af Academia sine honorifica Testimonia, Anno 1603 og 1604.

Ao. 1604 d. 4. Maj er han dragen tll Friesland til Franecker, og der haver han continueret sine Studia en Tid lang, og des midlertid han haver været der, har han disputeret tvende Gange in summo Templo Academico sub clariss. et doctiss. Henrico de Veno:

1. de Anima rationali et illius facultatibus;
2. de habitibus intellectus, pro gradu Magisterii, sub eodem clar. et doct. Henr. de Veno.

Der han havde saa disputeret og taget derfra sine honesta et honorifica Testimonia, begav han [sig] derfra til sit Fædreland Jylland¹⁾, fandt sin kjære Fader og andre gode Venner ved Helbred og Sundhed, og saa var hjemme uden Bestilling en 5 Ugers Tid. Siden Aar 1605 d. 11. Decbr. da blev han lovlig kaldet til Skolemester udi Randers Skole. Udi des imellem Tid da agerede han med og ved sine Discipulos og Hypodidascalos trende Komedier Ao. 1606 d. 5. 6. 7. Maji²⁾:

1. Verdens Komedie og Spil³⁾;
2. Abigaels, om Nabal og Abigael;
3. Aululariam Plauti, et superflue Comædiam Niding.

Ao. 1607 d. 2. Decbr. da blev han fra Skolemester til det hellige Ministerium [forfremmet og] af sal. ærlig og

Honorato ac solenni exordio sacri optatique conjugij omni virtutum genere præstantis Juvenis Christiani Nicolai, amplissimi prudentissimi Viri Nicolai Laurentii, inclytæ ollm Rhandrusiensium Reipublicæ civis, dignissimi filij, sponsi, cum honestissima lectissimaque virgine Maria, consultissimi & prudentissimi viri, Dn. Lavrentii Snors, eiusdem Reipublicæ Senatoris primarij, filia, sponsa, consecratæ a Petro Theocari Rhandrusiensi. Lugd. Bat. 1603. (4 Blade i 4to).

- 1) Over Linjen staar her i Hdskr. Aarstallet 1604, hvilket sikkert er en Fejlskrift for 1605.
- 2) Jvfr. Tobix Komedie udg. for Univ.-Jubilæets danske Samfund af S. Birket Smith, S. I flg.
- 3) Sikkert det Stykke, som ellers kaldes: De mundo et paupere.

velbyrdige Eske Brock til Estrup, Kgl. Maj.s Befalingsmand paa Dronningborg og Danmarks Riges Raad, samt Borgmester og Raadet kaldet til Sognepræst til S. Mortens Kirke i Randers. Men efterdi der var ingen ordinarie Rector Scholæ designeret paa den Tid, da formedelst deres Intercessions Skyld læste han privatim et publice for Ungdommen udi Skolen til den 24. Januar 1608, paa hvilken Dag han udi mange hæderlige og høj lærde Mænds Nærværelse, besynderlig hæderlige og høj lærde Mester Jens Gødesens Præsens, resignerede sit Officium og publice perorerede memoriter de dicto: Nosce te ipsum.

Ao. 1608 d. 3. Febr., der han var approberet efter [nogen] lang Discours med Bispen og andre lærde Mænd udi Aarhus¹⁾, fremdeles efter Ostentation [af det], som hans Testimonia udviste, da prædikede han udi Domkirken udi Aarhus, og anden Dagen derefter d. 4. Febr. blev ordineret af hæderlig Mand, M. Jens Gødesen, til sit Kald. Den 20. Martii 1608 da sang han første Messe udi S. Mortens Kirke og gjorde Tjeneste med Børnedaab og andre Cereemonier, som paa den Tid var at bestille udi Kirken.

Ao. 1608 d. 16. Octobr. da stod hans Bryllup paa Randers Raadhus²⁾.

Ao. 1609 d. 3. Aug blev hans Søn Thøger Pedersen født, og døbt d. 6. Aug.

Ao. 1610 d. 3. Octobr. blev en Datter Mette Pedersdatter [født] og døbt d. 5. dito.

Ao. 1612 d. 18. Aug. nok en Datter, Gertrud.

Ao. 1617 Dom. Exaudi en Søn, Niels; han døde 1629 d. 3. Septbr. af Pest og blev begravet i Helliggeistes³⁾ af M. Oluf Vind.

¹⁾ Jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. II, 747.

²⁾ Med Anne Povlsdatter. Naar Hundrup og Wiberg omtale, at M. Peder Thøgersen har været en Gang tidligere gift, beror det sikkert paa en Vildfarelse.

³⁾ Paa Grund af Fjendernes Indfald vare Forældrene flygtede fra Randers.

Hvad den sal. Mands Embede er anlangende, da haver [han] dette med al Flid og Troskab forvaltet, saasom alle vitterligt er. Udi hans Ægteskab haver han haft stort Kors, mange Sygdomme og større Svaghed; men dem haver han baaret taalmodelig¹⁾.

2.

Curta Vitæ meæ descriptio,

som jeg selver haver antegnet med min egen Haand den 7. Febr. 1639, paa det jeg altid kunde tænke paa Døden, christelig leve og saligen dø for J. C. Navns Skyld, og mine Venner efter min Afsked kunde have nogen Underretning om mit Livs Indgang, Fremgang og Udgang af denne Verden.

Ao. 1609 den 3. Augusti blev Thøger Pedersen født udi Randers af ærlige og fornemme Forældre, og den 6. Aug. er han bleven døbt. Hans Fader var s. M. Peder Thøgersen, Sognepræst til S. Mortens Kirke udi Randers og Provst i Støvring Herred. Hans Moder dydige og gudfrygtige Kvindē Anne Povlsdatter. Udi hans Fædreneskole haver han militeret, indtil han var 15 Aar.

Ao. 1624, 11. Octob. er han bleven forsendt af hans kjære Forældre til Hamborg Skole, hvor han var 4 ganske Aar, og derfra fik han rigtigt Testimonium.

Ao. 1628 efter S. Michelsdag begav han sig til Skibs fra Hamborg til Kjøbenhavns Universitet, besøgte strax sine Forældre udi deres Exilio²⁾, gik flux (!) den 2. Febr. 1629, haver deponeret udi Kjøbenhavn og blev indtagen i Studenters Tal. Derefter fik han strax Kost udi Klosteret og fri Kammer udi Regensen. Men der Pesten grasserede dette samme Aar udi Kjøbenhavn, blev han og

¹⁾ Hos Hundrup, Lærerstanden ved Randers Skole, S. 7, findes Indskrifterne paa hans Gravsten aftrykte.

²⁾ Under den kejserlige Krig bortflygtede mange Familier fra Jylland.

noget syg, og derefter begav sig til sine Forældre, hvor han opholdt sig en ganske kort Tid.

Ao. 1629 begav han sig til Universitetet Franecker udi Friesland og til Groningen, hvor han blev og continuerede sin Studering paa halvanden Aars Tid.

Ao. 1631 efter Paaske haver han begivet sig at peregrinere udi England, Frankrig og er siden kommen til det vidtberømte Universitet Strasborg, og haver der sin Studering continueret paa et Aars Tid, og haver haft sin Disk og Kammer hos D. Isacum Frøreisenium, S. S. Theol. Doctorem et Professorem, hvor han publice og privatim disputerede. Fik og derfra sit rigtige Testimonium. Derefter begav han sig derfra, rejste neder ad Tydskland igjennem Spiir, Frankfurt, Erfurt, Leipzig, Magdeborg, Lyneborg og Hamborg, hvilke Steder han mere peregrinantium perlustrerede og talte med fornemme Mænd, som der fandtes. Begav sig strax igjen til Kjøbenhavns Universitet, fik sit Hospitium hos hæderlig og højlerd Mand, D. Casparum Brochmand, og subjicerede sig flux Examini Theologorum, hvor han sit Testimonium et doctrinæ et vitæ bekom.

Ao. 1633 er han bleven inviteret til Magisterii Grad af M. Hans Resen, Logic. et Metaphys. Professore, p. t. Decano, hvortil hans Skolemester J. Brochmand hannem formanede. Efter saadan [den] gode Mands Formaning haver han sig understandet Gradum Magisterii at annamme, efter han paa 2 Dages Tid med andre smukke Mænd af Professoribus er bleven examineret. Efter saadant var sket, tog han sit publicum testimonium fra Kjøbenhavn og begav sig hjem til sine Forældre og der øvede sig udi Prædiken og succederede sin s. Fader, som var meget skrøbelig.

Ao. 1634 den 15. Julii, efter at hans s. Fader ved den timelig Død var borttrykket fra dette elendige Liv og til det evige Liv og Salighed, er han bleven kaldet til en Sognepræst til S. Mortens Kirke udi Randers udi hans Faders Sted af Borgmester og Raad og det ganske hæder-

lige Borgerskab; den 1. Aug. er han bleven ordineret til Præst af hæd. og højl. Mand, D. Morten Madsen, Superintendent over Aarhus Stift. Den 17. Aug., Dom. 11. Trin. sang han første Messe udi Jesu Navn.

Ao. 1635 blev han constitueret Provst over Støvring Herred.

Ao. 1640 den 29. Decemb. drog hans kjære Moder, Anne Povlsdatter, med hans og gode Venners Raad og Samtykke udi Jesu Navn til Aarhus til hæderlig og højlærd Mand, D. Morten Madsen, Superintendent over Aarhus Stift, og bad om hans kjære Datter, ærlig og gudfrygtige Pige Kirsten Mortensdatter, hun maatte gives hannem til en Ægtestalbroder. Gud give dette maatte ske Guds Navn til Ære og hannem til Glæde og Gode for Jesu Navns Skyld! Efter Bøn og Paakaldelse til den allerhøjeste Gud og Forældres og gode Venners Raad og Samtykke paa begge Siderne er udi Guds Navn deres Trolovelse standen udi Aarhus den 2. Martii 1641.

Ao. 1642 den 26. Julii stod M. Thøger Pedersens Bryllup udi Aarhus med ærlig Pige, Kirstine Mortensdatter, udi en folkerig Forsamling af ædel og uædel. Søndagen derefter blev hun hjemført. Hun og hendes Venner er med god Tractement accepteret. Gud give Naade og Velsignelse til deres Ægteskab, at det maatte ske Guds Navn til Ære og dennem til Velfærd og Salighed!

Herved har hans Kone skrevet:

Og var vi saa kun sammen udi en ti Aars Tid, og velsignede Gud os med 5 Børn, to Sønner og tre Døtre; og den ældste var i sit sjette og den mindste fjorten Dage, [da] Gud kaldte deres gode og fromme salig Fader. Elskede mig og dem, næst Gud, over [alt].

E. Pontoppidan

som universitetets prokansler.

Ved L. Koch.

I midten af det 18. århundrede begyndte man også her i landet at mærke, at en ny livsanskuelse var ved at arbejde sig frem. Menneskene fik øjene op for livets naturside, der havde været så lidt påagtet og forstået i den foregående tid. Middelalderen havde følt sig knyttet til naturen som den paa en gang dragende og dæmoniske magt, som mennesket ikke kunde modstå; men renaissance, der byggede paa den klassiske oldtids genfundne litteratur, var ligesom denne kun lidet berørt af naturindtrykkene. Idealet blev det regelrette, den lige linje, cirklen og polygonen. Hvor man, som i de franske haveanlæg, kunde iklæde naturen disse former, der var det et vidnesbyrd om, at den havde måttet bøje sig for åndens magt. Nu derimod, da man følte sig stående over for en gammel kulturudvikling, hvis bånd trykkede på mange måder, længtes man efter at vende tilbage til naturen. Sukket efter den havde længe lydt i hjerterne, før Rousseau gav det udtryk. Naturlængselen fandt sit udtryk i poesien, som når Tullin i Majdagen kalder bort fra byens melankolske fængsel ud, hvor Flora reder blomstersenge, hvor bækken risler og lærken synger, og i hyrdepoesien

antog den samme længsel en efter vor mening alt andet end smagfuld skikkelse. Det var den samme åndelige retning, der åbenbarede sig i nationaløkonomien, hvor merkantilsystemet begyndte at vakle for snart at give plads for den fysiokratiske betragtning, og endelig i videnskaben, hvor Linné havde vakt en stor begejstring for naturen, og studiet af denne mere og mere krævede plads ved siden af teologien og de humanistiske studier, og man begyndte at stille naturretten op som en modsætning mod den positive lovgivning, og den naturlige teologi ved siden af den åbenbarede. Ved alt dette var der kommet en uro og usikkerhed i mange hjerter, som det altid er tilfældet, hvor noget nyt arbejder sig frem, der var vågnet en stor iver især hos de unge for at prøve de nye veje til kundskab, og alle, der havde noget af den åndelige bevægelighed, der har lyst til at følge med tiden, måtte føle nødvendigheden af ikke at blive ved at gå i det gamle spor; man måtte indlade sig med de nye tanker og bestræbelser, enten for at modsætte sig dem eller for at lede dem.

Den nye åndsretning havde ved J. H. E. Bernstorff fået en repræsentant i regeringen; vi behøve kun at minde om indkaldelsen af Klopstock, Cramer og Basedow. Men ved siden af ham stod J. L. Holstein, der 1755 var 61 år gammel, og som ret egentlig kunde kaldes Christian VI's mand. Da denne 1735 kaldte ham til oversekretær i det danske kancelli, skrev han til ham: »Lad han al tid som hidtil herrens frygt være visdoms begyndelse, så vil jeg have behag i hans tjeneste, og Gud vil lønne ham derfor.« Holstein har sikkert også bevaret sin gudsfrygt hele sit liv; han siger netop på den her omtalte tid i et brev til en meningsfælle, grev Lynar: »Velsignet være enhver time, hvor vi kunne beskæftige os med Gud« ¹⁾. Han havde bestandig været pietisternes be-

¹⁾ Geheimeark. »Mallingiana«, Personalialia privata IV.

skytter, og siden 1740 havde han indtaget den betydningsfulde stilling som universitetets patron, og som sådan måtte det ligge ham nær, så vidt muligt at drage omsorg for, at dette fulgte således med i den åndelige bevægelse, så det både kunde forhindre, at falske retninger udviklede sig, og optage det nye stof, som nu inddroges under videnskabernes område. Som det al tid er tilfældet, havde den ældre slægt mere øje for mislighederne ved, end for nødvendigheden af den nye udvikling, der var begyndt, og de nye synsmåder, der gjorde sig gældende. Den alt omtalte grev Lynar førte jævnlig korrespondence med Holstein; Lynar havde spillet en betydelig rolle som diplomat i dansk tjeneste, og efter Schulins død været lige ved at blive udenrigsminister. Nu sad han lidet tilfreds som statholder i Oldenborg og fordrev tiden ved at samle på historiske portrætter og skrive parafraser over det nye testamente. Han mente, at i Tyskland vilde en overdreven lyst til filosofi styrte folket ned i middelalderens barbari. Ved universiteterne forsømtes sprogene, da professorerne for at få tilhørere føjede sig efter studenternes uvidenhed og holdt forelæsninger på Tysk. Studenterne lærte at føre umodne raisonnementer istedetfor at samle virkelige kundskaber, og forskellen mellem det gamle og nye barbari vilde kun blive, at hint var ledsaget af overtroen, medens dette vilde blive fulgt af vantroen¹⁾. Dette udtales i et brev til Holstein, og dennes egne anskuelser have sikkert ikke været meget forskellige fra hans korrespondents. Men de mænd, der havde tilhørt den pietistiske retning, vare ingeniunde tilbøjelige til at sidde stille med ørkesløse klager over den nye tids vanart. Ti hvor meget der end kunde være, hvortil de måtte stille sig fjendtligt, så var der dog et punkt, hvoraf de særligt måtte føle sig tiltalte. Det var jo nemlig for at fremme, hvad der kunde være til nytte for samfundet som for de enkelte, man så

¹⁾ Mallingiana anf. st.

ivrigt søgte nye marker for den menneskelige viden. Man studerede mineralogi for bjærgværksdriftens og botanik for lægekunstens skyld, og opdragelsen skulde reformeres, for at de unge kunde blive mere nyttige borgere end de ældre. Men heri var der noget, hvormed pietisterne måtte sympatisere; ti det var jo egentlig på det verdslige område den samme reform, som de selv havde søgt at sætte igennem på det åndelige, hvor de havde bekæmpet orthodoxien, fordi der i dens dogmatik var så meget, der ikke var nyttigt til salighed. Og dertil kom, at hele den virksomhedslyst og rastløshed, som nu begyndte at ytre sig, måtte tiltale dem. Alle pietistiske retninger, der ikke ere løbne ud i rent sværmeri, have særlig lagt vægt på arbejdets betydning, netop fordi de vilde udelukke så meget af det, der ellers beskæftiger menneskene.

Den egentlig ortodoxe retning derimod var langt mindre åndelig bevægelig. Den hvilede i de gamle traditioner, og den var kun lidet tilbøjelig til at slå ind i et nyt spor. Det var denne, som var herskende ved universitetet, hvor pietismen aldrig ret havde kunnet få indpas, og det lader sig næppe nægte, at der her ved midten af det 18de århundrede kun var liden virksomhed i det hele og særlig i det teologiske fakultet. Forelæserne blev ikke godt besøgte ¹⁾, og den literære virksomhed kan heller ikke kaldes betydelig. Ved Holbergs død 1754 mistedes en professor, hvis berømmelse kastede glans over hele universitetet; men som lærer havde han aldrig haft nogen betydning. Hans collega, J. P. Ancheren, siger om ham, at han aldrig har disputeret eller læst en time ²⁾, og i ethvert tilfælde er dette rigtigt for tiden efter 1737, da han blev kvæstor. For universitetet var Grams død (1748) af langt større betydning. Han havde, indtil I. Rosenkrands 1740 gik af som kansler, været den

¹⁾ J. Møller, Tidsskr. f. kirke og teologi IV. 212.

²⁾ Soransk tidsskrift I, 16.

af professorerne, der stod i nærmest forbindelse med regeringen, og som derved især fik indflydelse i sager, der angik universitetet. Derimod er det tvivlsomt, om han, som J. Møller mener ¹⁾, har bevaret sin indflydelse, da Holstein blev Rosenkrands's eftermand. Gram yndede ikke den forandring i regeringsmåden, der indtrådte omtrent fra 1735, og det er vist, at der kom forslag og påbud fra Holstein som kansler, der ikke vare Gram forud bekendte, og som han ikke kunde gå ind på ²⁾. Det lader sig næppe oplyse, hvad grunden var til, at Holstein besluttede sig til at udnævne en prokansler for universitetet; men sandsynligst er det, at han ikke har været tilfreds med dets virksomhed, medens han tillige har følt, at han ikke var i stand til selv at fremkalde en forandring.

Valget faldt på E. Pontoppidan, der allerede tidligere havde haft en art ansættelse ved universitetet, i det han var en af de mænd af pietistisk retning, der ansattes som ekstraordinære professorer; det synes dog ikke at have været hensigten, at de skulde holde forelæsninger, men snarere at de ved at deltage i censuren skulde lette pietistiske skrifter vejen gennem denne. Pontoppidan deltog ligeledes i arbejdet på den bibeloversættelse, der påtænktes, men som aldrig blev fuldendt. Han var derefter 1747 bleven biskop i Bergen, og derfra kaldtes han nu d. 2. Maj 1755 til sit nye embede. — Han skulde i dette gå kansleren tilhånde i alle ting, og især have tilsyn med økonomien og stipendierne. Han var berettiget til at møde i konsistoriet, hvor han, når stemmerne stod lige, kunde afgøre sagerne, og en gang årlig skulde han afgive indberetning til kongen. Desuden påbydes det, at »dersom nogen uventelig misbrug, forsømmelse eller forhaling måtte fornemmes til hinder for bemeldte akademies fundatsers eller andre vore kongelige befalingers prompte

¹⁾ Tidsskr. f. kirke og teologi, IV. 211.

²⁾ Et eksempel herpå i Hist. tidsskr. 5te række, VI. 300.

efterlevelse, da ville vi allernådigst, at procancellarius, først selv privatim og venligen derom skal advare vedkommende, så at ikke uden i nødsfald føres noget offentligt klagemål. Men dersom dette forsøg findes frugtesløst, da haver han at andrage det for patrono, som ham med råd og dåd er behjælpelig, og, om behov gøres, forskaffer ham vor egen nådige resolution.« Han skulde fremdeles agte på studenterne, og af de dygtigstes navne gøre »en classem selectam, dog hemmelig og uden deklaration«. Han skulde ikke selv holde forelæsninger, men dog per lectiones privatas præparere candidatos ministerii og anstille exercitia concionatoria i regenskirken eller andensteds¹⁾.

I mange måder måtte Pontoppidans valg til prokansler anses for særdeles heldigt. Han havde med rette vundet et anset navn ved sin skribentvirksomhed, og han var en mand med moderate anskuelse, som nok kunde omgås med dem, der i meget tænkte anderledes end han selv; han var desuden en sjælden virksom natur, og var al tid tilrede, hvor han mente, at der kunde udrettes noget godt. Men han var, som hans skrifter noksom udvise, ikke grundig; han synes at have anset det for en let sag at sætte sig ind i anliggender, som dog lå ham fjærnt, og han var meget tilbøjelig til at gå hastigt tilværks uden at overtænke følgerne af de planer, han vilde gennemføre. Vi skulle se, at han derved selv fordærvede sin stilling, og at det kun lykkedes ham i de 9 år, han var prokansler, at udføre meget lidt af sine planer.

I de første år, Pontoppidan var i København, deltog han i en del forhandlinger om reformer ved universitetet og skolerne, hvilke dog her kun skulle nævnes, da de andensteds ere udførligt skildrede. Allerede før hans ansættelse havde Holstein ønsket at pålægge de teologiske

¹⁾ Instruxen er trykt i Suhms nye saml. IV. 2. h. s. 20.

studenter at høre naturvidenskabelige forelæsninger, og det var hans hensigt, at de, der her erhvervede sig kundskaber, skulde foretrækkes til gejstlige embeder. Uagtet forslaget vist nok var foranlediget ved et ønske om noget lignende i Pontoppidans »Norges naturhistorie« (1752), turde han dog ikke gå så vidt, men tilrådede, at der vel ved befordringen kunde tages hensyn dertil, medens der dog ikke burde udstedes nogen offentlig bekendtgørelse derom¹⁾. I året 1756 forhandlede der efter Pontoppidans forslag om at dele præstekaldene i to klasser, så at de største kun måtte søges af kandidater med første og anden karakter, samt at hørerne ved latinskolerne skulde have en forret til befordring. Dette sidste vilde konsistoriet ikke gå ind på, hvis det skulde være »en generale regel«, og det første forslag forandrede det således, at kaldene skulde deles i 3 klasser efter de 3 karakterer²⁾. Ligeledes afgav Pontoppidan erklæring over fdn. 23. Juli 1756, hvorved det var tilsigtet at forhindre, at de latinske skoler blev en slags fattigskoler, der overfyldtes af dårligt begavede børn, som kun lokkedes til dem af stipendierne. Men Stampe, der udarbejdede forordningen, siger, at han især fulgte Herslebs koncept til denne, og kun »noget lidet blev taget af biskop Pontoppidans forslag og professorernes erklæring derover«³⁾. Det næste år var Pontoppidan medlem af den kommission, der skulde erklære sig over Oeders plan til *Flora danica*. Kommissionen kunde ikke blive enig, og det var kun efter Holsteins udtrykkelige befaling, den fik affattet en af Holstein, Stampe og Pontoppidan undertegnet erklæring, hvorefter det synes, at den egentlig

¹⁾ J. Møller, Tidsskrift for kirke og teologi IV, 257 f. Nyerup, Universitetsannaler s. 315 f. Helveg, Kirkehist. efter reform. 2den udg. II, 145 f.

²⁾ Helveg, anf. st. 147 f.

³⁾ Stampes erklæringer I, 512 f. og 546 f.

havde fundet, at de danske botanikere P. Ascanius og T. Holm vare bedre skikkede til arbejdet end Oeder¹⁾. Endelig skal det bemærkes, at det vistnok skyldes Pontoppidan, at der 1758 gaves de slesvigske studenter adgang til kommunitetet²⁾.

Der er næppe tvivl om, at prokanslerværdigheden fra begyndelsen af ikke er bleven betragtet med venlige øjne af professorerne. Den stillede jo en mand, de kun kunde betragte som deres jævnlige, i et overordnet forhold til dem. Men medens alt dog hidtil var gået fredeligt af, udbrød der 1758 en forbitret krig, der endte med, at Pontoppidan måtte opgive alle de planer, han nærede om at fremkalde en forbedret tilstand ved universitetet.

I året 1757 nedsattes der en kommission for landvæsnet, bestående af grev A. G. Moltke, statsminister Berkentin og O. Thott. Dens hovedopgave var at arbejde på fællesskabets ophævelse; herved må dog ikke forstås bymændenes fællesskab om byens jord; men det var selvfølgelig ofte tilfældet, at flere lodsejere havde ejendom i samme by og således delte herlighedsrettighederne, ligesom flere byer ofte havde del i fællede, skove o. desl. Nu var man begyndt at arbejde på jordens forbedring ved afgrøftning, indhegning o. desl. Men enhver gård, der havde en anden ejer, blev netop på grund af bymændenes fællesskab en hindring for den største lodsejer i at udrette noget til byens gavn. Da der nu ikke tænktes på at ophæve fællesskabet mellem bymændene, ansås det for heldigt, når man kunde samle byerne helt under én ejer. Desuden skulde kommissionen undersøge, om det ikke kunde tillades dem, der havde deres jord særskilt, at lade den indhegne, uagtet D. L. 3. 13. 13 siger: »Bonde må ej indgrave eller indelukke nogen ager, eng eller jordbund uden hans husbonds minde og

¹⁾ Stampe, erklæringer. II, 534 f.

²⁾ Hist. tidsskr., 5te række. VI. 309 f.

alle lodsejeres samtykke, ej heller aflukke folke- eller fægang.« Disse forholdsregler have deres interesse, ikke just fordi der opnåedes synderligt derved, men dels fordi det er det første forsøg på at ophjælpe agerbruget ved foranstaltninger, der kunde skaffe større udbytte af jorden, medens man hidtil kun havde tænkt på at gøre dette ved at stramme stavnsbåndet yderligere, dels fordi det blev det eneste forsøg i den retning med bibeholdelse af den gamle ordning af forholdet mellem godsejere og bønder. Var det bleven gennemført, ville det også have gjort bønderne endnu mere afhængige, end de vare iforvejen. Den 29de December 1758 udkom der en af kommissionen forfattet forordning, der bl. a. i et så knudret sprog, at det næsten er uforståeligt, udtaler, at det er kongens ønske, at de største lodsejere skulde overtage de enkelte gårde, andre kunde eje i de byer, der tilhørte dem, og at så vel stiftelser som majorater og embedsmænd kunde vente tilladelse til at sælge sådanne ejendomme. Som stiftelser, opmærksomheden især måtte være henvendt på, nævnes universitetet, kommunitetet, Duebrødre kloster og Københavns magistrat. Denne forordning gjaldt først kun for Sælland, og om den end snart udvidedes til de andre landsdele, var det dog her, der blev sat størst kraft på at drive den igennem. Da stiftelsernes strøgods var så godt som hoverifrit, vilde det være en fortræffelig handel for proprietærerne, hvis de kunde overtage disse mod at udrede landgilden til de hidtilværende ejere, og der indkom i begyndelsen af året 1759 mange forlangender om at overtage flere eller færre af universitetets gårde, deriblandt både fra Moltke og Holstein.

I konsistoriets møde d. 14. Marts 1759 forhandles der om, hvorledes universitetet skulde forholde sig overfor disse fordringer, og det er sikkert gået varmere til under diskussionen, end man kan se af det korte referat i protokollen. Pontoppidan stillede sig nemlig helt paa samme standpunkt som forordningen. Han op-

læste en betænkning, der gik ud på, at professorerne havde frie hænder til at afstå det forlangte gods, og han mente, at de kun vilde have gavn deraf, idet de vilde få den samme indtægt som tidligere, medens de vilde blive frie for den risiko, de hidtil havde været udsatte for; desuden anså han det for en fordel, at de befriedes for at anvende tid på godsets administration. Men han stod ganske ene med denne anskuelse; flertallet var enig i, at man i så vigtig en sag burde betænke sig vel, og at det var rettest at henvende sig til kongen. Dette blev også besluttet, uagtet professor Rosenstand Goiske satte sig derimod; han har altså efter al sandsynlighed villet, at universitetet uden videre skulde nægte at sælge noget af sit gods¹⁾. I den skrivelse, som i henhold hertil affattedes, udtaltes det, at når universitetet skulde afstå de gårde, der allerede vare begærede og efter al sandsynlighed vilde blive det, var der al udsigt til, at det kun vilde beholde nogle slette gårde, som ingen skøttede om. Iøvrigt lagdes vægten især på udtrykkene i fundatsen af 1571, hvori det hed, at »fordrister nogen sig herimod at købe eller pantsætte noget gods fra universitetet, da skal det ingen magt have; men de, som det købendes vorde, skulle for gengæld miste, hvis penge de derfor udgivet haver«, samt at dette gods skulde blive ved universitetet »under Guds evige hævn og straf over dennem, som noget herimod gøre.« Om den øvrige liden del af godset, som var givet ved andre fundatser, hvor forbandelsen ikke fandtes, var universitetet villigt til at forhandle, om det end vilde foretrække, at det også fik lov til at beholde dette; men i ethvert tilfælde måtte der gøres sådanne bud, at universitetet ingen skade led; ti det var at befrygte, at mange vilde tage anledning til at tilvende sig universitetsgods for den blotte landgilde uden at være i stand til eller at bestræbe sig for at gøre noget

¹⁾ Konsistoriets forhandlingsprot. 1759. s. 262.

til landvæsnetts forbedring; der var allerede indkommet forlangende om universitetsgods fra sådanne, der slet intet fællesskab havde med det¹⁾. Da tillige Københavns magistrat satte sig imod at afstå noget af Bistrup gods, med mindre der, som det var tilsagt dem i gavebrevet af 1661, gaves tredobbelt hartkorn i Roskilde amt i erstatning, så det ud til, at den påtænkte foranstaltning for deres vedkommende vilde gå helt i stå.

De store godsejere, som havde sæde i kommissionen. erkendte, at når stiftelserne vare så uvillige til at sælge, kunde de ikke selv nøde dem dertil, når det var dem, der skulde overtage deres gods, og de handlede da for så vidt aldeles loyalt, som de foreslog, at der skulde ned-sættes en speciel kommission for at varetage stiftelsernes tarv i de tilfælde, hvor hovedkommissionens medlemmer skulde handle med dem. Men det har sikkert ikke forekommet professorerne betryggende, at det blev Pontoppidan, der tilligemed konferensråd Mogens Rosenkrands fik dette hverv. Denne kommission ned-sattes d. 15. Maj, og d. 25. skrev professorerne til hovedkommissionen og gentog, hvad de havde sagt i deres skrivelse til kongen. De beråbte sig endvidere på Gal. 3, 15: »Ingen rykker dog et menneskes testamente, som er stadfæstet, eller sætter noget dertil«, og da Pontoppidan som et argument for sin mening havde anført, at der før var afstået universitetsgods, især den gang da Frederik II gav strøgods i stedet for Knardrup kloster, gjorde de opmærksom på, at dette var sket 10 år »før den så strengelig klausulerede fundats udkom«²⁾.

Pontoppidan selv var også betænkelig ved det ham pålagte hverv; men dels har han vel ikke godt kunnet frasige sig det, dels har det sikkert særlig tiltalt hans næsten alt for virkelystne natur. Han skrev dog til

¹⁾ Konsistoriets kopibog 1759, nr. 481

²⁾ Sammesteds nr. 501.

grev Holstein, at han var bange, det skulde gå ham ligesom biskop Deichmann. Mange af dennes forslag i økonomisk henseende havde været gavnlige, således f. eks. de norske kirkers salg til private, da disse kirker ellers vilde have været øde. »Men uanset hans jordiske herres nåde og protektion en tid lang, blev dog mange hundeharens død.« Han var vel ikke bange for sig selv; ti han var en gammel opslidt mand; men han vilde efterlade sig 10 levende, fattige, mest uforsørgede børn, mod hvilke han ikke gerne vilde opvække publici had, og derfor bad han, at en anden gejstlig mand, biskop Harboe eller hofpræst Bluhme, måtte blive kommissionen tilforordnet for at kunne være ham en medhjælp og et medvidne for publici skyld. Harboe blev derefter beskikket til medlem af kommissionen ¹⁾.

Det viste sig imidlertid, at Rosenkrands og Harboe ikke vare så dristige overfor fundatsernes bestemmelser som Pontoppidan, der bestandig mente, at man nok kunde sætte sig ud over disses ord, når det almindelige bedste krævede det, og »hovedstiftelsen dog blev i sit inderste væsen.« Han beråbte sig atter på det ved mageskiftet med Knardrup givne eksempel og anførte Salomons ord, at en uforskyldt forbandelse rammer ikke (Ordspr. 26. 2). Men resultatet blev, at kommissionen ikke turde tilråde at foretage nogen forandring med universitetets gods, for så vidt det var indbefattet under fundatsen af 11. September 1571. Kommunitetets gods skulde ligeledes bevares, hvorimod magistratsgodsets fundatser ikke fandtes så bindende ²⁾. Hvad der måske også bidrog til, at den specielle kommission var betænkelig ved at fremtvinge salg, var hensyn til bønderne. Professorerne havde med grund udtalt, at deres bønder, der vare så godt som hoverifrie, vilde være ilde tilfredse med at komme under

¹⁾ Sæll. tegn. 1759 nr. 333. Indlæg 18. Maj.

²⁾ Geheimeark. Landvæsenskommissionens kopibog f. 222.

herremændene, og om bønderne her end ikke selv havde beklaget sig over den forandring, man tænkte på at foretage, så var det tilfældet i Fyn, hvor nogle af Odense hospitals bønder indgav et andragende om, at de ikke måtte blive solgte, men derimod få lov til at købe deres gårde selv, om disse så skulde koste 150 rd. pr. td. htk., hvilket var omtrent det dobbelte af, hvad bøndergods den gang antoges for at være værd. Den specielle kommission anbefalede dette andragende, da det ikke burde nægtes bønder at købe deres egne gårde, uagtet den måtte indrømme, at dette ikke stemmede med forordningens hensigt at få fællesskabet ophævet¹).

Når således stiftelserne skulde beholde deres strøgods, vilde det være umuligt at få fællesskabet ophævet i nogen større udstrækning. Kommissionen vilde da omtrent være henvist til at skaffe præsternes annexgårde solgte samt til handler mellem proprietærene indbyrdes, og disse, kunde man sige sig selv, vilde støde på mange vanskeligheder. Hovedkommissionen fandt dog en ny udvej. D. 18. Marts 1761 gjorde den forestilling til kongen om, at det vel ikke skulde forlanges af stiftelserne, at de skulde sælge deres gods, men derimod fandt man ingen betænkelighed ved, at det mageskiftedes med andet gods. Men da proprietærene ikke havde noget sådant at byde i vederlag, foresloges det, at kongen skulde overtage stiftelsernes strøgods og give dem erstatning derfor i Odsherredsgodserne, og da disse ikke vilde slå til, i udkanterne af ryttergodserne. Proprietærene vilde da kunne købe de gårde, de havde brug for, af kongen. Med det af stiftelsernes gods, der var udenfor fundatserne, og med det af magistratens, som den havde erhvervet senere end Bistrup, skulde der da forholdes efter an-

¹) Landvæsenskommissionens resolutionsprotokol f. 22.

ordningen, så det skulde sælges, når proprietærene gjorde antagelige bud ¹⁾).

Men nu viste det sig, at rentekamret ingenlunde var villigt til at bringe ofre for at gennemføre fællesskabets afløsning. Thott var 1759 blevet afløst af H. Ahlefeldt som første deputeret, og det er utvivlsomt, at kollegierne ikke med velvillie have set på, at landvæsenskommissionen på mange måder greb ind i deres administration, ligesom den gjorde forestilling til kongen om anordninger, der både vare slet redigerede, og som ikke holdt sig fri for betænkelige indgreb i ejendomsretten, ligesom de vare tilbøjelige til at forholde folk lands lov og ret ved at gøre kommissionens kendelser inappellable ²⁾. Rentekamret nægtede helt at gå ind på kommissionens forslag; godset i Odsherred vilde ikke engang være tilstrækkeligt til vederlag for universitetsgodset; men af de samlede godser i det nordostlige Sælland kunde intet afstås, og af godserne i Antvortskov og Vordingborg distrikter var der alt solgt en del bøndergårde, og der kunde ikke undværes flere, uden at man måtte frygte for, at hovedgårdene ikke vilde kunne få det fornødne hoveri. Desuden var godset i Odsherred særdeles indbringende, da bønderne svarede 2 rd. af hver td. hartkorn i hoveripenge, og man var bange for, at kongens kasse vilde lide tab ved, at proprietærene næppe vilde overtage alt det gods, den fik fra stiftelserne, det slette med det gode ³⁾). Hermed var altså også denne plan strandet; men kommissionen var ufortrøden i at finde nye udveje, og den besluttede at gøre et forsøg på at overbevise rentekamret om, at statskassen intet tab vilde lide. Den havde for længe siden forlangt en ekstrakt af universitetets jordebøger. Da denne nu efter adskillige vanskeligheder var kommen tilveje,

¹⁾ Kommissionens kopibog f. 222.

²⁾ Stampes erklæringer V. 412.

³⁾ Kommissionens ekstraktprotokol f. 155 d. 27. August 1762.

udsendtes den d. 26. Marts 1763 til amtmændene, for at proprietærene kunde gøre bud på de gårde, som de vilde overtage. Hensigten hermed var, at handelen kun skulde finde sted, hvis det lykkedes at bevæge regeringen til at mageskifte på den tidligere foreslåede måde. Da professorerne underhånden bleve underrettede herom, bleve de højlig allarmende, idet de antog, at der atter var tale om at nøde dem til at sælge. Under 3. Maj 1763 tilskrev de Thott, som efter Holsteins død var bleven universitetspatron, at de med bedrøvelse havde fornummet, at der endnu var tale om at sælge deres gods. De havde ligeledes hørt, at der var tale om at give dem erstatning i Odsherred; men dette lå så langt fra København, at der vilde være store vanskeligheder ved godsets administration, og de lagde den nye patron på sinde, at han for sit eget navn og eftermæles skyld skulde forebygge, at det i fremtiden skulde hedde, at det var i hans patronats tid, at denne så skadelige og ulykkelige periode for universitetet var indfaldet, og de stærkeste bolværker og grundpiller vare blevne omkastede, og alle kongelige fundatser tilside-satte, efter at de i 200 år havde været bevarede hellig og urykkelig, uagtet også i forrige tider adskilligt af de mægtige mod fundatserne er bleven forsøgt, men ved de daværende patroners nidkærhed og omhyggelighed er bleven hindret og tilintetgjort¹⁾. Denne stærke appel til patronens pligtfølelse kunde dog sikkert være sparet. Der var kun liden sandsynlighed for, at det skulde lykkes at bevæge rentekamret til at gå ind på den foreslåede handel, og formodentlig er der kun indkommet få bud på universitetets gårde. Landvæsenskommissionen ophævedes

¹⁾ Konsistoriets kopibog 1763 nr. 242. Sammenlign Matzen, Universitetets retshistorie II. 282 f. Fremstillingen her er dog bleven ensidig, da forf. kun har benyttet de i universitetets arkiv værende aktstykker.

først 1768, men i dens sidste år gjordes der ingen angreb på stiftelsernes gods.

Universitetets modstand mod at sælge sit gods vakte den gang megen uvillie ¹⁾, og nu ville vel alle være enige i, at det standpunkt, Pontoppidan indtog overfor fundatsernes ord, var det fordomsfrieste. Han havde også ret, når han klagede over, at professorernes tid og tanker optoges af godsets administration, og at det var dette, der optog konsistorium og fyldte protokollerne ²⁾. Den tid, da hans egne forslag bragte uro i den lærde lejr, danner en undtagelse; men både før og efter ere de ovennævnte ord en overmåde træffende karakteristik af konsistoriets forhandlinger. Men dog må eftertiden være professorerne taknemlig, fordi deres modstand forhindrede en handel, der vilde have forarmet universitetet; man stod netop den gang ved begyndelsen af den periode, da den stigning af landejendommenes værdi, som muliggjorde landboreformerne i slutningen af århundredet, begyndte; selv om universitetet i årene omkring 1760 kunde have solgt til datidens højeste priser, vilde det være bleven et stort tab, og skulde proprietærene have rådet for prisen, var den visselig ikke bleven høj. Hertil kommer endnu, at den reform, for hvis skyld salget skulde være iværksat, var af tvivlsom værdi. Var den bleven gennemført, vilde den sikkert have styrket herremændenes stilling og vanskeliggjort stavnsbåndets løsning, ligesom den utvivlsomt havde forøget hoveribyrd.

For Pontoppidans vedkommende var allerede hans forhold under de ovenfor skildrede forhandlinger tilstrækkeligt til at bringe ham i et fjendtligt forhold til professorerne, i hvis øjne det var som en helligbrøde, at den mand, der skulde varetage universitetets rettigheder,

¹⁾ Et eksempel herfra er meddelt af Werlauf, Hist. tidsskr. 2 række IV, 42.

²⁾ Engelstoft, Universitetsannaler 1813, s. 164.

kunde tænke på, hvad der for dem stod som et brud på dets privilegier og fundatser. Men endnu værre blev det, da han samtidig forsøgte at reformere universitetets lærervirksomhed og fremkalde større flid og iver fra professorernes side. Der klagedes over, at der ikke ved universitetet holdtes korte kursoriske foredrag, som kunde endes på et år. Dette var så meget uheldigere, som mange studenter vare for fattige til at opholde sig længere tid ved universitetet, og de fik da kun stumper og stykker af forelæsningerne. Pontoppidan mente vel, at dette onde kunde remederes ved fundatsens adskillige artikler, om den blev efterlevet, og især, hvis rektor ikke bestandig forsømte, hvad der var ham befalet, at gøre indberetning straks efter jul om, hvor vidt enhver professor var kommet; men tilføjer han: »vilde jeg urgere den sag på egen hånd, da måtte jeg vente hårde gensvar.« For at bøde herpå, og vistnok tillige for at skaffe professorerne en efter hans mening gavnlig konkurrence, foreslog han 1759, at det skulde pålægges dekanerne ved kommunitetet at tage magistergraden og derefter holde forelæsninger, hvorfor der skulde tillægges dem 50 rd. årlig af kommunitetet. Det teologiske fakultet frarådede det hele; de fandt det ubilligt at forlange, at dekanerne skulde disputere, og de mente, at de ikke vilde kunne få tilhørere, ligesom de »ej heller turde forsikre, at studenterne vare så vel tjente med at høre dem, som de kunde være med at høre professorerne.« At lønne dem af kommunitetets midler var utilstedeligt på grund af fundatsens så forfærdelige klausuler om disses anvendelse alene til fattige studenter. Det blev derefter opgivet at forlange, at dekanerne skulde disputere; men ved reskript af 4. Maj 1759 pålagdes det dem at holde forelæsninger, mod at de fik løfte om at foretrækkes til befordringer, og da dette formodentlig ikke har været tilstrækkeligt til at bevæge dem dertil, tillagdes der dem kort efter ved et nyt reskript

af 27de Juli de omhandlede 50 rd. årlig af kommunitetet. Dekanerne begyndte derefter virkelig at holde forelæsninger. Det synes, at der kun er bleven udbetalt løn til fire ad gangen; et reskript af 31. August 1759 nævner tre andre, som skulle være de nærmeste til at oppebære denne efter dem, som nu nyde den ¹⁾).

Denne sag vedkom egentlig kun det teologiske fakultet; men allerede tidligere havde Pontoppidan begyndt på en anden, der angik samtlige professorer, idet han indskærpede disses pligt til årlig at disputere. Det var ikke noget nyt, at professorerne vare forsømmelige i denne henseende. Allerede 1652 var det blevet vedtaget, at de, der ikke disputerede, skulde betale en mulkt af 20 rd. ²⁾). Men Pontoppidan siger, at der var ingen andre end afdøde Andreas Højer, som havde betalt denne mulkt, der skulde være delt mellem biblioteket og fattige studenter. Hvis den i tiden 1732—60 var indkommet, vilde den have udgjort over 4000 rd. ³⁾). Men forsømmelsen af disputatserne skadede universitetets rygte, da man var vant til at betragte disse som målestokken for dets virksomhed. Der udkom da den 16. Juli 1756 et nyt reskript, hvorved mulkten fordobledes, og der er i det mindste gjort forsøg på at inddrive den; ti i konsistoriets møde 30. Maj 1759 læstes der en skrivelse fra patronen, at de, der endnu ikke havde disputeret, skulde gøre dette inden 31. Juli; i modsat tilfælde skulde 40 rd. af deres løn tilbageholdes af kvæstor ⁴⁾). Men kvæstor, siger Pon-

¹⁾ Engelstoft, Universitetsannaler 1813, s. 164. Sællandske tegn. 1759 nr. 313, indlæg 25 April 1759. Konsistoriets forhandlingsprotokol 1759 s. 271.

²⁾ Engelstoft, Universitetsannaler 1811, I, 49.

³⁾ Sæll. tegn. 1762 nr. 144. Indlæg.

⁴⁾ Konsistoriets forhandlingsprotokol 1759 s. 267. Det er formodentlig intet godt tegn, at det vedtoges, at skrivelsen skulde circulere, og måske er man også berettiget til at lægge en betydning i, at der i protokollen derefter tilføjes: abiit procan-cellarius.

toppidan, er en from og føjelig mand og vil ikke være den onde, som man kalder det, når en embedsmand gør sin pligt uden persons anseelse. Alt er vel således blevet ved det gamle.

Men i den indberetning, som prokansleren 1761 i henhold til sin instrux indgav om universitetets tilstand, udtalte han sig med stor skarphed om dets mangler, så man uvilkårlig får en følelse af, at det er den bitterhed, han har opsamlet under sin resultatløse strid med det, der her får luft, især når den sammenlignes med indberetningerne fra de to foregående år¹⁾. Han tilstår, at hans bestræbelser for at udrette noget til sand forbedring for universitetet ere slåede fejl. Det monopol, dette universitet har som det eneste i landet, gør, at der mangler kappelyst hos lærerne. Disse ere optagne af mange deres virksomhed uvedkommende beskæftigelser, så vel som af jordegodsets administration. Mange professorer kunne på grund af andet arbejde ikke passe deres forelæsninger, ferierne ere for mange, læsedagene for få osv. Han gør tillige forslag til forandringer, og efter at disse vare blevne noget ændrede af patronen, udkom der d. 18. September 1761 et reskript, som i højeste grad vakte professorernes forbitrelse, så meget mere som deres erklæring slet ikke var bleven indhentet. Det indskærpedes her, at mulkterne for forsømte disputatser skulde betales; men så tillodes det, at når en professor udgav en trykt afhandling, måtte denne træde i disputatsens sted. For så vidt professorerne ikke benyttede det antal ark, universitetets bogtrykker var forpligtet til at trykke frit, skulde resten overlades studenterne, for hvem der skulde fremsættes prisopgaver, der skulde belønnes med 20 rd., som skulde udredes af kommunitetet eller af mulkterne. Da der kun holdtes få private forelæsninger, hvilke

¹⁾ Uddrag af alle 3 indberetninger ere trykte i Engelstofts universitetsannaler 1811, I, 193 og 1813, s. 11 og 161 f.

ellers ved andre universiteter vare det vigtigste, måtte der lægges så meget mere vind på, at de offentlige gjorde hele den nytte, de kunde. Kommunitetets store spisesal, der holdtes varm for øvelsernes skyld, skulde derfor benyttes til forelæsninger, da der klagedes så meget over de kolde auditorier. Her, mentes det, kunde to professorer læse samtidig. For at ingen læsetimer skulde forømmes, skulde alle examina, artium undtagen, afholdes på de to ugedage, da der efter fundatsen ingen forelæsninger holdtes. Rektor skulde ved nytårstid indberette, hvor vidt enhver professor var kommet med sine forelæsninger, og endelig skulde der af hensyn til, at de fleste præster vilde få avlsbrug, ansættes en økonomisk professor, der skulde læse på Dansk, og hvem kommunitetsalumniene skulde forpligtes til at høre 4 timer ugentlig. — Det var ikke almindeligt den gang, at man dristede sig til at gøre indvendinger mod et kongeligt reskript, og det må anses for et stærkt tegn på professorernes forbitrelse, at dette skete. De benægtede bestemt, at der ikke holdtes private forelæsninger. Disse vare, siges der, så vel ved Københavns som ved andre universiteter det aller vigtigste, om der end ingensteds stod noget om dem i fundatserne. Forskellen var kun, at de her, hvor studenternes antal var så ringe og de fleste »så extreme fattige«, ikke vare synderlig indbringende. Der holdtes offentlige forelæsninger 4 gange ugentlig, medens der andensteds for det meste kun læstes to, men disse søgtes, hvad også alle vegne var tilfældet, ikke så meget som de private. Forslaget om, at to professorer skulde læse på en gang i kommunitetssalen, var lige så urimeligt, som om to præster samtidigt skulde prædike i en kirke. »Tilhørerne blive forvildede, og andre som tilskuere vilde le af et sådant spectacle«. Det var aldeles umuligt, at examinerne kunde holdes på de to ugedage, da der ingen forelæsninger var, når de forretninger, der ellers forefaldt på disse dage, ikke skulde forømmes, og endelig udbad professorerne

sig, at herefter deres erklæring måtte blive indhentet over ethvert universitet angående forslag, fra hvem det så kom. Dette var så skarp en krigserklæring som muligt mod prokansleren, og vel egentlig også mod patronen, der havde gjort Pontoppidans forslag til sine og i enkelte punkter endog skærpet dem, eller i det mindste haft dette til hensigt ¹⁾. Da prokansleren kom til at erklære sig over professorernes skrivelse, tog han heller ikke blidt på den. Den er, siger han, fuld af udflugter og tergi-versationer. Det er kun halvparten af dem, der holder private forelæsninger; de andre læse enten slet ikke eller kun offentligt omtrent 80 timer årlig, hvilket tilligemed examinerne, c. 20 timer, udgør hele deres arbejde. For deres skyld kræves det, at de offentlige forelæsninger vedligeholdes, da resten er såre uvis. Om kommunitetssalen siger han, at kan der ikke læse to professorer, kan der læse en; men en velgerning skal ikke påtvinges nogen; man læse da i kulden, når man ikke vil i varmen; men fra den tid bør ingen bruge et koldt auditorium som undskyldning ²⁾. Der udkom derefter et nyt reskript d. 26. Marts 1762, hvor der gjordes professorerne en del indrømmelser, således, hvad de også havde andraget på, at den såkaldte disputatio pro loco ikke kunde erstattes af en afhandling. Når de 84 ark, som skulde trykkes frit, ikke benyttedes til disputatser, skulde professorerne først have ret til det overskydende, og studenterne kun, for så vidt de ikke benyttedes af professorerne. Disse befriedes fra at læse på kommunitetet, og det tillodes Anchersen og Rosenstand Goiske på grund af alder og svaghed at læse

¹⁾ Pontoppidan havde foreslået, at de professorer, der havde anden kommission, kun skulde betale 20 rd. i mulkt for forsømt disputats, men Holstein havde stillet dem alle lige. Det havde også været ham imod, at en afhandling skulde kunne træde i stedet for en disputats. Sæll. tegn. 1762 nr. 144. Indlæg.

²⁾ Både professorernes og Pontoppidans skrivelser findes i indlæg til Sæll. tegn. 1762 nr. 144, 26. Marts.

i deres hjem. Med hensyn til examiner bestemtes det, at onsdag og fredag eftermiddag, da der dog ikke læstes, skulle benyttes dertil, for så vidt de ikke vare optagne af andre forretninger. Hermed var unægtelig brodden taget af Pontoppidans reformer, og han havde selv forskyldt det; uagtet det er utvivlsomt, at han havde ret i en stor del af sine klager, havde han ved ubetænkte forslag givet professorerne så gode våben i hænder mod sig, at sejren måtte blive deres. Pontoppidans stilling var nu således, at det ikke kan undre os, at han i den øvrige del af sit liv lod universitetet gå sin egen gang. Ethvert forslag fra hans side og ethvert indgreb i professorernes virksomhed vilde jo blive mødt med den største mistro. Dog synes han at have gjort forsøg på at bryde konsistoriets magt ved ligesom at indrette et mindre overkonsistorium. D. 25. Januar 1763 skrev Holstein til universitetet, at det var hans hensigt hver måned at holde et møde med rektor, prokansler, kvæstor samt når det gjordes fornødent, fakulteternes dekaner, for at forhandle om universitetets sager. Kort efter døde imidlertid Holstein, og konsistoriet skrev da til hans eftermand, Thott, og frarådede dette, så fremt ikke alle consistoriales fik adgang til møderne¹⁾. Pontoppidan selv døde d. 20. December 1764, 65 år gammel.

¹⁾ Konsistoriets kopibog 1763 nr. 211 og 212.

Meddelelser fra Aalborg Bispearkiv.

Ved Overlærer D. H. Wulff.

1.

Om Retten til at ordinere Præster paa Læsø.

Det er bekjendt, i hvilken Grad den gejstlige Overhøjhed over Læsø i Middelalderen var Stridsemne mellem Biskopperne i Børglum og i Viborg¹⁾. De førstnævnte gik af med Sejren; men efter Reformationen faldt Læsø dog til Viborg Stift (under hvilket Øen blev, indtil den 1844 atter henlagdes under Aalborg Stift), vistnok fordi Kapitlet i Viborg var Jorddrot over dette „Land“. At Biskoppen i Aalborg dog endnu i Aaret 1601 ikke havde glemt sine katholske Forgængeres Prætensioner, ses af følgende Brev, skrevet af M. Jens Pedersen (Søn af den viborgske Biskop Peder Thøgersen), Præst ved Domkirken i Viborg og Prokurator eller Fuldmægtig for Biskop Jakob Jensen Holm i Aalborg i hans Egenskab som Kannik i Viborg. (Jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. III, 721 ff. IV, 529 f.).

S. in Christo Jesu, post debitam gratiarum actionem pro omnibus beneficiis mihi inde a pueritia abs te præstitis, giver jeg eder venligen tilkjende, at vi nu ere komne til en Ende med det Kald paa Læsø; thi kgl. Matt. haver

¹⁾ Se Heise, Diplom. Viberg., Indledn. S. xxix ff.

naadigste bevilget Sognene der paa Landet at maa annekteres, og Kapitel siden haver bespurgt sig og kaldet en god Person, som vi haaber at skulle være duelig til det Kald og blive Kapitel tro, med hvilken den Dannemand Hr. Christen Poulsen ogsaa vil nøjes og er forligt om den Løn, han skal give hannem, saa, efterdi at Bispen her i Byen hidindtil har ordineret Præsten til Sognene der paa Landet, som eder selv noksom vitterligt er, og Bispen udi Aalborg post repurgatam evangelii doctrinam havde ingen Besværing haft med Landet, men den haver paa-hængt Bispen og Kapitel her i Byen, som I vel selv véd, hvad Besværing I selv dermed havde, da I var Procurator der paa Landet, da haver Kapitel præsenteret samme Person, Søren Jensen, som er født her i Byen, hos vores kjære Biskop, M. Niels Lauridtzen, og begjæret, at han med det første vilde hannem ordinere, eftersom Tiden det nu kræver; thi vores Procurator, M. Peder Rimboldsen¹⁾, haver ladet os forstaa, at der er stor Skrøbelighed der paa Landet, saa der er fire eller fem syge om Dagen, Præsten skal besøge, derhos og to eller tre Lig i adskillige Sogne, saa han iligen maa komme tilbage igjen til Landet; saa haver den Dannemand for^{ne} vores Biskop givet os saadant et Svar, at han eder om dets Lejlighed baade haver tilskrevet og mundtligen tillalet, men ingen anden Besked haver fanget, end at I mente, det skulde ligge under Vendelbo Stift, og han derfor besværede sig at falde udi eders Kald og ordinere hannem. Da, efterdi jeg er eders Procurator her i Kapitel, vilde jeg lade eder saadant forstaa; thi jeg tror ikke, at I vilde gjøre Kapitel nogen i det ringeste Forhindring paa nogen vores Friheder, ej heller forhindre, at vores Biskop jo maa ordinere for^{ne} Person, eftersom I vel selv véd, dette tilforn at være sket, og ikke nogen at være af eder og eders antecessoribus ordineret. Bedende eder derfor venligen, at I herom

¹⁾ Præst (Compastor) til Sortebrødre Kirke eller Søndersogn i Viborg.

ville lade mig forstaa eders Mening, og om I nu vilde, nogen Forandring herudi at skulle ske, saa jeg kan vide at svare paa eders Vegne dertil, naar derom bliver videre handlet.

Sammeledes kan jeg eder venligen ikke forholde, at Kapitel er kommen i Forfaring, hvorledes Jens Michelsen i Sejlflod skal have nogen Brev og Tilladelse af eder, sl. M. Niels¹⁾, og nu siden af Mester Thøger Huass²⁾, at han maa fri rydde udi Engen. Nu véd I vel selv, at Engen hører ad communitatem, og gives deraf Engending, og ingen ex canonicis kan ene give sin Bonde saadan Magt og Frihed uden menige Kapitels Samtykke; thi vilde Kapitel gjerne, et saadant maatte forekommes, at han under eders Navn her til videre ikke fordrister sig, og I vilde igjenkalde eders Brev, at Kapitel dermed ingen videre Skade skulde vederfares; thi Kapitels Foged der i Holmen haver skrevet Kapitel til og klaget, dette Aar at skal være sket stor Skade med Skaar³⁾ og udi Engen, og kan vel ske, Jens Michelsen havde saadant foraarsaget med sit Exempel. Jeg vilde derfor gjerne, I vilde skrive mig til herom, hvad jeg skal svare Kapitel paa eders Vegne. Nu vil jeg ikke længer bemøde eder hermed, men nu og altid have eder med Hustru, Børn og alle gode Venner Gud evindeligen befalet.

Af Viborg den 22. Augusti Aar 1601.

Joannes Petri.

Udskrift: Clarissimo viro Dn. Magistro Jacobo Holmio, Episcopo Burglanensis diæceseos, affini meo et præceptori colendo.

¹⁾ M. Niels Sørensen Juel, Kannik i Viborg (se Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 527 f.).

²⁾ Ogsaa Kannik samt Præst (Compastor) ved Sortebrødre eller Søndersogns Kirke i Viborg.

³⁾ Læsningen uvis (der synes nærmest at maatte læses: staar).

2

En tiltrædende Kapellans Forpligtelse.

Efterfølgende udførlige Forpligtelse kan sammenlignes med et Par lignende, men mere kortfattede, der i en noget ældre Tid vare afkrævede Kapellaner ansatte i Vendelbo Stift, og som ere meddelte foran S. 150—2.

Jeg Povl Nielsøn, en Medtjenere i Guds Ord hos den Dannemand Hr. Niels ¹⁾ i Rær, gjør vitterligt udi dette mit aabne Brev, at, efterdi Gud allermægtigste af sin guddommelige Naade og Forsyn har nu ladet mig kalde til det hellige Prædikeembede, da lover og tilsiger jeg min kjære Superintendent, hæderlig og højlærd Mand M. Jacob Jensen Holm, at jeg herefter flitteligen vil og skal studere udi den hellige Skrift og kristelige Religion, prædike Guds Ord rent og klart, uden al vildfarende Mening eller unyttige subtile Disputatser ved kgl. Maj.s Brev her i Riget forbuden, saa og retsindeligen uddele og bruge Sacramenterne og clavibus ecclesiæ, ligante et absolvente, aldeles efter Guds Ord og Ordinansen, og hvis mig forekommer udi min Embed nogen vanskelige Sag eller Handel, da mig gjerne at bespørge hos min Superintendent, Provst og forstandige Præster, og holde de Ceremonier i Kirken og hos de syge, som Ordinansen befaler og andensteds her i Stiftet brugeligt er. Desligeste skal jeg føre en skikkelig, kristelig og ærlig Levned, som S. Povel befaler (1 Timot. 3 og Tit. 1), tagende mig synderlig Vare for Horeri, Skørlevned, idelig Drukkenskab, utilbørlig Kiv og Trætte, til Tinge eller andensteds, under den Straf, baade Ordinansen og kgl. Maj.s Brev medfører, om slige Laster udgangen, om de kan hos nogen Præstemand findes. Desligeste, at jeg ikke har denne Kald, jeg nu bekommendes vorder, fanget ved Simoni, Pendinge eller

¹⁾ Niels Pedersen Morsing, Præst i Rær, Hansted og Vigsø.

Pendings Værd, som enten udgiven er eller herefter udgives skal, og ej heller vil jeg herefter udgive ved mig selv eller nogen anden Pendinge eller Pendings Værd for nogen Præstekald nu eller herefter at bekomme, uden hvis Ordinansen indeholder til Skriverpendinge, hvilket jeg sværger ved Gud og min Saligheds Fortabelse, og vil have min Embede forbrudt, om det mig overbevises kan udi nogen Maade. Skal jeg bevise min kjære Superintendent al tilbørlig Ære og Lydgatighed saa og den Dannemand, jeg nu skal tjene, ej standendes hannem efter hans Kald mod hans og min kjære Superintendents Minde i nogen Maade. Item, som jeg nu ikke har tilstede testimonium rectoris publicum at vise fra den lovlige høje Skole udi Copenhagen; hvor jeg haver studeret, bepligter jeg mig med det allerførste at lade den hente og for^{næ} min kjære Superintendent vise, under den Straf, at, hvis jeg ikke finder mig saa at have skicket, at jeg en god Vidnesbyrd derfor kan bekomme, saa mig vedhænger nogen utilladelige Sager, da vil jeg dermed min Kald, jeg nu bekommer, afstaa og forbrudt have. Og som jeg nu kaldes til det hellige Prædikeembede lidet øvet, udi en god Forhaabning om Forbedring, lover jeg mig den Flittighed i mine studiis theologicis et philosophicis herefter at ville dagligen bevise, at, naar jeg igjen af min kjære Superintendent bliver examineret og overhørt, han da med en god Samvittighed mig skulde kunne taale og lide udi denne hellige Kald, og ej at begjære nogen fri Kald for mig selver, denne eller nogen anden, førend jeg kommer til min kjære Superintendent ad secundum examen, og jeg da kan findes saa forbedret i Lærdom og Levned, at min kjære Superintendent med en god Samvittighed mig kan dertil samtykke. Til ydermere Vidnesbyrd bekjender jeg med egen Haand underskreven.

Skrevet udi Aalborg den 1ste December Anno 1593.

Pouill Nielsønn Foss.

3

Nogle Præsters Forpligtelse til at føre et bedre Levned.

a.

Jeg Niels Sael, Sognepræst i Vestervig, kjendes og gjør vitterligt for alle med dette mit aabne Brev og egen Haandskrift, at, som hæderlig og højlerde Mand Mester Jørgen Mortensen, Superintendent udi Vendelbo Stift, havde nu Onsdagen næst efter purificationis Mariæ stævnet mig udi Rette for ærlige og velbyrdige Mand Otte Brade, kgl. Maj.s Lensmand, Mester Kjeld Juel, Superintendent i Viborg Stift, og alle Herredsprovster i Vendelbo Stift, og gav mig mange grove Sager, som jeg fandtes skyldig udi og ej kunde afværge, baade udi Embede og Levned, mod Guds Ord og kgl. Maj.s Ordinans, for hvilken min Brøst og Forseelse gik Dom, at jeg havde ikke ret handlet, men burde at straffes af Øvrigheden: Da, efterdi forn^e Mester Jørgen, min Superintendent, gjorde for Guds, Fruer og Jomfruers saa og Dannemænds og Præstemænds Bøns Skyld sin Naade, mig ikke at ville videre forfølge sin (!) Ret, men gav mig denne min Brøde og grove Forseelse til og være min gunstige Superintendent, da lover jeg nu (under mit Embedes Fortabelse og Vendelbo Stift at vige) herefter at skulle findes ham lydig i alle tilbørlige Sager efter Guds Ord og kgl. Maj.s Ordinans og Brev, og aldrig mere (med Guds Naades Hjælp) saa groveligen sætte mig op mod hannem eller noget at handle imod kgl. Maj.s Ordinans, som kan give Forargelse af sig til Ulydighed, Oprør og andet, hvad det nævnes kan; og dersom mig saadant nogen Tid herefter kunde skjelligt overbevises, vil jeg selv forpligte mig under al den Straf, min Lensmand og andre Dannemænd synes godt og kristeligt at være. Til Vidnesbyrd, at saa ubrødeligen holdes skal,

trykker jeg mit Signet neden dette mit aabne Brev og egen Haandskrift.

Datum Alborg Torsdag næst efter purificationis Mariæ
Aar 1563.

b.

Kjendes jeg underskrevne Christen Mattzøn, Medtjenere i Ordet til Hammer og dets Annexer, at, saasom jeg er befunden i Drukkenskab og Uskikkelighed, og hans Højærværdighed mig det har overbevist tiere at være sket, saa at, dersom hans Højærværdighed med mig vilde strænge, jeg da billigen derover mit Kald burde have forbrudt, da, efterdi at velbemeldte hans Velærværdighed denne min Fejl endnu denne Gang har efterladt, da lover jeg for Guds Ansigt, for hvilket jeg tjener, og hermed tilforpligter mig, at, saafremt jeg nogen Tid skulde befindes enten i eller uden mit Embede udi nogen Drukkenskab eller videre Uskikkelighed, jeg da uden videre Proces skal lægge mit Kaldsbrev fra mig og ikke videre være værdig det hellige Embede at betjene. Og, at jeg dette mit Løfte helligen og ubrødeligen som for Guds Ansigt og ved hans Naade holde og efterkomme skal, har jeg denne min Revers med egen Haand skrevet og underskrevet.

Aalborg den 26de April 1676.

Christen Mattzøn Eydrop.

c.

Jeg Lauridtz Hvid, Sognepræst til Hals Kirke, kjendes og hermed gjør vitterligt, at jeg som af menneskelig Skrøbelighed er falden i Drukkenskab og Overflødighed, saa jeg efter hans kgl. Majestæts Reces paa mit Kald billigen kunde søges. Og som min Velærværdighed, min kjære Hr. Biskop, mig saadan min Brøde skarpeligen har foreholdt, saa anlover jeg her for Guds h. Øjen og Aasyn,

at jeg herefter forsvarligere i min Omgængelse, Liv og Levned skal være, sky al Overflødighed og Drukkenskab, og saaledes inden og uden Kirken anstille, som det en retsindig Christi Tjener anstaar. Og skulde jeg (Gud forbyde det) nogen Tid overtræde dette mit hellige Løfte, da vil jeg ikke afbede den Straf, Recessen hos denne Last lagt haver, det jeg og med egen Haand bekræfter.

Aalborg den 16de Oktober 1678.

Lauridtz Lauridtz Hvid.

4.

Til Oplysning om Latinskolerne i Sæby, Nykjøbing og Hjøring.

a.

Forpligt af Kapellan og Rektor i Sæby Søren Justesen.

Jeg Seffrenn Justsønn, Medtiener y Gudz Ord och Skuolemester y Seebie, gjør witterlig wdi thiette mitt obne Breff, att epherdi ieg nu denne forgangene Aar for attskillige myne Bestillinger med Husholdningh, Trette och andit er befundenn, sidenn myne kiere Superintendentens hederlige och høglærde Mand Mester Jacob Jensønn Holm siste Gangh Skuollen her visiterit haffuer, icke wdi myne Kald beuist denn tilbørlighe Flittighed, mig burde, saa Børnenn denne Aar gantske lidit findis att werre forbedrit, desligeste som ther haffuer verrit offuer mig attskillige Klagemaall om Parlement och Baardedagh, huis alle hos Saaguolderenn och Byenn er nu affstillet, offuergiffuenn och forligt, wndertagenn huis Rettighed Lensmandenn welbyrdige Offue Lunge thiill Oddenn ther wdi paa kong. Matt. Vegne kand haffue, saa och Thiltalle offuer mig werrit haffuer att findis wdi Geldssager, item den Forløfft at holde, ieg myne kiere Superintendent giort haffuer att findes wdi Flittighed, inthett att forsømme miere wdi mitt Embede och Kald, efther ieg haffuer mig wdi Ecteskab begiffuit, ind tilforne, daa ieg

waar eenlige, med huis andre Sager och Klagemaal denne Tiid mod mig for myne Superintendent verrit haffuer, wdi Sogneprestens hederlige och wellerde Mand Her Oluff Jørgensøns och Borgemester och Raads her y Seebies Paahørelse och Neruerelse, wdi huilche for^{ne} Saager och Klagemaal ieg loffuer och forplicter mig att raade Buode paa, huis myne Forseelse eller Forsømmelse thiill denne Daag verrit haffuer, att ieg nest Gudz Hielp, effther ieg denne Gangh, som Ordinantzen medfører, er paamint, skaall aff thenn yderste Aand och Naade, Gud allermectigste mig vill forlene, her effther laade mig befindis flittig och windskeblig med Børnen wdi Skuollenn att forlæse och øffue med Repetitz, Compositz, Sangh och alt andit, mig bør att giøre effther Ordinantzenn, saa myne kiere Superintendens mig inthet skaall kand beskylle wdi denn myne Embede med Rette, att Skuollenn, saa viit mig mueligenn kand werre, wdi myne Tiid skaall forbedris och inthet foruerris. Skaall ieg och icke lade mig befindis her epther wdi ydelig Druchenskab, Parlement, Baardedagh och Wenighed, menn befindis thenn, som will søge thenn giemenn Fred, som Gud wdkreffuer, att ieg ingenn skaall werre thiill Forargelse, som ieg och forsier mig thiill, huis ieg wforretis y nogenn Maade, att bekomme och haffue Forsuar aff myne Øffrighed, verdslig och geistlig, nar ieg nogenn Saag for dennom indfører och beklager, saa och att fornøffue och betalle thiill goede Rede alle saa mange, ieg med Rette skyldige er, och werre myne kiere Superintendent, Prouist och Sognepresterne her udi Seebye wdi alle thilbørlige Saager hørige och lydige, som ieg bør att giøre paa myne Embedz Vegne. Att ieg dette wbrødeligenn holde skaall, beplicter ieg migh wdi denne myne Breff och egne Handskrift wnder thenn Straff, kong. Matts. Ordinantz och Breffue medfører, att straffis wdenn Naade, effther ieg denne Gang faderligenn er paamint, effthersom myne Brøde kand findis. Thiill Widnisbyrd thrøcher ieg mitt Signet her nedenn paa.

Datum Seebie thenn 22. Augusti Aar ephther Gudz
Byrd 1589.

Seffrenn Justsønn
(L. s.) med egne Handt.

b.

Hørerne i Nykjøbing paa Mors skulle ej nyde Kost hos Borgerskabet.

Christian thend fierde (osv.). Wor synderlig Gunst thillforn. Wider, att oss elsk^e Borgemestere, Raadmend, och menige Borgere wdj wor Kiøbsted Nykiøping j Morss haffuer wnderdanigstt thill oss suppliceritt beklagindis, att j emod gammell Seduanne schall haffue forordnitt ther wdj Byen, att thuende aff Hørerne ther wdj Skolen skulle haffue thieris Kost hoss Borgerne ther wdj Byen, enddog the well noch skulle were forsørgitt med thuende Thiender, som er ther thillagdt, saa och fire Degnesogner, huor aff the mener thennom rigeligen och well att kunde sig att wnderholde. Therefore wnderdanigstt begerindis thet aff motte affskaffis. Thi bede wij ether och wille, att ephtheri for^{ne} Hører ere bode med Thiender och Sogner saa forsørgitt, att the thennom ther aff well kunde wnderholde, attj tha thett affskaffer om samme theris Kost, att for^{ne} Borgere icke widere ther med nu schulle besuergis, end som aff gammell Thid seduanligt haffuer weritt. Ther med skier wor willge. Befalindis ether Gud. Schreffuit paa wortt Slott Koldinghuss thend 24. Julij Aar 1590. Vnder wortt Signet.

Hogbe^{te} wor allernaadigste wduald Printzs och
Konnings thillforordnide Regerings Raad.

Niels Kaas
egen hand.

Peder Munck
egenn hand.

Jørgen Rosenkrantz
E. h.

Christoffer Valckendorff
e. h.

Udskrift: Oss elsk^e hederlig och hoglerd Mand,
Mester Jacob Jenssen, Superintendent wdj Wendelboe Stigtt.

c.

Forpligt af Kapellan og Rektor i Hjøring Peder Jensen Skive.

Jeg Peder Jenssøn gjør witterligt i dette mit obne Breff och egen Haandskrift, att effterdi Gud allmectigste aff sin gudomeligh Naade och Godhed haffuer nu wed tilbørlige Middell mig kaldit en Medtiener att were i Hjøringh hoss hederliig och wellærd Mand Her Daniel, disligeste en Scholemester der sammesteds, da loffuer och tilsiger ieg hederliigh och høylærd Mand Mester Jacob Jenssøn Holm, min kiere Superintendent, att ieg wille och skall her efter med all Gudfryctighed och Fliid gierne lese och studere i den hellige Schriff och hues mig Behoff giøris till den hellige Embed, som mig nu betrois, och att ieg retsindeliigh wden all wildfarendis Meningh eller subtiligh och wnøttigh Disputation skall predike Gudz hellige Ord, Loffuen och Euangelium och bruge de formis loqvendi, som findis wdi den hellige bibelske Schryfft, och holde mig hoss den ausborgis Confession och corpus doctrinæ Philippi Melanthonis, och hedenføre min Prædicken till min Tilhøreres Nyt och Gaffn med Lerdom, Trøst och Formaningh, saa ieg bode sielff schal nest Gudz Hielp foruare migh for falske Meninger och Wildfarelsser, och huis migh forkommer nogen tuilsom Sager eller Handell min Embed anrørendis, schall ieg inthet giøre aff Egensindighed, men gierne bespørge mig med min kiere Superintendent och Prouest och andre forstandige Præster. Schall ieg och rettsindeligenn wddele de hellige høywerdige Sacramente och om dennom retteligen bode mene och prædicke effter Gudz Ord, saa och holde de Ceremonier wdi Kiercken, som Ordinantzen biuder och andre Sted her wdi Stigten och Riget er brugeliigh. Disligist schall ieg icke misbruge de hellige

Kierckis Nøgger, mig betrois, men dennom saa bruge at hinde och løse, synderligen wdi Band, som er Kirckens yderste Legdom, som Gudz Ord och kong. Matt.s Ordinantze mig tilholder. Schall ieg och beuise min naadige Herre Koningh all Troschab och Lydactighed, saa och min kiere Lensmand, Superintendent, Prouest och den Dannemand, hues Medtiener ieg nu kaldis att were, wdi tilbørlige Sager, som thet sig bør, och tage migh flittelig ware for Horeri, Skiørleffnit, Druckenskab, Frodzeri, blodige Jed, Sueren och Banden, Wtroschab, Mandrab, falsche Widnesbyrd och andre groffue Laster, saa och hues Handell som er min Embede emod och ilde staaer, att ieg wdi min Leffnit schall were effther S. Pouels Befalingh, som den sig bør, wstraffeligh. Schall ieg och aldrigh wnder mitt Embed och Saligheds Fortabelsse begiere eller søge nogen Kald wed wloffligh Meddell, Simonie, Pendingh eller Pendinghs Werd, wed mig sielffuer eller nogen paa min Wegne, men foruenthe min loffliigh Kald wed de Middeler, Gud i sin hellige Ord haffuer befalet och kong. Matt.s Ordinantz medfører; hues ieg suerger wed helgens Eed och Salighed och wed min Embedtz Fortabelsse, om thet hoss mig kand befindis. Disligest som ieg nu och kaldis att bliffue Scholmester, beplicter ieg migh och denne Kald christeligenn att forstaa med all Flittighed wnder den Straff, att hues thet icke skeer, och att Børnene bliffuer forsømt, jeg da beggi Kald will frastaa och forbrøtt haffue. Will ieg och icke gifte mig, emeden ieg er wdi for^{ne} Scholetienist, wden thet kand ske med min kiere Superintendentz Minde och Samtycke, wnder then Straff, som forskreffuit staaer. Till hues Widnesbyrd ieg haffuer med min egen Haand wnderschreffuit. Datum Alburgh then 24 Majj anno 1592.

Peder Jenssøn Schiffue.

d.

Om en Hørers Løn i Hjøring.

Jhs.

Myn gantsche ydmyg Helsenn forsendt med Gud, Fromme d. Pater, nest en ydmyg Tacksigelsse for mange beuist Welgierninger, ethers Fromhed mig aff første Barndom beuiist haffuer och endnu daglig lader kiende med mig fattig Mand, for huilche Gud almectigste ether rigelig belønne, och ieg fattig Mand med en tacknemmeligh Hierte will altiit findis E. F. willige Tiener aff yderste Effne och Formue. Giffuer ieg ethers Fromhed gantsche ydmygeligen att wiide, at ieg talde den Danne-mandt Her Anders Bartelssen ¹⁾ till, efftersom I mig befalet, om Jelstrup Sogner att motte effterladis till en Hørers Wnderholding, tha haffuer hand icke allenist samtyckt och loffuit saadan god Forsett, men sagde sig och att wille hielpe der till aff sit egit, om Behoff giordis. Och er Degnerenthen aarlig aff de Sogner j $[1/2]$ Lest ²⁾ Byg rundelig foruden Quegtiende och andet gott. Saa will ieg och effterlade aff mit S. Olaj Sogen, aff huilche[t] Renthen er och j Lest. Saa kand hand rundelig bekomme j Lest Byg huert Aar foruden andre smaa Renthe. Och haffuer Scholemester siden beholdendis till sin Wnderholding Rug iiiij Pundt, Byg xxij Pundt, Haffre 3 Pundt. Nu er min gantsche ydmyg Bøn till ethers Fromhed, attj for Gudz Skyld wille ansee min lange mødsom Tieniste och stede ethers Minde der till, att ieg maa sende Bud effter Chresten Lauritzøn, om huilcken wj om talde, att hand motte hielpe mig noget att optucte Wngdomen, paa thet alting kand ske med dis store Flijd, som I och aff den

¹⁾ Præst i Jelstrup og Lyngby.

²⁾ 1 Læst = 12 Pund. 1 Pund Rug og Byg = 2 Tdr., 1 Pund Havre = 4 Tdr.

Naade, Gud will forlæne, skal fornemme. Disligest attj och wille well giøre och haffue thet i en Betenckels, naar Leylighed sig saa begiffuer, attj lieder effter Breffue i Stictzkisten, den Gaard i Skidzbye i S. Olaj Sogen, som sigis att haffue weritt till Scholen i Her Kieldz Tiid, och skylder samme Gaard ij Pundt Byg, om der kunde findis nogen Beskeden paa. Item thet Jordschyld aff nogle Gaarde i Alburg wed Skackbroen. Kiere d. Pater, for-tencker mig icke, att ieg saa dristeliig biuder offuer ether. Jeg forwenther wist for Gudz Skyld it nadig Suar aff ethers Fromhed. Och will her med haffue ether med ethers kiere Hustru, Børn och gantsche Huss Gud almec-tigste befallit.

Aff Hiøring 23. Feb. anno 1600.

E. F.
ydmyg Tiener
Peder Jenssøn ¹⁾).

Udskrift: Hederliig wijs och høyerldt Mand Mester Jacob Jenssøn Holm, Superintendent offuer Vindelbo Stict. Min kiere Fader och Øffrighed, gantsche ydmygeligen tilschreffuitt.

5.

Om Katekisationer i Latinskolerne.

Paa Grund af mangelfuld Indsigt i og Forstaaelse af Katekismen hos de unge Studenter udgik under 4de Maj 1686 nedenstaaende Brev fra Universitetets Rektor og Professorer til Biskop Bornemann i Aalborg.

Maximum venerabilis dn. Episcopo, amice honoratissime.

Eftersom vi tit og ofte har befunden, at mange iblandt dem, som fra Skolerne forskikkes til Universitetet, ikke

¹⁾ Sognekapellan til St. Hans og St. Olai i Hjøring og Rektor ved Latinskolen (se forrige Brev).

ere grundede i deres Catechismi Lærdom, som de burde; thi endog de fleste vel kunne læse Catechismi egne Ord memoriter, saasom de ere i Catechismo forfattede, saa alligevel, naar man spørger om Grunden og Meningen derpaa, ret til Usum og Praxin at føre, saa er der saare faa, som dertil kan give fornøjelig Svar. Og som den kongl. Lov dog holder til, at Professores maa Ingen fra Skolerne i Universitetet annamme, som ikke have naaet deres Maal i deres Lærdom, som om Skolerne foreskrevet, og det Maal, som om Catechismi Lærdom foreskrevet er, er ikke alene at kunne læse den udenad, men især, at de samme Børnelærdom og dens Forklaring udi sin rette, enfoldige Mening véd noksom at forstaa, først efter Luthers lille Catechismum og siden efter den store, som af hannem skreven er; da, paa det saadanne kristelige Befalninger vel maatte tages i Agt, bede vi, Eders Velærværdighed vilde ubesværget advare Rectores scholarum, som ere udi Eders Stift, at de saaledes vil katekisere med dem, de agter at fremskikke til Universitetet, at de kunne være dygtige udi de Fundamenter, som de en Gang skal lære andre igjen, helst efterdi nu herefter Degnene alene skal tages af Studiosis, og mange af dem sig ikke videre lader examinere paa Universitetet end første Gang, at vi da ikke skal have Aarsag til at remittere dem til Skolerne igjen, bedre udi Catechismi Fundamenter at tiltage, førend de paa Universitetet kan antages. Thi formode vi, at om denne Advarsel ikke kommer tidlig nok frem for dem, som nu til første St. Hansdag deponerer, den da med des større Frugtbarhed til et andet Aar bliver iagttagen, Gud til Ære og dem til Opbyggelighed for den gemene Vel-færd. Vil hermed have Eders Velærværdighed troligen til Gud befalet. Forblivende

hans velædle Velærværdigheds
beredvilligste Tjenere,
Rector og Professores.

6.

Et Brev fra Biskop Kingo til Biskop H. Bornemann i Aalborg.

Velædle og høyræverdige Hr. Biskop, Hiertens hulde og
høy-ærede Suoger.

Eftersom Jeg ey saa fornøvelig forleden suarede paa hans gode skrivelse, som Jeg burde, saa kommer dette til videre Kundskab at giøre om hans skrivelsis indhold. Anlangende Kirkeregenskaberne udi Kiøbstæderne, derom haver Jeg forhværvet hans Maytt.s naad. Villie og befalning, Anno 1682, huoraf rigtig copie medfølger, saa ingen af Stædernis Magistrat sig derfra kand undslæe, med mindre de have sær privilegium siden arveregieringen, huilket ingen haver hos os. Denne befalning kunde Jeg ey erindre mig om, der Jeg hafde den Ære at tale med hans Excell. Eders gode Stiftamptmand i Kandselliet, men min hukommelse gik mest paa Nakskou i Lolland, som er en Stabelstad og vel i førsteen ikke vilde, men motte omsider indfinde sig til Regenskab at giøre for Stiftamptmanden og mig. Huad mine Skoler angaar, saa ere de, Gud være lovet, endnu fri for nogen skadelig forandring, saa at Substituterne bliver det, de vaar, og Skolerne nyder deris endnu som tilforn, efter den naadige decision, som hans Maytt. self gjorde i dend Sag imellem Baron Vitinghof og mig, anlangende Substituterne paa Hindsholm og Skolebetienterne i Kierteminde, som skede ved tuende Befalninger, huoraf ogsaa rigtige copier medskikkis. Dermed er alting udi rolighed hos mig, huilket Jeg troer, at Dñus Affinis og de andre mine høyærede Collegæ i Jylland ey skal mishage, at det og kand rekke til dem. Gud for sin barmhertigheds skyld give fremdelis fred og lyksalig fremgang til Kirkers og Skolers rolighed og tiltagelse.

Den anlovede Kuffert skal Jeg giøre mig ald dend omhu for, som Jeg bør at giøre. Hospitalernis, Kirkernis

og især Præsternis tarv vaar ogsaa for, dend tiid Jeg vaar i Kiøbenhavn, og formoder, nest Guds Naadige hielp, at Deris anliggende i Naade vorder anseet. En glædelig Juul og lyksaligt tilstundende Nytaar, med mange flere, efter Guds behagelige Villie, ynskis Eder og Eders Dyddædle Kieriste og Elskelige børn, med kierligste helsen fra min Kieriste og Mig.

Odense Bispegaard d. 18. Dec. 84.

Eders høyærværdigheds
hulde Suoger og ærbødige Tienere
T. Kingo.

Udskrift: Velædle og høyærværdige Doct. Henrich Bornemann, Biskop udi Aalborrig Stift, min hulde Suoger og høyærede Collega, Ven og Broder i Christo,

Franco til Hadersleb.

dette til tieniste
til Aalborg.

De indlagte Kopier, hvis Rigtighed er bekræftet af Kingo, ere følgende:

1. Til Gehejmerraad og Stiftamtmand Baron Winterfeld og Biskop Kingo.

Christian V. Vor synderlig Gunst tilforn. Vor allern. Vilje og Befalning er, at I herefter alle Kjøbstedkirker udi Fyns Stift, ingen undtagen, uden de Stæder, som siden Arveregeringen allern. ere blevne privilegerede, deres aarlige Regnskaber for deres Midler og Indkomster tilbørlig forhøre, paa det at al fornøden Efterretning kan have, hvorledes med samme Kirkers Midler saavel som deres og tilhøriges Residensers Vedligeholdelse omgaas. Dermed sker vor Vilje. Befalende Eder Gud. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn d. 21de Febr. 1682.

Christian.

2. Christian V. Vor Naade tilforn. Eftersom for os allerund. andraget er, hvorledes Substituterne paa

Hindsholm i vort Land Fyn sig skal have understaaet deres Embede at betjene, uanset de ved Provstens er-gangne Dom allerede tilforn derfra vare suspenderede, da have vi dog efter herom for dem allerund. gjorte An-søgning og Begjæring dem saadan deres Forseelse denne Gang allern. tilgivet og efterladt, saa de deres Kald frem-deles indtil paa videre allern. Anordning igjen maa nyde og betjene. Og har du dem tilforn for dig i dit Hus at fordre og dem for deres begangne Forseelse en Repri-mande give, før de Bestillingerne igjen maa betjene, og derhos en Forpligt af dem tage, at de herefter større Lydighed i alle tilbørlige Maade bevise. Dermed sker vor Vilje. Befalende dig Gud. Skrevet paa vort Slot Kjøben-havn den 1ste November 1684.

Christian.

3. Til Baron Friderich von Vittinghof.

Vor Gunst tilforn. Vide maa du, at vi anlangende den Sag om Skolebetjernerne i vor Kjøbstad Kjerteminde og Substituterne paa Hindsholm, som for os i vor Højeste-ret var indstævnet og forhørt, allern. have resolveret, at intet videre derudi skal decideres eller handles, men be-meldte Skolebetjenter og Substituter deres Embede her-efter som tilforn indtil videre allern. Anordning at beholde. Derefter du dig allerund. kan vide at rette. Befalende dig Gud. Hafniæ d. 8de November 1684.

Christian.

Ingen af disse to Sager findes omtalt i Heibergs Levnets-beskrivelse af Kingo eller i Pontoppidans Annaler.

Som Tillæg til foranstaaende Sager fra Aalborg Stift føjes følgende Biografi af Rektor, Lic. med. Christoffer Nislou i Thisted.

Om den nævnte Mand findes en kort, tildels urigtig Notits i Nyerups Literaturlexicon, S. 429, som gjentages af Ingerslev, Danmarks Læger II, 193—4. Hundrup har i sine Efterretninger om Lærerstanden i Thisted Skole (Progr. fra Aalborg Skole 1871, S. 56) nogle rigtige Oplysninger om Nislou's Virksomhed i Thisted, som Nyerup og Ingerslev ikke kjende noget til, medens Hundrup til Gjengjæld ikke har lagt Mærke til, hvad Nyerup har om Manden. Disse mangelfulde Efterretninger udfyldes nu ved efterfølgende Optegnelser, der kjendelig ere affattede for at oplæses ved Nislou's Jordefærd. De ere vel ikke meget righoldige, men vise dog nogle ret mærkelige Omvæxlinger i Livsstilling, ligesom de godtgjøre, hvor vanskeligt det endnu i Begyndelsen af forrige Aarhundrede var at skaffe sig en betryggende Existens som Læge, selv om man boede i Egne, hvor der ikke i manges Miles Afstand fandtes nogen saadan. Hvad der holdt Folk fra at søge de studerede Læger, er vistnok Emnet for et Skrift, som af Nyerup tillægges Christoffer Nislou, nemlig: *Idea curæ characteristicæ et superstitiosæ, detegens ejus vanitates et ludibria*. Hafn., 1716, 4to. Men dette Skrift synes forøvrigt nu at være tabt, saa vi kjende kun Titelen, der dog tydelig nok viser, at Skriftet har indeholdt en Skildring af de overtroiske Midler, hvortil ikke blot Almuen, men ogsaa mange andre forhen søgte deres Tilflugt i Sygdomstilfælde.

H. F. R.

Belangende den ædle og højlærde nu salige Mands, Mag. ¹⁾ Christopher Nislou, fordum vel meriterede Rector

¹⁾ Biografien indeholder ikke noget om, at Manden har taget Magistergraden, og denne Betegnelse er vel derfor kun en Art Om-skrivning af hans akademiske Grad som Licentiat i Medicinen, begrundet paa, at han var traadt over i Lærerstanden.

udi Thisted, hans hæderlige og fornemme Herkomst til Verden, berømmelige og christelige Liv i Verden og meget gudelige og salige Afsked fra Verden:

Da er den ædle og højlærde nu salige Mand kommen til denne Verdens almindelige Lys udi Fyen paa Nislougaard Aar 1665. Hans Fader var den velædle og højfornemme Mand Anders Friderichson, fordem Commissaire i Landmaalingen og tilforn Officer med andre i det lykkelige Slag ved Nyborg, og derefter Kongl. Maj.s Amtsforvalter i Korsør. Moderen var den dydige og gudelskende Dame Catharina Jonasdatter Crell. Hvilke christelige Forældre lode denne deres da unge Søn strax formedelst Igjenfødselsens Bad afto af Syndsens Urenhed og indpode i Jesu Christo, at han ej alene skulde voxe som en Plante af deres naturlige Liv, men og som en Guds Plante i Jesu Christi Liv.

Siden har de haft al christelig Omsorg for hannem, at ligesom han tilvoxte i Naturen, han da ogsaa kunde fremvoxe i Naaden ved Guds sande Kundskab, som de lode hannem flittelig oplære udi, og derpaa er han udi boglige Konster til al anden Dyd og Duelighed bleven vejvist af privatis Præceptoribus udi hans ærlige Forældres eget Hus indtil Aar 1679, da han efter deres Ønske og Omhu blev forflyttet til det kongl. Gymnasium udi Odense i hans Alders 14de Aar. Hvor han under de velædle og højlærde Professorers gudelig og grundige Information forblev med Flid og Frugt udi 2 Aar, indtil han Aar 1681 blev dimitteret til det kongl. Academi udi Kjøbenhavn, hvor han efter udstandne Examina med Berømmelse blev indskreven i de hæderlige Studenters Tal.

Siden rejste han til Norge og gav sig i Condition hos Oberst Storm udi Friderichshald i 3 Aar, og som hans Ros formeredes ved hans Rejse, blev han, da han rejste til Friderichsstad, begjæret af Oberst Fuusman til at informere hans Børn, hvilket ogsaa skete udi 4 Aar.

Derpaa rejste han til Christiania, hvor han forblev uden Condition i 2 Aar for desto bedre at excolere sine Studia Medica et Geometrica, som han havde appliceret sig til. Derfra rejste han til Engelland, hvor han under adskillige lærde Mænds Manuduction forblev i 3 Aar.

Og for at lade se, at han ikke forglemte sin Theologi og den Lægedom, som er for Sjælen, imedens hand studerede sin Medicin og den Lægedom for Legemet, saa rejste han Aar 1693 fra Engelland til Kjøbenhavn, hvor han strax derpaa sustinerede Examen Theologicum med Charactere haud illaudabili, og prædike strax derpaa for Dimis og fik samme benævnte og i de Tider rare Character. Derefter rejste han strax til Paris i Frankrig, hvor han frekventerede de vidtberømte Professorer udi Videnskabers Academi deres Lectioner med største Frugt udi medicinske og geometriske Studeringer. Men som han, der nu en Tid lang havde beset fremmede Lande, tænkte ogsaa paa at besøge Fædrenelandet, saa rejste han til Danmark igjen og forblev en føje Tid i Moesberg for at fornøje sig med sin kjære Broder, Hr. Laurs Andersen, Sognepræst sammesteds. Blev derpaa, som den der var vidt berejst og velberømt, begjært i Condition hos velb. Hr. Justitsraad Helverschou paa Irup, hvor han til sin Principals Glæde og sine Disciplers Gavn informerede som Hovmester i 3 Aar; og som en af hans Discipler imidlertid blev bortkaldet ved Døden, blev den sal. Mand kaldet af Oberst Pasberg til Bedstrup, hvor han conditionerede som Hovmester i 8 Aar. Dets imidlertid har den sal. Mand saa vel anlagt sin Tid paa Medicinen, at han Aar 1705 lod udgaa en Disputats for at blive Licentiatius Medicinæ.

Og som han, der nu en Tid lang havde haft Hus hos andre, tænkte ogsaa paa at have Hus hos sig selv, saa betænkte han sig paa at faa en from og flittig, en dydig og duelig Medhjælper, hvilken hans Betænkning med Bøn og Gnds Paakaldelse lykkedes ham og saa vel,

at han Aar 1715 d. 17. Septembr. kom i Ægteskab med den dydædle Dame, Dorothea Fog, sal. Hr. Rasmus Fog, Sognepræst udi Biering, hans elskel. Datter, og da Hr. Christen Bierings, Sognepræst i Laurberg, hans efterladte Enke. Og stod deres Bryllupshøjtid udi Laurberg Præstegaard i mange højfornemme Venners Nærværelse.

Efter deres Bryllup tog de Bo i Aarhus paa 2 Aars Tid, og siden paa deres egen Gaard, kaldet Hvidberggaard paa Morsø, indtil 1720, da det behagede Gud og Kongen at forflytte dem derfra til Thisted, hvor den sal. Mand blev kaldet til at være Rektor, hvilket bedre stemmede overens med hans Humeur end Landvæsenet, saa som han stedse havde anlagt sin Tid paa boglige Kunster, og derfor ikke gjerne vilde nedgrave det Pund, som var nedlagt hos ham, men heller ved Guds medarbejdende Naade arbejde til Ungdommens Forfremmelse og Opbyggelse, hvor til Gud ogsaa gav ham Lykke, saa at han i den Tid dimitterede mange Disciple til Academiet med største Berømmelse af Professorerne i Kjøbenhavn.

Og som nu intet mere fattedes til Ægteskabs Lyksalighed end yndige Frugter af en ubesmittet Ægteseng, saa har Gud ej heller nægtet ham den Fornøjelse, men i dette kjærlige Ægteskab med sin dydige Hustru velsignet ham med 5 Døtre og 2 Sønner, af hvilke de 3 Døtre ere allerede ved Døden bortkaldede.

Men som det var bestemt af den alvise Gud, at han, der i saa lang Tid havde rejst omkring som en fremmed i Verden, skulde omsider faa sit Borgerskab i Himmelen, at han, der adskillige Gange havde flyttet omkring iblandt Menneskene, skulde engang flytte og fare hjem til Herren, saa blev der til ham, som i sin Guds frygt var behagelig for Gud og i sin Omgjængelse behagelige blandt Menneskene, sendt Dødsens Forbud med Sygdom af en Feber sidst afvigte 1. April.

Og da han nu fornam sin Fyrighed og Førlighed at aftage, sin Svaghed og Afmægtighed at tiltage, var han

mere betænkt paa Sjælens end paa Legemets Helbredelse ; dets Aarsag blev han da efter Begjær meddelt sin Frelsers Legeme og Blod i Alterens Sacramente d. 8. April, som var om Fredagen, ved den velærværdige og vellærde Hr. Peder Cortzen, Sognepræst til Thisted og Tilsted Menigheder. Og endskjønt han siden derefter brugte nogle Medicamenter af de, der her udi Byen kunde bekommes, og han, som en velerfaren Mand udi Medicin, selv vidste vare ham tjenlige, saa kunde dog hverken Medicamenters forsigtige Brug, hans Hustrus kjærlige Omlad eller hans Venners jævnlige Besøgelse hindre Døden. Men som han selv fornam Dødsens Smerter, og den højagtbare og kunst-erfarne Byens Chirurgus, Mons. Smit, detsforuden intet Haab havde om hans Helbred, ihvorvel han dertil anvendte al sin Flid og Forstand, saa slog det salige Menneske sine Tanker ganske til Gud i Himmelen, endskjønt han, for ej at bedrøve sin elskelige Hustru, Børn og Venner, anstillede sig som den, der endnu havde Haab at leve længere i Verden. Men da Dødsens Sved begyndte at indfinde sig hos ham om Søndagen d. 10. April, saa tilstod han sin Svaghed og Afmægtighed og befalede sig i Guds Naade og Barmhjærtighed.

Hensov derpaa udi Herren samme Dag om Aftenen Kl. 9, udi hans Alders 64de Aar. (1729).

Meddelt efter Originalen i Kallske Saml. 98 Fol.

Udvalg af Jens Worms efterladte Samlinger.

Ved Sognepræst **Vilhelm Bang.**

Horsens lærde Skoles Bibliothek fik for et Par Aar siden en temmelig værdifuld Forøgelse, idet nemlig Arvingerne efter den i 1886 afdøde Provst O. Fabricius i Magleby paa Langeland — fra 1843 til 1849 Kateket i Horsens, hvis Historie han 1879 har beskrevet — til Skolen skjænkede hans Optegnelser og Samlinger. Disse dreje sig mest om Horsens Kjøbstads Historie. Blandt Brevene, som han i de mange Aar, han gjorde Samlinger til sit Værk, i den Anledning fik fra forskjellige Mænd, findes der adskillige, som det ogsaa paa Grund af deres private Indhold vil kunne være af Interesse at faa trykt, naar en Række Aar ere gaaede. — Desuden findes i Fabricius's Efterladenskaber en Del Papirer, der, som man kan se, har tilhørt den lærde Rektor i Aarhus, Professor Jens Worm, som bl. A. ved sit Lexikon over lærde Mænd har sat sig et varigt Minde i den danske Literatur. Ved hans Død 1790 ere de tilfaldne hans Søstersøn og Plejesøn, den ogsaa bekjendte Skolemand Rektor Ole Worm i Horsens. Denne, der døde 1830, testamenterede sin Bogsamling til Horsens Skole, og man skulde jo da antage, at disse literære Optegnelser ogsaa maatte have til-

faldet Skolen. Formodentlig ved en Fejltagelse ere de blevne solgte paa Auktionen efter Rektor Mülertz 1844, paa hvilken de kjøbtes af daværende Kateket Fabricius, efter hvis Død de nu endelig ere havnede der, hvor det maa antages, at deres rette Hjem er. At der har været en Del flere Optegnelser, hvilke nu ved Tidernes Ugunst ere forsvundne, kan ses af Numrene, med hvilke de ere mærkede. Selvfølgelig er Indholdet meget forskjelligartet: der findes mange Optegnelser af J. Worm selv baade til hans Skolehistorie og hans Literatur-Lexikon og i andre Retninger; Breve til ham i Anledning af hans Lexikon, blandt hvilke især en Mængde fra Biskop J. K. Bloch i Ribe, der af sit Kjendskab til den fynske Gejstligheds Historie har givet Worm mange personal- og literaturhistoriske Oplysninger; Afskrifter af hele Bøger eller større Uddrag af dem, til Dels ældre end Worm, og skrevne med forskjellige Hænder — mange afskrevne af J. Worms Fader, Lektor theol. O. Worm — saa muligvis et enkelt kan være det oprindelige Manuskript; ikke faa Familiepapirer, mest de i fordums Tid saa grasserende »Bindebreve«; ligeledes en Del Bryllupsvers, mest fra det 17de Aarhundrede, i hvilke Datidens Skjæmt viser sig paa en saa obscøn Maade og med saa cyniske Udtryk, at dersom i vore Dage en Mand opvartede med slige Vers ved et Bryllupsbord, kunde han gjøre temmelig sikker Regning paa at blive vist ud af Stuen, osv.

Det vil saaledes vise sig, at det er en meget broget Samling af meget forskjelligt Værd. En Del deraf handler om særlig jydsk Forhold og hører derfor nærmest hjemme i »Samlinger til jydsk Historie og Topografi«, hvor flere Stykker ville blive optagne. Meget falder mere eller mindre ind under Kirkehistorien og er da maaske rettest paa sin Plads i »Kirkehistoriske Samlinger«. Her skal nedenfor foreløbig meddeles nogle Smaastykker af blandet Indhold.

1. En Salme af Jens Worm.

Blandt Worms Samlinger findes en lille Bog i Oktav, i hvilken han har samlet og afskrevet en Del (50) »Vigtige Sprog af den hellige Skrift til daglig Opmuntring og Eftertanke«. Bagest har han anført Titlerne paa 21 Salmer »til daglig Opbyggelse« af Pontoppidans Salmebog. Midt i Bogen findes en Salme, som, efter Versenes Begyndelsesbogstaver at dømme, synes at være forfattet af ham selv; under den er skrevet: »1778; Melodi: Som en Hjort med Tørst befangen«; som Overskrift staar: »Sidste Svane-Sang«. Worm levede rigtignok tolv Aar efter. Skjøndt denne Salme ikke naaer den højeste poetiske Flugt, hæver den sig dog over en Del af de Rimerier, som Datidens gudelige Digtning frembragte. Det forekommer mig derfor, at den er for god til at glemmes.

1.

Jesu! du min Sjæles Glæde,
 Du min allerbedste Ven!
 Tør jeg for dit Ansigt træde,
 Tør jeg komme frem igjen?
 Jo, jeg drister mig dertil;
 Du har lovet, at du vil
 Syndere til Naade tage,
 Naar de vende om tilbage.

2.

Ere Synderne end mange,
 Jeg dog haaber visselig
 Udi Naade at erlange
 Synds Forladelse ved dig;

Du mig dyre har gjenløst
 Og dit Blod for mig udøst;
 Din Forsonings Kraft er gyldig
 For alt det, som jeg var skyldig.

3.

Naar jeg da vil overgive
 Mig, o Jesu! i din Haand,
 Vil du vist mig naadig blive,
 Frelse Legem, Sjæl og Aand.
 Synden har da ingen Magt,
 Helvede er underlagt;
 Himlen er min Arv og Eje,
 Som du mig har bragt til Veje.

4.

Søde Jesu! gid jeg kunde
 Finde saadan Sjæle-Ro;
 Vilde du dog nogenlunde
 Styrke min forsagte Tro!
 Knus dog ej det svage Rør,
 Men i Naade mig bønhør,
 Saa jeg maa i Hjærtet finde,
 At du kraftig boer der inde.

5.

Wel erkjender jeg tilfulde,
 At du haver mig forløst;
 Men den Trøst, jeg deraf skulde
 Udi Troen have øst,

Er dog ej saa levende,
 Som jeg gjerne ønskede;
 Giv da Liv, giv Kraft, giv Naade,
 Saa er Døden mig en Baade.

6.

O! hvor længes jeg at være,
 Søde Frelser! hos dig;
 Verdens Rigdom, Vellyst, Ære
 Kan nu ej behage mig.
 Men naar du forvise vil,
 At jeg evig hør dig til,
 Ak! saa kom, jeg er tilrede,
 Kom i Naade, ej i Vrede.

7.

Rør min Sjæl ud af det Høje,
 Lædsk mig med din Naades Saft;
 Kast til mig et naadigt Øje,
 Lad mig føle Troens Kraft;
 Saa skal Intet skille mig,
 Milde Frelser, fra dig;
 Men du skal alene være
 Al min Trøst, mit Liv, min Ære.

8.

Maatte det dig, Gud, behage,
 Mig at skjænke denne Trøst,
 Vilde jeg mod Døden tage
 Med den haabefulde Røst:
 „Milde Fader, i din Haand
 Jeg befaler nu min Aand.“
 Giv, o Gud! min matte Tunge
 Maa tilsidst saaledes sjunge.

2. Søren Lintrups Afskedsbrev til Gejstligheden i Viborg Stift.

Den 15. Oktober 1724 døde den kongelige Konfessionarius Christen Sørensen Lemvig; til hans Eftermand udnævntes den 26. Februar 1725 Viborg Stifts Biskop Søren Lintrup; at denne Mand allerede et Par Maaneder i Forvejen har været sikker paa sin Udnævnelse, ses af en Afskedsskrivelse, han forfattede for at sende den til Stiftets Gejstlighed; den findes, med Lintrups egen Haandskrift, i de wormske Samlinger; under den staar 30. December 1724; men Lintrup har dog formodentlig været saa forsigtig at vente med at afsende den, til hans Udnævnelse officielt har foreligget, saafremt den da i det Hele taget er udsendt til Gejstligheden, hvilket ifølge Meddelelse fra Viborg Bispekontor dog ikke er sikkert.

Plurimum Venerande et Clarissime Dne Præposite,
Reverendi Dni Pastores,
Amici honoratissimi!

Som det har behaget Guds forunderlige og urandsagelige Forsyn at disponere H. K. M. dertil, at han ej alene uden nogen min Ansøgning og Tanke, men endogsaa mod alle de uskrømtende Undskyldninger og Motiver, som jeg kunde gjøre, enten af Alder ¹⁾ og Svaghed, eller af egen Uduelighed, har kaldet mig fra dette Stift, som jeg paa 5te Aar, Gud veed bedst, med hvad Hjærte og Intention, omendskjøndt, maaske, med liden Frugt, har forestaaet, til at være Hans Majts. Konfessionarius

¹⁾ Lintrup var født 1675 og altsaa ikke 50 Aar, saa Alderen kan da ikke have trykket ham i altfor urimelig Grad. — At han forfattede denne Afskedsskrivelse et Par Maaneder før Udnævnelserne virkelig fandt Sted, tyder paa, at Undskyldningerne næppe have været alvorlig mente.

og Hofprædikant, og jeg ikke kan vente tiere Lejlighed at se og tale med Dem paa Jorden, saa har jeg ikke uden Afsked villet rejse bort fra Dem, men ved disse Linier aflagt min kjærligste og tjenstvilligste Taksigelse til Alle og Enhver især for deres gode, omendskjøndt korte, Omgængelse, og derhos hjærtelig bede, at jeg herefter fraværende, som nærværende, maa være indesluttet i deres christelige Bønner, for det vanskelige Embede, jeg i saa høj Alder og med saa slet Legemes og Sinds Kræfter maa antage. Og som jeg kunde bruge den hele Apostelen Pauli Valet og Afskeds-Tale til Lærerne i Epheso, saa vil jeg for Vidtløftighed afbryde, da jeg ikke uden Graad og Hjærtens Bekymring kan skrive dette, aleneste laane hans Ønske til Slutning: »Og nu, Brødre, befaler jeg Eder Gud og hans Naades Ord, som er mægtigt til at opbygge Eder og at give Eder Arvelod blandt alle de Hellige.« De faa iblandt Eder (thi jeg takker Gud, at de have ikkun været faa), som med deres Egenraadighed og Gjenstridighed, mod mine velmente Raad og Paamindelse, og adskillige ufortjente Chikaner, Tid efter anden, har plaget og kvælet min velmenende Sjæl, og dermed maaske ej givet liden Aarsag til denne Skilsmisse, vil jeg overlevere Guds naadige Regering til Omvendelse, og ønske, at min Successor, som efter Guds Forsyn skal antage Embedet efter mig, ej alene maa føre lige saa god Villie og Intention med sig, men endogsaa finde mere Hjælp, Assistance og Succes til at udføre alle Ting til Guds Ære, hans dyrekjøbte Menigheds Opbyggelse og det almindelige Bedstes Befordring, end jeg har haft. I dette og et glædeligt og lyksaligt Nytaarsønske jeg slutter og forbliver med al Sincerité

Hans Velærværdigheds og samtlige ærværdige
Herredsbrødres tjenstberedvilligste
S. Lintrup.

Viborg d. 30. Decbr. 1724.

3. Søgnedags-Gudstjeneste i Aarhus.

Enhver veed, at under Struensee's kortvarige Regimente afskaffedes ved Forordning af 26. Oktober 1770 en Del af Kirkens hidtilværende Helligdage, der formentes overflødige, ja vel endog skadelige, »fordi de«, som Forordningen motiveres, »mere bruges til Lediggang og Laster end til sand Gudsdyrkelse«. Mindre bekjendt turde det derimod være, at allerede Christian VI ved et Reskript af 1. Maj 1739 indskrænkede Antallet af Prædikener ikke saa lidt, idet paa Landet og i de fleste Kjøbsteder de tidligere Froprædikener, Tolvprædikener og Ugeprædikener for en stor Del skulde afskaffes — til Dels vare de faktisk ophævede, idet Erfaring mange Steder havde vist, at Ingen indfandt sig ved dem — og hellere afløses af Katekisationer, som Datiden satte stor Pris paa og viste megen Iver for. At imidlertid mange Gejstlige ansaa den lovformelige Ophævelse af disse Gudstjenester som højst uheldig og lige saa formastelig, som man en Menneskealder senere ansaa Struensee's Foranstaltninger for at være, kan ikke undre os; og det er vel muligt, at det netop var de dygtigste Repræsentanter for den gamle Skole, som nødigst saa Forandringen iværksat. En saadan orthodox Theolog var Frederik Nannestad, som 1732—48 var Stiftsprovst i Aarhus, derpaa blev Biskop i Trondhjem til 1758, da han forflyttedes til Christiania Bispestol, hvorfra han tog sin Afsked 1773, og Aaret efter døde.

Formodentlig er Planen om Afskaffelsen af disse Prædikener 1738 sendt til de forskjellige Biskoppers Erklæring; og det er da nok muligt, at Biskoppen i Aarhus, Peder Jakobsen Hygom, der samme Aar havde faaet sin Udnævnelse, har ønsket at høre Stiftsprovst Nannestads Mening, da han maatte være mere kjendt med Forholdene i Stiftet end Biskoppen, der ganske vist forhen i et Aars

Tid havde været Præst ved Frue Kirke i Aarhus og Provst over Ning Herred, men dog næppe var bleven saa nøje kjendt med de Forhold, som nu skulde ændres. Senere havde Nannestad for øvrigt jævnlige Stridigheder med Hygom, der endog klagede over ham til Kirke-Inspektions-Kollegiet. Den af Nannestad afgivne Erklæring lyder saaledes:

»Angaaende de Prædikener, som i Aarhus Domkirke skulle afskaffes, da, dersom det bliver befalet, at de skal ophøre, skal jeg findes lige saa lydige som nogen anden, saadant at efterkomme, dog med Suk, at Gud, til hvis store Navns Ære og Tjeneste de ere indstiftede og hidindtil vedligeholdte, [ikke] med Vrede og Hævn vilde besøge det paa vores Fædreland og i Synderlighed over vores fattige Stad. Men spørges her om mine ringe Tanker, da ere de saadanne:

1. Søndags Tolvprædiken betjenes af Hospitalspræsten, som tillige er Kapellan til vor Frue Kirke, hvorfor ham er tillagt af Domkirkens Kapitels Gods en Gaard i Vrads Herred, som gamle Kapitels-Bøger udvise. Skulde den bemeldte Kapellan finde sig besværet ved den Tolvprædiken at forsyne, da, naar den tillagte Gaard i forsvarlig Stand maatte leveres, erbyder begge Kapellanerne til Domkirken sig upaaklagelig at betjene samme Tolvprædiken, der er sandelig én af de fornødenste Prædikener her i Byen, saasom begge Menighedernes Tjenestefolk søger den, og foruden det at den er stadfæstet ved Lovens Lib. 2 cap. 4 § 16 pag. 226 og Ritual 142, saa er der og hellige Dage, da visse Texter til Tolvprædiken ere foreskrevne, ex. g. Taksigelsens Fest, den almindelige Bededag etc. Den har og aldrig hindret Katekisationen, saasom den har altid Ende Klokken 1, da Katekisationen strax begynder.

2. Mandag Morgen-Prædiken betjenes af den øverste Kapellan til Domkirken, som nyder derfor aarlig 15 Rdlr. efter Sal. Velbr. Jørgen Scheel til Estrup hans Stiftelse,

som haver funderet den og ladet en liden Bog trykke her i Aarhus 1640, hvor Texterne ere indførte, som da skulle forklares.

3. Tirsdag Morgen-Prædiken betjenes af Sognepræsterne til Domkirken og vor Frue Kirke og begge Kapellanerne til Domkirken hver sin Gang efter en gammel Kapitels-Slutning, afsagt i Aarhus Domkapitel 1641 den 6. Juli, hvilken ved et kongl. Reskript af Kong Frid. 3 er konfirmeret 1666 d. 4. Januar.

4. Onsdag Morgen-Prædiken betjenes af den øverste Kapellan til Domkirken, da han her holder Kommunion og andre hellige Forretninger, som Børnedaab, aabenbare Skriftemaal etc.

5. Torsdag Morgen-Prædiken betjenes af den nederste Kapellan til Domkirken, for hvilken saavel som Tirsdags og Onsdags Prædikener nu findes ingen Fundatser, endskjøndt de uden Tvivl tilforn have været til og end denne Dag gjemmes udi private Forvaringer. Men saasom de Prædikener ere indrettede til Guds Tjeneste og Ære; ingen af dem, som det tilfalder at forrette, klager derover; de besøges og altid af nogle Guds Børn, som paa den Tid vil høre Undervisning og Trøst af Guds Ord; der bedes og hver Gang for Kongen og hans Hus, hvilket visselig for de daglige Forbønner har været velsignet iblandt os i saa mange Aar; der frembæres og daglig Syges og Nødlidendes Piner og Suk i Forbønner; det hindrer aldrig Bedestunden, saasom Morgen-Chor har Ende, før Morgen-Prædiken begynder; de kan og ikke hindre Katekisation, om den skal holdes, Onsdagen mere, end Søndags-Prædiken hindrer, at jeg jo holder hver Gang Katekisation for Skolebørnene i den latinske Skole: saa bliver det helt betænkeligt at afskaffe nogen af dem.

6. Lørdag Aften-Prædiken betjenes af den nederste Kapellan til Domkirken, som nyder derfor aarlig 10 Rdlr., hvilke ere Renten af den Kapital, som Sal. Mag. Niels Spentrup, Sognepræst til Domkirken, haver dertil givet,

og ladet Stiftelsen indgrave i en Sten paa en af Pillerne i Domkirken, men videre udført det i Fundatsen, skreven 1632 d. 13. Novbr., at samme Skrifteprædiken skal holdes ugentlig under evig og timelig Straf over alle dem, som det forvende eller kassere vilde, som Ordene lyde udi Fundatsen.

Foruden dette er her stiftet 4 Uger om Aaret, som kaldes Qvatemper, eller som vore gemene Almanakker kalder dem Tamperdages Uger, hvilke kaldes Catechismi Uger, fordi Catechismi 5 Parter i de Uge-Prædikener skal afhandles, Decalogus eller de 10 Bud Mandag, Troens Artikler Tirsdag, Herrens Bøn Onsdag, Daabens Sacr. [Torsdag] og Nadverens Sacr. Fredagen.

Endnu ydermere er givet en skjøn stor Klokke til Domkirken af Hr. Svend Arboe, øverste Kapellan til Domkirken, med en Fundats, skreven 1646 die innocentium (d. 28. December), hvor udtrykkelig nævnes, at til Mandags Prædiken og Onsdags Prædiken skal ringes med den Klokke, og lægges dertil denne Slutning: »Men hvis som saa skete (hvilket ikke formodes, det Gud og afvende) at nogen efter min eller min Hustrus Død af vore Arvinger eller andre denne vores velmenende og enfoldige Fundats ville rygge eller gjenkalde eller tilintetgjøre, og ikke lade den blive ved Magt i sine Punkter til Verdens Ende, ligesom den indeholder, da om nogen findes saa ugudelig, som det vilde gjøre, da, hvilken Dag og Tid han det gjør, skal Guds Vrede og Straf med timelig og evig Formaledidelse og Poen være og blive over hannem og hans ganske Hus.«

Det er de Ting, som mig herom er vitterligt, hvilket jeg ikke burde dølge, som den, der frygter for Forbandelse, hvilket ethvert Menneske bør gjøre, Ps. 109, v. 17, 18, 19; og hvor nøje Gud udfordrer den, endog naar den daarlig fremføres af en ugudelig, bør alvorlig mærkes og tages til Hjerte af 1 Sam. 14, v. 24, 37, 43.

Aarhus d. 23 Septbr. 1738.

F. Nannestad.

At Nannestads Erklæring til en vis Grad ikke har været uden Frugt, fremgaar af, at der til den Afskrift af Kongens Reskript af 1 Maj 1739 om Forandringerne i Gudstjenesten i Almindelighed, som tilsendtes Biskoppen i Aarhus, føjes Følgende:

•Som der ellers paa en Del Steder skal findes sære Fundatser paa en eller anden Uge Prædiken, hvorover Biskopperne, i Henseende til den Forandring, som vi derudinden ogsaa nu allernaadigst haver fundet for godt at gjøre, behøver vores allernaadigste Specialordre, hvorledes vi allernaadigst ville, at det dermed herefter skal forholdes, saa, hvad sig det Dig allernaadigst anbetroede Aarhus Stift angaar, da ville vi derom allernaadigst have anordnet og befalet:

At den i Domkirken af Mag. Niels Spentrup 1632 funderede Løverdags Pønitentse-Prædiken skal efter Fundatsen vedblive; men den i samme Kirke efter Jørgen Scheels til Estrup hans Fundats anordnede Mandags Prædiken, som den øverste Kapellan forretter, saa og Tirsdags Prædiken i samme Kirke, som efter Kapitlets Slutning af Ao. 1641 og højlovlig Ihukommelse Kong Friderich den Tredies Ao. 1666 paafulgte Konfirmation er anordnet, skal til en Onsdags Katekisation forandres, siden disse Prædikener lidet søges, og intet i Fundatserne skal være, som slig Forandring kunde hindre, dog at de, som dem efter Fundatserne bør forrette, dermed alternerer og derimod beholder de derfor hidtil nydte Indkomster.

Endelig, at de i Aarhus Domkirke stiftede fem Katekismus-Prædikener, som bør holdes fem Dage efter hinanden efter Katekismi fem Parter, om Mandag, Tirsdag, Onsdag, Torsdag og Fredag i fire dertil udnævnte Uger aarlig, skal forvandles i Katekisationer og ellers vedblive.«

Endelig tilføjer det særskilte Reskript for Aarhus Stift følgende Bestemmelser:

»At den i Randers ved a parte Fundats stiftede Søndags Tolvprædiken til Katekisation forandres. Ligeledes den i Horsens funderede Tirsdags Prædiken at henlægges til Fredagen, som efter Ritualen er vor danske ordinaire Bededag, hvor der i Kjøbstæderne plejer at holdes Kommunion, hvorimod den sammesteds stiftede Lørdags Skrifte-Prædiken beholdes«.

4. En Trolddomshistorie fra Aaret 1756.

Til Supplering af den Beretning, Hr. Provst L. Koch har givet foran S. 576—9 om en Trolddomshistorie, i hvilken to Præster i Sydsjælland, Mag. Otto Ferslev, Sognepræst i Hyllested, og hans Søn Christian Ferslev, der var hans Kapellan, spillede meget fremtrædende, men højst uheldige Roller, skal jeg meddele to Aktstykker i denne Sag, nemlig 1) det Kongebrev af 22. Oktober 1756, der paalagde Biskop P. Hersleb at tage sig af Sagen, og som fremkaldte Biskoppens S. 577—9 trykte Skrivelse af 28. s. M., og 2) Formular til den Afbigt, de to Præster skulde gjøre.

Frederik V. . . . Som Sognepræsten for Hyllested og Holsteinborg Mag. Otto Fersløv og hans Søn Kapellanen Hr. Christian Fersløv have ikke alene troet denne Passage og forsvaret dens Rigtighed, men og ladet sig bruge derudi og ikke undset sig for, til dig at indsende sin Relation, hvorledes disse Folk have søgt ham om Raad; at han har ladet Trolden stevne paa en højst forargelig Maade; at Trolden og er kommen, men usynlig, og har svaret; item at Trolden var intet andet end den lede Djævel, med videre, saavel Mag. Fersløvs som hans Søns

Kapellanens i højeste Maader brugte forargelige Forhold i denne Sag: Saa give Vi dig hermed tilkjende, at Vi allernaadigst have fundet for godt, at begge Præsterne offentligen for Landemodet skal indkaldes og tilrettesættes, samt efter en af dig forfattet Formular af Prædikestolen afbede den givne Forargelse; og skal Mag. O. Fersløv erlægge i Mulkt til Enkekassen 20 Rdlr. Derefter du dig allerunderdanigst haver at rette og til denne vores allernaadigste Befalings Efterlevelse den fornødne Anstalt at gjøre. Befalende dig Gud. D. 22. Oktober 1756.

Formular til Afbigten.

Det er denne ganske Menighed ikke ubekjendt, hvad Rygte der er gaaet over det hele Land om en Bjergetrold eller Bytting, som skal have løbet efter en ung Pige, talt med hende, og mange andre Urimeligheder, som Altsammen ved Undersøgning er befundet at være lutter Opdigt og Bedrageri: Jeg bekjender hermed, at jeg har været saa daarlig og lettroende, [da jeg blev spurgt om Raad] ¹⁾ at tro saadan Fabel; at befatte mig med denne Sag; [at indkalde den forment Trold], og gjøre Spørgsmaal til Trolden, skjøndt han var usynlig. Det gjør mig ondt, at jeg har ladet mig forføre dertil, da jeg burde været visere, og derved styrket den Enfoldige udi saadan Overtro og Daarlighed, da jeg som Lærer mere burde betage andre Enfoldige saadan Superstition, og lære dem at frygte for Synd at gjøre, ikke for saadan Spøgeri og Opdigt. Især gjør det mig ondt af Hjærtet, at jeg har brugt saadant, til Guds hellige Navns Misbrug, at stevne og mane Trolden til mig. Og som jeg hermed har given Forargelse, saa fortryder det mig, og jeg hermed, efter Kongl. Befalning, afbeder det, og formaner Menigheden af dette Exempel at lære, hvor lidet der bør fæstes Tro

¹⁾ Det indklamrede skal Sønnen udelade i sin Afbigt.

til saadant, naar derom gaar Rygte. Enhver frygte Gud og hans Ord og vogte sig for Vantro og for Overtro.

5. Christopher Giessings Levned og Skrifter.

Hvad den bekjendte Samler og Udgiver af »Danske og norske Jubellærere«, Christopher Giessing, drev det til her i Verden, nemlig at blive Kantor i Roskilde, hvor han døde 1791, har man længe vidst; og ligeledes have hans nærmere Livsforhold heller ikke været ukjendte, bl. a. fra de forskjellige Literatur-Lexika. J. Worm har saaledes (III, 249 f.) meddelt Adskilligt, som han har faaet Underretning om fra Giessing selv; men nedenfor skal anføres den udførlige Beretning om Giessings Levned og Skrifter, af hvilken Worm har gjort sit Uddrag. Giessing naaede kun at faa udgivet af sine »Jubellærere« 1ste Del, 2den Del i to Bind, og 3die Dels første Bind; at han har haft Stof liggende samlet, saaledes Stamtavler udarbejdede, til en Fortsættelse og Slutning af Værket, fremgaar af forskjellige Steder i det, som er trykt; desværre synes det, at disse hans literære Efterlænderker nu ere forsvundne, ligesom ogsaa de Manuskripter, han nedenfor omtaler dels som fuldførte, men utrykte, dels som paabegyndte, men ej tilendebragte, vistnok maa beklages som tabte.

α α α ω.

Jeg er født i Vendsyssel paa en Herregaard Langholt, hvor min Fader var Ridefoged; hans Navn var Christen Hansen Bedsted, født i Bedsted i Thy af Bønderfolk. Min Moder var Mette Giessing; hendes Fader var Hr. Christopher Giessing, Capellan cum spe succedendi hos den gamle Jubel-Lærer Hr. Jakob Ottesen, Sognepræst til

Ingstrup i Vendsyssel, hvis Datter Else Jakobsdatter han havde til Ægte. Min Moders Far-Fader var Jubel-Læreren Hr. Søren Hansen Ølgod, Provst og Sognepræst til Giesing i 60 Aar; hendes Faders Morfader var Jubel-Læreren Hr. Christopher Helsing (Treschow kalder ham p. 301 Christen efter M. Poulsens Catal. Past. Aarh.) Provst og Sognepræst til Holbæk og Udby i 57 Aar¹).

I Daaben d. 18. Marts 1723 fik jeg min Mor-Faders Navn Christopher Giessing (min Moders Skjæbne var besynderlig, hendes Historie mærkværdig; hun fortjente Sted blandt danske Poetinder). Min Fader døde 1731 efter et Aars Tjeneste som Skoleholder og Bedemand i Grenaa. Min Stedfader Johannes Nicolai Ulsøe, By- og Herredsfoged i Grenaa (en Søn af Krigsraad og Regiments-skriver Marcus Ulsøe, som den 1. Juli 1748 døde i sin Kongl. Betjenings 55de og Alders 83de Aar), forlod ved Døden 1732 min Moder efter 30 Ugers Ægteskab i bedrøvelig Enkestand med 4 Børn. Hun drog efter hans Død til Viborg som et godt Levested for en fattig Enke.

Der fik hun mig i den latinske Skole Ao. 1735; men som hun fornam, at der den Tid ved Skolen var ikkun Lidet for et fattigt Barn aarlig at nyde, og hun mærkede altid hos mig en Lyst til at tegne og male, satte hun mig til den der i Byen værende berømmelige Kunst-Maler Gustav Lode at lære hans Profession. Et Aars Tid efter blev denne brave Mand kaldet til Kjøbenhavn at være Kongl. Hof- og Cabinet-Skildrer; jeg blev da atter sat i Viborg Skole 1737 om Paasken, og derfra sendt 1745 til Akademiet. Mine fattige Vilkaar tillod mig ej at blive i Kjøbenhavn; thi maatte jeg drage til Jylland og fik samme Aar ved Mikkelsdag Condition hos den gudfrygte (!) Hr. Poul Faber i Woere. Men som hans Omstændigheder taalede ej at holde en Student, saa fik jeg 1746 om

¹) Disse 3de findes i min Samling om danske og norske Jubel-lærere.

Paasken Condition paa Estruplund for at informere hans ¹⁾ Børn i boglige Kunster og Musik, blev og brugt som hans Fuldmægtig ved Landvæsenet. Jeg fik Tilladelse af min Condition at drage til Kjøbenhavn, hvor jeg 1747 sustinerede Exam. Philos. 1748 blev jeg ved Paasken af Sl. Biskop Hygom sat til at være Collega Imæ Classis ved Randers Skole, hvor Cantoratet blev mig tillige overdraget, eftersom jeg i min Skolegang var opvandt (!) ved Kirke-Musikens Tjeneste og tillige tjente stedse sub Choro Davidicorum, som den Tid florerede, men siden [er] afskaffet.

I Randers havde jeg den Lykke visse Timer daglig med Information i Tydsk og Tegning at opvarte 2de af S. T. Hr. General-Lieuten. Ove Juels Fr. Døtre, nuværende Fru Gehejmerraadinde Schach Rathlow og Fru Kammerherreinde Kaas. 1752 tillod velbemt. Hr. Biskop Hygom, at jeg afstod min Tjeneste ved Randers Skole til Laurids Brunow, som nu er Præst til Aarslev og dets Annexer, og drog jeg til Kjøbenhavn for at fortsætte mine Studeringer.

Men som Paupertas fuit semper fidissimus mei Comes, saa maatte jeg anvende al min Tid til Informationer, her i Regning og Skrivning, der i Latin eller Tydsk, hist i Musik eller Tegne-Kunst, som da kom mig ret vel tilpas. Blandt saadanne Opvartninger havde jeg den Ære at informere de 2de Baronesse-Søstre af Gyldenkrone, af hvilke den ældste, nuværende Obristinde paa Bierre i Jylland, blev af mig informeret til Confirmation, hvortil hun af Sl. Doct. Hauber blev antaget i St. Petri Kirke 6. Okt. 1754.

Ao. 1755 Onsdagen før Paaske blev jeg efter aflagte Musicaliske Prøve beskikket at være Collega Imæ Classis og tillige Cantor ved Helsingørs Skole; her blev jeg og begjæret i mine ledige Timer at informere Hr. General-

¹⁾ o: Ejerens; den daværende Ejer af Estruplund var Hans Tørsleff.

Lieuten. Hauchs 2de Sønner (han laa den Tid med Regimentet i Guarnison der), havde og den Ære i den brave Hr. Capitain Lyttchens Hus at give Information i Musiken, saa og privatim at informere Sl. Hr. Rector Abildgaards Søn, som nu ligger ved Academiet i Kjøbenhavn.

Ao. 1758, 15. Aug., blev Cantoratet ledigt ved Roskilde Domkirke og Skole. Jeg gjorde derom Ansøgning, geleidet med min Rectors M. Abildgaards Recommendation. Men iblandt de mange Competenter var en gammel Student ved Navn Lerche, som tillige med mig og flere havde gjort Prøve tilforn paa Helsingørs Cantorat, og længe havde forestaaet Sangen i de kjøbenhavnske Kirker; ham blev Roskilde Cantorat givet Mandagen den 18. Sept. Men som han af en tærende Syge døde den 20de, saa vilde Guds Forsyn unde mig dette, hvortil jeg den 22de blev kaldet, og den 29. Sept., som var Mikkelsdag, 1758 af Hr. Provst Schultz indsat, gjorde da i Guds Navn min første Opvartning med Musik og Sang, og kunde ikke uden besynderlig Gemyts Rørelse siunge den Salme, hvorudi staar:

Hvad Du vil have frem, kand ingen forholde.

Mine frie Timer har jeg her i Byen iblandt anvendt til privat Information. Saaledes informerede jeg i Aaret 1762 fra første Advent til St. Hansdag 1763 en Discipel, Diderich Ibsen, at han ved offentlig Skole-Examen af Hr. Prof. Lysholm blev kjendt værdig til at have Sted i 4de Leitze efter 7 Maaneders Information. Dette haabe-fulde unge Menneske skulde efter 3 Aars public Information sendes 1766 til Academiet, men døde om Paasken til største Sorg for Forældrene, men ligesaa stor Sorg for Rector Lysholm, som ham til Ære i hans Grav indleverede til vores Biskop Harboe et helt Fascikel af latinske Vers, han havde gjort over adskillige Materier, ham givne af Herr Lysholm.

Ao. 1755 kom jeg i Ægteskab med Jomfru Anna Birgitta, fød 1729, hvis Fader var Mag. Peder Saabye, fordum Rector ved Aarhus Skole. Gud haver givet os 6 Sønner og 6 Døttre, af hvilke den naadige Fader har gjemt hos sig 1 Søn og 5 Døttre.

Hactenus Laus Deo!

Hvad som hidtil af mit ringe Arbejd er trykt, er:

1. Supplic, indsendt i Cancelliet paa Helicon om at maa lade et Bryllups Vers trykke. Aalborg 1752, in folio.

2. Det høystbedrøvede Roeskildes almindelige Hierte-Sorg, forestilled i en Sørge-Cantat d. 18. Mart. 1766 ved Klage-Prædiken i Roeskilde Domkirke over høysalig Kong Frid. V. Kjøbenhavn in fol.¹⁾

3. Gratulations-Cantata opferdt i Musiken paa den Kongl. Palais ved Dronn. Carol. Mathildæ Ankomst til Roeskilde. ibid. 1766. 4,²⁾

4. Tychoniana 1ste Bind. ibid. 1771³⁾ 8.

5. Tychoniana 2det Bind. ibid. 1772. 8.

6. Tanker om den i halvtredie Hundred Aar ved Guds besynderlige Forsyn og Velsignelse mangfoldig udbredte Stamme, som har frembragt i begge Rigerne saa mange brave lærde Pontoppidaner. Indsendt til et Bryllup. tr. Kbh. 1773.

7. Danske Jubel-Lærere eller Historisk Beretning om de Lærere, som efter Reformationen i Danmark og Norge i offentlige Embeder ved Skole, Academi og Kirken har tjent i 50 Aar og derover, afdeelt i 3 Classer efter Sl. Hr. Gerh. Treschows Maade. — I denne Samling findes over 260 Jubel-Lærere med hosføjede Genealogiske Tabeller over 50 i Tallet. — Dette Skrift er under Trykken i 4to.

¹⁾ Findes ikke paa det store kongl. Bibl.

²⁾ Findes paa kgl. Bibl. med Forfatterens Navn.

³⁾ I Bogen staar 1770.

Utrykte ligge hos mig:

1. Kingoviana eller D. Th. Kingos Levnets Historie tillige med hans trykte og utrykte Vers, hvorhos føjes hans Kobber.

2. Reenbergiana eller M. Morten Reenbergs Levnets Historie tillige med hans rare utrykte Prædikener og Piecer, hvorhos hans Kobber.

3. Tychoniana eller Fortsættelse af M. Tychonii efterladte Skrift.

4. Wormiana eller Mag. Jacob Worms Levnets Historie tilligemed hans satyriske Skrifter og Vers, hvorhos føjes hans Kobber efter et Knæ-Stykke, som findes i Confer. Raad Klevenfeldts Billed-Sal.

De af mig endnu ej til Ende bragte Mss. ere:

1. Roeskilde Catholske Bispers Historie med deres Sigiller og en Del deres Gravstene og Epitaphier aftegnede.

2. Roeskilde Bys Beskrivelse og derhos Skolens, Gymnasii og Regentzens Historie tillige med alle Lærernes Historie siden Reformationen.

3. Roeskilde Domkirkes Beskrivelse, hvorhos er alle Inscriptioner og Gravmæler samt Præsternes Historie siden Reformationen.

4. Fortsættelse af Sl. Provst Zwergii Siellandske Clerisie.

5. Hymnologia Sacra Danica, o: Historisk Beretning om vor danske Salmebog tilligemed deres Levnets Historie, som deri have gjort Salmerne.

Anm. Giessings ovf. S. 781 omtalte Stiffader, Joh. Nic. Ulsøe, var den fra den første holbergske Scene vel bekendte Skuespiller. (Se Overskou, Den danske Skueplads, I, 257).

S m a a s t y k k e r .

XIX.

Et bidrag til Søren Lintrups ungdomshistorie.

Ved cand. theol. *Hans Orlík*.

I begyndelsen af d. 18de årh. indtager professor og konfessionarius Søren Lintrup († 1731) en meget fremragende stilling mellem de lærde. Pontoppidan, der studerede under ham, kalder ham »Academiets daværende største Lys«¹⁾, og selv den bidske Riegels, der ellers ikke er blid mod datidens professorer i det hele og værst mod theologerne, omtaler ham med den største velvilje og ros²⁾. Dybtgående og mangesidig lærdom, videnskabelig sans, handlekraft, oprigtighed og fromhed på gammeldags orthodox vis er vel de væsentligste træk i Lintrups personlighed. Man bliver derfor noget forbavset ved at finde, at han i sine studenterdage har omtalt sine overordnede på en så hensynsløs og nedsættende måde, at det på et hængende hår havde ført til, at han for stedse var bleven relegeret fra universitetet. Det er meget

¹⁾ J. Møller: Tidsskr. f. kirke og theologi IV 69.

²⁾ Udkast til Fjerde Friderichs Hist. I 234 f. II 350 f.

muligt, at hans fremragende dygtighed og klare forstand har bragt ham til at overse universitetslærerne og kommunetsprovsten, noget som dog efter den tids akademiske forhold måtte være en stor brøde. Men når han giver sin ringeagt luft i så uærbødige udtryk og bagefter må undskylde sig med ikke at have været ædru, da viser han sig at have være smittet af det daværende studenters livs værste skyggeside, råheden. Det gælder for øvrigt også om nogle andre af kirkens betydelige mænd i det 18de årh. Således har Erik Pontoppidan været med til at slå ruder ud på universitetet for at forstyrre russernes stilskriven¹⁾, og om Lintrups efterfølger som konfessionarius, Johan Frauen, siger en samtidig: »Han bør ey erindres just for sine Studia; thi i hans første Studenteraar var han mere Martis end Minervæ alumnus: baade de Danske og Tydske Burser frøgtede for ham«²⁾.

Søren Lintrups sag findes i slutningen af Konsistoriums retsprotokol 1673—91:

23. Maj 1691.

Magnificus Rector hafde citered Søfren Lintrup til vidner at paahøre, item til vidnisbiurd at aflegge Søfren Glud, Bagge Castanæus, Maturinus Castanæus, Lodvig Hiort, David Fog og Jens Ring³⁾. Søfren Lintrup mødte og paa-hørte efterfølgende vidner. Først fremkom Bagge Castanæus og efter gjorde æd, vant, at hand hafde hørt at hand hafver kaldet Caspar Bartholin, M. Jens Bircherod og M. Johannes Bircherod⁴⁾ Bier-Eseler; om hand hafde ilige-

1) Konsist. retsprotokol 29. Juli, 25 Sept. og 16. Okt. 1717.

2) Danske saml. IV 87 f.

3) Af disse 6 studenter var brødrene Castanæus (Castensen) og Hjort blandt de første alumner på Borchs kollegium, Fog blev alumnus 11. Febr. 1692.

4) Casp. Bartholin d. y., berømt professor og dr. med. †1738. Jens Jakobsen Bircherod, den gang adjunctus fac. theol., †1708 som biskop i Ålborg. Hans Jensen Bircherod, den gang professor i logik og metafysik, †1720 som prof. i historie og geografi.

maade kaldet D. Rasmus Bartholin¹⁾ viste hand icke, og sig det ey kunde erindre. Om D. Wandalino²⁾ hafde hand sagt, at om hand hafde været hans ligemand udi sidste Disputats, da skulle hand vel hafve lært ham noged andet; hand hafver vel sagt adskilligt andet, saasom at M. Jens Jac. Bircherod hafver pædantisered, om M. Søfren Glud³⁾ hafver hand og sagt at hand er et Bier-Esel, og at hand skulle skølle sin hals inden hand kunde disputere igien. Dette om Bier Eselet hafver hand sagt udi hans forrige logement, men det om Wandalino hafver hand sagt udi D. Masii⁴⁾ huus. Videre kunde hand icke erindre.

Søfren Glud fremkom og efter aflagde æd, vant, at hand hafde hørt Lintrup sige om M. Jens Jac. Bircherod, at hand icke forstoed self det Collegium som hand holt, da hand laa hos oeconomen, saaog om C. Bartholin, at hand icke gjorde ret imod ham at hand icke fick sit sted udi Baccalauri-graden, og sagde om Decani Disputatzer at det var pædanteri; videre viste hand icke.

Ludvig Hiort fremkom og efter aflagde æd, vant, at af den liden omgiengelse hand hafde haft med Lintrup da kunde hand icke sige andet, end Lintrup jo hafde præsumered sig at censurere ofver hans ofvermænd, som ham icke anstod, nemlig Nobiliss. Professores, at igiennemgaa en stor deel enhver i sær, blant hvileke ord er meldet: at D. Lassenius inclinerede til mores Comicos⁵⁾, D. Wandel kastede med sin næse, D. Casper skref det samme en gang som en anden; videre viste hand icke uden, at der var nogle af dem, som tog gierne til sig, og nefnede D. Wandel, M. Søfren, om M. Jens kunde hand erindre til visse.

¹⁾ Den berømte matematiker og fysiker, prof. med. R. B. † 1698.

²⁾ Hans Vandal, prof. og dr. theol. † 1710.

³⁾ Den gang kommunitetsprovst og prof. mathemat. infer., blev samme år 1691 sognepræst i Bergen, † 1696.

⁴⁾ Hect. Gotfr. Masius, hofpræst, prof. & dr. theol. † 1709.

⁵⁾ Præst ved Petri kirke, prof. & dr. theol., en Pommeraner, † 1692. L. skal virkelig have haft et søgt og kunstlet væsen.

Castanæus Maturinus fremkom og eiter aflagde æd, vant, at det var vist noch hand hafde hørt Lintrup tale noget durt om Professoribus, mens endelig kunde icke erindre ordene, og hand hafde talt om Bircherodii Collegio; videre kunde hand icke erindre.

David Fog fremkom og efter aflagde æd, vant, at hand icke hafde hørt, hand hafde skiended paa nogen uden paa M. Jens Jac. Bircherod, og sagde at Lintrup hafde sagt, at udi den Disputation Bircherod hafde holt respondente Laurent. Fog, stod han sig icke som hand burte, og meeningen var, at det var ickun pædanteri. Videre viste hand icke. Janus Ring fremkom og efter aflagde æd, vant, at hand inted viste, men gierne ville svare til spørgsmaal.

Lintrup begierede Copie af hvis som passeret var til at svare, til i dag otte dage, hvilcket blef bevilget, og imidlertid at hand suspenderis fra alle de beneficiis hand niuder in Academia og Communitate Regia.

30. Maj 1691:

Lintrup fremkom og anlangende de poster som vidnerne vant om ham forleden Consistorii-Dag sagde, at hand icke vil sig kunde erindre at hand saadant hafde sagt studio, men om saadant var passeret, da at det maa være udi druckenskab skeed, begierede derfor naaden og icke retten; Sagen blev opsatt til videre, og imidlertid at blifve suspendered fra hans beneficiis in Academia.

20. Juni 1691: Udi dend sag anlangende Søren Lintrup blef saaledis afsagt,

Eftersom saa vel med widnisbyrder som og Søren Lintrups egen vedstaaelse bevisis at Søren Lintrup sig med calumniis og skammelige Løgne paa naagle af Professoribus som hans Magistratu hafuer saa grofueelig forseet, da j huor vel hand der med perpetuam relegationem cum infamia hafde meritered, saa er det dog, for naagle af de Professorum intercessions skyld som self af hannem er blefuen læderit, saaledis moderered at hand bør relegeris i 3 aar

og *excluderis* fra de *beneficiis* hand ellers kunde nyde in *Academia*.

Denne dom kom imidlertid ikke til udførelse. I *Acta Consistorii* læses der nemlig for 4. Juli 1691: »Søfren Lintrup blef, for *magnifici Rectoris* *intercessions* skyld eftergifved *poena relegationis*, dog at hand *pro arbitrio Rectoris* skal *incarcereris*.« Men da Lintrup havde afsonet sin brøde i universitetsfængslet, var han ikke længer ilde sét af professorerne. Den 11. Febr. 1693 blev han således *alumnus* på Borchs *kollegium*, og hans dygtighed bragte hans forseelse i glemmebogen.

XX.

Et Haandskrifts Historie.

Ved *H. F. Rørdam*.

Blandt de haandskrevne Kilder til vor Kirkehistorie, som jevnlig ere benyttede af mig og andre, er et Hdskr. i Kallske Saml. 472. 4to. Det er en Kopibog, der indeholder kirkelige Sager fra Norge og Danmark i det 16de og 17de Aarhundrede. Sidst er Hdskr. benyttet af Prof. G. Storm i hans Udgave af Peder Clauson Friis's samlede Skrifter (se Indledn. S. LXXXI). Men det er ikke hidtil oplyst, fra hvem de haandskrevne Meddelelser, som Hdskr. indeholder, egentlig hidrøre. Da jeg i Anledning af Udgivelsen af »Danske Kirkelove« atter fik dette Hdskr. i Hænde, som allerede er omtalt af mig i Ny kirkehist. Saml. II, 448 (jvfr. V, 821 f.), blev det mig først klart, hvem de navnløse Optegnelser skyldes. En Bemærkning derom vil formentlig være velkommen for dem, der fremtidig maatte søge Oplysninger i dette Haandskrift.

Jeg antager nemlig, at alt, hvad Haandskriftets første 133 Blade indeholde, skriver sig fra M. Anders Christensen Arrebo, der begyndte sin Embedsbane 1608 som Præst ved Slotskirken i Kjøbenhavn, 1613 blev Slotspræst paa Frederiksborg, 1616 Sognepræst ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, hvorfra han i Foraaret 1618 kaldtes til Biskop i Trondhjem. Den Meddelelse af sjælandske Synodalier, som Hdskr. indeholder, passer godt til denne Tidsorden i Arrebos Stillinger. Thi Synodalierne ende med Aaret 1617, og derefter begynder en Samling af Stykker vedrørende kirkelige Forhold i Throndhjems Stift. At Optegneren i Tidsrummet 1608—17 har været særlig kjendt med Forholdene i Sokkelunds Herred, til hvilket Kjøbenhavn den Gang regnedes, fremgaar formentlig deraf, at han har gjort følgende Optegnelser om de Herredskalenter, som forefaldt i dette Tidsrum (indførte som Randbemærkninger ved Synodalierne fra de paagjældende Aar):

- 1608. Ingen Calent holdet.
- 1609. Calent udi Gientofte 3. Jull. H. Niels Oelsson.
- 1610 udi Taarnby 26. Junij, M. Claus Hanssen.
- 1611. Ingen Calent.
- 1612. Nulla synodus provincialis.
- 1613 wdi S. Nicolai sogn, M. Olaus Coccius, 6. Julij.
- 1614. Nulla Synodus propter inopinatum clariss. Dñi Episcopi mortem.
- 1615. Calent i Hellig giest sogn, M. Hans Bang.
- 1616. Calent i vor Frue sogn 11. Junij.
- 1617. Calent udi Oured Dammen, H. Christen Nielsson 8. Julij.

Den Samling Kongebreve fra det 16de Aarhundrede angaaende kirkelige Sager, som Haandskriftet indeholder, er kjendelig hentet fra en skaansk Kilde, som endnu kan paavises i det Hdskr. i Ny kgl. Saml. 1128. 4to, der har ydet ikke faa Bidrag til »Kirkehistoriske Samlinger« (se t. Ex. N. kirkehist. Saml. II, 696 ff. K. Saml. 3. R. III,

159 ff. og flere Steder) samt til »Danske Kirkelove«. Da Arrebo havde sin Hustru fra Malmø, er det ikke usandsynligt, at han der har fundet en Del af det Materiale, han har indført i sin Kopibog, der kjendelig er indrettet til at være en Slags Haandbog for ham i hans praktiske Virksomhed.

Fra Tiden, da Arrebo blev afsat fra Bispeembedet i Trondhjem (1622), og til hans Død (1637) indeholder Hdskr. ikke noget. Men med Aaret 1638 begynder en ny Række Optegnelser, og den Mand, der fortsætter, er Arrebos Svigersøn, M. Peder Andersen Bredal, Sognepræst i Kjettinge i Musse Hrd. paa Laaland, der altsaa maa have arvet Kopibogen efter sin Svigerfader. Hans Optegnelser, der særlig oplyse de tunge Byrder, der lagdes paa Præsterne i Slutningen af Christian IV's og i Frederik III's Tid, række til henimod Slutningen af Aaret 1658 og bestaa for største Delen af Kongebreve samt Breve fra Lensmænd paa Aalholm og fra Biskoppen i Odense og Provsten i Musse Herred, M. Knud Lerke i Nysted. I »Danske Kirkelove« har jeg fundet Lejlighed til at benytte adskillige af de Stykker, som M. Peder Bredal har samlet. Et og andet deraf vil mulig paa anden Maade finde Anvendelse.

XXI.

Nogle præstelige bogsamlinger.

Ved *Frederik Barfod.*

Da jeg for noget over et halft hundredår siden gennemgik Fakse, Stævn's, Bjæverskov og Tybjerg herreders gejstlige skifteprotokoller, uddrog jeg iblandt andet føl-

gende om præsternes bogsamlinger i årene 1689—1729, som endnu synes mig at kunne have nogen interesse. Jeg skal bemærke, at den foran præsternes navne satte tidsbestemmelse er enten vurderings- eller salgsdagen, (ti snart var den ene, snart den anden opført i protokollerne) — at summen i selve protokollerne snart er givet i slettedaler, snart i rigsdaler, men at jeg allevegne har gjort den til rigsdaler, — at jeg let havde kunnet gå langt længere ned i tiden, men længere tilbage kunde jeg des værre ikke gå¹⁾, — samt at der i det tidsrum, som jeg havde taget for mig, vistnok fandtes det dobbelte tal skifter, men kun i de her medtagne tyvesegs vare bøger førte til indtægt for boet; i alle de øvrige ledte jeg forgæves om dem. Ikke dog at jeg mener, at der i de øvrige boer aldeles ingen bøger fandtes, men deres tal har vistnok som oftest været meget ubetydeligt, og en eller anden arving har da (hvad der er tydelige spor af) med de andres samtykke taget dem forlods og uvurderede til sig.

10. juni 1689 provsten Erik Jensen Kongelf i Lidemark og Bjæverskov 30 rdl. 39 sk.

2. juni 1690 præsten Sören Rasmussen Lind i Aversø og Testrup 28 rdl. 56 sk.

22. juli 1690 provsten Kristoffer Dideriksen København til Mårtenskirke i Næstved 50 rdl. 31 sk.

25. maj 1691 præsten Hans Hansen Egede i Vester- og Østeregede 13 rdl. 32 sk.

13. juni 1692 præsten Sören Sørensen i Lyderslev og Frøslev; her kan summen ikke fuldt nøjagtig opgives, men den synes ikke at have overstegit 14 rdl. 72 sk.

¹⁾ Kun i Tybjerg herred fandt jeg et par ældre skifter, ved hvilke bøger vare medtagne, men jeg skal ikke her indlade mig på at forklare, hvorfor jeg ikke tog dem med i mit uddrag. Jeg skal dog bemærke, at den 16. febr. 1664, på skiftet efter den rige Hans Rasmussen Bakker ved Pederskirken i Næstved, vurderedes hans efterladte bogsamling til 317 rdl. 68 sk

4. febr. 1695 præsten Peder Charis i Strøby og Varpelev (af den opgivne sum udgjorde Kristian den femtes danske lov de 2 rdl.) 3 rdl. 13 sk.

24. septb. 1696 provsten Nils Blymester til Pederskirke i Næstved 70 rdl. 78 sk.

31. maj 1697 provsten Peder Hansen Krog i Hårlev og Himlingøje 67 rdl. 16 sk.

8. juli 1698 (1697?) præsten Hans Rask til Pederskirke i Næstved 56 rdl. 55 sk.

9. novb. 1698 præsten Nils Foss i Strøby og Varpelev (skiftet er ved hans kones død; ved skiftet efter ham selv, tolv år senere, findes der ingen angivelse) 209 rdl. 64 sk.

13. febr. 1699 kapellanen Kristen Buch til Pederskirke i Næstved 20 rdl. 26 sk.

24. jan. 1700 præsten Frederik Spleth i Højerup 45 rdl. 26 sk.

? ? 1702 præsten Peder Pedersen Syv i Hellested (håndskrifterne solgtes for 150 rdl., bøgerne gik i 552 rdl. 87 sk.) tilsammen 702 rdl. 87 sk.

10. marts 1704 præsten Albert Madsen Prom til Mårtenskirke i Næstved 8 rdl. 46 sk.

3. juni 1705 præsten Sören Pedersen Viborg i Fensmark og Rislev 3 rdl. 56 sk.

22. avg. 1707 præsten Rasmus Bræmer i Vollerslev og Gørslev 12 rdl. * sk.

8. septb. 1710 provsten Kristian Drejer i Herfølge og Sædder 122 rdl. 79 $\frac{1}{2}$ sk.

14. juni 1713 provsten Jörgen Hansen Leth i Storehedinge 315 rdl. 66 sk.

31. juli 1715 præsten Kristen Drejer i Herfølge og Sædder (han var endnu ikke død, men har sagtens måttet sælge sine bøger, for at de kunde hjælpe til at betale pådragne bøder) 205 rdl. 9 sk.; efterslæt på skiftet efter hans død d. 13. juli 1723 30 rdl. 91 $\frac{1}{2}$ sk., tilsammen 236 rdl. 4 $\frac{1}{2}$ sk.

15. maj 1716 præsten Lavrits Kristensen i Volerslev og Görsløv (skiftet er ved hans kones død; ved hans egen findes ingen angivelse) 50 rdl. » sk.

28. juni 1717 provsten Rudolf Moth Bagger i Helsted (skiftet er ved hans kones død; han selv døde langt efter det tidsrum, til hvilket jeg havde indskrænket mig) 152 rdl. 20 sk.

21. septb. 1719 præsten Tidemand Lend i Enderslev og Vråby 68 rdl. 49¹/₂ sk.

20. septb. 1723 præsten Johan Antonsen Poggensee i Strøby og Varpelev 48 rdl. 74 sk.

? okt. 1723 provsten Jörgen Jörgensen Sorterup i Lyderslev og Frøslev (på skiftet efter hans 1ste kone, d. 17. juli 1695, vurderedes hans bogsamling kun til 124 rdl. 62 sk.; ved salget i København 1723 gik den i 907 rdl. 54 sk.; hertil kom d. 13. marts 1724 en efterslæt på 9 rdl. 89 sk., og dog bleve en hel del bøger usålgte); det sålgte i alt 917 rdl. 47 sk.

1. marts 1728 præsten Nils Jansen i Hårlev og Himlingøje 27 rdl. 72 sk.

26. juli 1729 præsten Sven Madsen Strøger i Lillehedinge og Havnelev (ved skiftet efter hans kone vurderedes hans bøger d. 5. desb. 1713 til 13 rdl. 62 sk.; nu, skönt Kristian den femtes danske lov sattes til 2 rdl., regnedes de i det højeste til 6 rdl. 23 sk., men — ti der var en utydighed i skiftet, som jeg ikke kunde råde — dog næppe til mere end 3 rdl. 82 sk.

Tager man alle disse 26 vurderings- eller salgssummer sammen, får man en hovedsum på 3280 rdl. 39¹/₂ sk. eller i gennemsnit for hver enkelt 126 rdl. 16¹/₃ sk.; men, tager man Syvs og Sorterups bogsamlinger fra, bliver hovedsummen for de øvrige 24 kun 1660 rdl. 1¹/₂ sk., eller i gennemsnit for hver enkelt kun 69 rdl. 16 sk.; men de atten af de 24 ere under, tildels endog langt under, denne gennemsnitssum. — De nitten med de mindste samlinger løbe kun op til 595 rdl. 55¹/₂ sk. til-

sammen, eller i gennemsnit for hver enkelt kun 31 rdl. 33¹/₄ sk., og de elleve af de nitten nå ikke engang dette gennemsnit.

— Priserne på de bøger, som interesserede mig mest, mærkede jeg mig ligeledes. Også dem skal jeg tillade mig at meddele. Jeg henviser kun til salgsdagen, ejeren kan man da let finde.

2. juni 1690 kostede *Etymologia Coldingii* 2 sk., *Rhytmologia danica Corvini* 6 sk., *Arrebos Hexaëmeron* 20 sk.

22. juli 1690 kostede *Syvs Grammatik* 8 sk., *Ponttoppidans Grammatik* 8 sk.

4. febr. 1695 *Ostersons Glossarium jur. Dan. Norv.* 8 sk.

17. juli 1695 (Sorterups 1ste kone) *Bartholini De equest. ord. Danebr.* 4 sk., *Dinæ Proces* 24 sk., *Reinike Foss paa dansk* 24 sk., *Th. Bartholins Antiqv. Dan.* 32 sk., *Worm De litteratura Runica* 8 sk., *Resenii Edda Island.* 12 sk., *Resenii Inscript. Hafn.* 16 sk., *Kingos Sjungechor (to parter)* 20 sk., *Dorte Engelbrechtsdatters Sangoffer og Taareoffer* 48 sk., *Hjörings Lejrpoliti* 16 sk., *Brochmans Postil (sommerparten)* 24 sk., *Hjörings Lejrkrans* 16 sk., *Roskildes Bucolica og Rafns Georgica* 12 sk., *Syvs Ordsprog (2 dele)* 16 sk., *Syvs Danske Sprogkunst* 4 sk., *Olaus Magnus De gent. Septent.* 8 sk., *Henr. Smiths Haandbog* 12 sk.

24. septb. 1696 kostede *Dictionarium Coldingii* 32 sk., *Berings Obsidium Hafniense* 32 sk., *Astreæ Sjungechor* 8 sk.

9. novb. 1698 *Vindingii Academia Havniensis* 32 sk., *Syvs Ordsprog* 32 sk.

13. febr. 1699 *Musica Corvini* 20 sk., *Syvs Cimbriske Betænkninger* 14 sk. (til denne pris blev den også sat i *Acta Consistorii* d. 25. novb. 1665, men på skiftet efter *Lavrits Kristoffersen Uggerløse* ved *Mårtenskirke* i *Næstved* 5. desb. 1670 vurderedes den kun til 2 (to) sk.).

Endnu skal jeg kun bemærke, at i så godt som alle hin tids præstelige bogsamlinger fandt man forholdsvis langt flere hollandske end tyske bøger.

XXII.

Uddrag af Vesteregede gamle kirkebog.

(Tillysninger fra prædikestolen).

1644 ¹⁾. Paamindis, at Prousten kommer her at visiterer offr Morgen, at huer Mand med sin Hustru, tieniste thiunde, och börn som nogen lunde er kommen til skiels alder, Endelig under Høyeste straff kommer frem thil Meenigheden.

1650. Dnica 20 Trinitatis. Effter som woris almindelige bededage aff Kongelig Mayestedt er for aardnet att skulde forholdis offver Danmarchis och Norgis Riger den 28, 29, och 30 octobris, som indfalder i Morgen, paa Tisdag och Oensdag att skulle cellebreris och helligholdis til Gudtz ære och till en sand Poenitentze boed och bedring, och til alle landtplagers naadige affbedelse, da efftersom Kong. May^{tt}. Naadigste breff til landmode er forkyndett om samme almindelige bededage att den gemeene Almue skall gaa fastende til Kirche och Mænd och Qvinder med börn Karle drenge och Piger skall were i Kirchen strax det er sammen ringt för Kirche tienisten begyndis, och effter Prædichen och Gudtz tieniste, skall forældrene tage deris börn och tynde til sig hiemme i husitt, siunge och læse deris börnelærdom.

¹⁾ Jeg har glemt at tilføje dagen, som dog vist var angiven.

1651. 1 Søndag i Fasten. Lauritz Andersön her i byen lader liuse effter en Kaarde som hannem fra kom i gaar fjorten dage, som waar Söffren Jensöns Peder Gadtz tienere, Kand nogen fly ham widskab paa den vil hand giffwe j dlr. for wmagen men bliffver hun dult skall Kirchens bön gaa for den.

1651. Dnica Misericord. Paamindis at de som kommer hid til sognet och for holder sig her, søger hverchen kirchen eller alterens sacramento, men leffver hen som hedninger, at hvem saadanne folch huser, tager sig vare for skade, at det icke skall sigis i fremtiden at det waar med Præstens minde.

1653. Dnica Jubilate. Paa oensdag kommer voris Herritz Provist H. H. Niels Andersön at visitere att Menige Mand och Qvinde, tieniste Karle, unge tiunde och börn kommer frem at lade sig offverhøre i deris Catechisme, och tienisten begyndis betimelig naar Klochen er 6.

1658. H. Trefoldighedtz Søndag. Jligemaade liuses til bandtz 1. gang offuer et ont Menniske som haffver slaget eders gris i hiel, at de mennisker som disse gierninger haffver giort, giffver det tilkiende eller om den Christne Kirchis bön skall gaa der for.

1659. Dominica Lætare. Christopher Degn lader liuse til bandtz offver nogle Dieffvels och wforskammede Mennisker, som nu for kort tid siden, udaff den lede Sathans indgiffvelse bortstaalet fra hannem saa vel som fra andre bedrøffvede folch, en heel hob godtz och gode klæder her paa Kirchen, att gud allermegtigste, samme tiuffve och whørlige dieffuels Kroppe vilde straffe saa de for hver mand kunde bliffve Aabenbarede, ath de kunde faa deris tilbørlige verdsens skam och wlyche. Amen.

1659¹⁾. Christen Røchter her i byen beklager sig att der vaar et ont Menniske, som malchet begge hans Kiør nu i Morgis.

¹⁾ Dagen er glemt i kirkebogen? af mig?

1659 ¹⁾. Anders Jörgensen her i byen beklager att hannem er fratagen en høstach i Mosen att hvo som det haffver giort, vilde stille ham til fredtz der for, paa det att Kirchens bön skal iche gaa der for.

1659. In die S. Johannis Baptistæ. Paamindis att naar Hæderlig H. Jacob Hansön Togsuerg vill siunge sin første Mæsse, att i gott folch da betencher hannem med eders Hæderlig offer ²⁾.

Disse ti tillysninger ere kun fattige, tilfældige udpluk af den nævnte gamle kirkebog, der, så vidt jeg kendte dem, uden al sammenligning var den righoldigste af alle vort lænds kirkebøger, da den i småt og stort gav os så livligt et billede af hele hin tids kirketjeneste som ingen anden. Den var begyndt af Hans Jensen Kolding, farfaderen til Grönlands apostel Hans Egede og en broder til den fortjænte præst, skolemand og forfatter Povl Jensen Kolding. Han havde først været kapellan i Præstø i fire år og ti uger, men kom 1630 som præst til Vesteregede, hvor han døde i april 1659. Hans kirkebog indeholdt for nitten år og fem måneder, fra 7de søndag efter trinitatis (c: d. 8. avg.) 1641 til nyårsdag 1661 (tyve måneder efter hans død), ikke mindre end 185 tætskrevne folioblade, medens den for de følgende 99¹/₄ år, indtil dom. judica (c: 23. marts) 1760, kun talte 124 blade. Den lærte os blandt meget andet, at kirketjenesten selv i april og november begyndte kl. 6 (om de mellemliggende fire vintermåneder kan jeg nu tilfældig intet sige), ja om sommeren jævnlig kl. 5. Den sagde os, hvilke salmer man hvær søndag sang. Efter prædikenen blev der ikke alene

¹⁾ Dagen er ligeledes glemt.

²⁾ Jakob Hansen Toksvær kaldtes d. 24. april 1659 til præst i Vesteregede, men forflyttedes d. 10. juni 1665 til Hasle og Bråby (holdt afskedstale i Vesteregede d. 18. juni, c: 4de søndag efter trinitatis) og døde allerede d. 5. marts 1666.

bedt for hver enkelt syg i sognet, men tit tillige for syge i langt fraliggende sogne. Så bad man menigheden om almisse til en eller anden tigger, der havde lidt skade ved ildebrand, skibbrud, dårlig høst osv., eller som havde en syg i huset, der havde våldt ham store udgifter til læge og apoteker, havde lidt skade ved tyveri osv.; og enhver sådan tigger havde sin præsts vidnesbyrd, tit endog lensmandens, ja stundum selve kongens, og vandrede med dem landet rundt fra sogn til sogn; han kunde være fra Skåne eller fra Norge, ja endog fra Holstein. En halv snes sådanne tiggerier en enkelt søndag var slet ingen sjældenhed. Så lystes der om bortstjålne, endog om udlånte ting, om ihjælslagne eller lemlæstede kreaturer, om alle slags uordener og forbrydelser, og det gærne tre søndage i træk. Disse lysninger fulgtes ofte af formelige banlysninger: af »den kristne kirkes bønner« [ø: forbandelser] over udådsmanden (således: »menighedens bøn over det forbandede menneske, som forleden slog N. N.'s so over næsen«, eller som »har skåret rumpen af N. N.'s hopper«). Ligeledes om udkomne forordninger, om vedtagne foranstaltninger, om indbetalingen af alle slags tiender: af korn, lam, gæs, æg, ost osv. End videre tillystes de helgendage, som indtraf i ugens løb, ikke alene Mariæ bebudelsesdag, Peders og Povls dag osv., men ligeledes hellig Kelds, hellig Karls, hellig Kristines osv. osv.; om solens op- og nedgang, om nytænding, sidste kvarter, fuldmåne, sol- og måneformørkelser, selv sådanne, som kun vare synlige i fremmede verdensdele; og sluttelig takkedes der hver anden-helligdag for det dagen i forvejen modtagne offer. — Efter prædiken var der næsten hver søndag altergang, tit endog for en enkelt nadvergæst, skönt dog de fleste gik fire, segs gange årlig til alters. Dernæst afløstes alle de, der stode åbenbar skrifte for løsagtighed, tyveri, drukkenskab, slagsmål, falsk vidnesbyrd, forsømmelse af kirkegang eller altergang; og de afløstes tal steg jævnlige til over en snes årlig. Under-

tiden kom der så skriftemål, altid en ad gangen, for dem, der næste søndag vilde til alters; eller der mægledes forlig af præsten mellem stridige sognebörn; ja, det kunde hænde, når nogen pludselig var død, at liget i kirken toges op af kisten, og den dodes ægtefælle måtte lægge hånden på det og sværge, at han eller hun ikke var skyldig i døden (alle uægte börn, som døde, skulde »overses af fire dannemænd, förend de blive jordede«). Også de fleste brylluper fandt sted om söndagen ligesom en mængde jordefærd. — Det var da intet under, at en sådan kirketjæneste kunde vare i flere timer, ej heller under, at det i landemodsakten 1688 hedder: »Ingenlunde må der lyses på prædikestolen efter nogen med forbandelse; dersom nogen gör det herefter, skal han søges på sit kald og strags uden videre suspenderes«.

Foruden højmesse var der i de tider jævnlig aften-sangsgudstjæneste (det var der i regelen i købstæderne og meget hyppig i landsbyerne, således hos Peder Syv i Helsted), og foruden den store årlige bededag, som endnu ikke var henlagt til nogen fast dag, var der en månedsbededag, da gudstjænesten altid begyndte med solens opgang. Ligesom denne var påbudt over hele landet, var det samme tilfældet med morgenbønnerne hvær onsdag og fredag. Om onsdagen overhørtes da tillige hele almuen, unge og gamle, i katekismen. I regelen skete dette af degnen, men præsten skulde overvære overhøringen. Han havde da heller ikke nødig, hvis han ikke selv vilde (og dette var nok det almindeligste), at forberede de unge til dåbsfæstelsen og den første nadvergang. Om fredagen holdtes der i almindelighed foruden bönnen en kortere gudstjæneste. Hertil kom, at i hele fasten var der hvær onsdag prædiken og overhøring af Jesu lidelseshistorie. Heller ikke må vi glemme, at man dengang, og lige til 1770, havde elleve kirkelige höjtidsdage flere end nu: 3die jule-, påske- og pinsedag, helligtrekongersdag, Mariæ

renselses-, bebudelses- og besøgelsesdag, sankthansdag, mikkelsdag, allehelgensdag og mårtensdag.

— Mine uddrag af Vesteregede kirkebog tog jeg på en sommervandring 1837. Det var allerede dengang min hensigt ved lejlighed at gøre dem langt fyldigere. 1858 fik jeg ministeriets tilladelse til at låne, afskrive og delvis udgive den, såfræmt biskop, provst og præst gave sit samtykke til lånet. Derved blev provsten og historikeren P. W. Becker opmærksom på den skat, der fandtes i hans provsti, og han lånte den selv for at sende mig den. Mens den var i hans væрге, brændte Køng præstegård d. 2den jan. 1859, og den ham lånte kostelige kirkebog brændte med den. Nu er der intet tilbage af den uden mine fattige uddrag. Det er med vemod, at jeg offentliggør dem, hvad jeg dog synes, at jeg skylder efterverdenen. Måtte andre af mit uheld lære, at man aldrig skal opsætte til i morgen, hvad man kan gøre i dag!

Frederiksberg d. 31ste juli 1888.

Frederik Barfod.

XXIII.

Til den indbyrdes Undervisnings Historie.

Foran, S. 397, er meddelt et kuriøst Brev fra en Skolelærer Zeitz i Dyrlov til hans Sognepræst. Fra samme kantede Personlighed skriver sig efterfølgende ejendommelige Remonstration mod den indbyrdes Undervisning, meddelt os af Sognepræst S. Nielsen fra Barse Præstekalds Arkiv ¹⁾.

¹⁾ Brevet meddeles efter en god samtidig Kopi, angaaende hvilken Pastor S. Nielsen bemærker, at den er skreven af Jomfru Vilhel-

Underdanig Promemoria!

Da Hans Højærværdighed Hr. Amtsprovst Krog sidst visiterede Dyrlov Skole, behagede Han at anmode mig Anvendelsen af den Lancasterske Methode, med Tilføjning af, at det vilde være rigtigst frivillig at indføre den, inden en forventende Allernaadigst Befaling paalagde det. Om nu denne Methode virkelig er muelig at udøve paa, eller gavnlig for Landet, er ganske uden for min Competens at bedømme; men da den paa Grund af de store Fremskridt i Kundskaber, man deraf forventer, vil paadrage Lærerne forøgede Byrder, forøget Misfornøjelse blandt Almuen og Bebrejdelser, fordi Børnene nu skulle forpligtes til at forrette den salarerede Lærers Partes, og den ellers Allernaadigst bevilgede Bistand af Børnene i Markforretninger maae naturligviis af sig selv bortfalde, allene for at opretholde Methoden i sin Reenhed, da enhver Lærer, naar han ellers er det, han bør være, — nemlig Mand af Ære — vil ved Examiner og Visitatser højst ugjerne paadrage sig krænkende Bebrejdelser, blot fordi han ved Methoden ikke har kundet omskabe Blyehjernen til Genie, eller ved de største Anstrængelser kundet gjøre Umueligheder muelige; da Ære og Levebrød ere kjære, men begges Tab lettelig kunde vorde en Følge af Foranferte, saa giver jeg mig dog herved den underdanige Frihed at erklære den respective Skolecommission for Beldringe Sogn min Beredvillighed til at indføre den Lancasterske Methode i Dyrlov Skole, fornemmelig paa Grund af den Erkjendtlighed jeg skylder min Høje Foresatte og Velynder, Hans Højærværdighed Hr. Amtspr. Krog, dog med den Betingelse, at efterstaaende paa den Lancasterske Methode grundede Fordringer vorde mig bevilgede. Skulde, som jeg af min Høje Foresattes Godhed ikke kan forvente, disse velgrundede Fordringer mig nægtes, men Methoden dog befalet indført, giver jeg mig den underdanige Frihed at erklære min respective Skolecommission, at jeg i saa Fald anseer mig sat i

mine Hensemenn, Præsten H's Datter i Baarse, hvis Haand oftere ses i Kirkebogen og Liber daticus.

den ubehagelige Nødvendighed at indsende underdanige Forestillinger, saavel til den Høje Amts Skoledirection, som og til det Høje Kongelige Danske Cancellie, i hvilke jeg for Fremtiden underdanigst vil frasige mig Ansvar for mit Embeds Førelse. De ovenmeldte Paastande ere følgende:

1) En uafbrudt Skolegang, da jeg ellers ikke kan indsee Methodens Anvendelighed, naar saavel Hjælperen som Bihjælperne udeblive, hvilket, som før vist, vil skee; men Følgen deraf vorde en stor Forvirring.

2) I Normalskolen undervises Drengene af Lærere, men Piger af Lærerinder. Paa Landet byder Nødvendigheden at ansætte Hjælpere og Hjælperinder, Bihjælpere og Bihjælperinder.

3) Normalskolen er i Kjøbenhavn, og der have Børn, saavelsom i Kjøbstæderne, intet andet at bestille, end at søge Skolen. Paa Landet gives derimod Markforretninger, Hoveri og Vejarbejde, hvortil Børnene desværre altfor ofte af Nødvendighed maa bruges. Efter Methoden maae § 11 og 12 i Skoleforordningen af 29de Juli 1814 bortfalde.

4) Det hele Apparat og samtlige Requisite maae jeg underdanigst udbede mig i fuldkommen og brugbar Stand, paa Grund af, at jeg ikke har lært hverken Bogbinder- eller Snedker-Haandværkerne, ligesom og Skolestuens Locale maae gives Indretning, der, med nogle Modificationer, erholder en Lighed med Skolerne i Skibbinge og Allersløv, hvilket af mig kan vorde bedre udviklet, dersom det maatte behage den respective Skolecommission at bære mig med sin Nær-værelse; thi kan og skal Methoden gavne, saa maa den udføres i sin oprindelige Reenhed, og alle Surrogater eller Substitutioner undgaaes, da alle Tidens Erfarenhed har viist, at de snarere skade end gavne.

5) At Straffe desværre ere nødvendige, dersom den behørigte Orden og Taushed skal vorde erholdt, er af sig selv indlysende, hvorfore og Forordningens § 17 i Instruxen for Lærerne vel angiver de tilladelige, men tillige forbyder de ærekrænkende. Methoden angiver 2 Arter, nemlig et — Ærefølelsen snarere dræbende end oplivende, Knælen, og

for de større — kun en Irettesættelse af den forsamlede Commission. Jeg giver mig den Frihed at udbede mig dette Paradoxes Opløsning, da jeg tilstaaer her at have fundet Grændsen for mit Begreb.

Dyrlev den 12te Maj 1823.

underdanigst
Zeitzi.

Til
Den respective Skolecommission
for Beldringe Sogn.

XXIV.

Tillæg til Efterretningerne fra Kornerup og Svogerslev.

Ved *H. F. Rørdam.*

Siden jeg i forrige Bind af disse Samlinger udgav mine Optegnelser til de to ovennævnte Sognes Historie, er jeg bleven opmærksom paa nogle mindre Notitser, der kunne tjene til at udfylde eller berigtige, hvad paa det nævnte Sted er meddelt¹⁾.

Det ældste Brev, hvori disse to Sogne nævnes, er vistnok en Pavebulle, dat. 13. August 1257, ved hvilken Alexander IV tager Vor Frue Kloster i Roskilde under sin Beskjærmelse, hvorhos en Mængde sjælandske Landsbyer opregnes, i hvilke Klosteret havde Ejendomme, deriblandt: Suauerslef og Cornaethorp. Bullen er trykt hos Thorkelin, Diplomat. Arna-Magn. I, 223—7.

¹⁾ Nogle Tillæg til Artiklen findes allerede blandt Rettelser til 5te Bind, S. 820.

Som den ældste kjendte Præst i noget af Sognene kan nu nævnes Hr. Henrik Hansen, Sognepræst i Svogerslev, der 22. Februar 1481 »med sin Broders, Albert Hansens, Vilje sælger og skjøder en Gaard, Grund og Jord, som nu er øde, liggende i S. Jeps Sogn i Roskilde«, til Hr. Peder Reberg, Kannik i Roskilde. Ved Originalen, som gjemmes i den arne-magnæanske Diplomsamling, hænger Præstens Segl, der er afbildet i Dr. Henry Petersens Sigilværk. — Brevet synes at stadfæste min tidligere udtalte Antagelse om, at Sognene i Middelalderen have haft hver sin Præst. Kornerup nævnes i alt Fald ikke i Brevet ¹⁾).

Den første Præst i Kornerup efter Reformationen, som kjendes af Navn, turde vistnok være »Hr. Hans i Kornerup«, der i Forbindelse med to andre Mænd forekommer som Vikar ved S. Anthonii Alter i Roskilde Domkirke, da der 26. August 1559 afsagdes Dom paa Kongens Retterthing mellem disse Mænd paa den ene Side og Adelsmanden Hr. Niels Lange paa den anden Side angaaende noget Gods, der laa til det nævnte Alter. (Kancelliets Brevbøger 1556—60, S. 304—5).

Fru Karen Pachs, Erik Vasspyds Enke, var fra 1632 til sin Død (164*) afgiftsfrit forlenet med Kornerupgaard (Erslev, Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596—1660, S. 56).

Da Christian IV 1632 forbedrede nogle smaa sjællandske Præstekalds Indkomster, blev der tillagt Sognepræsten i Kornerup 3¹/₂ Pund Korn af Roskilde Kapitels Kirker. Hertil føjedes Aaret efter endnu 1¹/₂ Pund Korn. (Danske Kirkelove III, 211. 230—1). Dette er Oprindelsen til den Kornafgift fra et Par fremmede Kirker, som Kornerup Sognekald endnu nyder godt af.

¹⁾ I Brevet, hvor Grundens Udstrækning betegnes, findes to Gange nævnt »skow alne« som et da brugeligt Maal.

Af Hr. Jakob Iversen Bruun, der 1680—9 var Præst i Kornerup og Svogerslev og derefter kom til Nabosognet Herslev og Gjevninge, haves endnu i Manuskript den Ligtale, han den 24de Aug. 1702 holdt i Gjevninge Kirke over Etatsraad, Overkrigskommissær Gotthardt Braëm til Lindholm. Haandskr., der gjemmes i Univ.-Bibl., Addit. 170. 4to, er tilegnet Braëms Enke og Børn (der enkeltvis nævnes); et Uddrag af Personalierne findes meddelt i Dansk biograf. Lexicon II, 583—4.

Just som disse Notitser sluttet, bringe Bladene Efterretning om, at Hr. P. M. T. Nørgaard, der 1827—9 var Kapellan i Kornerup, er afgaaet ved Døden d. 4. Januar 1889 paa Frederiksberg, hvor han som emeriteret Jubellærer tilbragte sine sidste Dage. En saare elskelig Mand og en værdig Præst har han været i sin Tid. Hvem der som Ven har gjæstet det skønne Hjem i Saaby Præstegaard, hvor han tilbragte sin længste Tid ved sin ædle, nu ogsaa bortgangne Hustrus Side, vil have modtaget et Indtryk, som næppe udslettes. Indtil sin høje Alder bevarede han en aandelig Livlighed og en hjertelig Deltagelse for alt, hvad der er ædelt og godt, som gjorde Samlivet med ham ualmindelig tiltalende baade for unge og gamle. Quiescat in pace!

XXV.

Et Par Gravskrifter over Præster.

1.

I Omø Kirkes Chor findes en Sten indmuret, paa hvilken følgende Indskrift (meddelt os af Pastor Vilhelm Bang) læses:

Anno 1574 den 4. August befoel Kong Frederich Eiler Kraus at indskicke Her Christen af Tornborge at vere then første beseindes Sogneprest til Omø oc Agersø, oc skicke hannem sin gode Ophold. Oc vor Her Christen Prest her i xxxv Aar oc døde ten 12. Mai Anno 1610.

Hr. Christen, hvis fulde Navn var Christen Laursen ell. Lauritsen, havde, som Tillæget »af Tornborg« antyder, vistnok tidligere været Kapellan i (Korsør og) Taarnborg. Ejler Kravse var 1574—81 Lensmand paa Korsør. For øvrigt kan henvises til Danske Kirkelove I, 313. II, 269. 329—30. 369, samt Wibergs Alm. dansk Præstehist. I, 71.

2.

Hos Pontoppidan, Marmora Danica II, 266 f., findes nogle latinske Vers hentede fra Præsten Hr. Jørgen Jensen Vejles Ligsten i Ingstrup Kirke, Aalb. St. Men den egentlige Gravskrift findes ikke paa det angivne Sted, ligesom heller ikke i Pastor em. A. H. Nielsens »Gravskrifter fra Aalborg Stift« (Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. 1. R. IX, 193 ff.). Ifølge en Meddelelse, som vi for mange Aar siden have modtaget fra Cand. theol. Nik. Chr. Christensen, lyder den saaledes:

Her hviler ærlige, hederlige, viis, gudfrygtige og velagt Mand, Her Jørgen Jensen Veil, Provst i Hvetboe Herrit og Sognepræst her samme Sted med sine Anexer, som hedensov i Herren Anno 1598 den 10de December, efter hand hafde været i dette hellige Prædick Emde 40 Aar og Sognepræst her i 35 Aar, hans Alder 63 Aar, og hans kjære Hæstro, ærlige, gudfrygtige Qvinde Karine Lavritzdatter, som lefde met hanom i 38 Aar og afledte til samen 17 Børn og hedensov i Herrens Aar . . . ¹⁾).

¹⁾ Her er aaben Plads til Aarstallet, hvoraf fremgaar, at Hustruen har overlevet Manden.

Gud gifve denom begi med alle Christi og Gudz Børn det ævige Lif.

Job. XIX. Jeg ved, at min Frelser lefuer og han skal herefter opvække mig af Jorden, og jeg skal derefter omgifues med denne min Hud.

I de fire Hjørner findes de fire Evangelisters Emblemer. Øverst læses: *Memento Mori*. Nosce te ipsum. Rundtom paa de tre Kanter findes de latinske Vers, som Pontoppidan har ladet aftrykke, og som begynder smukt saaledes:

Ad superas arces tu vera es janua Christe,
Errat, qvi sine te quærit ad astra viam.

3.

Følgende Indskrift fandtes paa en Kobberplade i Jetsmark Kirke, Aalb. St., og fremdroges for en Del Aar siden ved Aabningen af en gammel Begravelse, der nu er tilmuret. Afskriften er taget af Cand. theol. Nik. Chr. Christensen.

Her under er i Haabet | henlagd den hæderlige og
vellærde | nu sal. Mand | H. Hans Lucassøn Paludanus, |
som efter at hand Aar 1620, den 23. Jan. | var fød i Wi-
borg af fornemme Ægte | Forældre, | Faderen Doct. Lucas
Paludanus | Moderen [Maren] Pop. | Begge i Herren hen-
sofvede, | vandrede med Gud i Sandheds Frygt og boglige
Kon- | sters Øfuelse | indtil hand Ao. 1650 blef kaldet til
fremdelis at vandre | for Gud i hans Menigheds Opvartning,
huilken hand særde- | lis udi Jetzmark med Ordet og Sacra-
menterne fødde | udi 26 Aar, særdeles med Opsiuu ofuer
ald Hvet- | boeherred betiente imidlertid udi 16 Aar, | be-
regnede til Aar 1676 d. 12. Octobr. | da hand saligen endte
sin Udlændigheds- | færd og indvandrede til sit rætte | Hiem
og Bolig i Him- | melen.

Rettelser og Tillæg.

Kirkehist. Saml. 3. R. I.

- S. 75, Lin. 11 f. o. 1537, læs: 1539.
- 255, - 3 f. n. mos nævnes, læs: mos, nævnes.
- 268, - 5 f. o. Lanctants's, læs: Lactants's.
- 374, - 17 f. o. Maria K. M. Wulfs, læs: Maria sl. M. Wulfs.

Kirkehist. Saml. 3. R. IV.

- S. 460 Anm. Fröschels Tre skjøne Predicken, fordansket 1593, findes dog nævnte i Bibl. Dan. I, Sp. 493, men der angives som Format: 4to. (Medd. af Past. A. Jantzen). Mit Exemplar er i Oktav (H. R.).

Kirkehist. Saml. 3. R. V.

- S. 164. Hr. Jens Risums Dødsaar er rigtig angivet af Wiberg som 1758. Han udstedte Testamente 28. Okt. 1757, og Hofman (Fundat. IV, 754) siger i Aaret 1759: "bemeldte Risum døde 1758". Om Hr. Niels Christian Clausson jfr. Nyt dansk Maanedskrift 1870, 2det Hefte, S. 150 f. (Medd. af Past. A. Jantzen).
- 776, Lin. 1 f. n. Ølsted, læs: og Ølsted.
- 793, - 15 f. n. Vae, læs: Vale.
- — - 12 f. n. Mester Povell skriver sig selv: M. Paulus Johannis Konrektor i Christiania, under et latinsk Digt, som er indført i Chr. Staphensen Bangs Katekismusforklaring, 4de Del (1652).

Kirkehist. Saml. 3 R. VI.

- S. 78. At den Kaptajn C. v. Holstein, der gik over til Herrnhuterne, maa have været ikke Carl v. H., men Philip Christopher

- v. Holstein (se Adels Aarbog, 2. Aarg., 1885, S. 202) fremgaar med al Sikkerhed af Hofmans Foundationer IV, 395 ff. (Medd. af Past. A. Jantzen).
- S. 185, Lin. 4 f. o. Rroby, læs: Broby.
- 189, - 11 f. o. Den omtalte Tilføjelse i Kirkebogen er dog gjort af Præsten Jens Tvede selv. Om denne maadelige Person findes mere i Personalhist. Tidsskrift. 2. R. I, 164. (Medd. af Past. S. Nielsen).
- 192, Anm. 1 rettes i Henhold til S. 375.
- 209, Lin. 18 f. o. I Vintersemestret 1759—60 læste en af Dekanerne i Kommunitetet, C. Fuchs (siden Rektor i Randers, † 1780) over J. A. Schmidii Compendium Hist. ecclesiast., men kun for 4 Studenter (Nyerup, Univ. Ann., S. 354). (Meddelt af Past. Jantzen og Cand. H. Olrik).
- — Lin. 7 f. n. 1754—55, læs: 1754—56.
- 210. Som betegnende for, hvor lidet kirkehistoriske Forelæsninger besøgte i Midten af forrige Aarhundrede, kan J. H. Taubers (•Philomusus•) Ord i hans Lykønskingsbrev til Balle ved Tiltrædelsen af Professoratet (1772) anføres: •Cramer vovede endog som Tysker en og anden Gang at foredrage Kirkehistorien. Hvad blev hans Straf andet end Studenternes Foragt. To besøgte kun tilsidst hans Kollegium over Kjætterhistorien, og af dem var hans egen Søn den ene. Derfor formaner Tauber ironisk Balle: •Hold ingen Forelæsninger over Homilien (Homiletik?) og end mindre over Kirkehistorien. Fra Arilds Tid have de theologiske Professorer ikke overtraadt denne Artikel. Vi erkjende en H**ms (Holms) vidtløftige Indsigt i Kirkehistorien, men beundre endnu mere den Tvang, han kan paalægge sig selv, aldrig at meddele andre den, af intet andet end den helligste Ærefrygt for denne Vedtægt. (Jfr. J. Møller, Balles Levnet, S. 67 ff.). Prof. Dr. Peder Holm har selv som Forsvar mod et Angreb paa ham, fordi han ikke havde holdt kirkehistoriske Forelæsninger, svaret, at ligesom han selv elskede disse Studier, saaledes havde han ogsaa anbefalet Studenterne dem, men var forøvrigt af den Mening, •at Kirkehistorie og anden Historie ganske vel kan læres ved Læsning, og behøver meget mindre at doceres viva voce end andre Videnskaber• (J. Møller, Nyt theol. Bibl., III, 56). Medd. af Past. Jantzen.
- S. 219, Lin. 12 f. n. (328 Sider), læs: (338 Sider).
- 244, - 2 f. o. Hr. Mogens Chr. Marcussen var Præst i Kousted i Aarh. St. (Jfr. Biskop Hygoms Dom om ham i Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. III, 378). Det var hans Fader, der var Præst i Vorning. (Medd. af Pst. A. Jantzen).

- S. 246, Anm. Af Tillemonts Kirkehistorie er der en Pariserudgave i Kwart 1693—1712 i 16 Bind. (Medd. af samme),
- 342, Lin. 7 f. n. Kongens, læs: Kongen.
 - 459, - 13 f. o. Kjellinge, læs: Kjettinge.
 - 529—30. Om den norske Præst, Hr. Oluf (Lauritsen Arc-tander), se Worms Lexicon I, 590. Danske Mag. 5. R. I, 205—6. Daae, Throndhjem Stifts geistlige Hist. S. 89.
 - 576, Lin. 8 f. n. hvis, læs: hvor.
 - 582—4. Stykket »Overtro i Kirkerne» har under en anden Titel tidligere været trykt hos Hübertz, Aktstykker ang. Aarhus III, 395—6. (Medd. af Pst. V. Bang).
 - 592, Lin. 2 f. n. Orig., læs: Afskrift.
 - 653. Efter at Samlingen af Holger Rosenkrands's Breve og Haandskrifter var afsluttet, er jeg bleven opmærksom paa, at i Geh.-Ark. (Hist. geneal. Selsk. Arkiv, aflev. fra Danske Selskab, Nr. 19) findes Afskrifter af et Par udaterede Breve fra H. Rosenkrands, som burde have været omtalte, og som der maaske senere kan blive Lejlighed til at fremdrage.
 - 730, Lin. 11 f. o. Onsløse, læs: Ondløse.
-

Navne- og Sagregister.

- A**bel, Christen Pedersen, Pr. i Amsterdam. 562. — Ole, Præst. 98.
Achtonius, Jakob Christensen, Pr. i Østrup. 361. — Lavrits Jakobsen, Pr. i Ollerup. 361.
Agerbeck, Peder, Pr. i Slaglille, s. i Snesere. 690. 700.
Agersø. 808.
Aggersborg, Aalb. St. 98.
v. Ahlefeld, Bertram. 659—60. 663—4. — Hans. 734.
Alardus, Frants. 308. — Lambert, Mag. 298. 302. 300—11. — Vilhelm, Pr. i Krempe. 77. 294. 297—8. 308.
Albretsen, Hans, Bisk. i Sjæl. St. 153—55. — Peder, Dr. 346.
Albrecht, Hert. af Preussen. 548—50. 612.
Allerup og Davinde. 368. 399.
Almueundervisning. 29. 389—97. 503. 513. 532. 574. 672—3. (758. 760). 797. 802—5.
Amager. 708—9. 791.
Anchersen, Ancher, Læge i Ribe. 104. — J. P., Prof. 724. 741.
Andersen, Frederik, Prof. design. 28. 524—7. — Jens (Beldenak), Bisk. i Odense. 464. — Kjeld, Pr. i Bedsted. 157. — Kjeld, Kap. i Hjøring. 756. — Laurs, Pr. i Moesbjerg. 763. — Niels, Pr. i Næstved. 798. — Ole, Pr. i Arninge. 453. — Peder, Pr. i Vestenskov. 464.
Anna Catharina, Dron. 469.
Antvorskov. 40.
Arboe, Svend, res. Kap. i Aarhus. 776.
Arctander, Niels Lavritsen, Bisk. i Viborg. 204. 744. — Niels, Pr. i Vissenbjerg. 369. — Oluf Lavritsen, Pr. i Norge. 529—30. 812.
Arndt, Joh., Gen.-Sup. i Lyneborg. 49. 63—4. 67—8. 693.
Arninge, 406. 408. 422. 426—7. 430. 432. 434. 443. 453. Herred. 414.
Arnkiel, Jes, Degn i Brovst. 389—90.
Arrebo, And. Chr., Pr. i Kbh., s. Bisk. i Trondhjem. 791—2.
Arrhensis, Anders Pedersen, Pr. i Ollerup. 360.
Ascanius, P., Botaniker. 728.
Askø. 487—8. 493—4.
Asminderød. 710—11.
Asmundsen, Tyge, Bisk. i Lund. 404.
Aspach, Sixtus, Assessor. 362.
Assens. 367. 393—4.
Atzersen, Thomas, Pr. i Stenbjerg. 661.
Aversie og Thestrup. 793.
Avnede p. Laal. 453—4. 459.
Axelsen, David, Ridder. 349.

- Bachevold, Lars, Pr. i Hersted. 398.
 Bagger, Rud. Moth, Pr. i Hellested. 795.
 Bakkendrup. 398.
 Bakker, Hans Rasm., Pr. i Næstved. 793.
 Balle, Nic. Ed., Sjæl. Biskop. 211—22. 811.
 Balsløv, Familien. 367—8.
 Bandsættelse. 261—71. 504. 798—801.
 Bang, Christoffer, Pr. i Skyum. 157—60. — Hans Otto, Prof. 208—9. — Jens Christensen. 222—3. — Jens Eriksen, Pr. i Sandby. 428. 432. — Thomas, Prof. 36.
 Banner, Erik Eriksen. 608. — Frants. 426. — Niels, Pr. i Soderup. 398.
 Barbara Oluf Stigsens. 344.
 v. Barby, Andreas, kgl. Raad. 661.
 Bartholin, Albert. 47. — Caspar, d. æ. Prof. 40—2. 46—7. 51. 53. 55. 62. 64. 69—70. 297. 307—8. 312. 315. — Caspar d. y., Prof. 787—8. — Hans, Prof. 103. — Rasmus, Prof. 788.
 Bastholm, Chr., kgl. Konfessionarius. 247—51.
 Bech, Hans Nielsen, Kap. i Tversted. 387—8.
 Bededage. 329—30. 492. 498. 509. 797. 801.
 Beder og Malling. 597.
 Bedsted og Grurup. 157. 780.
 Bedsted i Slesvig. 668—72. 683. 689. 705—7. 711—2.
 Belov, Maren. 35.
 Bendtsen, Peder, Pr. i Skjævinge. 604.
 Benedikt, Prins. 139.
 Bergen. 308. 563—4. 690. 788. Biskopper. 28. 349. 352. 725.
 Bering, Slægten. 361—70. — Christen, Pr. i Lavrbjerg. 764. — Jens, Pr. i Udby. 361. — Johannes, Pr. i Romdrup. 366. 572. — Vitus, Historiograf. 36. 362. 596. — Vitus, Pr. i Ollerup. 355. 358. 367.
 Berkentin, Statsminister. 728.
 Bernstorff, J. H. E., Statsminister. 722.
 Bertelsen, Anders, Pr. i Jølstrup. 755. — Lavrits, Pr. i Hvidbjerg. 157. — Peder, Pr. p. Laaland. 426. — Zacharias, Pr. i Broby. 185.
 Bie, Henrik, Rekt. i Ribe. 667.
 Biener, Samuel, Rentekr. 365.
 Bilde, Basse. 344. — Bent. 344. — Knud. 499. — Peder. 182. — Sten. 338.
 Billeder i Kirkerne. 485—6. 492.
 Bing, Aage, t. Dybek. 349. 351—2.
 Bircherod, Hans, Prof. 787. — Jens, Bisk. i Aalborg. 592. 787—89.
 Birkerød. 398.
 Birket, Laal. 407. 443.
 Bistrup Gods. 731. 733.
 Bjering, Vib. St. 361. 764.
 Bjerreby p. Taas. 358.
 Bjeske, Knud, Prof. 28. 53. — Peder, Raadmd. i Aalborg. 148.
 Bjørn, Oluf, Mag. 562. 576.
 Bleking, S. Clare Kapel i Tønsø. 350.
 Bloch, Jens, Pr. i Haverslev. 97. — Jørgen Carstens, Bisk. i Ribe. 767.
 Bluhme, Joh. Barthol., Overhofpræd. 672. 690. 710—11.
 Blymester, Jørgen Chrff., Borgm. i Horsens. 363. — Niels, Pr. i Næstved. 794.
 Bogcensur. 542—3. 617—9.
 Bogense, Jørgen Jørgensen, Pr. i Allerup. 399.
 Bonderup v. Korsør. 702—3.
 Borchersen, Hans, Bisk. i Ribe. 172—4.
 Borck, Oluf, Prof. 564.
 Bording (Bordum, Borum), Slægten. 584—601.
 Bornemann, Henr., Bisk. i Aalborg. 756—9.
 Bornholm. 347. 353—4. 408.

- Borringholm, Jørgen Mortensen, Bisk. i Aalb. St. 151—9. 748.
- Borup og Hald. 255—91.
- Borum. 585.
- Braëm, Gotthardt, t. Lindholm. 807. — Johan, Bisk. i Aarhus. 260. 272. 275.
- Brahe, Axel, t. Elved. 26. — Birgitte, g. m. Henr. Gjøe. 28. — Otte. 156. 748. — Sofie Axelsdatter, g. m. Holg. Rosenkrands. 24. 26. 31—5. 66. 310. 334. — Sofie Ottesdatter. 629—30.
- Brammer, G. P., Bisk. 711.
- Bramsted, Otte, Hr. 466.
- Brand, Povl, Læge. 564.
- Branderslev, 401. 429. 451—2. 459.
- Branderup. 704.
- Brandhjælp til Præster. 398.
- Brandt, Peter, Overrentemester. 442.
- Brangstrup, Vib. St. 364.
- Breckling, Frederik, Theolog. 559—65.
- Bredal, Jens Rasmussen, Pr. i Olle-rup. 360. — Peder Andersen, Pr. i Kjettinge. 792.
- Bregninge, Taas. 357. 359.
- Breller, Melchior, Læge og Theol. 63—4. 67—8.
- Broby og Emitsløv i Skaane. 185. 348.
- Brochmand, Hans Rasmussen, Prof. 541—3. 611—2. — Jesper, Prof., s. Biskop. 39—40. 44—6. 48—52. 56. 58—9. 62. 66—69. 76. 186. 204—5. 296—302. 312—3. 330. 517. 521. 537—43. 611—2. 626—9. 719.
- Brock, Eske, t. Estrup. 38. 313. 717.
- Brorson, Broder, Pr. i Randrup. 665—6. — Broder, Bisk. i Aalborg. 98. 670. 677. 690. 701—3. 705. — Broder, Pr. i Hundstrup. 690. 700—1. — Christian, Tolder i Bergen, s. Postm. i Haderslev. 689—90.
699. 702. — Christian Gottlieb, Kat. v. Nic. K. i Kbh. 705. — Hans Adolf, Bisk. i Ribe. 670. 677. 684. 702. 705. — Johannes, Pr. i Pedersborg. 690. 697. 702. 710. — Johan Peter, Pr. i Døstrup. 691. 697. 700. — Nicolai, Pr. i Bedsted, s. i Frederiksborg, s. i Kbh. 665—712. — Nicolai, Pr. i Branderup. 697. 704. — Oluf Adolf, Pr. i Hillerslev. 690—1. 697. 703.
- Brostrup, Jens, Ærkebisk. i Lund. 339—54. — Theus. 340.
- Brovst og Svenstrup. 389.
- Brudekrone. 184—5.
- Bruhn, Christian, Pr. i Løgumkloster. 705.
- Brun, Anders, Byfog. i Kolding. 169. — Christen Madsen, Pr. i Hillested. 428. — Hans, Pr. i Østofte. 405. 444. — Mats, Pr. i Stokke-marke. 434. 489. 500—15. — Niels, Pr. i Skovlænge. 429. — Rasmus, Skoleholder i Dragør. 708—9.
- Brunov, Lavrits, Pr. i Aarslev. 782.
- Bryllupsskikke. 184—5. 498. 505. 801.
- Bræmer, Rasm., Pr. i Vollerslev. 794.
- Bræchner, Hans, Pr. i Spentrup. 278.
- Brøns, Villads Nielsen, Rekt. i Viborg. 714—5.
- Buch, Chr., Kap. i Næstved. 794.
- v. Buchwaldt, Otto Fred. t. Trøjborg. 396. 666. 700.
- Burd, Hans, Kap. i Søllested. 433.
- Bursø Kirke. 480—1. 486. 492.
- Bussius, Theodor, Kansler. 49. 56. 63. 319—20. 323—4.
- v. Büren, Frants Hieron., Major. 161—6. — Max Pancratius, Oberst. 161.
- Bøger i Kirkerne. 486. 490. 496.
- Böhme, Jacob. 563.
- Baarse og Beldringe. 188—9. 397. 802—5.

- Cambridge, Univ. 525.
 Carl, Anders, Smed. 407.
 Castanæus, Bagge Christoffersen, Pr. i Thorstrup. 164—6. 787. — Maturinus, Stud. 787. 789.
 Christensen, Hans, Pr. i Hassing. 157. — Jørgen, Pr. i Branderslev. 429. — Niels, Pr. i Vaabensted. 429.
 Christian I. 341—8. 412—3. 416. 461—2. — II. 135—8. 351. 404. 417. — III. 144—6. 654—5. — IV. 156—7. 617. 631—8. — (V) udv. Prinds. 31. 52. 629—30. 633. 643. — VI. 665. 668—70. 674—9. 722.
 Christiania Skole. 810.
 Christiensen, Jørgen, Pr. i Østoft. 405—9. 427. 480—96. 500—15.
 Christoffer af Bajern. 415—6.
 Christoffer, Hertug. 414.
 Christoffersen, Hans, Prof. 36.
 Chronich, Niels Svendsen, Mag. 562.
 Chrysostomus, Daniel, Pr. i Hjøring. 753. — Oluf, Bisk. i Vendelbo St. 147—8. 150.
 Clausen, H. N., Prof. 2 ff. — Nicolai, Forv. p. Trøjborg. 666. (702).
 Clausson, Niels Chr., Pr. i Brande. 810.
 Clemensden, Christen, Forst. p. Herlufsholm. 44. — Søren., Mag. 600.
 Clementin, Jørgen, Pr. i Kjettrup. 97. — Peder, Pr. i Aalborg. 98.
 Clüver, Joh., Pr. i Marne, s. Prof. i Sorø. 77. 524.
 Colding, se Kolding.
 Conradi, Gen.-Superint. i Slesvig. 668—9. — Joh., fra Als, Stud. (s. Pr. i Bov). 56.
 Cortsen, Peder, Pr. i Thisted. 765.
 Corvinus (Ravn), Jesse. 524.
 Cramer, Daniel, Superint. i Stetin. 58—9. 62—5. 68. — Joh. Andr., Prof. 210—1. 215—6. 811.
 Cub, Svend, Pr. i Vinsløv. 185.
- Dalby Kloster. 341—2. 347.
 Dalum Kloster. 30. 36—7. 359.
 Damsberg, Mads, Pr. i Falkerslev. 450.
 Dannemare. 417. 422. 430—2. 434. 452—3. 459.
 Dassov, Theod., Superint. 668.
 Degne-Embedet. 389—97. 491—2. 574. 801.
 Deichmann, Barth., Biskop. 206. 732.
 Detharding, Georg Aug., Prof. i Altona. 236.
 Dorothea, Chr. I's Dron. 462—4.
 Dover og Venge. 226.
 Drejer, Chr., Pr. i Herfølge. 794. — Frederik Cast., Pr. i Ondløse. 600.
 Drukkenskab. 487. 491. 494. 504. 579—82. 674. 746—51. 800.
 Dueholm Kloster. 145.
 Duus, Peder, Pr. i Egense, s. i Sørup 358.
 Dybæk i Skaane. 349.
 Døllefelde. 404.
 Døstrup. 396. 700. 702. 711.
 Daa, Jørgen. 345. — Klavs. 338.
 Daaben. 486—7. 492. 513.
- Ebelholt Kloster. 349. 353.
 Ebeltoft, Skole. 191.
 Egede, Hans, Missionær. 799. — Hans Hansen, Pr. i Vesteregede. 793.
 Egense. 358.
 Eggebrecht, Nic., Kancellisekr. 306.
 Egtved og Ødsted. 170.
 Ejby i Sjælland. 398.
 Ejdrup, Chr. Madsen, Kap. i Hammer. 749.
 Eilschou, Peder, Kjøbmd. i Odense. 117.
 Ejsing, Ribe St. 366.
 Elisabeth, Chr. II.s Dron. 127—8.
 Elzeverius, Isaac, Bogtr. i Leiden. 55.
 Enderslev og Vraaby. 795.
 Engelholm, v. Præstø. 189.

- Ernst, Henrik, Prof. i Sorø. 28. 36.
547—8. 562. 651.
- Errindlev og Olstrup. 485—6. 491.
494—5.
- Esbarn, Mag., Pr. i Aarhus. 590.
- Eskilsen, Hans, Pr. i Svenborg 357.
- Eskilstrup p. Falst. 449—50. 458.
- Esrom Kloster. 606.
- Ewald, Enevold, Pr. v. Waisenhuset.
225—6. 241.
- F**
- Faber, Povl, Pr. i Voer. 781.
- Fabricius, Jac., Hofmedicus. 31—2.
35—6. — Otto, Pr. i Magleby.
766—7.
- Falenkamp, Peder, Pr. i Jungshoved.
398.
- Falkerslev. 450. 459.
- Falsen, Familien. 366.
- Falster, Mogens, t. Bellinge. 426.
- Falster, Christian, Pr. i Branderslev.
451—2.
- Farstrup og Ajstrup. 366.
- Fastelavnsløben, F.-rey. 487. 493.
- Fattigforsørgelse. 145. 168. 492. 495.
602—7. 680.
- Faxe. 393—4.
- Faxe, Jørgen, Pr. i Maribo. 429.
- Fejøl (Fæøl). 490. 493—4.
- Fensmark. 351. 794.
- Ferslef, Christian, Kap. i Hyllested,
s. Pr. i Haarslev. 577—9. 778—80.
— Otto, Pr. i Hyllested. 576—9.
778—80.
- Fiil, Lavrits Hansen, Pr. i Nørre-
alslev. 450.
- Fimmer, Tobias, Pr. i Dannemare.
452.
- Fincke, Thomas, Prof. 592. 715.
- Finianus, Mogens Pedersen, Pr. i
Broby. 185.
- Fjellerup, Peder Hansen, Pr. i Alle-
rup. 399.
- Fleischer, Esaias, Collega v. Roskilde
Sk. 238.
- Flensborg. 644. 654—64. 668.
- Fog, David, Stud. 787. 789. — Jørgen,
Pr. i Ribe. 176. — Rasmus, Pr. i
Stenstrup. 358. — Rasmus, Pr. i
Bjerring. 764.
- Fogh, And., til Kragerup. 703. —
Peder, t. Ryomgaard. 589—92.
- Forbandelse fra Prædikestolen. 155—6.
800—1.
- Foss, Matthias, Bisk. i Aalborg. 381—9.
— Niels, Pr. i Strøby. 794. —
Povl Nielsen, Kap. i Rær. 746—7.
- Franeker, Univ. 173. 716. 719.
- Frauen, Joh., kgl. Konfess. 787.
- Frederik II. 167—70. — III. 567—70.
— VI. 14. 17. 19. 22.
- Frederiksborg. 670—8. 708. 711. 791.
- Friderichsson, Anders, Amtsførv. i
Korsør. 762.
- Friedenreich, Daniel, Pr. i Kjettrup.
78—103. — Johannes, Pr. i Næs-
borg. 97.
- Friis, Christen, t. Kragerup, Kansler.
172. 174. 294. 297. 299. 305—7.
329—30. 335—7. 533—7. 544. 552
—3. 611. 616—9. 622—3. — Elisa-
beth. 404. — Johan, Kansler. 196.
— Niels. 494.
- Friis, Christen Mortensen, Pr. i Thor-
strup. 164—6. — Fred. Chr., Pr.
i Hjarup. 104.
- From, Jørgen, Prof. 36.
- Frørslev og Møllerup. 388.
- Fuchs, C., Rekt. i Randers. 811.
- Fuglse. 405. 495. Herred. 405. 407—8.
414. 443—4. 479—96.
- Funck, Johan, preuss. Hofpr. 549.
- Fuole, Frederik Jespersen, Hører i
Ribe, s. Pr. i Valløby. 172—4.
- Fyns Stift. 758—60.
- Fæmø. 486—8. 490—1. 493—4.
- Førslev. 398.

- Gerhard, Joh., Prof. i Jena. 73—5.
 Gesius, Gottfried, Hofpr. i Nykjøbing. 629.
 Gildegods. 145. Se Kalent.
 Gisco, Bisk. i Odense. 117—8.
 Gjedde, Brostrup. 340.
 Gjentofte. 791.
 Giessing, Christoffer, Kap. i Ingstrup. 780—1. — Christoffer, Kantor i Roskilde. 780—5.
 Gjæsteri. 144.
 Gjøe se Gøye.
 Gjørup, Peder Bering, Kap. i Østofte. 244.
 Gloslunde. 404. 422. 429—32. 434—6. 461.
 Glud, Søren, Prof. 788. — Søren, Student. 787—8.
 Godske, Peder, Lensmd. 605.
 Goisbo, Rosenstand, Prof. 730. 741.
 Grabo, Gerith. 344. 352. — Hans. 344. 351. — Herman. 347. 351. — Niels. 344. 351.
 Gram, Hans, Prof. 237. 589—97. 724—5.
 v. Gram, Gehejmerraad. 675—6. 711.
 Gravius, Gerhard, Theolog. 74—5.
 Grendsteen, Lave, Pr. i Udby. 367.
 Grenaa. 189—92. 371—81. 608. 781.
 Gris, Jochum, Ridder. 353.
 Groth, Familien. 365. 367—8.
 Grubbe, Oluf, Pr. i Arninge. 426—7. 432. — Peder. 495.
 Grundtvig, N. F. S. 2 ff. — Otto, Pr. p. Sejv. 398.
 Grundet, Jens Pedersen, Pr. i Ribe. 181.
 Gruterus, Janus, Bibliothekar. 70. 296.
 Græsedede. 398.
 Græshave, Laal. 434. 437.
 Grønland. 85. 799.
 Graa, Anders, i Søllested. 430. — Jon Olufsen, Pr. i Skaarup. 357. — Jørgen, Landsdommer i Laal. 433.
- Gudbjerg. 367.
 Gumløse i Skaane. 184.
 Gunderup. 364.
 Gundslev. 392.
 Gunnerus, Joh. Ernst, Bisk. i Trondhjem. 209.
 Gurreby. 453. 459.
 Gødesen, Jens, Bisk. i Aarhus. 717.
 Gøye, Slægten 404. — Absalon. 489. — Elline. 28. — Falk. 372. 600. — Henning. 405. 426. 428. 444. — Henrik. 28. — Ide. 28. — Knud. 426. 433. — Marcus, Gehejmerraad. 445—54. — Mette. 28. 35. — Otte. 516.
 Gaas, Hans, Pr. i Svenborg, s. Bisk i Trondhjem. 356—7.
- H**ack, David, Ridder. 345.
 Hagendorn, Frants Hansen, Pr. i Solbjerg. 384—5.
 Hagenskov. 424. 432.
 Hansen, Anders, Pr. i Tillitse. 434. — Hans, Pr. i Landet og Aageby. 496. — Henrik, Pr. i Svogerslev. 806. — Johannes, Pr. i Humtrup. 705. — Mads, Pr. i Ryde. 433. — Mogens, Pr. i Errindlev. 491. 494—5. — Niels, Pr. i Arninge. 430. — Povl, Konrekt. i Christiania. 810.
 Hagerup, Ejler, Bisk. i Trondhjem. 104. — Ejler, Pr. i Arendal. 104. 239—40.
 Hals. 749—50.
 Halsted. 406—8. 496—9. Kloster. 26. 422. 429—30. 449. 496.
 Hamborg. 565. 714—5. 718—9.
 Hammer i Aalb. St. 150. 749.
 Hans, Konge. 135—6. 345. 348—51. 416—7. 424—5. 464.
 Harboe, Ludv., Biskop. 732. 783.
 Harring og Stagstrup. 157—60.
 Harritslev, Aalb. St. 151.

- Harstal, Staldmester. 451.
 Hasebart, Jakob, Pr. i Kbh. 28. 50—1.
 59. 76. 295. 297. — Wichmand.
 Bisk. i Viborg. 28.
 Haslev og Braaby. 799.
 Hassing og Villerslev. 157.
 Havrebjerg. 398.
 Hee, Ribe St. 367.
 Hee, Jørgen, Pr. i Allerup. 368.
 Hegelund, Jens, Borgm. i Ribe. 182.
 — Lavrits Pedersen, Rekt. i Lemvig.
 183. — Morten, Pr. i Aalborg. 148.
 152.
 Heinsius, Dan., Prof. i Leiden. 55.
 526. 547.
 Heldvad, Niels, Kalendariograf. 201—3.
 Helgenlevninger. 184.
 Hellested. 794—5. 801.
 Helsing, Christoffer, Pr. i Holbæk og
 Udby. 781.
 Helsingborg. 516. 519.
 Helsingør. 338. 601—7. 782—3.
 Helverschou, Justitsr. t. Irup. 763.
 Hemingsen (Henningsen), Oluf, Kap.
 i Vestenskov. 432. 464.
 Henne, Ribe St. 180—1.
 Hensemman, Pr. i Baarse. 397. 802—3.
 Henriksen, Peder, Pr. i N. Vedby. 450.
 Herfølge og Sædder. 794.
 Herlufsholm. 596. 598.
 Hermansen, Peder, Mag. 591.
 Herredskirke p. Laal. 452. 459.
 Herresvad Kloster. 426.
 Herrnhut. 78—103. 250. 810.
 Hersleb, Peder, Biskop. 104. 577—9.
 688—9. 778—80.
 Herslev og Gjevninge. 807.
 Hersted-Øster. 398.
 Heye, Jens, Kap. i Gloslunde. 431—2.
 — Niels, Pr. i Skovlænge. 433.
 Hillebrand, Hans, Abbed i Ry Kl.
 657—8.
 Hillerslev og Kaastrup. 697. 703.
 Hillerød. 670—8.
 Hillested, Laal. 428. 432. 451. 459.
 485. 491. 493.
 Hindsholm, Lavrits Jakobsen, Pr. i
 Rudkjøbing, s. Bisk. i Odense. 28.
 310. 313—5. 318—9. 324—7. 523.
 Hjarup og Vamdrup. 104. 363—4.
 Hjort, Gregers, Pr. i Svenborg. 358.
 — Ludvig, Student. 787—8.
 Hjortals, Aalb. St. 98.
 Hjøring. 145. 753—6.
 Ho og Oxyby. 369.
 Hodde og Testrup. 162—3.
 Hofman, Joh. Hieron., Landkommissær.
 445—54.
 Hofmann, Melchior, Sværmer. 655.
 Holm, Jakob Jensen, Bisk. i Aalborg.
 743—7. 750—6. — Peder, Prof.
 811. — Peder, Pr. i Hørby. 398.
 — Tycho, Botaniker. 728.
 Holmboe, Otto, Slotspr. p. Aggershus.
 104.
 Holst, Jens Iversen, Pr. i Vejerslev.
 386—7. — Peter Nicolai, Kat. i
 Kbhvn. 103.
 Holstebro. 365.
 v. Holstein, J. G., Formd. i Miss.
 Koll. 706. — J. L., Oversekr. i
 Kancell. 238. 722—3. 725. 727.
 729. 732. 741—2. — Philip Chri-
 stoffer, Kaptejn. 78—103. 810—11.
 Hojer, And., Prof. 738.
 Holbek, Oluf, Pr. i Randrup. 666—7.
 Holberg, Ludvig. 228—37. 724.
 Holbæk og Udby. 781.
 Holck, Slægten. 404. — Christian, t.
 Bustrup. 26. 313.
 Holeby. 482. 485. 493. 495.
 Horbelev. 450. 459.
 Horbeløv, Lavrits Pedersen, Pr. i
 Sandby. 443.
 Horneman, Claus Frees, Prof. 221—2.
 Hornslet. 532.
 Horreby p. Falst. 450. 459.
 Horsens. 363. 599. 766—7. 778.

- Horsens, Hans Pedersen, Lekt. i Aarh. 589. 591. 593.
 Horslunde. 404. 406—7. 441—2.
 Hosbond, Jens Pedersen, Pr. i Vraa. 385—6.
 Hoyer, Ægidius, Præst. 563.
 Høyers, Anna Owena, Digterinde. 562.
 Hudemann, Henr., Pr. i Wewelsfleth. 301. 327.
 Hundstrup og Østerild. 155—6. 382. 690. 700—1.
 Hunseby 494.
 Hvas, Thøger, Pr. i Viborg. 745.
 Hvid, Lavrits, Pr. i Hals. 749—50. — Peder Jakobsen, Pr. i Tirsted. 409—10. 490.
 Hvidbjerg og Ørum. 157.
 Hvilsager. 531—2.
 Hvitfeldt, Klavs. 444. — Peder. 499.
 Hygom, P. J., Bisk. i Aarhus. 582. 773—4. 782. 811.
 Hyllested og Holsteinborg. 577—9. 778.
 Hæg, Just, Hofmester p. Sorø. 292—3. 309. 338.
 Højrup i Sjæl. 794.
 Hørby. 391—2. 398.
 Hørning. 583.
 Høve. 398.
 Haarby (Akkerup Prgd.). 366—8.
 Haarlev og Himlingøje. 794—5.
- Ibsen, Niels, Pr. i Gloslunde. 434. 461. 465. — Peder, Pr. i Ryde. 434.
 Idestrup. 457.
 Ikast, Ribe St. 365.
 Ild, Samuel Jensen, Pr. i Udby. 407.
 Ingstrup. 781. 808—9.
 Ingversen, Anders, Pr. i Ollerup. 359.
 Ipsen, se Ibsen.
 Irup i Thy. 763.
 Iversen, Vincentius, Hovedsmand p. Ravnsborg. 417.
- Jakobsen, Laurits, se Hindsholm. — Søren, Borgm. i Ribe. 182.
 Jansen, Niels, Pr. i Haarlev. 795.
 Janson, Hector Fred., Prof. 222.
 Jegindø. 153.
 Jelstrup og Lyngby. 755.
 Jensen, Christen, Rekt. i Odense, s. Pr. i Vejle, s. Hofpræd. 70—1. 294—5. 316—7. 320—1. 331. — Christian, Pr. i Asminderød. 710—11. — Erik, Kap. i Nykjøbing p. M. 287. — Hans, Pr. i Lande. 428. — Jakob, Pr. i Randers. 715. — Jørgen, Pr. i Vestenskov. 471—8. — Lavrits, Pr. i Beder. 597. — Morten, Pr. i Harring. 157—60. — Navne, Bisk. i Odense. 414. 443. — Niels, Pr. i Allerup. 399. — Niels, Hosp.-Forst. i Ribe. 179—80. — Peder, Forst. i Helliggesthus i Aalborg. 148. — Pr. v. Frue K. smst. 152. — Rasmus, Pr. i Rødby. 486. — Søren, Pr. i Vejlbj. 313.
 Jepsen, Anders, Pr. i Helsingør. 602. 606.
 Jersin, Chr. Jensen, Rekt. i Nykjøb. p. F. 600. — Jens Dinesen, Bisk. i Ribe. 617.
 Jespersen, Henrik, Pr. i Aggersborg. 98. — Iver, Pr. i Hundstrup og Østerild. 155—5. — Jens, Pr. i Grenaa. 608. — Niels, Pr. i Aalborg, s. Bisk. i Odense. 148. 405. 428. 487. 489. 500. 510—1. — Peder, Pr. i Stenstrup, s. kgl. Konfession. 357.
 Jesuiter. 41. 198—9. 206.
 Jetsmark. 575—6. 809.
 Johan, Greve af Holsten. 410—2. 423. — Fyrstbisk. af Lybek. 546. 610.
 Juel, Axel. 144—5. — Jens, Baron. 404. — Ove. 596. — Tønne. 596. 598.

- Juel (Juil), Anders Hansen, 441—2.
— Johan, Pr. i Aalborg. 98. —
Kjeld, Bisk. i Viborg. 746. — Klavs
Nielsen, Pr. i Kirkeby. 357. 360.
— Niels, Pr. i Kirkeby. 360. — Niels
Sørensen, Kan. i Viborg. 745.
Jungshoved. 398.
Justesen, Jens, Pr. i Kbhvn. 566. —
Søren, Rekt. i Sæby. 750—2.
Jyderup. 398.
Jørgensen, Lavrits, Pr. i Maribo. 444.
480. 489. 500—15. — Oluf, Pr. i
Sæby. 751. — Segud, Pr. i Sven-
borg. 357.
- K**alent, Præste-, Kalentegods. 420—
44. 455. 501. 515. 791.
Kallundborg, Jørgen Olsen, Pr. i
Lillebrænde. 450.
Kallø Slot. 25. 527. 608.
Kalvinisme. 293.
Kampmann, Henrik, Pr. i S. Kon-
gerslev. 575—6.
Kapellaner. 145. 150—2. 505—6. 746
—7. 750—1. 753—6.
Kappel Sogn. 406. 460—78.
Karleby p. Falst. 450. 459.
Katholiker. 144. 161—9. Se Jesuiter.
Katholm, Jens, Mag. 372.
Kemme, Anders, Sværmer. 564—5. —
Mogens, Kan. i Lund. 348. 350.
Kemtrup, Peder, Rekt. i Aarhus. 488.
Ketelhout, Gerhard, Væbner. 422. 429.
Kingo, Niels Arctander, Pr. i Ho. 369.
— Thomas, Biskop. 188. 394. 405.
445—58. 758—60. 785.
Kippinge. 456.
Kirchmann, Johan, Prof. i Rostok.
319—20. 323—4.
Kirkeby i Fyn. 357. 360.
Kirkegaard. 147. 483—4. 485. 509
—10.
Kirketugt. 253—91. 487—8. 491. 504.
513—4. 520—1.
- Kjeldsen, Christen, Pr. i Visby. 157.
— Niels, Stud. 183—4.
Kjerteminde, Skole. 748. 760.
Kjerulff, A. C., Politidirekt. i Kbh. 10.
Kjettinge og Bregninge. 459. 792.
Kjettrup og Gjettrup. 78—9. 97.
Kjøge. 52. 364.
Kjøbelev. 403. 442. 452. 459.
Kjøbenhavn. 352. 729. 731. Kapitel.
341. Frue K. 24. (28). 346. Trinit.
K. 103. 709. S. Clemens K. 346.
S. Peders K. 346. 788. S. Nicolai
K. 346. 667. 677—705. 791. Hol-
mens K. 690—1. Helliggejt. 698
717. 791. Slotskirken. 791.
Kjæng, Fyn. 365—6. — i Sjæl. 802.
Klokkringning (R. til Lig, Anskaffelse
af Kirkeklokke, Fredsklokke, Prim-
klokke, Klemten t. Bymode). 484.
493—5.
Klotz, Stephan, Gen.-Superint. 610—2.
614. 621—2. 632.
Knardrup Kl. 731—2.
Knud d. Hell. 128—9. 139.
Knudsen, Hans, se Vejle. — Niels,
Pr. i Ollerup. 360. — Thomas,
Kan. i Ribe. 178—82.
Kobberup, Vib. St. 365—6.
Koch, Chr. Gottl., Pr. i Aabenraa.
668—9. 707. 712.
Kock, Oluf, Pr. v. Nic. K. i Kbh. 791.
Kolding. 320. Skole. 167—70. Slot
670. 677.
Kolding, Hans Jensen, Pr. i V. Egede.
799. — Niels Christensen, Kap. i
Hammer. 150—1. — Povl Andersen,
Pr. i Skanderborg. 594. — Povl
Jensen, Pr. i Vindinge. 199. 200.
799.
Kollerup, Aalb. St. 98.
Konfirmation, Ungdommens. 672—4.
682. 801.
Kongelf, Erik Jensen, Pr. i Lidemark.
793.
Kornerup og Svogerslev. 805—7.

- Korsbetegnelse forbydes. 485. 488.
 Korsebør. Korsedage. 492.
 Korsør. 762. 808.
 Kortsen, Rasmus, Pr. i Dannemare.
 417. 431—2. Se Cortsen.
 Kousted. 811.
 Krafse, Ejler. 803. — Mogens, Bisk.
 i Odense. 119—20. 463.
 Krag, Erik, kgl. Sekr. 570—1.
 Krag, Anders, Pr. i Ryde. 425. 431—2.
 Kragelund. 362. 369.
 Kragelund, Niels, Pr. i Lejrskov. 176.
 — Peder Jensen, Bisk. i Ribe.
 175—7.
 Kragh, Niels Christensen, Pr. i Frørs-
 lev. 388—9.
 Kregome. 223. 398.
 Krempe. 77. 294. 297. 308. 310.
 Krog, Amtsprovst. 803. — Jens Jakob-
 sen, Lekt. i Aarhus. 591. 593.
 Krognos, Oluf Stigsen, t. Bollerup.
 353.
 Krogstrup, Otto, Kap. i Thorup. 98.
 Krugk, Georg, Prof. i Sorø. 36. 651.
 Krønge, Laal. 481—2.
 Kullen, Kirken paa. 29.
 Kuur, Niels, Pr. i Kollerup. 98.
 Kvong, Ribe St. 162—3.
 Kværndrup. 357—8.
 Køneken (Kiim), Jesper Baltzersen.
 562. 565—71.
 Kaalund, Christoffer Jensen, Pr. i
 Torkelstrup. 450.
 Kaas, Statsminister. 7 f. 10—20. —
 Hans. 307. — Niels, Kansler. 120.
 124.
 Kaasbøl, Ejler, Pr. i Kbh. 698—700.
- Lachmann, Niels, Pr. i Øster-Tørslev.
 256.
 Landet p. Laal. 428. 496.
 Landet (og Bregninge). 357. 359.
 Landorph, Jørgen, Gen.-Fiskal. 408.
 Landskrone. 343—4. 347. 351—2. 354.
- Lang, Mads, Bisk. i Aarhus. 196.
 Lange, Dorothe, Frue t. Skabygaard.
 25. — Niels. 145. 806.
 Lassen, Peder, Borgm. i Randers.
 715. — Thøger, Pr. i Randers.
 714—5.
 Lassenius, Joh., tysk Pr. i Kbh. 788.
 Lauremberg, Joh., Prof. i Sorø. 36.
 53—8. 60. 311—2. 318. 547—8.
 651.
 Lavrbjerg. 764.
 Lavritsen, Anders, Pr. p. Fæmø. 487
 —8. 490. 494. — Christen, Pr. p.
 Agers og Omø. 808. — Hans, Pr.
 i Kirkeby. 360. — Jens, se Zeuthen.
 — Matthis, Landsdom. i Laal. 417.
 432. — Niels, Pr. i Arninge. 434.
 Leiden, Univ. 55. 77. 173. 306. 331.
 528. 547. 715.
 Lejrskov og Jordrup. 176.
 Lemvig, Skole. 183—4.
 Lemvig, Chr. Sør., kgl. Konfess. 771.
 — Erik, Pr. i Ringsted. 398. —
 Svend, Pr. i Jetsmark. 575—6.
 Lend, Tidemand, Pr. i Enderslev. 795.
 Lerke, Knud, Pr. i Nysted. 432. 792.
 Leth, Chr. Langemach, Pr. i Kbh.
 224. 708—9. — Hans Sørensen,
 Rekt. i Sorø. 600. — Jørgen Hansen,
 Pr. i Storehedinge. 794.
 Letsø (Lessoivius), Lavrits Michelsen,
 Pr. i Vestenskov. 466.
 Leyel, Sander, i Helsingør. 604—6.
 Lidemark og Bjæverskov. 793.
 Lillehedinge og Havnlev. 795.
 Lilleløjtofte v. Naskov. 401. 403.
 451—2. 459.
 Lind, Sør. Rasm., Pr. i Aversie. 793.
 Lindberg, Jac. Chr. 11.
 Lindenfeld, Casper, Pr. i Borup.
 255—91.
 Lintrup, Søren, Bisk. i Viborg. 571—6.
 667. 771—2. 786—90.
 Lodberg, Jak., Bisk. i Odense. 206.
 667.

- Lode, Gustav, Maler. 781.
 Longomontanus, Christen, Prof. 28.
 36. 300.
 Lucoppidan, Mogens Jensen, Pr. i Ø.
 Skjerninge. 358.
 Lund. 343 ff. Domkirke. 343. 348—
 54. Kapitel. 342—54. S. Peders K.
 350. S. Andreæ K. 350. Sortebrødre
 Kl. 345. Ærkebisper, se Tue, J.
 Brostrup. Bisper, se T. Asmund-
 sen, P. Vinstrup.
 Lund, Jørgen, Pr. i Hjortals. 98.
 Lunge, Ove, t. Odden. 750.
 Luxdorph, Familien. 362—3.
 Lyderslev og Frøslev. 793. 795—6.
 Lydiksen, Hans, Pr. p. Jegindø. 153.
 Lykke, Anne. 307. — Christoffer. 373.
 — Ejler. 145.
 Lynar, Greve, Stath. i Oldenburg.
 723—4.
 Lysholm, Rekt. i Roskilde. 783.
 Lützwow, Claus Christoffer. 546—7.
 551—2. 610.
 Lælius, Kancelliraad. 98.
 Læsø. 338. 743—5.
 Løgum Kloster. 659.
- M**
 Madsen, Jakob, Bisk. i Odense. 493.
 Morten, Bisk. i Aarh. 720. — Peder,
 Kap. i Ø. Vandet. 155—6. — Povl,
 Bisk. i Sjæl. St. 156—7. — Svend,
 Pr. i Dannemare. 434.
 Majbølle. 459.
 Malling, O., Statsminister. 10—1. 15.
 Malmø. 343. 353. 792.
 Mandius, Hans, Pr. i Vindeby. 452.
 Marcussen, Mogens Chr., Pr. i Kou-
 sted. 244. 811.
 Mariager. 359.
 Maribo. 405. 424. 428—9. 451. 459.
 486. 489. Kloster. 416. Skole. 491.
 Markdaner, Caspar. 168—70.
 Marsvin, Jørgen, Rigens Kansler. 425.
 432.
- Matthiesen, Jakob, Hofpræd., s. Bisk.
 i Aarhus. 28. 66. 302—4. 312—3.
 331. 525. 546. 598—9. 652. —
 Povl, Landsdommer. 445—54.
 Matthiæ, Christianus, (Karsten Thies-
 sen), Prof. i Altorf, s. i Sorø. 42—4.
 75. 321—3. 562.
 Mehrn, Peder Nielsen, Mag. 600.
 Meier, Albert, Prof. i Sorø. 36. 600.
 651. — Johannes, Pr. i Flensborg.
 663—4.
 Meisner, Balthazar, Prof. i Vittenberg.
 41—2. 64.
 Mentzer, Balth., Prof. i Giessen. 75.
 Meolden. 677.
 Mern, Sjæl. St. 398. 700.
 Meursius, Joh., Prof. i Sorø. 300.
 304—6. 309. 333—4. 524. 526—8.
 543. 545—7. 625—6. — Johannes
 d. y. 644.
 Meyer, Josias, i Kolding. 168—9.
 Michelsen, Hans, Bisk. i Odense. 392.
 473—8. — Lavrits, Pr. i Morslet.
 597. — Rasmus (Nielsen?), Kap.
 og Rekt. i Grenaa. 192. 375.
 Moesberg, Palle Hansen, Pr. i Sindal.
 383.
 Moesbjerg. 763.
 Mogensen, Erik, t. Bramslykke. 433.
 — Jens, Pr. i Landet og Breg-
 ninge. 357. — Knud, Pr. i Ønslev.
 450.
 Moldenhawer, D. G., Prof. 222.
 Moltke, Adam Gottlob. 728—9. —
 Anne Margrete. 35.
 Mommesag. 503. 506.
 Morsing, Niels Pedersen, Pr. i Rær. 746.
 Morsius, Joachim. 315.
 Morslet. 597.
 Movritssen, Tyge, Pr. i Kundby. 391.
 Mossin, Hans Dinesen, Pr. i Randers.
 104. — Hans Hansen, Pr. v. Nic.
 K. i Kbh. 677—8.
 Mule, Hans Jørgensen. 28. 318. 323.
 520—2. 525—8. — Jørgen. 520—2.

- Mumme, Chrff., Bisk. i Aalborg. 389. 572.
- Munck, Oluf, Høvedsmd. p. Aalborg-hus. 148.
- Mundt, Christian, Degn. 407.
- Munkbrarup. 657.
- Munke, forløbne, maa ikke prædike efter Reform. 145.
- Musse. 405. Herred. 414. 444. 479 f. 484.
- Muus, Chr., Bisk. i Odense. 364.
- Müller, Henrik, Pr. i Bakkendrup. 398.
— Jakob Jensen, Pr. i Dover. 226.
— Pet. Eras., Biskop. 10.
- Mynster, J. P. 10. 22.
- Münter, Fr., Biskop. 1. 7. 12. 222.
- Møller, H. T., Pr. i Hundstrup. 701.
— Kasper, Pr. i Høve. 398.
- Mønich, Rasmus, Pr. i Bedsted. 671.
- Maas, Anders, Pr. i Bursø. 481.
- Nadvere d. h. 158—9. 254—91. 485—6. 494.
- Nakskov. 227. 401—4. 410. 414. 439—44. 451. 459. 758.
- Nannestad, Frederik, Stiftspr. i Aarhus. 773—7. — Nicolai, Kommunitetsprovst. 208.
- Nattevagt (Voldborgmesse, Boelsmesse, Midsommersnat, Vor Frue Nat) forbydes. 485. 487—8. 498. 508.
- Nebbelunde og Sæddinge. 485. 494.
- Nicolaus (Jonsen), Bisk. i Odense. 414.
- Nielsen, Christen, Pr. i Søllested. 434.
— Lavrits, Rektor, s. Pr. i Aarhus. 587—8. — Peder, Pr. p. Askø. 487. 494.
- Nikskjæg, Jens Madsen, Pr. i Vejlbj. 380.
- Nislevgaard. 762.
- Nislou, Christoffer, Rekt. i Thisted. 761—5.
- Nissen, Chr. Ulr., Stiftsamtm. i Aarhus. 582.
- Nold, Chr., Prof. 205.
- Noseby i Skaane. 348.
- Nyborg. 363.
- Nyeholm, Holger, Mag. 103.
- Nygaard, Hans, Pr. i Kregome. 398.
- Nygaard Slot. 170.
- Nykjøbing p. F. 447. 451. 600. 629—30. — p. M. 145. 147. 387. 752.
- Nysted. 432. 459.
- Nysted, Hans Iversen, Pr. i Herredskirke. 452.
- Næsborg, Salling og Ovtrup. 97.
- Næsby i Sjæl. 398.
- Næstved. 793—4. 796.
- Nørgaard, P. M. T., Pr. i Saaby. 807.
- Nørnissom, Jens Sørensen, Boghandl. i Roskilde. 203.
- Nørre-Lyndelse. 366.
- Nørrevedby og Nørrealslev. 450. 459.
- Nørreørslev. 450—1. 459.
- Naadensaar, Præsters. 414—5.
- Ooksen, Bisk. i Aarhus. 572.
- Odense. 72. 304—5. 369. 520—1. Kapitel. 415. S. Knuds K. 105—43. 360. Gymnasium. 28—9. 56. 70. 124. 312. 318. 328. 652. Skole. 70. 77. 142. 294. 297. — V. Frue K. 140—1. 184. — S. Hans Kloster. 30. 75. — Graabrødre Kirke. 135. — Hospital. 733.
- Odden, Præstegd. 398.
- Olderup, Hans Lavritsen, Pr. i Aarh. 373. — Lavrits Hansen, Pr. i Grenaa. 192. 373.
- Ollerup og Kirkeby. 358—61. 367.
- Olsen, Lavrits, Pr. i Tillitse. 433. — Niels, Pr. i Gjentofte. 791. Se Olufsen.
- Olsonius. Johannes, Læge i Bergen. 563—4.
- Omø. 807—8.

- Ondløse og Søndersted. 600. 691. 701.
 Olufsen, Jørgen, Pr. i Vestenskov.
 426. 461. 465—6. — Lavrits, Pr. i
 Allerup. 399. — Torbjørn, Bisk. i
 Trondhjem. 356—7. — Se Olsen.
 Osiander, Andreas, Theolog. 550.
 Otterup i Skaane. 468—9.
 Ottesen, Jakob, Pr. i Ingstrup. 780—1.
 Oure og Vejstrup. 367.
 Overtro. 460 ff. 492. 582—4. 778—
 80. 811. Se Trolddom.
 Oxe, Albert. 426. 434—5. 444. 467.
 486. 489. — Inger. 426. — Johan,
 Ridder. 345. 347. — Johan, t.
 Nielstrup. 426—7. 432—3. — Jo-
 hanne. 426. — Merte. 426. — Peder.
 433—4. — Sidsel. 426.
 Oxford, Univ. 524—6. (763).
- P**achs, Karen, Frue. 806.
 Paffue, Claus, Pr. i Vestenskov. 462.
 Pagh, Peder, Bisk. i Odense. 411. 413.
 Palladius, Peder, Sjæl. Biskop. 194—5.
 515.
 Paludan, Hans Lucassen, Pr. i Jets-
 mark. 809. — Lucas, Læge i Vib.
 809. — Peder Kjeldsen, Pr. i Hel-
 levad. 103.
 Paris. 763.
 Patronatsret. 161—7. 666. 697.
 Paulsen, P. D. C., Prof. i Kiel. 4—5. 9.
 Pedersborg og Kindertofte. 693.
 Pedersen, Anders, Pr. i Naskov, Of-
 ficial. 410. 440. — Christoffer, Pr.
 i Sandby. 461. 465. 489. 500—15.
 — Hans, Pr. i Vesterborg. 432. —
 Jens, Pr. i Viborg. 743—5. —
 Jørgen, Pr. i Ollerup. 359. — Jørgen,
 Pr. i Errindlev. 495. — Lavrits,
 Pr. i Nykjøbing. 629—30. — Mads,
 Pr. i Snedsted. 157. — Michel,
 Kap. i Landskrone. 200. — Oluf,
 Pr. i Henne. 180. — Svend, Prof.
 i Odense. 28. 304. 323. 331—3.
 518. 520. 523. — Terkel, Pr. i
 Grenaa. 191—2. 372—3. — Thøger
 Pedersen, Pr. i Randers. 718—20.
 Pentz, Øllegaard, g. m. Joach. Barne-
 witz. 407.
 Pest. (1601). 744.
 Pfreundt, Jordan Hansen, Pr. i Vesten-
 skov. 468—71.
 Pietismen. 103. 248—50. 665—712.
 723—4.
 Pjedsted. 364.
 Plum, Klavs, Prof. 36. — Klavs, Pr.
 i Veterslev. 398.
 Poggensee, Joh. Ant., Pr. i Strøby.
 795.
 Pontoppidan, Slægten. 368. 784. —
 Erik Eriksen, Poeta laur. 36. —
 Erik, Prokansler. 721—42. 786—7.
 Popping, Frederik, Gouvernør p. Fær-
 øerne. 564.
 Pors, Erik. 486.
 Povlsen, Christen, Pr. p. Læsø. 744.
 — Søren, Hører i Kolding, s. Pr. i
 Egtved. 170.
 de Prato, Philip, Kantor i Aarh. Kap.
 590.
 Prip, Christen. 159.
 Prom, Albert Madsen, Pr. i Næstved.
 794. — Johan Nicolai, Pr. i Krum-
 merup. 398.
 Provstevisitats. 485—96. 503. 797—8.
 Præstedragt. 186—9.
 Præsteeden. 5 ff.
 Præstekaldelse. 502—3.
 Præstelen. 190. 413. 445—59. 474—5.
 493—4. 662.
 Pædopolitanus, Broder Pedersen, Pr.
 i Randrup. 666.
 Paaske, Niels, Bisk. i Bergen. 28.
- R**amus, Jonas, Pr. i Nordrehoug
 224—5. 241.
 Randers. 104. 362. 599. 713—20.
 778. 782. 811.

- Randrup. 665—6. 702.
- Rantzov, Breide. 26. — Frants. 338.
— Gert. 201. — Henrik. 145. —
Jaspar. 661. — Kaj. 307.
- Rasmussen, Jens, Pr. i Vestenskov.
434. 466. — Sejr, Pr. i Grenaa.
374.
- Rauen, Jacob. 36. — Johan, Prof. i
Sorø. 36. 651.
- Rautenstein, Lorents, Tingskr. 666.
- Ravnholt. 328. 330. 404.
- Reberg, Peder, Kan. i Roskilde. 806.
- Reenberg, Morten, Pr. i Khavn. 785.
- Rejersen, Andreas, Præst. 237. —
Nicolai, Pr. i Svenborg. 359.
- Rejmer, Joh., Pr. i Skaarup. 359.
- Resen, Hans Hansen, Prof. 719. —
Hans Povlsen, Biskop. 61. 65. 200.
204. 294. 399—400. 520—1. 541.
546. 652. — Oluf, Pr. i Ulse. 398.
- Reuss, J. F., Prof. 707. 709—11.
- Rhode, Jørgen, Rekt. i Aarhus. 494.
- Rhodium, Ambrosius, Dr. med. 563.
- Rhuman, Hans, Pr. i Aarhus. 590.
595.
- Ribe, Domkirke. 677. Skole. 171—83.
667. Katrine K. 176. Gravsovn.
180. Puggaard. 178—83. Hospital.
178—80. 183.
- Riber, Lavrits Nielsen, Pr. i Ribe.
180—1.
- v. Ribnitz, Caspar. 548.
- Riegels, Niels Ditlev. 244—7. 786.
- Riegelsen, Anders, Pr. i Ø. Skjerninge.
358.
- Rimboldtsen, Peder, Pr. i Viborg. 744.
- Rind og Herning. 366.
- Ring, Jens, Student. 787. 789,
Ringkjøbing, Skole. 177.
- Ringsebølle. 483. 492. 494.
- Risum, Jens, Pr. i Brande. 810.
- Rogert, Ditlev Ludv., Landsdommer
p. Bornholm. 408. — Povl Ander-
sen, res. Kap. i Nakskov. 401. 408.
451. — Povl, Præst i Utterslev
401—515.
- Romdrop, Anders Pedersen, Rektor i
Ribe. 171.
- Romdrup. 366. 572.
- Rosenberg, Hans, Konrektor i Viborg,
s. Rektor i Ribe. 176—8.
- Rosencreutzere. 47. 63—4. 68.
- Rosenholm. 24 f. 31. 526—7.
- Rosenkrands, Dorothe. 26. 32. 35. —
Erik, t. Rosenholm. 26. 517. 527—
8. 628—30. — Gunde, t. Boserup.
26. 32. 35. 53. 77. 527. 530. 613
—6. 645—51. — Holger, d. lærde.
24—77. 292—338. 516—58. 609—
53. 812. — Iver. 724—5. — Jørgen,
t. Rosenholm. 25—6. — Jørgen, t.
Kjeldgaard. 26. 302. 304. 309—10.
314. 318. 324—7. 518—9. 524—8.
545. 643. — Ludvig Nielsen. 351.
— Mette. 26. 32. 35. 49. 300. —
Mogens. 731—2. — Otte. 26. 517.
524. 527. — Palle. 404. 629. —
Pernille. 32. 35. — Sofie. 26. 31.
35.
- Rosensparre, Lisbeth. 37.
- Roskilde. 42. 297. 564. 783—5. Dom-
kirke. 806. Kapitel. 41. 47. 341.
806. Duebrødre. Kl. 729. Vor Frue
Kl. 805. S. Ibs Sogn. 806.
- Rostok, Univ. 25.
- Rud, Borkard. 404.
- Ry (Ryde) Kloster. 657—60.
- Ryde, Laal. 422. 428—9. 431—4.
453 459.
- Ryomgaard. 589. 592. 596. 601.
- Rær, Hansted og Vigsø. 746.
- Røbel, Jørgen, Pr. i St. Magleby. 708.
- Rødby. 482—3. 485—6. 490.
- Rønne p. Bornholm. 353.
- Rønnov, Karl, Bisk. i Odense. 345.
349. 351—2. 414—5. 463—4. —
Klavs. 345.
- Raaby K. i Skaane. 350.

- Sadolin, Hans Jørgensen, Pr. i Thoreby. 404. — Jakob, Pr. i Horbelev. 450.
- Sael, Niels, Pr. i Vestervig. 748—9.
- Sahl, Lavrits, Mag. 104.
- Salmer. 399—400. 768—70.
- Sandby, Laal. 428. 432. 442—3. 461. 463. 489. 512.
- Sandvig, Bertel Chr., Historiker. 339.
- Saxkjøbing. 353. 414. 459.
- Schindeler, Povl Chr., Sølvpop. 698.
- Schønning, Jørgen Leth, Pr. i Kallehave. 210.
- Schrader, Provst i Tønder. 670.
- Schrøder, J. W., Etatsr. 673. 706—7. — Prof., Rekt. i Frederiksborg. 673. — Sebastian, Pr. i Flensborg. 664.
- Schyt, C., Pr. i Søndbjerg. 383—4.
- Schönauf, Fred. Chr., Pr. i Kregome. 223.
- Sehested, Axel. 596. — Christen Thomsen, Kansler. 26. 34—5. 44. 62. 70. 300. 323. 335. 338. 518—21. 552. 596. 598—9. 609. 617. 644. 651. 653. — Hannibal. 526. — Klavs. 179—80.
- Sejrø 398.
- Sennert, Dan., Prof. i Vittenberg. 71—2.
- Seerup, Niels Jørgensen, Pr. i Them. 600. — Søren Nielsen, Stiftspr. i Ribe. 677.
- Seydlitz, Chr. Gottlob, Kommunitetsprovst. 211. 216.
- Sindal og Astrup. 383.
- Skeel, Albert. 38. 172. 338. — Jørgen. 338. 774. 776. — Otte. 338.
- Skinkel, Karen, sl. Anders Dresselbergs. 391—2. — Otte, t. Iversnæs. 436.
- Skive. 362.
- Skive, Peder Jensen, Rekt. i Hjøring. 753—6.
- Skjævinge. 604.
- Skjøgevæsenet p. Laal. i 16. Aarh. 491—3. 499. 507. 514.
- Skjörping. 366.
- Skolevæsen, det lærde. 146. 167—84. 190—1. 491. 574. 727. 750—65.
- Skonning, Erik, Pr. i Vestenskov. 417. — Peder Nielsen, Pr. i Svenborg. 357.
- Skovlænge. 404. 406. 422. 429. 433. 453. 459.
- Skrock, Christen, Pr. i Svenborg. 357.
- Skyum i Thy. 157.
- Skøtt, Jens, Pr. i Grenaa. 190—1. 372. 374. 608. — Søren, Pr. i Grenaa. 191. 372.
- Skaarup. 357. 359.
- Slagelse, S. Michels K. 352.
- Slaglille og Bjernede. 690.
- Slesvig, Kapitel. 347—8.
- Slewert, Gert, Provst i Flensborg. 654—64.
- Snedsted i Thy. 157.
- Snesere. 690. 700.
- Snor, Lavrits, Raadmd. i Randers. 716.
- Soderup. 398.
- Solbjerg og Sundby. 384.
- Sofie, Fr. II's Enke. 37. 428.
- Sorterup, Jørgen, Pr. i Lyderslev. 795—6.
- Sorø, Kloster. 349. 352. Akademi. 28. 36. 44. 57. 60—1. 75. 298. 300. 308. 321—2. 524. 543. 596. 600—1. 651. Skole. 292—3. 600.
- Sowenbroder, Enevold, Dompr. i Slesvig. 347—8.
- Spentrup, Niels, Pr. i Aarhus. 775—7.
- Sperling, Paul, Rekt. i Hamborg. 714—5.
- Spjellerup og Smerup. 398.
- Spleth, Frederik, Pr. i Højrup. 794.
- Spormand, Peder, Prof. 36. 570.
- Stadager, Peder Jørgensen, Pr. i Eskilstrup. 449—50.

- Stavning, Ribe St. 368.
 Steen, Iver Nielsen. 407.
 Steenbuch, Hans, Prof. 667. 706.
 Stemann, P. C., Kancellipræs. 1. 4.
 20—1.
 Stensen, Erik. 406.
 Stenstrup og Lunde. 357—8.
 Stephanus, Steph. Hansen, Prof. i
 Sorø. 36. 651.
 Stokkemarke. 407. 419. 428—9. 432.
 434. 489.
 Storehedinge. 794.
 Strasburg, Univ. 719.
 Strøby og Varpelev. 794—5.
 Strøger, Svend Madsen, Pr. i Lille-
 hedinge. 795.
 Studenters (theol.) Dragt. 188. 346—7.
 Stygge, Peder. 349.
 Svane, Hans, Ærkebiskop. 565—7.
 Svaning, Hans, Dekan i Ribe. 182.
 Svavstedske Trætte. 37—8.
 Svenborg. 356—9. 368. Hospital. 31.
 Svenborg, Povl Povlsen, Pr. i Kjøbe-
 lev. 403.
 Symbolske Bøger, d. danske Kirkes.
 2 ff.
 Systofte. 451.
 Syv, Peder, Pr. i Hellested. 794. 801.
 Sæby, Aalb. St. 750—2.
 Søllested, Laal. 404. 406. 422. 429.
 433—4. 453. 459. Søllestedgaard.
 426. 430.
 Søndbjerg og Odby. 153. 383.
 Sønderbroby. 368.
 Sønderfelding og Assing. 364.
 Sønderhaa og Hørsted. 157.
 Sønderkirkeby og Sønderalslev. 450
 —1. 459.
 Sørbø og Gumløse i Sk. 184.
 Sørensen, Eske, Pr. i Kousted. 278.
 — Ib, Rektor i Ribe. 181. — Søren,
 Pr. i Lyderslev. 793.
 Sørup og S. Jørgens. 358.
 Saaby. 398. 807.
 Saabye, Jørgen, Pr. p. Strynø. 359.
- Palle, Pr. i Egense. 358. —
 Peder, Rekt. i Aarhus. 784.
- T**avsen, Hans, Bisk. i Ribe. 181—2.
 Termansen, Terman, Rekt. i Varde.
 666.
 Terpager, Lavrits, Pr. i Mern. 398.
 700.
 Terslev. 398.
 Tetz, Jens, Ærkedegner i Lund. 348.
 Textor, Anders Dideriksen. 175—8.
 Them, Aarh. St. 600.
 Thestrup, Frants, Pr. i Nakskov, s.
 Bisk. i Aalborg. 407. 441—2. 571
 —6. 701.
 Thisted. 760. 764—5.
 Thisted, J. O., Præst i Kbh., s. i Gyr-
 stinge. 9.
 Thomesen, Peder, Bisk. i Vendelbo
 St. 144—6.
 Thoreby. 404.
 Thorning, Ove, Pr. i Toftlund. 240—3.
 Thorstrup og Horne. 162—6.
 Thorslunde p. Laal. 495.
 Thorup, Klim og Vust. 98.
 Thott, Henrik, t. Boltinggaard. 26. —
 Erik, Iver og Laurens Axelssønner.
 341. 344. — Otte. 32. 35. — Otto.
 Statsminister. 243. 728. 734—5.
 Thuesen, Rasmus, Pr. i Vesterborg.
 434.
 Thura, Lavrits, Bisk. i Ribe. 396. 667.
 706—7.
 Thye, Martin, Pr. i Ondløse. 691.
 Thøgersen, Peder, Pr. i Randers.
 713—8.
 Tiende. 30. 404. 406. 413. 445—58.
 487. 492. 508. 531—2.
 Tillitse, Laal. 422. 429. 433—4. 452
 —3. 459.
 Tilst, Aarh. St. 583.
 Tingsted p. Falst. 451.
 Tirsted og Skjørringe. 409. 459. 490.
 492. 494.

- Toakre K. i Halland. 352.
 Toksvær, Jakob Hansen, Pr. i V. Egede. 799.
 Top, Jakob, Pr. i Kjøbelev. 452. — Peder, Pr. i Karlebo. 398.
 Torkelstrup og Lillebrænde. 450. 458.
 Torm, Erik Olufsen, Prof. 36.
 Torpe, se Vejleby.
 Trankebar. 367.
 Trebsdorf, Baltazar, Berginquisitor i Norge. 562—3.
 Trelund, Hans, Bisk. i Viborg. 206. 572. 667. — Peder, Kap. i Svendborg. 359.
 Treschow, Gerh., Pr. i Birkerød. 398. 781. 784.
 Trochman, Familien. 367—8.
 Trolddom. 377—81. 490—1. 576—9. 778—80.
 Trolle, Arvid, Børge, Herluf, Jakob, Niels. 607.
 Troloveise. 506.
 Trondhjem. 324. 349. 352. 356—7. 773. 791—2.
 Trøjborg. 666. 702.
 Tue (Nielsen), Ærkebisk. i Lund. 342. 350.
 Tuxen, Pr. i Vemmelev. 676—7.
 Tved i Fyn. 359.
 Tvede, Jens, Pr. i Baarse. 188—9. 811.
 Tversted, Bindslev og Uggerby. 366. 387.
 Tychsen, Pr. i Haderslev. 710.
 Tyregod. 364.
 Tønder. 670. 677. 702.
 Taagerup. 406. 485. 492—3.
 Taarnborg v. Korsør. 808.
 Taarnby p. Am. 791.
 Taars (Øster Thornæs), Laal. 353. 451. 459.
- U**ddy (Ronæs Prstgd.). 361. 367.
 Uggerløse, Lavrits Christoffersen, Pr. i Næstved. 796.
- Ulfeld, Christoffer. 338. — Corfits. 638. — Jakob Jakobsen, Rigs-kansler. 37—8. 338. — Jakob Corfitsen. 307. — Lavrits. 525.
 Ulfstand, Hack. 428. 444. 480—2. 499 f.
 Ullitz, Jakob, Pr. i Nakskov. 401.
 Ulrik, Fyrstbisk. af Schwerin. 63.
 Ulrik. Chr. IV's Søn. 338. 527.
 Ulse. 398.
 Ulsøe, Joh. Nic., Byfoged i Grenaa. 781. 785. — Marcus, Regimentskr. 781.
 Universitet, Kbhvns. 28—9. 51. 61. 204—22. 343. 345—7. 393—6. 538—43. 612. 623—5. 638—40. 711. 718—9. 721—42. 756—7. 786—90. 811.
 Urne, Axel (Eriksen). 547. — Axel Jørgensen. 35—6. — Frederik. 631—2. — Hans. 510. — Knud, t. Aarsmark. 404. — Lage, t. Beltebjerg. 468. — Sidsel. 426.
 Ursin, Frederik, Stud. 227. — Jørgen, Pr. i Nakskov. 227.
 Utterslev, Laal. 402. 404. 427. 433. 440. 442.
- V**aldemar Atterdag. 413—4.
 Waldkirch, Claus, Bogtrykker. 542—3.
 Valkendorf, Henning. 120.
 Vallø. 31.
 Valløby og Taarnby. 173.
 Wandel, Hans, Bisk. i Viborg. 28. 542. 596. — Hans, Lekt. i Aarhus. 596. — Hans, Prof. 207. 788.
 Varde, Skole. 666.
 Vedel, Anders Sørensen, Historieskr. 195—7. — Peder, Pr. i Hillerød. 711. — Søren, Pr. i Rejsby. 666.
 Vejerslev og Blistrup. 386.
 Weigner, Herman, Pr. i Sørup og S. Jørgens. 358. 361.
 Vejlbj, Aarh. St. 313. 380.

- Vejle. 294—5. 316—7. 321. 331. 360.
 Vejle, Hans Knudsen, Bisk. i Odense.
 75—6. 317. 471. — Jørgen Jensen,
 Pr. i Ingstrup. 808—9.
 Vejleby (Torpe), Laal. 459. 486. 492
 —3.
 Weitz, Hieron., Mag. 600.
 Vemmelev. 676—7.
 Vendelbo Stift. 144—60. 743—57.
 Vendelbo, Peder Andersen, Pr. i Tran-
 derup. 360.
 Venstermand, Klavs. 429. — Lauge.
 428. — Morten. 405. 481—2. 499.
 Werenberg, Jacob, Prof. i Hamborg.
 58. 67—8.
 Verninge. 365.
 Vestenskov. 406. 417. 422. 426. 432
 —4. 460—78.
 Vesterborg. 408. 432. 434.
 Vestervig. 697. 748.
 Vester- og Østeregede. 793. 797—802.
 Vester- og Østervandet. 155—6.
 Westhovius, Willichius. 36.
 Veterslev. 398.
 Viborg. 361—70. Stift. 144. 743. 771
 —2. Kapitel. 147. 743—5. Skole.
 176—7. 183. 204. 714—5. 781.
 Biskopper, se K. Juel, N. L. Arc-
 tander, H. Wandel, W. Hasebart,
 S. Lintrup.
 Viborg, Christen, Pr. i Fuglse. 405.
 — Jens, Ærkedegn i Ribe. 182. —
 Sør. Pedersen, Pr. i Fensmark. 794.
 Vigerslev. 523.
 Vigersted. 363.
 Vildbjerg. 365.
 Villadsen, Sim., Pr. i Sønderhaa. 157.
 Vindekilde, Pr. i Lyng. 672.
 Vind, Oluf Jensen, Pr. i Kbh. 24.
 32—5. 41. 304. 717.
 Vindeby. 452. 459.
 Vingods. 423—44. 489.
 Vingaard, Hans, Pr. i Ryde. 428.
 Vinsløv i Skaane. 185. 348.
 Vinsløv, Hans Pedersen, Pr. i Sørby
 og Gumløse. 184. — Peder, Pr. i
 Odense, s. i Præstø. 184—5.
 Vinstrup, Peder Jensen, Sjøl. Bisk.
 391. 590. — Peder Pedersen, Hofpr.,
 s. Bisk. i Lund. 36. 611. 621. 633.
 640. 645—51.
 Wintersborg, Friherskab. 404.
 Visby og Heltborg. 157.
 Vissenbjerg. 369.
 Vittenberg, Univ. 25. 62—4. 71. 180
 —1. 191. 303—4.
 v. Vittinghof, Friderich, Baron. 758.
 760.
 Witzleben, Jørgen. 36.
 Vixnæs. 451. 459.
 Volderslev og Gjørsløv. 794—5.
 Worm, Familien. 362—3. — Christen,
 Sjøl. Biskop. 205—7. 363. 590. —
 Jakob. 562. 785. — Jens, Rekt. i
 Aarhus. 766—70. — Oluf, Prof.
 36. 41. — Oluf, Lekt. i Aarhus.
 767. — Ole, Rekt. i Horsens. 766.
 Voxbarn, døbt. 380.
 Wrangel, svensk General. 599.
 Vrove, Vib. St. 364—5.
 Vraa, Aalb. St. 385.
 Wøldike, Marcus, Prof. 207—8. 711.
 Vaabensted og Engestofte. 429.
- Ydstad. 343.
- Zeiger, Johan, Filosof og Kemiker.
 564.
 Zeitz, Lærer i Dyrlev. 397. 802—5.
 Zeuthen, Jens Lavritsen, Pr. i Odense.
 28. 360. — Peder Jensen, Pr. i Ol-
 lerup. 360.
 Zinzendorf, Greve. 80. 250. 707—8.
 Zoega, Johannes (Povl), Rekt. i Ring-
 kjøbing. 175—7.
- Ægteskabssag. 148—50.
 Ærø. 360.

- O**eder, G. C., Prof. 727—8.
Øland, Christen Pedersen, Kap. i Hundstrup. 382.
Ølgod, Søren Hansen, Pr. i Gjessing. 781.
Ølsemagle. 398.
Ønslev. 450. 458.
Ørkel Slot. 415.
Ørsted i Sjæl. 398.
Ørsted, And. Sandøe. 1—23.
Øsel. 26.
Østerskjerninge og Hundstrup. 358.
Østersnede. 363.
Østofte. 244. 405. 408—9. 423. 500.
Østrup i Fyn. 361.
- A**aby og Bjersted. 147.
Aaby og Hasle. 591.
Aageby, Laal. 492. 495—6.
- A**ager. 505.
Aagesen, Jens, Dompr. i Lund. 351.
Aagaard, Christen, Lektor i Ribe. 176.
Aakirke p. Bornholm. 347.
Aalborg. 98. 144. 148. 364. 369—70. S. Bodels Kirke. 148. 152. Vor Frue K. 148. 152. Helliggejst Hosp. 148. Stift, se Vendelbo St.
Aalborg, Christen Jakobsen, Pr. i Kværndrup. 357. — Niels Mikkelsen, Præst. 199.
Aalevad p. Laal. 463—4.
Aalholm Slot. 412—4. 428. 434. 451. 459. 480.
Aarhus. 364. 585—601. 659. 773—7. Kapitel. 546. 586—8. 590. 775. Skole. 25. 29. 373. 586—8. 591. 766. 775. 784.
Aarhusius, Jac. Matthiæ, se Matthiesen. — Simon Petræus, Pr. i Halsted. 407.

Efterskrift.

I Aaret 1889 har Selskabet for Danmarks Kirkehistorie bestaaet i 40 Aar og udgivet en lang Række Skrifter, af hvilke en Del nu kun kunne faaes ad antikvarisk Vej. Stadig kunne vi dog yde Forskere paa den danske Kirkehistories Omraade Lejlighed til Offentliggjørelse af deres Granskninger. Den nu afsluttede 3die Række af Selskabets Tidsskrift vil vise, at efter at 2den Række fortrinsvis har givet Meddelelser fra 16de og 17de Aarhundrede, indeholder nærværende mange Meddelelser fra det 18de og 19de Aarhundrede. Lykkes det at bringe en ny Række tilveje, er det at forudse, at den ved Siden af Bidrag fra gammel Tid særlig vil yde Oplysninger fra det Aarhundrede, der nu stunder mod Enden. En Betingelse for, at dette kan ske, og at i det hele Selskabet fremdeles kan bestaa, er imidlertid, at Sandsen for Fortiden bevares under de store Krav, som Nutiden i saa mange Retninger stiller, og ikke mindst til Kirkens Mænd. Fortiden afgiver jo dog den Grund, hvorpaa vi bygge, og det er derfor neppe nogen ganske sund Udvikling, der skyder Interessen for det Liv, der svandt, tilside som noget uvedkommende, eller betragter det som en Kuriositet, der ikke fortjener nogen alvorlig Opmærksomhed.

Vort Selskab har i den sidste Tid mistet ikke faa af sine ældste Medlemmer, der ere afgaaede ved Døden, og vi maa beklage, at nye ikke i samme Grad træde til. Medlemstallet var ved sidste Opgjørelse 424. Regnskabet for 1888 viser en Indtægt af 2007 Kr. 07 Ø. og en Udgift af 1867 Kr. 67 Ø. Som Tilflugt i trange Tider ejer Selskabet en lille Kapital, der er indsat i Sparekassen. — Dets Styrelse bestaar for Tiden af følgende Mænd: Professor, Dr. Fr. Nielsen, Sognepræst, Dr. H. F. Rørdam, Provst, Dr. T. S. Rørdam, Bibliothekar S. Birket Smith og Professor, Dr. G. Stephens. Selskabets Revisor er Arkivar, Dr. O. Nielsen.

Udsigt over Indholdet

af

Kirkehistoriske Samlinger, 3die Række,

I—VI. Bind.

- Den hellige Clemens's Legende. Ved D. H. Wulff, II, 458—71.
- Nogle Brudstykker af et Skrift om hellig Thøger. Ved C. U. A. Plesner. IV, 646—8.
- Legenden om den danske St. Erik. Ved Dr. L. Daae. III, 829—32.
- En dansk Præstekalk med Runer. Af G. Stephens. I, 524—35.
- Korset ved Astrup. Af J. B. Løffler, I, 1—4.
- Bidrag til de danske Klosters Historie, I, 544—54.
- Bidrag til dansk Klosterhistorie. Ved N. Pedersen, III, 170—87.
- Tre Gavebreve af Dronning Margrethe fra Aaret 1411. Ved Kr. Erslev, III, 367—79.
- En Kirkefest i Erik af Pommerns Tid. Ved Kr. Erslev. V, 809—11.
- Nogle Efterretninger om Ærkebiskop Jens Brostrup i Lund, samlede af B. C. Sandvig. VI. 339—54.
- Optegnelser om Ærkebiskop Jens Brostrups Død. Ved Dr. Styffe, I, 555.
- To Minder fra Middelalderens Slutning. IV, 478—80.

- Paaskeaflad som Oprindelse til et Marked. II, 782—3.
 Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere. Af C. Nyrop.
 IV, 157—302.
- Fra Reformationens Tidsalder. III, 234—40.
 Fortsatte Bemærkninger til „Historien om Peder Smed“.
 Af Dr. A. Heise. III, 188—201.
- Om Behandlingen af den almindelige Kirkehistorie i vor
 Litteratur fra Reformationen indtil Udgangen af forrige
 Aarhundrede. VI, 193—252.
- Fra Kong Christian III's Tid. V, 180—9.
 En mærkelig Forordning fra Hertugdømmerne om Kristendoms-
 undervisning 1544. V, 153—9.
- Den ældste bekendte Form for Præsteeden i den danske
 Kirke. IV, 469—77.
- Katekismusundervisning for 300 Aar siden. III, 463—71.
 En gammel Præsteslægts Historie. II, 1—93. 369—457.
 Peder Christensens Almanakoptegnelser 1584—95. II,
 472—522.
- Jon Jakobsen Venusinus. I, 241—310.
 Mag. Ægidius Lavritsens Optegnelser. IV, 30—50.
- Personalhistoriske Bidrag fra det 17de Aarhundrede.
 I. Peder Hansen Saxkjøbings Brevbog. I, 311—51.
 II. Professor M. Johannes Stephanius's Brevbog. I,
 742—802.
- Optegnelser af Mag. Peder Skjelderup. Ved L. Daae. IV, 836.
 Bertel Knudsen Aqvilonius. III, 241—310.
 Fortegnelse over Skibspræster 1610—70. V, 345—50.
 Udtog af tre gamle Skrivkalendere. IV, 649—56.
 Efterretninger om Kryptokalvinisten M. Oluf Jensen Kock.
 I, 561—624.
- En Retssag mellem Dr. Caspar Bartholin og Bogtrykker
 Salomon Sartor 1628. II, 769—79.
- Breve til og fra Holger Rosenkrands.
 I. Fra Holger Rosenkrands's Studietid. I, 114—64.
 II. Fra Holger Rosenkrands's Manddomstid. V, 714—
 63. VI, 24—77. 292—338. 516—58. 609—53.

- Hartvig Lohmann i Odense, et kirkehistorisk Bidrag fra Orthodoxiens Tidsalder. V, 1—53.
- Forslag fra Danmarks og Norges Biskopper om Tillæg til Kirkeordinansen (1631). II, 93—189.
- Et Forslag til Katholicismens Gjenindførelse i Jylland, fremsat til Pavestolen 1629. Ved Johannes Steenstrup. I, 625—42.
- Til den romersk-katholske Propagandas Historie. V, 526—8.
- Om Herman Krums formentlige Sværmeri 1632. III, 202—8.
- Et Par Aktstykker fra Rigsdagen i Kjøbenhavn 1645. V, 805—9.
- Professor Dr. Thomas Bangs Levned. V, 193—299.
- Søren Povlsen Judichær Gotlænder. III, 1—93.
- Separatisten M. Niels Svendsen Chronich og hans Tilhængere. III, 508—609. IV, 561—628.
- „Sandhedsvidner efter Luther“. VI, 559—71.
- Don Antonio de Sandoval. Af Emil Gigas. III, 645—78.
- „Et fattigt, forandret Rige“. V, 189—92.
- Aktstykker til det højere Skolevæsens Historie i ældre Tid. II, 703—37.
- Et Par Aktstykker til Mag. Jakob Worms Historie. V, 654—8.
- Kirkehistoriske Bidrag fra Christian V's og Frederik IV's Tid. Ved P. W. Becker. I, 224—36.
- Om Menighedens Ret til at høre den kaldede Præst inden hans Ordination. III, 832—4.
- Om fremmede Religionssamfunds, især Kalvinisternes, Stilling her i Landet i Christian V's Tid. III, 144—69.
- Sammenstød mellem Præsten i Gjentofte og Kalvinisterne. Ved A. Jantzen. IV, 466—9.
- Om en Katholik kunde øve Kaldsret til en luthersk Kirke. VI, 161—6.
- Præsters Forpligt til at læse flittige i Bibelen. Ved D. H. Wulff. VI, 381—90.
- Et Bidrag til Søren Lintrups Ungdomshistorie. Ved H. Olrik. VI, 786—90.

- To Breve fra Biskop S. Lintrup i Viborg til Biskop F. Thestrup i Aalborg. Ved D. H. Wulff, VI, 571—6.
- Hr. Jakob Sørensen Skive. Ved J. Kinch. IV, 813—36.
- Tvende mærkelige Provstevalg. IV, 783—812.
- Tydsck Gudstjeneste i Odense og Nyborg. V, 159—63.
- Fem Præstebiografer. 1. Niels Andersen Vandstad. 2. Mag. Niels Muus. 3. Johan Adolph Jacobæus. 4. Peter Henrik Kold. 5. Peter Lorents Hersleb. II, 621—73.
- En Bandsættelse. Ved Vilh. Bang. VI, 253—91.
- Morten Reenberg's Levned. III, 480—507. 775—828.
- Biskop Worm og den geheime Kommission. Ved L. Koch. V, 507—11.
- Kollekt til de fra Salzburg fordrevne evangeliske Kristne, 1732. III, 476—8.
- Et Bidrag til Hans Egedes Historie. Ved L. Koch. V, 573—82.
- Dansk Mission paa Guldkysten. V, 528.
- Fra den pietistiske Tid. IV, 64—87.
- Uddrag af Jens Rennord's Stambog med Oplysning om den pietistiske Bevægelse paa Christian VI's Tid. Ved Daniel Thrap. I, 370—88.
- Fra det pietistiske Røre paa Christian VI's Tid. Ved Lærer S. Jørgensen. I, 557—60.
- Præsten Nicolaj Brorsons Levned. Et Livsbillede fra Pietismens Tid. VI, 665—712.
- Om Anvendelsen af Christian VI's Helligdagsanordning. Ved L. Koch. V, 668—72.
- En dansk Mands Beretning om Menighedslivet i Herrnhut 1743. VI, 78—104.
- Satire over de kjøbenhavnske Præsters Nidkærhed mod Komedier. Ved L. Daae. II, 568—71.
- Biskoppernes Indberetninger om værdige og velfortjente Præster 1752. V, 688—713.
- Seminarium theologicum og J. B. Bluhme. Ved L. Koch. V, 641—6.

- Om Hofpræst Johan Bartholomæus Bluhmes Forhold til Kong Christian VI. II, 571—6.
- E. Pontoppidan som Universitetets Prokansler. Ved L. Koch. VI, 721—42.
- Udvalg af Jens Worms efterladte Samlinger. Ved Vilh. Bang. VI, 766—85.
- Præsten Ludvig Boesens Levned optegnet af hans Søn, Jens Fred. Boesen. IV, 629—45.
- Sjælandske Landemodesakter fra 1776 til 1783. V, 171—80.
- Et Sammenstød mellem Autoriteter 1781. Ved Imm. Barfod. IV, 412—26.
- Bidrag til Oplysningstidens Historie. Ved L. Koch. V, 54—78.
- Biskop Balles Indberetning om hans Visitats i Aaret 1785. Ved G. Heiberg. IV, 756—82.
- Udvalg af Biskop Balles Embedsbreve (1790—98). Ved L. Koch. I, 643—76.
- Uddrag af Biskop N. E. Balles Visitatsbog for Aarene 1799 og 1800. IV, 1—29.
- Fra Rationalismens Tid. Ved L. Koch. II, 238—79.
- Et Provstevalg i Sokkelunds Herred 1805. V, 764—77.
- Fra Aarhundredets Begyndelse. Ved F. R. Nielsen. V, 646—54.
- Fra de trange Tider i Begyndelsen af vort Aarhundrede. Ved Th. Møller. III, 227—34.
- Provst Daniel Peter Smiths Erindringer fra hans Skolegang og Lærertid i Roskilde. Ved D. S. Thrap. IV, 657—96.
- Oplysninger om den pietistiske Opvækkelse i Jylland i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Ved L. Koch. II, 523—61.
- Bidrag til den jydsk Opvækkelses Historie. Ved Marius Sørensen. III, 610—37.
- Præsten Johan Grundtvigs „Svanesang“. Ved Th. Møller. I, 555—7.
- Et Brev fra Præsten Ludv. Ferd. Luplau. V, 504—6.
- Bidrag til det 19de Aarhundredes Kirkehistorie. Ved L. Koch. III, 692—720.

- Bidrag til vort Aarhundredes Kirkehistorie. Ved L. Koch.
- I. Bruddet mellem Grundtvig og Mynster. IV, 88—96.
 - II. En Betænkning af Biskop Mynster om gudelige Forsamlinger. IV, 96—104.
 - III. Biskop Münter og Stiftsprovst Clausen ved Balles Begravelse. IV, 378—95.
 - IV. Anders Sandøe Ørsted 1826. IV, 395—400.
 - V. Om det gamle Testaments Revision og Grundtvigs Ansættelse ved Frelzers Kirke. IV, 401.
- Standsningen i A. S. Ørsteds Forfattervirksomhed i Aaret 1826. Af L. Koch. VI, 1—23.
- Et lille Stykke Kirkehistorie fra Stænderinstitutionens Tid. Ved C. G. V. Faber. IV, 697—755.
- Baptistsagen i Aarene 1844—47. Ved L. Koch. V, 437—60.
- Minde om Jubellæreren C. L. Galschiøt. Af P. Jensen. V, 338—45.
-
- Lidt til det 16de Aarhundredes Salmehistorie. IV, 458—65.
VI, 399—400.
- Et Par smaa Bidrag til den danske Salmehistorie. Ved J. N. Skaar. II, 760—9.
- Om Salmedigteren Peder Nielsen Kjøge. Ved S. Jørgensen. III, 472—3.
- En Salmebogssag fra 1858. Ved J. P. Bettiger. V, 300—14.
- En Bispevisitats i det 16de Aarhundrede. V, 79—92.
- Noget om Præstedragten i ældre Tid. VI, 186—9.
- Nogle præstelige Bogsamlinger. Ved Fr. Barfod. VI, 792—7.
- Bidrag til Degneembedets Historie. VI, 390—7.
- Aktstykker angaaende tvende Degnevalg i det 16de Aarhundrede. II, 213—22.
- En Menighed modsætter sig Valget af en Degn. Ved D. H. Wulff. III, 210—4.
- Til den indbyrdes Undervisnings Historie. VI, 802—5.
- Gamle Skikke ved Brylluper i Præstehuse. V, 812—8.
- Indskrift paa en Brudekrone. VI, 184—5.
- En Ægteskabssag fra 1568. IV, 426—34.

- Jordefærdsskikke i Fortiden. V, 627—40.
 Om Lægmands Talen over Graven. Af Fr. Meidell. V,
 800—5.
 Et Par Gravskrifter over Præster. VI, 807—9.
 Kulturhistoriske Smaating. III, 214—26.
 Forordninger fra 1593 mod Drukkenskab. VI, 579—82.
 Et Haandskrifts Historie. VI, 790—2.
 Mindre Notitser. Ved C. H. Brasch, E. Høyer Møller.
 VI, 398—9.
-

- En Hexesag fra det 16de Aarhundrede. Ved J. Richter.
 VI, 377—81.
 Holger Rosenkrands's Beretning om et underligt Syn i Aaret
 1600. V, 659—68.
 En sørgelig Historie fra Fortiden. IV, 402—11.
 En Trolddomshistorie fra Aaret 1756. Ved L. Koch. VI,
 576—9. 778—80.
 Overtro i Kirkerne i det 18. Aarhundrede. Ved A. Jantzen.
 VI, 582—4.
-

Bidrag til Sjælands Stifts Kirke- og Præstehistorie.

- I. Raklev Præstekald i det første Aarhundrede efter
 Reformationen. II, 280—4
 - II. Præster ved Frederiksborg Slotskirke (1567—1670).
 II, 294—326. (Lærere ved Frederiksborg Skole.
 II, 326—34).
 - III. Rødovre Præstekald. II, 334—44.
 - IV. Høve og Flakkebjerg Præstekald i 16de Aarhun-
 drede. II, 345—64.
 - V. Fra Kallundborg, Ringsted og Roskilde. II, 365—8.
- Efterretninger om Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn og dens
 Præster 1609—30. I, 389—502.
 Om Hvidovre (Ovre ydre eller Nedre Ovre) Præstekald. I,
 803—18.
 Lærere og Præster i Helsingør fra Reformationen til 1617.
 IV, 303—77.

- Helsingørs Hospital. Ved C. N. VI, 601—7.
- Thorslundemagle Kirke i Smørum Herred. Ved Steen Friis. I, 677—86.
- Afsluttende Bemærkninger om Roskilde Domkirkes Alder og Stil. Af Steen Friis. I, 358—69.
- Om Vor Frue Kirke i Roskilde. Af Steen Friis. I, 213—23.
- Om den i Aaret 1874 nedbrudte Kirke i Vindinge. Af Steen Friis. I, 237—40.
- Fra Kornerup og Svogerslev. V, 393—436. 529—72. VI, 805—7.
- Iudberetning til Biskop Peder Hersleb om Arkivet paa Egholm. III, 478—80.
- Om Niels Christensen Krag, Sognepræst paa Ourø. Ved T. G. Petersen. V, 315—22.
- Om S. Jørgens Hospital i Ringsted. III, 474—6.
- Uddrag af Vesteregede gamle Kirkebog. Ved Fr. Barfod. VI, 797—802.
- Fra Gjørlev og Bakkendrup. Ved M. J. Mathiesen. V, 146—53.
- Sognepræst i Gimlinge Ebbe Jensen Bruns Autobiographi. Ved G. L. Wad. II, 689—702.
- Bidrag til Korsør og Taarnborg Præstekalds Historie. Af G. L. Wad. V, 353—92. 797—800.
- Hammer og Lundby Sognekalds Historie. III, 112—43. 428—62. 834—7.
- Om Universitetets Kirke Fosie i Skaane. II, 222—37.
- Om Tidsfølgen ved Opførelsen af St. Knuds Kirke i Odense. Af L. P. Fenger. I, 352—7.
- Restaurationen af Sct. Knuds Kirke i Odense i Aarene 1868—75. Af A. K. Damgaard. VI, 105—43.
- Edbog for Præster og Rektorer i Fyns Stift 1616—51. V, 111—45.
- Meddelelser fra Fyns Bispearkiv.
- I. Om Vends Herreds Præstekalent. V, 461—75.
 - II. Aktstykker vedrørende Kirke og Skole i Middelfart og Kavslunde. V, 475—503.

- III. Aktstykker vedrørende Gamborg Præstekald. V, 583—608.
- IV. Vedrørende Udby, Brænderup og fl. Sogne i Vends Herred. V, 609—26.
- Bidrag til fynsk Præstehistorie. Ved S. Jørgensen. II, 190—200. 678—88.
- Optegnelser af Præsten Staphen Laursen i Verninge. Ved J. M. Mørk. I, 560.
- Gudme Kirke i Fyen og dens Malerier fra 1488. Af Henry Petersen. II, 577—620.
- Provst Vitus Berings Bidrag til Sunds Herreds Præstehistorie samt Oplysninger om den beringske Slægt. VI, 355—70.
- Efterretninger om Bregninge Sognekald paa Taasinge. IV, 434—58.
- Efterretninger fra Laaland, VI, 401—515.
- I. Privilegier for den laalandske Gejstlighed. VI, 409—18.
 - II. Statuter for Guds Legems Lag eller Sønderherreds Kalent. VI, 418—23.
 - III. Vor Frue Kalent og Vingodset i Sønderherred. VI, 423—39.
 - IV. Notitser om andre Kalenter paa Laaland. VI, 439—44.
 - V. Kommissionsakt angaaende Tiendernes og Gejstlighedens Indkomsters Forandring 1687. VI, 445—59.
 - VI. Om Oprindelsen til Kappel Sogn. VI, 460—78.
 - VII. Kirkernes Tilstand i Fuglse og Musse Herreder 1586. VI, 479—84.
 - VIII. Udtog af Provst J. Christiærnsens Visitatsbog 1559—93. VI, 485—96.
 - IX. Halsted Sognevilkaar. VI, 496—9.
 - X. Forhandlinger og Vedtægter fra de laalandske Provsters Konvent 1579—80. VI, 499—515.
- Præsterne i Nørrejylland i Aaret 1584. II, 200—13.
- Bidrag til Vendelbo Stifts Kirkehistorie siden Reformationen. III, 380—462. 721—74.
- Biskop Oluf Chrysostomus's Fortegnelse over Præsternes

- Bøger i Vendelbo Stift. Meddelt af D. H. Wulff. Med Indledning og Anmærkninger af Dr. T. Skat Rørdam. I, 165—212.
- Meddelelse fra Aalborg Bisparkiv. Ved D. H. Wulff. VI, 144—60. 743—65.
- M. Hans Ægidiisen, Rektor i Aalborg. Ved D. H. Wulff. III, 679—91.
- Præstesager fra Aalborg Tingbog. Ved D. H. Wulff. II, 779—82.
- Til Viborg Stifts Reformationshistorie. Af A. Heise. II, 674—7.
- Viborg-Bispen Dr. Hans Vandals Levned. V, 93—110.
- Biskop, Mag. Peder Villadsen og hans Bidrag til Viborg Skoles Historie. IV, 481—560.
- Præsterne i Viborg Stift 1568. Ved A. Heise. V, 512—15.
- Om Præsten Hr. Niels Staer i Hjermind. V, 515—26.
- Kirkelige Forhold og Personligheder i Aarhus Stift i ældre Tid.
- I. Biskop Erik Mogensen Greves Levned. III, 311—27.
 - II. Om Stovby og Hornum Præstekald. III, 327—41.
 - III. Optegnelser om kirkelige Personer i Aarhus i 16de Aarh. af M. Hans Pedersen Horsens. III, 342—54.
 - IV. Det første Landemode i Aarhus 1618. III, 354—8.
 - V. Christian III's Forbedringer i Præstelønninger i Aarhus Stift. III, 358—66.
- Tillæg til „Aarhusiensis Liber“. V, 322—38.
- Aarhus Kirker og Klostre i den katolske Tid. Af Chr. Kjer. V, 673—87.
- Christiern II's Beskatning af Gejstligheden i Aarhus Stift 1522. II, 562—8.
- Prøver aflagte af Studenter, der i Biskop Jens Gødesens Tid (1593—1626) søgte Ansættelse som Præster og Lærere i Aarhus Stift. II, 738—59.
- Om Slægten Bordum eller Bording. VI, 584—601.
- Et Par Notitser om Præstekaldet i Grenaa. VI, 189—92. 608.
- Præster i Grenaa i det første Hundredaar efter Reformationen. Ved J. Richter. VI, 371—7.

- Mag. Peder Thøgersen i Randers og hans Søn, M. Thøger Pedersen. VI, 713—20.
- Efterretninger om de to sidste Abbeder i Øm Kloster. III, 94—111.
- Livet i Skjoldlev Præstegaard i det 17de Aarhundrede. IV, 105—56.
- Smaating vedrørende Skoler i Ribe Stift. VI, 167—84.
- Af Brande Sogns Liber daticus. Ved U. Birkedal. V, 163—71.
- He Kirke, beskrevet af J. B. Løffler. I, 34—44.
- Bidrag til Sønderjyllands Kirkehistorie i 16de Aarhundrede. II. Hertug Hans den ældres kirkelige Styrelse. I, 46—113. 687—741.
- Efterretninger om Hr. Gert Slewert. VI, 654—64.
- Efterretninger om Hans Brüggemann og hans kirkelige Kunstværker. Af H. M. Fenger. I, 5—33.
- Om Flytningen af Hans Bryggemanns Altertavle. I, 542—3.
- Norges Helgener af Ludv. Daae, anmeldt. II, 576.
- Nogle Bidrag til norsk Kirkehistorie. Ved L. Daae. I, 536—42.
- Breve til Biskop Henning Stockfleth i Christiania. V, 778—96.
- Sognepræst J. M. Klems Autobiographi. Ved L. Daae. III, 638—44.
- Til Oplysning om Klokkeren Niels Klim. Ved G. L. Wad. III, 209.
- Oplysninger om Mester Torbjørn Olafsen, Trondhjem Stifts første evangeliske Superintendent. Af A. Heise. I, 503—23.
- Gammel Skoleskik i Norge. V, 350—2.